કેવળ "અજીવ" તત્ત્વનું જ્ઞાન અધુરું જ રહેશે અને જ્યાં સુધી આવી પરિસ્થિતિ રહેશે ત્યાં સુધી પ્રાણી વચ્ચે કેવળ સ્વાર્થાંધતા જ જન્મશે અને કદાપિ સદ્ભાવ અને સંપ નહિ પ્રવર્તે એ પરિસ્થિતિને સુધારવા માટે તો આધ્યાત્મિક જ્ઞાનનો જ પ્રચાર કરવો રહ્યો.

એવા સાચા આધ્યાત્મિક જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવામાં શ્રી દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડે છેલ્લા પચાસ વર્ષમાં અમૂલ્ય ફાળો આપ્યો છે અને એના પરિમિત ફંડના પ્રમાણમાં સમાજને જે સાહિત્ય પીરસ્યું છે તે એના સંચાલકો માટે એક ગૌરવપ્રદ વસ્તુ છે. સંસ્થા તરફથી પ્રકાશિત કરવાના પુસ્તકોની પસંદગીમાં પણ ધોરણ અત્યંત ઊંચું રહ્યું છે અને પરિણામે સમાજને ઘણા શિષ્ટ ગ્રન્થોનો અનન્ય લાભ પ્રાપ્ત થયો છે.

આ સંસ્થાએ સો ઉપરાંત ઉચ્ચ કક્ષાના ગ્રન્થોનું સંશોધન કરાવી મુદ્રિત કર્યા છે. સંશોધનના કાર્યમાં ત્રેવીસ જેટલી વ્યક્તિઓ સહાયભૂત થઈ છે. તેમાં પણ પચાસ ટકા ઉપરાંત પુસ્તકોનું સંશોધન એક જ વ્યક્તિએ કર્યું છે અને એ વ્યક્તિ તે આ સંસ્થાના મૂળ સ્થાપક અને સંયોજક આગમોદ્ધારક આચાર્યશ્રી સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજ. એ મહાપુરુષનો તો આ પ્રસંગે જેટલો ઉપકાર માનીએ એટલો ઓછો છે.

આ સ્મૃતિગ્રન્થમાં વિદ્વાન લેખકોના લેખ ઉપરાંત અનેક ઉપયોગી બાબતોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે એ એની સૂચી ઉપરથી સુવિદિત થાય છે. આજ સુધીમાં, આ સંસ્થાનો અનેક મુનિ-મહારાજો, ગૃહસ્થો, સંસ્થાઓ અને ભંડારોએ ઉપયોગ કર્યો છે. પ્રકાશિત પુસ્તકોમાં સંસ્કૃત, અર્ધ માગધી અને ગુજરાતી પુસ્તકો વિશેષ છે, એકાદ પુસ્તકો અંગ્રેજીમાં પણ છે. એ સર્વ પુસ્તકોની યાદી તેમજ ગુર્જર કવિઓ કૃત રાસાદિની પણ યાદી આપી છે અને તે તે વિષયોના અભ્યાસીને ઘણી જ મદદ રૂપ થઈ પડશે. લેખ સામગ્રી જેવી જોઈએ તેવી અને તેવા પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ થઈ નથી. આ સંસ્થાનો ઉપયોગ અનેક વ્યક્તિઓએ કર્યો છે, તેઓ આ સંસ્થા પ્રત્યેનું તેમનું ઋણ અનેક વિષયોને સ્પર્શતા વિદ્દદ્ભોગ્ય લેખો મોકલી અદા કરી શક્યા હોત. કાર્યકર્તાઓની ધગશ અને ઉત્સાહ હોવા છતાં એમને નિરુત્સાહી અને નિરાશ થવું પડે એવી ઉદાસીનતા તો વિદ્દદ્વર્ગે ન જ રાખવી ઘટે, છતાં જે જે વિદ્વાનોએ લેખો મોકલી સહકાર આપ્યો છે તે પ્રશંસનીય અને અભિનંદનીય છે.

આ સંસ્થાના ઉત્પત્તિ, અસ્તિત્વ અને વિકાસમાં શ્રી દેવચંદ્ર લાલભાઈના કુટુંબે જે તનમન અને ધનથી સેવા કરી ભોગ આપ્યો છે એ ખરેખર અત્યંત અનુમોદનીય છે. એમાં પણ આ સંસ્થા પ્રત્યેનો શ્રી જીવણચંદ સાંકરચંદનો અતુટ પ્રેમ અને તેમાંથી ઉદ્ભવેલી એમની સંસ્થાની કરેલી ઉત્તમ સેવાનો આ પ્રસંગે ખાસ ઉલ્લેખ કરવો ઘટે. સંસ્થાની પ્રગતિમાં એમનો હિસ્સો જેવો તેવો નથી. હાલના કાર્યકરોનો ઉત્સાહ પણ તીવ્ર છે છતાં તેઓ સમાજના અને ખાસ કરીને વિદ્વાનોના સંપૂર્ણ સહકાર વગર પોતાની ઉચ્ચલક્ષી ભાવનાઓને મૂર્તસ્વરૂપ આપી શકતા નથી. નિઃસ્વાર્થભાવે એઓ સમાજની સેવા કરતાં હોઈ સમાજે પણ, એમને તન, મન અને ધનથી એમના કાર્યમાં સહાય આપવી જ રહી.

આવી અત્યંત ઉપયોગી કાર્ય કરનારી સાહિત્યોપાસક સંસ્થાને, સેવાભાવી કાર્યકરો, ધર્મશ્રદ્ધાળુ સજ્જનો અને અધ્યાત્મપ્રેમી વિદ્દદ્વર્ગ તરફથી હજીએ સારો સહકાર, પ્રેરણા અને ઉત્તેજન મળે એ આશા સાથે, સંસ્થાને ઉત્તરોત્તર પ્રગતિ ઈચ્છી, કાર્યકરોને સંસ્થાના વિકાસના ક્ષેત્રમાં પૂરેપૂરો આવશ્યક સહયોગ મળી સફળતા પ્રાપ્ત થાય એમ પ્રાર્થી, વિરમું છું.

પ્રસંગમુખ સુરચંદ બદામી

પ્રકાશકીય અને સંપાદકીય
સંયુક્ત નિવેદન

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડનો ઇતિહાસ
અને સાહિત્ય સંબંધી દિગ્દર્શન

સંસ્થાની સ્થાપના

પરમ પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રી આનંદસાગરસૂરીશ્વરજીનું સંવત ૧૯૬૪ નું ચાતુર્માસ લાલબાગના ઉપાશ્રયમાં થયું હતું. સુરતમાં પ્રથમ પગલાં કર્યા બાદ મુંબઈમાં પણ તેમનું આગમન પ્રથમ વાર જ થયું હતું. સુરતમાં એમના પ્રથમ આગમન દરમ્યાન શેઠ ગુલાબચંદ દેવચંદ ઝવેરી સાથે એમનો સંસર્ગ થયો હતો અને તે સમયમાં શેઠ ગુલાબચંદ સુરતના એક જાણીતા સુશિક્ષિત ધર્મિષ્ઠ કુટુંબના ધનાઢ્ય નબીરા હતા. તેમને સાહિત્ય તેમજ કેળવણીનો શોખ હતો. શ્રી અને સરસ્વતી એ બંનેના તેઓ કૃપાપાત્ર બન્યા હતા. તેમણે જીવન દરમિયાન લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કર્યો હતો.

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ

પૂજ્ય આચાર્યશ્રીએ એમને ભાવનગરમાં ચાલતી શ્રી જૈનધર્મપ્રસારક સભાના જેવી પ્રકાશન સંસ્થા સુરતમાં સ્થાપવાનું સૂચન કર્યું. અને એ ઉદારાત્મા શેઠશ્રીએ તે તરત સ્વીકારી લીધું. પોતાના સદ્‌ગત પિતાની પાછળ ખરચવાની રૂપિયા એક લાખની યોજના હતી, તેમાંથી રૂપિયા પંચાવન હજાર નિર્દેશ પ્રમાણે ખર્ચ્યા અને બાકી રહેલા પીસ્તાલીશ હજારની રકમથી તેમણે ઉપર્યુક્ત સૂચન મુજબની સંસ્થાની સ્થાપના કરી અને એ રકમમાં રૂ. ૨૫,૦૦૦ અંકે પચીસ હજાર પોતાની તરફથી ઉમેર્યા તેમજ બાકીના રૂ. ૩૦,૦૦૦ અંકે ત્રીસ હજાર એમના કુટુંબીજનોએ ઉમેરવાથી એ સંસ્થા માટેનું કાયમી ફંડ પૂરા એક લાખ રૂપિયાનું કર્યું. આ સંસ્થાનું નામ 'શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ' રાખવામાં આવ્યું.

ટ્રસ્ટી-મંડળની રચના

તે પછી તેમણે ટ્રસ્ટ કરીને કાયમી મંડળ રચ્યું અને તેમાં કુટુંબના તે વખતના વડીલ શેઠ નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ ઝવેરીને મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી નીમ્યા. આદ્ય ટ્રસ્ટી તરીકે કામ કરનાર પૈકી શેઠ જીવણચંદ સાકરચંદ આજે હયાત છે અને આ ઉજવણી મહોત્સવમાં તેઓ સહર્ષ સક્રિય ભાગ લઈ રહ્યા છે, એ ઉભય માટે તેમજ લાગતાવળગતા સૌ કોઈ માટે આનંદનો વિષય છે.

ફંડની સેવાનું ક્ષેત્ર

ઉપર્યુક્ત સંસ્થાને અસ્તિત્વમાં લાવવા અગ્રગણ્ય ભાગ ભજવનાર આચાર્યશ્રીની મુખ્ય ભાવના ફંડ તરફથી પ્રાચીન પ્રસિદ્ધ થનાર આચાર્યોની કૃતિઓને પુસ્તકોમાં પ્રધાન સ્થાન આપવાની હોવાથી પ્રકાશન માટે વિક્રમ સંવત ૧૯૫૦ પહેલાંની કૃતિઓ પૂરતી મર્યાદા બાંધી અને જૈનોના જુદા જુદા ફિરકાઓનું સાહિત્ય જુદું જુદું હોવાથી એ પ્રકાશનમાં શ્રી શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક ધર્મને લગતી કૃતિઓ પૂરતી મર્યાદા બાંધી જુદા જુદા ફિરકાઓ વચ્ચે ઘર્ષણ થાય નહિ અને એક માન્યતાનું પ્રતિપાદન થઈ શકે એવો ઉદ્દેશ રાખીને ઉપર મુજબની મર્યાદા નક્કી કરવામાં આવી હતી.

સંશોધકો માટે વિશાળ પ્રેમ

આ સંસ્થામાં પોતે એકલા જ કામ કરે એવી સંકુચિત ભાવના આચાર્યશ્રીની નહોતી તેથી તેમણે જે કોઈ મુનિમહારાજ અગર ઇતર વિદ્વાન એમાં સહકાર આપવા ઇચ્છતા હોય તેમનો સહકાર લેવાની પ્રેરણા ફંડના વહીવટદારોને આપી હતી. વિદ્વાન મુનિરાજો અને ઇતરજનોએ એ પુસ્તકોના પ્રકાશનમાં ઠીકઠીક સહકાર આપી કામ કર્યું છે, તેની સાક્ષી એ સંસ્થા તરફથી બહાર પડેલાં પ્રકાશનો પૂરી પાડે છે. એ ફંડમાંથી લગભગ રૂપિયા રાા લાખનો વ્યય પ્રકાશનમાં કરવામાં આવ્યો છે અને પાંચ લાખના પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થયાં છે.

પ્રકાશન સાથે સંગ્રહ

પુસ્તક પ્રકાશનની સાથે પુસ્તકસંગ્રહનો પણ ખ્યાલ રાખવામાં આવ્યો હતો. દરેક ધર્મના અને નીતિપોષક તેમજ બુદ્ધિવર્ધક વિષયોનાં પુસ્તકોનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. ઘણાં લાંબા સમય સુધી એ સંગ્રહાલયમાંનાં પુસ્તકોનો ઉપયોગ ' રેફરન્સ ' પૂરતો કરાતો હતો, પરંતુ હાલ કેટલાક સમયથી એ સંગ્રહાલયનો ઉપયોગ જાહેર પ્રજા પણ લઈ શકે તેવા ઉદાત્ત હેતુથી પ્રેરાઈને ફંડના ટ્રસ્ટીઓએ એને લાયબ્રેરી એટલે કે પુસ્તકાલયનું રૂપ આપીને જાહેર પ્રજાને એના વાચનનો લાભ આપવા માંડ્યો છે. અને જાહેર પ્રજા પણ એનો સારો લાભ લઈ રહી છે. એ સંગ્રહાલયમાં હજારો પુસ્તકો છે અને કેટલાંક પુસ્તકો તો અન્યત્ર અપ્રાપ્ય છે.

આદર્શ પુસ્તકાલય

આ પુસ્તકાલયમાં અનેક સંસ્થાઓનાં પ્રકાશનો ઉપલબ્ધ થાય છે અને એમાં જરૂરી નવાં પ્રકાશનો ઉમેરવાની અમારી ભાવના ચાલુ છે. અમારી હાર્દિક ઇચ્છા સુરત ખાતે એક આદર્શ સુસજ્જ મધ્યવર્તી પુસ્તકાલય બનાવવાની છે. પ્રકાશન સંસ્થાઓ પોતાનાં પ્રકાશનો આ સંસ્થાને ભેટ મોકલે એવી એમને અમારી નમ્ર વિનંતિ છે. વાચકોને પણ આ પુસ્તકાલયનો વધુ ને વધુ લાભ લેવાની અમારી હાર્દિક વિનંતિ છે.

બદલામાં પુસ્તકો આપવાલેવાની પ્રવૃત્તિ
(Exchange of Books)

આજે ઘણી સંસ્થાઓ ' એક્ષ્ચેંજ ઓફ બુક્સ 'ની પ્રદ્ધતિનો સ્વીકાર કરતી રહી છે અને અમે પણ એ પદ્ધતિ સ્વીકારી છે. જે સંસ્થાઓ અમને પોતાનાં પુસ્તકો મોકલશે તેમને અમે અમારાં પ્રકાશનો આપીશું.

પ્રચાર-યોજના

અગાઉના સમયમાં ચાતુર્માસ દરમ્યાન વિદ્વાન મુનિમહારાજઓને ચોમાસામાં પોતાનો સંગ્રહ એક ગામથી બીજે ગામ લઈ જવો પડતો હતો. આજે એ ફેરફારી ઓછી થઈ છે. અમે આ સ્થળેથી લાગતા-વળગતા સૌ કોઈ ને વિનંતિ કરીએ છીએ કે તમે તમારા સંગ્રહો ગમે તે ' સેન્ટરો 'માં મૂકો અને ભંડારો સ્થાપો.

જ્ઞાનખાતાના દ્રવ્યની વ્યવસ્થા

ચાતુર્માસ દરમ્યાન જ્ઞાનખાતાની ઊપજ થાય છે. તેમાંથી દરેક ગામે ભંડારો સ્થપાય તો જ્ઞાનપરબો દ્વારા દરેક જિજ્ઞાસુ વ્યક્તિને લાભ મળી શકે. દરેક સ્થાનોના જ્ઞાનખાતાઓમાં હજારો જમા હોય છે તે રકમનો ઉપયોગ કરવા ટ્રસ્ટીઓએ કટીબદ્ધ થવું ઘટે.

અભ્યાસ માટે સગવડો (એક અભ્યાસક્રમ નકી કરવો જરૂરી છે.)

દરેક મુખ્ય શહેરમાં મુનિઓનાં ચાતુર્માસ થાય છે ત્યાં જો સારા લાયક વિદ્વાનો રોકી મુનિઓ માટે યોગ્ય અભ્યાસનો પ્રબંધ કરાય તો વ્યવસ્થિત અભ્યાસ વધતો જાય અને અભ્યાસની પ્રગતિ રૂંધાતી

અટકી જાય. આજે તો સુરતમાં શરૂ કરેલો અભ્યાસ ચાતુર્માસ અર્થે પાટણ જવાનું થતાં બદલાય અગર તો એક પંડિતને કાયમ સાથે રાખવા પડે તેવી પદ્ધતિ છે. તેમાં પરિવર્તન થાય અને યુનિવર્સિટીની માફક અમુક નક્કી કરેલા અભ્યાસક્રમમાં વિદ્વાનો તૈયાર થાય તો આપણો સમાજ સારા વિદ્વાન મુનિઓ મેળવવા ભાગ્યશાળી થાય. આજે આ બાબત ખૂબ જરૂરી છે. આપણો નૂતનશિક્ષિત યુવાનવર્ગ મુનિમહારાજોનાં વ્યાખ્યાનો સાંભળવાથી દૂર થતો જાય છે અને સાચી ધર્મભાવનાથી વંચિત થતો જાય છે, તે સ્થિતિ ટાળવાને આમ કરવાનું બહુ જરૂરી લાગે છે. આજે પણ શક્તિશાળી વિદ્વાન વ્યાખ્યાનકાર નૂતન શિક્ષિત યુવાનવર્ગને ઠીકઠીક આકર્ષે છે એટલું જ નહિ પણ વિદ્વાન જૈનેતરો પણ એમનાં વ્યાખ્યાનોનો સારો જેવો લાભ લે છે. આ સંબંધમાં આપણા દરેક સમુદાયના વિદ્વાન મુનિરાજોનો સંપર્ક સાધી એમની સલાહ સૂચના ધ્યાનમાં લઈ ચોક્કસ અભ્યાસક્રમ નક્કી કરાય અને એ દિશામાં આગળ પ્રગતિ કરાય એની આજે અનિવાર્ય જરૂર છે. એવી રીતે નક્કી થયેલા અભ્યાસક્રમ મુજબનાં પુસ્તકો પ્રકાશન સંસ્થાઓ પૂરાં પાડી શકે તેમ પણ થવું જોઈએ. અમારી સંસ્થા આવા કાર્યમાં જરૂરી સક્રિય સહકાર આપશે જ.

આજે પ્રગટ થતાં પ્રકાશનો

આજે બહાર પડતાં પ્રકાશનો તરફ નજર કરીએ તો માલુમ પડે છે કે મોટે ભાગે અભ્યાસ માટે જરૂરી અને નિત્યનિયમોનાં પુસ્તકોનું પ્રકાશન થાય છે અને તેનું સારું વેચાણ થાય છે.

વાચકોને નવલકથાઓનો ભારે શોખ હોય છે અને તેમાં જૈન કથાસાગર અને કથાનુયોગ જેવાં પુસ્તકો મુખ્ય હોય છે. વ્યાખ્યાનોનો સંગ્રહ પણ સારા પ્રમાણમાં છપાય છે. અને એવાં પુસ્તકો પણ ઠીકઠીક પ્રમાણમાં વેચાય છે અને વંચાય છે. વિદ્વાન મુનિરાજોનાં બોધપ્રદ વ્યાખ્યાનો સરળ અને ગુજરાતી ભાષામાં આકર્ષક સ્વરૂપમાં બહાર પડે છે અને લોકો તેનો સારો લાભ લે છે.

આજે આપણી બહુમૂલ્યવંતી પ્રાચીન વિદ્દદ્ભોગ્ય કૃતિઓનાં સરળ અને સુગમ્ય ભાષાંતરો થવાની જરૂર છે. વિદ્દદ્ભોગ્ય સાહિત્યના વાચકોની સંખ્યા દિન પર દિન ઘટતી જાય છે. ભારત સરકારે બિનસાંપ્રદાયિકત્વનાં સિદ્ધાન્ત અપનાવવાને લીધે શાળાઓમાંથી અને કોલેજોમાંથી ધાર્મિક શિક્ષણને રૂખસદ આપવામાં આવી છે અને તે તે સંપ્રદાયના અનુયાયીઓને સરળતાથી સમજાય એવાં પુસ્તકોનો અભાવ સાલે છે.

આજની પ્રકૃતિમાં વિદ્વાનો અભ્યાસકોને યોગ્ય સાહિત્યમાં વિવરણ શક્ય તેટલું વધુ સ્પષ્ટ કરતા જાય છે. તેથી મૂળ ગ્રંથોનું ગાંભીર્ય સમજવું મુશ્કેલ બને છે. મૂળ ગ્રંથોનું ગાંભીર્ય સમજવા માટે વધુ જ્ઞાન મેળવવાનું જરૂરી છે. સારાં સુગમ્ય ભાષાંતરો થવાથી ગાંભીર્ય સમજવાનું સરળ થાય છે.

વિદ્દદ્ભોગ્ય સાહિત્યની પ્રણાલિકા

અમારી સંસ્થાએ આજસુધી વિદ્દદ્ભોગ્ય સાહિત્ય પ્રકાશનની યોજના વિચારી છે. અપ્રગટ આગમના ગ્રંથોનું પ્રકાશન ચાલુ છે આગમોદ્ધારક આચાર્યશ્રી આનંદસાગરસૂરીશ્વરજીએ આગમવિભાગમાં સુંદર પ્રકાશન કર્યું છે તેનું પુનઃ પ્રકાશન કરવાની અમારી યોજના નથી, પરંતુ તેઓશ્રી તરફથી જે બાકી રહ્યું છે તેનું પ્રકાશન કરી નવીન ચૂર્ણિઓ, વૃત્તિઓ, અવચૂરિઓ અને દીપિકા સમાજ સમક્ષ મૂકવાની અમારી અભિલાષા છે. શાસનદેવો અમારી એ અભિલાષા પૂર્ણ કરો એવી એમને અમારી પ્રાર્થના છે.

સાહિત્યસેવાનું સર્વોત્તમ ક્ષેત્ર

આજે સમાજના ઉત્કર્ષ માટે અનેક ક્ષેત્રો છે, તેમાં અમારું ક્ષેત્ર સાહિત્યસેવાનું છે. સાહિત્ય એ નિર્મળ જળ છે. એ નિર્મળ જળનું પાન કઈ રીતે કરવું તે વિચારવા યોગ્ય છે. અને પાનારે કેટલી રીતે

એ જળપાન કરાવવુ તે પણ વિચારવા યોગ્ય છે આજે કેટલાય વિદ્વાનો સાહિત્યના નિર્મળ જળને પોતાના દુષ્ટ વિચારોથી કલુષિત કરી સમાજને ખોટા ખ્યાલો આપી ઉન્માર્ગ લઈ જઈ રહ્યા છે તે સામે લાલબત્તી ધરવાનુ પણ જરૂરી છે ઉત્સૂત્રભાષી બનવુ એ એક ખૂબ મોટુ પાપ છે જૈન શાસ્ત્રોએ એ વાત પોકારી પોકારીને ફરી ફરી કહી છે એથી અટકવાનુ આજના જૈનસમાજ માટે ખૂબ જ આવશ્યક છે

પુસ્તકોદ્ધાર ફંડની વિશિષ્ટતા

શેઠ દેવચદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફડ તરફથી પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકો અડધી કિંમતે વેચાય છે એ એની વિશિષ્ટતા છે અને એ અંગે આવતી અડધી ખોટ ફડ ભોગવે છે એ રીતે ભોગ આપવા દ્વારા એ ફડ સમાજને સસ્તુ અને શ્રેષ્ઠ કોટિનુ સાહિત્ય પૂરુ પાડે છે

ગામેગામ જ્ઞાનભંડારોની સ્થાપના

ગામેગામના જ્ઞાનભડારોને સમૃદ્ધ કરવાના ખ્યાલથી પ્રેરાઈને અમે લગભગ રૂપિયા ૧૫,૦૦૦ અકે પદરહજારની કિંમતનાં અમારાં પ્રકાશનો તેમને ભેટ તરીકે આપ્યાં છે એની યાદી આ સાથે જોડેલ છે અમારી ભાવના દરેક મુનિશ્રીના ચાતુર્માસનાં સ્થાનોમાં ભડારો સ્થાપવાની છે આમ થાય તો ચાતુર્માસ દરમિયાન મુનિશ્રીએ એ ભડારોનો લાભ લઈ શકે અને જ્ઞાનપિપાસુઓને આપી શકે આજે ઘણા ભડારો મોજૂદ છે અને જ્યા ન હોય ત્યાં સ્થાપવાની જરૂર છે

સશોધન કેન્દ્ર (Research Institution)

અમારી ભાવના પુના અને અમદાવાદની માફક સુરત ખાતે સશોધન કેન્દ્ર સ્થાપવાની છે સંશોધન કરનારાઓને પૂરતી સગવડો મળી રહે તેવુ સુસજ્જ પુસ્તકાલય આપણે બનાવવુ જોઈએ અને એની સાથે સાથે તેઓ નિશ્ચિતતાથી સશોધનનુ કાર્ય કરી શકે તેવી દરેક પ્રકારની સગવડ તેમને માટે કરી આપવી જોઈએ આમ થાય તો જ એ સશોધન કેન્દ્રમાં કામ કરનારા ઉપયોગી કાર્ય કરી શકે અને એવા સંશોધન કેન્દ્ર પ્રત્યે આકર્ષાય આ સબધમાં શ્રી ફૂલચદભાઈ હરિચન્દ દોશી મહુવાકરનો " ભારત જૈન જ્ઞાન વિહાર " શિર્ષક લેખ ઘણો મનનીય અને અનુકરણીય છે

સગવડનો પ્રકાર

સુરતમાં ઘણી ધર્મશાળાઓ છે તેમાં તેમને ઊતરવાની સગવડ આપી શકાય અને અન્ય ખર્ચ માટે પુરસ્કાર તરીકે આર્થિક સહાય આપી શકાય અને એ સહાય પુસ્તક પ્રકાશનમાં મજરે મળી શકે સારી કામગીરી માટે પારિતોષિકો પણ આપવાનો પ્રબધ કરી શકાય

સાગરજીની અપ્રગટ કૃતિઓ

આચાર્યદેવશ્રી આનદસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજની અનેક કૃતિઓ લગભગ ૨૨૦ અપ્રગટ છે તે છપાવવાનો યોગ્ય પ્રબંધ કરવાની જરૂર છે એ કૃતિઓ અમારી સસ્થાએ મુકરર કરેલ સમય બહારની હોવાથી અમારુ ટ્રસ્ટ તે છપાવી શકતું નથી આમ હોવાથી અમે 'શ્રી જૈન આનદ પુસ્તકાલય'ના કાર્યવાહકોને તેમની અપ્રગટ કૃતિઓ છપાવવાનો યોગ્ય પ્રબધ કરવાની નમ્ર સૂચના કરીએ છીએ. તેઓશ્રીના સમુદાયમાંના અનેક વિદ્વાન મુનિરાજે પણ સ્વતત્ર રીતે સાહિત્ય સેવા કરી રહ્યા છે તેમનુ પણ અમે આ કાર્ય પરત્વે લક્ષ ખેંચીએ છીએ. એ કૃતિઓ પ્રગટ થાય તો જૈન સમાજને ઘણો લાભ થાય તેમ છે એમની વિદ્વત્તા માટે બે મત નથી. જૈન સમાજને એમની એ મહામૂલ્યવતી કૃતિઓનો લાભ જલદી મળે તેમ કરવાનુ જરૂરી છે

સુરતના ભંડારોનું એકમ (The Central Library)

પાટણમાંના એકેએક જ્ઞાનભંડારને એકત્ર કરી એક વ્યાપક ભંડાર કલિકાળસર્વજ્ઞ આચાર્ય મહારાજ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજીના પુનીત અભિધાનથી અંકિત કરીને 'સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી' સ્થાપવામાં આવી છે. એની વ્યવસ્થા પણ બહુ સુંદર રીતે થઈ રહી છે. જો સુરતના અલગ અલગ એવા નાના ભંડારોનું પાટણની જેમ એકમ કરી તેને 'સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી'નું સ્વરૂપ અપાય તો જૈન સમાજને ઘણો લાભ થાય તેમ છે. આજે એવા નાના ભંડારોમાંથી વાચકોને પુસ્તકો વાંચવા આપવાની કોઈ યોગ્ય વ્યવસ્થા નથી. એવા ભંડારો પોતાની માલિકી, ભંડારનું નામ વગેરે કાયમ રાખીને ફક્ત વાચકોને પુસ્તકો આપવા માટેની કેંદ્રિત વ્યવસ્થા માટે સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી જેવી સંસ્થા ઊભી કરાય તેમાં પોતાનો સાથ પૂરાવે તે ઇચ્છનીય છે. સુરતમાં ૧૩,૦૦૦ હસ્તલિખિત પ્રતોની યાદી પ્રગટ થઈ છે. એ બધી પ્રતોનો કુલ ૧૨ જુદા જુદા ભંડારોમાં સંગ્રહ કરાયેલ છે. લગભગ દરેક ઉપાશ્રયમાં જુદા જુદા સમુદાયના મુનિરાજોનાં સંગ્રહના પુસ્તકોનાં કબાટો નજરે પડે છે. એ બધાનું એક એકમ કરી 'સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી' જેવું કેન્દ્રિત પુસ્તકાલય કરાય અને તેનો લાભ વાંચનારાઓને આપવાનો પ્રબંધ કરાય તો વધતી જતી વાચનભૂખના સમયમાં જૈન સમાજની ઉપયોગી સેવા કરવાની તક સાંપડશે અને તેથી સારું જેવું પુણ્ય ઉપાર્જન થવા ઉપરાંત જ્ઞાનપરબમાં ભાગીદાર બન્યાનો સંતોષ માણવાનું ભાગ્ય પ્રાપ્ત થશે.

ઉપકાર અને આભાર

ઉંવટમાં સદ્‌ગત શેઠ ગુલાબચંદ દેવચંદ જેઓએ સૂર્યપુરને સાહિત્યક્ષેત્ર બનાવી પોતાના પિતાશ્રીનું કાયમી સ્મારક સુરત ખાતે સ્થાપી સૂર્યપુરને સાહિત્યક્ષેત્રમાં અગ્રસ્થાને સ્થાપ્યું છે, તે માટે અને અનેક જૈન ગ્રંથોનું પ્રકાશન કરીને, ભેટ આપીને, પ્રચાર કરીને આ ફંડને અનન્ય સ્થાન પ્રાપ્ત કરાવ્યું છે તે માટે તેમનું અમો જેટલું સ્મરણ કરીએ અને ઉપકાર માનીએ તેટલો ઓછો છે.

આ દેવાનંદ સુવર્ણાંક માટે જે જે આચાર્યદેવો, મુનિપુંગવો, શ્રદ્ધાસંપન્ન શ્રાવક બંધુઓ વગેરેએ સમયનો સદુપયોગ કરી મનનીય લેખો લખી મોકલ્યા છે, તે બધાનો આ અંકના પ્રકાશકો હાર્દિક આભાર માને છે. વિશેષમાં આ અંકને સમૃદ્ધ બનાવવામાં જે જે વ્યક્તિઓએ ફાળો આપ્યો છે તે સર્વેનો પણ અત્રે આભાર માનવામાં આવે છે. આ અંક માટેના નિવેદનમાં અનેક સાહિત્ય વિષયોનો સ્પર્શ કરવામાં આવ્યો હતો તેમજ તેને અંગેના લેખો પણ માગવામાં આવ્યા હતા, છતાં ઘણા લેખકોએ તે વિષયોનો ખ્યાલ નહિ કરી, જુદા જુદા વિષયો ઉપર લેખો મોકલી આપ્યા છે. આ લેખો પણ ઉપયોગી હોવાથી તેમજ લેખકોનો સહકાર જરૂરી હોવાથી અમોએ એને યોગ્ય સ્થાન આપ્યું છે. અને દરેક લેખકનો અમો આ તકે ઉપકાર માનીએ છીએ.

અનેક વિષયોના લેખો અમોને મળ્યા છે. લેખકોના મંતવ્યો તેઓના અંગત છે. અમારી સંસ્થાને તેઓના વિચારો સાથે સંમત સમજવી નહિ.

દીલગીરીની નોંધ

આ ફંડના આદ્ય મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી શેઠ નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ જેઓ આ ફંડના સ્થાપક કુટુંબના વડીલ હતા અને જેઓની દસ્તક દશ વર્ષમાં ૫૧ ગ્રંથો પ્રકાશિત થયા હતા તેઓ તથા તેઓના સહ ટ્રસ્ટીઓ તરીકે શેઠ કેશરીચંદ રૂપચંદ, ફૂલચંદ કસ્તુરચંદ, અમરચંદ કલ્યાણચંદ, મંછુભાઈ સાકરચંદ, નેમચંદ અભેચંદ, સાકરચંદ ખુશાલચંદ વગેરે ટ્રસ્ટીઓ દેવગત થયા છે, તે બદલ દિલગીરી વ્યક્ત કરીએ છીએ અને તેઓએ પોતાની હયાતી દરમ્યાન પોતાની બુદ્ધિનો સદુપયોગ આ ફંડની કાર્યવાહીમાં આપ્યો હતો જેને અંગે ટ્રસ્ટીઓ તરફથી અમો તેઓનો ઉપકાર માનીએ છીએ.

અંકના સુધારાનું સૂચન

લેખ સંગ્રહ પા. ૮ આચાર્ય કીર્તિવિજયસૂરિને બદલે કીર્તિસાગરસૂરિ સમજવું.

પા. ૫માં શ્રી જયન્તિલાલ દવે ભાઈશંકર નામ સાથે પ્રો વધારવું

પા. ૪૪માં ખુલાસો સશોધન વિભાગ.

નં. ૧૦ ઠાણુંગ દીપીકા નાગર્ષી સશોધક બાકી છે.

નં. ૧૨ આચારાંગ તત્ત્વાગમાવચૂર્ણિ લક્ષ્મીકલ્લોલ સંશોધક તરીકે ઉપાધ્યાય કૈલાસસાગરજી ક્ષમાસાગરજીને સોંપવામાં આવ્યુ છે.

નં. ૧૪ પ્રશ્ન વ્યાકરણ દીપિકા આચાર્ય રામસૂરિ ડેલાવાળાને સોંપવામાં આવ્યું છે.

નં. ૧૫ જીવાભિગમ હરિભદ્રીય સશોધક બાકી છે.

પ્રકાશિત ગ્રંથો પૈકી

પિંડનિર્યુક્તિ	૪૪	જુદા જુદા ટીકાકારોની કૃતિઓનું પુનઃ પ્રકાશન થશે.
દશવૈકાલિક	૪૭	
જમ્બુદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ	૫૨–૫૪	
ઉત્તરાધ્યયન	૩૩–૩૬–૪૧	

(૧) મહાનશ્રુતધરોના ચરિત્રો તેમની કૃતિઓ વગેરે સંબંધમાં અમોએ લેખો માગ્યા હતા. તેમજ અમોને અનેક મુનિઓ તરફથી લેખો પણ મળ્યા છે ચરિત્રો અન્યત્ર ઘણા વિસ્તારથી લખાયા છે. જેથી એ વિભાગ અમોએ જુદો છપાવવા વિચાર્યું છે એને અંગે અગાઉ છપાયેલા લેખો પણ જોવાના રહે છે જેથી લખાયેલ ચરિત્રમાં વિચારભેદને સ્થાન રહે નહિ.

(૨) આગમવિસ્તારઃ જે ગ્રંથોના નામો અમોએ ગ્રથ પ્રકાશનની નવીન યોજનામાં દાખલ કર્યાં છે, તેનાં સંશોધકોને ખ્યાલ આવી શકે તે માટે અન્યત્ર છપાશે

કેશરીચંદ હીરાચંદ ઝવેરી — સચવકાર

મોતીચંદ મગનભાઈ ચોકસી — વગેરે ટ્રસ્ટીઓ

મહાન શ્રુતધરો

(૧) શ્રી મહાવીરનિર્વાણ પછીના શ્રુતધરો	
(૨) ભદ્રબાહુસ્વામી	મુનિશ્રી હરિભદ્રવિજયજી
(૩) સિદ્ધસેન દીવાકરજી	,, પં. ધુરધરવિજયજી
(૪) દેવર્દ્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણ	,, પં. સુશીલવિજયજી
(૫) હરિભદ્રસૂરિજી	,, ભદ્રગુપ્તવિજયજી
(૬) ઉમાસ્વામીજી	,, રૂચકવિજયજી
(૭) નવાંગી ટીકાકાર અભયદેવસૂરિજી	,, પં. બેચરદાસજી
(૮) આ હેમચંદ્રસૂરિજી	શ્રી ફતેહચંદ ઝવેરચંદ
(૯) આ. મલ્લધારી હેમચદ્ર	મુનિશ્રી જ્ઞાનવિજયજી
(૧૦) ઉ. યશોવિજયજી	ઉપાધ્યાય દેવેન્દ્રસાગરજી
(૧૧) આ. આનંદસાગરસૂરિજી	શ્રી કંચનવિજયજી
(૧૨) કવિચક્રીપાલ	શ્રી દર્શનવિજયજી ત્રિપુટી

ભગવાન મહાવીરનાં નમસ્કાર કાવ્યો

સંચયકાર : શ્રી હીરાચંદ સ્વરૂપચંદ

नमोऽत्थुणं समणस्स भगवओ महावीरस्स ।

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને નમસ્કાર હો.

ભગવાન મહાવીર કોણ હતા? તેમને ભગવાન શા માટે કહે છે? મહાવીર શા માટે કહે છે? તેમણે કયાં કયાં મહાન કાર્યો કર્યાં એ સર્વે આપ સારી રીતે જાણો છો, એટલે એ વસ્તુની વિચારણા બાજુ પર છોડી દઈને માત્ર મહાન પૂર્વાચાર્યોએ તેમની જે સ્તુતિ કરી છે તેનું વિવેચન કરીશું.

અનેક મહાન પૂર્વાચાર્યોએ અનેક ગ્રંથોમાં આદિમાં શ્રી વીર પરમાત્માની સ્તુતિ કરી છે તેનું યત્કિંચિત યથાશક્તિ યથામતી નમ્રપણે વિવેચન કરી મારી લેખીનીને ધન્ય બનાવવા પ્રયત્ન કરું છું.

मंगलं भगवान् वीरो मंगलं गौतमप्रभुः ।
मंगलं स्थूलिभद्राद्या जैनधर्मोऽस्तु मंगलम् ॥१॥

અર્થ—'અષ્ટમંગલ પૂજન વિધિ'માં શાસ્ત્રકાર-ગ્રંથકાર-મહારાજા ભાવમંગલની સ્થાપના કરતાં લખે છેઃ શ્રી વીર ભગવાન મંગલ છે, શ્રી ગૌતમસ્વામીજી મંગલરૂપ છે, સ્થુલિભદ્ર આદિ મુનિ મંગલરૂપ છે અને જૈન ધર્મ પણ ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ ભાવ મંગલ છે. (૧)

नमो दुर्वाररागादि-वैरीवारनिवारिणे ।
अर्हते योगिनाथाय महावीराय तायिने ॥२॥

અર્થ—વિશ્વવંદ્ય કલિકાળસર્વજ્ઞ ભગવંત હેમચંદ્રાચાર્યસૂરીશ્વરજી મહારાજ 'યોગશાસ્ત્ર'ની રચના કરતાં થકાં મંગલાચરણને વિષે શ્રી વીર પરમાત્માની સ્તુતિ કરતાં લખે છેઃ 'જેમણે રાગ-દ્વેષ આદિ અંતરંગ શત્રુઓની સેનાને મારી નાખી છે, જેઓ પૂજાવાને યોગ્ય છે, જેઓ યોગીઓના નાથ છે તે શ્રી વીર પરમાત્મા તમારું રક્ષણ કરો, અને તેમને નમસ્કાર થાઓ. (૨)

पन्नगे च सुरेंद्रे च कौशिके पादसंस्पृशि ।
निर्विशेष-मनस्काय श्रीवीरस्वामिने नमः ॥३॥

અર્થ—બીજા શ્લોકમાં લખે છે: કૌશિક સર્પે દ્વેષ બુદ્ધિથી ભગવાન મહાવીરના ચરણને દંશ દીધો, કૌશિક ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલ ઇંદ્રે ભક્તિભાવ વડે પ્રશસ્ત રાગની બુદ્ધિથી ભગવાન મહાવીરના ચરણને સ્પર્શ કર્યો.

દંશ દેનાર ચંડકૌશિક સર્પ ઉપર જેમને દ્વેષ નથી, ભક્તિભાવ વડે પ્રણામ કરનાર ઇંદ્ર ઉપર જેમને પ્રેમ નથી, બન્નેની ઉપર જેમને સમભાવ છે તે શ્રી વીર પરમાત્માને મારો નમસ્કાર થાઓ. (૩)

कल्याणपादपारामं श्रुतगंगाहिमाचलम् ।
विश्वाम्भोजरविं देवं वंदे श्रीज्ञातनंदनम् ॥४॥

અર્થ—વિશ્વવંદ્ય કલિકાળ સર્વજ્ઞ ભગવંત હેમચંદ્રાચાર્યજી 'ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત્ર'ની

અંકના સુધારાનું સૂચન

લેખ સંગ્રહ પા. ૮ આચાર્ય કીર્તિવિજયસૂરિને બદલે કીર્તિસાગરસૂરિ સમજવું.

પા. ૫માં શ્રી જયન્તિલાલ દવે ભાઈશંકર નામ સાથે પ્રો વધારવું

પા. ૪૪માં ખુલાસો સંશોધન વિભાગ.

નં. ૧૦ ઠાણાંગ દીપીકા નાગર્ષી સંશોધક બાકી છે.

નં. ૧૨ આચારાંગ તત્ત્વાગમાવચૂર્ણિ લક્ષ્મીકલ્લોલ સંશોધક તરીકે ઉપાધ્યાય કૈલાસસાગરજી ક્ષમાસાગરજીને સોંપવામાં આવ્યું છે.

નં. ૧૪ પ્રશ્ન વ્યાકરણ દીપિકા આચાર્ય રામસૂરિ ડેલાવાળાને સોંપવામાં આવ્યું છે.

નં. ૧૫ જીવાભિગમ હરિભદ્રીય સંશોધક બાકી છે.

પ્રકાશિત ગ્રંથો પૈકી

પિંડનિર્યુક્તિ	૪૪	જુદા જુદા ટીકાકારોની કૃતિઓનું પુનઃ પ્રકાશન થશે.
દશવૈકાલિક	૪૭	
જમ્બુદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ	૫૨–૫૪	
ઉત્તરાધ્યયન	૩૩–૩૬–૪૧	

(૧) મહાનશ્રુતધરોના ચરિત્રો તેમની કૃતિઓ વગેરે સંબંધમાં અમોએ લેખો માગ્યા હતા. તેમજ અમોને અનેક મુનિઓ તરફથી લેખો પણ મલ્યા છે ચરિત્રો અન્યત્ર ઘણા વિસ્તારથી લખાયા છે. જેથી એ વિભાગ અમોએ જુદો છપાવવા વિચાર્યું છે. એને અંગે અગાઉ છપાયેલા લેખો પણ જોવાના રહે છે જેથી લખાયેલ ચરિત્રમાં વિચારભેદને સ્થાન રહે નહિ.

(૨) આગમવિસ્તાર: જે ગ્રંથોના નામો અમોએ ગ્રંથ પ્રકાશનની નવીન યોજનામાં દાખલ કર્યા છે, તેનાં સંશોધકોને ખ્યાલ આવી શકે તે માટે અન્યત્ર છપાશે

કેશરીચંદ હીરાચંદ ઝવેરી
સંચયકાર

મોતીચંદ મગનભાઈ ચોકસી
વગેરે ટ્રસ્ટીઓ

મહાન શ્રુતધરો

(૧) શ્રી મહાવીરનિર્વાણ પછીના શ્રુતધરો	
(૨) ભદ્રબાહુસ્વામી	મુનિશ્રી હરિભદ્રવિજયજી
(૩) સિદ્ધસેન દીવાકરજી	,, પં. ધુરંધરવિજયજી
(૪) દેવર્દ્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણ	,, પં. સુશીલવિજયજી
(૫) હરિભદ્રસૂરિજી	,, ભદ્રગુપ્તવિજયજી
(૬) ઉમાસ્વામીજી	,, રૂચકવિજયજી
(૭) નવાંગી ટીકાકાર અભયદેવસૂરિજી	,, પં. બેચરદાસજી
(૮) આ. હેમચંદ્રસૂરિજી	શ્રી ફતેહચંદ ઝવેરચંદ
(૯) આ. મલ્લધારી હેમચંદ્ર	મુનિશ્રી જ્ઞાનવિજયજી
(૧૦) ઉ. યશોવિજયજી	ઉપાધ્યાય દેવેન્દ્રસાગરજી
(૧૧) આ. આનંદસાગરસૂરિજી	શ્રી કંચનવિજયજી
(૧૨) કવિચક્રીપાલ	શ્રી દર્શનવિજયજી ત્રિપુટી

॥ श्रीपञ्चपरमेष्ठिस्तुतिः ॥

(ललित-वृत्तम्)

सुरकदम्बकैः कीर्तितक्रमं,
विमलकेवलज्ञानभास्करम् ।
निरुपमश्रियं तत्त्वदर्शनं,
सततमाश्रये तीर्थनायकम् ॥ १ ॥

सकलकर्मणां संक्षयं व्यधात्,
शुचितरं शुभध्यानमाश्रितः ।
शिवनिकेतनं सिद्धिकारकं,
परमनिर्वृतं सिद्धमर्चये ॥ २ ॥

विजितवादिनं बोधदायकं,
भविकपङ्कजोद्बोधभास्करम्,
चरणचर्चितं भूषितं गुणै-
रभिनुवेऽन्वहं सूरिशेखरम् ॥ ३ ॥

अभिरतः श्रुताराधने गुणी,
मुनिकदम्बकोद्देशनाप्रदः ।
लघयिता जगत् तेजसाऽखिलं,
भुवि विराजतां वाचकोत्तमः ॥ ४ ॥

व्रतजपादिषु प्रोद्यतः सदा,
शमदमादिभी राजितो गुणैः ।
परमकारणं मुक्तिशर्मणः,
किमु मुनिर्न किं श्लाघ्यतास्पदम् ॥ ५ ॥

श्रीश्रुतदेवतास्तुतिः ॥

शरदिन्दुमनोहराननां,
जिनवक्त्राम्बुजवासिनीं मुदा ।
मतिदां जडतापहारिणीं,
श्रुतदेवीं समुपास्महेऽमलाम् ॥ १ ॥

★

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ—સૂરતના સુવર્ણ મહોત્સવ પ્રસંગે રચાયેલું પ્રશસ્તિરૂપ કાવ્ય

(ભારતકા ડંકા આલમમે — રાગ)

આ ભરતભૂમિ છે ભાગ્યવતી જ્યાં સન્ત મહન્ત અનેક વસે,
જ્યાં મંદિરની માળા જોતાં જનતાનાં દીલડાં ઉલ્લસે,
એ ભૂમિ પર 'સોનાની મૂરત' સૂરત નામે છે નગરી,
વળી જ્ઞાનમંદિરોની રચનાથી દિવ્યદશામયતા જ વરી
—આ ભરતભૂમિ છે-(૧)

પાક્યા અહિં શ્રેષ્ઠિવરો ક્રમથી દીલના દરિયાવસમાન ઘણા,
જે વિવિધ વિષય નિષ્ણાત હતા સોનામાં લેશ રહે ન મણા;
આ શ્રેષ્ઠિવરોમાં દેવસમા શ્રી દેવચંદ્ર થયા નગરે,
તત્સુત શ્રી ગુલાબચંદ્ર કરે સાહિત્ય તણો ઉદ્ધાર ખરે
—આ ભરતભૂમિ છે-(૨)

સુરતની આ સંસ્થા પ્રકટાવે જ્ઞાનતણા દીવડા જ ખરે,
પછી આગમ હો કે ભાષ્ય અગર ચૂર્ણીનાં રૂપ વિવિધ ધરે;
જનતાનાં કરકમળોમાં મૂકીને સેવા કરતા શુભ મને,
નરનો ને સંસ્થાનો જય હો જીવન સાફલ્ય જરૂર બને.
—આ ભરતભૂમિ છે-(૩)

પગલે પગલે પ્રગતિ કરતાં પચાસ વરસ પૂરાં કરતી,
મુનિવર સૂરિવરનાં ભાવભર્યાં શુભ આશીર્વાદ શિરે ધરતી;
સ્વર્ણોત્સવ ઉજવી આજ અહિં આનંદસરોવર લહેરાવો,
ઉદ્‌ગાર જનો એવા કાઢે શતવર્ષથકી અધિકી થાવો.
—આ ભરતભૂમિ છે-(૪)

જગભરમાં ગાજો આ સંસ્થાના હોંશે હોંશે ગુણગાનો,
શુભજ્ઞાન સમર્પીને ઉત્કર્ષ વધારો નિશદિન જનતાનો;
આ જ્ઞાનપ્રકાશક સંસ્થાનો લેજો સહુ લાભ ઉલટભરથી,
પ્રકટાવો ઘરઘરમા દીવડા સદ્‌જ્ઞાનતણા સહુ દીલભરથી
આ ભરતભૂમિ છે-(૫)

સં. ૨૦૧૫ કાર્તિક શુક્લ પૂર્ણિમા } —માવજી દામજી શાહ

विजयन्तां वीतरागाः । श्रीगौतमस्वामिने नमः ।

सुवर्णपद्यकदम्बकम् ।

(उपजातिः)

(१)

जिनेन्द्रचैत्यैर्महनीयमिद्धं, प्राचीनरत्नाञ्चितसौधहर्म्यम् ।
हसत्यजस्रं पुरुहूतपत्तनं, यत्सम्पदा 'सूर्य्यपुरं' तदस्ति ॥

અર્થ—જિનેશ્વરોના મંદિરોથી મહિમાવાળું, દેદીપ્યમાન, પ્રાચીન રત્નોથી જડાયેલા ઉજ્જ્વલ પ્રાસાદો (મકાનો)વાળું 'સૂર્યપુર' નામનું નગર છે, જે નિરંતર પોતાની સમ્પત્તિથી સ્વર્ગની મજાક કરે છે.

(२)

तापीसरित्यत्र निधानमास्ते, सद्धर्मदेवाभिमतरा गभीरा ।
ध्रुवं तदीयान्यमितानि रत्ना-न्यादातुमायाति सरित्पतिर्द्विः ॥

અર્થ—ઉત્તમ નર્મદા નદીની જેમ જ્યાં માન્ય અને ગંભીર તાપી નદી ભંડારરૂપે રહેલી છે, તેથી નિશ્ચે તેના અપરિમિત રત્નોને લેવા માટે સમુદ્ર બે વખત ત્યાં આવે છે.

(३)

जना जिनेशापचितिप्रलीनाः, स्याद्वादतत्त्वामृतपानपीनाः ।
सद्धर्मरत्नाऽऽभरणा न दीनाः, यत्र स्थिता दिव्यसुखं लभन्ते ॥

અર્થ—જિનેશ્વરોની પૂજામાં અત્યન્ત તલ્લીન, સ્યાદ્વાદ તત્ત્વરૂપી અમૃતના પાનથી પુષ્ટ, અને સદ્ધર્મરૂપી રત્નના આભૂષણવાળા હોવાથી દીનતા રહિત એવા જ્યાંના મનુષ્યો દિવ્ય સુખને પ્રાપ્ત કરે છે.

(४)

'गोपीपुरा' यत्र ललामभूता, प्रासादमालालसिता विभाति ।
अद्यापि सार्वानपचेतुकामा-श्चकासतीवाप्सरसो विनम्राः ॥

અર્થ—જ્યાં મંદિરોની પંક્તિથી સુશોભિત અગ્રસ્થાને રહેલું 'ગોપીપુરા' નામનું પરું છે, જ્યાં આજે પણ તીર્થંકરોની પૂજાની ઇચ્છાવાળી અત્યન્ત નમ્ર બનેલી સ્ત્રીઓ અપ્સરાઓ શોભતી હોય તેમ લાગે છે.

(५)

गुणैर्गरिष्ठो जिनधर्मरक्तो, गुलाबचन्द्रोऽवसदिन्द्रकीर्तिः ।
कल्पद्रुवद्यो विभवं वितीर्य नृणामलक्ष्म्यमरं न्यमार्जीत् ॥

અર્થ—ત્યાં ગુણોથી મહાન્, જિનધર્મમાં રત, ઇન્દ્ર સમાન કીર્તિવાળા ગુલાબચંદ શેઠ રહેતા હતા. જેમણે કલ્પવૃક્ષની માફક પોતાની સમૃદ્ધિને વિખેરીને મનુષ્યોના દુર્ભાગ્યને તરત જ સાફ કરી નાખ્યું હતું.

(६)

स वैक्रमाब्देऽब्धिर साङ्कचन्द्रे(१९६४)श्रीदेवचन्द्राऽऽह्वपितुः शमर्थम् ।
सूरीश्वराऽऽनन्दगुरूपदेशाल्लक्षं ददौ श्रीश्रुतपोषणाय ॥

અર્થ—તેઓએ વિક્રમસંવત ૧૯૬૪માં આગમોદ્ધારક શ્રી સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી ગુરુના ઉપદેશથી પોતાના પિતા શ્રી દેવચન્દ્રના કલ્યાણ માટે શ્રુતભક્તિના નિમિત્તે એક લાખ રૂપિયા આપ્યા.

(૭)

ताताभिधानाऽऽकलिताऽऽगमादि-प्रकाशिकां सच्छ्रुतभक्तिनिघ्नः ।
संस्थाप्य संस्थां स कृती महार्थाः प्राकाशयत्प्राच्यमनीषिदब्धाः ॥

અર્થ—ઉત્તમશ્રુતમાં ભક્તિવાળા પુણ્યવાન્ શ્રી ગુલાબચંદભાઈએ પોતાના પિતાના નામવાળી આગમ વગેરે શાસ્ત્રોને પ્રસિદ્ધ કરનારી (શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ) સંસ્થાને સ્થાપીને પૂર્વાચાર્યોએ રચેલા ગંભીર અર્થવાળા શાસ્ત્રો પ્રકાશમાં આણ્યા.

(૮)

अद्यावधिज्ञानप्रचारदक्षै-रुत्साहिभिः पारिषदैस्तदीयैः ।
सिद्धिद्युचन्द्र(१०८)प्रमिता महार्थाः प्रकाशिताः सत्कृतयो विभान्ति ॥

અર્થ—તે સંસ્થાના જ્ઞાનના પ્રચારમાં કુશલ અને ઉત્સાહી સભ્યોએ આજ સુધી પ્રકાશિત કરેલી ગંભીર અર્થવાળી એક સો ને આઠ ઉત્તમ કૃતિઓ ઝગમગે છે.

(૯)

संस्थोन्नतौ प्रोद्यतमानसेषु, मुकेन्दुना केसरिचन्द्रमुख्याः ।
सच्छ्रेष्ठिनो जीवनचन्द्र-चन्द्रवदातकीर्त्यै सततं यतन्ताम् ॥

અર્થ—સંસ્થાની ઉન્નતિમાં તત્પર મનવાળા સભ્યો પૈકી ચોકસી મોતીચંદ, ઝવેરી કેસરીચન્દ વગેરે શ્રેષ્ઠીઓ ઝવેરી જીવનચન્દની ચન્દ્રમા જેવી ઉજ્જવલ કીર્તિ માટે નિરંતર પ્રયત્નવાન બનો.

(૧૦)

स्वर्णोत्सवे निरुपमेऽर्द्धशताब्दिकेऽस्याः,
श्रीनेमिसूरिविजयामृतदेवशिष्यः ।
पन्न्यासमेरुविजयाऽऽप्तनिदेशदक्षो-,
मुम्बापुरे रचितवान् मुनिहेमचन्द्रः ॥

અર્થ—આ સંસ્થાના પચાસ વર્ષની પૂર્ણાહુતિ પ્રસંગે અનુપમ સુવર્ણ મહોત્સવના સુપ્રસંગ ઉપર શાસનસમ્રાટ્ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજીના પટ્ટાલંકાર શાસ્ત્રવિશારદ શ્રી વિજ્યામૃતસૂરીશ્વરજીના શિષ્યરત્ન પંન્યાસપ્રવર શ્રી દેવવિજયજી ગણિના શિષ્ય મુનિ હેમચન્દ્રવિજયજીએ પન્યાસપ્રવર શ્રી મેરુવિજયજીગણિના આદેશથી મુંબઈ નગરમાં (આ પદ્ય કદમ્બકની) રચના કરી.

વિ. સં. ૨૦૧૪ શ્રાવણ સુદિ ૫
શ્રી આદીશ્વરજી જૈન ધર્મશાલા,
પાયધુની, મુંબઈ નં. ૩

पं. श्रीदेवविजयजीगणिचरणरेणुः
मुनिहेमचन्द्रविजयः ।

'देला' भ्रातुर्निधिमपि परं स्थापयित्वोपदेशा-
दारेमे सद्विषयखचितग्रन्थरत्नप्रकाशम् ॥ ३८ ॥ आगमोद्धारकस्तवः

પોતાના સદુપદેશથી શ્રેષ્ઠી દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડને સ્થાપન કરીને ઉત્તમ વિષયોથી ભરપૂર શ્રેષ્ઠ ગ્રન્થોને પ્રકાશિત કરવાનો પ્રારંભ કર્યો.

★

कल्याणमन्दिरस्तोत्रे. श्लोक १–२

"By the Courtesy of Mr. P. C. Nahar M. A. B. L., of Calcutta"

પ્રચાર ભેટ યોજના.

૫૦૦ સંસ્થાઓને લાભ આપવામાં આવ્યો છે.

શેઠ દેવચંદ લાલભાઇ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ સુરત તરફથી સં ૨૦૦૮ ના પર્યુષણમાં જૈનપત્રના પર્યુંષણ અંકમાં જાહેરાત કરવામાં આવી હતી તે મુજબ તે ફંડ તરફથી અનેક સંસ્થાઓ, આચાર્ય મહારાજો, સાહિત્યરસિક, સંશોધક, મુનિમહારાજો, અનેક વિદ્વદ્ સજ્જનો વગેરેને પુસ્તક પહોચાડવામાં આવ્યા હતા જેની ગામ વાર નોધ નીચે પ્રમાણે છે. (જે જે ગામોમા સંસ્થા હોય અથવા તે તે સ્થાનોમાં પહોંચાડવામાં આવ્યા છે) જે સંસ્થાઓનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હોય અને તે સસ્થાઓને નહિ મળ્યા હોય તેઓએ અમોને જણાવવા કૃપા કરવી દરેક સંસ્થાઓને પુસ્તક ૧૦ થી ૧૬ સુધી આપવામા આવ્યા છે. અને વ્યકિત વિશેષને નવીન ચાર પુસ્તકો પહોચાડ્યા છે સંવત ૨૦૧૨ ના ચૈત્ર વદ ૦)) સુધીનો સમાવેશ કરવામા આવ્યો છે

"કેશરી"

અ

૧ શ્રી આચાર્ય વિજય નેમિસૂરિ જ્ઞાનભંડાર અમદાવાદ
૨ ,, આચાર્ય વિજય સિદ્ધિસૂરિ જ્ઞાનભંડાર ,,
૩ ,, જૈન વિદ્યાશાળા જ્ઞાનભંડાર ,,
૪ ,, મૃગાંકવિજય જ્ઞાનભંડાર ,,
૫ ,, કુમુદવિજય જ્ઞાનભંડાર ,,
૬ ,, ડેલાનો જ્ઞાનભંડાર ,,
૭ ,, ધર્મવિજય પુસ્તકાલય ,,
૮ ,, રામસૂરિ ચિંત્તકોષ ,,
૯ ,, શાંતિ વિજય ચિતંકોષ ,,
૧૦ શ્રી અશોકવિજય જ્ઞાનભંડાર અમદાવાદ
૧૧ ,, વીર ઉપાશ્રય જ્ઞાનભંડાર ,,
૧૨ ,, વિમળ ગચ્છ જ્ઞાનભંડાર ,,
૧૩ ,, ઉજમબાઇ ધર્મશાળા જ્ઞાનભંડાર ,,
૧૪ ,, શાહપુર ઉપાશ્રય જ્ઞાનભંડાર ,,
૧૫ ,, જૈન સરસ્વતિ ભુવન પાર્શ્વગચ્છ ,,
૧૬ ,, દાનસૂરિ જ્ઞાનભંડાર ,,
૧૭ ,, શામળાની પોળ ઉપાશ્રય જ્ઞાનભંડાર ,,
૧૮ ,, શાંતિચંદ્ર સમાજ પુસ્તકાલય
૧૯ ,, એલ ડી આર્ટસ કોલેજ ,,

૨૦ શ્રી નિતિસૂરિ જ્ઞાનભંડાર ગાંધીરોડ	અમદાવાદ
૨૧ ,, ગુજરાત વિદ્યાસભા	,,
,, નેમસાગર ઉપાશ્રય ભંડાર	,,
૨૨ ,, આંબલી પોળ જૈન ઉપાશ્રય ભંડાર	,,
૨૩ ,, નાગજી ભુદરની પોળનો ભંડાર	,,
૨૪ ,, વલ્લભવિજયજી શાસ્ત્ર સંગ્રહ	,,
૨૫ ,, રૂપા સુરચંદની પોળનો ભંડાર	,,
,, આ. પુણ્યવિજયજી મહારાજનો ભંડાર	,,
૨૬ ,, ઉમંગસૂરિજી મહારાજનો ભંડાર	,,
૨૭ ,, પ્રાચ્ય વિદ્યા સંશોધન મંદિર	,,
૨૮ ,, આણંદજી કલ્યાણજીનો ભંડાર	,,
૨૯ , પંડિત મફતલાલ ઝવેરચંદ	,,
૩૦ ,, પન્યાસજી શિવાનંદવિજયજી	,,
૩૧ ,, શા અંબાલાલ પ્રેમચંદ પંડિત	,,
૩૨ ,, ગુજરાત યુનીવર્સીટી	,,
૩૩ ,, વી એમ શાહ પ્રોફેસર લાલભાઇ દલપતભાઇ કોલેજ	,,
૩૪ ,, શાહીબાગ જ્ઞાનભંડાર શાહીબાગ	,,
૩૫ ,, ધર્મવિજય લાયબ્રેરી શાહપુર	,,
૩૬ ,, નુતન જિનાલય ભંડાર, શાહીબાગ	,,
૩૭ ,, વીર વિજયજી જ્ઞાનભંડાર, કેમ્પ	,,
૩૮ ,, આદિ જિન જ્ઞાનભંડાર	અગવરી
૩૯ ,, મનકવિજયજી જ્ઞાનભંડાર	અમરનગર
૪૦ ,, ત્રિલોકવિજયજી લાયબ્રેરી	અમલસાડ
૪૧ ,, ધી વર્ડ મિશન	અલીગંજ
૪૨ , આત્માનંદ જૈન સભા	અંબાલા
૪૩ ,, આત્માનંદ જૈન સભા	અમૃતસર
૪૪ , મહાવીર જ્ઞાનભંડાર	અમરાવતી
૪૫ , જિનદત્તસૂરિ જ્ઞાનભંડાર	અજમેર
૪ , તપગચ્છ જૈન ભંડાર	અંજાર
૪૭ ,, છનહીર કનકસૂરિ જ્ઞાનભંડાર	અંજાર
,, જૈન ગુનામ લાયબ્રેરી	અંજાર

૪૯ શ્રી રામશાસ્ત્રી પંડીત	અમલનેર
૫૦ ,, રીખવચંદ હાથીચંદ જ્ઞાન મંદિર	અમલનેર
૫૧ ,, ગલીયા પાર્શ્વનાથ સંસ્થાન	અમલનેર
આ	
૫૨ ,, વિજય ધર્મ લક્ષ્મી જ્ઞાનભંડાર	આગ્રા
૫૩ ,, વીર વિજય પુસ્તકાલય	આગ્રા
૫૪ ,, જ્ઞાનભંડાર	આમોદ
૫૫ ,, કેશર મુનિ જ્ઞાનભંડાર	આહોર
૫૬ ,, જ્ઞાનભંડાર	આદરીયાણા
૫૭ ,, જ્ઞાન મંદિર	આગર
૫૮ ,, જ્ઞાનભંડાર	આકોલા
૫૯ ,, જ્ઞાનભંડાર	આજોલ
૬૦ ,, જૈન જ્ઞાનભંડાર	આદરજ મોરી
૬૧ ,, આબુ દેલવાડા લાયબ્રેરી	આબુ રોડ
ઈ	
૬૨ ,, પ્રગતિ સંઘ પુસ્તકાલય	ઈડર
૬૩ ,, જ્ઞાનભંડાર	ઇંદોર
૬૪ ,, જૈન પાઠશાળા ભંડાર	ઈંગ્રોલ
ઋ	
૬૫ , જ્ઞાનભંડાર	રૂન
ઉ	
૬૬ ,, તપગચ્છ ઉપાશ્રય ભંડાર	ઉનાવા
૬૭ ,, જૈન નિતિ પાઠશાળા	ઉંઝા
૬૮ ,, આ ચંદ્રસાગરસૂરિજી જ્ઞાનભંડાર	ઉજ્જૈન
૬૯ ,, સીંધીયા ઓરિએન્ટલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ	ઉજ્જૈન
૭૦ ,, વર્ધમાન જ્ઞાન ભંડાર	ઉદેપુર
૭૧ ,, પ્રાચીન સાહિત્ય સંસ્થા	ઉદેપુર
૭૨ ,, જૈન આનંદ જ્ઞાન ભંડાર	ઉદેપુર

૭૩ શ્રી આત્માનંદ જૈન સભા	ઉદેપુર
૭૪ ,, જ્ઞાન ભંડાર	ઉમળા

ઓ

૭૫ ,, જૈન વિદ્યાલય સંગ્રહ	ઓશિયા

ક

૭૬ ,, જૈન સંઘની પેઢી	કપડવંજ
૭૭ ,, મીઠાભાઈ જૈન ઉપાશ્રય	કપડવંજ
૭૮ ,, અભયદેવસૂરિ જ્ઞાનમંદિર	કપડવંજ
૭૯ ,, સુરેન્દ્રસૂરિ જ્ઞાનભંડાર	કુનાળા
૮૦ ,, જૈન પુસ્તક ભંડાર	કમાણા
૮૧ ,, ઉદયસૂરિ જ્ઞાન મંદિર	કદંબગિરિ
૮૨ ,, જ્ઞાન ભંડાર	કીડીયાનગર
૮૩ , જ્ઞાન ભંડાર	કાનપુર
૮૪ ,, જૈન પુસ્તકાલય	કરચલીયા
૮૫ ,, જૈન જ્ઞાનભંડાર	કેચલ
૮૬ , જ્ઞાન ભંડાર	કઠોર
૮૭ ,, બાલમંડળ વાચનાલય	કલ્યાણ
૮૮ , જૈન જ્ઞાન ભંડાર	કુશળગઢ
૮૯ ,, કાવીતીર્થ જ્ઞાન ભંડાર	કાવી
૯૦ ,, આ. રામચંદ્રસૂરિ	કલકત્તા
૯૧ ,, જૈન તપગચ્છ સંઘ ભંડાર	કલકત્તા
૯૨ ,, વૈશાલી જૈન નિશ્ચ વિદ્યાનય	કલકત્તા
૯૩ ,, જિતરાજ પુસ્તક ભંડાર	કોલ્હાપુર
૯૪ , શાંતિનાથ જૈન લાયબ્રેરી	કોલ્હાપુર
૯૫ ,, ડૉ. એ. એન ઉપાધ્યે પ્રો. રાજારામ કૉલેજ	કોલ્હાપુર

ખ

૯૬ , શાન્તિનાથજી તાડપત્રીય ભંડાર	ખંભાત
૯૭ ,, નિતિવિજય જ્ઞાન ભંડાર	ખંભાત
૯૮ શ્રી કમલવિજય જ્ઞાન ભંડાર	ખંભાત
૯૯ ,, સુબોધ પુસ્તકાલય	ખંભાત
૧૦૦ ,, પાર્શ્વચંદ્ર ગચ્છ ઉપાશ્રય	ખંભાત
૧૦૧ ,, વિશા ઓસવાલ જ્ઞાન ભંડાર	ખંભાત
૧૦૨ ,, વિજ્ઞાનસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	ખંભાત
૧૦૩ ,, યશોભદ્રવિજય જ્ઞાન ભંડાર	ખંભાત
૧૦૪ , ચંદ્રોદયવિજય જ્ઞાન ભંડાર	ખંભાત
૧૦૫ ,, સુમતિ રત્ન જ્ઞાનભંડાર	ખેડા
૧૦૬ ,, જૈન જ્ઞાનભંડાર	ખાખરેચી
૧૦૭ ,, જ્ઞાન ભંડાર	ખીમાણા
૧૦૮ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	ખેરાલુ

ગ

૧૦૯ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	ગોધાવી
૧૧૦ ,, નવજીવન ગ્રંથમાળા	ગારીયાધાર
૧૧૧ જ્ઞાન ભંડાર	ગંભીરા
૧૧૨ દેવસાગર જ્ઞાન ભંડાર	ગોધન
૧૧૩ ,, જ્ઞાન ભંડાર	ગોધરા
૧૧૪ ,, જ્ઞાન ભંડાર	ગંધાર
૧૧૫ , જૈનતપ ગચ્છ જ્ઞાન ભંડાર	ગોંડલ
૧૧૬ , જિન કુશળસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	ગઢ શિવાણા
૧૧૭ , જૈન જ્ઞાન ભંડાર	ગવાડા
૧૧૮ ,, જ્ઞાનોદય પુસ્તકાલય	ગોદાબાનડી વડનગર

ઘ

૧૧૯ ,, હીરસત્ક હિમાચલસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	ઘણેરાવ
૧૨૦ ,, જૈન પાઠશાળા	વડકણુ
૧૨૧ , શેઠ કાળા મીઠા જ્ઞાન ભંડાર	ઘોઘા

ચ

૧૨૨ ,, નીતિવિજય જીવન જ્ઞાન ભંડાર	ચાણસ્મા
૧૨૩ ,, મહોદય સાગર ભંડાર	ચાણસ્મા

૧૨૪ શ્રી બુધ્ધિપ્રકાશ લાયબ્રેરી	ચભાડીયા
૪૭૨ ,, જ્ઞાન ભંડાર	ચેળા
૧૨૫ ,, મુક્તિ વિજય જ્ઞાનમંદિર	છાણી
૧૨૬ ,, દાનસૂરિ જ્ઞાનમંદિર	છાણી
૧૨૭ ,, ચંદન મલજી નાગોરી	છોટી સાદડી
૧૨૮ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	છોટા ઉદેપુર

જ

૧૨૯ ,, પુણ્યશ્રીજી જ્ઞાન ભંડાર	જયપુર
૧૩૦ ,, ભગવાનદાસ જ્યોતિષી ભંડાર	જયપુર
૧૩૧ ,, રાજસ્થાન પુરાતત્વ ભંડાર	જયપુર
૧૩૨ ,, પંચાયતી ભંડાર	જયપુર
૧૩૩ ,, સંઘ ભંડાર	જયપુર
૧૩૪ ,, જૈન રત્નાકર પુસ્તકાલય	જોધપુર
૧૩૫ ,, યશસૂરિ સંગ્રહ	જોધપુર
૧૩૬ ,, કેશરીયાજી ભંડાર	જોધપુર
૧૩૭ ,, ભંડારી વિવેકચંદ જૈન	જોધપુર
૧૩૮ ,, જ્ઞાન ભંડાર	જંબુસર
૧૩૯ ,, મોહનવિજયજી પાઠશાળા	જામનગર
૧૪૦ ,, નેમિસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	જાવાલ
૧૪૧ ,, જૈનધર્મ પ્રચારક સભા	જરીયા (બિહાર)
૧૪૨ ,, આત્માનંદ જૈન જ્ઞાન ભંડાર	જંડીયાલાગુરૂ
૧૪૩ ,, આત્માનંદ જૈન જ્ઞાન ભંડાર	જીરા
૧૪૪ ,, જિનભદ્રસૂરિ ભંડાર	જેસલમેર
૧૪૫ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	જુના ડીસા
૧૪૬ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	જગુન્નુ
૧૪૭ ,, વાસુપૂજ્ય જ્ઞાન ભંડાર	જલગાંવ
૧૪૮ ,, બાહુદીન કોલેજ	જુનાગઢ
૧૪૯ ,, કીશોર પુસ્તકાલય	જુનાગઢ
૧૫૦ ,, કલ્યાણ વિજય શાસ્ત્ર સંગ્રહ	જાલોર

ઝ

૧૫૧ ,, ઝગડીયા તીર્થ જ્ઞાન ભંડાર	ઝગડીયા
૧૫૨ શ્રી ઉમેદ ક્ષાંતિ જ્ઞાન ભંડાર	ઝીંઝુંવાડા

ટ

૧૫૩ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	ટુવા
૧૫૪ ,, પ્રો. એચ. કામુરા	ટોકીયો
૧૫૫ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	ટીટોઇ

ઠ

૧૫૬ ,, હંસ સાગરજી જ્ઞાન ભંડાર	ઠળીયા

ડ

૧૫૭ ,, આદિનાથ જૈન શ્વે. વાંચનાલય	ડુંગરપુર
૧૫૮ ,, યશોવિજયજી જ્ઞાન ભંડાર	ડભોઇ
૧૫૯ ,, આર્ય જંબુસ્વામિ જ્ઞાન ભંડાર	ડભોઇ

ઢ

૧૬૦ ,, જૈન પાઠશાળા	ઢુંઢેર

ત

૧૬૧ ,, જૈન પુસ્તકાલય	તેનીનડા

થ

૧૬૨ ,, જૈન લાયબ્રેરી	થરા
૧૬૩ ,, જૈન બોર્ડીંગ	થરા

દ

૧૬૪ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	દેહગામ
૧૬૫ ,, જૈન પાઠશાળા	દેહગામ
૧૬૬ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	દાવડ
૧૬૭ ,, શાન્તિનાથ દેરાસર લાયબ્રેરી	દાઠા
૧૬૮ ,, મહાવીર જૈન લાયબ્રેરી	દિલ્હી
૧૬૯ ,, સુમેર જ્ઞાન ભંડાર	દેસુરી

ધ

૧૭૦ ,, જ્ઞાન ભંડાર	ધીણોજ
૧૭૧ ,, પદ્મમુનિ જ્ઞાન ભંડાર	ધીણોજ
૧૭૨ ,, ડેભરીયા ગચ્છ જૈન ઉપાશ્રય	ધાંગધ્રા
૧૭૩ ,, તપગચ્છ જ્ઞાન ભંડાર	ધાંગધ્રા
૧૭૪ ,, શા દલીચંદ મોતીચંદ જ્ઞાનભંડાર	ધોરાજી
૧૭૫ ,, જૈન શ્વેતામ્બર સંઘ	ધોલેરા
૧૭૬ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	ધર્મજ
૧૭૭ ,, ચંદ્રવિજય જ્ઞાન ભંડાર	ધાનેરા
૧૭૮ ,, હંસવિજય જ્ઞાન ભંડાર	ધંધુકા

ન

૧૭૯ ,, રોહીતવિજય જ્ઞાન ભંડાર C/o. શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ પેઢી	નાસિક
૧૮૦ ,, ક્ષમાસાગરજી જ્ઞાન ભંડાર	નવસારી
૧૮૧ ,, કુમુદચંદ્રવિજયજી લાયબ્રેરી	નવસારી
૧૮૨ ,, જૈન ભંડાર	નંદરબાર
૧૮૩ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	નાની ખાખર
૧૮૪ ,, જ્ઞાન ભંડાર	નાના ચેખલા
૧૮૫ ,, જ્ઞાન ભંડાર	નકોદર (પંજાબ)
૧૮૬ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	નડીઆદ
૧૮૭ ,, જૈન ભંડાર	નોખણપદર
૧૮૮ ,, જ્ઞાન ભંડાર	નવા શહેર
૧૮૯ ,, જૈન દેવસ્થાન	નાડોલ
૧૯૦ ,, અજિતનાથ જૈન દેરાસર	નાગપુર
૧૯૧ ,, જૈન પુસ્તકાલય	નવાપુરા
૧૯૨ ,, રૂપવિજય જ્ઞાન ભંડાર	નાડલાઇ

પ

૧૯૩ ,, કેશરબાઈ જ્ઞાન ભંડાર	પાટણ
૧૯૪ ,, પં. ધર્મવિજય જ્ઞાન ભંડાર	પાટણ
૧૯૫ ,, ભુવનવિજય જ્ઞાન ભંડાર	પાટણ
૧૯૬ ,, હેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાન ભંડાર	પાટણ
૧૯૭ ,, હેમચંદ્રાચાર્ય સભા જ્ઞાન ભંડાર	પાટણ
૧૯૮ ,, ભદ્રંકરવિજય જ્ઞાન ભંડાર	પાટણ
૧૯૯ ,, જૈન તત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ	પુના
૨૦૦ ,, પુના હોમ લાયબ્રેરી	પુના
૨૦૧ ,, ધી ડેક્કન કોલેજ લાયબ્રેરી	પુના
૨૦૨ ,, આચાર્ય વિજયપ્રેમસૂરિ ગ્રંથાલય	પુના કેમ્પ
૨૦૩ ,, ભંડારકર ઓરીએન્ટલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ	પુના
૨૦૪ ,, યશોવિજયજી ગુરુકુલ	પાલીતાણા
૨૦૫ ,, સિદ્ધક્ષેત્ર જૈન સાહિત્ય ભંડાર	પાલીતાણા
૨૦૬ ,, હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન પાઠશાળા ભંડાર	પાલીતાણા
૨૦૭ ,, વીરબાઇ પાઠશાળા ભંડાર	પાલીતાણા
૨૦૮ ,, સિદ્ધક્ષેત્ર મોટી ટોળી ભંડાર	પાલીતાણા
૨૦૯ ,, સુશીલવિજય જ્ઞાન ભંડાર	પાલીતાણા
૨૧૦ ,, જ્ઞાન ભંડાર	પાંચોરા
૨૧૧ ,, પાલનપુર જૈન વિદ્યાલય	પાલનપુર
૨૧૨ ,, વીર વિદ્યોત્તેજક સભા	પાલનપુર
૨૧૩ ,, સાગરગચ્છ જ્ઞાન ભંડાર	પેથાપુર
૨૧૪ ,, બુદ્ધિસાગર જ્ઞાનમંદિર	પાદરા
૨૧૫ ,, આનંદ વિજય જૈન પુસ્તકાલય	પાલેજ
૨૧૬ ,, પ્રેમસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	પીંડવાડા
૨૧૭ ,, જૈન પુસ્તક ભંડાર	પારડી
૨૧૮ ,, ખડતલ ગચ્છ શાંતિનાથ ભંડાર	પાલી
૨૧૯ ,, જ્ઞાન ભંડાર	પેટલાદ
૨૨૦ ,, જ્ઞાન ભંડાર	પોકરણ
૨૨૧ ,, જ્ઞાન ભંડાર	પાટડી
૨૨૨ ,, વર્ધમાન સત્ય નીતિ ભંડાર	પ્રાંતીજ
૨૨૩ ,, જ્ઞાન ભંડાર	પ્રભાસપાટણ
૨૨૪ ,, જૈન પાઠશાળા	પછેગામ

ફ

૨૨૫ ,, જૈન વાંચનાલય	ફતેનગર

૨૨૬ શ્રી પાર્શ્વ વિદ્યાલય	ફલોદી (મેરતા)

બ

૨૨૭ ,, બનારસ યુનિવરસીટી	બનારસ
૨૨૮ ,, જૈન સંસ્કૃતિ મંડળ	બનારસ
૨૨૯ ,, અભય ગ્રંથ સંગ્રહાલય	બીકાનેર
૨૩૦ ,, જેઠીબાઈ જ્ઞાન ભંડાર	બીકાનેર
૨૩૧ ,, બ્રહદ્ ખડતર ગચ્છ ભંડાર	બીકાનેર
૨૩૨ ,, શાર્દુલ રાજસ્થાન રીસર્ચ	બીકાનેર
૨૩૩ , કૃપાચંદ્રસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	બીકાનેર
૨૩૪ ,, વિનયસાગર જ્ઞાન ભંડાર	બીકાનેર
૨૩૫ ,, અગરચંદ નાહટા ભંડાર	બીકાનેર
૨૩૬ ,, ચંદ્રપ્રભસાગરજી જ્ઞાન ભંડાર	બારડોલી
૨૩૭ ,, રાજેન્દ્ર ગુરુકુળ	બાગરા
૨૩૮ ,, પદ્મમુનિ જૈન જ્ઞાન ભંડાર	બુસી
૨૩૯ ,, વર્ધમાન લાયબ્રેરી	બાલાપુર-બરાર
૨૪૦ ,, પદ્માવતી જૈન પુસ્તકાલય	બાડમેર
૨૪૧ ,, ક્ષમાસાગરજી શાસ્ત્ર સંગ્રહ	બીલ્લીમોરા
૨૪૨ ,, લાવણ્યસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	બોટાદ
૨૪૩ ,, જૈન વિદ્યાર્થી ભવન	બોટાદ
૨૪૪ ,, બોડેલી પરમાર આશ્રમ	બોડેલી
૨૪૫ ,, જ્ઞાન ભંડાર	બદનાવર
૨૪૬ ,, વલ્લભસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	બેડા
૨૪૭ ક્ષમાભદ્રસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	બેડા

ભ

૨૪૮ ,, અનુપચંદ મલુકચંદ જ્ઞાનભંડાર	ભરૂચ
૨૪૯ ,, સ્વયંસેવક જૈન લાયબ્રેરી	ભરૂચ
૨૫૦ ,, જૈન શ્વેતામ્બર મંદિર	ભોપાળ
૨૫૧ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	ભંડારીયા
૨ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	ભૂચાવ
૩ ,, ભદ્રેશ્વર તીર્થ જ્ઞાન મંદિર	ભદ્રેશ્વર તીર્થ
૨૫૪ શ્રી બુદ્ધિ તિલક જ્ઞાન ભંડાર	ભાભર
૨૫૫ ,, અંચળ ગચ્છ જ્ઞાન ભંડાર	ભુજ
૨૫૬ ,, તપગચ્છ જ્ઞાન ભંડાર	ભુજ
૨૫૭ ,, ખરતર ગચ્છ જ્ઞાન ભંડાર	ભુજ
૨૫૮ ,, પાર્શ્વચિંતામણી વાંચનાલય	ભુજ (કચ્છ)
૨૫૯ ,, આંગીયા જૈન લાયબ્રેરી	ભુજ (કચ્છ)
૨૬૦ ,, રાઘેશી જૈન જ્ઞાન ભંડાર	ભુજ (કચ્છ)
૨૬૧ ,, જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા	ભાવનગર
૨૬૨ ,, આત્માનંદ સભા	ભાવનગર
૨૬૩ ,, બાર્ટન લાયબ્રેરી	ભાવનગર
૨૬૪ ,, શામળદાસ કૉલેજ લાયબ્રેરી	ભાવનગર

મ

૨૬૫ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	માણસા
૨૬૬ ,, ક્ષાંતિ કીર્તિ જ્ઞાન ભંડાર	મહુધા
૨૬૭ ,, સાચાદેવ તીર્થ કમિટી	માતર
૨૬૮ ,, જ્ઞાન ભંડાર	મંદસોર
૨૬૯ ,, કમલસી ડાહ્યાભાઈ લાયબ્રેરી	મોટી ખુંટવાડા
૨૭૦ ,, જિન કુશલસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	મોકલસર
૨૭૧ ,, જૈન શ્વે મૂર્તિપૂજક લાયબ્રેરી	મોટી રાયણ
૨૭૨ ,, ભાનુચંદ્રભ્યુદય જ્ઞાન ભંડાર	મોટી ખાખર
૨૭૩ ,, પદ્મતાગ જૈન જ્ઞાન ભંડાર	મહુવા
૨૭૪ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	માંચેગાવ
૨૭૫ ,, આત્માનંદ જૈન જ્ઞાન ભંડાર	માલેર કોટલા
૨૭૬ ,, જ્ઞાન ભંડાર	મઢી
૨૭૭ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	મહુડી
૨૭૮ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	મોરબી
૨૭૯ ,, સમેતશીખરજી તીર્થ ભંડાર	મધુબન
૨૮૦ ,, મુધોળ જૈન જ્ઞાન ભંડાર	મુધોળ
૨૮૧ ,, જ્ઞાન ભંડાર	મોટી સંઘોડી
૨૮૨ ,, પ્રેમસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	મકાખાડ
૨૮૩ ,, પ્રેમસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	માણેકપુર

૨૮૪ શ્રી જ્ઞાન ભંડાર	મોઢેરા	૩૧૪ શ્રી યુનીવરસીટી લાયબ્રેરી	મુંબઇ
૨૮૫ ,, જ્ઞાન ભંડાર	મંડાર	૩૧૫ ,, ધીરજલાલ ટોકરશી	મુંબઇ
૨૮૬ ,, દેવેન્દ્રસાગરજી જ્ઞાન ભંડાર	મહેસાણા	(શ્રી સાહિત્ય વિકાસ મંડળ)	
C/o. યશોવિજયજી જૈન પાઠશાળા		૩૧૬ ,, બુદ્ધિમુનિજીગણી	મુંબઇ
૨૮૭ ,, જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ	મહેસાણા	૩૧૭ ,, પં. પ્રવિણવિજયજી	મુંબઇ
૨૮૮ ,, રાજમુનિ જ્ઞાન ભંડાર	મહેન્દ્રપુરી	૩૧૮ ,, મુનિશ્રી મહિમાવિજયજી	મુંબઇ
૨૮૯ ,, મુક્તિ કમલ મોહન પાઠશાળા	માણાવદર	૩૧૯ ,, સારાભાઇ જ્ઞાન ભંડાર	મુંબઇ ચીંચબંદર
૨૯૦ ,, જૈન મિશન પુસ્તકાલય	મદ્રાસ	૩૨૦ ,, કુમરા સેવા સંઘ	મુંબઇ
૨૯૧ ,, હેમસાગરસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	મુંબઇ	૩૨૧ ,, વિશા ઓસવાલ શ્રેયસાધક સંઘ	મુંબઇ
૨૯૨ ,, વાલકેશ્વર જૈન દેરાસર	મુંબઇ	૩૨૨ ,, કચ્છી વિશા ઓસવાલ	મુંબઇ
૨૯૩ ,, સેનમલ સંસ્કૃત બોર્ડ	મુંબઇ	૩૨૩ ,, પાટણ જૈન મંડળ લાયબ્રેરી	મુંબઇ
૨૯૪ ,, ઉપાધ્યાય વિનયસાગરજી	મુંબઇ	૩૨૪ ,, કોટ જૈન ઉપાશ્રય ભંડાર	મુંબઇ
૨૯૫ ,, ભારતીય વિદ્યા ભુવન	મુંબઇ	૩૨૫ ,, જિનદત્તસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	મુંબઇ
૨૯૬ ,, ગુજરાતી ફાર્બસ સભા	મુંબઇ	૩૨૬ ,, પ્રવચન પૂજક સભા	મુંબઇ
૨૯૭ ,, મોહનલાલ જૈન સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી	મુંબઇ	૩૨૭ ,, અનંતનાથજી જૈન દેરાસર ભંડાર	મુંબઇ
૨૯૮ ,, ગોડીજી જૈન જ્ઞાન ભંડાર	મુંબઇ	૩૨૮ ,, મોહનલાલ જૈન લાયબ્રેરી	મુંબઇ
૨૯૯ ,, રોયલ એશીઆટીક સોસાયટી	મુંબઇ	૩૨૯ ,, આત્મવલ્લભ લાયબ્રેરી	અંધેરી–મુંબઇ
૩૦૦ ,, પં. ધુરંધરવિજયજી	મુંબઇ	૩૩૦ ,, ઘેલાભાઇ કપૂરચંદ	
૩૦૧ ,, અભયસાગરજી	મુંબઇ	જૈન સેનેટેરીયમ	વીલેપાર્લે–મુંબઇ
૩૦૨ ,, આ. પ્રેમસૂરિજી	મુંબઇ	૩૩૧ ,, પ્રીયંકર વિજયજી જ્ઞાન ભંડાર	માટુંગા–મુંબઇ
૩૦૩ ,, આ. હેમસાગરસૂરિજી	મુંબઇ	૩૩૨ ,, અમરેન્દ્રસાગર ભંડાર	શાન્તાક્રુઝ–મુંબઇ
૩૦૪ ,, મહાવીર જૈન વિદ્યાલય	મુંબઇ	૩૩૩ ,, લબ્ધિસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	દાદર–મુંબઇ
૩૦૫ પ્રો. બીપીન જીવણચંદ ઝવેરી	મુંબઇ	૩૩૪ ,, સહસ્રફણા પાર્શ્વનાથ ભંડાર	માટુંગા–મુંબઇ
૩૦૬ શેઠ જીવણચંદ સાકેરચંદ	મુંબઇ	૩૩૫ ,, મહાવીર જૈન લાયબ્રેરી	માહીમ–મુંબઇ
૩૦૭ પ્રોફેસર વેલનકર	મુંબઇ	૩૩૬ ,, વનિતા જ્ઞાન ભંડાર	મુલુન્ડ–મુંબઇ
૩૦૮ શેઠ મોતીચંદ મગનલાલ	મુંબઇ	૩૩૭ ,, પ્રેમજી શાહ ભંડાર	મુંબઇ
૩૦૯ ,, અમીચંદ ઝવેરચંદ	મુંબઇ	૪૭૩ ,, શુભંકરવિજયજી જ્ઞાનભંડાર	મુંબઇ
૩૧૦ ,, બાબુભાઇ નેમચંદ	મુંબઇ	૩૩૮ ,, જૈન સંઘ ભંડાર	સુરબાડ
૩૧૧ ,, નેમચંદ ગુલાબચંદ	મુંબઇ	૩૩૯ ,, દર્શનવિજયજી ત્રિપુટી	ગેરદ
૩૧૨ ,, તલકચંદ મોતીચંદ	મુંબઇ	૩૪૦ ,, જ્ઞાન ભંડાર	માંડળ
૩૧૩ ,, કેશરીચંદ હીરાચંદ	મુંબઇ	૩૪૧ ,, જ્ઞાન ભંડાર	ભીયાગામ

૩૪૨ શ્રી આત્માનંદ જૈન પાઠશાળા	મીયાગામ
૩૪૩ ,, હરીલાલ ખેતશી	માડવી (કચ્છ)
૩૪૪ ,, જ્ઞાન ભંડાર	માડવી
૩૪૫ ,, જ્ઞાનસાગરજી ભંડાર	મહેન્દ્રપુર
૩૪૬ ,, ચૈતસાગરજી જ્ઞાન ભંડાર	મહેન્દ્રપુર
૩૪૭ ,, ઓરીએન્ટલ ઇન્સીટ્યુટ	માયસોર
૩૪૮ ,, સુમતિનાથ લાયબ્રેરી	માયસોર

ર

૩૪૯ ,, સાગર ગચ્છની પેઢી	રાધનપુર
૩૫૦ ,, વીરવિજય જ્ઞાન ભંડાર	રાધનપુર
૩૫૧ , વિજયભદ્રસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	રાધનપુર
૩૫૨ ,, મોતીલાલ મુળજી પાઠશાળા ભંડાર	રાધનપુર
૩૫૩ ,, વિકાસવિજય જ્ઞાન ભંડાર	રાધનપુર
૩૫૪ ,, યશોવિજય જ્ઞાન ભંડાર	રાધનપુર
૩૫૫ ,, હેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાન ભંડાર	રાણી બેન્નુર
૩૫૬ ,, કપુરવિજય જૈન પાઠશાળા ભંડાર	રાજપુર
૩૫૭ , જ્ઞાન ભંડાર	રામપુરા ભંકોડા
૩૫૮ , રાજગ્રહી જૈન તીર્થ ભંડાર	રાજગ્રહી
૩૫૯ , શ્વે મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ	રાણપુર
૩૬૦ ,, જ્ઞાન ભંડાર	રતલામ
૩૬૧ , જ્ઞાન ભંડાર	રાજગઢ
૩૬૨ , હીરસાગર લાયબ્રેરી	રાદેર
૩૬૩ , પ્રીતિસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	રાદેર
૩૬૪ ,, જૈન તપગચ્છ ભંડાર	રાજકોટ

લ

૩૬૫ , નેશનલ લાયબ્રેરી	લંડન
૩૬૬ , ઇન્ડીયા લાયબ્રેરી	લંડન
૩૬૭ , જ્ઞાન ભંડાર	લીંબડી
૩૬૮ ,, હરિસાગરસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	લોહાવટ
૩૬૯ શ્રી ચંદ્રપ્રભુ જ્ઞાન મંદિર	લોહાવટ
૩૭૦ ,, જૈન પુસ્તકાલય	લાગણજ
૩૭૧ ,, આત્માનંદ જૈન જ્ઞાન ભંડાર	લુધિયાણા
૩૭૨ ,, કુમુદસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	લીંચ
૩૭૩ ,, પુણ્યવિજયજી જ્ઞાન ભંડાર	લીંચ
૩૭૪ ,, જ્ઞાન ભંડાર	લુણાવાડા
૩૭૫ ,, કનકસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	લાકડીયા
૩૭૬ ,, જ્ઞાન ભંડાર	લાકડીયા

વ

૩૭૭ ,, કંચનવિજયજી	વિજાપુર
૩૭૮ , બુદ્ધિસાગરસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	વિજાપુર
૩૭૯ ,, લબ્ધિસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	વડાલી
૩૮૦ ,, ધર્મવિજયજી જ્ઞાન ભંડાર	વીરમગામ
૩૮૧ , સૂરિલબ્ધિ જયંત શાસ્ત્ર સંગ્રહ	વાપી
૩૮૨ ,, જૈન સંઘ ભંડાર	વઢવાણ
૩૮૩ ,, જૈન જ્ઞાન મંદિર	વાસદ
૩૮૪ , વૃદ્ધિધર્મ જ્ઞાન મંદિર	વનથીપુર
૩૮૫ ,, જૈન લાયબ્રેરી	વેડન્યા
૩૮૬ ,, નંદન જ્ઞાન મંદિર	વવાણીયા
૩૮૭ , જિનાલય જ્ઞાન મંદિર	વવાણીયા
૩૮૮ , જૈન લાયબ્રેરી	વારાહી
૩૮૯ , આત્માનંદ ગુરૂકુળ	વરકાણા
૩૯૦ ,, જ્ઞાન ભંડાર	વલસાડ
૩૯૧ , જૈન જ્ઞાન ભંડાર	વડુ
૩૯૨ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	વહેનાર
૩૯૩ , લાયબ્રેરી ઓફ કોંગ્રેસ	વોશીંગ્ટન
૩૯૪ ,, ધી નેશનલ લાયબ્રેરી	વોશીંગ્ટન
૩૯૫ ,, તત્વજ્ઞાન પુસ્તકાલય	વિંછીયા
૩૯૬ ,, વાઘાપદર દેરાસર	વાઘાપદર
૩૯૭ ,, જ્ઞાન ભંડાર	વણોદ

૩૯૮ શ્રી જૈન જ્ઞાન ભંડાર	વીસનગર
૩૯૯ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	વરાડ
૪૦૦ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	વડાલ
૪૦૧ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	વડા
૪૦૨ ,, ચંદનસાગરજી જ્ઞાન ભંડાર	વેજલપુર
૪૦૩ ,, પ્રો. ભોગીલાલ સાંડેસરા	વડોદરા
૪૦૪ ,, આત્મારામજી જ્ઞાન ભંડાર	વડોદરા
૪૦૫ ,, તત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ ભંડાર	વડોદરા
૪૦૬ ,, મુક્તિકમલ મોહન મંદિર	વડોદરા
૪૦૭ ,, ઓરિયેન્ટલ ઇન્સ્ટીટયુટ (ગાયકવાડ)	વડોદરા
૪૦૮ ,, પં. લાલચંદ ભગવાનદાસ	વડોદરા

સ

૪૦૯ ,, સાગર ગચ્છ કમિટી ભંડાર	સાણંદ
૪૧૦ ,, જ્ઞાન ભંડાર	સારંગપુર
૪૧૧ ,, ધર્મભક્તિ જ્ઞાન ભંડાર	સમી
૪૧૨ ,; જ્ઞાન ભંડાર	સાંતલપુર
૪૧૩ ,, કેશવાનંદ જ્ઞાન મંદિર	સાંગારીયા
૪૧૪ ,, સાલડી જૈન જ્ઞાન ભંડાર	સાલડી
૪૧૫ ,, સેવાડી જૈન ભંડાર	સેવાડી
૪૧૬ ,, આત્મવલ્લભ ઉમંગ ભંડાર	સાબરમતી
૪૭૪ ,, ચંદ્રોદયસાગર જ્ઞાન ભંડાર	,,
૪૧૭ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	સૈલાણા
૪૧૮ ,, આદિનાથ જૈન વાંચનાલય	સુખેડા
૪૧૯ ,, જૈન પાઠશાળા	સોલાપુર
૪૨૦ ;, કંચન પુસ્તકાલય	સમૌઉ
૪૨૧ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	સમૌઉ

૪૨૨ શ્રી પં. કનકવિજયજી જ્ઞાન ભંડાર	સાવરકુંડલા
૪૨૩ ,, ધર્મનાથ જૈન દેરાસર ભંડાર	સાવરકુંડલા
૪૨૪ ,, જૈન સંઘ ભંડાર	સુરેન્દ્રનગર
૪૨૫ ,, દર્શનવિજય ત્રિપુટી જ્ઞાન ભંડાર	સુરેન્દ્રનગર
૪૨૬ ,, સાદડી સંઘ જ્ઞાન ભંડાર	સાદડી
૪૨૭ ,, જૈન આનંદ પુસ્તકાલય	ગોપીપુરા–સુરત
૪૨૮ ,, મોહનલાલજી જ્ઞાન ભંડાર ,,	સુરત
૪૨૯ ,, જિનદત્તસુરિ જ્ઞાન ભંડાર ,,	સુરત
૪૩૦ ,, હીરસાગર શાસ્ત્ર સંગ્રહ	હરીપુરા–સુરત
૪૩૧ ,, લબ્ધિસુરિ જ્ઞાન ભંડાર	ગોપીપુરા–સુરત
ઠા. લલીતાંગ વિજય	
૪૩૨ ,, દાનસુરિ ગ્રંથમાળા ,,	સુરત
૪૩૩ ,, નેમચંદ મેળાપચંદ ઉપાશ્રય ભંડાર ,,	સુરત
૪૩૪ ,, સુતરીયા ઉપાશ્રય છાપરીયા શેરી	છાપરીયા–સુરત
૪૩૫ ,, છાપરીયા શેરી ઉપાશ્રય ,,	સુરત
૪૩૬ ,, બાલુભાઇ અમરચંદ જ્ઞાન ભંડાર	વડાચૌટા–સુરત
૪૩૭ આ. શ્રી જંબુસુરિજી	સુરત
૪૩૮ આ. શ્રી ચંદ્રસાગરસુરિજી	સુરત
૪૩૯ શ્રી જંબુવિજયજી	સુરત
૪૪૦ ,, પં. ભદ્રંકર વિજયજી	સુરત
૪૪૧ ,, પં માનવિજયજી	સુરત
૪૪૨ ,, પ્રોફેસર મપાટા	સુરત
૪૪૩ ,, મહેતા પ્રીનરીપાલ	સુરત
૪૪૪ ,, હીરાલાલ રસીકલાલ કાપડીયા	સુરત
૪૪૫ ,, આ. કસ્તુરીસુરિજી	સુરત
૪૪૬ ,, હીમાંસુસાગર પુસ્તકાલય	સુરત
૪૪૭ ,, સગરામપુરા જ્ઞાન ભંડાર	સુરત

૪૪૮ શ્રી મુનિશ્રી લલીતાંગ વિજયજી. સુરત

૪૪૯ ,, પાર્શ્વનાથ પુસ્તકાલય સુરતગઢ

શ

૪૫૦ ,, ધીરતત્વ પ્રકાશ મંડળ શીવપુરી

૪૫૧ ,, અમરવિજય જ્ઞાન ભંડાર શાનોર

૪૫૨ ,, જયવિજય જ્ઞાન મંદિર શીરોહી

૪૫૩ ,, જ્ઞાન ભંડાર શામખીઆલ

હ

૪૫૪ શ્રી જૈન મૂર્તિપૂજક સંઘ લાયબ્રેરી હળવદ

૪૫૫ ,, ચત્રભુજ તેજપાળ જ્ઞાન મંદિર હુબલી

૪૫૬ ,, જૈન પાઠશાળા હારીજ

૪૫૭ ,, આત્માનંદ જૈન જ્ઞાન ભંડાર હોંશીયારપુર

૪૫૮ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર હાથસણુ

૪૫૯ ,, આચાર્ય યશોદેવસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર હીંગનઘાટ

૪૬૦ ,, જૈન પાઠશાળા હરસોલ

૪૬૧ ,, હરસોલ જૈન બોર્ડીંગ હીંમતનગર

૩૯૮ શ્રી જૈન જ્ઞાન ભંડાર	વીસનગર
૩૯૯ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	વરાડ
૪૦૦ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	વડાલ
૪૦૧ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	વડા
૪૦૨ ,, ચંદનસાગરજી જ્ઞાન ભંડાર	વેજલપુર
૪૦૩ ,, પ્રો. ભોગીલાલ સાંડેસરા	વડોદરા
૪૦૪ ,, આત્મારામજી જ્ઞાન ભંડાર	વડોદરા
૪૦૫ ,, તત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ ભંડાર	વડોદરા
૪૦૬ ,, મુક્તિકમલ મોહન મંદિર	વડોદરા
૪૦૭ ,, ઓરિયેન્ટલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ (ગાયકવાડ)	વડોદરા
૪૦૮ ,, પં. લાલચંદ ભગવાનદાસ	વડોદરા

સ

૪૦૯ ,, સાગર ગચ્છ કમિટી ભંડાર	સાણંદ
૪૧૦ ,, જ્ઞાન ભંડાર	સારંગપુર
૪૧૧ ,, ધર્મભક્તિ જ્ઞાન ભંડાર	સમી
૪૧૨ ,; જ્ઞાન ભંડાર	સાંતલપુર
૪૧૩ ,, કેશવાનંદ જ્ઞાન મંદિર	સાંગારીયા
૪૧૪ ,, સાલડી જૈન જ્ઞાન ભંડાર	સાલડી
૪૧૫ ,, સેવાડી જૈન ભંડાર	સેવાડી
૪૧૬ ,, આત્મવલ્લભ ઉમંગ ભંડાર	સાબરમતી
૪૭૪ ,, ચંદ્રોદયસાગર જ્ઞાન ભંડાર	,,
૪૧૭ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	સૈલાણા
૪૧૮ ,, આદિનાથ જૈન વાંચનાલય	સુખેડા
૪૧૯ ,, જૈન પાઠશાળા	સોલાપુર
૪૨૦ ;, કંચન પુસ્તકાલય	સમોઉ
૪૨૧ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર	સમોઉ

૪૨૨ શ્રી પં. કનકવિજયજી જ્ઞાન ભંડાર	સાવરકુંડલા
૪૨૩ ,, ધર્મનાથ જૈન દેરાસર ભંડાર	સાવરકુંડલા
૪૨૪ ,, જૈન સંઘ ભંડાર	સુરેન્દ્રનગર
૪૨૫ ,, દર્શનવિજય ત્રિપુટી જ્ઞાન ભંડાર	સુરેન્દ્રનગર
૪૨૬ ,, સાદડી સંઘ જ્ઞાન ભંડાર	સાદડી
૪૨૭ ,, જૈન આનંદ પુસ્તકાલય	ગોપીપુરા–સુરત
૪૨૮ ,, મોહનલાલજી જ્ઞાન ભંડાર	,, સુરત
૪૨૯ ,, જિનદત્તસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર	,, સુરત
૪૩૦ ,, હીરસાગર શાસ્ત્ર સંગ્રહ	હરીપુરા–સુરત
૪૩૧ ,, લબ્ધિસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર હા. લલીતાંગ વિજય	ગોપીપુરા–સુરત
૪૩૨ ,, દાનસૂરિ ગ્રંથમાળા	,, સુરત
૪૩૩ ,, નેમચંદમેળાપચંદ ઉપાશ્રય ભંડાર ,,	સુરત
૪૩૪ ,, સુતરીયા ઉપાશ્રય છાપરીયા શેરી	છાપરીયા–સુરત
૪૩૫ ,, છાપરીયા શેરી ઉપાશ્રય	,, સુરત
૪૩૬ ,, બાલુભાઇ અમરચંદ જ્ઞાન ભંડાર	વડાચૌટા–સુરત
૪૩૭ આ. શ્રી જંબુસૂરિજી	સુરત
૪૩૮ આ. શ્રી ચંદ્રસાગરસૂરિજી	સુરત
૪૩૯ શ્રી જંબુવિજયજી	સુરત
૪૪૦ ,, પં. ભદ્રંકર વિજયજી	સુરત
૪૪૧ ,, પં માનવિજયજી	સુરત
૪૪૨ ,, પ્રોફેસર મપાટા	સુરત
૪૪૩ ,, મહેતા પ્રીનસીપાલ	સુરત
૪૪૪ ,, હીરાલાલ રસીકલાલ કાપડીયા	સુરત
૪૪૫ ,, આ કસ્તુરીસૂરિજી	સુરત
૪૪૬ ,, હીમાંસુસાગર પુસ્તકાલય	સુરત
૪૪૭ ,, સગરામપુરા જ્ઞાન ભંડાર	સુરત

૪૪૮ શ્રી મુનિશ્રી લક્ષ્મીતાગ વિજયજી — સુરત

૪૪૯ ,, પાર્શ્વનાથ પુસ્તકાલય — સુરતગઢ

શ

૪૫૦ , વીરતત્ત્વ પ્રકાશ મંડળ — શીવપુરી

૪૫૧ , અમરવિજય જ્ઞાન ભંડાર — શાનોર

૪૫૨ ,, જયવિજય જ્ઞાન મંદિર — શીરોહી

૪૫૩ , જ્ઞાન ભંડાર — શામખીઆન

હ

૪૫૪ શ્રી જૈન મૂર્તિપૂજક સંઘ લાયબ્રેરી — હળવદ

૪૫૫ ,, ચત્રભુજ તેજપાળ જ્ઞાન મંદિર — હુબની

૪૫૬ ,, જૈન પાઠશાળા — હારીજ

૪૫૭ , આત્માનંદ જૈન જ્ઞાન ભંડાર — હોશીયારપુર

૪૫૮ ,, જૈન જ્ઞાન ભંડાર — હાયસણ

૪૫૯ ,, આચાર્ય યશોદેવસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર હીંગનઘાટ

૪૬૦ , જૈન પાઠશાળા — હરસોલ

૪૬૧ ,, હરસોલ જૈન બોર્ડીંગ — હીંમતનગર

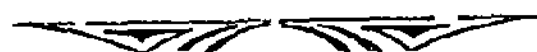
निर्वाणकलिकायाम्—

"शान्तिदेवतां धवलवर्णां कमलासनां चतुर्भुजां वरदाक्षसूत्रयुक्तदक्षिणकरां कुण्डिकाकमण्डलवन्वितवामकरां चेति।"

 नि. सा. प्रेस.

શેઠ દેવચંદ લાલભાઇ જૈન પુસ્તકોધ્ધાર ફંડ તરફથી

પ્રસિધ્ધ થયેલા ગ્રન્થોની યાદી

ગ્રંથાક ગ્રંથનું નામ	સંશોધકો	છપાયું ઈ. સ. વર્ષ	ખર્ચ રૂપયા
૧ વીતરાગ સ્તોત્ર	આ શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી	૧૯૧૧	૫૦૦
૨ શ્રમણ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર	આ શ્રી વિજય કેશર સૂરિજી	,,	૨૪૦૦
૩ સ્યાદ્વાદ ભાષા	આ શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી	,	
૪ પાક્ષિક સૂત્ર	,,	,,	૩૮૦
૫ અધ્યાત્મ મત પરીક્ષા	,,	,,	૩૭૫
૬ ષોડશક પ્રકરણ	,,	,	૩૮૦
૭ કલ્પસૂત્ર, સુબોધિકા, વદાઝ્રુતિ	,	,	૭૫૦
૮ શ્રાદ્ધ પ્રતિક્રમણ	,,	૧૯૧૭	૫૦૦
૯ દાન કલ્પદ્રુમ	,,	,,	૩૭૫
૧૦ યોગ ફિલોસોફી	શ્રી વીરચંદ રાઘવજીના ભાષણો હા ભગુભાઇ ફ કારભારી	,	૬૨૫
૧૧ જલ્પ કલ્પલતા	આ શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી		૧૮૦
૧૨ યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય	આ શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી	,, -૧૫	૧૮૦
૧૩ કર્મ ફિલોસોફી	શ્રી વીરચંદ રાઘવજીના ભાષણો હા ભગુભાઈ ફ કારભારી	૧૯૧૩ -૧૪	૬૭૫
૧૪ આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક (૧)	શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ	,,	૧૭૫૦
૧૫ ધર્મ પરીક્ષા	આ. આનંદસાગર સૂરિજી	,	૩૦૦
૧૬ શાસ્ત્ર વાર્તા સમુચ્ચય ભા ૧	પ હરગોવિંદદાસ	૧૯૧૪	૨૦૦૦
૧૭ કમ્મપયડી	આ શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી	,	
૧૮ કલ્પસૂત્ર બારસા	,,	,,	૯૫૦
૧૯ શ્રાવકસ્ય પચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર	,,		૧૦૦૦
૨૦ આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક (૨)	શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ		૫૦૦
૨૧ ઉપદેશ રત્નાકર	પ અમૃતલાલ અમરચંદ સલોત	,,	૧૨૫૦
૨૨ આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક (૩)	શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ		૧૨૫૦
૨૩ ચતુર્વિંશતિ જિનાનન્દ સ્તુતિ	આ શ્રી વિજયકુમુદ સૂરિજી	-૧૭	૧૨૫૦
૨૪ પરપુરૂપ ચરિત્ર	આ શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી	૧૯૧૫	૧૨૫
૨૫ સ્થૂલીભદ્ર ચરિત્ર	,,	,,	૨૦૦
૨૬ ધર્મસંગ્રહ પ્રકીર્ણ	,,	,,	૧૦૦૦

ગ્રંથાંક	ગ્રંથનું નામ	સંશોધકો	છપાયું ઈ. સ. વર્ષ	ખર્ચ રૂપિયા
૨૭	સંગ્રહણીસૂત્ર, વૃત્તિ	આ શ્રી વલ્લભસૂરિશિષ્ય શ્રી લલિતસૂરિજી	,,	૭૫૦
૨૮	ઉપદેશ શતક, સમ્યકૃત્વ પરીક્ષા	આ. શ્રી આનંદસાગરસૂરિજી	,,	૧૨૫
૨૯	ચૈત્યવંદન, શ્રી લલિતવિસ્તરા પંજિકા	,,	,,	૫૦૦
૩૦	આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક (૪)	આ. શ્રી બુદ્ધિસાગર સૂરિજી	,,	૧૫૦૦
૩૧	અનુયોગદ્વાર સૂત્ર ૧ લો ભાગ	આ. શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી	૧૯૧૫ –૧૮	૬૨૫
૩૨	આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક (૫)	શ્રી જીવણચંદ સાકરચંદ	૧૯૧૬	૧૨૫૦
૩૩	ઉત્તરાધ્યયન	આ. શ્રી આનંદસાગરજી સૂરિજી	,,	૧૩૦૦
૩૪	મલયાસુંદરી ચરિત્ર	,,	,,	૪૦૦
૩૫	સમ્યક્ત્વ સપ્તતિ પ્રકરણ	આ. શ્રી વલ્લભસૂરિશિષ્ય શ્રી લલિત સૂરિજી	,,	૧૦૦૦
૩૬	ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર બે ભાગ	આ. શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી	,,	૧૭૫૦
૩૭	અનુયોગદ્વાર સૂત્ર બે ભાગ	,,	,,	૧૦૦૦
૩૮	ગુણસ્થાન ક્રમારોહ	આ. શ્રી આનંદસાગર સૂરીશ્વરજી	૧૯૧૬	૨૦૦
૩૯	ધર્મસંગ્રહણી પૂર્વાર્ધ ભા. ૧	પં. શ્રી કલ્યાણ વિજયજી	,,	૧૫૦૦
૪૦	ધર્મકલ્પદ્રુમ	આ. શ્રી આનંદસાગરસૂરીશ્વરજી	૧૯૧૭	૧૦૦૦
૪૧	ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર ભા. ૩જો અધ્યયન ૨૪થી ૩૬	,,	,,	૧૨૫૦
૪૨	ધર્મસંગ્રહણી ભા. ૨ જો ઉત્તરાર્ધ સંપૂર્ણ	પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજી	૧૯૧૮	૧૨૫૦
૪૩	આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક (૬)	શ્રી જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી	,,	૧૫૦૦
૪૪	પિંડનિર્યુક્તિ	આ. શ્રી આનંદસાગરસૂરીશ્વરજી	,,	૩૦૦૦
૪૫	ધર્મસંગ્રહ ભા. ૩જો	,,	,,	૧૨૫૦
૪૬	ઉપમિતિભવપ્રપંચા કથા પૂર્વાર્ધ ભા. ૧લો	,,	,,	૧૦૦૦
૪૭	દશવૈકાલિક સૂત્ર	,,	,,	૫૦૦૦
૪૮	શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણ	,,	૧૯૧૯	૪૦૦૦
૪૯	ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા	,,	૧૯૨૦	૭૦૦૦
૫૦	જીવાભિગમ સૂત્ર	,,	૧૯૧૯	૩૨૫૦
૫૧	સેનપ્રશ્ન	,,	,,	૮૦૦૦
૫૨	જમ્બૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ ભા. ૧લો	,,	૧૯૨૦	૮૦૦૦
૫૩	આવશ્યક ટિપ્પણક	આ. શ્રી કુમુદસૂરીશ્વરજી	,,	૩૦૦૦
૫૪	જમ્બૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ ભા. ૨ જો	આ. શ્રી આનંદસાગરસૂરીશ્વરજી	,,	૪૦૦૦
૫૫	દેવસીરાઈ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર (મૂળ)		૧૯૨૧	૩૭૫
૫૬	શ્રીપાળ ચરિત્ર	આ. શ્રી આનંદસાગરસૂરીશ્વરજી	,,	૧૭૫૦
૫૭	સૂક્ત મુક્તાવલી		૧૯૨૨	૪૦૦૦

ગ્રંથાંક	ગ્રંથનું નામ	સંશોધકો	છપાયું ઈ. સ. વર્ષ	ખર્ચ રૂપિયા
૫૮	પ્રવચન સારોદ્ધાર પૂર્વાર્ધ	આ. શ્રી આનંદસાગરસૂરીશ્વરજી	,,	૬૦૦૦
૫૯	તન્દુલ વૈચારિક પ્રકીર્ણક		,,	૩૦૦૦
૬૦	વિચારામૃત સાર સંગ્રહ	આ. શ્રી આનંદસાગરસૂરીશ્વરજી	૧૯૨૩	૧૫૦૦
૬૧	કલ્પસૂત્ર	,,	,,	૪૦૦૦
૬૨	સુબોધા સમાચારી	,,	૧૯૨૪	૧૦૦૦
૬૩	સિરિસિરિવાલ કહા	,,	૧૯૨૩	૨૫૦૦
૬૪	પ્રવચન સારોદ્ધાર ઉત્તરાર્ધ	,,	૧૯૨૬	૮૦૦૦
૬૫	લોકપ્રકાશ દ્રવ્યલોક ભા. ૧	,,	,,	૪૦૦૦
૬૬	આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક (૭)	શ્રી સંપતવિજયજી	,,	૩૦૦૦
૬૭	તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર	શ્રી હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા	,,	૧૫૦૦૦
૬૮	નવપદ પ્રકરણ લઘુવૃત્તિ	આ. શ્રી આનંદસાગર સૂરીશ્વરજી	૧૯૨૬	૨૦૦૦
૬૯	પંચવસ્તુક ગ્રંથ	,,	૧૯૨૭	૬૦૦
૭૦	આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક (૮)	,,	,,	
૭૧	આચાર પ્રદીપ	આ. શ્રી આનંદસાગર સૂરીશ્વરજી	,,	૩૦૦
૭૨	વિચાર રત્નાકર	આ. શ્રી દાનસૂરિજી	,,	૬૦૦૦
૭૩	નવપદ પ્રકરણ	આ. શ્રી આનંદસાગર સૂરીશ્વરજી	,,	૮૦૦૦
૭૪	લોકપ્રકાશ ક્ષેત્રલોક ભાગ ૨જો	,,	૧૯૨૮	૫૦૦૦
૭૫	મહાવીર ચરિત્ર	,,	૧૯૨૯	૧૦૦૦૦
૭૬	તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર	શ્રી હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા	૧૯૩૦	૧૫૦૦૦
૭૭	ભરતેશ્વર બાહુબલી	આ. શ્રી દાનસૂરિ શિષ્ય ઉ. શ્રી ધર્મવિજયજી	૧૯૩૦	૪૦૦૦
૭૮	લોકપ્રકાશ ભાગ ૩જો	આ. શ્રી આનંદસાગર સૂરીશ્વરજી	,,	૪૦૦૦
૭૯	ભક્તામર-કલ્યાણ મંદિર-નમિઊણ સ્તોત્રત્રય	શ્રી હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડિયા	,,	૧૨૦૦૦
૮૦	પ્રિયંકર નૃપ કથા	,,	,	૪૦૦૦
૮૧	અનેકાર્થ રત્નમંજૂષા	,,	૧૯૩૩	૭૫૦૦
૮૨	કલ્પસૂત્ર (બારસા) મૂળ	આ. શ્રી વિજયમેઘ સૂરીશ્વરજી	,,	૪૮૦૦૦
૮૩	ઋષભ પંચાશિકા	શ્રી હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા	,,	૧૦૦૦૦
૮૪	જૈનધર્મવર સ્તોત્ર	,,		
૮૫	આવશ્યક સૂત્ર ભાગ ૩જો	આ. શ્રી આનંદસાગર સૂરીશ્વરજી	૧૯૩૬	૫૦૦૦
૮૬	લોકપ્રકાશ ભાગ ૪થો	,,		૨૦૦૦
૮૭	ભરતેશ્વર બાહુબલી	ઉ. શ્રી ધર્મવિજયજી	૧૯૩૭	૪૦૦૦
૮૮	પ્રશમરતિ પ્રકરણ	આ. શ્રી આનંદસાગર સૂરીશ્વરજી	૧૯૪૦	૧૮૦
૮૯	અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમ	,,		૫૦૦૦
૯૦	ગૌતમીય કાવ્ય	પં. શ્રી કનકવિજયજી	,,	૨૨૦૦

ગ્રંથાંક	ગ્રંથનુ નામ	સંશોધકો	છપાયું ઈ.સ. વર્ષ	ખર્ચ રૂપિયા
૯૧	વૈરાગ્યશતકાદિ ગ્રંથપંચક (સટીક)	મુનિ શ્રી બુદ્ધિસાગરજી	,,	૧૫૦૦
૯૨	અભિધાન ચિંતામણિ	આ. શ્રી આનંદસાગર સૂરીશ્વરજી	૧૯૪૬	૧૦૦૦૦
૯૩	જૈન કુમારસંભવ મહાકાવ્ય	આ શ્રી ક્ષમાભદ્ર સૂરીશ્વરજી તથા પં. શ્રી વિક્રમ વિજયજી	૧૯૪૮	૭૫૦૦
૯૪	સિદ્ધહેમ શબ્દાનુશાસન	આ શ્રી ચન્દ્રસાગર સૂરીશ્વરજી	૧૯૪૮	૭૫૦૦
૯૫	વીતરાગ સ્તોત્ર	શ્રી ચન્દ્રપ્રભસાગરજી	૧૯૪૯	૩૦૦૦
૯૬	શ્રાદ્ધવિધિ	પં. શ્રી વિક્રમવિજયજી તથા શ્રી ભાસ્કર વિજયજી	૧૯૫૨	૫૦૦૦
૯૭	દેવસિ રાઈ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર		૧૯૫૦	૫૦૦૦
૯૮	પંચપ્રતિક્રમણાદિ સૂત્રાણિ (વિધિ સહિત)		૧૯૫૦	
૯૯	શ્રમણ સૂત્રાદિ અવચૂરિ	મુનિશ્રી લલિતાગ વિજયજી		
૧૦૦	વન્દનપ્રતિક્રમણાવચૂરિ	આ. શ્રી આનંદસાગર સૂરીશ્વરજી	૧૯૫૨	
૧૦૧	અલ્પ પરિચિત સૈદ્ધાન્તિક શબ્દકોષ	,,	૧૯૫૪	
૧૦૨	આદ્ય (શ્રાવક ધર્મ) પંચાશક ચૂર્ણિ	મુનિશ્રી કંચનવિજયજી તથા મુનિ શ્રી ક્ષેમંકરસાગરજી	૧૯૫૨ ૧૯૫૪	
૧૦૩	દશવૈકાલિક	,,		
૧૦૪	ઉત્તરાધ્યન અવચૂરિ			
૧૦૫	પિંડનિર્યુક્તિ અવચૂરિ			
૧૦૬	શ્રાદ્ધવિધિ			
૧૦૭	નંદિ અવચૂરિ			

સંશોધક નામાવલી

નીચે જણાવેલા જુદા જુદા ત્રેવીસ વિદ્વાનોએ લાભ આપ્યો છે.

૧ આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી
૨ આચાર્ય શ્રી વિજય કેશરસૂરિજી
૩ આચાર્ય શ્રી કુમુદસૂરિજી
૪ આચાર્ય શ્રી બુદ્ધિસાગર સૂરિજી
૫ આચાર્ય શ્રી લલિત સૂરિજી
૬ આ. શ્રી મેઘસૂરિજી
૭ આ. શ્રી દાનસૂરિજી
૮ આ. શ્રી ક્ષમાભદ્રસૂરિજી તથા શ્રી પં. શ્રી વિક્રમ વિજયજી
૯ આ. શ્રી ચંદ્રસાગર સૂરિજી
૧૦ આ. શ્રી ચંદ્રસાગરસૂરિશિષ્ય શ્રી ચંદ્રપ્રભ સાગરજી
૧૧ આ. શ્રી લબ્ધિસૂરિશિષ્ય શ્રી વિક્રમ વિજયજી તથા શ્રી ભાસ્કર વિજયજી
૧૨ શ્રી મોહનલાલજી શિષ્ય શ્રી બુદ્ધિમુનિજી
૧૩ આ. શ્રી લબ્ધિસૂરિશિષ્ય શ્રી લલિતાગ વિજયજી
૧૪ આ. શ્રી આનંદસાગર સૂરીશ્વરજી અંતેવાસી મુનિ શ્રી કંચન વિજયજી તથા શ્રી ક્ષેમંકર સાગરજી

૧૫ પં. શ્રી કલ્યાણ વિજયજી
૧૬ પં. શ્રી સંપત વિજયજી
૧૭ ઉપાધ્યાયજી શ્રી ધર્મ વિજયજી
૧૮ પં. શ્રી કનક વિજયજી (શ્રી દાનસૂરિશિષ્ય શ્રી રામસૂરિ શિષ્ય)
૧૯ શેઠ જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી
૨૦ શ્રી ભગુભાઈ ફતેહચંદ કારભારી
૨૧ પંડિત હરગોવિંદદાસ ત્રિકમદાસ શેઠ
૨૨ પં. અમૃતલાલ અમરચંદ સલોત
૨૩ પ્રો. હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડિયા

નીચેના સંશોધકો કાળધર્મ પામ્યા છે, જેઓની સેવા માટે સંસ્થા ઋણી છે.

૧ આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી
૨ આચાર્ય શ્રી વિજયકેશરસૂરિજી
૩ આચાર્ય શ્રી દાનસૂરિજી
૪ „ કુમુદસૂરિજી
૫ „ બુદ્ધિસાગર-સૂરિજી
૬ „ મેઘસૂરિજી
૭ „ લલિતસૂરિજી
૮ „ ક્ષમાભદ્રસૂરિજી
૯ પં. શ્રી સંપત વિજયજી
૧૦ શ્રી ભગુભાઈ ફતેહચંદ કારભારી
૧૧ પંડિત હરગોવિંદદાસ ત્રિ. શેઠ
૧૨ મુનિશ્રી ક્ષેમંકરસાગરજી

વિદ્યમાન સંશોધકો

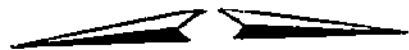
૧ આચાર્ય શ્રી ચંદ્રસાગર સૂરિજી
૨ ઉપાધ્યાય શ્રી ધર્મ વિજયજી
૩ પં. શ્રી બુદ્ધિ મુનિજી
૪ પં. શ્રી કલ્યાણ વિજયજી
૫ પં. શ્રી કનક વિજયજી
૬ પં. શ્રી વિક્રમ વિજયજી
૭ મુનિશ્રી ચંદ્રપ્રભસાગરજી
૮ શેઠ જીવણચંદ સાકરચંદ
૯ પ્રો. હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડિયા
૧૦ પંડિત અમૃતલાલ અમરચંદ સલોત
૧૧ મુનિશ્રી લલિતાંગવિજયજી મહારાજ
૧૨ મુનિશ્રી કંચનવિજયજી મહારાજ

અભિનંદનનો સંદેશો

ધર્મલાભ સાથે જણાવવાનું કે તમારા તરફથી દે. લા. પુ. ફંડ નામક સંસ્થાને ૫૦ વર્ષ પૂર્ણ થતાં હોવાથી તેની ઉજવણી નિમિત્તે 'દેવાનંદ સુવર્ણાંક' પ્રસિદ્ધ કરો છો જાણી આનંદ. વિશેષમાં શેઠશ્રી દેવચંદ લાલભાઈ પુ. ફંડ નામક સંસ્થા દિન પ્રતિદિન પ્રગતિ સાધવાપૂર્વક ૫૦ વર્ષ કરી રહી છે તે અતીવ આનંદનો વિષય છે. આ સંસ્થાએ જૈન જગત સમક્ષ જૈનાગમાદિ શાસ્ત્ર ગ્રંથોનું સેવાભાવે સમર્પણ કર્યું છે, તે સંસ્થાના સ્થાપક અને સંચાલકોનો અનેરો પુરુષાર્થ છે. આજ પ્રમાણે શ્રી જૈન સંઘને શાસ્ત્ર ગ્રંથાદિના પ્રદાન કરવા વડે ચરમતીર્થપતિ શ્રી મહાવીર પરમાત્માના શાસનની સેવાકારી આ સંસ્થા ઉત્તરોત્તર વિકાસને સાધો એજ અભિલાષા.

લિ. આ. વિ. રામસૂરિ (ડહેલાવાળા)

અમારાં પ્રકાશનો ગ્રંથાંક ૧૦૭
સુધીની હકીકત-સારાંશ

શ્રેષ્ઠિ શ્રી દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી આજ સુધીમાં મુદ્રિત થયેના (છપાયેલા) ગ્રંથોનું સૂચિપત્ર (સારાંશ)

સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

૧. શ્રી વીતરાગ સ્તોત્ર :

શ્રી વીતરાગ સ્તોત્રના કર્તા કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી છે. તેની ટીકા શ્રી પ્રભાનન્દસૂરિ અને
પંજિકા શ્રી વિશાલરાજ સોમસુંદરસૂરિજીના શિષ્યે કરી છે. આ ગ્રંથ આચાર્ય શ્રી આનંદસાગરસૂરિજી સંશોધિત છે
પંજિકાનો રચના કાળ સં ૧૫૧૨ જણાવવામા આવ્યો છે. મૂળની શ્લોક સંખ્યા ૨૦૦, ટીકા ૨૧૦૦ અને
પંજિકા શ્લોક સંખ્યા ૬૨૫ છે. તેનો વિષય શ્રી વીતરાગદેવની સ્તુતિ છે. એ ગ્રંથ નિર્ણય સાગર પ્રેસમા
છપાવવામા આવ્યો છે. તેની પ્રત ૫૦૦ છપાવી છે. તેની કિંમત ૦-૮-૦ રાખવામા આવી છે. કુલ રૂા. ૫૦૦)નો
ખર્ચ કરેલ છે. આ ગ્રંથ પુનઃ પ્રકાશન કરવામાં આવ્યો છે. તેમા અવચૂરિ તેમજ અનુવાદ આપવામાં આવેલ
છે. જુઓ નં ૯૫.

સંશોધક – આચાર્ય શ્રી વિજય કેશરસૂરિજી

૨. શ્રમણ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર :

આ શ્રમણ પ્રતિક્રમણ સૂત્રના કર્તા શ્રી ગણધર ભગવાન છે અને વૃત્તિ પૂર્વાચાર્ય કૃત છે. આ ગ્રંથના
સંશોધક આ. શ્રી વિજય કેશરસૂરિજી છે. તેનો વિષય સાધુવ્રતોના અતિચાર પ્રતિક્રમણમા બોલાય છે તે બતાવેલ છે.
તેનુ મુદ્રણસ્થાન ગુજરાતી પ્રેસ, મુબઇ છે. ઈ. સ. ૧૯૧૧ અને સં. ૧૯૬૭ માં સૂત્ર અને વૃત્તિ છપાયેલ છે.
તેની કુલ્લે ૫૦૦ નકલો છે. કિંમત રૂા. ૦-૨-૬ રાખવામા આવી છે. પ્રાકૃત-સંસ્કૃત ભાષામા છે. આ ગ્રંથના
પ્રકાશક શ્રી નગીનભાઈ ઘેલાભાઇ ઝવેરી છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૧૪૦૦ થયેલ છે.

૩. સ્યાદ્વાદ ભાષા (પ્રમાણનય તત્ત્વ પ્રકાશિકા) : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી શુભવિજયજી ગણિ છે. સંશોધક આ. શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી અને પ્રકાશક શ્રી
નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ ઝવેરી છે. રચનાકાલ સંવત ૧૬૬૭ છે. તેનો વિષય તત્ત્વ પ્રમાણ નય વિચાર રાખેલ છે. મુદ્રણ-
સ્થાન ગુજરાતી પ્રેસ, મુબઈ છે. મુદ્રણકાળ ઈ. સ. ૧૯૧૧ છે. પૃષ્ઠ ૧૪ છે અને કુલ્લ ૫૦૦ નકલો છપાવેલ
છે. શ્રી વિજયસેનસૂરિ નિર્દેશાત્ શ્રી શુભવિજય ગણિ શ્રી હીરવિજયસૂરિ શિષ્યે રચેલી છે

સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

૪. પાક્ષિક સૂત્ર :

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી ગણધર ભગવાન છે અને વૃત્તિ યશોદેવસૂરિ (શ્રી વીરગણિ શિષ્ય શ્રી ચન્દ્રસૂરિ શિષ્ય) ની
છે. સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદ સાગરસૂરિજી અને પ્રકાશક ન. ઘે ઝવેરી છે રચનાકાલ સંવત ૧૧૮૦ છે. મૂળ
શ્લોક સંખ્યા સૂત્ર ૩૦૦ અને વૃત્તિ ૨૭૦૦ની છે તેનો વિષય સાધુમહાવ્રતનો અને આગમશ્રુતની વાત છે. મુદ્રણસ્થાન
નિર્ણય સાગર પ્રેસ. મુબઇ, ઈ. સ ૧૯૧૧ છે. પૃષ્ઠ ૭૮ અને નકલો ૫૦૦ છે. તેની કિંમત ૦-૬-૦, રાખવામા
આવી છે. ભાષા પ્રાકૃત-સંસ્કૃત છે કુલ ખર્ચ રૂા. ૩૫૦ થયા છે.

૫. અધ્યાત્મ મત પરીક્ષા : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા (શ્રી વિજયસિંહસૂરિ કાને) શ્રી યશોવિજયજી મહોપાધ્યાય છે વૃત્તિ પણ તેમની જ રચેલી છે તેઓ શ્રી નયવિજયજીના શિષ્ય હતા સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી અને પ્રકાશક શ્રી નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ ઝવેરી છે શ્લોક સંખ્યા ૧૮૪, વૃત્તિ ૪૦૦૦ અને મૂળ ૧૮૪ એ પ્રમાણે છે તેની કિંમત ૦–૬–૦ છે કુલને ૫૦૦ નકલો છપાવેલ છે પૃ ૧૮૪ છે તેનો વિષય દિગંબર મતનું ખંડન છે મુદ્રણસ્થાન નિર્ણય સાગર પ્રેસ મુંબઈ, સં ૧૯૬૭ ઈ સ ૧૯૧૧ છે ભાષા પ્રાકૃત સંસ્કૃત છે કુલ ખર્ચ રૂ ૩૭૫ થયા છે

૬. ષોડશક પ્રકરણ સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી હરિભદ્ર સૂરિએ મૂળ માન કરેલ છે સટીકા શ્રી યશોભદ્રસૂરિએ અને ટીકા શ્રી યશોવિજય ઉપાધ્યાયજીએ કરી છે સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી અને પ્રકાશક શ્રી નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ ઝવેરી છે શ્લોક સંખ્યા મૂળ ૩૩૦ અને સટીકા ૧૫૦૦ની છે તેની કિંમત રૂ ૦–૬–૦ રાખવામાં આવી છે કુલને ૫૦૦ નકલો છે પૃષ્ઠ ૧૦૬ છે મુદ્રણ સ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ છે મુદ્રણકાળ ઈ સ ૧૯૧૧ છે તેનો વિષય ધર્મ પરીક્ષા વગેરે છે ભાષા સંસ્કૃત છે કુલ ખર્ચ રૂ ૩૮૦ થયો ।

૭ કલ્પસૂત્ર સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી છે સુબોધિકાવૃત્તિ શ્રી વિનય વિજય ઉપાધ્યાયજીએ રચી છે સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગરસૂરિજી અને પ્રકાશક શ્રી નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ ઝવેરી છે રચના કાળ, સં ૧૬૯૬ છે શ્લોક ૧૨૧૬ અને સુબોધિકાવૃત્તિ ૬૫૮૦ છે, તેની કિંમત રૂ ૦–૧૨–૦ છે કુલને ૫૦૦ નકલો છે મુદ્રણસ્થાન જૈન પ્રેસ સુરત, ઈ સ. ૧૯૧૧ છે, પૃષ્ઠ ૬૦૦ છે તેનો વિષય જિન ચરિત્ર–સ્થવિરાવલી સામાચારી છે ભાષા સંસ્કૃત પ્રાકૃત છે કુલ ખર્ચ રૂ ૭૫૦ થયો છે

નં ૧ થી ૭ નું પ્રકાશન વર્ષ ઈ સ ૧૯૧૧ છે

૮. શ્રાદ્ધ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી ગણધર મહારાજ છે તેને શ્રાવકાનુષ્ઠાન વિધિ કહેવાય છે તેના પ્રકાશક શ્રી ન ઘે. ઝવેરી અને સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગરજી છે મુદ્રણકાળ ઈ સ ૧૯૧૨ છે નિર્ણય સાગર પ્રેસ, મુંબઈમાં છપાયેલ છે શ્રાવકાનુષ્ઠાન વિધિનો મુદ્રણકાળ સંવત ૧૯૬૮ અને વંદારુ વૃત્તિનો વીર સં ૧૪૩૮ છે વંદારુવૃત્તિના કર્તા શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ તપાગચ્છીય શ્રી જગચ્ચન્દ્રસૂરિના શિષ્ય છે શ્લોક સંખ્યા ૨૭૨૦ છે તેની કિંમત રૂ ૦–૮–૦ છે વિષય શ્રાવકના છ આવશ્યક વિવરણ પ્રાકૃ સંસ્કૃત ભાષામાં છે કુલ ખર્ચ રૂ ૫૦ થયો છે

૯ દાનકલ્પદ્રુમ (અથવા ધન્ય ચરિત્ર) સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી જિનકીર્તિસૂરિ (શ્રી સોમસુંદર સૂરિના શિષ્ય) છે તેના સંશોધક અને પ્રકાશક અનુક્રમે આ શ્રી આનંદસાગર સૂરિ તથા શ્રી ન ઘે ઝવેરી છે તેનો મુદ્રણકાળ ઈ સ ૧૯૧૨ અને મુદ્રણસ્થાન નિર્ણય સાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૬૫ની છે કુલને ૫૦૦ નકલો છે તેની કિંમત રૂ ૦–૨–૦ છે વિષય ધન્યના જીવન વૃત્તાંત છે કુલ ખર્ચ રૂ ૩૭૫ થયો છે

૧૦ યોગ ફિલોસોફી સંશોધક – શ્રી ભગુભાઈ ફત્તેહચંદ કારભારી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી વીરચંદ રાઘવજી ગાંધી છે તેમના ભાષણો આપેલ છે સંશોધક તરીકે શ્રી ભગુભાઈ ફત્તેહચંદ કારભારી તથા પ્રકાશક શ્રી ન ઘે ઝવેરી છે રચનાકાળ સં ૧૯૬૭ અને મુદ્રણકાળ ઈ સ ૧૯૧૨ નો છે

મુદ્રણસ્થાન થોમ્સન એન્ડ કંપની, મદ્રાસ છે. પૃષ્ઠ સં. ૨૭૪ છે. તેની કિંમત ૦-૫-૦ છે. કુલ્લે ૧૦૦૦ નકલો છે. તેનો વિષય જૈન યોગપર વિવેચન છે અને તે અંગ્રેજી ભાષામાં કરેલ છે કુલ ખર્ચ રૂ. ૬૨૫. થયો છે. ચિકાગો અમેરિકામાં ઇ.સ. ૧૮૯૩માં શ્રી વીરચંદ રાઘવજી ગાંધીએ આપેલા ભાષણો છે.

૧૧. જલ્પકલ્પ લતા : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી રત્નમંડન ગણિ (શ્રી રત્નશેખર સૂરિના શિષ્ય) છે. સંશોધક શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી તથા પ્રકાશક શ્રી ન. ઘે. ઝવેરી છે. મુદ્રણ સ્થાન નિર્ણય સાગર પ્રેસ, મુંબઇ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૩ની છે. તેની કિંમત ૦-૩-૦ છે. કુલ્લે ૫૦૦ નકલો છે. તેનો વિષય શ્રી દેવસૂરિના શિષ્ય શ્રી માકયસૂરિ અને શ્રી શંકરાચાર્યનો કતૃત્વાદિ વિષે વાદવિવાદ છે. ભાષા સંસ્કૃત છે. આ યંત્ર આકૃતિ આપેલ છે. કુલ ખર્ચ રૂ. ૧૮૦ થયો છે.

૧૨. યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય સટીક સ્વોપજ્ઞ : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી હરિભદ્રસૂરિ છે. અને સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી તથા પ્રકાશક શ્રી. ન. ઘે. ઝવેરી છે. મુદ્રણ સ્થાન અમદાવાદ સિટી પ્રેસ છે. મુદ્રણકાલ ઇ. સ. ૧૯૧૨ અને રચનાકાલ ટીકા ૨૨૬ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૯૦ની છે. તેની કિંમત ૦-૩-૦ રાખેલ છે. કુલ્લે ૪૭૫ નકલો છે. તેનો વિષય મૈત્રી આદિ આઠ દૃષ્ટિ પર પ્રકાશ છે ભાષા સંસ્કૃત છે. કુલ ખર્ચ રૂ. ૧૮૦ થયો છે.

નં. ૮થી ૧૨ પ્રકાશનો ઇ. સ. ૧૯૧૨ માં થયાં.

૧૩. કર્મ ફિલોસોફી : સંશોધક – શ્રી ભગુભાઈ ફતેહચંદ કારભારી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી વીરચંદ રાઘવજી ગાંધી છે. એમાં તેમનાં ભાષણો છે સંશોધક તંત્રી શ્રી ભગુભાઈ ફતેહચંદ કારભારી છે. મુદ્રણ સ્થાન બ્રહ્મવાદીન પ્રેસ, મદ્રાસ અને મુદ્રણકાલ ઈ. સ. ૧૯૧૩ તથા રચનાકાલ સં. ૧૮૯૮ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૬૬ની છે. તેની કિંમત ૦-૫-૦ છે. કુલ્લે નકલો ૧૦૦૦ છે. તેનો વિષય જૈન તત્વજ્ઞાન પર વિવેચન છે. ચિકાગો (અમેરિકા) માં સને ૧૮૯૩માં શ્રી વી. રા. ગાંધીએ આપેલાં ભાષણોનો સંગ્રહ અંગ્રેજી ભાષામાં છે. કુલ ખર્ચ રૂ. ૬૨૫ થયો છે.

૧૪. આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક પહેલું : સંશોધક – શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી

આ ગ્રંથના સંશોધક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે. સંગ્રાહક પણ તેઓ જ છે. પ્રકાશક શ્રી ન. ઘે. ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સંશોધન સને ૧૯૧૩, સંગ્રહ સંવત ૧૯૬૯, પ્રકાશન વીર સંવત ૨૪૩૯ છે. મુદ્રણસ્થાન જૈન પ્રેસ, સુરત છે પૃષ્ઠ સંખ્યા એકંદરે ૫૪૪ની છે. તેની કિંમત ૦-૧૦-૦ છે. કુલ્લે નકલો ૧૦૦૦ છે. પ્રાચીન જૈન કાવ્ય સંગ્રહમાં શાલિભદ્રરાસ તેના કર્તા શ્રી મતિસાર (શ્રી જિનહંસ શિષ્ય) છે. તેનો રચનાકાલ સં. ૧૬૭૮ છે. વિષય દાન વિષેનો છે. (૨) શ્રી કુસુમશ્રી રાસ તેના કર્તા શ્રી ગંગવિજય (શ્રી નીતિ વિજયના શિષ્ય) છે. તેનો રચનાકાલ સં. ૧૭૭૦ છે. તેનો વિષય 'શીલ' છે. (૩) કુમારપાલ પ્રાસાદ કાવ્ય છે. બીજા અને ત્રીજાની ચના શ્રી વિજય ક્ષમાસૂરિકાલે માતરમા કરી છે (૪) અશોકચંદ્ર રોહિણી રાસ તેના કર્તા (શ્રી નયવિમલ ગણિ શિષ્ય શ્રી જ્ઞાનવિમલ સૂરિ છે. તેનો રચનાકાલ સં. ૧૭૭૨ અને તેનો વિષય રોહિણી તપ છે. (૫) પ્રેમલલચ્છી રાસ તેના કર્તા શ્રી દર્શનવિજય (મુનિ વિજયના શિષ્ય) છે. તેનો રચનાકાલ સં. ૧૬૮૨ છે. તેનો વિષય ચંદરાજાનો રાસ છે અને તે બહરાનપુરમાં લખ્યો છે. આ પ્રમાણે પ્રાચીન જૈન કાવ્ય સંગ્રહમા છે કુલ ખર્ચ રૂ ૧૨૫૦ થયો છે.

૧૫. ધર્મ પરીક્ષા : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી પદ્મસાગર ગણિ (શ્રી ધર્મસાગરે પાધ્યાયના શિષ્ય શ્રી વિમલસાગરના શિષ્ય) છે

સંશોધક આ. શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી છે. તેનો મુદ્રણકાલ ઈ. સ. ૧૯૧૩ છે. પ્રકાશક શ્રી ન. ધે. ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સંવત ૧૯૬૯ છે. તેનું મુદ્રણસ્થાન નિર્ણય સાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે. શ્લોક સંખ્યા ૧૪૮૪ છે. તેની કિંમત ૦–૫–૦ છે. તેનો વિષય પુરાણો આદિની પરીક્ષા છે. રચનાકાલ સં. ૧૬૪૫ છે. અને ભાષા સંસ્કૃત છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૩૦૦) થયો છે. પ્રત સંખ્યા ૫૦૦ની છે.

૧૬. શાસ્ત્રવાર્તા સમુચ્ચય : સંશોધક – પં. હરગોવિંદદાસ ત્રિકમદાસ શેઠ

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી હરિભદ્ર સૂરિ છે અને તેની વૃત્તિ શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયે રચેલ છે. સંશોધક પં. હરગોવિંદદાસ ત્રિકમદાસ શેઠ અને પ્રકાશક શ્રી ન. ધે. ઝવેરી છે. વૃત્તિ સ્યાદ્વાદ કલ્પલતા નામે છે. મુદ્રણકાલ ઇ સ ૧૯૧૪ તથા વૃત્તિનો સંવત ૧૯૭૦ છે. મુદ્રણસ્થાન ધર્માભ્યુદય પ્રેસ, બનારસ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૩૧ શ્લોક સંખ્યા ૭૦૦ અને વૃત્તિ ૧૨૦૦૦ પ્રમાણ છે. તેની કિંમત રૂા. ૨–૦–૦ છે. કુલે ૫૦૦ નકલો છે. તેનો વિષય નાસ્તિકાદિ દર્શનોની પરીક્ષા છે. ભાષા સંસ્કૃત છે કુલ ખર્ચ રૂા. ૨૦૦૦ થયો છે.

૧૭. કમ્મપયડી : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી શિવશર્માચાર્ય છે અને કર્મપ્રકૃતિની ટીકાના રચયિતા શ્રી મલયગિરિસૂરિ છે તેનો મુદ્રણકાલ સંવત ૧૯૬૯ છે અને કમ્મપયડીનો મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૩ છે. તેના સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી અને પ્રકાશક શ્રી ન. ધે. ઝવેરી છે મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે તેની પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૭૦ની છે. શ્લોક સંખ્યા ૫૫૦ છે. તેની કિંમત ૦–૧૪–૦ રાખેલ છે. કુલે ૪૭૫ નકલો છે. તેનો વિષય બંધન આદિ આઠ કરણ વિવેચન છે. ભાવનગર જૈન ધર્મ પ્રસારક સભાએ છપાવેલી તેમની પાસેથી લીધી છે. ભાષા સંસ્કૃત પ્રાકૃત છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૯૫૦ થયો છે.

નં. ૧૩–૧૪–૧૫–૧૭ના પ્રકાશનો સં. ૧૯ ૭માં થયા.

૧૮. કલ્પસૂત્ર મૂલ (બારસા કાલિકાચાર્ય કથા) સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી અને તેના સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી છે પ્રકાશક શ્રી ન. ધે. ઝવેરી અને મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૪, વિક્રમ સંવત ૧૯૭૦ અને વીર સંવત ૨૪૪૦ છે. મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૭૪ની છે. શ્લોક સંખ્યા ૧૨૧૬ અને ૬૫ કાવ્ય છે. તેની કિંમત રૂા. ૦–૮–૦ રાખેલ છે. વિષય જિનચરિત્ર સ્થવિરાવલી સામાચારી અને કાલિકાચાર્ય વૃત્તાન્ત છે. તે પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત ભાષામાં છે. પ્રત સંખ્યા ૧૦૦૦ છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૧૦૦૦ થયો છે.

૧૯. શ્રાવક પ્રતિક્રમણાદિ સૂત્ર મૂળ : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી ગણધર ભગવંત છે અને સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી છે તથા પ્રકાશક શ્રી ન. ધે. ઝવેરી છે. મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ અને મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૪, વિક્રમ સંવત ૧૯૭૦ અને વીર સંવત ૨૪૪૦ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૨૦ છે. તેની કિંમત ૦–૪–૦ રાખેલ છે. કુલે ૧૦૦૦ નકલો છે. તેનો વિષય શ્રાવકના સામાયિક, દેવવંદન, ગુરુવંદન, પ્રતિક્રમણાદિ કૃત્યો છે અને ભાષા સંસ્કૃત, પ્રાકૃત–ગુજરાતી છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૫૦૦ થયો છે.

૨૦. આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક બીજું : સંશોધક— શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી

જૈન ગુ. મા. ઉ. ગ્રંથાંક બીજો પ્રાચીન જૈન કાવ્ય સંગ્રહ રામ યશોરસાયન રાસ આ ગ્રંથના કર્તા વિજય પક્ષીય કેશરાજ (શ્રી ગુણસાગર શિષ્ય) છે. સંશોધક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી અને પ્રકાશક શ્રી ન. ઘે ઝવેરી તથા શ્રી હરગોવનદાસ દ્વારકાદાસ કાટાવાળા છે મુદ્રણ સ્થાન સુરત જૈન પ્રેસ અને પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૩૧ છે તેની કિંમત રૂ. ૦–૧૦–૦ છે કુલે ૧૦૦૦ નકલો છે તેનો વિષય રામચન્દ્રચરિત્ર (જૈન રામાયણ) છે તે ગુજરાતી ભાષામાં છે કુલ ખર્ચ રૂ. ૧૨૫૦ થયો છે

૨૧. ઉપદેશ રત્નાકર સટીકા   સંશોધક – શ્રી અમૃતલાલ અમરચંદ સલોત

આ ગ્રંથના કર્તા સહસ્રાવધાની અપ્રતિમ પ્રતિભાધુરન્ધર શ્રી મુનિ સુંદરસૂરિ છે સ્વોપજ્ઞ ટીકા અને તેના સંશોધક શ્રી અમૃતલાલ અમરચંદ સલોત તથા પ્રકાશક શ્રી ન. ઘે ઝવેરી છે મુદ્રણસ્થાન નિર્ણય સાગર પ્રેસ, મુંબઇ અને મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૪, સંવત ૧૯૭૦, વીર સંવત ૨૪૪૦ છે તેની પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૩૦ની છે તેની કિંમત રૂ. ૧–૮–૦ ગણેલ છે. મૂળ શ્લોકની સંખ્યા ૭૭૫ છે તેનો વિષય દેવ ગુરુ ધર્મ-શ્રાવકાદિનું સ્વરૂપ યોગ્યાયોગ્ય વિચાર છે તેની ભાષા સંસ્કૃત–પ્રાકૃત છે કુલ ખર્ચ ૧૨૫૦ થયો છે પ્રત સંખ્યા ૫૦૦ છે

૨૨. આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ત્રીજું   સંશોધક – શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી

જૈન ગુ. મા. ઉ. ગ્ર. ત્રીજો પ્રાચીન જૈન કાવ્ય સંગ્રહ (૧) ભરત ચક્રવર્તી રાસ. તેના કર્તા શ્રી ઋષભદાસ (સાંગણપુત્ર) છે (૨) જયાનંદ કેવલી રાસ તેના કર્તા ભાણ કવિ (શ્રી વિજયાનંદ સૂરિ રાજ્યે) અને (૩) વચ્છરાજ દેવરાજ નામ તેના કર્તા લાવણ્ય સમય (શ્રી લક્ષ્મી સાગર રાજ્યે) રચનાકાલ પહેલાનો સં. ૧૬૭૮, બીજાનો સં. ૧૮૮૬ છે પ્રકાશક શ્રી ન. ઘે ઝવેરી છે મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૪, સંવત ૧૯૭૦, વીર સંવત ૨૪૪૧ છે અને મુદ્રણસ્થાન ડાયમંડ જ્યુબિલી પ્રેસ, અમદાવાદ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૮૦ની છે તેની કિંમત રૂ. ૦–૧૦–૦ છે અને તે ગુજરાતી ભાષામાં છે, વિષય ઔપદેશિક સાહિત્ય છે નંબર (૪)માં સુરસુંદરી નામ છે તેના કર્તા શ્રી નયસુંદર ગણિ અને (૫) નલદમયન્તીનો રાસ તેના કર્તા શ્રી મેઘરાજ (પાર્શ્વચન્દ્ર ગચ્છીય) છે (૬) હરિબલ મચ્છી રાસ તેના કર્તા શ્રી જિનહર્ષ ગણિ (શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ ગચ્છે) છે તેનો રચનાકાલ સં. ૧૬૪૬ ૧૬૬૪ ૧૬૪૯ અનુક્રમે છે પુસ્તક સંખ્યા ૧૦૦૦ છે ખર્ચ રૂા ૧૨૦૦ થયો છે મધ્યમાં શ્રી મુનિ સુંદરસૂરિ કૃત ૮૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ચરિત્ર ઉપરથી રચના કરી છે

૨૩. ચતુર્વિંશતિ જિનાનન્દ સ્તુતિ :   સંશોધક – આચાર્ય શ્રી કુમુદ સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી વિજયસેન સૂરિ રાજ્યે શ્રીઆનંદવિજય શિ. ર અને સંશોધક આચાર્ય શ્રી કુમુદ સૂરિજી (પન્યાસજી શ્રી ધર્મવિજયજી શિષ્ય) છે તેનો મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૪ સંવત ૧૯૭૧, વીર સંવત ૨૪૪૧ છે મુદ્રણસ્થાન નિર્ણય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ અમદાવાદ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૩૦ની છે કુલે નકલો ૫૦૦ છે શ્લોકની સંખ્યા ૧૧૬ છે તેની કિંમત રૂ. ૦–૨–૦ રાખેલ છે તેનો વિષય ચોવીસ તીર્થંકરની સ્તુતિ છે પ્રકાશક શ્રી ન ઘે ઝવેરી છે ભાષા સંસ્કૃત છે કુલ ખર્ચ ૧૦૫ થયા છે

૨૪. પદ્મ પ્રુરુ ચરિત્ર :   સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી ક્ષેમ ગણિ (શ્રી દેવેન્દ્ર સૂરિ શિષ્ય) છે અને તેના સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર

સૂરિજી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૫ સંવત ૧૯૭૧; વીર સં. ૨૪૭૧ છે. મુદ્રણસ્થાન લુહાણા પ્રેસ, વડોદરા છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૦ની છે. તેની કિંમત રૂા. ૦–૨–૦ રાખેલ છે. કુલ્લે ૫૦૦ નકલો છે. વિષય ઉત્તમોત્તમાદિ ૭ પુરુષ ચરિત્ર છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૧૨૫ થયો છે.

નં. ૧૬ અને ૧૮ થી ૨૩ સં. ૧૯૧૪માં પ્રસિદ્ધ થયા.

૨૫. સ્થૂલીભદ્ર ચરિત્ર : **સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી**

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી જયાનંદ સૂરિજી છે. સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી છે. તેનો મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૫, સં. ૧૯૭૧ વીર સંવત ૨૪૪૧ છે. અને મુદ્રણસ્થાન લુહાણા પ્રેસ, વડોદરા છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૪ની છે તથા શ્લોક સંખ્યા ૬૯૦ની છે. કુલ્લે નકલો ૭૫૦ છે. તેની કિંમત ૦–૨–૦ રાખેલ છે. તેનો વિષય શીલની મહત્તા પર સ્થૂલભદ્રનું ચરિત્ર છે અને તે સંસ્કૃત ભાષામાં છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૨૦૦ થયો છે.

૨૬. ધર્મસંગ્રહ પૂર્વાર્ધ ભાગ ૧ સ્વોપજ્ઞ સટીક : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ બીજા અધિકાર સુધીનો છે. તેના કર્તા શ્રી. વિજયોપાધ્યાય (શ્રી વિજયાનંદ સૂરિ શિષ્ય શ્રી શાંતિ વિજય શિષ્ય) છે. સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી તથા પ્રકાશક શ્રી ન. ઘે. ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૫, સંવત ૧૯૭૧, વીર સંવત ૨૪૪૧ છે. અને મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૫૬ની છે અને શ્લોક સંખ્યા ૬૪૨૩ની છે તેની કિંમત રૂા. ૧–૦–૦ છે. કુલ્લે ૫૦૦ નકલો છે.. તેનો વિષય સામાન્ય અને વિશેષ પ્રકારે ગૃહસ્થ ધર્મનું વિવેચન છે. આ ગ્રંથ પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત ભાષામાં છે. શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયે સંશોધિત કરી ટિપ્પણી કરી છે. ખર્ચ રૂા. ૧૦૦૦ થયો છે.

૨૭. સંગ્રહણી સૂત્ર : **સંશોધક – આચાર્ય શ્રી લલિત સૂરિજી તે આચાર્ય શ્રી વલ્લભ સૂરિજીના શિષ્ય**

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી ચંદ્રસૂરિ (શ્રી અભયદેવ સૂરિ શિષ્ય) છે અને તેની વૃત્તિ મલધાર ગચ્છીય શ્રી દેવભદ્રસૂરિએ રચેલ છે. તેના સંશોધક આ. શ્રી લલિત સૂરિજી (શ્રી વલ્લભ સૂરિ શિષ્ય) તથા પ્રકાશક ન. ઘે. ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ ઈ. સ. ૧૯૧૫, સં. ૧૯૭૧, વીર સં. ૨૪૪૧ છે. મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૩૮ની છે અને શ્લોક સંખ્યા સૂત્ર ૨૭૩, વૃત્તિ ૩૫૦૦ અને સૂક્ષ્મસૂત્ર ૨૭૩ છે. તેની કિંમત ૦-૧૨-૦ છે. કુલ્લે ૫૦૦ નકલો છે. તેનો વિષય દેવનારકીની સ્થિતિ, ભવ, અવગાહના વગેરે છે. ભાષા સંસ્કૃત–પ્રાકૃત છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૭૫૦ થયો છે.

૨૮. ઉપદેશ શતક–સમ્યકત્વ પરીક્ષા : **સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી**

આ ગ્રંથના કર્તા (શ્રી જ્ઞાનવિમલ સૂરિ શિષ્ય, શ્રી ઋદ્ધિવિમલ શિષ્ય) શ્રી વિબુધ વિમલ સૂરિ છે. સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી તથા પ્રકાશક શ્રી ન. ઘે. ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ ઇ. સ. ૧૯૧૬ સં. ૧૯૭૩ અને વીર સં. ૨૪૪૩ છે. મુદ્રણસ્થાન મનોરંજન પ્રેસ, મુંબઇ છે. ઉપદેશ શતકની પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૦, શ્લોક સંખ્યા ૧૦૯ અને કુલ્લે ૫૦૦ નકલો છે. સમ્યકત્વ પરીક્ષા પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૪ અને ૫૦૦ નકલો છે. કિંમત ૦-૨-૦ છે. પ્રથમમાં ૧૨ ભાવનાનું સ્વરૂપ અને બીજામાં સમ્યકત્વની પરીક્ષા એ વિષય દર્શાવેલ છે. સંસ્કૃત ભાષામાં રચેલ છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૧૨૫ થયો છે.

૨૯. ચૈત્યવંદન સૂત્ર : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી ગણધર ભગવંત છે. તેની લલિત વિસ્તરા વૃત્તિ શ્રી હરિભદ્ર સૂરિએ અને પંજિકા શ્રી મુનિચંદ્ર સૂરિએ રચેલ છે. સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી તથા પ્રકાશક શ્રી ન. ધે. ઝવેરી છે. મુદ્રણકાળ ઇ સ. ૧૯૧૫, સં. ૧૯૭૧, વીર સં. ૨૪૪૧ અને મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૨૦ છે. કુલ્લે ૫૦૦ નકલો છે શ્લોક સંખ્યા ૩૭૦૦ની છે કિંમત રૂ. ૦–૮–૦ રાખેલ છે. તેનો વિષય નમુત્થુણં, ચૈત્યવંદન ઉપર વૃત્તિ, જિનેશ્વર નમસ્કાર છે. ભાષા સંસ્કૃત-પ્રાકૃત છે વૃત્તિના કર્તા શ્રી હરિભદ્ર-સૂરિ છે અને પંજિકા શ્રી મુનિચન્દ્રજીએ રચેલ છે. કુલ ખર્ચ રૂ ૫૦૦ થયો છે.

૩૦. આનંદ કાવ્ય મહોદધિ–મૌક્તિક ચોથું : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી બુદ્ધિસાગર સૂરિજી

જૈન ગુર્જર સાહિત્યોદ્ધાર ગ્રં. ૪. પ્રાચીન જૈન કાવ્ય સંગ્રહે શ્રી શત્રુંજય રાસ. તેના કર્તા શ્રી જિનચંદ્ર સૂરિ શિષ્ય શ્રી સોમ ગણિ શિષ્ય શ્રી શાન્તિ હર્ષ ગણિ શિષ્ય, શ્રી જિન હર્ષ ગણિ છે. રચનાકાળ સં. ૧૭૫૫ છે. સંશોધક શાસ્ત્ર વિશારદ યોગનિષ્ઠ આચાર્ય શ્રી બુદ્ધિસાગ સૂરિ છે. પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે. તેનો મુદ્રણ કાલ સને ૧૯૧૫ સં. ૧૯૭૧ વીર સંવત, ૨૪૪૧ છે. મુદ્રણસ્થાન જૈન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, સુરત છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૭૫૦ છે તેની કિંમત રૂ. ૦–૧૨–૦ છે અને તે ગુજરાતી ભાષામાં છે પુસ્તક સંખ્યા ૧૦૦૦ છે. કુલ ખર્ચ રૂ. ૫૦૦ થયો છે.

૩૧. અનુયોગ દ્વાર સૂત્ર પૂર્વાર્ધ : સંશોધક – આચાર્યશ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રુતધર(ગણધર વાચનાનુગત) અને વૃત્તિના કર્તા મલધારગચ્છીય શ્રી હેમચંદ્ર સૂરિ (શ્રી અભયદેવ સૂરિ શિષ્ય) છે. સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી છે. પ્રકાશક શ્રી ન શે. ઝવેરી છે. મુદ્રણ કાલ સને ૧૯૧૫, સંવત ૧૯૭૨, વીર સંવત ૨૪૪૨ છે. મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુબઈ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૯૭ છે તેની કિંમત રૂ. ૦ ૧૦–૦ છે કુલ્લે ૫૦૦ નકલો છે શ્લોક સંખ્યા ૫૯૦૦ની છે. વિષય ઉપક્રમ નિક્ષેપાદિનો છે ભાષા સંસ્કૃત-પ્રાકૃત છે. કુલ ખર્ચ રૂ ૬૨૫ થયો છે.

ન. ૨૪ થી ૩૧ સ. ૧૯૧૫માં પ્રસિદ્ધ થયા

૩૨. આનંદ કાવ્ય મહોદધિ – મૌક્તિક પાંચમું : સંશોધક – શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી

જૈન ગુર્જર સાહિત્યોદ્ધાર ગ્ર. ૫. પ્રાચીન જૈન કાવ્ય સંગ્રહે શ્રી હીર સૂરિ રાસ. આના કર્તા શ્રી વિજયાનંદ સૂરિ ગચ્છે સાંગણ પુત્ર શ્રી ઋષભદાસ કવિ છે. રચનાકાળ સં. ૧૬૮૫ છે. સંશોધક શ્રી જી. સા. ઝવેરી તથા પં. મેઘરાજમુનિરાજ છે. મુદ્રણ કાલ સને ૧૯૧૬, સં. ૧૯૭૨ વીર સંવત ૨૪૪૨ છે મુદ્રણસ્થાન મિડી પ્રેસ, અમદાવાદ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૬૦ ની છે તેની કિંમત રૂ. ૦–૧૦–૦ છે. કુલ ૧૦૦૦ નકલો છે. તેનો વિષય બાદશાહ અકબર સાથેની મુલાકાત, શાહી ફરમાન આદિ જીવન ચરિત્ર શ્રી હીર સૂરિનું સંપૂર્ણ છે ભાષા ગુજરાતી છે કુલ ખર્ચ રૂ ૧૨૫૦ થયો છે.

૩૩. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર ભા. ૧. સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા જિનેશ્વર–પ્રત્યેક બુદ્ધ ઋષિ–શ્રી ગણધરાદિ તથા ટીકાકાર વાદીવેતાલ, શ્રી શાંતિસૂરિ

તથા નિર્યુક્તિકાર શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી છે ભાગ ૧મા ચાર અધ્યયન પર્યંત છે. સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિ તથા પ્રકાશક શ્રી ન ઘે ઝવેરી છે મુદ્રણકાલ ઇ સ. ૧૯૧૬, સં. ૧૯૭૦, વીર સ. ૨૪૪૨ છે તથા મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૨૮, શ્લોક સંખ્યા ૨૦૭, નિર્યુક્તિ ૧૭૭ છે અને કુલ્યે ૫૦૦નકલો છે તેની કિંમત રૂ ૧-૫૦ રાખેલ છે તેનો વિષય વિનય પરિષહજયાદિ છે અને ભાષા પ્રાકૃત, સંસ્કૃત છે કુલ ખર્ચ રૂ ૧૩૦૦ થયો છે

૩૪. મલયાસુંદરી ચરિત્ર : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા આગમ ગચ્છીય શ્રી જયતિલક સૂરિ અને સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી મહારાજ છે મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૬, સ ૧૯૭૨ વીર સ ૨૪૪૨ તથા મુદ્રણસ્થાન ગુજરાતી પ્રેસ, મુંબઈ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૯૭ શ્લોક સંખ્યા ૨૪૭૪ છે તેની કિંમત રૂ ૦-૭૦ રાખેલ છે કુલ્યે ૫૦૦ નકલો છે તેનો વિષય મહાસતી મલયાસુંદરી ચરિત્ર છે ભાષા સંસ્કૃત છે પ્રકાશક શ્રી ન ઘે ઝવેરી છે કુલ ખર્ચ રૂ. ૪૦૦ થયો છે

૩૫. સમ્યક્ત્વ સપ્તતિ પ્રકરણ : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી લલિત સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી હરિભદ્ર સૂરિ છે વૃત્તિ રુદ્રપલ્લીય ગચ્છીય સંઘતિલકાચાર્યની છે રચનાસમય સંવત ૧૪૨૨ અને મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે તેના સંશોધક આચાર્ય શ્રી લલિત સૂરિજી (આચાર્ય શ્રી વલ્લભ સૂરિજી શિષ્ય) અને પ્રકાશક શ્રી ન ઘે ઝવેરી છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૪૪ અને શ્લોક સંખ્યા ૭૭૧૧ છે તેની કિંમત રૂ ૧ ૦ ૦ રાખેલ છે વિષય શ્રદ્ધાદિ સમ્યક્ત્વના ગુણોનું સકથા વિવેચન કરેલ છે ભાષા સંસ્કૃત પ્રાકૃત છે પ્રત ૫૦૦ છે કુલ ખર્ચ રૂ ૧૦૦૦ થયા છે (શ્રી અભયદેવસૂરિ જિનવલ્લભ જિનશેખર પદ્મચંદ્ર વિનયચંદ્ર અભયદેવ દેવભદ્ર-પ્રભાનંદ-શ્રીચંદ્ર (વિમલચંદ્ર ગુણશેખર શિષ્ય) સંઘતિલક શ્રી સોમતિલકાચાર્ય અનુજ દેવચંદ્ર વચનાત જિનપ્રભમદિલ્યા ગડમતશાહ મોમકનશયશ સ્વર્ગે)

૩૬. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર ભાગ બીજો સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

પાંચમાથી તેરીસમા અધ્યયન સુધીનો ભાગ બીજો તેના કર્તા શ્રી જિન ગણધર પ્રત્યેક બુદ્ધ નિર્યુક્તિકાર શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી વિવૃત્તિકાર વાદીવેતાલ શ્રી શાંતિસૂરિ, શિષ્ય હિત વૃત્તિ પાગ પ્રદીપ ગચ્છીયની છે સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિ પ્રકાશક શ્રી ન ઘે ઝવેરી અને મુદ્રણકાલ સને ૧૯૭૬ સ ૧૯૭૨, વીર સ ૨૪૪૨ છે મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૨૯ થી ૫૧૨ છે તેની કિંમત રૂ ૧ ૧ ૨ ૦ છે આનો વિષય અકામ-સકામ મરણાદિ અધ્યયન છે ભાષા સંસ્કૃત, પ્રાકૃત છે કુલ ખર્ચ રૂ ૧૭૫૦ થયો છે

૩૭. અનુયોગદ્વાર સૂત્ર ઉત્તરાર્ધ ભા. ૨ : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા ગણધર પ્રવર શ્રી ગૌતમ સ્વામી વાચનાનુગત વૃત્તિ મલધાર ગચ્છીય આચાર્ય શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યની છે પ્રકાશક શ્રી ન ઘે ઝવેરી તથા સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી છે મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૬, સ ૧૯૭૨ વીર સ ૨૪૪૨ છે મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ મુંબઈ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૦૩ થી ૨૭૨ છે શ્લોક સંખ્યા ૫૦૦૦ની છે તેની કિંમત રૂ ૧ ૦૦ રાખેલ છે કુલ ૫૦૦ નકલો છે વિષય ઉપક્રમ

નિર્યુક્તિનો છે. ભાષા પ્રાકૃત, સંસ્કૃત છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૧૦૦૦ થયો છે

૩૮. ગુણસ્થાન ક્રમારોહ : . . સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી .

આના કર્તા બૃહત્ ગચ્છીય શ્રી રત્નશેખર સૂરિ છે અને ત્રેવાપટ્ટવૃત્તિ શ્રી વજ્રસેન સૂરિ શિષ્ય શ્રી હેમતિલક સૂરિ પટ્ટ પ્રતિષ્ઠિત શિષ્યની છે સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી અને પ્રકાશક શ્રી ન. ચે. ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૬, સં. ૧૯૭૨ વીર સં. ૨૪૪૨ મુદ્રણસ્થાન શ્રી લુહાણા મિત્ર પ્રેસ, વડોદરા છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૭૦ની છે. શ્લોક મૂળ ૧૩૫ છે. તેની કિંમત રૂા. ૦–૨–૦ રાખેલ છે. કુલસે ૭૫૦ નકલો છે. તેનો વિષય ચૌદ ગુણસ્થાનકોનું સ્વરૂપ છે તે સંસ્કૃત ભાષામાં છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૨૦૦ થયો છે.

૩૯. ધર્મસંગ્રહણી પૂર્વાર્ધ ભા. ૧ : સંશોધક – મુનિદામ સંશોધક પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજી (સિદ્ધિસૂરિજી)

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી હરિભદ્ર સૂરિ, ટીકાના કર્તા શ્રી મલયગિરિજી છે સંશોધક વિદ્વદ્વર્ય પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજી અને પ્રકાશક શ્રી ન. ચે. ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૬, સં ૧૯૭૩, વીર સં. ૨૪૪૩ છે મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૧૦ની છે તેની કિંમત રૂા. ૧-૮-૦ રાખેલ છે. કુલે ૫૦૦ નકલો છે. વિષય જ્ઞાન–દર્શન–ચારિત્ર નિરૂપણ છે ભાષા સંસ્કૃત, પ્રાકૃત છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૧૫૦૦ થયો છે.

નં. ૩૨ થી ૩૯ સં. ૧૯૧૬માં પ્રસિદ્ધ થયા છે.

૪૦. ધર્મકલ્પદ્રુમ પદ્યબદ્ધ : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી ઉદય ધર્મગણિ આગમ ગચ્છીય (શ્રી મુનિસિંહ સૂરિ શિષ્ય શીલરત્ન શિષ્ય આનંદ પ્રભ, આનંદરત્નકાવ, મુનિસાગર શિષ્ય) અને સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી તથા પ્રકાશક ન. ચે. ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૭, સં. ૧૯૭૩, વીર સં. ૨૪૪૩ તથા મુદ્રણસ્થાન ગુજરાતી પ્રેસ, મુંબઈ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૧૭ છે તેની કિંમત રૂા ૨-૦-૦ છે. કુલસે ૫૦૦ નકલો છે વિષય દાન, શીલ, તપ, ભાવનાનું સ્વરૂપ છે અને ભાષા સંસ્કૃત છે કુલ ખર્ચ રૂા. ૧૦૦૦ થયો છે.

૪૧. ઉત્તરાધ્યન સૂત્રનો ૨૪થી ૩૬ અધ્યયનનો ભાગ ૩ જો :

સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના રચયિતા શ્રી જિન ગણધર પ્રત્યેક બુદ્ધ તથા નિર્યુક્તિકાર શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી અને ટીકાકાર થારાપદ્રીય ગચ્છીય તે શિષ્યહિતા સંપૂર્ણ વાદીવેતાલ શ્રી શાંતિસૂરિજી છે. સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી અને પ્રકાશક શ્રી ન. ચે. ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૭, સં. ૧૯૭૩, વીર સં. ૨૪૪૩ અને મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૫૧૩ થી ૭૧૪ છે. શ્લોક સંખ્યા મૂળ ૯૨૧૦ થી ૧૦૪૦૦, સૂત્ર ૮૮, નિર્યુક્તિ ૪૫૯ થી ૫૬૭ છે. તેની કિંમત રૂા. ૧ ૧૪-૦ છે. કુલે ૫૦૦ નકલો છે. તેનો વિષય અષ્ટ પ્રવચન માતા, યથ સામાચારી વિગેરે છે. તે પ્રાકૃત, સંસ્કૃત ભાષામાં છે. કુલ ખર્ચ રૂા ૧૨૫૦ થયો છે.

૪૨. ધર્મ સંગ્રહણી ઉત્તરાર્ધનો સંપૂર્ણ ભાગ ૨જો સંશોધક – પન્યાસજી શ્રી કલ્યાણવિજયજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી હરિભદ્રસૂરિ તથા ટીકાકાર શ્રી મલયગિરિજી, સંશોધક પન્યાસજી મુનિવર્ય શ્રી કલ્યાણવિજયજી અને પ્રકાશક શ્રી ન ચે ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૮, સં. ૧૯૭૪, વીર સંવત ૨૪૪૪

અને મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૧૧ થી ૪૫૨ છે. ગાથા ૧૩૯૭ છે. કુલ્લે ૫૦૦ નકલો છે. તેની કિંમત રૂા. ૧-૪-૦ રાખેલ છે. તેનો વિષય જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર ધર્મનું નિરૂપણ છે. ભાષા સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, ગુજરાતી છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૧૨૫૦ થયો છે.

૪૩. આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક છઠું : સંશોધક – શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી

જૈન સાહિત્યોધ્ધાર ગ્રંથ ૬. પ્રાચીન જૈન કાવ્ય સંગ્રહે—(૧) રૂપચંદ કુંવર રાસ – તેના રચયિતા શ્રી ભાનુમેરૂ શિષ્ય છે તથા (૨) નલ દમયંતી રાસ તેના રચયિતા શ્રી નયસુંદર છે. રચનાકાલ સંવત ૧૬૩૭ છે. (૩) શત્રુંજયોદ્ધાર રાસ – તેના સંગ્રાહક શ્રી જી. સા ઝવેરી છે મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૮, સં. ૧૯૭૪, વીર સં. ૨૪૪૪ છે. મુદ્રણસ્થાન ડાયમંડ જ્યુબિલી પ્રેસ છે, અમદાવાદ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૫૭૭ છે. તેની કિંમત રૂા. ૦-૧૨-૦ છે અને ૧૦૦૦ નકલો છે. તેનો વિષય ચૈત્રગચ્છાદિની પટ્ટાવલી છે. તેની ભાષા ગુજરાતી છે. ખર્ચ રૂા. ૧૫૦૦ થયો છે. પ્રકાશક વગેરે શ્રી ડાહ્યાભાઈ પીતામ્બરદાસ દેરાસરી તથા કવિવર મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ છે.

૪૪. પિંડ નિર્યુક્તિ : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

પિંડ નિર્યુક્તિ અને ભાષ્યના કર્તા શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી અને વિવૃત્તિકાર શ્રી મલયગિરિજી છે. સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી તથા પ્રકાશક શ્રી ન. ઘે. ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૮, સં. ૧૯૭૪ વીર સંવત ૨૪૪૪ તથા મુદ્રણસ્થાન ગુજરાતી પ્રેસ, મુંબઈ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૮૦ તથા શ્લોક ૬૭૨ ભા. ૩૭, ટીકા ૭૦૦૦ છે. તેની કિંમત રૂા. ૧-૮-૦ છે. કુલ્લે ૧૦૦૦ નકલો છે. વિષય ઉદ્ગમ આધાકર્મી આદિ સાધુના આહાર લાવવાના દોષનું નિરૂપણ છે. ભાષા સંસ્કૃત, પ્રાકૃત છે. કુલ ખર્ચ રૂા ૩૦૦૦ થયો છે

૪૫. ધર્મ સંગ્રહ ઉત્તર ભાગ ત્રીજો અને તે ચોથા અધિકારે સંપૂર્ણ. સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રીમાન વિજયોપાધ્યાય (શ્રી વિજયાનંદ સૂરિ શિષ્ય શ્રી શાન્તિ વિજય શિષ્ય) છે. તેની ટીકા પણ રચેલી છે ટિપ્પણી અને તેમના હસ્તાક્ષરના પત્ર ૬૮ અને ૩૫ની પ્રતિકૃતિ આપેલી છે. સંસ્કૃત શ્રી યશોવિજય મહોપાધ્યાયજીએ ટીપ્પન છે. સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી તથા પ્રકાશક શ્રી ન. ઘે. ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૮ સંવત ૧૯૭૪, વીર સંવત ૨૪૪૪ અને મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૯૦, શ્લોક સંખ્યા મૂળ ૧૫૨ છે. કુલ્લે ૫૦૦ નકલો છે. તેનો વિષય સ્થવિરકલ્પ અને જિનકલ્પ અધિકાર છે. તેની કિંમત ૧-૪-૦ છે. ભાષા સંસ્કૃત, પ્રાકૃત છે. કુલ ખર્ચ રૂા ૧૨૫૦ થયો છે

૪૬. ઉપમિતિ ભવ પ્રપંચ કથા : ચતુર્થ પ્રસ્તાવ પર્યન્તનો ભા. ૧ લો : સંશોધક—આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

જૈન ચમ્પૂ મહાકાવ્ય કર્તા દેવામહત્તર શિષ્ય ગર્ગર્ષિ શિષ્ય શ્રી સિદ્ધર્ષિ છે. સંશોધક—આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી તથા પ્રકાશક શ્રી ન. ઘે. ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૮, સં. ૧૯૭૪, વીર સં. ૨૪૪૪ તથા મુદ્રણસ્થાન નિર્ણય સાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૬૮ છે. મૂલ્ય રૂા. ૨-૦-૦ છે. કુલ્લે ૫૦૦ નકલો છે. વિષય આશ્રવકષાય વિપાકાદિનો છે. ભાષા સંસ્કૃત છે. રચના કાલ સંવત ૯૬૨ છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૧૦૦૦ થયો છે.

૪૭. દશવૈકાલિક સૂત્ર : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનન્દસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી શય્યંભવ સૂરિ, નિર્યુક્તિકાર શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી તથા શિષ્યબોધની ટીકા રચનાર

શ્રી હરિભદ્ર સૂરિ છે. તેના સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી તથા પ્રકાશક શ્રી ન. ધે. ઝવેરી છે. તેનો મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૮, સં. ૧૯૭૪, વીર સં. ૨૪૪૪ અને પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૮૬ની છે. મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઇ છે. શ્લોક સંખ્યા ૬૩૬ તથા નિર્યુક્તિ ૩૭૩ની છે. તેની કિંમત રૂા. ૨-૮-૦ રાખેલ છે. કુલ્લે નકલો ૧૦૦૦ છે. તેનો વિષય આહાર શુદ્ધિ સાધુ આચાર છે. તે પ્રાકૃત, સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલ છે. રચનાકાળ સં. ૯૬૨ છે. કુલ ખર્ચ ૫૦૦૦ થયો છે.

નં. ૪૨ થી ૪૭ સુધીના ૭ ગ્રંથો સં. ૧૯૧૮માં પ્રસિધ્ધ થયા છે.

૪૮. શ્રાદ્ધ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર : સંશોધક – આચાર્યશ્રી આનન્દસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી ગણધર ભગવંત. તેની અર્થદીપિકા નામાવૃત્તિના રચયિતા શ્રી સોમસુંદર સૂરિ, શ્રી ભુવનસુંદર સૂરિ શિષ્ય, શ્રી રત્નશેખર સૂરિ છે. મૂળ ટીકાનો રચનાકાલ સં. ૧૪૯૬ છે. તેના સંશોધક આ. શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી અને પ્રકાશક શ્રી ન. ધે. ઝવેરી છે. મુદ્રણકાળ સને ૧૯૧૯, સં. ૧૯૭૫, વીર સં. ૨૪૪૫ અને મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઇ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૦૪ની છે. શ્લોક સંખ્યા ६६४४ છે. તેની કિંમત ૨-૦-૦ રાખેલ છે. કુલ્લે ૧૦૦૦ નકલો છે. તેનો વિષય પાંચ અધિકારે શ્રાવકોના બાર વ્રતોનો અધિકાર છે. સંસ્કૃત, પ્રાકૃત ભાષામા છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૮૦૦૦ થયો છે.

૪૯. ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા ભાગ ૨જો : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનન્દસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી સિદ્ધર્ષિ (દેલ્લામહત્તર શિષ્ય ગર્ગર્ષિ શિષ્ય) છે. સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી અને પ્રકાશક શ્રી ન. ધે. ઝવેરી છે. રચનાકાળ સં. ૯૬૨ છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૨૦, સં. ૧૯૭૬, વીર સં. ૨૪૪૬ અને મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૬૯ થી ૭૭૬ છે. શ્લોક સંખ્યા ૧૬૦૦૦ છે. તેની કિંમત રૂા. ૦-૦-૦ રાખેલ છે. કુલ્લે ૫૦૦ નકલો છે. તેનો વિષય ઇન્દ્રિય કષાય આદિ છે. તે સંસ્કૃત ભાષામા રચાયેલ છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૨૦૦૦ થયો છે.

૫૦. જીવાજીવાભિગમ સૂત્ર ઉપાંગ : સંશોધક: આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રન્થના કર્તા સ્થવિરો, વિવરણકાર શ્રી મલયગિરિ આચાર્ય છે. પ્રકાશક ન. ધે. ઝવેરી અને સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનન્દસાગર સૂરિજી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૯, સં. ૧૯૭૫, વીર સં. ૨૪૪૫ તથા મુદ્રણસ્થાન નિર્ણય સાગર પ્રેસ, મુબઈ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૬૭ અને શ્લોક સંખ્યા ૧૪૦૦૦ પ્રમાણ છે. તેની કિંમત રૂા. ૩-૪-૦ રાખેલ છે. તેનો વિષય જીવાજીવ વગેરેનું સ્વરૂપ છે. ત્રીજા અંગ સ્થાનાંગ ઉપાંગનુ છે. પ્રાકૃત, સંસ્કૃતમાં રચાયેલ છે. પ્રત ૫૦૦ છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૩૨૫૦ થયો છે.

૫૧. સેનપ્રશ્ન અપરનામ પ્રશ્ન રત્નાકર : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના રચયિતા શ્રી શુભવિજયજી (શ્રી હીરવિજય સૂરિ શિષ્ય શ્રી વિજયસેન સૂરિ રાજ્યે) છે. તેના સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી તથા પ્રકાશક શ્રી ન. ધે. ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૯, સં. ૧૯૭૫. વીર સં. ૨૪૪૫ છે. મુદ્રણસ્થાન વૈભવ પ્રેસ, મુંબઈ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૨૪ની છે. કુલ્લે ૧૦૦૦ નકલો છે. તેની કિંમત રૂા. ૧-૦-૦ રાખેલ છે. વિષય સાધુ વગેરેએ પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તરો શાસ્ત્રોક્ત પાઠ સાથે છે. ભાષા સંસ્કૃત પ્રાકૃત છે કુલ ખર્ચ રૂા. ૨૦૦૦ થયો છે.

૫૨. જમ્બુદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ સૂત્ર : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આમાં ચાર વક્ષસ્કાર સુધીનો ભાગ ૧ પૂર્વાર્ધ છે. તેના કર્તા પૂર્વધર સ્થવિરો છે. પ્રમેયરત્ન મંજૂષા નામની ટીકા સમેત છે. તેના રચયિતા (શ્રી વિજયદાન સૂરિ શિષ્ય શ્રી વિજયહીર સૂરિ રાજ્યે) શ્રી સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાય શિષ્ય શ્રી શાંતિચન્દ્ર ઉપાધ્યાય કૃતવતિ મલધાર ગચ્છીય શ્રી હેમચંદ્ર સૂરિ (શ્રી અભયદેવ સૂરિ શિષ્ય) છે. પ્રકાશક શ્રી ન. ઘે. ઝવેરી છે. રચના કાલ સં. ૧૬૬૦ છે મુદ્રણકાલ સને ૧૯૨૦, સં. ૧૯૭૬, વીર સં. ૨૪૪૬ છે સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી છે. મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઇ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૩૮૨ છે. તેની કિંમત રૂા. ૪-૦-૦ રાખેલ છે. કુલ્લે ૧૦૦૦ નકલો છે. વિષય જંબુદ્વીપ અને જ્યોતિષનો અધિકાર છે. ભાષા સંસ્કૃત, પ્રાકૃત છે. કુલ ખર્ચ રૂા ૮૦૦૦ થયો છે.

૫૩. આવશ્યક ટિપ્પણક : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી કુમુદ સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા મલધાર ગચ્છીય શ્રી હેમચંદ્ર સૂરિ (શ્રી અભયદેવ સૂરિ શિષ્ય) તથા સંશોધક પન્યાસ શ્રી મણિ વિજયજી શિષ્ય શ્રી કુમુદ સૂરિજી તથા પ્રકાશક શ્રી ન. ઘે. ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૨૦, સં. ૧૯૭૬ વીર સં ૨૪૪૬ છે. મુદ્રણસ્થાન નિર્ણય સાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૨૮ અને શ્લોક સંખ્યા ૪૬૦૦ છે. તેની કિંમત રૂા. ૧-૮-૦ છે. કુલ્લે ૧૦૦૦ નકલો છે. વિષય શ્રી હરિભદ્ર સૂરિ કૃત આવશ્યક વૃત્તિ ઉપર કરેલા ખુલાસા છે. પ્રાકૃત, સંસ્કૃત ભાષામાં છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૩૦૦૦ થયો છે.

૫૪ જંબુદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ સૂત્ર : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આમાં પાચમાથી સાતમા સુધીનો સંપૂર્ણ ઉત્તરાર્ધ ભા. ૨ છે. તેમજ તેના કર્તા પૂર્વધર સ્થવિરો છે. પ્રમેયરત્ન મંજૂષા નામની ટીકા સમેતની રચના શ્રી શાંતિચંદ્ર ઉપાધ્યાયે (શ્રી સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાય શિષ્ય શ્રી હીર વિજય સૂરિ રાજ્યે કરી સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી તથા પ્રકાશક શ્રી ન. ઘે. ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૨૦, સં. ૧૯૭૬, વીર સં. ૨૪૪૬ છે. મુદ્રણસ્થાન નિર્ણય સાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે પૃષ્ઠસંખ્યા, ૩૮૩ થી ૫૪૬ છે. તેની કિંમત રૂા. ૨-૦-૦ છે. કુલ્લે ૧૦૦૦ નકલો છે. વિષય જમ્બુવૃક્ષ અને જ્યોતિષનો અધિકાર છે. ભાષા સંસ્કૃત છે. ચિત્ર વિશિષ્ટાદિ સાથે છે. અંતે તપાગચ્છ પટ્ટાવલી વિસ્તારથી આપી છે. આ ટીકા રાજધન્યપુરે (રાધનપુરમા) રચાયેલી છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૪૦૦૦ થયો છે

નં. ૪૯-૫૨-૫૩-૫૪ સં. ૧૯૭૦મા પ્રસિદ્ધ થયા.

૫૫. દેવસીરાઈ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર મૂળ

આના પ્રકાશક શ્રી નગીનચંદ ઘેલાભાઈ ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૨૧, સં. ૧૯૭૭ અને મુદ્રણસ્થાન જૈન વિજય પ્રેસ, સુરત છે કિંમત રૂા. ૦-૧-૦ રાખેલ છે. કુલ્લે ૧૦૦૦ નકલો છે વિષય શ્રાવકની દિવસ રાત્રિની આવશ્યક ક્રિયા છે. પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, ગુજરાતી ભાષામાં છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૩૭૫ થયો છે.

સ્વર્ગવાસની નોંધઃ—શેઠ નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ ઝવેરી કાળધર્મ પામવાથી તેમના સ્થાને શેઠ જીવણચંદ સાકેરચંદને નીમવામાં આવ્યા હતા. નં. ૫૫ સુધીના ગ્રંથોનું કાર્ય સ્વર્ગવાસીના હસ્તક થયું હતું.

શ્રી હરિભદ્ર સૂરિ છે તેના સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી તથા પ્રકાશક શ્રી ન. ધે. ઝવેરી છે. તેનો મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૮, સં. ૧૯૭૪, વીર સં ૨૪૪૪ અને પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૮૬ની છે મુદ્રણસ્થાન નિર્ણય સાગર પ્રેસ, મુંબઇ છે શ્લોક સંખ્યા ૬૩૬ તથા નિર્યુક્તિ ૩૭૩ની છે તેની કિંમત રૂા ૨-૮૦ રાખેલ છે કુલ્લે નકલો ૧૦૦૦ છે તેનો વિષય આહાર શુદ્ધિ સાધુ આચાર છે તે પ્રાકૃત, સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલ છે. રચનાકાલ સં ૯૬૦ છે કુલ ખર્ચ ૧૦૦૦ થયો છે

નં ૪૭ થી ૪૭ સુધીના ૭ ગ્રંથો સં ૧૯૧૮મા પ્રસિધ્ધ થયા છે

૪૮. શ્રાદ્ધ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર : સંશોધક – આચાર્યશ્રી આનન્દસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી ગણધર ભગવંત તેની અર્થ દીપિકા નામાવૃત્તિના રચયિતા શ્રી સોમસુંદર સૂરિ, શ્રી ભુવનસુંદર સૂરિ શિષ્ય શ્રી રત્નશેખર સૂરિ છે મૂળ ટીકાનો રચનાકાલ સં ૯૪૬ છે તેના સંશોધક આ શ્રી આનંદ સાગર સૂરિજી અને પ્રકાશક શ્રી ન ધે ઝવેરી છે મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૯, સં ૧૯૭૫, વીર સં. ૨૪૪૫ અને મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ મુંબઇ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૦૪ની છે શ્લોક સંખ્યા ૬૬૪૪ છે તેની કિંમત ૨ ૦ ૦ રાખેલ છે કુલ્લે ૧૦૦૦ નકલો છે તેનો વિષય પાંચ અધિકારે શ્રાવકોના બાર વ્રતોનો અધિકાર છે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત ભાષામાં છે કુલ ખર્ચ રૂા ૮૦૦૦ થયો છે

૪૯. ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા ભાગ ૨જો : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનન્દસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી સિદ્ધર્ષિ (દ્વિવામહત્તર શિષ્ય ગર્ગર્ષિ શિષ્ય) છે સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદ સાગર સૂરિજી અને પ્રકાશક શ્રી ન ધે ઝવેરી છે રચનાકાલ સં ૯૬૨ છે મુદ્રણકાલ સને ૯૨૦ સં ૯૭૬ વીર સં ૨૪૪૬ અને મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ મુંબઈ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૬૮થી ૭૭૬ છે શ્લોક સંખ્યા ૧૬૦૦૦ છે તેની કિંમત રૂા ૦ ૦ રાખેલ છે કુલ્લે ૫૦૦ નકલો છે તેનો વિષય ઇન્દ્રિય ન્યાય આદિ છે તે સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલ છે કુલ ખર્ચ ૧ ૨૦૦૦ થયો છે

૫૦ જીવાજીવાભિગમ સૂત્ર ઉપાંગ સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રન્થના કર્તા સ્થવિરા વિવરણકાર શ્રી મલયગિરિ આચાર્ય છે પ્રકાશક ન ધે ઝવેરી અને સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનન્દસાગર સૂરિજી છે મુદ્રણકાલ સને ૧૯૧૯ સં ૧૯૭૫ વીર સં ૨૪૪૫ તથા મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૬૭ અને શ્લોક સંખ્યા ૧૪૦૦૦ પ્રમાણ છે તેની કિંમત રૂા ૩૪૦ રાખેલ છે તેનો વિષય જીવાજીવ વગેરેનું સ્વરૂપ છે ત્રીજું ૧૧ સ્થાનાંગ ઉપાંગનું છે પ્રાકૃત, સંસ્કૃતમાં રચાયેલ છે નકલ ૫૦૦ છે કુલ ખર્ચ રૂા ૩૨૫૦ થયો છે

૫૧ સેનપ્રશ્ન અપરનામ પ્રશ્ન રત્નાકર . સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના રચયિતા શ્રી શુભવિજયજી (શ્રી હીરવિજય સૂરિ શિષ્ય શ્રી વિજયસેન સૂરિ રાજ્યે) છે તેના સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી તથા પ્રકાશક શ્રી ન ધે ઝવેરી છે મુદ્રણકાલ સને ૧૯ ૯, ૧૯૭૫ વીર સં ૨૪૪૫ છે મુદ્રણસ્થાન નૈભવ પ્રેસ મુંબઈ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૨૪ની છે કુલ્લે ૧૦૦૦ છે તેની કિંમત રૂા ૧ ૦ ૦ રાખેલ છે વિષય સાધુ વગેરેએ પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તરો શાસ્ત્રોક્ત પાઠ સાથે ભાષા સંસ્કૃત પ્રાકૃત છે કુલ ખર્ચ રૂા ૨૦૦૦ થયો છે

શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી અને સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિ છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૨૩, સં. ૧૯૭૯, વીર સં. ૨૪૪૯ છે. મુદ્રણસ્થાન બહાદુરસિંહ પ્રેસ, પાલીતાણા છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૯૫, શ્લોક સંખ્યા ૨૮૦૦ છે. તેની કિંમત રૂા. ૧-૦-૦ રાખેલ છે. કુલ્લે ૭૫૦ નકલો છે. વિષય અરિહંતાદિ વીશ સ્થાનક તપ તથા આરાધન કરવાવાળાની કથાઓ છે. વીરમપુરીમાં રચેલ છે. પ્રાકૃત, સંસ્કૃત ભાષામાં છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૧૫૦૦ થયો છે.

૬૧. કલ્પસૂત્ર : સંશોધક – **આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી**

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી અને ટીકાકાર શ્રી વિનય વિજયઉપાધ્યાય છે. તેના સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિ તથા પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે. રચનાકાલ સં. ૧૬૯૬ છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૨૩, સં ૧૯૭૯. વીર સં. ૨૪૪૯ તથા મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૯૬ છે શ્લોક સંખ્યા ૧૨૧૬ તથા સુબોધિકા ટીકાના શ્લોક ૬૫૮૦ છે. તેની કિંમત રૂા. ૨-૦-૦ છે. કુલ્લે ૧૦૦ નકલો છે. તેનો વિષય જિન-સ્થવિર ચરિત્ર સામાચારી છે. ભાષા પ્રાકૃત, સંસ્કૃત છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૪૮૦૦ થયો છે. સામાચારીની બીજી આવૃત્તિ છે.

૬૨. સુબોધા સમાચારી : સંશોધક – **આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી**

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી શીલભદ્ર સૂરિ શિષ્ય શ્રી ધનેશ્વર સૂરિ શિષ્ય શ્રી શંકરાચાર્ય છે તેના સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિ તથા પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે. તેનો મુદ્રણકાલ સને ૧૯૨૫, સં. ૧૯૮૦, વીર સંવત ૨૪૫૦ તથા મુદ્રણસ્થાન વૈભવ પ્રેસ, મુંબઈ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૫૦ની છે, શ્લોક સંખ્યા ૧૩૮૬ છે. તેની કિંમત રૂા. ૦-૮-૦ રાખેલ છે. કુલ્લે ૧૦૦૦ નકલો છે. તેનો વિષય સમ્યક્ત્વ વ્રત આરોપણ આદિ ૨૬ વિષયો પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, ભાષામાં છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૧૦૦૦ થયો છે.

નં. ૬૨ સં. ૧૯૨૪મા પ્રસિદ્ધ થયો.

૬૩. સિરિસિરિવાલ કહા (શ્રી શ્રીપાલ કથા) : સંશોધક – **આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી**

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી રત્નશેખર સૂરિ (શ્રી વજ્રસેન સૂરિ શિષ્ય શ્રી હેમતિલક સૂરિ શિષ્ય) છે. તેની અવચૂર્ણી અજ્ઞાત ગચ્છીય છે. રચનાકાલ સં. ૧૪૨૮ છે. સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી તથા પ્રકાશક શ્રી જી. સા. ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૨૩, સં. ૧૯૮૦, વીર સંવત ૨૪૫૦ તથા મુદ્રણસ્થાન આનંદ પ્રેસ, ભાવનગર છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૫૨. શ્લોક સંખ્યા ૧૩૪૨ છે. તેની કિંમત રૂા. ૧-૪-૦ છે. કુલ્લે ૧૦૦૦ નકલો છે. વિષય અરિહંતાદિ નવપદ આરાધના પર કથા છે. ભાષા પ્રાકૃત, સંસ્કૃત છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૨૫૦૦ થયો છે.

નં. ૬૦, ૬૧, ૬૩ સં. ૧૯૮૩મા પ્રસિદ્ધ કરવામા આવ્યા છે.

૬૪. પ્રવચન સારોદ્ધાર ઉત્તરાર્ધ ભા. ૨ જો. સંશોધક – **આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી**

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી નેમિચન્દ્ર સૂરિ છે મુદ્રણકાલ ઈ. સ. ૧૯૨૬ છે. તેની વૃત્તિ શ્રી સિદ્ધસેન સૂરિએ રચી છે. મુદ્રણકાલ વિ. સં. ૧૯૮૨ છે. પ્રવચન સારોદ્ધાર મૂલ વિવિધાનુક્રમ સમેતના કર્તા શ્રી નેમિચન્દ્ર સૂરિ છે. વીર સંવત ૨૪૫૨ નો મુદ્રણકાલ છે તેનો રચનાકાલ સં. ૧૨૪૮ છે મુદ્રણસ્થાન નિર્ણય સાગર પ્રેસ મુંબઈ છે.

પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧ થી ૪૪૯, ૪૫૦ થી ૪૬૧ વિ. અ. ૫૨૦ છે. શ્લોક સંખ્યા ૧૫૯૯, વૃત્તિ ૧૮૦૦૦ પ્રમાણ છે. કિંમત રૂ. ૪–૦–૦ રાખેલ છે કુલ્લે ૧૦૦૦ નકલો છે. ચૈત્યવંદન, ગુરુવંદન, પચ્ચખ્ખાણ વગેરે ૧૦૮ થી ૨૧૬ વિષયો છે. ભાષા પ્રાકૃત, સંસ્કૃત છે. કુલ ખર્ચ રૂ. ૮૦૦૦ થયો છે

૬૫. લોકપ્રકાશ–દ્રવ્યલોક ભા. ૧ લો : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી વિનય વિજય ઉપાધ્યાયજી છે. સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી અને પ્રકાશક શ્રી જી. સા. ઝવેરી છે. રચના કાલ સં ૧૭૦૮નો છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૨૬, સં. ૧૯૮૨, વીર સં. ૨૪૫૨ અને મુદ્રણસ્થાન નિર્ણય સાગર પ્રેસ. મુંબઈ છે, પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૩ અને કિંમત રૂ. ૭–૦– છે. કુલ્લે ૧૦૦૦ નકલો છે. વિષય ૧થી ૧૧ સર્ગમાં કાલ્યનું સંપૂર્ણ ૨૬૫,૨૯૯ પલ્યોપમ જીવાજીવ નિરૂપણ છે. ભાષા સંસ્કૃત છે. કુલ ખર્ચ રૂ. ૪૦૦૦ થયો છે

૬૬. આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક સાતમું સંશોધક – મુનિશ્રી સંપત વિજયજી

જૈન સાહિત્યોદ્ધાર ગ્રંથ. પ્રાચીન જૈન ગુર્જર કાવ્ય સંગ્રહ ( ) ઢોલા મારવણી ચોપાઈ રાસ (૨) માધવાનલ ધવલ રાસ, કામકુંદલા સ્તંભન પાર્શ્વનાથ સ્તવન, શકુન ચોપાઈ, તેના કર્તા શ્રી કુશલલાભ તથા સ્તવન–નક્ષત્ર સ્વાધ્યાય ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધ ચોપાઈ સમયસુંદર ચોપાઈ સાથે છે. સંશોધક મુનિ શ્રી સંપતવિજયજી છે. કવિવર શ્રી સમયસુંદરજી રચિત છે તથા ઉપોદ્ઘાત શ્રી કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરીએ તથા હરગોવિંદદાસ કાંટાવાળાએ લખ્યોછે. તેનો મુદ્રણકાલ સને ૧૯૨૬, સં. ૧૯૮૨ વીર સં. ૨૪૫૨ તથા મુદ્રણસ્થાન જસવંતસિંહ પ્રેસ, લીંમડી છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૫૫૬ છે તેની કિંમત રૂ. ૧–૮–૦ રાખેલ છે. કુલ્લે ૧૦૦૦ નકલો છે. વિષય અનેક વિષયન રાસો, ગુજરાતી કાવ્ય વગેરે છે. સદ્ગત શ્રી ચીમનલાલ દલાલનું જીવન ચરિત્ર તથા પ્રાસંગિક નિવેદન છે અને વિશેષમાં તે શ્રી મો. દ. દેશાઈએ લખ્યું છે. પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે. ગુજરાતી ભાષમાં લખેલ છે. કુલ ખર્ચ રૂ. ૩૦૦૦ થયો છે

૬૭. તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર : સંશોધક – પ્રો. હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડિયા

સ્વોપજ્ઞ સંબંધ કારિકાના કર્તા શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચકવર છે ભાષ્ય સમેત અધ્યાય ૧ થી ૫ પર્યંતનો દ્વિ ભાગ ૧ લો તથા વૃત્તિ સં. કા. દેવગુપ્તાચાર્ય રચિત છે સંશોધક શ્રી હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડિયા તથા પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે મુદ્રણકાલ સને ૧૯૨૬, સં. ૧૯૮૨, વીર સં. ૨૪૫૨ તથા મુદ્રણસ્થાન કર્ણાટક પ્રેસ, મુંબઈ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૫૪૬ની છે. કુલ્લે ૧૨૫૦ નકલો છે. તેની કિંમત રૂ. ૬–૦–૦ રાખેલ છે વિષય જૈન તત્વજ્ઞાનનો અપૂર્વ ગ્રંથ જીવાજીવતત્વનો છે ચોરસી આકારે સંસ્કૃત ભાષામાં સચિત્ર લખેલ છે કુલ ખર્ચ રૂ. ૧૫૦૦૦ થયો છે.

૬૮. નવપદ પ્રકરણ લઘુવૃત્તિ : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી દેવગુપ્ત સૂરિ ઉપકેશ ગચ્છીય છે સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૨૬, સં ૧૯૮૨, વીર સંવત ૨૪૫૨ છે. મુદ્રણસ્થાન વીરશાસન પ્રેસ, અમદાવાદ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૬૨, ગાથા ૧૪૦ અને લઘુવૃત્તિ ૨૫૧૬ પ્રમાણ છે. તેની

કિંમત રૂા. ૧–૦–૦ રાખેલ છે. કુલ્લે ૧૦૦૦ નકલો છે. વિષય ઔપદેશિક ગ્રંથ છે. ભાષા પ્રાકૃત, સંસ્કૃત છે. કુલ્લે ખર્ચ રૂા. ૨,૦૦૦ થયો છે.

નં. ૬૪ થી ૬૮ સં. ૧૯૨૬ માં પ્રસિદ્ધ થયા.

૬૯. પંચવસ્તુક ગ્રંથ : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

પંચવસ્તુક શિષ્યહિતા. વ્યાખ્યા તથા મૂલ સમેત. તેના કર્તા શ્રી હરિભદ્ર સૂરિ સ્વોપજ્ઞ વ્યાખ્યા સમેત. સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરીશ્વરજી છે. પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી અને મુદ્રણકાલ સને ૧૯૨૭, સં. ૧૯૮૩, વીર સંવત ૨૪૫૩ છે. મુદ્રણસ્થાન નિર્ણય સાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૩૦૧ અને શ્લોક સંખ્યા ૧૭૯૪ છે. તેની કિંમત રૂા. ૩–૦–૦ રાખેલ છે. કુલ્લે ૧૦૦૦ નકલો છે. શ્લોક સંખ્યા, વ્યાખ્યા ૫૦૫ ને મૂલ ૧૭૯૪ પ્રમાણ છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૬૦૦૦ થયો છે.

૭૦. આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક આઠમું : સંશોધક – મુનિશ્રી સંપતવિજયજી

જૈન ગુર્જર સાહિત્યોધ્ધાર ગ્રન્થાંક આઠમો કુમારપાલ રાજાનો રાસ. તેના કર્તા કવિવર શ્રી ઋષભદાસ સંઘવી (નાગણ પુત્ર), રચનાકાલ સં. ૧૬૭૦ અને સંશોધક મુનિ શ્રી સંપતવિજયજી છે. પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી તથા શ્રી ભળવંતરાય કલ્યાણરાય ઠાકોર છે. રાસકાર શ્રી ઋષભદાસ કવિ છે. હસ્તાક્ષરોના ફોટાનો બ્લોક છે. કવિ નાનાલાલ પ્રો બી સી ભટ્ટાચાર્યના તથા શ્રી કૃષ્ણલાલ મો. ઝવેરીના બે મુદ્રણકાલ ઈ. ૧૯૨૭. વિક્રમ સં. ૧૯૮૩. વીર નિર્વાણ ૨૪૫૩ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા, ૩૦૮ની છે. તેની કિંમત રૂા ૧–૮–૦ રાખેલ છે. કુલ્લે ૧૦૦૦ નકલો છે. વિષય કુમારપાલ રાજા અને શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યનું જીવન ચરિત્ર છે ભાષા ગુજરાતી છે.

૭૧. આચાર પ્રદીપ : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી રત્નશેખર સૂરિ (સહસ્રાવધાની યુગ પ્રધાન શ્રી મુનિચંદ્ર સૂરિ- શિષ્ય) છે. સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી તથા પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૨૭, સં. ૧૯૮૩, વીર સંવત ૨૪૫૩ છે. મુદ્રણસ્થાન સૂર્યપ્રકાશ પ્રેસ, અમદાવાદ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૯૬ છે. શ્લોક સંખ્યા ૪૦૬૫ તેની કિંમત રૂા. ૧–૮–૦ રાખેલ છે. કુલ્લે ૧૦૦૦ નકલો છે. વિષય આચારનો ગ્રંથ છે. ભાષા પ્રાકૃત, સંસ્કૃત છે. કુલ ખર્ચ રૂા ૩૦૦૦ થયો છે.

૭૨. વિચાર રત્નાકર : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી દાનસૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા જગદ્‌ગુરૂ શ્રી હીરવિજય સૂરિ શિષ્ય ઉપાધ્યાયજી શ્રી કીર્તિવિજયજી છે. સંશોધક આચાર્ય શ્રી વિજય દાનસૂરિજી અને પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૨૭, સં. ૧૯૮૩, વીર સં. ૨૪૫૩ છે. મુદ્રણસ્થાન આનંદ પ્રેસ, ભાવનગર છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૨૦ની છે. શ્લોક સંખ્યા ૯૬૧૦ છે. તેની કિંમત રૂા. ૩–૦–૦ રાખેલ છે. કુલ્લે ૨૦૦૦ નકલો છે. ભાષા પ્રાકૃત, સંસ્કૃત છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૬૦૦૦ થયો છે.

૭૩. નવપદ પ્રકરણ સંશોધક – આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી દેવગુપ્તાચાર્ય છે બૃહત્ વૃત્તિ શ્રી યશોદેવ ઉપાધ્યાય (દેવગુપ્તાચાર્ય શિષ્ય) રચિત છે.

સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરીશ્વરજી તથા પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૨૭, સં. ૧૯૮૩, વીર સં. ૨૪૫૩ તથા મુદ્રણસ્થાન વૈભવ પ્રેસ, મુંબઈ છે. તેની કિંમત રૂા. ૪-૦-૦ રાખેલ છે કુલે ૧૦૦૦ નકલો છે. ભાષા પ્રાકૃત, સંસ્કૃત છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૮૦૦૦ થયો છે.

નં. ૬૯ થી ૭૬ સં. ૧૯૮૩મા પ્રસિદ્ધ કરવામા આવ્યા છે.

૭૪. લોકપ્રકાશે ક્ષેત્રલોક ભાગ રજો : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા મહોપાધ્યાય શ્રી કીર્તિવિજય શિષ્ય શ્રી વિનયવિજય ગણિ છે સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિ તથા પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે. રચનાકાલ સને ૧૭૦૮ તથા મુદ્રણકાલ સને ૧૯૨૮, સં. ૧૯૮૦, વીર સં ૨૪૮૪ અને મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૩૧થી ૩૬૮ છે તેની કિંમત રૂા ૨–૮–૦ રાખેલ છે કુલે ૧૦૦૦ નકલો છે. વિષય સર્ગ ૧૨ થી ૨૭મા ક્ષેત્ર જબુદ્વીપાદીનુ સ્વરૂપ છે ભાષા સંસ્કૃત છે કુલ ખર્ચ રૂા ૫૦૦૦ થયો છે.

નં. ૭૪ સં. ૧૯૮૪મા પ્રસિદ્ધ થયો

૭૫. મહાવીર ચરિય (ચરિત્ર) પાકૃત : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રથના કર્તા (ચાન્દ્રકુલીન શ્રીમદ્ અભયદેવ મુનિ શિષ્ય શ્રી પ્રસન્નચન્દ્રાચાર્ય સંકેત્યા શ્રી સુમતિવાચક શિષ્ય) શ્રી ગુણચન્દ્ર ગણિ છે. સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરીશ્વરજી તથા પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી છે મુદ્રણકાલ સને ૧૯૨૯ સં ૧૯૮૫ વીર સં. ૨૪૫૫ છે મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૩૪૧ શ્લોક સંખ્યા ૧૦૦૨૫ છે તેની કિંમત ૪– -૦ રાખેલ છે કુલે ૧૦૫૦ પ્રતો છે વિષય મહાવીર સ્વામી ચરિત્ર અંતરગત કથાઓ છે. તે પ્રાકૃત ભાષામા છે કુલ ખર્ચ રૂા.૧૦૦૦૦ થયો છે

નં. ૭૫ સંવત ૧૯૮૫મા પ્રસિધ્ધ થયો.

અમદાવાદ જૈન વિદ્યાશાળાના કાર્યવાહકોએ આગમ આરાધનોત્સવગત દ્રવ્યના ઊપજથી નકલો ભેટ આપી.

૭૬. તત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર : સંશોધક – પ્રો. હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડિયા

સ્વોપજ્ઞ ભાષ્ય સમેત અધ્યાય ૬ થી ૧૦ સંપૂર્ણ ભાગ ૨ જો આ ગ્રથના કર્તા વાચકવર શ્રી ઉમાસ્વાતિ છે તેની ટીકા શ્રી સિધ્ધસેન ગણિએ રચેલ છે પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી છે મુદ્રણકાલ સને ૧૯૩૦, સં. ૧૯૮૬, વીર સંવત ૨૪૫૬ તથા મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા, ૪૬૪, શ્લોક સંખ્યા મૂળ ૨૨૫ ભા ૧૪૨ની છે. તેની કિંમત રૂા. – –૦ રાખેલ છે કુલે ૧૨૫૦ નકલો છે વિષય તત્વજ્ઞાનનો છે. ટીકાના શ્લોક ૧૮૦૦૦ પ્રમાણ છે કુલ ખર્ચ રૂા ૧૫૦૦૦ થયો છે

નં ૭૬ સં ૧૯૩૦મા પ્રસિદ્ધ થયા

૭૭. ભરતેશ્વર બાહુબલી સ્વાધ્યાય ભાગ ૧ : સંશોધક આચાર્ય શ્રી વિજય દાનસૂરિ શિષ્ય ઉપાધ્યાયજી શ્રી ધર્મવિજયજી

તેની વૃત્તિ શુભશીલ ગણિ (મુનિસુન્દર સૂરિ શિષ્ય) એ રચી છે. રચનાકાલ સંવત ૧૫૦૯ છે પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે સંશોધક આચાર્ય શ્રી વિજયદાન સૂરિ પ્રશિષ્ય ઉપાધ્યાયજી શ્રી ધર્મ વિજયજી

છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૩૨, સં. ૧૯૮૮, વીર સંવત ૨૪૫૮ તથા મુદ્રણસ્થાન વૈભવ પ્રેસ, મુંબઈ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧ થી ૧૮૬ની છે. શ્લોક સંખ્યા પૃષ્ઠ ૧૦૨૮૨ છે. તેની કિંમત રૂા. ૨-૦-૦ છે. કુલ્લે ૧૦૦૦ નકલો છે. વિષય ભરત મહારાજાદિ મહાપુરુષોનાં ચરિત્ર છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૪૦૦૦ થયો છે.

૭૮. લોક પ્રકાશ ભાગ ૩ જો. કાલલોક પ્રકાશ: સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના રચયિતા શ્રી વિનય વિજય ઉપાધ્યાયજી (મહોપાધ્યાય શ્રી કીર્તિ વિજય ગણિ શિષ્ય) છે. સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી તથા પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૩૨, સં. ૧૯૮૮, વીર સંવત ૨૪૫૮ તથા મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા, ૩૬૯થી ૫૪૬ છે. તેની કિંમત રૂા ૨-૦-૦ રાખેલ છે. કુલ્લે ૧૦૦૦ નકલો છે. વિષય સમયથી પુદ્ગલપરાવર્તનાદિ કાલાદિનું સ્વરૂપ સર્ગ ૨૮ થી ૩૦ છે. ભાષા સંસ્કૃત છે.

નં. ૬૫ પ્રથમ ભાગ, નં. ૬૪ દ્વિતીય ભાગ, નં ૭૮ તૃતીય ભાગ, નં. ૮૬ ચતુર્થ ભાગે સંપૂર્ણ. કુલ ખર્ચ રૂા. ૪૨૦૦ થયો છે.

૭૯. ભક્તામર-કલ્યાણ મંદિર-નમિઊણ સ્તોત્રત્રય: સંશોધક – પ્રો. હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડિયા.

ભક્તામરના રચયિતા શ્રી માનતુંગ સૂરિ (૨) કલ્યાણ મંદિરના શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર (૩) નમિઊણના શ્રી. મેઘવિજય ગણિ છે ભક્તામરના વ્યાખ્યાકાર શ્રી કનકકુશલ ગણિ, કલ્યાણ મંદિર સ્તોત્રના વ્યાખ્યાકાર કનકકુશલ ગણિ, કલ્યાણ મંદિર વૃત્તિરચયિતા શ્રી માણિક્યચંદ્ર મુનિવર છે. નમિઊણ સાવચૂરિ નવકાર થય (ભોજન ગર્ભિત સ્તોત્ર) સ્તોત્ર યુગલ, પરમેષ્ઠિ સ્તવન, મહાવીર જિન સ્તવન, ઋષભદેવ સ્તુતિ, સાવચૂરિ આદિ પરિશિષ્ટો. અંગ્રેજી અનુવાદે સાથે છે. આ ગ્રંથોના કર્તા પૂર્વાચાર્યો છે. રચનાકાલ નં. ૧૪૨૬-૧૫૫૨ છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૩૨, સં. ૧૯૮૮, વીર સં. ૨૪૫૮ તથા મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે. પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે. સંશોધક શ્રી હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડિયા છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ભ. ૧૨ ૧૮, ૩૮, ૩૪, ૮, ૨૭૮ અનુક્રમે છે. શ્લોક સંખ્યા ભ. ૪૪, ક. ૪૪, ન. ૨૪, ૧૫૭૨ છે. કુલ નકલો ૧૨૫૦ છે. તેની કિંમત રૂ. ૫-૦-૦ છે વિષય પ્રભુ જિન સ્તુતિ સ્તવ છે. ભાષા પ્રાકૃત, સંસ્કૃત ગુજરાતી, અંગ્રેજી છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૧૨૦૦૦ થયો છે

૮૦. પ્રિયંકર નૃપકથા: સંશોધક – પ્રો. હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડિયા

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી જિનસુરમુનિ તથા શ્રી ઉપસર્ગહર પ્રભાવ ગર્ભિત શ્રુતકેવલી શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી છે. તેની લઘુવૃત્તિ પરિશિષ્ટાદિ સમેતના રચયિતા શ્રી દ્વિજ પાર્શ્વદેવ ગણિ છે. રચનાકાલ સં. ૧૬૯૭ છે. સંશોધક શ્રી હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડિયા તથા પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૩૨, સં. ૧૯૮૮, વીર સંવત ૨૪૫૮ તથા મુદ્રણસ્થાન કર્ણાટક પ્રેસ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૮૮ છે. શ્લોક સંખ્યા ૧૪૦૫ છે. તેની કિંમત રૂા. ૧-૮-૦ રાખેલ છે. કુલ્લે ૧૨૫૦ નકલો છે. વિષય મંત્રાદિ ગર્ભિત પાર્શ્વ જિન સ્તુતિ છે. પ્રાકૃત, સંસ્કૃત ભાષામાં છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૪૦૦૦ થયો છે.

. નં. ૭૭ થી ૮૦ ચાર ગ્રંથ ૧૯૩૨મા પ્રસિદ્ધ થયા.

८१. અનેકાર્થ રત્નમંજૂષા   સંશોધક – પ્રો. હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડિયા

અષ્ટ લક્ષાર્થી આદિ રત્નાનિ અર્થ રત્નાવલી ઋત્તિ તથા ગાયત્રી વિવરણ વીતરાગ સ્તવ, શ્રી ઋષભ જિન સ્તવ એકાક્ષરાદિ નામમાલા નમસ્કાર ઉવસગ્ગહરાદિ સપ્ત સ્મરણ સટીકા પરિશિષ્ટાદિ સમેત છે તેના કર્તા શ્રી સમય સુંદરોપાધ્યાય છે રચનાકાળ સંવત ૧૬૪૯ છે સંશોધક પ્રો હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડિયા તથા પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે મુદ્રણકાલ સને ૧૯૩૩, સં. ૧૯૮૯, વીર સંવત ૨૪૫૯ તથા મુદ્રણસ્થાન નિર્ણય સાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે પૃ. સંખ્યા ૧૫૬ તથા શ્લોક સંખ્યા ૧૨૪૫ છે. તેની કિંમત રૂ ૩-૦-૦ છે કુલ ૧૨૫૦ નકલો છે ભાષા સંસ્કૃત છે કુલ ખર્ચ રૂ ૧૫૫૦૦ થયો છે

८२. કલ્પસૂત્ર (બારસા) મૂલ   સંશોધક – આચાર્ય શ્રી વિજયમેઘ સૂરિજી
(શ્રી સિદ્ધિ સૂરિના શિષ્ય)

દશાશ્રુત સ્કંધ સૂત્રાંતર્ગત અષ્ટમાધ્યયન રૂપ પર્યુષણા કલ્પ આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી (ચતુર્દશ પૂર્વધર શ્રુત કેવલી) છે (૧) કાલિકાચાર્ય કથા તથા પ્રાચીન સ્થવિરાવલી ( ) કાલિકાચાર્ય કથા (આ બારસાની પ્રતમાં પ્રાચીન ચિત્રો અને નવીન ચિત્રકારોના તેમજ વ્યક્તિઓ ઘ પ્રતિકૃતિ ઉપરથી તૈયાર કરાયેલા ચિત્રો ૨૮ કરી અપૂર્વ પ્રકાશન થયું છે. સંશોધક આચાર્ય શ્રી વિજયમેઘ સૂરિ જી તથા પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે મુદ્રણકાલ સને ૧૯૩૩, સં ૧૯૮૯ વીર સંવત ૨૪૫૯ તથા મુદ્રણસ્થાન નિર્ણય સાગર પ્રેસ મુંબઈ છે પૃ સંખ્યા ૮૦ - ૮૪થી ૮૯ અને ૯૦ થી ૯ છે શ્લોક સંખ્યા મૂ. ૧૨૧૬ સ્થવિ ૫ તથા ૬૫ છે તેની કિંમત રૂ ૧૨ ૦૦ રાખેલ છે વિષય જિનચરિત સ્થવિરાવલી સામાચારી અને યુગપ્રધાન કાલિકાચાર્યનો વૃત્તાંત છે આમાં કુલ ૮૬ ચિત્રો છે મૂળ પ્રાકૃતમાં તથા કથાઓ સંસ્કૃતમાં છે કુલ ખર્ચ રૂ ૪૮૦૦૦ થયો છે

८३ ઋષભ પંચાશિકા:   સંશોધક – પ્રો. હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડિયા

આ ગ્રંથના કર્તા કવીશ્વર શ્રી ધનપાલ પંડિત છે તેના સંશોધક પ્રો હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડિયા તથા પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે મુદ્રણકાલ સને ૧૯૩૩ સં ૧૯૮૯ વીર સંવત ૨૪૫૯ તથા મુદ્રણસ્થાન નિર્ણય સાગર પ્રેસ મુંબઈ છે પૃ૦ સંખ્યા ૪૪૫ શ્લોક પદ્ય ૫૦ છે તેની કિંમત રૂ ૪-૦-૦ છે કુલ ૧૨૫૦ નકલો છે વિષય શ્રી ઋષભદેવ સ્તુતિ છે આમાં પ્રાકૃતના ૫ પદ્યો છે તેના પર સંસ્કૃત છાયા છે વિવેચન ગુજરાતી ભાષામાં છે ઋષભ પંચાશિકા વનિતે ક્તિ વૃત્તિ કર્તા પ્રભાનન્દાચાર્યે, વિવરણ શ્રી હેમચંદ્ર ગણિએ, શબ્દાર્થ પદાર્થ પ્રો હી ર કાપડિયાએ અને છાયા સ્પષ્ટીકરણ પ્રો હી ર કાપડિયાએ કરેલ છે (૧) સંસ્કૃત પ્રાકૃત અવચૂરિ (બાલાવબોધ) મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મશેખરજીએ કરેલ છે શ્લોક ૩૩૬ છે (૨) ઋષભ પંચાશિકાવચૂર્ણિ નમિચન્દ્ર મુનિવરે તેની અવચૂરિ ચિરંતન મુનિ રત્ન પૂર્વમુનિવર્ય તથા વીર સ્તુતિ (વિરોધાભાસ છાયા સમેત સંહિતા) ધનપાલ કવીશ્વરે તથા અવચૂરિ પૂર્વ મુનિવરે રચી છે વીર સ્તુતિ ૧૧ પદ્ય સંસ્કૃત પ્રાકૃત પદ્ય શબ્દસૂચિ. કુલ ખર્ચ રૂ ૧૦ ૦૦ થયા છે

નં ८१ ८२ ८३ સં ૧૯૩૩માં પ્રસિદ્ધ થયા

८४. જૈન ધર્મવર સ્તોત્ર   સંશોધક – પ્રો હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડિયા

(૧) જૈન ધર્મવર સ્તોત્ર (૨) ગોવૃત્તિકાર્થ (૬ દાર્નિકા પર્યાય) (૩) સભા ચમત્કારના કર્તા શ્રી ભાવપ્રભ

સૂરિજી છે (૪) ચત્તારિ અટ્ઠદસ વિવરણ શ્રી દેવેન્દ્ર સૂરિ કૃત છે. (૧) જૈન ધર્મવર સ્તોત્ર (અપરનામ અભિનવ કલ્યાણ મંદિર) તેના કર્તા શ્રી ભાવપ્રભ સૂરિ (પૂર્ણિમા ગચ્છીય શ્રી મહિમાપ્રભ સૂરિશિષ્ય) છે. સટીક છે. પરિપાટી ચતુર્દશક સજ્ઝાયા નામ શબ્દાદિ સૂચિપત્રના કર્તા શ્રી વિનય વિજયોપાધ્યાય છે. તેનો રચનાકાલ સં. ૧૭૪૧ છે. સંશોધક પ્રો. હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડિયા અને પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે. મુદ્રણકાળ વિ. સ. ૧૯૮૯, વીર સંવત ૨૪૫૯ તથા મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૭૬ની છે. કુલે ૧૨૫૦ નકલો છે શ્લોક સંખ્યા કાવ્ય ૪૫, ગુ કા ૩૬, પ્રા. કા ૨૭ છે. વિષય શ્રી જિનેશ્વર દેવની સ્તુતિ, સ્તવનો છે. ભાષા સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, ગુજરાતી છે.

૮૫. આવશ્યક સૂત્ર ભાગ ત્રીજો : સંશોધક – **આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી**

આ ગ્રંથ શ્રી ગણધર ભગવંત કૃત છે. સટીકા (આવશ્યક સૂત્ર ભા. ૧–૨ આગમોદય સમિતિ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયો હતો) શ્રી મલયગિરિ આચાર્યે રચેલી છે તેના સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી તથા પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ તથા મુદ્રણકાળ વિ સં. ૧૯૯૨, ઈ. સ. ૧૯૩૬, વીર સંવત ૨૪૬૧ છે શ્લોક ટીકા ૧૮૦૦૦ પ્રમાણ છે. કિંમત રૂા. ૨–૮–૦ રાખેલ છે. કુલે ૧૦૦૦ નકલો છે. વિષય ષડાવશ્યકનો છે ભાષા સંસ્કૃત, પ્રાકૃત છે કુલ ખર્ચ રૂા ૫૦૦૦ થયો છે.

૮૬. લોકપ્રકાશ ભાગ ચોથો. ભાવલોક સર્ગ ૩૪થી ૩૭: સંશોધક – **આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજી**

આ ગ્રંથના કર્તા મહોપાધ્યાય શ્રી કીર્તિવિજય ગણિ શિષ્ય મહોપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજી છે. ભા. ૧ પ્રથમલોક દ્રવ્ય સર્ગ ૧ થી ૧૧, ભાગ ૨ દ્વિતીયલોક ક્ષેત્ર સર્ગ ૧૨થી ૨૭, ભાગ ૩, તૃતીયલોક કાલ સર્ગ ૨૮થી ૩૩, ભા ૪ ચતુર્થલોક ભાવ સર્ગ ૩૪થી ૩૭ આ પ્રમાણે છે. સંપૂર્ણ ચારે ભાગનું સંશોધન આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજીએ કરેલ છે પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે. રચનાકાળ સંવત ૧૭૦૮ છે. મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૫૪૨થી ૫૮૯ છે ભાગ ૪થામાં, ભાગ ૧માં ૧થી ૧૩૦, ભાગ ૨માં ૧૩૧થી ૩૬૮, ભાગ ૩માં ૩૬૯થી ૫૪૧ છે. શ્લોક સંખ્યા સંપૂર્ણ ૨૦૬૨૧ની છે. તેની કિંમત રૂા. ૧-૦-૦ રાખેલ છે. કુલે ૧૦૦૦ નકલો છે વિષય સંપૂર્ણ ગ્રંથ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ ભાવનું વિસ્તારપૂર્વક સ્વરૂપ દર્શાવતો આકાર ગ્રંથ છે ભાષા સંસ્કૃત છે. સં. ૧૭૦૮માં જીર્ણદુર્ગપુરે (જૂનાગઢ) માં રચના કરાયેલ છે. કુલ ખર્ચ રૂા ૨૦૦૦ થયો છે.

૮૭. ભરતેશ્વર બાહુબલી સ્વાધ્યાય : સંશોધક – **આચાર્ય શ્રી વિજય દાનસૂરિજી તથા ઉપાધ્યાય શ્રી ધર્મવિજયજી**

(શ્રી મુનિસુંદર સૂરીશ્વર શિષ્ય) શ્રી શુભશીલ ગણિએ વૃત્તિ સાથે રચેલ છે. સંશોધક આચાર્ય શ્રી વિજયદાન સૂરિ અને તેમના પ્રશિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી ધર્મવિજયજી તથા પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે. મુદ્રણકાળ સને ૧૯૩૭, સં. ૧૯૯૩, વીર સં. ૨૪૬૩ છે. મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૮૭થી ૩૬૮ છે તેની કિંમત ૨-૦-૦ છે. કુલ નકલો ૧૦૦૦ છે. વિષય ભાગ બીજો મહાસતીઓના ચરિત્ર છે. ભાષા પ્રાકૃત, સંસ્કૃત છે. કુલ ખર્ચ રૂા ૪૦૦૦ થયો છે

નં. ૮૭ સં. ૧૯૯૬માં પ્રસિદ્ધ થયો

૮૧. અનેકાર્થ રત્નમંજૂષા : મંશોધક – પ્રો. હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડિયા

અષ્ટ લક્ષાર્થી આદિ રત્નાનિ અર્થ રત્નાવલી વૃત્તિ તથા ગાયત્રી વિવરણ, વીતરાગ સ્તવ, શ્રી ઋષભ જિન સ્તવ એકાક્ષરાદિ નામમાલા નમસ્કાર ઉવસગ્ગહરાદિ સપ્ત સ્મરણ સટીકા પરિશિષ્ટાદિ સમેત છે. તેના કર્તા શ્રી સમય સુંદરોપાધ્યાય છે. રચનાકાલ સંવત ૧૬૪૬ છે. મંશોધક પ્રો. હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડિયા તથા પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૩૧, સં. ૧૯૮૯, વીર સંવત ૨૪૫૯ તથા મુદ્રણસ્થાન નિર્ણય સાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૭૮ તથા શ્લોક સંખ્યા ૧૨૪૫ છે. તેની કિંમત રૂા. ૩–૦–૦ છે કુલે ૧૨૫૦ નકલો છે. ભાષા સંસ્કૃત છે. કુલ ખર્ચ રૂા ૭૫૦૦ થયો છે.

૮૨. કલ્પસૂત્ર (બારસા) મૂલ : મંશોધક – આચાર્ય શ્રી વિજયમેઘ સૂરિજી
(શ્રી સિદ્ધિ સૂરિના શિષ્ય)

દશાશ્રુત સ્કંધ સૂત્રાતર્ગત અષ્ટમાધ્યયન રૂપ પર્યુષણા કલ્પ. આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી (ચતુર્દશ પૂર્વધર શ્રુત કેવલી) છે. (૧) કાલિકાચાર્ય કથા તપાગચ્છીય જયશાખામા બખાયેલી છે ( ) કાલિકાચાર્ય કથા (આ બારમાની પ્રતમાં પ્રાચીન ચિત્રો અને નવીન ચિત્રોના તેમજ વ્યકિતઓ ।। પ્રતિકૃતિ ઉપરથી તૈયાર કરાયેલા ચિત્રો રજૂ કરી અપૂર્વ પ્રકાશન થયું છે. સંશોધક આચાર્ય શ્રી વિજયમેઘ સૂરિજી તથા પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૩૧, સં. ૧૯૮૮, વીર સંવત ૨૪૫૮ તથા મુદ્રણસ્થાન નિર્ણય સાગર પ્રેસ, મુંબઇ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૮૨ – ૮૪ થી ૮૯ અને ૯૦ થી ૯૦ છે. શ્લોક સંખ્યા મૂ. ૧૨૧૬, શ્લોક ૦૫ તથા ૯૫ છે. તેની કિંમત રૂા. ૧૨–૦–૦ રાખેલ છે. વિષય જિનચરિત્ર સ્થવિરાવલી સામાચારી અને યુગપ્રધાન કાલિકાચાર્યનો વૃત્તાંત છે. આમાં કુલ ૯૬ ચિત્રો છે. મૂળ પ્રાકૃતમાં તથા કથારૂપ સંસ્કૃતમાં છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૪૮૦૦૦ થયો છે.

૮૩. ઋષભ પંચાશિકા : મંશોધક – પ્રો. હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડિયા

આ ગ્રંથના કર્તા કવીશ્વર શ્રી ધનપાલ પંડિત છે તેના સંશોધક પ્રો. હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડિયા તથા પ્રકાશક શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી છે. મુદ્રણકાલ સને ૧૯૩૦, સં. ૧૯૮૯ વીર સંવત ૨૪૫૯ તથા મુદ્રણસ્થાન નિર્ણય સાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૪૫, શ્લોક પદ્ય ૫૦ છે. તેની કિંમત રૂા. ૪–૦–૦ છે. કુલે ૧૨૫૦ નકલો છે. વિષય શ્રી ઋષભદેવ સ્તુતિ છે. આમા પ્રાકૃતના ૫ પદ્યો છે. તેના ૫૦ સંસ્કૃત છાયા છે. વિવેચન ગુજરાતી ભાષામા છે ઋષભ પંચાશિકા, લલિતોક્તિ વૃત્તિ, કર્તા પ્રભાનન્દાચાર્યે, વિવરણ શ્રી હેમચંદ્ર ગણિએ, શબ્દાર્થ પદ્યાર્થ પ્રો. હી. ર. કાપડિયાએ અને છાયા સ્પષ્ટીકરણ પ્રો. હી ર કાપડિયાએ કરેલ છે. (૧) સંસ્કૃત. પ્રાકૃત અવચૂરિ (બાળાવબોધ) મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મશેખરજીએ કરેલ છે. લોક ૩૩૬ છે (૨) ઋષભ પંચાશિકાવચૂર્ણિ, નેમિચન્દ્ર મુનિવરે તેની અવચૂરિ ચિરંતન મુનિ રત્ન પૂર્વમુનિવર્યે તથા વીર સ્તુતિ (વિરોધાલંકાર છાયા સમેત મંડિતા), ધનપાલ કવીશ્વરે તથા અવચૂરિ પૂર્વ મુનિવરે રચી છે. વીર સ્તુતિ ૧૧ પદ્ય સંસ્કૃત, પ્રાકૃત પદ્ય શબ્દસૂચિ. કુલ ખર્ચ રૂા. ૧૦ ૦૦ થયો છે

નં. ૮૧, ૮૨, ૮૩ સ. ૧૯૩૩માં પ્રસિદ્ધ થયા

૮૪. જૈન ધર્મવર સ્તોત્ર : સંશોધક – પ્રો. હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડિયા

(૧) જૈન ધર્મવર સ્તોત્ર (૨) શોધુનિકાર્થ (ગહુંલિકા પર્યાય) (૩) સભા ચમત્કારના કર્તા શ્રી ભાવપ્રભ

૯૨. અભિધાન ચિંતામણિ કોશ　　　સંશોધક　આચાર્ય શ્રી આનન્દસાગર સૂરિજી

આ ગ્રંથના કર્તા કલિકાલ સર્વજ્ઞ આચાર્ય શ્રી હેમચન્દ્ર સૂરીશ્વરજી છે (૨) શેષનામ માલા (૩) નિઘંટુ શાસન (૪) નિઘંટુ શેષ (૫) એકાક્ષર નામમાલા (૬) નામમાલા શિલોંચ અભિધાન ચિંતામણિની અકારાદિ અનુક્રમણિકાનો સમાવેશ થાય છે એકાક્ષર નામમાલા સુધા કુશલ ગણિ કૃત તથા નામમાલા શ્રી જિનદેવ સૂરિ કૃત છે તેના સંશોધક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરીશ્વરજી તથા પ્રકાશક શ્રી હીરાચંદ કસ્તુરચંદ ઝવેરી અને શ્રી મોતીચંદ મગનભાઈ ચોકસી છે મુદ્રણકાલ સને ૧૯૪૬ સં ૨૦૦૨, વીર સં. ૨૪૭૨ તથા મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ મુંબઈ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ७૮૮ સંપૂર્ણ છે કુલ નકલો ૧૨૫૦ છે કિંમત રૂા ૪ ૦-૦ રાખેલ છે વિષય શબ્દ સંગ્રહનો છે ભાષા સંસ્કૃત છે કુલ ખર્ચ રૂા ૧૦૦૦૦ થયેલ છે

૯૩. જૈન કુમારસંભવ મહાકાવ્ય.　　　સંશોધક – આચાર્ય શ્રી ક્ષમાભદ્ર સૂરિજી અને પં. શ્રી વિક્રમવિજયજી

આ ગ્રંથના કર્તા અચલ ગચ્છીય કવિ ચક્રવર્તી શ્રી જયશેખર સૂરિજી છે ટીકાકાર શ્રી ધર્મશેખર સૂરિ અને આચાર્ય શ્રી વિજયલબ્ધિ સૂરિશિષ્ય પં શ્રી વિક્રમ વિજયજી તથા પ્રકાશક શ્રી હીરાચંદ કસ્તુરચંદ ઝવેરી અને શ્રી મોતીચંદ મગનભાઈ ચોકસી છે તેની પ્રસ્તાવના શ્રી વિક્રમ વિજયજીએ લખી છે આભારદર્શક શ્રી હીરાચંદ કસ્તુરચંદ ઝવેરી છે મુદ્રણસ્થાન નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૧૨ છે ભાષા સંસ્કૃત કાવ્યમાં છે વિષય ચરિત્રનો છે કુલ ખર્ચ રૂા ૫૦૦૦ થયો.

૯૪ સિધ્ધહેમ શબ્દાનુશાસન　　　સંશોધક – આચાર્ય શ્રી ચન્દ્રસાગર સૂરિજી

બૃહદ્વૃત્તિ દુર્ગપદ આ ગ્રંથના કર્તા આચાર્ય શ્રી હેમચન્દ્ર સૂરિજી છે તથા લિંગાનુશાસન તથા પરિશિષ્ટ ૧) સિદ્ધહેમ શબ્દાનુશાસનના મૂલ સૂત્રો (૨) ઉણાદિ સૂત્ર તેના કર્તા શ્રી જયાનંદ સૂરિ શિષ્ય અમરચન્દ્ર સૂરિ છે સંશોધક આચાર્ય શ્રી ચન્દ્રસાગર સૂરિજી અને પ્રકાશક શ્રી મોતીચંદ મગનભાઈ ચોકસી છે મુદ્રણકાલ ઈ સ ૧૯૪૮ વિ સ ૨૦૦૪ વી સ ૨૪૭૨ અને શાકે ૧૮૭૦ છે મુદ્રણસ્થાન મહોદય મુદ્રણાલય ભાવનગર છે તથા પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૧૨ છે તેની કિંમત રૂા ૫ ૦ ૦ રાખેલ છે કુલ નકલો ७૫૦ છે વિષય સંસ્કૃત વ્યાકરણનો છે વિશેષ આગમોધ્ધારક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરીશ્વરજીના હસ્ત લિખિત કૃતિ જે અત્યાર સુધી અપ્રસિદ્ધ અને અપ્રગટ હતી તે દ્વાત્રિંશિકાની પ્રતિકૃતિ (ફોટો) આમાં દાખલ કરી છે આદિમાં શ્રી ચંદ્રકાન્ત સાગરજીએ પં શ્રી ચંદ્રસાગરજી ગણિની ચાતુર્માસની નોંધ આપી છે કુલ ખર્ચ રૂા ७૫ ૦ થયો છે

નં ૯૪ સં ૧૯૪૮માં પ્રસિદ્ધ થયો

૯૫ વીતરાગ સ્તોત્ર　સંશોધક　આચાર્ય શ્રી ચન્દ્રસાગર સૂરિશિષ્ય પન્યાસજી શ્રી ચન્દ્રપ્રભ સાગરજી

ટીકા સહિત આ ગ્રંથના કર્તા કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય છે ટીકાકાર રૂદ્રપલ્લીય ગચ્છીય શ્રી દેવાનંદ (દેવપ્રભ) સૂરિ શિષ્ય શ્રી પ્રભાનંદ સૂરિજી તથા અવચૂરિ શ્રી વિશાલરાજ શિષ્ય શ્રી સોમોદય ગણિએ તથા ગુજરાતી અનુવાદ મુનિ શ્રી ચન્દ્રપ્રભ સાગરજીએ (પન્યાસ શ્રી ચન્દ્રસાગર ગણિ શિષ્ય) કરેલ છે તેના સંશોધક, સંપાદક તથા અનુવાદક પન્યાસ શ્રી ચન્દ્રપ્રભસાગરજી છે પ્રકાશક શ્રી મોતીચંદ મગનભાઈ ચોકસી છે મુદ્રણકાલ ઈ સ ૧૯૪૯ વિ સ ૨૦૦૫, વી નિ ૨૪ ... તથા ... મહોદય મુદ્રણાલય, ભાવનગર છે તેની કિંમત રૂા ૧-૮-૦ છે

કુલ નકલો ૧૦૦૦ છે. વિષય સ્તુતિ રૂપ છે. ભાષા સંસ્કૃત અને ગુજરાતી છે. શ્લોક સંખ્યા ૨૧૨૫ છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૩૦૦૦ થયો છે.

૯૬. શ્રાદ્ધવિધિ પ્રકરણ : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી વિજયલબ્ધિ સૂરિશિષ્ય પન્યાસજી શ્રી વિક્રમ વિજયજી તથા શ્રી ભાસ્કર વિજયજી

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી રત્નશેખર સૂરિજી છે. સંશોધક, સંપાદક તથા અનુવાદક ને સંસ્કાર કર્તા શ્રી વિજય લબ્ધિ સૂરિશિષ્ય પન્યાસજી શ્રી વિક્રમ વિજયજી તથા શ્રી ભાસ્કર વિજયજી છે. મુદ્રણકાળ સને. ૧૯૫૨, વિ. સં. ૨૦૦૮, વીર નિ. ૨૪૭૪ છે. શ્રાવકોને દિનચર્યામાં ઉપયોગી ગ્રન્થ છે. તેની કિંમત રૂા. ૮–૮–૦ રાખેલ છે. કુલે ૧૦૦૦ નકલો છે. ગુજરાતી અનુવાદ સાથે પ્રાકૃત, ભાષામાં છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૫૦૦૦ થયો છે.

૯૭. દેવ-રાઈ-પ્રતિક્રમણ સૂત્ર (વિધિસહિત)

પ્રતિક્રમણની વિધિ ન આવડતી હોય તેવાઓ પણ આ પુસ્તકથી પ્રતિક્રમણ કરી શકે તે માટે વિધિ પ્રમાણે એ પ્રતિક્રમણના સૂત્રો ગોઠવીને આ પુસ્તક તૈયાર કરેલ છે. સાથે સાથે કેટલાક સ્તવન, સજ્ઝાયો તથા બાર વ્રતની કથા વગેરે પણ છે. કિંમત ૦–૧૨–૦ રાખેલ છે. મુદ્રણ સં. ૨૦૦૭, ઈ.સ. ૧૯૫૦ માં થયું છે. નકલ ૧૦૦૦ છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૧૫૦૦ થયો છે.

૯૮. પંચ-પ્રતિક્રમણાદિ સૂત્રાણિ (વિધિસહિત)

ગ્રન્થાંક ૯૭ માં બે પ્રતિક્રમણનાં સૂત્રો છપાવેલાં તે રીતે પાંચે-પ્રતિક્રમણનાં સૂત્રો વિધિ પ્રમાણે ગોઠવીને આ પુસ્તક બહાર પાડવામાં આવ્યું છે. સ્તવન, સજ્ઝાયો, પચ્ચક્ખાણો પૌષધવિધિ, વ્રતની કથાઓ વગેરે ઘણા ઉપયોગી વિષયો પણ તેમાં સામેલ કરેલા છે. કિં. ૧–૪–૦ રાખેલ છે. મુદ્રણ સં ૨૦૦૭, ઈ. સ. ૧૯૫૦માં થયું છે. નકલ ૧૦૦૦ કુલ ખર્ચ રૂા. ૨૫૦૦ થયો છે.

૯૯. શ્રમણ સૂત્રાદિ અવચૂરિ : સંશોધક – મુનિ શ્રી લલિતાંગ વિજયજી મહારાજ

સાધુ સાધ્વીઓને ઉપયોગી શ્રી શ્રમણ સૂત્ર–પાક્ષિક સૂત્ર અને ક્ષામણક સૂત્રો અવચૂરિ સાથે પ્રકાશિત કર્યાં છે. મુદ્રણકાલ વીર સં. ૨૪૭૭, વિ. સં. ૨૦૦૭, શાકે ૧૮૭૩, ઈ. સ. ૧૯૫૧ છે. નકલો ૫૦૦ છપાવી છે. કિં. ૧–૪–૦ છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૧૨૫૦ થયો છે.

૧૦૦. વન્દન પ્રતિક્રમણાવચૂરિ : સંશોધક – આચાર્ય શ્રી આનન્દસાગર સૂરીશ્વરજી મહારાજ

પૂર્વના મહર્ષિઓએ રચેલ પ્રતિક્રમણ વન્દનના સૂત્રો ઉપરની શ્રી રત્નશેખર સૂરીશ્વરજી મહારાજે બનાવેલી વૃત્તિમાંથિનું આ પ્રકાશન પહેલીવાર છપાયું છે એના સંપાદકો છે પૂ. આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવ શ્રી આનંદસાગર સૂરીશ્વરજીના અંતેવાસી મુનિ શ્રી કંચનવિજયજી તથા શ્રી ક્ષેમંકરસાગરજી મહારાજ છે. કિંમત રૂા. ૧–૮–૦ છે. મુદ્રણ વીર સં. ૨૪૭૮, વિ. સં. ૨૦૦૮, શાકે ૧૮૭૪, ઈ. સ. ૧૯૫૨ માં થયું છે. નકલો ૫૦૦ છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૫૫૦ થયો છે.

૧૦૧. અલ્પપરિચિત સૈદ્ધાન્તિક શબ્દકોષ (પ્રથમ સ્વરપર્યન્તો વિભાગ) :
સંકલનકાર આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરીશ્વરજી મહારાજ

આ કોષના સંકલનકાર છે પૂ. આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવ શ્રી આનંદસાગર સૂરીશ્વરજી મહારાજ. આગમજ્ઞાતા પૂ. આચાર્યદેવે આગમોમાં પ્રવેશ કરનારાઓને અલ્પપરિચિત, શબ્દોના અર્થોની જાણ થાય તે માટે અથાક પરિશ્રમ લઈ આ કોષ તૈયાર કરેલો છે. તેમાંનો સ્વરવિભાગનો આ પ્રથમ ભાગ પ્રથમવાર જ પ્રકાશિત થાય છે. કિંમત રૂા. ૬–૦–૦ છે નકલ ૫૦૦ છપાવી છે. મુદ્રણ વીર સં. ૨૪૮૦, વિ. સ. ૨૦૧૦, શાકે ૧૮૭૬, ઈ. સ ૧૯૫૪માં થયું છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૬૦૦૦ થયો છે.

૧૦૨. આદ્ય (શ્રાવકધર્મ) પંચાશકચૂર્ણિ : સંપાદક – મુનિ શ્રી કંચનવિજયજી તથા શ્રી ક્ષેમંકર સાગરજી મહારાજ

આચાર્ય શ્રી હરિભદ્ર સૂરિકૃત પંચાશકોમાં શ્રાવક ધર્મના પંચાશક ઉપરની આચાર્ય શ્રી યશોદેવ સૂરિજી કૃત ટીકા સાથેનું આ પ્રકાશન પ્રથમવાર જ થાય છે. કિંમત રૂા. ૨–૮–૦ છે. નકલ ૫૦૦ છપાવી છે. મુદ્રણ વીર સં. ૨૪૭૮, વિ. સં. ૨૦૦૮, શાકે ૧૮૭૪, ઈ.સ. ૧૯૫૨માં થયું છે આ ગ્રંથ પૂ. આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવ શ્રી આનંદસાગર સૂરીશ્વરજી મહારાજના અંતેવાસી મુનિ શ્રી કંચનવિજયજી તથા શ્રી ક્ષેમંકરસાગરજી મહારાજે સંપાદન કરેલ છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૨૫૦૦ થયો છે.

૧૦૩. શ્રી દશવૈકાલિક : સંપાદક – મુનિ શ્રી કંચનવિજયજી તથા શ્રી ક્ષેમંકરસાગરજી મહારાજ

આચાર્ય શ્રી શય્યંભવ સૂરિ મહારાજે રચેલ આ સૂત્ર તથા શ્રી સુમતિ (સાધુ) સૂરિએ રચેલી ટીકા સહિતનો આ ગ્રંથ પ્રથમવાર જ પ્રગટ થાય છે. તેની કિંમત રૂા. ૩–૦–૦ છે નકલ ૫૦૦ છપાવી છે મુદ્રણ વીર સં. ૨૪૮૦, વિ. સં. ૨૦૧૦, શાકે ૧૮૭૬, ઈ.સ ૧૯૫૪માં થયું છે. આ ગ્રંથનું સંપાદન પૂ. આગમોદ્ધારક આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિશ્વરજી મહારાજના અંતેવાસી મુનિ શ્રી કંચનવિજયજી તથા શ્રી ક્ષેમંકરસાગરજી મહારાજે કરેલું છે. કુલ ખર્ચ રૂા. ૩૦૦૦ થયો છે.

૧૦૪. ઉત્તરાધ્યયન અવચૂરિ
૧૦૫. પિંડનિર્યુક્તિ અવચૂરિ
૧૦૬. શ્રાદ્ધવિધિ
૧૦૭. નંદિ અવચૂરિ
} પ્રેસમા ચાલુ છે.

અભિનંદનનો સંદેશો

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડની સ્થાપનાને પચાસ વર્ષ થયા તેની ઉજવણીના મહાન અને ધન્ય પ્રસંગને સંપૂર્ણ ફતેહ ઇચ્છું છું. સાક્ષર શિરોમણિની પાવનકારી પ્રેરણા અને ઉદાર દિલ શ્રેષ્ઠી-વર્યના દાનથી સુવર્ણમાં સુગંધ ભળ્યાનો વિરલ યોગ બન્યો છે. શ્રુતભક્તિ ખાતર આ પુસ્તકોદ્ધાર સમિતિએ જે કાર્ય કર્યું છે એવું બીજી કોઈ સમિતિએ ક્વચિત્ જ કર્યું હશે [illegible] ભાવના–આ બંનેના પ્રતીકસમું આ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ છે એમ કહેવામાં જરા [illegible] અતિશયોક્તિ નથી. [illegible] પ્રસ્તુત પુણ્યકારી પ્રસંગે બંને વિભૂતિઓના મૂક આશીર્વાદો તમારા બધા ઉપર વર્ષી રહ્યા હશે એવી મને ખાતરી છે. અસ્તુ !!

લી. અ. સ. ગોપાણી વિલે પાર્લે મુંબઈ–૨૪

ગ્રંથ પ્રકાશનની નવીન યોજના

સંવત ૨૦૧૦ના 'જૈન' પર્યુષણ અંકમાં અમારી પ્રકાશન યોજનાની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. જે અમે અત્રે રજૂ કરીએ છીએ. – 'કેશરી'

હાલમાં આગમ–પંચાંગીના જે ગ્રંથો હજુ સુધી પ્રગટ થયા નથી તેને પ્રગટ કરવામાં આવનાર છે. અત્યારલગી અપ્રગટ આગમ પંચાંગીના ગ્રંથોની યાદી આ સાથે પરિશિષ્ટ ૧ તરીકે આપવામાં આવી છે. તેમજ જે ૧૮ ગ્રંથોના પ્રકાશનનું કામ હાથ ધરવામાં આવ્યું છે, તેની યાદી તે ગ્રંથના સંપાદકના નામ સાથે પરિશિષ્ટ ૨ તરીકે આપવામાં આવી છે. આ યોજના અંગે તેમજ બીજા ગ્રંથો અંગે વિદ્વાન સંશોધક પૂ. મુનિવરોને યોગ્ય સલાહ–સૂચના આપવા વિનંતિ છે અને જે ગ્રંથનું સંપાદન કરવા ઉત્કંઠા હોય તે ગ્રંથ સંબંધી પ્રબંધ કરવામાં આવશે.

પત્રવ્યવહારનું સરનામું

શેઠ દેવચંદ લાલભાઇ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ
C/o શ્રી કેશરીચંદ હીરાચંદ ઝવેરી
ઠે. મોહસિન મંઝીલ, મીરઝા સ્ટ્રીટ, મુંબઈ–૩.

ટ્રસ્ટીઓ : શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ.

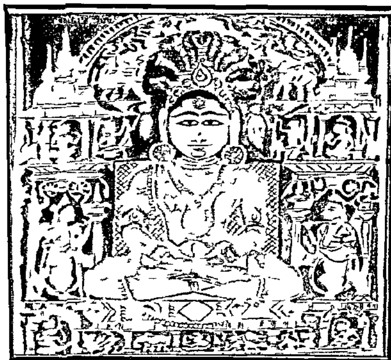
પરિશિષ્ટ ૧–આગમ પંચાંગીના અપ્રગટ ગ્રંથોની સૂચિ

જિજ્ઞાસુ સંશોધક સાહિત્યસેવી મુનિપુંગવોને વિનંતિ, કરવામાં આવે છે કે આ નીચેના અપ્રગટ ગ્રંથો પૈકીના જે ગ્રંથોનું આપ સંશોધન કરી આપી શકો તે કરવા આપશ્રીને અમારો આગ્રહ છે. સંસ્થા સાથે પત્રવ્યવહાર કરશોજી. પ્રકાશન સંબંધી આર્થિક સગવડ આપવામાં આવશે. સંશોધક મુનિશ્રીને તે ગ્રંથની પચાસ કોપી ભેટ આપવામાં આવે છે.

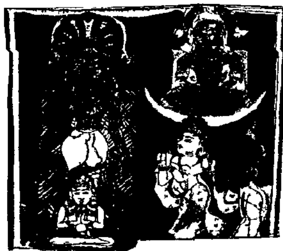
ગ્રંથનું નામ	કર્તા	શ્લોક	રીમાર્ક
ચંદ્ર પ્રજ્ઞપ્તિ સટીક મૂળ ટીકા	શ્રી મલયગિરિજી	૯૫૦૦	દે. લા. છપાવવાના છે.
ભગવતી ચૂર્ણિ	,, જિનદાસગણિ	૩૧૩૪	,,
જંબુદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ ચૂર્ણિ		૧૮૭૦	,,
જીવાભિગમ ચૂર્ણિ			
(૧) આચારાંગ દીપિકા અવચૂરી વગેરે			
દીપિકા પ્રદીપિકા			દે. લા. છપાવવાના છે.
,, તત્વાગમાવચૂર્ણિ			
,, અવચૂરી			
(૨) સૂત્રકૃતાંગ દીપિકા	સાધુરંગ	૧૦૦૦૦	દે. લા. છપાવવાના છે.
(૩) ઠાણાંગ			
વૃત્તિગદ્યગાથાવૃત્તિ–દીપિકા			દે. લા. છપાવવાના છે.
(૪) ભગવતી અવચૂરી			દે. લા. છપાવવાના છે.
દ્વિતીય શતકવૃત્તિ	શ્રી મલયગિરિજી	૩૭૫૦	
	,, હર્ષકુલ		
(૫) જ્ઞાતાધર્મ લઘુવૃત્તિ	,, લક્ષ્મીકલ્લોલગણિ		દે. લા. છપાવવાના છે.
દીપિકા	,, કસ્તુરચંદ્ર ગણિ		
(૬) પ્રશ્ન વ્યાકરણ			
દીપિકા	,, અજિતદેવ સૂરિ		દે. લા. છપાવવાના છે.
(૭) જીવાભિગમ	,, હરિભદ્ર સૂરિ		
લઘુવૃત્તિ			
(૮) જંબુદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ			
ટીકા	શ્રી હીરવિજય સૂરિ }		દે. લા. છપાવવાના છે.
,,	,, ધર્મસાગર }		
,,	,, પુણ્યસાગર		
,,	,, બ્રહ્મર્ષિ		
,,			તપાસ કરવી.

ગ્રંથનું નામ	કર્તા	શ્લોક	રીમાર્ક
(૯) આવશ્યક વૃત્તિ	શ્રી તિલકાચાર્ય	૧૦૬૫૦	દે. લા. છપાવવાના છે
અવચૂરી	,, જ્ઞાનસાગર		દે. લા. છપાવવાના છે.
,,	,, શુભવર્ધન		
ષડાવશ્યકવૃત્તિ	,, નમીસાધુ		
ષડાવશ્યક વિધિ ટિપ્પણ	,, મહિમાસાગર		
લઘુવૃત્તિ	,, કુલપ્રભ		
અવચૂરી	,, જ્ઞાનસાગર		
ચૈત્યવંદન ચૂર્ણિ	,, સોમસુંદર		
વિવરણ			
ચૈત્યવંદન શ્રાદ્ધ પ્રતિક્રમણ વૃત્તિ	શ્રી પાર્શ્વચંદ્ર સૂરિ	૨૦૦૦	
ચૈત્યવંદન પ્રત્યાખ્યાન વૃત્તિ	,, તિલકાચાર્ય	૫૫૦	
ચૈત્યવંદના વિચાર			
ચૈત્યવંદનવૃત્તિ કુલપ્રદીપ			
સાધુ પ્રતિક્રમણ વૃત્તિ	,, તિલકાચાર્ય		
,,	,, જિનપ્રભ		
,,	,, પાર્શ્વનાથ		
ચૂર્ણિ	,, વિજયચંદ		
વૃત્તિ	,, શ્રી ચંદ્ર		
લઘુવૃત્તિ	,, તિલકાચાર્ય		
વૃત્તિ	,, પાર્શ્વ સૂરિ		
પ્રતિક્રમણ વૃત્તિ	,, જિનહર્ષ		
અવચૂરી	,, સિંહદેવ સૂરિ	૭૧૮	
(૧૦) દશવૈકાલિક લઘુવૃત્તિ	,, સુમતિ (સાધુ સૂરિ)		દે. લા. પ્રસિદ્ધ થઈ છે.
વૃત્તિ	,, તિલકાચાર્ય	૨૦૦૦	ત્રણ અવચૂરીઓ છે
લઘુવૃત્તિ	,, વિનયહંસ	૨૬૦૦	
અવચૂરિ	,, શાંતિદેવ		
દીપિકા	,, માણિક્ય શેખર		
(૧૧) ઉત્તરાધ્યન			
દીપિકા	શ્રી હર્ષકુળ ગણિ	૮૫૦૦	ત્રણ દીપિકાઓ છે.
,,	,, ઉદયસાગર	૩૬૦૦	
,,	,, વિનયહંસ		
અવચૂરિ	,, જ્ઞાનસાગર	૯૮૧૦	
,,	,, અજીતદેવ સૂરિ	૩૬૦૦	દે. લા. છપાવવાના છે.
કથાઓ	,, પદ્મસાગર	૬૧૦૦	
(૧૨) પિંડનિર્યુક્તિ	,, પુષ્યનંદન		
લઘુવૃત્તિ	,, વીરાચાર્ય	૩૧૦૦	
,,	,, ક્ષમારત્ન ગણિ		દે. લા. છપાવવાના છે.
(૧૩) ઓઘનિર્યુક્તિ			ખાસ છપાવવા જેવી છે.
દીપિકા	,, માણિક્ય શેખર	૫૭૦૦	

नमिउणस्तोत्रे—श्रीपार्श्वनाथः

नमिउणस्तोत्रम्—गाथा २२
कमठकृत उपसर्गः

By courtsey of
Sheth Anandji Mangalji of ~~Indore~~ Idar

प्रस्तावना

[ले०—श्री अगरचन्द नाहटा, बीकानेर]

जैन धर्म प्राणी मात्र के उद्धार का सन्देश देता है। प्राणी-मात्र की हिंसा का विरोध करता है। दुःख के कारणभूत रागद्वेष को कम करके प्रत्येक प्राणी कर्मों के आवरण को हटाकर आत्मिक सुख प्राप्त कर सकता है—यह सन्देश अधिकाधिक व्यक्तियों तक पहुँचाने के लिये जैन तीर्थङ्करों ने 'जन-भाषा' में अपना उपदेश प्रचारित किया। जैनाचार्यों ने भी सदा लोक भाषा में साहित्य-निर्माण किया। नीति और धर्म-प्रचार के प्रति जनसाधारण का झुकाव अधिकाधिक सरलता से हो सके इसलिये उन्होंने लोकगीतों, लोककथाओं व व्यावहारिक दृष्टान्तों तथा लोकप्रिय काव्य-शैलियों व रचना-प्रकारों को अपनाया। रास भी उसी तरह की एक लोकप्रिय रचना-प्रकार है।

भागवतपुराण में श्रीकृष्ण और गोपिकाओं की रासलीला का वर्णन मिलता है और परवर्ती काव्यशास्त्रों के लेखकों ने "रासक" को गीत-नृत्य प्रधान रूपक माना है। प्राचीन जैन रासों से भी यह स्पष्ट है कि वे नृत्य के साथ गाये जाते थे। इसीलिये उन रासों के अन्त में—

"रंगिहिये रंगिहिये रमई जे रासु।" "एह रास जो देसि गुणसि।"
"रास रमेवउ जिण भवणइ, ताल मेल टविपाव।" "एहि रास जो पढइ गुणइ,नाचिउ जिणवर देव।"

—आदि उल्लेख मिलते हैं। तथा ताला रासक और डंड रासक का जो 'सप्त क्षेत्र रास' में उल्लेख है उससे भी इन रासों को गाते समय तालियों और डांडियों (लकुटि) का नृत्य होता था और जैन मन्दिरों में विविध उत्सवों में इन रासों के खेले व गाये जाने का खूब रिवाज था-सिद्ध होता है। प्राचीन छोटे छोटे रास सभी इसी उद्देश्य से बनाये गये थे। और जैन मन्दिरों के प्रांगणों में खेले गये थे। "युगप्रधानाचार्य खरतरगच्छ गुर्व्वावली" में जैनाचार्यों के नगरप्रवेश के समय किस तरह रास और चर्चरी दिये-खेले व गाये जाते थे इसका एक उल्लेख देखिये।

"स्थाने स्थाने प्रमुदितजनेन दीयमानेषु प्रधान रासकेषु, नाना विपणीमार्गेषु गीयमानेषु विविध-प्रवरचर्चरीश्रेणिशतेषु ।"

रास नामक एक छद रचना प्रकार विशेष का विवरण विरहाङ्क के 'वृत्त जाति समुच्चय' और स्वयभू के 'स्वयमूच्छन्दस्' मे मिलता है। उसके अनुसार बहुत से अडिल्ला, दोहे, मात्रा, रड्डा, ढोंसा, घत्ता, छप्पय, पद्धडि छद जिसमे पाये जाते हों, उसे रासक या रासाबध कहते हैं । अपभ्रंस काल से इन रास या रासक सज्ञक रचनाओं की परम्परा मिलने लगती है। जिनदत्तसूरि जी का 'उपदेश रसायन रास' और अब्दुल रहमान का 'सन्देश रासक' अपभ्रश भाषा के रास हैं। तेरहवीं शताब्दी से प्राचीन राजस्थानी या गुजराती भाषा में रास सज्ञक रचनायें जैन विद्वानों ने बहुत बडी सख्या में बनाई हैं। हिन्दी में भी 'पृथ्वीराज रासो' आदि रासों की परम्परा १९वीं शताब्दी तक चालू रही है। श्वेताम्बर जैन कवियों के द्वारा तो अब भी रास बनाये जाते हैं और वे लोकगीतों की देसियों में व्याख्यानों मे गा-गा कर जनता को सुनाये जाते हैं। यद्यपि इधर में इसका प्रचार क्रमश घटता जा रहा है।

जैनेतर और दिगम्बर जैन विद्वानों ने भी रासों की रचना की है, पर इस काव्यशैली या रचना-प्रकार को सबसे अधिक अपनाने वाले श्वेताम्बर जैन कवि ही हैं। उनके बनाये हुये रासों की सख्या दो-तीन हजार की है। उनमे से सैकडों रास तो प्रकाशित भी हो चुके हैं।

जैसा कि प्रस्तुत जैन रास-माला के प्रारंभ में लिखा गया है कि जैन श्वेताम्बर कॉन्फरेन्स ने अबसे ५० वर्ष पूर्व श्वेताम्बर जैन रासों की सूची "जैन रासमाला" के नाम से प्रकाशित की थी और उसकी पूर्ति स्वर्गीय मोहनलाल दलीचन्द देशाई ने वि० स० १९७० में की थी,— वास्तव में जैन रासों के विवरण-सग्रह एव प्रकाशित करने में सबसे अधिक श्रम स्वर्गीय देशाई ने ही किया है। किस प्रकार विभिन्न ज्ञानभडारो में पहुँचकर उन्होंने यह विवरण तैयार किया इसकी कुछ चर्चा "जैन गूर्जर कवियो" भा० १ व २ के 'निवेदन' में उन्होंने की है। जैन गूर्जर कवियो के तीसरे भाग के तैयार करने में तो उन्होंने बहुत ही अधिक श्रम किया। वे उसकी प्रस्तावना करीब ५०० पृष्ठ की लिखने वाले थे पर दुर्भाग्यवश वे पूरा लिख नहीं पाये। उसके कुछ नोट्स मेरे पास अवश्य पडे हैं जिससे उनके ५०० पृष्ठों की प्रस्तावना ही रूपरेखा व उसमें दी जाने वाली महत्व की सामग्री का कुछ परिचय मिल जाता है। "जैन गूर्जर कवियो" के तीन भागों में उन्होंने दो हजार से अधिक रास, चौपाई आदि रचनाओं का विवरण प्रकाशित किया है[1]। यदि प्रस्तुत "जैन रास माला" उन तीनों भागों को देखकर तैयार की जाती तो अभी जो इसमें बहुत सी अशुद्धियाँ एव कमियाँ रह गई हैं, वे नहीं रह-कर यह अधिक प्रामाणिक एव महत्वपूर्ण रास-सूची बनती। फिर भी जब यह छप ही चुकी है तो कुछ न कुछ उपयोगी तो है ही। इससे श्वेताम्बर जैन समाज के कुछ विशाल राजस्थानी गुजराती भाषा की पद्य-रचनाओं की एक झांकी तो मिल ही जाती है। यद्यपि "जैन रास माला" नाम के अनु-

---

१ इन तीनों भागों की पूर्तिरूप मैंने भी इनमें अनुल्लिखित करीब ५०० ऐसी ही रचनाओं का विवरण संग्रहीत किया है।

सार इसमें रासों की ही सूची देना ज्यादा उचित होता पर इसके संकलनकर्त्ता ने इसमें विवाहला, ढालिया, सज्झाय, चरित्र छत्तीसी, कवित्व, तीर्थमाला, गीत, विलास, छंद, भास, बारहमासा, सलोका, आख्यान, वेल, सम्बोध, लेख, प्रबोध आदि विविध संज्ञाओं वाली पद्य रचनाप्रकारों के साथ-साथ कहीं-कहीं तो स्तवक-टब्बा, बालावबोध व विवरणसंज्ञक गद्यरचनाओं के नाम भी इस सूची में संग्रहीत कर लिये गये हैं।

अब हम 'रास' संज्ञक रचनाओं की कुछ ज्ञातव्य बातों की थोड़ी जानकारी प्रस्तुत कर रहे हैं।

१. प्राचीनता—उपलब्ध 'रास' संज्ञक अपभ्रंश व राजस्थानी, हिन्दी, गुजराती भाषा की स्वतंत्र रचनाएँ १२वीं शताब्दी के पहले की नहीं मिलतीं पर उनकी परम्परा बहुत प्राचीन प्रतीत होती है। सातवीं शताब्दी के ग्रन्थों में रास का उल्लेख मिलता है और दशवीं शताब्दी के आचार्य सिद्धर्षि के 'उपमिति भव प्रपंच कथा' में तो रिपुदारण रास व मंद्र संस्कृत में प्राप्त हुआ, जो डा० दशरथ शर्मा "मरु-भारती" वर्ष ४ अंक २-४ में प्रकाशित कर चुके हैं। इससे संस्कृत में भी राससंज्ञक रचनाएँ बनाई जाती थीं—इसका उदाहरण मिल जाता है। रास की प्राचीन परम्परा और स्वरूप के सम्बन्ध में मेरे विद्वान् मित्र डा० दशरथ शर्मा ने लिखा है—

"रास एक नृत्य-विशेष है, एक प्रकार का काव्य और उपरूपक भी। प्रारम्भ में ये तीनों रूप मिले जुले थे। जब आनन्दातिरेक से जन-समूह नृत्य करता है तो अपने भावों की अभिव्यक्ति के लिये स्वभावतः वह गान और अभिनय का आश्रय लेता है। उसकी उमंग के लिये सभी द्वार खुले हों, तभी उसे संतोष होता है। उसे सम्पूर्णाङ्ग नृत्य चाहिये। केवल मूक नृत्य उसके भावाभिव्यक्ति के लिये पर्याप्त नहीं। श्रीमद् भागवत पुराण का रास कुछ इसी तरह का है। उसमें गान, नृत्य और काव्य का मधुर मिश्रण है।

'उपमिति भव प्रपंच कथा' की रचना वि० स० ९६२ में हुई। इसमें 'रास' शब्द का प्रयोग काफी मिलता है। पृष्ठ ३३० में शरद् ऋतु के वर्णन में उल्लिखित 'मंडला बद्ध रास' से सिद्ध है कि आश्विन कार्तिक में गोपाल मंडल बांध, रास नृत्य करते थे। गोपाल ही शायद इस नृत्य के प्रथम उद्भावक थे। इस ग्रन्थ में प्राप्त रिपुदारण रास और बठरु गुरु गीत जो सभवतः एक रास है—को, हम प्रकाशित कर चुके हैं। इसमें उल्लिखित मंडला बद्ध रास के साथ अभिनय एवं गान भी है। पृष्ठ ६७६ पर अपानक उत्सव में जोर जोर से तालियां बजाकर मद्यपों के रास-नृत्य का जिक्र है। वसंत में चर्चरी और हिंडोल राग कुछ अधिक जनप्रिय रहे होंगे (पृष्ठ ३९२)। श्री हर्षवर्द्धन रचित रत्नावली नाटिका से सिद्ध किया जा सकता है कि चर्चरी भी रास की तरह बहुत प्राचीन काल में केवल नृत्य विशेष ही नहीं रही थी; उसके साथ अभिनय और गान सातवीं शताब्दी में या इससे पूर्व ही सम्मिलित हो चुके थे। परवर्त्ती काल में चर्चरी के स्वरूप में कुछ विकास हुआ किन्तु रास के विचित्र स्वरूप परिणाम के सामने, वह नगण्य था। दशवीं शताब्दी तक रास का अधिकांश वही रूप था, जो हम 'श्रीमद्भागवत' में पाते हैं।

१४वीं और १५वीं के आरंभ तक तो रास प्राय: छोटे-छोटे बनते थे और वे गाये व खेले जाते थे, १५वीं के उत्तरार्द्ध से बड़े बड़े चरित्र काव्य रास के नाम से बनने लगे तब वे अभिनय और नृत्य से विरत होकर केवल गेय रूप में ही रह गये। उसके बाद तो बड़े बड़े संस्कृत और प्राकृत के ग्रन्थों का और अनेक चरित्र ग्रन्थों का 'रास' के रूप में अनुवाद हुआ। और उन रासों का परिमाण ८-१० हजार श्लोक तक जा पहुँचा। तभी दूसरा उल्लेखनीय परिवर्तन यह भी हुआ कि लोकगीतों की देशियों में इन रासों की ढालें गाई जाने लगीं। इससे हजारों प्रचलित लोकगीतों के प्रारंभिक अंश जो उन ढालों के प्रारंभ में दिये गये हैं, सुरक्षित रह गये और उन गीतों का संगीत भी जैन मुनियों के कण्ठों में परम्परागत जीवित रह गया। तीसरी विशेषता यह आई कि १५वीं शताब्दी के उत्तरार्द्ध से ही लोक-कथाओं को अधिकाधिक रासबद्ध किया गया और उन कथाओं को धार्मिक रूप देकर जनता को नीति और धर्म की बहुत बड़ी प्रेरणा दी गई।

२. भाषा—रास संस्कृत, अपभ्रंश, राजस्थानी, हिन्दी, गुजराती इन पांच भाषाओं में प्राप्त है। प्राचीन परम्परा को देखते हुये प्राकृत भाषा में रास रचे गये होंगे, पर वे अब प्राप्य नहीं हैं। अपभ्रंश के भी रास अपेक्षाकृत बहुत कम मिले हैं, क्योंकि दिगम्बर विद्वानों ने ही अपभ्रंश भाषा में सबसे अधिक और बड़े बड़े चरित काव्य लिखे हैं, और उन्होंने चरितकाव्यों की संज्ञा रास नहीं रखी।

३. विषय—प्रारम्भिक रास तो प्रधानतया चरित-काव्य ही है। जिनमें कुछ ऐतिहासिक और पौराणिक हैं। तथा कुछ रास शिक्षा, उपदेश तथा धार्मिक विषयों से सम्बधित है। आगे चलकर चरित-कथाओं की प्रधानता तो रही ही, पर अनेक नये नये विषय सम्मिलित होते गये। जैन सैद्धान्तिक विषयों के सम्बन्ध में भी अनेक रास रचे गये।

४. उद्देश्य—रासों की रचना का उद्देश्य जैसा कि प्रारम्भ में लिखा जा चुका है-प्रारम्भ में तो जैन मन्दिरों में उत्सव आदि प्रसगों में तालियों और डंडियों के साथ खेले व गाये जाने का रहा है। दूसरा उद्देश्य जनता में धार्मिक भावना को बढ़ाना रहा है। आगे चलकर सभी ज्ञातव्य बातों को इन रासों के द्वारा जन-साधारण सरलता से समझ सके, यह व्यापक उद्देश्य हो गया।

५. परिमाण—जब तक ये रास खेले जाते रहे, परिमाण में उनका छोटा होना स्वाभाविक था। पर जब पाठ्य और गेय मात्र रह गये तब परिमाण बढ़ता गया। प्रारंभिक रासों में से सं० १२४१ में शालिभद्र सूरि रचित श्री भरतेश्वर बाहुबली रास १५वीं शताब्दी की पूर्वार्द्ध तक की प्राप्त रचनाओं में सबसे बड़ा है। वास्तव में यह करीब दो सौ वर्ष की रास परम्परा में एक अपवाद सा है। वास्तव में वह रासा-बद्ध या छद में रचा गया है, अन्य रासों की तरह खेलने के लिये नहीं।

जैसा कि पहले लिखा गया है कि रासों का परिमाण बढ़ते २ आठ-दस हजार श्लोक तक

जा पहुँचा। यदि पृथ्वीराज रासो को सम्मिलित करते हैं तो उसका बृहद् संस्करण ३५/४० हजार श्लोक परिमित है। छन्द वैविध्य और परिमाण की दृष्टि से रासो संज्ञक रचनाओं में यह सबसे बड़ा महा-काव्य है।

सबसे अधिक रास-संज्ञक रचनाओं के निर्माता—वैसे तो श्वेताम्बर दिगम्बर अनेक कवियों ने एक-एक कवि ने १०।२० रास बनाये हैं और उनका परिमाण हजारों श्लोकों का है। पर सबसे अधिक रास बनाने वाले खरतरगच्छ के कवि जिनहर्ष हैं, जिन्होंने अकेले पचास के करीब रास बनाये। वि० स० १७०४ से १७६२ तक की उनकी रचनायें मिलती हैं। प्रारम्भ में वे राजस्थान में पैदल विहार करते रहे अत उस समय की रचनाओं की भाषा तो राजस्थानी है। पर जीवन के पिछले पचीस वर्ष उन्होंने गुजरात के पाटन में बिताये, अत. पिछली रचनाओं की भाषा गुजराती होना स्वा-भाविक है। इनके कई रास हजारों श्लोकों के बड़े बड़े हैं। उपमितिभव प्रपचा रास ४३०० श्लोक का, बीसस्थानक (पुष्प विलास) रास ४६३५ श्लोकों का, कुमारपाल रास ४१०७ श्लोको का और शत्रुञ्जय महात्म्य रास ८५६८ श्लोक परमित है। महाबल मलयासुन्दरी राम ३८७१ श्लोकों का है। इस प्रकार उनकी समस्त रचनायें करीब एक लाख श्लोको की होंगी। इसी तरह कवि ऋषभदास, जिन समुद्रसूरि आदि कई बड़े-बड़े रासकार हुये हैं।

रासों का प्रकाशन—मुद्रण-युग से पूर्व जैन रासों का प्रचार बहुत अधिक रहने से एक एक रास की १०।२०।५० यावत् सैकड़ों प्रतियाँ भी लिखी गई हैं और हजारों व्यक्तियो द्वारा कई रासों का तो नित्य पाठ होता रहा है।

उदाहरणार्थ— राजस्थान में खरतरगच्छ का अधिक प्रभाव रहा। उस गच्छ के महो० समय सुंदर जी के शत्रुञ्जय रास, उपाध्याय विनयप्रभ के गौतम रास का राजस्थान में हजारों व्यक्ति नित्य पाठ करते रहे हैं। जिनराजसूरि रचित शालिभद्र रास भी बहुत ही लोकप्रिय रहा है। उसकी सैकड़ों प्रतियाँ मिलती हैं, जिनमें कई सचित्र भी हैं। मेरे देखते देखते श्वे० मूर्तिपूजक समाज में दोपहर और रात के मुनिजनों के व्याख्यानों में रास गा गा कर व्याख्यान किया जाता था। श्रीपाल रास का तो अब तक अच्छा प्रचार है। तपागच्छ में तो उपाध्याय विनय विजय जी और यशोविजय जी रचित श्रीपाल रास सबसे अधिक लोकप्रिय रहा है।[1]

रासों की इस लोकप्रियता और प्रचार के कारण ही मुद्रण-युग के प्रारम्भ में जब जैन ग्रन्थ छपने लगे तो रासों का प्रकाशन भी प्रारम्भ हुआ और विविध स्थानों से अनेक व्यक्तियों और संस्थाओं द्वारा सैकड़ों रास छप चुके हैं, इनमें सबसे अधिक रासों का प्रकाशन बम्बई के भीमशी माणेक ने किया। भीमसी माणेक के प्रकाशन की दो विशेषतायें उल्लेखनीय हैं। गुजरात से प्रकाशित करने पर

१— और भी करीब २०/२५ रासों की कई सचित्र प्रतियाँ मिलती हैं, इससे उनकी लोकप्रियता सिद्ध है।

भी बहुत सी मूल्यवान सामग्री ऐतिहासिक रासो और प्रशस्तियों में सुरक्षित है। बहुत से नगर, ग्राम और वहाँ के शासकों आदि के उल्लेख तो इन रासों में ही सुरक्षित रह गये हैं।

साहित्यिक दृष्टि से तो इस रास-साहित्य का महत्त्व निर्विवाद है। अनेक काव्य-शैलियों और रचना-प्रकारों पर रासों के अध्ययन से नवीन प्रकाश मिलेगा।

इस तरह विविध दृष्टियों से महत्वपूर्ण इस रास नामक रचना-प्रकार के विशाल साहित्य की जानकारी देने वाली यह जैन रासमाला सूची अवश्य ही काम की चीज है। भविष्य में इसे पूर्ण एवं शुद्ध रूप में प्रकाशित करने का प्रयत्न किया जाना अपेक्षित है।

—अगरचन्द नाहटा।

અભક્ષ્ય અનંતકાય સજ્ઝાય	લક્ષ્મીરત્ન સૂરિ	કો.
અભયકુમાર	ઋષભદાસ ૧૬૭૨	કો.
અભયકુમાર રાસ	કવિગણ	કો.
અભયકુમાર રાસ	લક્ષ્મીવિજય ૧૭૬૧	કો.
,, ,,	પદ્મરાજ	કો.
અભયકુમાર મંત્રીશ્વરનો રાસ	લક્ષ્મીવિજય ૧૭૬૧	ભીમશી માણેક દ્વિ. રા. ૦-૧-૦
અભયરાજ દેવજી રાસ	૦	
અભયકુમાર શ્રેણિરાસ	સોમવિમલ	કો.
અમરકુંવર સુરસુંદરી ચરિત્ર	વિનયસુંદર ૧૬૪૪ જે. સુ. ૧૩	ઈડર ભં. નં. ૨ ડા. ૪ પ્ર નં. ૭૧
અમરકુમાર	જશવિજયજી	
અમરદત્ત મિત્રાનંદ રાસ	તત્ત્વવિજયજી ૧૭૨૪	લીં. ૩૨૩૪
અમરતેજરાજા અને ધર્મબુદ્ધિ મંત્રી	૦	
અમરસેન વયરસેન રાસ	કમનહર્ષ	કો.
,, ,,	જિનહર્ષ ૧૭૫૦	કો.
અમર વર્ધન સજ્ઝાય	માણેકમુનિ	કો.
અંબડ રાસ	ભાનપ્રભ સૂરિ	
,, ,,	લક્ષ્મીસાગર	
અમરગુપ્ત ચરિત્ર	કલ્યાણકર	
અમૃતવેલીની સજ્ઝાય	યશોવિજય	કો.
અરણીક મુનિની સજ્ઝાય	રૂપવિજય	કો.
,, ,, નો રાસ	આનંદસાગર	
	મહિમાસાગર ગણિ શિષ્ય	કો.
	ખરતર ૧૭૦૪	
અર્જુન માલીની સજ્ઝાય	કવિયણ	
,, ,,	જશવિજયજી ૧૭૫૦	કો.
અર્હન્ત નમસ્કાર	વિનયવિજય ૧૭૩૧	ઈડર ભં ૨. ડા. ૪. પ્ર. ૨૧૭
અર્હન્નકમુનિ પ્રબંધ	નયપ્રમોદ ૧૭૧૩	કો.
અર્હન્નકમુનિ રાસ	મહિમાસાગર	ઈડર ભં. ૨. ડા. ૭ પ્ર. ૧૭૧
	આનંદસાગર ૧૭૦૪	
અર્હન્નકમુનિ સજ્ઝાય	મહિમાસાગર	કો.
અવંતિ સુકુમાલનાં ઢાલિયા	શાન્તિહર્ષ ૧૭૪૧	લીં. ૨૮૯૧-૧
,, ,,	વિજયદેવસૂરિ	
,, ,, નો રાસ	શાન્તિહર્ષ ૧૮૪૭	લીં. ૩૧૧૯
અવંતિસુકુમાલની સજ્ઝાય	જિનહર્ષ જિનચંદ્રવાચક	
	શાન્તિહર્ષ શિષ્ય ૧૭૪૧ વૈ. સુ ૮	કો.

અશોકચન્દ્ર રોહિણી રાસ (મુદ્રિત)	જ્ઞાનવિમલ સૂરિ ૧૭૭૨ ૧૭૩૦	કો. આ. કો. મ. મો. ૧માં કિં. ૯-૧૦-૦
અષ્ટપ્રકારી પૂજા રાસ	ઉદયરત્ન ૧૭૭૦	કો.
,, ,,	પ્રીતિવિમલ ૬૬૫૬	
,, ,,	ઉદયરત્ન ૧૭૫૫	લીં. ૨૧૮૬
,, ,,	શિવરત્ન ગણિ	
અસ્તકર્મુનિનાં ઢાલિયાં સ્વાધ્યાય	મહિમાસાગર	લીં. ૨૫૩૬-૮૬

આ

આઠ દૃષ્ટિની સજ્ઝાય	યશોવિજય	કો.
આઠ મદની સજ્ઝાય	દેવસૂરીશ	કો.
આનંદવિમલસૂરી રાસ (મુદ્રિત)	યશોવિજય	યશોવિજય જૈન. ગ્રં.માલા ભા. ક. ભા. ૩. ભાવનગર
આત્મબોધની સજ્ઝાય	પદ્મવિજય	કો.
આત્મબોધની સજ્ઝાય	રૂપવિજય-પદ્મ	કો.
આત્મરાજાનો રાસ	વિજયના શિષ્ય સહજ ૧૫૮૮ સુંદર (જ્ઞાનસુંદર)	ઇડર ભં. નં. પ્ર. નં. ૨૩૮
આત્મરાસ	સહજસુંદર ૧૫૮૮	લીં. ૨૧૭૦
આત્મશિક્ષાની સજ્ઝાય	મણિચંદ	કો.
આત્મમદ પ્રકાશ	ધર્મમંદિર	
આત્મહિત શિક્ષાની સજ્ઝાય	રૂપવિજય-પદ્મ વિજયના શિષ્ય	કો.
આત્મોપદેશની સજ્ઝાય	સુમતિવિજય મુનિ	કો.
આદિનાથજીનો રાસ (મુદ્રિત)	દર્શનસાગરજી આંચલ	હીરાલાલ હંસરાજ જામનગર
,, ,,	બ્રહ્મજિનદાસ	
આનંદ મંદિર રાસ (શ્રી ચંદ્રકેવલી રાસ)	જ્ઞાનવિમલ સૂરિ ૧૭૨૯ ફા. સુદ ૫	
,, ,, ,,	,, ૧૭૭૦	લીં. ૨૫૩૦
આનંદ વિમલસૂરિ રાસ (મુદ્રિત)		યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાલા ખારગેટ-ભાવનગર
આનંદ શ્રાવકનો રાસ	શ્રી સારમુનિ ૧૭૦૦	કો.
આનંદ શ્રાવક રાસ	હર્ષ વાચક શિષ્ય	કો.
આપ સ્વભાવની સજ્ઝાય	વીરવિજય	કો.
આબિલ તપ સજ્ઝાય	વિનયવિજય	કો.
આરાધના રાસ	સોમસુંદર ૧૪૫૦	કો.
આરામ શોભા રાસ	શાંતિહર્ષ વાચક	

આર્દ્રકુમારની ચોપાઈ (લે. સં. ૧૭૯૭ કા. સુદ ૪ રવૌ)	માણિક્યસાગર ૧૭૨૭ ચૈ. સુ. ૧૩	ઇડર ભં. ૨. ડા ૮. નં. ૨૧૦
આર્દ્રકુમારનો રાસ	જ્ઞાનસાગર ૧૭૨૭ (વિધિપક્ષ) ૧૭૨૪	લીં. ૨૮૭૪–૩૨૬૪
,, ,,	,,	કો.
,, ,,		
આષાઢાભૂતિ ચોપાઈ	જ્ઞાનસાગર ૧૭૨૪ વિધિપક્ષ પો. વ. ૨.	કો
,, નો રાસ	,,	લીં. ૨૬૬૩, ૨૯૦૫
,, ,,	કનકસોમ	
,, ,,	શુભવર્ધન	લીં. ૧૯૮૧
,, ,, ની સજ્ઝાય	ભાવરત્ન પુનમગચ્છ ૧૬૩૦	કો.
આષાડમુનિ ચરિત્ર	—	ઇડર ભં. ૧. ન. ૨૮૮

ઉત્તરાધ્યયન રાસ		
ઉદયકુમાર		
ઉદાયીરાજા		
ઋ ઋષભદેવનો વિવાહલો		અમદાવાદ દો. ડા. ૭૧ ૧૧૫–૧૧૯
ઋષિદત્તા ચોપાઈ	દેવકુળશીલ ૧૫૬૯	કો.
ઋષિદત્તા તથા નર્મદાસુંદરી કથા		
ઋષિદત્તા રાસ	ગુણસૌભાગ્ય ૧૬૪૩ મા. સુ. ૧૪	કો.
	જયવંત સૂરિ	કો
,, ,,	વિનયમંડન	
,, ,,	જયવંત સૂરિ. ૧૬૪૩	લીં. ૨૯૬૪, ૨૫૪૦, ૨૬૧૦
,, ,,	રૂપચંદ	
,, સતી	દર્શન સાગર	
ઋષભદેવ		
એ એલાચિકુમારનો રાસ (મુદ્રિત) (મણિસાગર)	જ્ઞાનસાગર જશસોમવિબુધ ૧૭૧૯	સવાઇભાઈ રાયચંદ, અમદાવાદ
એલાચિકુમારનો રાસ તથા બાર ભાવના અને અઢારનાતરાંની સજ્ઝાય વ. (મુદ્રિત)	કિં. ૦–૪–૦	નં. ૩૦૯
એલાચિકુમારનું ચરિત્ર (મુદ્રિત)		માસ્તર ઉજમસી તુલસીદાસ વઢવાણ કિં. ૦–૨–૦
એલાચિકુમારનાં ૭ ઢાળિયાં તથા આર્દ્રકુમારનો રાસ (મુદ્રિત)	કિં. ૦–૪–૦	નં. ૩૦૯
અજના સતીકા રાસ (મુદ્રિત)		ગેહિયા જૈન ગ્રંથાલય c/o ભેરોદાન જેઠમલ શેઠિયા, મહોલ્લા મરોટીચોક, રાજપૂતાના
અજના સતીનો રાસ (મુદ્રિત)	કિં. ૦–૨–૦	ભીમસીંહ માણેક, મુંબઈ
,, (મુદ્રિત)	કિં. ૦–૬–૦	સવાઇભાઈ રાયચંદ, અમદાવાદ
અજના સુંદરી ચોપાઈ	પુણ્યસાગર ૧૬૮૯ શ્રા. સુ ૧૫	ઈડર ભં. ૨. ડા. ન ૪ નં. ૧૧૧
,,	,, ,,	,, ,, ડા. નં. ૮
,, પ્રબંધ	ગુણશીલ (ખરતર) ૧૬૬૨ ચૈ. સુ. ૧૩	કો.
,, રાસ	ભુવનકીર્તિ	કો.
,, ,,	પુણ્યસાગર,	કો.
,, ,,	,, ૧૬૮૯	લીં. ૨૭૪૭–૨૫૯૮,
અજના રાસ		લીં. ૩૨૧૩
અતરંગ રાસ	નારાયણ મુનિ ૧૬૮૩	

કમળાવતી	લાવણ્યરત્ન	
કુલધ્વજ કુમાર રાસ	કક્કમુનિ ઉકેશ ગચ્છ	
કનકશ્રેષ્ઠિનો રાસ	ભાવરત્ન ૧૬૩૦	કો.
કમલાવતી	વિજયભદ્ર	કો.
કનકશ્રેષ્ઠિનો રાસ	ભાવરત્ન	અમદાવાદ નં. ૧ ડા ૨૪૩ નં. ૫૪
કલ્યાણ વિજય ગણિ	જયવિજયજી ગણિ	
કનકાવતી અજિતસેનની વાર્તા	જિન હર્ષ	કો.
	જિન ભદ્રનાયક શાન્તિહર્ષ। શિષ્ય	
કમળવિજય રાસ (મુદ્રિત)		યશોવિજય જૈન ગ્રં. મા. ભા ૩ ભાવનગર
કયવન્ના રાસ	વિજયશેખર ૧૬૮૧ જેઠ રવિવાર ,	ઈડર
કયવન્ના શાહનો રાસ (મુદ્રિત)	જિનહર્ષ સૂરિજી	ભીમસીંહ માણેક, મુંબઈ કિં. ૦-૪-૦
કયવન્ના શેઠનો રાસ	ગુણસાગર	કો.
કયવન્ના શેઠનો રાસ	ગુણસાગર	અમદાવાદ ડા. નં. ૨૪૩ નં. ૧૨
,, ,,	જયરંગ ધર્મ મંદિર ૧૭૨૧	કો.
,, ,, (મુદ્રિત) અલભ્ય	,,	સવાઈભાઈ ગયચંદ, અમદાવાદ.
કરણુરાસ	૦	
કરકંડુ આદિ ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધનો રાસ (મુદ્રિત) અલભ્ય	સમય સુંદરોપાધ્યાય	કિં ૦-૫-૦ છાપનારનું નામ નથી. હાલ વકીલ કેશવલાલ પ્રે. ની લાયબ્રેરીમાં
કર્પૂરમંજરી રાસ	મતિસાર ૧૭૮૫ ,	અમદાવાદ ડા. ૭૦ પ્ર. ન. ૧૧૨
કર્મચંદ્ર મંત્રીનો રાસ (મુદ્રિત)		યશો. વિ. ગ્રં. મા. ભા. ૩ ભાવનગર
કર્મની સજ્ઝાય	દાન મુનિ	કો.
કર્મ પચ્ચીશીની સજ્ઝાય	હર્ષ	કો.
કર્મરેખ ને ભામિનીનો રાસ	વીરવિમલ	કો.
કર્પૂરમંજરી	કનકસુંદર ઉપાધ્યાય	
કર્પૂરદેવ પાર્શ્વનાથ	દાનાદિ	
કર્મવિપાક રાસ (મુદ્રિત)		જૈન ધર્મ પ્ર. સભા કિં. ૦-૨-૦
કર્મચેતન સંવાદ		
કર્મવિવરણ રાસ	લાવણ્યદેવ	લીં. ૧૯૫૫
કર્મછત્રીસી	સમયસુંદર	

કુરગડુ ચરિત્ર રાસ.	મતિશેખર	લીં. ૧૦૪૦
કુરગડુ ઋષિ રાસ.	,,	અમ. ડા. ૨૪૩. નં. ૭૨
,, મહર્ષિ રાસ.	,,	કો.
કુસુમશ્રી રાસ. (મુદ્રિત)	ગંગવિજય ૧૭૭૭.	કો. આ. કા. મ કામો ૧માર
કૂર્માપુત્ર રાસ (મુદ્રિ	જિનમાણિક્ય.	
કોચર વ્યવહારીને	ગુણવિજય ૧૬૬૩ -	યશો વિ. ગ્રં. મા. ભા. ૧
	અમદાવાદ વૈ. ૫. ૬.	ભાવનગર
,, ,,	,, ૧૬૮૧	લીં. ૨૦૭૫.
કૃતકર્મ રાજાનો રાસ.	કલ્યાણ	ઈડર. ભં. ૨. ડા. ૭. પ્ર. ૧૬૪
કૃતપુણ્ય (કયવન્નાશેઠ)	ગુણસાગર.	,,
,,	જયરંગ.	,,
,,	ધર્મમંદિર.	,,
,,	પદ્મસાગર	,,
કુલધ્વજ કુમાર રાસ.	ઉદયસાગર.	,,
,, ,, ,,	કક્કમુનિ.	,,
કોચર વ્યવહારી.	ગુણવિજય.	
કૃષ્ણ રૂક્મિણી.	,,	
કૃષ્ણપક્ષ શુક્લપક્ષ.	,,	
કૃતકર્મ રાજાનો રાસ.	કલ્યાણ બાહુલ સુ. ૨.	ઇડર. ભં. ૨. ડા ૭.
	જયાતિથિ. ગુરુ.	પ્ર. ૧૬૪
કૃતકર્મ કથા રાસ		અમદાવાદ ૭૦, ૧૦૧
કોણીકનું સામૈયુ	વીરવિજયજી	
ક્ષુલ્લકકુમાર રાસ	સોમવિમલ ૧૬૩૩	લીં. ૨૮૩૨
ક્ષેત્રપ્રકાશ રાસ	જયાનંદ સૂરિ	અમદાવાદ ડા. ૨૪૨, ૪૬
,, ,,	,,	કો.
ક્ષમાઋષિ	લાવણ્યસમય	—

ખેમાહડાલીઆનો રાસ (મુદ્રિત) ઉનાવામાં લખાયો છે.	લક્ષ્મીરત્ન ૧૭૪૧ મા. વ. ૧૫	ઐ. રા. સં. ભા. ૧. ભાવનગર યશો. ગ્ર.માલા ભા. ૧
ખિમઋષિ રાસ મુદ્રિત	કવિલાવણ્યસમય ૧૫૮૯ ગદ્ય. વિચાર	,, ,, ભા. ૨. ૨૯૦૪-૩૩૧૩

ગજસિંહ કુમારનો રાસ		ઇડર. ભં. ૨. ડા. ૬ પ્ર. ૧૫૬
,, ,, ,, અપૂર્ણ	માનવિજય	
ગજસિંહ કુમાર રાસ	ગંગવિજય ૧૭૮૨	લીં. ૩૨૭૯
ગજસિંહ કુમારનો રાસ	દેવરત્ન	કો.
ગજસિંહ કુમાર રાસ		

ગજસુકુમાન રાસ	જિનરાજસૂરિ	અ ડા ૭૦, ૬૦, ૬૨ ડા ૨૪૩ ૨ ૩, ૪ ૫
"	૧૫૫૬	લીં ૨૮૧૭
"	જિનરાજ સૂરિ	કો
"	ભુવનકીર્તિ	કો
"	" ૧૭૦૬ મહા ૧ ૩	કો
"	શુભવર્ધન	લીં ૨૯૦૧
"	શુભવર્ધન શિષ્ય	કો
ગજસિંહ કુમારનો રાસ	૧૫૫૬	લીં ૨૧૯૦
"	કીર્તિવિમલ	અ ડા ૭૧-૧૮
ગજસિંહ ચતુષ્પદી	૧૫૫૬	લીં ૩૦૬૩
ગજસિંહ ચરિત્ર ચો		ઠાકર દશરથપુત્ર નૌસુકિત રાજ્યે
		લીં ૨ ૧૩૬ / ૪૬
ગજસુકુમાન સ્વાધ્યાય		
ગજસુકુમાન સ્વાધ્યાય	જિનરાજ સૂરિ	
"	શુભવર્ધનશિષ્ય	
	ભુવનકીર્તિ	
મ૦ ઝ ૫	સકલ ૬૬૨	કો
ગુજર ૮૪ સ્વાધ્યાય	તનકની ૧૬૯૮	લીં ૩૨૮૧
ગિરનાર તીર્થોદ્ધાર રાસ અને તીર્થશા	કવિ નયસુ	સાહિત્ય સેવાસમાજ શા મગનલાલ ઉમશી, ખારગેટ ભાવનગર
ગુણધર્મ	કનકસુંદર	
ગુણકરંડ ગુણાવલી રાસ	ગજકુશલ ૧૭૧૪	લીં ૨૦૬૩-૨૯૦૨
"	જિનહર્ષ જિનચંદ્રનાયક	
	શાંતિહર્ષશિષ્ય ૧૭૫૧ અ સે વદ ૨	કો
ગુણમંજરી વરદત્ત ચોપાઇ (પંચમીતપ ઉપર)	રૂપસાગર	કો
ગુણરત્નાકર રાસ	સહજસુંદર ૫૭૨	કો
ગુણવર્મ રાસ	જ્ઞાનસાગર	અમદાવાદ ડા ૨૪૧
"	૧ ૯૭	કો
ગુણસેન કેવલી ચરિત્ર રાસ	રૂપવિજય	અ ડા ૨૮ ૧૩
ગુણાવલી ચોપાઇ	ગજકુશલ	અ ડા ૨૮૩, ૭૩
ગુણાવલી ગુણકરંડ	ગજકુશલ	
ગુણસુંદરી	ગોદનવિજય	
ગુણાવલી ચોપાઇ	ગજકુશલ પંડિત	

	દર્શનકુશળના શિષ્ય	કો
ગુણાવલીનો રાસ	જિનવિજય	અ. ડા. ७० નં. १०२
,, ,,	જિનહર્ષ	અ. ડા. २४३ નં. ६૯ ७४
,, ,,	જિન વિજય १७५१	કો.
	આ. સુ. १	
ગુરૂપટ્ટાવલીની ચોપાઇ		ઈડર. ભં. १. નં. २२४
ગોરાબાદલ ચોપાઈ	હેમરત્ન વાચક. १६४५.	ઈડર. ભ. २. ડા. ८. નં. २०५
(પદ્મિની) ગોરાબાદલ ચોપાઈ	,,	અ. २४३. નં. ५२
ગોરાબાદલની કથા	,, १६४५.	કો.
	પદ્મરાજ વાચક શિષ્ય.	
ગૌતમપૃચ્છા ચોપાઈ	લાવણ્ય સમય	અ. ડા. ७० નં. १२२.
,, ,,	,, १५५४	કો.
ગૌતમપૃચ્છા	સમયસુંદર १६८६	કો.
ગૌતમસ્વામીનાં ગીત	દેવચંદ્ર १४१२.	લી. २७०७
ગૌતમસ્વામી રાસ	લાવણ્યસમય १४१२.	કો.
ગૌતમસ્વામીનો રાસ	ઉદયવંત १४१२	લીં. ३१६૯
,, ,,	પાર્શ્વચંદ્ર	લીં. ३०૯०
,, ,,	વિજયચંદ્ર	લીં. ३३१६
ગૌતમ રાસ	વિજયભદ્ર	અ. ડા. ७०, ११૯. २४५, ૯५, ૯૯, ડા. ७१, १५४, १५५
ગૌતમસ્વામીનો રાસ	વિજયભદ્ર સૂરિ १४१२	લીં. १८६७, ३२०૯, (१८૯१ २२८०, २४४७, २५३८
,, ,,	,, ,,	ઈડર. ભં. २. ડા. ७ નં. १૯२
,, ,,	,, ,,	ઈડર. ભં. २. ડા. ७ નં. १૯०
,, ,,	,, ,,	કો.
,, ,,	,, ,,	ઈડર. ભં. २. १૯३, १૯४, १૯५
,, ,,	,, ,,	
,, ,,	વિનયપ્રભોપાધ્યાય १४१२	લીં. १२८८ / १५८८
,, સ્તોત્ર	વિજયશેખર	લીં २૯८२
,, નો રાસ	શાન્તિદાસ १७३२	લીં. २૯४० .
,, ,,		१ શ્રી અભયદેવ સૂરિ ગ્રંથમાલા મલીક સ્ટ્રીટ, કલકત્તા.
		२ શ્રી કોઠારી જમનાલાલ નં. ३. મલ્લીક સ્ટ્રીટ, કલકત્તા.
,, ,,	१४१२	લીં. ३३८૯, १८५४
,, ,,		લીં. १५४८
,, ,,		ઇડર. ભં. २. ડા. ७. પ્ર. १८૯

ગજસુકુમાન રાસ	જિનરાજસૂરિ	અ ડા ૭૦, ૬૦, ૬૨ ડા ૮૪૩ ૨ ૩ ૪, ૫
	૧૭૫૬	લીં ૮૨૭
,	જિનરાજ સૂરિ	કો
,	ભુવનકીર્તિ	કો
,,	,, ૧૭૦૬ મહા વ ૩	કો
,	શુભવર્ધન	લીં ૨૯૦૧
,	શુભવર્ધન શિષ્ય	કો
ગજસિંહ કુમારનો રાસ	૧૫૫૬	લીં ૨૧૯૦
,	કીર્તિવિમલ	અ ડા ૭૧-૧૮
,,		
ગજસિંહ ચતુષ્પદી	૧૫૫૬	લીં ૩૯૬૩
ગજસિંહ ચરિત્ર ચો		ડેલા દશરથપુરા નૌમુકિત રાજ્યે
		લીં ૨૫૩૬
ગજસુકુમાન સ્વાધ્યાય		
ગજસુકુમાન વાધ્યાય	જિનરાજ સૂરિ	
,	શુભવર્ધનશિષ્ય	
	ભુવનકીર્તિ	
સજ્ઝાય	ગકન ૬૬૨	કો
ગુજ્જટક સ્વાધ્યાય	તનકની ૧૬ ૮	લીં ૩ ૬૧
ગિરના તીર્થોદ્ધાર રાસ અને તીર્થસાર	કવિ નયસુ ૨	સાહિત્ય મેવાસમાજ શા મગનલાલ ઉમ શી ખારગેટ ભાવનગર
ગુણધર્મ	કનકસુંદર	
ગુણક ૭ ગુણાનની રાસ	ગજકુશલ ૧૭૧૪	લીં ૮૦૬૩-૨૯૦૨
, ,	જિનહર્ષ જિનચંદ્રાચાર્ય	
	શાંતિહર્ષશિષ્ય ૧૭૫૧ અસ વદ ૨	કો
ગુણમંજરી વરદત્ત ચોપાઈ (પંચમીતપ ઉપર)	રૂપસાગર	કો
ગુણરત્નાકર રાસ	સહજસુ ૮ ૫૭૮	કો
ગુણવર્મ રાસ	જ્ઞાનસાગર	અમદાવાદ ડા ૮૪૧
	૧ ૯૭	કો
ગુણસેન કેવળી ચરિત્ર રાસ	રૂપવિજય	અ ડા ૮૮૧ ૧૩
ગુણાવલી ચોપાઈ	ગજકુશલ	અ ડા ૮૮૩, ૭૩
ગુણાવલી ગુણકરંડ	ગજકુશલ	
ગુણસુંદરી	મોહનવિજય	
ગુણાવલી ચોપાઈ	ગજકુશલ પંડિત	

ચૌગતિવેલ સજ્ઝાય.	પરમકૃપાલ.	કો.
ચંદનબાલા રાસ.	વિનયસમુદ્ર	કો.
,, ,,	સમુદ્રવિજયસૂરિ.	
ચંદનમલયાગિરિ રાસ.	અજિતચંદ્ર. ૧૭૩૬ આ.સુ. ૧	કો.
,, ,,	અમીચંદ શિષ્ય	
,, ,, (મુદ્રિત)	જિનહર્ષ	
,, ,, (મુદ્રિત)	ક્ષેમહર્ષ	સાથે શાલિભદ્રનો રાસ પણ છે. મતિ સાગર. કીં. ૦-૬-૦ (૬૩૮)
,, ,,		કો.
ચંદનબાલાની સજ્ઝાય	લાભ. ૧૭૫૨	કો.
ચંદનમલયાગિરિ રાસ. ચોપાઇ	સુમતિહંસ ૧૭૧૧ ચૈ. સુ. ૧૫ ઉપાધ્યાય ખરતર	કો.
,, ,,	,, ,,	ઇડર. ભં. ૧. નં. ૨૭૨
ચંદરાજાની ચોપાઈ	કરમચંદ	અ. ડા. ૨૪૩, ૫૯
,, ,,	મતિસાર	કો
ચંદ્રકેવલીનો રાસ (મુદ્રિત)	જ્ઞાનવિમલ સૂરી	ભીમસિંહમાણક, મુંબઇ.
ચંદરાજાનો રાસ		ઉપલબ્ધ જૈનાનંદ પુસ્તકાલય સુરત
,, ,,	મુહૂર્તવિજય	
શ્રીચંદ રાજાનો રાસ	મોહનવિજય ૧૭૮૩ અમદાવાદ પો. સુ. ૫	ઇડર ભં. ૨. ડા. ૫. પ્ર. ૧૨૩, ૧૨૪, ૧૨૫, ૧૨૬.
,, ,,	મોહન વિજય ઉર્ફે મેરુવિજય	કો.
,, ,,	,,	જૈન ધર્મ પ્ર.સા. સભા ભાવનગર કિં. રૂા. ૨-૦-૦
,, ,,	,,	જૈન ધર્મ પ્ર.સા., સભા ભાવનગર કિં. રૂા ૪-૦-૦
,, ,,	,,	બાલાભાઈ ત્રિકમલાલ મગનલાલ હકીસીંગ જ્ઞાનપ્રકાશ, અમદાવાદ
ચંદ રાજાનો રાસ	,,	અમ. ડા. ૨૮૦, ૧૬, ૧૭
,, ,,	લબ્ધિરુચિ	અમ. ડા. ૨૪૦, ૧૮, ૧૯
,, ,,	દીપવિજયજી	કો.
,, ,,	લલિતપ્રભ	અમ. ડા. ૨૪૦, ૨૦
,, ,,	,,	કો.

	નવવિમલ	કો. (૧૦૦૮)
જંબુકુમાર રાસ		
,, (ગુ. મુદ્રિત)	,,	
	રાજપાલમુનિ	કો.
,,	વીરજી મુનિ	કો.
જંબુપૃચ્છા (કર્મવિપાક રાસ)		અ.ડા. ૨૪૨, ૨૦, ૨૪
જંબુ રાસ		
જંબુ અંતરંગ	સમયસુંદર	
જંબુસ્વામીના રાસ	કુશળવિજય	કો.
		લીં. ૩૧૫૫
જંબુસ્વામી અંતરંગ રાસ	સહજસુંદર	
જંબુસ્વામી રાસ (મુદ્રિત)	જ્ઞાનવિમલ સૂરિ ૧૭૭૯	શ્રી દયાવિમલ ગ્રંથમાલા, દેવસાનો પાડો, અમદાવાદ
	,, ૧૭૩૭ માગ. સુ. ૧૩	
,, ,,	પદ્મચંદ	કો.
,, ,,	જિનહર્ષ	
જંબુસ્વામી રાસ	શ્રીપુરમાં ૧૭૬૮	ઇડર ભં. ૧ નં. ૨૪૧
જંબુસ્વામી ચરિત્ર	કા. સુ. ૭ શુક્ર	
	રત્નસિંહ સૂરિ	
,, ,,	ઉદયરત્ન	લીં ૨૦૫૮
જંબુસ્વામીનો રાસ	ચંદ્રવિમલ	
,, ,,	નયવિમલ (જ્ઞાનવિમલ)	ઇડર ભં. ૨. ડી. ૭. પ્ર. ૧૬૩
,, ,,	,, ૧૭૩૮	અમ. ડા. ૭૦ ૨૭-૩૦
,, ,,	વીરવિમલ	
,, ,,		લીં. ૨૫૯૯, ૩૬૧, ૨૮૬૯
,, ,,	યશોવિજય ૧૭૩૯	લીં. નં. ૨૮૧૪
,, ,,	,,	કો.
,, ,,	રાજપાલ	લીં. ૩૧૬૪
,, ,,	ધી. વિજય ૧૭૩૮	લીં. ન. ૧૯૫૪
,, ,,	(ધી. વિમલ શિષ્ય)	
જાવડ ભાવડ	દેપાલ	

જ્ઞ જ્ઞાનકળા ચોપાઈ		અમ ડી. ૨૪૩, ૪૬
જ્ઞાનગમ્ય ચોપાઈ	ચંદ્રકીર્તિ મુલતાનમધ્યે	ઇડર ભા ૨. ડા. ૭ નં. ૨૦૦

ઝ ઝાંઝરિયા મુનિની સજ્ઝાય	ભાવરત્ન ૧૭૫૬	કો.
	અ. સુ. ૨. પુનમગચ્છ ૭	
	કાન્તિરુચિ	કો.

ઢાલસાગર	ગુણસાગર ૧૬૭૩	કો.
	શ્રી સુ ૩	
ઢોલામારૂની ચોપાઈ	કુશલલાભ ખરતરગચ્છીય	કો.
	અભયધર્મ શિષ્ય	"
	૧૬૧૭ વૈ. સુ. ૩	
ઢૂંઢક મતોત્પત્તિ		

તેતલીપુત્ર		
તમાકુની સજ્ઝાય	આનંદમુનિ	કો
તેજપાલ		
તેજસારનો રાસ	કુશલલાભ ખરતરગચ્છીય	કો.
	અભયધર્મ શિષ્ય	
	૧૬૨૪ વીરમગામ	ઈડર ભ. ૧ નં. ૨૩૦
" "	દોલતચંદ ૧૭૮૬	ઇડર ભં. ૨ ગ. ૬ પ્ર. ૧૫૯
" "		
તેજસારનો રાસ	રામવિજય ૧૭૬૦	કો
		મોતીચંદ દેવજી, વાંકાનેર
" "		કિં. રૂ. ૧-૮-૦
	રામચંદ	કિં. રૂ ૧-૮-૦ (૧૧૧૮)
" "		અમ. ડા. ૪૩, ૪૫
" "		
તેર કાઠિયાની સજ્ઝાય	કુશલસાગર શિષ્ય	કો.
તિલકવિજય સૂરિ	દર્શનવિજય	
ત્રિભુવન કુમાર રાસ	ઉત્તમસાગર ૧૭૧૨	લીં ૨૨૫૮
ત્રિભુવન દીપક પ્રબંધ	જયશેખર	લીં. ૨૦૬૦
ત્રિભુવનસિંહ કુમાર	જિનોદય સૂરિ	
ત્રિવિક્રમ	પદ્મમેરૂ	
"	"	
તીર્થ પ્રબંધ	०	
ત્રૈલોક્યસાર	०	
થાવચ્ચાશુકશૈલગ ચોપાઈ	રાજહર્ષ ૧૭૦૩	ઈડર. ભં. ૧ નં. ૨૭૩
	આ. સુ ૧૩ સોમ	

	,	૧૬૬૭	લીં ૧૮૭૧
દાન શીલ તપ ભાવના રાસ	,	૧૬૬૨	ઇડર ભ ૭ ડા ૬ પ્ર. ૧૫૬
,, ,,	,		
દિગબર ૮૮ બોલચર્ચા સવૈયા	યશોવિજય		લીં ૭૪૪૮
દેવકીષટ્પુત્ર રાસ	પરમાનંદ		ડો.
દેવદત્ત રાસ	કનકસુંદર		અમ ડા ૭૧-૪
			લીં ૭૪૭૦
,,	,,		
દેવાધિદેવ રચના	હ-વશશ્રાવક		
દેવરાસ વત્સરાજ રાસ	લાવણ્યમુનિ		ડો.
	,, સમુદ્ર.		
દેવરાસ વત્સરાજ રાસ	સમયરત્ન		ડો
	પદ્મતિલક		
,, ,	—		—
દામનક રાસ	(પ્રકરણ રત્નાકર ભા ૧લો) ભીમસિંહ માણેક–મુંબઈ		
દ્રવ્યગુણપર્યાય રાસ	યશોવિજય		ડો
,, ,,			
,, ,, વિવરણ	,,		અમદા ડા ૭૩૯, ૬૭, ૭૪૪, ૩, ૪
, ,, સસ્તબક	,	૧૮૬૫	લી ૭૫૯૬, ૭૦૭૩, ૭૪૬૫
દીવાળી રાસ	ધર્મસિંહ ગણિ		
દ્રવ્યપર્યાય રાસ ટબો			અમ ડા ૭૪૪, ૧-૭.
			ડી. ૭૧, ૪૫, ૪૯
દ્વાદશ જલ્પ વિચાર	હીરવિજય સૂરિ		
દ્વાદશ નિયમ રાસ	રત્નસિંહ સૂરિ		
દ્રૌપદી રાસ			
દ્રૌપદી ચોપાઈ	કનકકુશલ (કનકકીર્તિ)		ડો
,	,,		લી. ૭૦૬૬
,, રાસ	કીર્તિસાગર જેસલમેરમાં		ઇડર ભં ૭ ડા ૬ ન ૧૫૧

ધ ધનદત્ત રાસ	મહિમાવર્ધન		
ધનકુમાર રાસ			અમ ૨૪૩-૬૨
ધનવિજય પન્યાસનો રાસ	પ્રેમવિજય		
ધનસા (શ્રેષ્ઠી) પંચાગાલિ રાસ			લી. ૭૬૦૩
ધર્મદત્તમુનિ	રામવિજય		
ચરિત્ર	પુણ્યકીર્તિ	૧૬૮૮	ડો
	ભા. સુ ૧		
ધર્મદત્ત ધનપતિ	જયનિધાન મુનિ		.
ધન્ય ચોપાઈ	મતિશેખર	૧૫૧૪	ડો.

ધન્ય વિલાસ	કલ્યાણ મુનિ	
ધનદત્ત રાસ	મહિમાસાગર કુલવર્ધન સૂરિ શિષ્ય ૧૭૪૬ જે. વ. ૫	કો.
„ „	સમયસુંદર	
ધન્નવિલાસ રાસ	૧૬૮૫	લીં. ૨૮૧૨
ધન્ના અણગારનો રાસ	જયવલ્લભ સૂરિ	કો.
ધન્ના અણગારનો રાસ	હર્ષસાગર ૧૫૯૧	કો.
ધન્ના ચરિત્ર	જ્ઞાનસાગર (વિધિપક્ષ) ૧૭૨૭	કો.
ધન્ના શાલિભદ્ર	સુમતિશેખર	
(શ્રી) ધન્નાનો રાસ	પં. ચતુરવિજય ૧૮૮૩ માગ. સુ. ૫	ધ્રોલના ભંડારમાં છે
ધન્ના રાસ	જયવર્ધન	કો.
„ „	નેમરાજ	
„ „	જીવરાજ ઋષિશિષ્ય ૧૬૭૨	લીં. ૨૦૫૯
„ „	હીરવિજય	
ધન્ના શાલિભદ્ર ચોપાઈ	ચંદ્રવિજય	ઈડર. ભ ૨. ડા. ૮ નં. ૮
„ „	ઉત્તમવિજય	
„ „	શાલિભદ્ર	
„ „	જિનવિજય	અમ. ડા. ૪૨, ૧૫, ૧૬
„ „	હંસ મુનિ.	
„ „	દેવકીર્તિ	
„ „	જિનવિજય. ૧૭૨૭	કો.
„ „	જ્ઞાનસાગર	
„ „	હર્ષસાગર	
ધમ્મિલકુમારનો રાસ (મુદ્રિત)	પં. વીરવિજય	કિં. રૂ ૦–૧૨–૦ (૧૩૦૬)
„	સોમવિમલ.	
ધમ્મિલ રાસ		અમ. ડા ૭૦, ૫૬, ડા. ૪૨, ૪૪
ધમ્મિલવિલાસ રાસ	જ્ઞાનસાગર ૧૭૧૫ કા. સુ. ૧૩	કો.
ધર્મપરીક્ષાનો રાસ	નેમવિજય ૧૮૨૧ વૈ. સુ. ૫ ગુરૂ	કો.
„ „	રૂપમુનિ ૧૮૬૦ માગ. સુ. ૫	કો.
„ „	નેમવિજય ૧૮૨૧	કો.
„ „	જયનિધાન મુનિ	

ધર્મપરીક્ષાનો રાસ અર્થસહિત (મુદ્રિત)		સા વાડીલાલ વર્ધમાનચંદ કિ રૂ ૨-૨-૦
ધર્મબુદ્ધિ	લાભવર્ધન	
(મે) ધર્મબુદ્ધિ-પાપબુદ્ધિ કથા	નેમવિજય ૧૭૬૮ અ વ ૭	ઈડર ભ ૨ ડા ૪ ૭૮, ૧૪
" , મંત્રી અને પાપબુદ્ધિ રાજાનો રાસ	ઉદયરત્ન ૧૭૬૮	—
ધર્મી અને પાપીની સજ્ઝાય	ચારૂદત્ત	કો
ધૂર્તાખ્યાન પ્રબંધની બાલબોધ કથા	મુ ક હરિભદ્ર સૂરિ ૧૮૯૦	ઇડર ભ ૨ ડી ૪ પ્ર ૬૯
ધ્યાનામૃત રાસ	વિનયચંદ્ર	કો
ધ્યા રાસ	સુમતિકીર્તિ સૂરિ	
ધ્યાનામૃત રાસ		અમ ડી ૨૪૩ ૪૭
ધ્યાનમાળા	નેમિદાસ શ્રાવક	
ધ્યાન સ્વરૂપ રાસ	ભાવવિજય	
ધ્યાનચતુષ્પદી	દેવચંદ્રજી	અમ ડા ૭૦ ન ૧૦૭

ન નર્મદાસુંદરી ચોપાઈ	કમલશી ૧ ૧૬૭૮ ચૈ સુદ ૧૦	કો
(મે) નવવિચાર ચોપાઈ	માનવિજય	અમદા ડા ૬૭, ૧૭ ડા ૨૩૯, ૬૧, ડા ૬૮, ૧૩
નયપ્રકાશ	પુણ્યસાગર	
નયચંદ્ર રાસ	સમયસુંદર	
નયવિચારનો રાસ	માનવિજય ગણિ	કો
નવરસ સાગર		કો
નવરત્ન ચિંતામણી સજ્ઝાય		કો
નર્મદાસુંદરી રાસ	મેરૂવિજય ૧૭૫૪	કો
" "	ધર્મસિંહ	
નલ ચરિત્ર	નયસુંદર	કો
નલ દમયંતી રાસ (મુદ્રિત)	૧૬૬૫ પો૦	આ કા મ મૌ ૬
" " "	મેઘરાજવાચક ૧૬૬૪	કો આ કા મ મૌ ૩
નલ દમયંતી રાસ	સમયસુંદર	ડી ૨૧૯૩
" "	૧૬૮૬	કો
" "	૧૬૭૩	ઇડર ભ ૨ ડા ૬ ૧૪૬
" "	ઋષિવર્ધન	
" "	ધર્મરત્ન	
નવાણુ	ગુણસાગર ઉપાધ્યાય	કો

નવકારનો રાસ	ઉદયરત્ન	કો.
(બે) નવકારનો રાસ	ગૌડીદાસ ૧૭૫૫ આ. સુ. ૧૦	કો ઇડર ડા. ૬. બં. ૨ નં. ૧૫૨
નવકારનો રાસ	ધર્મમન્દિર દયાકુશલના શિષ્ય	કો.
,,	કુશલલાભ	લીં. ૩૦૫૭
નવકાર રાસ		લીં. ૨૫૯૨
નવકારવાલીની સજ્ઝાય	કવિયણ	કો.
નમસ્કાર રાસ		લીં. ૨૩૯૩
નવતત્ત્વ ચોપાઈ	દેવચંદ્ર જગચંદ્ર શિષ્ય	ઇડર બં. ૨. ડા ૮ નં. ૨૦૩
નવતત્વ રાસ	ઋષભદાસ	
,,	ભાવસાગર	કો.
,,	સૌભાગ્યસુંદર	કો.
નવસ્મરણ ગૌતમ રાસ (મુદ્રિત)		શેઠ દેવચંદ લાલચંદની ફ્રાં. મિતિવાલી સુરતની લાલબેગ કિ રૂ. ૦-૩-૦
(બે) નર્મદાસુંદરી રાસ	મોહનવિજય ૧૭૨૪ પો. વ. ૧૩ શનિ	ઇડર બં. ૨. ડા. ૬૫, ૧૩૧ ૧૪૩
નાગદત્ત ચોપાઈ	ભીમ	અમ ડા. ૭૪, ૧૪
નાનાપ્રકાર ચોપાઈ		અમ ડા. ૨૪૩, ૨૭
નાભાક કથા		અમ. ડા ૫૦ નં. ૮૩
નેમરાજુલ સજ્ઝાય	જિનસાગર	કો.
નેમરાજુલની સજ્ઝાય	રૂપવિજય	કો.
નેમરાજુમતિ રાસ	સમયસુંદર	
,, ,,	જયવંત સૂરિ	
નેમરાજુલનો પત્ર	રૂપવિજય વિનયવિજયના શિષ્ય	કો.
નેમરાસો	અમીવિજય ૧૮૩૯	કો.
નેમિકુમાર ચરિત્ર	ગજસાગર સૂરિ (વિધિ પક્ષ) ૧૬૯૫ ફા. સુ. ૬ બુધ	ઇડર
નેમિરાસ	निपुण मुनि	
,,	કનકકીર્તિ	
નેમિનાથ ભાસ	કમલવિજય	લીં. ૩૧૮૮
,, ,,	કાન્તિવિજય	લીં. ૩૧૯૫

નેમિનાથ ભાસ	પદ્મવિજય	અમ. ડા. ૬૮, ૪૬ ડા. ૨૪૦. ન. ૯-૧૦
નેમિનાથ રાસ	,, ૧૮૩૦	લીં. ૨૧૮૫, ૧૮૧૩, ૩૨૭૪
,,		
,, ,,	પુણ્યરતી ૧૬૩૯	કો.
,, ,,	વિજયદેવ સૂરિ	કો.
નેમનાથ રાજીમતિ ભાસ	ભીમવિજય	લીં. ૩૦૭૦
નમિરાજર્ષિ	સમયસુંદર	
નેમિનાથ રાસ		ભીમસીંહ માણેક મુંબઈ કિં. રૂ ૨-૪-૦
નેમિરંગ રત્નાકર	લાવણ્યસમય	
નેમિનાથ બાર માસા	ઉદયરત્ન	અમ. ડા. ૨૪૫-૧૧૫
,, વિવાહ	શ્રી બ્રહ્મ	અમ ડા. ૨૪૫-૨૦
,, શલોકો	મોતી સાલુ	અમ. ડા. ૭૧, ૧૩૩ ડા. ૨૪૫, ૪૮, ૪૯
નંદ બત્રીશી		ઈડર. ભં. ૧. નં. ૨૮૫
નંદીષેણ કથા (અપૂર્ણ)		લીં. ૨૩૫૪
,, ઋષિ રાસ	જ્ઞાનસાગર	અમ. ડા. ૨૪૩. ૨૪, ૨૩
,, ,,	જ્ઞાનસાગર ઉપાધ્યાય ૧૭૧૯	કો.
નંદ બત્રીશી	હેમવિમલ	
નંદિષેણ રાસ	મણિક્યસાગર ૧૪૨૫ કા વ. ૮. શુક્ર	ઈડર. ભં. ૨. ડા. ૭. પ્ર. ૧૬૧
,, ,,	,, લે. સ. ૧૭૨૫	લીં. ૨૪૭૧
,, ,,	જિનદેવ સૂરિ.	

પ પદ્મછાકરાસ	લબ્ધિઉદય જિનરાજસાગર શિષ્ય ૧૭૭૩ ચૈ સુ. ૧૫ શનિ.	ઈડર.
પદ્મની સતીનો રાસ	,,	કો.
પદ્મરાસ	વિનયસમુદ્ર	કો
પરદેશી રાજાનો રાસ	જ્ઞાનસાગર ઉપાધ્યાય	કો.
,, ,, ની ચોપાઈ	સહજસુંદર	કો.
પરમેષ્ટિ	ઉદયરત્ન	
પરદેશી રાજાનો રાસ		જૈન ધર્મ પ્ર. સભા ભાવનગર કિં. રૂ. ૦-૪-૦
પર્યાપ્તિનો રાસ	સિદ્ધ સૂરિ	અમ. ડા ૧૭૧. ૪૮
પર્યુષણ પર્વની સજ્ઝાય	મતિહંસ	કો.
પાંચ કુગુરુની સજ્ઝાય	યશોવિજય	કો.
પાંચ પાંડવની સજ્ઝાય	કવિયણ	કો.

પાડવ વસિતા – ચંદનબાલા રાસ		
પાડવ ચોપાઈ	લાભવર્ધન. ૧૭૬૭	કો.
પાપબુદ્ધિ – ધર્મબુદ્ધિ		લીં ૭૭૦
પાર્શ્વચંદ્ર સૂરિ ગીત	વીરજી ૧૭૦૨	લીં. ૨૬૬૨–૧
„ „ છંદ	જયચંદ	લીં. ૨૬૬૨
„ „ „		
પાક્ષિક છત્રીશી	આર્યાચંદ્ર	લીં ૨૫૦૯, ૨૫૩૭, ૧૫
પાર્શ્વનાથ છંદ	કપૂર શેખર	લીં. ૨૫૩૭-૧૨
„ „	પાસ કવિ	લીં. ૨૫૩૭-૧૬
„ „	મેઘરાજ	લીં. ૨૫૩૭–૧૯
„ „	રામવિજય	લીં. ૨૫૨૭, – ૯
„ „	લબ્ધિઋષિ	લીં ૨૫૩૭ ૧૪–૧૭
„ લાવણી	રંગવિજય ૧૭૦૧	કે.
પાર્શ્વનાથ છંદ	લબ્ધિરૂચિ હર્ષ ઋષિના શિષ્ય	કો.
પુણ્યપાપ રાસ	હરખજી	કો.
પૂજાપ્રકરણ ચોપાઈ	દેવમન	અમ. ડા. ૬૭, ૨૯
પુણ્યવિલાસ રાસ	જિનહર્ષ	ઈડર. ભં. ૨. ડા. ૬ નં. ૧૩૨
પુણ્યસાર ચોપાઈ	મેરૂ પંડિત	અમ. ડા. ૭૦. નં. ૫, ૭૧
„ „	પદ્મમુનિ	૦
પુણ્યપાપનો રાસ	રામદાસ	કો.
પુણ્ય છત્રીશી	સમયસુંદર	
પુણ્યપાપનો રાસ	રામદાસ ઋષિ	અમ. ડા. ૨૪૩, ૧.
પુણ્યાઢ્ય રાસ		અમ. ડા. ૭૧ ૨૨, ૨૭
પુરંદર કુમાર રાસ	માનદેવ	અમ. ડા. ૭૦, ૧૦૯
„	માનદેવ	લીં. ૧૯૧, ૨૮૯૬
„ ચતુષ્પદી	„	લીં ૨૫૯૦
પૃથ્વીચંદ્ર ગુણસાગર	લબ્ધિવિજય	
„	દેવચંદ્ર	
પુરંદર ચતુષ્પદી અપૂર્ણ		લીં. ૩૦૭૭
પંચપરમેષ્ટિ રાસ	ઉદયરત્ન ૭૬૨	લીં ૨૮૬૮
પંચભાવના રાસ	૦	
પંચાખ્યાન	યશોધર	કો.
પંચાખ્યાન	ગુણમેરુ સૂરિ	
„ રાસ	સૌભાગ્યવિમલ	કો.
પંચગાનિ રાસ	લાભમંડન મુનિ	
પંદર તિથિની સજ્ઝાય		

પંદરમી વિદ્યા કલ્લોલનો રાસ	વીરચંદ ૧૭૯૮ બી. શ્રા. વ. ૫	ઈડર ભં. ૨. ડા. ૭. ૧૮૮
પ્રતિક્રમણ ચોપાઇ (ટબો)		અમ. ડા. ૨૪૪, ૮૧, ૮૨
પ્રતિક્રમણવિધિ રાસ		
પ્રતિબોધ સ્વાધ્યાય	સકલચંદ	લીં. ૨૮૪૦
પ્રતાપસિંહ બાણુ	સાધ્વી ઋદ્ધિશ્રી	
પ્રત્યેક બુદ્ધનો રાસ	સમયસુંદર	અ ૭૦, ૨૧, ૨૬. ડા. ૨૪, ૧૧, ૧૩
,, ,,	,, ૧૬૬૨ જે. સુ. ૧૫	ઈડર ભં. ૨. ડા. ૬. નં. ૧૩૮
,, ,,	તીર્થશુક્લ	કો.
,, ,, અપૂર્ણ		લીં. ૨૯ ૩
,, ,,	સૌભાગ્યસુંદર	
,, ,,	નિધિકુશલ	
,, ,, રાસ	૧૭૨૭ આ. સુ. ૨	ઇસોલ
પ્રાપ્તિયા	સગયસુંદર	
પ્રદેશી રાજાનો રાસ	જ્ઞાનચંદ્ર	કો
,, ,,	જ્ઞાનસાગર ૧૩૩૪	લીં. ૨૫૩૧/૩
,, ,,	જ્ઞાનસાગર	
,, ,,	સહજસુંદર	
,, ,,		લીં. ૨૧૩૦
પ્રદ્યુમ્ન ચરિત્ર	રત્નચંદ્રસાધક	અમ. ડ઼ં ૬, ૫–૬
,, ,,	રવિસાગર	અમ. ૨૯૭, ૧–૨
,, ,,	સોમકીર્તિ	અમ. ૨૯૭, ૩–૪
પ્રદ્યુમ્ન ચોપાઇ	દેવચંદ્ર	કો.
,, ,,	કમળશેખર	
,, રાસ	સમયસુંદર	અમ. ૨૪૩, ૧૦૦
પ્રદ્યુમ્ન, શાંબકુમાર રાસ	મયારામ ૧૮૮૮ શ્રા. સુ. ૬	કો.
પ્રભાવના આખ્યાન	નયસુંદર	લીં. ૨૨૮૨
પ્રભાવતી રાસ	નયસુંદર	અમ. ડા. ૨૪૩, ૭૫
,, ,,	,,	કો.
પ્રસન્નચંદ્ર રાજઋષિની સજ્ઝાય		કો.
પ્રિયમેલક ચતુષ્પદી	સમયસુંદર ૧૬૭૨	લીં. ૨૧૯૮
પિંડ વિશુદ્ધિ રાસ	—	—
પ્રિયમેલક પ્રબંધ રાસ	સમયસુંદર	લીં. ૩૧૨૧
પ્રિયમેલક રાસ		અ. ડા. ૭૦, ૯૯, ૧૦૫, ૧૦૬

પ્રિયમેલક રાસ	સમયસુંદર	કો.
પ્રિયકર નૃપ	ગુણવિજય	
પ્રિયમેલક સબંધ	૧૬૮૫	ઇડર ભં. ર. ડા. ૪ પ્ર. ૧૧૪
પૃથ્વીચંદ્રકુમાર રાસ	દેવચંદ	ઇડર
,, ,,	માણિકયસુંદર સૂરિ	અમ. ૨૮૩, ૯૯
પ્રેમચંદ સંઘ વર્ણન રાસ	આણંદસાગર ૨૮૪૩	લીં ૨૩૭૯
પ્રેમલા લચ્છી રાસ	દર્શનવિજય ૧૬૮૯	કો.

ફલવધી પાર્શ્વનાથ છંદ		લીં. ૨૦૪૦
,, ,,		લી ૩૧૩૨
બલિભદ્ર રાસ (મુદ્રિત)	લાવણ્યસમય ૧૫૮૯ મહા ગવિવાર	પ. જૈ. સં. મા આ.
બારવ્રત રાસ	કાન્તિવિજય ૧૮૬૫	કો.
બાર ભાવનાની સજ્ઝાય	જયસોમ	કો.
,, ,,	જિનચંદ્ર સૂરિ	
બારવ્રતની ટીપનો રાસ (મુદ્રિત)	જ્ઞાનવિમલ સૂરિ ૧૭૨૯	શ્રી દયાવિમલ ગ્રંથ માળા અમદાવાદ
,, ,,	પ્રીતિવિજય	
,, ,,	ઉદયરત્ન	
,, ,,	ઢૂંઢક	
બારવ્રતનો રાસ		અ ૨૪૩, ૨૮, ૨૯
બાહુબલની સજ્ઝાય	માણેકમુનિ	કો.
બાહુબલી ચરિત્ર	વિજયદેવસૂરિ	
બુદ્ધિરાસ	શાલિભદ્ર	અ ડા ૫૦. ૧૧૧
,,	,, લે. સં. ૧૭૮૬	ઇડર. ભં. ર. ડા. ૭૫, ૧૭૦
,,	,,	લી ૩૧૭૦, ૩૧૭૧
,,		લીં. ૨૬૦૯
,,		કો.
બુધરાસ	—	—
બોહાનો	લાવણ્યસમય	કો

ભગવતી સૂત્રની સજ્ઝાય		કો.
ભરટક બત્રીશી રાસ	દુરંગ	અમ. ડા. ૨૪૨, ૪૫
,,	,,	

ભરત ચક્રવર્તી રાસ અપૂર્ણ		લીં. ૨૭૪૭
ભરત બાહુબલી રાસ	ગુણરત્ન સૂરિ	કો
” ”	તેજવર્ધન	
” ” (મુદ્રિત)	સંઘવી ઋષભદાસ ૧૬૭૮	આ કા. મ. મૌ. ૩
” ”	જિનસાધુ	કો.
ભરત વિષ્ણુકુમાર રાસ	નંદલાલ	કો.
ભરતેશ્વરનો રાસ	ઋષભદાસ	અમ ૨૪૩, ૧૧
”	”	કો.
ભાગવારક સજ્ઝાય	ઉદયરત્ન	કો
ભીમ ચોપાઈ (મુદ્રિત)	કીર્તિસાગર શિષ્ય ૧૭૪૯. આ. સુ. ૧૪.	કો
ભાદમ ગીશ્વર	—	—
ભાવપ્રકાશ સજ્ઝાય	જ્ઞાનસાગર ઉપાધ્યાય ૧૭૭૮ આ.	કો.
ભુવન ભાનુ કેવલીનો રાસ, કથા સહિત		ભીમસીંહ માણેક. મુંબઈ કિં રૂ. ૨-૮-૦
” અપૂર્ણ	ઉદયરત્ન	અમ. ૨૪૩, ૫૦
” રાસ	” ૧૭૬૯	કો.
ભુવનાનંદા સતી રાસ	સુમતિધર્મ	કે.
ભોજ ચરિત્ર રાસ	હેમાનંદ	કા. ૨૪૧, ૪૧
”	”	કો.
ભોજરાજાની ચોપાઈ	કુશલધીર ઉપાધ્યાય ૧૭૨૯ મહા વદ ૧૩	કો.

મ મચ્છેદ્ર		
મચ્છોદર ચોપઈ	રુચિરવિમલ ૧૭૨૭	કો.
” ”	લાવણ્યરત્ન	
મચ્છોદર પંચેન્દ્રિય સ્વાધ્યાય	શાંતિહર્ષ ૧૭૧૭	લી. ૨૪૫
મણિપતિ ચરિત્ર મૂલ	હરિભદ્રાચાર્ય	લી ૮૫૩
મનોરથમાલા	જિનસમુદ્ર સૂરિ	
મન થીર કરવાની સજ્ઝાય	વિજય પદ્મવિજયના શિષ્ય	કો.
મયણરેહા રાસ	વિનયચંદ્ર	કો.
” સતીનો રાસ	મતિશેખર ૧૫૩૭	કો.
” ”	ધર્મમેરુ	
મદનકુમાર રાસ	ક્ષમાસાગર	કો.
” ”	”	અમ. કા. ૭૦. નં. ૬૦

મદન રાજર્ષિ રાસ	દામોદરદાસ	અમ. ડા. ૨૪૩, ૪૧, ૯૨
,, ,,	,,	કો.
મયણરેહા મહાસતીનો રાસ (મુદ્રિત)	સમયસુંદર ઉપાધ્યાય	વકીલ કે. પે.ની ખાનગી લાયબ્રેરી, અમદાવાદ કિં. ૦–૫–૦
મયણરેહા સતીનો રાસ	મતિશેખર	
,, ,, (મુદ્રિત) અલભ્ય	સમયસુંદર ઉપાધ્યાય	,, ,,
,, ,, (મુદ્રિત)	માનસાગર ગણિ	શ્રી. ભીમસિંહ માણેક
મલયાસુંદરી મહાબલ ચરિત્ર	જ્ઞાનરત્ન ૧૭૬૬	ઇડર
,, ,, રાસ	લાલચંદ ૧૭૪૩	લીં. ૨૮૨૮
મલધન રાસ	પદ્મવિજય ૧૮૫૦	લીં. ૩૦૫૬
મનુષ્ય ભવ વિચાર રાસ	–	–
મલ્લરેખા ચતુષ્પદી		લીં. ૨૩૨૩
મહાબલ મલયરાસ	જિનહર્ષ ૧૭૫૧	ઇડર ભં. ૨. ડા. ૫ નં. ૧૨૮
,, ,,	,,	કો.
,, ,,	કાન્તિવિજય ૧૭૭૫	કો.
મહાબલ મલયરાસ	વિજયગણિ	
,, ,,	કાન્તિવિજય ૧૭૭૫	ઈ. ભં. ૨. ડા. ૫, ૧૩૦
મલયસુંદર	—	—
મહાબલ રાસ		લીં. ૨૧૨૯
મહામંત્ર નવકાર રાસ	ગૌડીદાસ ૧૬૪૦	ઈડર. ભં. ૨. ડા. ૭, ૧૬૧
મહાવીર સ્વામીની લાવણી	ગીરધરલાલ	કો.
મહાસતી-શીલસુંદરી રાસ (મુદ્રિત) અલભ્ય	ધનચંદ્ર સૂરિ	અભિધાનરાજેન્દ્ર કાર્યાલય, રતલામ.
મહીપતિ રાજા અને મતિસાગર પ્રધાન રાસ	ઉદયરત્ન	કો.
મહીપાલ ચતુષ્પદી	હેમરત્ન ૧૬૩૬	લીં. ૩૦૬૦
મહીપાલ ચરિત્ર	વીરદેવગણિ	જૈન ધર્મ પ્ર સભા, ભાવનગર.
, સમીક્ષક	,, ૧૬૭૭	લીં. ૧૬૭૭, ૫૩૭
મહીપાલ રાસ	અમીપાલ	અમ. ડા. ૨૪૩, ૧૫.
માધવાનલ ચોપાઇ	કુશલલાભ ૧૬૧૬	ઈડર ભં. ૨. ડા. ૮. નં. ૧૩
માનતુંગ માનવતીની ચોપ	અભયસોમ ૧૭૨૭	લીં. ૨૮૯૮
માકડોના ચોપાઈ	કુશલલાભ	
માનતુંગ માનવતીનો રાસ (મુદ્રિત) અલભ્ય		સવાઇભાઈ રાયચંદ કિં. રૂા. ૮–૦–૦
,, ,,	મોહનવિજય ઉર્ફે મેરુવિજય ૧૭૬૦	કો.

માનતુંગ માનવતીનો રાસ (મુદ્રિત) અલભ્ય	મોહનવિજય ઉર્ફે મેરૂવિજય	ઇડર. ભં. ૨. ડા. ૬. પ્ર. ૧૩૯, ૧૪૭, ૧૫૯.
,, ,,	,, ૧૭૬૦	લીં. ૨૮૩૦
,, ,,	,, ૧૭૬૧	લીં. ૨૨૮૧
,, ,,	,,	અમ. ૭૦, ૩૯, ૪૦
,, ,,	માનવિજય	—
,, ,,	રૂપવિજય	—
માલાનો રાસો	—	—
માનપરિહસ ભાસ	બ્રહ્મ	લીં. ૨૮૮૫, ૧૧
માસ ખમણ રાસ	ઉ યરત્ન	લીં. ૩૨૮૬, ૧
મુગ્ધાવબોધ મૌક્તિક	દેવસુંદર શિષ્ય	
મુનિચંદ્ર ભાસ	૧૭૯૨	લીં. ૨૯૫૫
મુનિમાલિકા	ચારિત્રસિંહ	
મુનિ ચતુષ્પદી	૧૫૫૦	લીં. ૨૨૯૮, ૧૮૬૬, ૨૨૪૦
મુનિ ચતુષ્પદી	ધર્મ મંદિર	
,, ,, રાસ		અમ. ૭૦, ૪૧, ૪૨, ૨૩૧ ૧, ૨૪૨, ૪૨
મુહપત્તિના ૫૦ બોલની સજ્ઝાય	વીરાવિજય	કો.
મૂરખની સજ્ઝાય	નિત્યવિજય	કો.
મૂલદેવ	—	—
મૃગાકલેખા ચરિત્ર રાસ		અમ. ડા. ૨૪૩, ૮૮, ૮૯, ૭૦, ૭૫
,, ,,	મુનિરત્ન	
,, ચોપાઈ	વિવેકવિજય	અમ. ડા. ૭૧, ૨૬
,, ,,	ગયચંદ ૧૮૩૮ ભા. વ. ૧૧	કો.
,, મહાસતી રાસ		ઇડર ભં. ૧. નં. ૨૮૮
,, સતી રાસ	વરુ	કો.
મૃગધ્વજકુમાર		
મૃગાવતી આખ્યાન	નકચંદ્ર	લીં. ૩૦૮૮
,, ,,	હીરવિજય	
,, ,,		લીં. ૨૧૩૦
,, ,,	સકલચંદ્ર મુનિ	કો.
,, ચરિત્ર		ઇડર ભં. ૧. નં. ૨૭૮
,, ,,		અમ. ડા. ૨૩૧, ૫૦, ૧૨૩, ૧૨૪, ૧૩૫, ૧૩૬
,, ,,	ચંદ્રકીર્તિ	
,, ચોપાઈ	૧૬૮૯ આ. સુ. ૧	કો.

મૃગાવતી આખ્યાન	ચતુષ્પદી અપૂર્ણ	સમયસુંદર ૩૦૪૯	લીં. (૨૫૮૯ પૂર્ણ)
,,	,,	સકલચંદ્ર	લીં. ૨૬૨૫
,,	ચોપાઇ	સમયસુંદર ૧૬૬૮	ઇડર ભં. ૨. ડાં. ૮. નં. ૨૭૯
,,	રાસ	,,	અમ. ડા. ૭૯, ૭૦, ૫૪, ૨૪૩
,,	,,	,,	૮૪, ૮૫
,,	,,	,,	કો.
મેઘકુમારની સજ્ઝાય		પ્રીતિવિમલ	કો.
,, ,,		પુના	કો.
મેઘ કુમાર રાસ		કનકસુનિ	લીં. ૨૨૫૨, ૧
મેઘ વાહન રાસ		નયકલશ	કો.
મેતારજ સજ્ઝાય		ઋદ્ધિચંદ્ર ભાનુચંદ્ર કરમોક શિષ્ય ૧૫૯૫, મહા. સુ. ૧૩ બુધ	કો.
મેરૂતુંગ સૂરિ રાસ			લીં. ૨૧૪૬
મોટી હુંસન કરવા વિષે સજ્ઝાય		હર્ષ	કો.
મોહ વિવેકનો રાસ (મુદ્રિત)			ભીમસિંહ માણેક, મુંબઈ
,,		ધર્મ મંદિર, ૧૭૪૧	કો.
મૌન એકાદશીનું ચરિત્ર		૧૬૬૭	ઇડર. ભં ર. ડા. ૪-૭૨
મંગલ ગીત		જિનહર્ષ	
મંગલ કળશ કુમાર રાસ		દીપ્તિવિજય ૧૭૪૯	કો.
,, નો રાસ (મુદ્રિત)			ભીમસિંહ માણેક, મુંબઈ
,, ,,		રાજવિજય	કો.
,, ,,		રામવિજય	અમ. ૨૪૩, ૪૦
,, ,,		પ્રેમમુનિ ૧૬૯૨	લીં. ૨૮૩૦
,, ,,			લીં. ૨૫૯૧-૩૦૦૦

યમલક રાસ	સમયવાચક	કો.
યશોધર રાસ	ઉદયરત્ન	કો.
,,	શિવરત્ન	
,,	ઉદયરત્ન	અ ૨૪૨, ૯
,,	લાવણ્યરત્ન	
,,	જિનદાસ બ્રાહ્મણ	
,,	જ્ઞાનદાસ લુંકાગચ્છીય	અ. ડા. ૭૦ ૫૯
યશોભદ્ર સૂરિ રાસ (મુદ્રિત)	લાવણ્યસમય	એ. રા. સં. (મ. વિ. જૈ. ગ્રં.) ભાવનગર.

માનતુંગ માનવતીનો રાસ (મુદ્રિત) અનભ્ય	મોહનવિજય ઉર્ફે મેરૂવિજય	ઈડર. ભં. ૨ ડા. ૬ પ્ર. ૧૩૯, ૧૪૭, ૧૫૯.
,, ,,	,, ૧૭૬૦	લીં. ૨૮૩૦
,, ,,	,, ૧૭૬૧	લીં. ૧૧૮૧
,, ,,	,,	અમ. ૭૦, ૩૯, ૪૦
,, ,,	માનવિજય	—
,, ,,	રૂપવિજય	—
માલાનો રાસો	—	—
માનપરિહસ ભાસ	બ્રહ્મ	લીં. ૨૮૮૫, ૧૧
માસ ખમણ રાસ	ઉદયરત્ન	લી. ૩૨૮૧, ૧
મુગ્ધાવબોધ મૌક્તિક	દેવસુંદર શિષ્ય	
મુનિચંદ્ર ભાસ	૧૭૬૨	લીં. ૨૯૫૫
મુનિમાનિકા	ચારિત્રસિંહ	
મુનિ ચતુષ્પદી	૧૫૫૦	લીં. ૨૨૯૮, ૧૮૬૬, ૨૨૪૦
મુનિ ચતુષ્પદી	ધર્મમંદિર	
,, ,, રાસ		અમ ૭૦, ૪૧, ૪૨, ૨૩૧ ૧, ૨૪૨, ૪૨
મુહપત્તિના ૫૦ બોલની સજ્ઝાય	વીરવિજય	કો.
મૂરખની સજ્ઝાય	નિત્યવિજય	કો
મૂલદેવ	–	–
મૃગાંકલેખા ચરિત્ર રાસ		અમ. ડા. ૨૪૩, ૮૮, ૮૯, ૭૦, ૭૫
,, ,,	મુનિરત્ન	
,, ચોપાઈ	વિવેકવિજય	અમ ડા. ૭૧, ૨૬
,, ,,	રાયચંદ ૧૮૩૮ ભા વ. ૧૧	કો.
,, મહાસતી રાસ		ઇડર ભ. ૧ ન. ૨૮૮
,, સતી રાસ	વચ્છ	કો.
મૃગધ્વજકુમાર		
મૃગાવતી આખ્યાન	સકલચંદ્ર	લીં ૩૦૮૮
,, ,,	હીરવિજય	
,, ,,		લી. ૨૧૩૦
,, ,,	સકલચંદ્ર મુનિ	કો.
,, ચરિત્ર		ઇડર ભ. ૧. ન. ૨૦૮
,, ,,		અમ. ડા. ૨૩૧, ૫૦, ૧૨૩, ૧૦૪, ૧૩૫, ૧૩૬
,, ,,	ચંદ્રકીર્તિ	
,, ચોપાઈ	૧૬૮૯ આ. સુ. ૧	કો

ગજસિંહ કુમાર રાસ	જમાનંદ	અ ૭૦, ૧૦૮
,,	યશોનંદ	કો
ગજસિંહ ગજવતી	ગોડીદાસ	કો
ગજસિંહ રત્નવતી રાસ	ઉદયરત્ન	અમ ૨૮૭, ૨૯, ૩૦
રાજસાગર સ્વર્ગગમન		
ગણિભોજન પરિહાર રાસ (મુદ્રિત)	જિનહર્ષ	ભીમસિંહ માણેક કિં ૦-૨-૦
,,	, ૧૭૫૯	કો.
,		
,,	અમૃતસાગર	
, ચોપાઈ	ધર્મસમુદ્ર ૧૭૮૨	ઈડર ભં ૧-૭૭૬
,, ,,	મેઘરાજમુનિ	ઈડર ભ. ૧, ૨૮૩
,, ,,	સુમતિહંસ ૧૭૨૩	ઈડર ભ ૨ ડા. ૭. ૧૯૭
,, ની સજ્ઝાય	વસ્તા	કો.
,, નો રાસ		
રામયશોગાન રાસ	કેશરમુનિ	મનસુખભાઈ રાયચંદ અમદાવાદ
રામકૃષ્ણ ચોપાઈ	લાવણ્યકીર્તિ	કો
	કમલ સૂરિ શિષ્ય	
,, રાસ	,, ૧૬૭૭	લી ૪૮૨૭
રામચંદ્ર – તેજસાર રાસ	ગજવિજય ૧૮૬૦	કો
રામચંદ્ર લેખ	માનસાગર	અ ૭૧ ૯
રામચંદ્ર	માણિક્યચંદ્ર	
રામરાસ (મુદ્રિત)		કિં ૧-૮-૦
,,		લી. ૨૬૬૬
રામજશ રાસ		
રામસીતા	—	
રામસીતા લેખ	ગર્લિસેન સૂરિ	
,, ,,	અમરચંદ	લી ૨૬૬૪
,, ,,	માનસાગર	
રામાયણ (શ્રી રામ યશો સાધન રાસ)	સમયસુંદર	
રામચંદ્ર સૂરિનો રાસ (માગરાસ) (મુદ્રિત)	કેશરાજ મુનિ ૧૬૮૩	આ કા મ મોર મુંબઈ
રાસ – મંદેકરી નવા		યશો ગ્ર. મા ભાવનગર
રાવણને મંદોદરીએ આપેલા ઉપદેશની સજ્ઝાય	શ્રી શ્રીસાર ૧૫૬૫	લી ૪૭૯૮
રાવણ શિક્ષા સંવાદ	વિદ્યાચંદ્ર	કો.
રિપુમર્દન રાજર્ષિ ચરિત		લી ૩૧૬૬
, , રાસ	લબ્ધિકલ્લોલ	ઈડર
રૂપકુંવર રાસ (મુદ્રિત)	વિવેકવિજય	લી ૩૮૬૫
રૂપચંદ રાસ	નયનસુંદર ૧૬૩૭	આ કા મહો મૌ ૬ઠ્ઠું
	,,	અ ડા ૨૪૧, ૯

રૂપચંદ રાસ	નયસુંદર ૧૬-૭	કો.
રૂપસેન કનકાવતી ચરિત્ર		લી. ૮૪૮
,, ,, ની ચોપાઈ		લી -૫૮૮
,, રાસ		લી. ૨૮૧૬
,, ચોપાઇ	મન- ગ	અ ડા ૭૧, ૧૦
રોહિણી	જ્ઞાનવિમલ	
રોહિણી રાસ	ઋદ્ધિવિજય ૧૬ ૭૭	કો
,, ,,	ઉદયવિજય	
રોહિણિયો ચોર	દેપાલ	
,, ,,	ઋષભદાસ	

લ વનિતાગ રાસ	ક્ષમાકલશ	
લીલાધર	નુ-ડમુનિ	
લીના નમિ ા્જીમતિ આખ્યાન	ભાણમુનિ	લી. ૨૮૧૦
લીલાવતી ચતુષ્પદી અપૂર્ણ		લી ૧૯૫૭
લીલાવતી રાસ	ઉ ય ર્ન ૧૭૬૭	લી. ૨૮૭૧
,, ,,	,,	લી ૧૭૧૩
,, ,,	,,	લી. ૧૭૮૦, ૧૭૦૮
,, ,,	,, ૧૭૬૭	કો
,, , મતિસાગરનો રાસ (મુદ્રિત)	,,	ભીમસિંહ માણેક, મુંબઈ
,, રાસ		મા.
લીલાવતી રાસ (મુદ્રિત) અનન્ય		સવાઈભાઈ રાયચંદ, અમદાવાદ
,, ,,		જૈન ધ પ્ર. સભા, ભાવનગર
,, ,, સુમતિ વિલાસ	પદ્મસાગર	
,, ,, નાઠુઆ		અ ડા ૭૦, ૧૧૩
,,		લી. ૨૪૨૮
,, ,,	દન પી- ઉ	
,,	મ્હુઆ	કો
	સિરચંદ	
,, ,,	પ્રેમજી	કો
,, ,,	? આણંદ નાન	કો
,, ,,	શાન્તિવિજય	
લેખ લી મબ્જ ધ	આનંદસાગર	કો
લવકુશ રાસ	રાજસાગર શિષ્ય	

વચ્છરાજ દેવરાજનો રાસ (મુદ્રિત)	લાવણ્યસમય	આ કા મહોદધિ મૌ ૩ ૪
,,	લાભસમય	
વચ્છરાજ રાસ	નેમવિજય	કો
વજ્રમુનિ સજ્ઝાય	પદ્મવિજય	કો
વજ્રસ્વામી રાસ	જિનહર્ષ ૧૭૫૦	લી ૭ ૧૨
વજ્રસ્વામીનો રાસ	ધર્મદેવમુનિ ૧૫૧૩	લી ૨૩૬૧ ૨૬૦૪
,, ,,	,, સૂરિ	અ કા ૭૦ ૧૧૧
,,	ગણિ	કો
	સૌભાગ્યરત્ન શિષ્ય	
વણઝારા સજ્ઝાય	પદ્મવિજય	કો
વરદત્તકુમારની સજ્ઝાય	દીપવિજય	કો
વન ચોરી ચતુષ્પદી	સમયસુંદર ૧૬૮૧	લી ૪૨૦૧
વસુદેવકુમાર ચતુષ્પદી	હર્ષકુલ	લી ૨૨૫૩
	હર્ષકુશલ	અ ૨૪૩, ૬૧
,,	કુશલગણના શિષ્ય ૧૫૫૭	કો
વસુદેવ કુમાર ચતુષ્પદી	જિનહર્ષ	
,, ,,	હેમ વિમલ	અ. કા ૭૧ ૧૮
વસ્તુપાલ ચરિત્ર	અરિસિંહ	અ કા ૨૩૦, ૩૨
,,	જિનહર્ષ	અ કા ૨૩૦ ૧૧
વસ્તુપાલ તેજપાલ રાસ	પાર્શ્વચંદ્ર	કો
,, ,,	મેરુવિજય ૧૭૨૧	કો
,, ,, (મુદ્રિત)	,,	ભીમસીંહ માણેક
,, ,,	સમયસુંદર ૧૬૮૨	કો
વસ્તુપાલ પ્રશસ્તિ	મલધારીય નરચંદ્ર સૂરિ	અ કા ૫૧ ૨૯
વાસુપૂજ્ય જિન પુણ્યપ્રકાશ રાસ	આણંદ વિમલ	અ કા ૨૪૩, ૧૦૧
,, ,,	વર્ધમાન	અ કા ૨૪૫, ૧૮, ૧૯
,, ,,	માનસાગર	
,, ,,		
,, ,,	સકલચંદ્ર	લી ૮૮૭૨
વિક્રમ ચરિત્ર	ક્ષેમ ગણિ	અ કા ૪૦, ૫૮ ૬૭, ૧૦૩, ૧૧, ૪૦
,,	દેવમૂર્તિ	લી ૫૮૭
,,	રામચંદ્ર સૂરિ	લી ૬૫
,,	૧૬૪૧ અષાડ વદ ૧૧	કો
	શુભશીલ ગણિ	અ કા ૪૮, ૫૫, ૫૮

વિક્રમાદિત્ય ચોપાઇ	લાવણ્યસાગર ૧૭૨૭ પો. સુ ૧૦	ઇડર
,, અપૂર્ણ	શાકે. ૧૫૧૦	લીં. ૨૦૮૮
વિક્રમ ચરિત્ર લીલાવતી રાસ	શ્રી ભાણવિજય ૧૮૩૦ જેઠ સુ ૧૦	ઇડર. ભં. ૫ નં. ડા. ૪, ૧૧
વિક્રમરાજ અને ખાપરાચોરનો રાસ	મંગલ માણેક ૧૬૩૮	કો.
વિક્રમ રાસ	લાભવર્ધન ૧૭૨૩	ભં. ૨. ઇડર. ડા. ૮, ૧૧૯૦
,,	હીરાનંદ	કો.
વિક્રમસેન રાસ	પ્રેમસાગર	અ. ડા. ૨૪૩, ૨૩
,, ,,	—	—
,, ,,	ઉદયભાણ	
,, ,,		કો.
,, ,,	પ્રેમસાગર લાવણ્યસાગરના શિષ્ય ૧૭૨૪	
વિક્રમાદિત્ય કથા		
,, ચોપાઇ	કર્પૂરવિજય	કો.
વિક્રમાદિત્ય નરસો કન્યા ચતુષ્પદી		લીં. ૩૧૯૭
,, નું ચરિત્ર	જ્ઞાનાચાર્ય રાજ્યસોમ ખરતરગચ્છીય ૧૭૨૪	ઇડર ભં. ૨. ડા. ૪૭૪
,, રાસ	લાભવર્ધન	કો.
,, પંચદંડનો રાસ	લક્ષ્મીવલ્લભ	કો.
,, ,,	ભાનુવિજયજી	અ. ડા. ૨૪૧, ૭
વિજયતિલક સૂરિ રાસ (મુદ્રિત)	દર્શનવિજયજી ૧૬૯૭	લીં. ૯૮૫ ભાવનગર ઐ. રા. સં. ભા. ૪. ય. જૈ. ગ્રંથ, ભાવનગર.
,, ,,	મેઘવિજય ૧૬૦૫	કો.
,, ,, (મુદ્રિત)		ઐ. રા. સં. ભા. ૪. ય. જૈ. ગ્રંથ, ભાવનગર.
વિચાર મંજરી	ગુણવિમલ	
વિજયદેવ સૂરિ નિર્વાણ	નિત્યવિજય	લીં. ૩-૫૦
,, ,,	કનકસાગર	
,, ,, રાસ		
વિચાર રાસ		ઐ. રા. સં. ભા. ૩ ય. જૈ. ગ્રંથ, ભાવનગર
વિજયશેઠ અને વિજયા શેઠાણી		કો.
વિજયસિંહ સૂરિનો રાસ		ઇડર ભં. ૨. ડા. ૧૩, ૧૨૧

વિદ્યાવિલાસ ચોપાઈ	જિનહર્ષ	અ. ડા. ૨૪૩, ૧૭
,, નરેન્દ્ર રાસ	હીરાનંદન	કો.
,, રાસ		અ. ડા. ૭, ૧૯૧
,, ,		અ. ડા. ૭૦, ૧૨૧
,, ,, રાજાની ચોપાઈ	જિનહર્ષ	કો.
,, ,, રાસ	રૂપસાગર	કો.
વિદ્યાસાગર રાસ (મુદ્રિત)		યશો. જૈ. ગ્રંથ, ભાવનગર ઐ. રા. સં. ભા. ૩
વિધિરાસ	૧૬૦૬	લીં. ૩૧૪
વિજયદેવ સૂરિ રાસ	—	યશો જૈન ગ્રંથ, ભાવનગર ઐ. રા. સ. ભા. ૩
,, ,,	રાજસિંહ ઉપાધ્યાય	કો.
વિનોદ વિલાસ રાસ	ઉદયરત્ન	કો.
વિમલમંત્રી રાસ	લાવણ્યસમય	લીં. ૩૨૫૩
વિમલમંત્રી રાસ	લાવણ્યસમય ૧૫૬૮	કો.
,, (મુદ્રિત)		કિં. ૦–૧૦–૦
,	રૂપવિજય	કો.
,,	લાવણ્ય સાગર	અ. ડા. ૭૦, ૧૯, ૨૪૧, ૩૫, ૩૬.
,,	રૂપવિજય	અ. ડા. ૨૪૧, ૩૪
,, શ્લોક	વિનીત વિમલ	લીં. ૨૦૮૯
વિરહણ પચ્ચરિકા	સારંગ કવિ	
વિમળા સતીનો રાસ	ભાવપ્રભ સૂરિ	કો.
વિન્હણી લેખ	૧૭૩૨	લીં ૨૭૫૩
વીરસેના રાસ	દીપ કવિ	
વીવાહલો મન્ત્રી પેથડ		લીં. ૨૭૫૨
વીરસેન કુસુમશ્રી રાસ		
વીર સ્વામી		
વીરભાણ ને ઉદયભાણનો રાસ	કેશવદાસ	કો.
,, ,,	જ્ઞાનવિજય ગણિ ૧૮૭૫	કલોલના ભંડારમાં છે
વીસ વિહરમાન નામ અપૂર્ણ	કલ્યાણ સાગર	લીં. ૩૨૪૩
વીસ સ્થાનક તપની સજ્ઝાય	સુદર્શન સાર	કો.
,, નો રાસ (પુણ્યવિલાસ)	જિનહર્ષ	અ ડા. ૬૯, ૧૧. ડા. ૨૪
,,	રૂપભદ્રાસ	
,,	જિનહર્ષ	—
,,	,, શાન્તિહર્ષ શિષ્ય	કો.
,, નો રાસ (મુદ્રિત)		કિં. ૨–૦–૦

વીસલ	—	—
વૃદ્ધિવિજય ગણિ રાસ		યશો વિ જૈ. ગ્રંથ. ભાવનગર ઐ. રા. સં. ભા ૭
વૃદ્ધિસાગર સૂરિ રાસ		,,
વૈદરભી ચોપાઈ	સુમતિહંસ ઉ. ૧૭૧૩ ખરતર	કો.
વૈરાગ્યની સજ્ઝાય	રાજસમુદ્ર	કો
	જ્ઞાનવિજય શિષ્ય	કો.
વકચૂલ ચતુષ્પદી	—	લીં. ૨૯૮૭
,, ,,	વિક્રમ ૧૭૦૬	લીં. ૨૦૭૫
વકચૂનનો રાસ	જ્ઞાનવિજય	કો.
,, ,,	ભવાન	કો.
,, ,,	જ્ઞાનવિજય	અ. ડા. ૨૪૩, ૮
,, ,,	ભાવાનદ	અ ડા. ૨૪૨, ૯
,, ,,		લીં. ૨૫૮૬
વકચૂલરાજાનો રાસ	રત્નશિષ્ય ૧૬૬૦	ઈલિલના ભંડારમા
વ્યવહાર ચતુષ્પદી	લક્ષ્મીકલ્લોલ	લીં. ૩૨૮૮
વ્યાપારીનો રાસ (મુદ્રિત)	શ્રી જિનચંદ્ર ૧૭૧૯	ભીમસિંહ માણેક
શ સત્રુંજય તીર્થમાલા	અમૃતવિજય ૧૮૪૦	કો
સત્રુંજય તીર્થમાલા ઉદ્ધારરસ	ઉદયરત્ન ૧૭૬૯	કે
શત્રુંજય તીર્થરાસ ઉદ્ધાર (મુદ્રિત)		ભીમસિંહ માણેક કિંમત ૦–૫–૦
શત્રુંજય રાસ	ઋષભસાગર ૧૮૪૩	લી. ૨૬૭૧
શત્રુંજય ભાસ		લીં. ૨૯૩૩/૧
શત્રુંજય રાસ	ઋષભસાગર	ઈંડિ ભં ૨. ૬. પ્ર. ૧૫૫
,, ,,	સમયસુંદર ૧૬૮૨	લી. ૨૪૮૬
,, ,,	,, ૧૬૮૬	કો
,, ,,	૧૬૮૭	લીં. ૨૩૭૩
,, ,,	મહિમાસુંદર	
શત્રુંજય ઉદ્ધાર રાસ (મુદ્રિત)	નરસુંદર ૧૬૭૮ આ. સુ ૧૩	કો. આ. કા. મ મૌ ૬, ૪
શત્રુંજય તીર્થનામ	જિનહર્ષ ૧૭૫૫	મુ આ કા મ મૌ. ૪ દે લા. ફંડ (કો.)
શનૈશ્ચર ચતુષ્પદી	લલિતસાગર	લીં. ૨૯૩૬
,, ,,	,,	કો.
,, ૭૬	,,	લી. ૨૬૧૭, ૩૩૬૧, ૨૪૧૭

શનૈશ્ચર વિક્રમનૃપ રાસ		
શનૈશ્ચર પ્રભાગર્ભિત વિક્રમાદિત્ય પ્રબોધ		લીં. ૭૭૧
શાંતિનાથ છંદ	ગુણસાગર	કો.
શાંતિનાથ રાસ	જ્ઞાનસાગર ઉપાધ્યાય	કો.
„ „ (મુદ્રિત)	.	ભીમસિંહ માણેક કિં ૦-૩-૦
શાન્તિનાથ રાસ	જ્ઞાનસાગર રાસ	અ. ડે. ભ. ડા. ૬૮, ૮, ૬૨. ડા. ૨૪, ૩, ૪.
„	હીર સૂરિ	કો
„ અપૂર્ણ		લીં. ૨૫૨૯
„	રામવિજય	અ. ડે. ડા ૨૪૦, ૨
શાન્તિનાથનો રાસ	„ ૧૭૮૫ વૈ. સુ. ૨	કો.
શામ્બ પ્રદ્યુમ્ન રાસ ચોપાઈ	જિનચંદ્ર	લીં. ૧૯૭૮
„ „	જ્ઞાનસાગર ઉપાધ્યાય	
„ „	સમયસુંદર	લીં. ૨૮૨૦
„ „	„	અ. ડે ડા ૨૪૩, ૩૩, ૩૪
„ કુમાર રાસ	„	ડા. ૭૧, ૨૫
„ „	„ ૧૬૫૯ આ. સુ. ૧	કો.
„ „	જ્ઞાનસાગર	કો.
„ રાસ	હર્ષવિજય ૧૮૨૪	ઈડર
શાનરસ	મુનિસુંદર	
શાલિભદ્ર ચતુષ્પદી	જિનરાજ ૧૬૭૮	લીં. ૨૮૨૭
„ „	દશમુનિ	લીં. ૨૫, ૩૩
„ ચોપાઈ	મતિસાર ૧૬૭૮ આ. વ. ૬	લીં. ૧૮૫૩
„ ચરિત્ર	પદ્મધર્મ કુમાર	લીં. ૧૩૪, ૮૫૫
„ „	૧૬૭૮	લીં. ૧૭૭૮
„ „	હંસમુનિ	
„ „ અપૂર્ણ		લીં. ૨૩૨૫
„ „ ચોપાઈ	મતિસાર	અ. ડે ભ ડા. ૭, ૬૨, ૩૮, ૯૯
„ રાસ	જિનરાજ સૂરિ ૧૬૭૮	લીં ૨૬૯૫, ૩૧૮૧
શાલિભદ્ર ધનાનો રાસ	જ્ઞાનવિજય શિષ્ય વિવેક વિજય ૧૬૭૭ ચૈ. સુ. ૬	ફલોનના ભંડારમાં
„ રાસ	જિનસિંહ સૂરિ શિષ્ય	કો.
„ „	મતિસાર	અ ડે ડા. ૭૦, ૧, ૨, ૨૬૨, ૨૬

શાલિભદ્ર ધન્નાનો રાસ (મુદ્રિત)	,,	આ. કા. મ. મૌ ૧
રાસ		દે લા. ફં.
,, ,,	,, ૧૬૩૮	કો.
શિખામણની સજ્ઝાય	જયસોમ	કો.
,,	યશોવિજય	કો.
શિખામણની સજ્ઝાય	રૂપવિજય વિનયવિજયના શિષ્ય	કો.
શીયલરાસ		લીં. ૨૪૫૭
શીલરક્ષા પ્રકાશ નેમિનાથ	વિજયદેવ સૂરિ ૧૭૨૮	લીં. ૨૯૯૫, ૨૨૫૯, ૨૨૬૦
,, ,,	,,	લીં. ૨૨૮૧, ૧૯૪૨
,, ,,	,,	
,, ,,	નયસુંદર	
શીલરાસ	વિજયદેવ સૂરિ	અ. ડે. ડા. ૭૧, ૧૫, ૨૯, ૩૪
શીલરત્ન રાસ	કુશલવિજય	અ. ડે. ડા. ૨૪૨, ૮૨
શીલવતી ચરિત્ર	નેમવિજય	અ. ડે. ડા. ૨૪૩, ૮૨
,, ,,	જિનહર્ષ	
,, ,,	વિજયમંડન ગણિ	અ. ડે. ડા. ૨૪૨, ૫
શીયલવતી	જિનચંદ્ર સૂરિ	
શીલવતીનો રાસ (મુદ્રિત)	કવિ નેમવિજય	પ્રાચીન કાવ્યમાળા, વડોદરા- હરગોવનદાસ દ્વારકાદાસ કાંટાવાળા. કિં. ૧-૨-૦
,, ,,	૧૭૦૦	કો
શીલ છત્રીશી	સમયસુંદર	
શીલ પ્રકાશ	પદ્મવિજય	
,, ,,	જ્ઞાનચંદ્રમુનિ	
શીલ વિષયક સજ્ઝાય	વિજયભદ્ર	કો.
,, વિષે સજ્ઝાય	હંસસોમ	કો.
શીલવેલી	વીરવિજય ૧૮૦૨	લીં. ૪૨૭
શીલ શિખ રાસ	નયસુંદર ૧૬૬૯	લીં. ૩૫૩
શાલિભદ્રની સજ્ઝાય	કવિયણ	કો.
શીલરત્ન રાસ	કુશલવિજય	કો
શીલસુંદરી રાસ (મુદ્રિત)		કિંમત ૦-૨-૦
શીલસુંદરીનો રાસ		લીં ૨૭૫૩-૨
,, ગુણિનો રાસ	૧૭૬૫ આ. સુ. ૫ ગુરુ	૬/૨૭
શીલવતી રાસ	સિદ્ધસૂરિ	
શીલકુમાર રાસ	ધર્મમંગ	કો.

શીવકુમાર	ધર્મસિંહ	
શ્રાવકાતિચાર ચતુષ્પદી	પાસચંદ ૧૬૫૭	લીં. ૨૫૭૩
સ્વામીજીગુરૂ ભાસ		લી. ૨૫૧૬
શુકરાજ		
,,	જ્ઞાનસાગર	
શ્રી ચંદકેવલી રાસ	જ્ઞાનવિમલ	અ કે ડા. ૨૪૦, ૧૪, ૧૫
,, ,,	,, ૧૭૭૦	લી. ૧૬૧૪
,, ,, ગુજરાતી (મુદ્રિત)		કિંમત ૧-૮-૦
શ્રી ચંદરાજા સુત અમર રાજાની કથા	કવિભાણ ૧૬૬૦ જે. સુ ૧૨	ડેક્ક ભં ૨. ડા. ૪, ૮૦
શ્રી દત્ત ચોપાઈ	પદ્મસુંદર વિરચિત સજ્ઝાય	કો
શ્રી દત્તનો રાસ	,,	અ કે. ડા. ૨૪૩-૫૫
શ્રીપાલ ચોપાઈ		અ કે. ડા ૭૧-૩
શ્રીપાલનો રસ	ઉદયવિજય	કો
,,	જિનહર્ષ (શાન્તિહર્ષ શિષ્ય) ૧૭૪૦	કો.
,,	,,	કો
,,	જ્ઞાનસાગર ૧૫૩૧	લીં. ૨૯૯૮, ૩૨૩૩
,,	,,	,, ૩૩૭૧, ૪૧૯૪
,,	,, ૧૫૪૬	,, ૩૦૫૯, ૩૦૬૨
,,	લાવણ્યહર્ષ	
શ્રીપાલ ચરિત્ર રાસ	૧૫૭૬	ડેક્ક ભં ૨. ડા ७. પ્ર ૧૭૫
,, ,,	૧૫૩૧	,, ભં. ૨. ડા. ૪. પ્ર ૧૭૪
,, નો રાસ	જ્ઞાનસુંદર ૧૫૩૧	,, ભ. ૨. ડા. ७. પ્ર ૧૦૮
,, ,,	જ્ઞાનસાગર ૧૫૩૧	કો
શ્રીપાલનરેશ્વર રાસ	નેમવિજય ૧૮૨૪	ડેક્ક ભં. ૨ ७ ડા. પ્ર. ૧૭૭
શ્રીપાલ નામ ચરિત્ર	વ. સિદ્ધર્ષિ	અ કે ડા ૭૧-૩૦
,, મૂળ (મુદ્રિત)		નં. ૨૫૬૫, જૈ સુ સં.
,, ગુર્જર (મુદ્રિત)		કિં ૧. ૦ ૮-૦
		કિં ૩ ૨-૮-૦
,, ,, ,,	ન્યાયસાગર	કિં ૩ ૨-૦-૦ નં ૨૫૬૪ જૈ. સુ. સં.
શ્રીપાલ રાસ અર્થસહિત શાસ્ત્રી મુદ્રિત		,, ,,
શ્રી પાલ	ઉદયવિજય	અ. કે. ડા. ૨૬૩, ૧૬, ૧૭
,, (મુદ્રિત)		કુંવરજી આણંદજી, ભાવનગર
,,		લીં. ૨૯૬૫

સનત કુમાર ઋષિ રાસ	જ્ઞાનસાગર , ૧૭૩૭	ઈડર
,, ,,	,, ૧૭૩૭	લીં. ૨૮૨૫
,, ,,	પુણ્યરત્ન ૧૬૩૭	કો.
સત્ય વચ્છ સબંધ	જ્યોતિવિમલ ૧૭૯૫	ઈડર ભં. ૨. ડા. ૪. પ્ર. ૧૦૬
,, ,,	—	—
સદેવંત સાવળીંગાની કથા	મુનિરંગ વિજય ૧૭૬૬	ઇડર. ભં. ૨. ડા. ૪. પ્ર. ૮૭
સનત કુમારનો રાસ	જ્ઞાનસાગર ૧૭૩૮	કો.
	વિધિપક્ષ	
સનત કુમારાદિકથા સંગ્રહ	૧૭૪૧	
સપ્ત ક્ષેત્રી રાસ	કલ્યાણ ૧૩૨૭	ઇડર. ભં. ૨. ડા. ૭. પ્ર. ૧૬૨
,, ક્ષેત્ર રાસ	—	
સમકિતની ચોપાઈ	યશોવિજય	અ. ડે ડા. ૭૧, ૯૬
,,	દેવચંદ્ર	કો
સમકિતનો રાસ	આલમચંદજી	—
સુસઢ રાસ	સમયવાચક	કો
સમરાદિત્ય કેવલીનો રાસ (મુદ્રિત)		દોલતચંદ હકમચંદ મુંબઈ કિં. રૂ. ૭–૮–૦
,, ,,	પદ્મવિજય ૧૮૪૨	કો
,,	,,	લીં. ૨૮૭૦
સમુદ્રનૌકા સંવાદ	યશોવિજય	
સમેતશિખર રાસ (મુદ્રિત)		કિં રૂ ૧–૦–૦
સમ્યકત્વ કૌમુદી ગ્રંથ કથા	રામવિજય ૧૮૮૬	ઈડર
,, ,, ,,	પદ્મવિજય	
,, ,, રાસ	વચ્છરાજ	કો
સમ્યકત્વસાર શ્રેણિક	સોમવિમલ	
સમ્યકત્વ ચોપાઈ ટબાયુક્ત	યશોવિજય	અ ડે ડા. ૨૪૪, ૮૩, ૮૪
સમ્યકત્વ બાર વ્રતકુલક ચતુષ્પદી	૧૭ ૪	લીં ૨૨૬૭
સમ્યકત્વ ૬૭ બોલની સજ્ઝાય	યશોવિજય	કો.
સવૈયા		લીં ૩૨૨૦
સાગરદત્તનો રાસ	હીરમુનિ	અ. ડે ૨૪૩, ૫૬
,,	,, ૧૭૪૨	કો
,,	—	
સાતવારની સજ્ઝાય	શોભણ	કો.
સાત વ્યસનનો રાસ	રત્નસુંદર	અ. ડે ડા. ૨૪૩, ૪૩.
સાધુ ગુણ માલા	દયાકુશલ ૧૮૩૪	કો.
,,	મહજસુંદર	કો
સાધુ વંદનાનો રાસ	નયવિમલ ગણિ ૧૭૨૧	જ્યોતિમન ગ્રંથમાળા દેવસાનો પાડો, અમદાવાદ

સુમતિવિલાસ લીલાવતી રાસ	ઉદયરત્ન	એ. ડે. ડા. ૨૪૩, ૯૪
સુમતિસાધુ સૂરિ વીવાહલો	લાવણ્યસમય	ચ. જૈ. ગ્ર. મૌ. ભાવનગર
સુમિત્રકુમાર ચોપાઈ	ધર્મસમુદ્ર મુનિ ૧૫૬૭	કો.
,, રાસ	ઋષભકવિ ૧૬૬૮	કો.
	સાગરસુતક વિ.	,,
,, ,,	ઋષભદાસ	
,, ,,	ધર્મસમુદ્ર	અ. ડે. ડા. ૨૪૩, ૬૯૭
સુમિત્ર રાસ	વિજયસેન	મંદિર
,,	,, .	અ. ડે. ડા. ૨૪૭, ૬૯૮
,, કેવલી	—	
સુનસચરિત્ર		અ. ડે. ડા. ૨૩૦, ૩, ૪
, ની સજ્ઝાય	કલ્યાણવિમલ	કો.
સુરનૃપ રાસ	શીલંધર સૂરિ	કો
સુરપાલનો રાસ	વિવેકચંદ્ર	અ. ડે. ડા. ૨૪૩, ૬૫
,,	,, ૧૬૯૭	કો.
સુરપીય રાસ	લાવણ્યસમય ૧૫૬૭	લીં. ૨૪૨૯
, કેવલી ચરિત્ર	,, ૧૫૬૮	કો.
,, ,,	લક્ષ્મીરત્ન	
,, ,,	સમયરત્ન	
સુરસુન્દરી ચરિત્ર		અ. ડે. ડા. ૨૩૧, ૧૩૬, ૧૩૪
સુરસુંદરી ચોપાઈ	આનંદસૂરિ	કો.
, રાસ (મુદ્રિત)		અ. કા. મ. મૌ. ૩૦
,,	,,	અ ડે ડા. ૨૪૫, ૩૪
,,	ધર્મસિંહ	કો
,,	નયસુંદર ૧૬૪૪	લીં. ૨૧૮૭
,,	,, ,,	કો.
,,	,, ,,	મંદિર ભં. ૨. ડા ૬. પ્ર. ૫૩૪
,,	,, ,,	અ. ડે. ડા ૭૦, ૪૩, ૫૩
,,	વિનયસુંદર	
,,	નયવિમલ	
,,	વીરવિજય ૧૮૫૭	લીં. ૨૨૭૮
સુરસેન નૃપરાસ	હંસરાજ	અ. ડે. ડા. ૨૪૩, ૬, ૪
,, ,,	હંસમુનિ ૧૬૦૨	કો.
,, ,,	હર્ષરાજ સેવક	
સુશ્રાવક ઓહાનો રાસ	લાવણ્યસમય	અ. ડે. ડા. ૨૨૩, ૩૭
સુદૃઢ ચરિત્ર		અ. ડે. ડા. ૨૩૧, ૧૭-૨૦
,, ચોપાઈ	પદ્મચંદ્ર શિષ્ય	અ. ડે. ડા. ૭૧, ૩૮

હરિબલ ચતુષ્પદી	,,	ઇડર
,, માછીનો રાસ (મુદ્રિત)		આ. ક. મ. મૌ. ૩
હરિવંશ ચરિત્ર	આનંદ મુનિ	
હરિશ્ચંદ્ર રાજાનો રાસ	કનકકુશલ ૧૬૯૭	
,,	ધર્મદેવગણિ ૧૫૫૪	કો.
,, (મુદ્રિત)		
,, (મુદ્રિત)	કનકસુંદર	વકીલ કેશવલાલ પ્રેમચંદની લાયબ્રેરી. અમદાવાદ.
	ધર્મદેવગણિ	અ. ડે. ડા. ૨૪૩, ૭૧
,,	લબ્ધિવિજય	કો.
,,	જિનહર્ષ	
હરિવાહન રાજાનો રાસ	મોહનવિજય	કો.
,,	રૂપવિજય	કો.
હરિબલ મચ્છી	જિનહર્ષ	
હરિસેન શ્રીસેન રાસ	ધન્યવિજય	કો.
હિતશિક્ષાનો રાસ (મુદ્રિત)	ઋષભદાસ કવિ ૧૬૮૨	ભીમસિંહ માણેક, મુંબઈ
,, પ્રબંધરાસ	શાલિભદ્ર	કો.
,,	ઋષભદાસ ૧૮૮૨	અ. ડે. ડા ૨૪૧, ૫-૬
,,	,, ,,	કો.
હિતશિક્ષોપદેશ સજ્ઝાય	જગવલ્લભ	કો.
હીરસૂરિ રાસ	ઋષભદાસ	અ. ડે. ડા. ૨૪૦, ૧-૨
,, (મુદ્રિત)	નયસુંદર	આ. કા મ. મૌ. ૫, મુંબઈ
હીરસૂરિ રાસ	ઋષભદાસ	કો
હીરવિજય સૂરિ સજ્ઝાય	ભક્તિ	કો.
હીરવિજય સૂરિના ચોમાસાની ચોપાઈ		અ. ડે. ડા. ૨૪૫, ૧૨૬
,, ,, ની પ્રસાદી		અ. ડે. ડા. ૩૬, ૫૭
હોકાની સજ્ઝાય	૧૮૭૬	કો.
હરિવાહન નૃપરાસ	મોહનવિજય ૧૮૫૬	ઈડર ભં. ૨. ડા. ૬. પ્ર. ૧૩૩, ૧૩૬
હંસરાજ વચ્છરાજનો રાસ	જિનોદય ૧૬૮૦	કો.
,, ,,	,, ,,	ઈડર
,, ,,	,, (ઉદયવંત)	ઇડર
	વિજયભદ્ર	

અભિનંદનનો સંદેશો

શ્રી દેવચંદ લાલભાઈફંડે ઘણું ઉત્તમ કામ બજાવેલું છે અને ઘણાં ઉત્તમ પુસ્તકો તેમાં છપાવેલાં છે. મારે મન એની ઘણી મહત્તા છે. સાગરજીએ પણ ઘણું જ સારૂં કામ કરેલું છે.

શ્રી. પંડિત બેચરદાસ દોશી
(અમદાવાદ)

જૈન આગમોના સૈદ્ધાન્તિક અને ઐતિહાસિક સ્વરૂપને સમજાવનાર

આગમવટવૃક્ષ

“ સંગઠનની આવશ્યકતા ”

આલેખનકાર પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવ

★ શ્રીમદ્દ ચન્દ્રસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ ★

વિશ્વયુદ્ધ વિરામ પામ્યા પછી મહાન્ સત્તાઓએ વિશ્વશાંતિના નામે સગઠન સાધવાનો સુદર વિચાર કર્યો, અને તે વિચારને મૂર્તિસ્વરૂપ આપવા અનેકશ પ્રયત્નો કરીને પ્રયાસ કર્યો, પરતુ માર્શલ યોજનાના નામે મહાન અતરાય ઊભો થયો, અને મહાન સત્તાઓ—અનુગામી સત્તાઓ બન્ને વિભાગમાં વહેચાઈ ગઈ, એ આજની જનતા જાણી ગઈ છે અર્થાત્ ભાવિયુદ્ધનો પ્રાથમિક ભણકારો છે સહિષ્ણુતાના અભાવમાં અને સ્વાર્થ સાધવાની તાલાવેલીમાં દેશ, રાજ્ય, સત્તા, સગઠન—સપના સગીન પાયાઓ હચમચી જાય છે અને અતમાં વિશ્વની સમગ્ર જનતાને ભાવિયુદ્ધના ભણકારા કર્ણગોચર થાય છે, સ્વદેશ કે પરદેશ, શહેર કે નગર, ગામ કે પરગામ, સ્વજ્ઞાતિ કે પરજ્ઞાતિ, સ્વસમાજ કે પરસમાજ, સ્વકુટુબ કે પરકુટુબ અને સ્વસસ્થા કે પરસસ્થાઓનો ઊડો અભ્યાસ કરનારને જરૂર નિર્ણય થાય છે કે જે જે સ્થાનોમાંથી સહિષ્ણુતાનો અભાવ વિશ્વાસની વિદાયગીરી, અને સ્થાન પ્રત્યેની વફાદારી જવાબદારી—જોખમદારીની તિલાંજલીઓ અપાઈ ગયેલી હોય છે, તેના લીધે જ તેને સ્વદેશ કે પરદેશ આદિ સ્થાનના અધિપતિઓને અને જનસમુદાયને સગઠન—સપ—શાંતિના સુદર ફલોની પ્રાપ્તિને બદલે ભાગલાના ભયની પરપરા, કુસપ અને અશાન્તિના કડવા ઘૂટડા ગળે ઉતારવા પડે છે, અને અતમાં દરેકને અખડ અશાન્તિ—સામ્રાજ્યનો સાક્ષાત્કાર થાય છે

વિશ્વભરની વિશ્વસસ્થાઓને બાજુ પર મૂકીએ તોપણ શ્રી જૈનશાસનમાન્ય ચતુર્વિધ સઘને પૂર્વકાલીન પૂર્વાચાર્યોએ અને શાસન માટે સર્વસ્વ સમર્પણ કારનાર શ્રાવકોએ જમાવેલી પ્રતિષ્ઠાને સહિ સલામત રાખવી હોય તો સગઠનને અને સપને સર્વદેશીય—સહિષ્ણુતા સાથે અપનાવવા પડશે અને સ્વાર્થની સકલ કાર્યવાહીઓને દેશવટો દેવો જ પડશે

જૈન સમાજમાં કાર્યકુશળ પૂ આચાર્યવર્યો, ઉપાધ્યાયો અને શ્રમણભગવતો છે, કાર્યદક્ષ શ્રાવક—સમુદાયો છે હજારોની સખ્યામાં શ્રમણભગવતો છે, અને લાખોની સખ્યામાં શ્રમણોપાસકો છે, છતાં આગળપાછળના વેરઝેર, કલેશ, અસહિષ્ણુતા, અવિશ્વાસ, ભાગલા પાડવાની ભયકર કૂટનીતિથી જગમશહૂર જૈન સમાજ પણ એકત્રિત થઈ શકતો નથી, અને થવાનો નથી

શાસનના અભ્યુદયના પ્રતિબધક એવા અનેકવિધ આક્રમણો થાય છે, તે માટે સર્વ વિરોધ—વેરઝેરને ભૂલીને શાસન માટે સગઠનની અતિ આવશ્યકતા છે

★

શ્રુતજ્ઞાનના વારસાને સાચવવા માટે જરૂરી વીર્યોલ્લાસને જાગૃત કરનાર

અને

આપણા પૂર્વજ મહાપુરુષોની ઉદાત્ત શ્રુતભક્તિની અપૂર્વ ઝાંખી કરાવનાર·

શ્રી આગમી વાચનાઓનો ભવ્ય ઇતિહાસ

★ ★ લેખક : પૂ. મુનિશ્રી અભયસાગરજી ★ ★

શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માઓએ નિષ્કારણ કરુણાના પ્રભાવે પ્રાણીમાત્રના હિતાર્થે અનાદિ કાળથી ઘર કરી બેઠેલ કર્મસત્તાને જડમૂળથી ઉખેડી નાખવા સમર્થ મહામૂલી ધર્મોપદેશની વાણીનો અસ્ખલિત ધોધ વહાવ્યો હતો જેને કે વિશિષ્ટ ધારણા-શક્તિ અને ક્ષયોપશમની માત્રાવાળા પૂ **ગણધર ભગવંતોએ** ઝીલીને બાલ જીવોના હિતાર્થે સૂત્ર રૂપે ગૂંથ્યો અને મોહનીય કર્મના સચોટ ક્ષયોપશમ માટે જે જરૂરી તે શ્રુતજ્ઞાનના વારસાને યથોચિત યોગ્યતા અને અધિકાર મુજબ પૂર્વાચાર્યો સાચવતા રહ્યા, છતાં પંચમ આરાના વિષમ પ્રભાવથી લાચાર બની, વિષમ વાતાવરણની પરિસ્થિતિને આધીન બની કેટલીક વાર પ્રાણના ભોગે પણ ટકાવવાની ઘણી મહેનત છતાં ભાવી જીવોના પુણ્યની અલ્પતાના કારણે ઘણું શ્રુતજ્ઞાન ગુમાવવું પડ્યું.

આવા કપરા સમયે ગુમાઈ ગયેલ શ્રુતજ્ઞાનના નામે રહ્યુંસહ્યું થોડુંઘણું પણ શ્રુતજ્ઞાન અવ્યવસ્થિત ન થાય, સંયમની આરાધનામાં અત્યંત જરૂરી શ્રુતજ્ઞાનને ટકાવવાના પવિત્ર કાર્યમાં સંયમીઓના ઉત્સાહની મંદતા ન થાય વગેરે અનેક કારણોથી તે તે કાળના શ્રુતસ્થવિર આરાધ્યપાદ શાસનનાયક આચાર્ય ભગવંતો આદિ શ્રમણ સંઘે શ્રુતસ્થવિરોનું સંમેલન કરી ગીતાર્થ મહાપુરુષોની સંમતિ અનુસાર શ્રુતજ્ઞાનની રક્ષા, વૃદ્ધિ, સંકલના આદિ અનેક કાર્યો કર્યાં છે, કે જે શાસ્ત્રોમાં **વાચનાઓ** કહેવાણી છે, તેનો ટૂંક પરિચય સામેના કોઠા પરથી વાચકોને થશે અને આ સંબંધી યથાશક્ય વિવેચન પ્રસ્તુત લેખમાં કરવા શુભ સંકલ્પ છે.

સામેના કોઠા ઉપરથી **શ્રીમહાવીર પરમાત્માના** નિર્વાણ પછી ૧૦૦૦ વર્ષના ગાળામાં કેવા ભીષણ રાજકીય, પ્રાકૃતિક વગેરે આક્રમણોના પ્રસંગે ગીતાર્થ મહાપુરુષોએ આત્મભોગ અને પ્રબલ પુરુષાર્થ કરીને શ્રુતજ્ઞાનના અણમોલ વારસાને સાચવવા બનતું કર્યું, તેનો ટૂંક ખ્યાલ આવે છે.

સામેનો કોઠો જોતાં પ્રભુ **મહાવીરદેવના** નિર્વાણ પછી **નેવ્યાશી પખવાડિયે** શરૂ થયેલ આ વિષમ (પાંચમા) આરાની કેટલી બધી વિષમતા સમજાય છે, તેમાં પણ અધૂરામાં પૂરું હુંડાઅવસર્પિણીની ખાસિયત ભેગી ભળી એટલે પછી "मर्कटस्य सुरापानं ततो वृश्चिकदंशनम्" સુભાષિતની જેમ એટલી બધી સીમાતીત વિષમતા કાલની અનુભવાણી કે તરણતારણહાર શ્રી **વીતરાગ પરમાત્માના** એકાંત હિતકર આપ્ત-વચનોના ખજાના સમા શ્રુતજ્ઞાનને પણ અવનવા કાલના ઝપાટા વચ્ચેથી પસાર થવું પડ્યું અને સમુદ્રની જગ્યાએ બિંદુ પ્રમાણ રહેવા પામ્યું. ખરેખર ! કાલઆદિની ઉચિત સામગ્રીના બલે વિપાકોદયમાં આવનારા તે તે અશુભ કર્મોના સમૂહવાળા જીવાત્માઓના પુણ્યની જ ખામી આમાં વધુ જવાબદાર ગણાય. પણ સામાન્ય રીતે જનસમાજમાં **માથુરી** અને **વલભી** બે જ વાચનાઓ પ્રસિદ્ધ છે જે બંને ખરી રીતે એક

નં.	નામ	વાચનાકારક	વાચનાસ્થલ	વાચનાસમય	વાચનાફલ
૧.	શ્રી શ્રુતસંકલનરૂપ આગમવાચના (પાટલિપુત્ર વાચના)	આર્ય : શ્રીસ્થૂલિભદ્રજી મહારાજ આદિશ્રમણસંઘ.	શ્રી પાટલીપુત્ર	વીર નિ. સં. ૧૬૦ લગભગ ચરમશ્રુત કેવલી પૂ. મ. શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીજીના સમયે.	બારવર્ષી દુકાળના કારણે અવ્યવસ્થિત થયેલા અગિયાર અંગોનું વ્યવસ્થિત સંકલન થયું
૨.	શ્રી શ્રુતાભ્યાસરૂપ આગમવાચના (ઉજ્જયિની વાચના)	જૈન સમ્રાટ શ્રી સંપ્રતિ મ.ની પ્રેરણાથી પૂ. આ. શ્રી આર્યસુહસ્તિસૂરિજી મ.	શ્રી ઉજ્જયિની	વીર નિ. સં. ૨૪૫ થી ૨૯૧ વચ્ચેનો	કાળપ્રભાવે શ્રુતજ્ઞાનના અભ્યાસ માંટે મંદ ઉત્સાહી બનેલ શ્રમણ ભગવંતો પઠન પાઠનાદિમાં ઉદ્યમી બન્યા.
૩.	શ્રી શ્રુતસંરક્ષણ સંકલનરૂપ આગમવાચના (કાલિંગી વાચના)	કલિંગ ચક્રવર્તી મહામેઘવાહન મહારાજા ખારવેલની પ્રેરણાથી પૂ. આ. શ્રી સુસ્થિત સૂરિ મ. તથા પૂ. આ. શ્રી સુપ્રતિબદ્ધસૂરિજી	કલિંગ દેશમાં કુમારગિરિ પર્વત	વીર નિ. સં. ૩૦૦ થી ૩૩૦ ની વચ્ચેનો	મગધ સેનાપતિ પુષ્યમિત્રે આપખુદ રાજા બની જૈન શ્રમણો પર વર્તાવેલ કાળા કેર–જુલ્મથી અવ્યવસ્થિત થઈ ગયેલ શ્રમણભગવંતો આ વાચના પછી સુચારુરૂપે શ્રુતાભ્યાસ કરી શક્યા.
૪.	શ્રી શ્રુતાનુયોગ વિભાજનરૂપ આગમવાચના (દશપુરીય વાચના)	પૂ. આ. શ્રી. આર્યરક્ષિત સૂરિજી મ	શ્રી દશપુરનગર હાલ મંદસોર (માલવા)	વીર નિ. સં. ૫૯૨ લગભગમાં	વિંધ્ય સાધુ જેવા પોતાના પ્રકાંડ મતિવાળા શિષ્યના ઉત્સાહ ભંગ ઉપરથી ભાવિ જીવોના હિતાર્થે, સમસ્ત શ્રુતજ્ઞાનને ચાર અનુયોગમાં વહેંચી નાખ્યું.
૫.	શ્રી શ્રુતસંરક્ષણ વ્યવસ્થારૂપ આગમવાચના	પૂ. આ. શ્રી સ્કંદિલસૂરિ મ. પૂ. આ. નાગાર્જુનસૂરિ મ. સ્વતંત્ર	મથુરા વલભીપુર(વળા)	વીર નિ. સં. ૮૨૭ થી ૮૪૦ના વચ્ચેના કાળમાં	ઉપરાઉપરી પડતા ભયંકર દુકાળોથી હતવિહત વ્યવસ્થાશક્તિવાળા શ્રમણ ભગવંતો આ વાચનાથી શ્રુતજ્ઞાનને પુનઃ શૃંખલાબદ્ધ કરી પઠનપાઠનાદિ દ્વારા સદુપયોગ કરી શક્યા. (મતાન્તરે શ્રુતજ્ઞાન પુસ્તકારૂઢ પણ થયું.)
૬.	શ્રી. શ્રુતપુસ્તકારોહણરૂપ આગમવાચના	પૂ. આ. શ્રી. દેવર્દ્ધિગણી-ક્ષમાશ્રમણ, પૂ. આ. શ્રી. કાલકસૂરિ મ. સંયુક્ત	વલભીપુર(વળા)	વીર નિ. સં. ૯૮૦માં	આ વાચનાથી તો અનહદ લાભ થયેલ આજે પ્રત્યક્ષ જોવાય છે. સમસ્ત શ્રુતજ્ઞાનને ગીતાર્થ મહાપુરુષોની સંમતિ પૂર્વક પુસ્તકારૂઢ કરવાથી શ્રુતજ્ઞાન ચિરંજીવ બન્યું. (મતાન્તરે પાંચમી વાચના વખતના પાઠભેદોનું નિરાકરણ થયું.)

આની પાછળ મહત્ત્વનું કારણ એ છે કે જૈન શાસને પ્રથમથી જ કૃત્રિમ–પ્રાતિભાસિક થતા લાભની અવગણના કરીને થોડા પણ નક્કર મૌલિક લાભની દૃષ્ટિ મુખ્ય રાખી હતી અને મોહનીયકર્મના વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમ અને ચોક્કસ મર્યાદાઓની ભૂમિકાએ પહોંચેલાના હાથમાં જ મહામૂલા શ્રુતજ્ઞાનના વારસાને રાખવાની દીર્ઘદૃષ્ટિ કુનેહપૂર્વક રાખી હતી અને આજે પણ છે, જેને કે આજના બુદ્ધિના અજીર્ણના પરિણામે કેટલાકો ભલે સંકુચિત દૃષ્ટિનું ટાઇટલ આપતા હોય, પણ ખરી રીતે તેમાં બહુ ગહન તત્ત્વ છે કે જે ગુરુગમથી પૂર્ણપણે વિવેકબુદ્ધિથી સમજવાની જરૂર છે

વળી બીજી વાત **જૈનશાસને ગમે તેટલી જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમની માત્રાની મોહનીયકર્મના ક્ષયોપશમની સહકારિતા સિવાય ફૂટી કોડીની પણ કિંમત માની કે સ્વીકારી** નથી, તેથી શ્રી **તીર્થંકર** પરમાત્માઓના વચનો (જો કે સર્વથા મોહનીયકર્મના ક્ષય પછી વિશુદ્ધ– આત્મસ્વરૂપી કેવલજ્ઞાનબલે પ્રરૂપાયેલા છે)ને પોતાની જ્ઞાનાવરણીય કર્મની અમુક ક્ષયોપશમની (મોહનીય- કર્મની અસરવાળી) માત્રાબલે વિસંવાદી કે અશ્રદ્ધારૂપે પ્રતિપાદન કરનારા ગમે તેવા સાડાનવ પૂર્વ સુધીનું પ્રકાંડ જ્ઞાન મેળવી જગતમાં બૃહસ્પતિ સ્વરૂપ દેખાતા જ્ઞાનીઓને પણ જૈન શાસને ઉપાડીને ફેંકી દેતા વાર નથી કરી અને " पयमवि असद्दहंतो मुत्तत्थ मिच्छदिट्ठीओ " (શ્રીબૃહત્ સંગ્રહણી ગા. ૧૫૩ ઉત્તરાર્ધ)નો ટંકારવ કરી શ્રદ્ધા–જિજ્ઞાસા નિરપેક્ષ સ્વતંત્ર બુદ્ધિને બિલકુલ સ્થાન આપ્યું નથી નહિ તો જૈનેતરોમાં પ્રસિદ્ધ " श्रुतयो विभिन्ना स्मृतयश्च भिन्ना, नको मुनिर्यस्य वच: प्रमाणम् "ની કહેવતની જેમ જૈનદર્શનમાં પણ " चुण्णिओ विभिण्णा वित्तीओ विभिण्णा, ण एगो मुणी जस्स वयण प्रमाणम् 'ના જેવું કઈક કહેવાન ! અને " **બાર ભૈયા ને તેર ચોકા** "ની કહેવતને ચરિતાર્થ કરતી અન્ય ધર્મોમાં થયેલી પાયસે સુભટવાળી અવ્યવસ્થા જૈનશાસનમાં પણ પેસી ગઈ હોત ! પણ આ બધું નથી થવા પામ્યું, તેમાં પૂર્વના મહાપુરુષોએ નિયત કરેલ ચોક્કસ વ્યવસ્થાત્મક બંધારણ પાછળની તે તે ગીતાર્થ મહર્ષિઓની આર્ષ દિવ્યદૃષ્ટિ જ પ્રધાન કારણ છે."

આટલું પ્રાસંગિક વિવેચન કરવા પાછળ મુખ્ય આશય એ છે કે આજે ચોમાસાના અળસિયા કે સમૂર્છિમ જીવોની અવ્યવસ્થિતપણે વધતી સંખ્યાની લોભામણી વાતના પ્રવાહમાં તણાઈને સાંસ્કૃતિક દૃષ્ટિએ છત્રીસના આંકની જેમ સાવ બેમેળ બનતા સાધનોથી ભૌતિકવાદની જેમ પ્રતિભાસિક અમર મહાવિનાશને નોતરનારા ક્ષણિક સ્વલ્પ–નજીવા લાભોના પ્રલોભનમાં આપણા પૂર્વજોએ પ્રાણના ભોગે પણ ટકાવી રાખેલ જગતના કલ્યાણ માટે સ્થાયેન સાંસ્કૃતિક પવિત્ર સાધનોને સાચવવા પાછળ કરવી જોઈતી હિતકર પ્રવૃત્તિઓના આદર્શને આપણે કેટલી વાર વીસરી જઈએ છીએ, એટલું જ નહિ પણ હાનિ–વિનાશના સાધનોને લાભપ્રદ અને લાભદાયી સાધનો પ્રત્યે પૂર્ણ અવગણના ઉપેક્ષા કરી સત્યને અસત્ય અને અસત્યને સત્યરૂપે માની લેવાની વિપર્યસ્ત દૃષ્ટિરૂપ મહાભયંકર કારમા મિથ્યાત્વને કેટલીક વાર આપણે જાતે જ પોષતા હોઈએ છીએ.

આવી ભયંકર ભૂલમાંથી બચી **આગમવાચનાઓના** પવિત્ર રહસ્યને સમજવા દ્વારા આપણું જીવન અને વર્તન જ્ઞાનીઓના વચનોને અનુસરનારું બને એ જ શુભ આશય આ બધા લખાણ પાછળ રહેલ છે.

હવે એક બીજી વાત ખાસ મહત્ત્વની આ પ્રસંગે સમજવા વિચારવા જેવી છે કે, જેવી રીતે વીર નિ. સં ૧૦૦૦ સુધીમાં શ્રુતજ્ઞાનને તે તે કાલના ઝપાટામાંથી બચાવીને વ્યવસ્થિત રાખવા માટે પ્રસંગે પ્રસંગે ૭ વાચનાઓ થઈ તેવી રીતે **વીર નિ. સં. ૯૮૦ માં શ્રી. દેવર્દ્ધિગણીક્ષમાશ્રમણ ભગવંતે** સમસ્ત શ્રુતજ્ઞાનને પુસ્તકારૂઢ કરાવ્યા પછી ખાસ તેવી કોઈ વાચનાની જરૂરિયાત ઊભી થઈ નહોતી.

★

શુભયોગમાં સ્થાપના અને સુસંસ્મરણો

લેખક : **શ્રી. ફતેચંદ ઝવેરભાઈ : મુંબઈ**

શેઠ ગુલાબચંદ દેવચંદ સ્થાપિત શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડની પચાસ વર્ષ પહેલાં એવા શુભ યોગમાં સ્થાપના થઈ હશે કે જેથી ઉત્તરોત્તર તેમનું સાહિત્ય – કાર્ય પ્રગતિ કરી રહ્યું છે અને જેથી તેમના અમર આત્માને સંતોષ થતો હશે. હાલના એ ફંડના ટ્રસ્ટીશ્રીઓએ પ્રચાર–ભેટની યોજના તરીકે ૪૬૧ સંસ્થાઓને સંવત ૨૦૧૨ના ચૈત્ર વદ ૦)) સુધી દશથી સોળ પુસ્તકો આપ્યા છે, ૧૦૭ ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કર્યા છે, જૈન જગત સમક્ષ પચાસ વર્ષમાં જિનાગમ અને ગ્રંથોના પ્રકાશન રૂપે ઉજ્જવળ શ્રુતભક્તિ કરી છે. અને તેથી જ એ સંસ્થા સુવર્ણમહોત્સવનું મંગળમય કાર્ય કરવાને યોગ્ય પુરવાર થાય છે. પ્રસ્તુત દેવાનંદ સુવર્ણાંકનું પ્રકાશન કરવાનું શ્રી કેશરીચંદ હીરાચંદ ઝવેરી, કે જેઓએ થોડા વર્ષો થયાં પુસ્તકોનું સંશોધન કરાવી પ્રકાશન કરવાના ઉત્તમ કાર્યની સેવા સ્વીકારી છે, તેઓએ માથે લીધું છે, અને તેથી તેઓ જૈન સાહિત્યસૃષ્ટિના અભિનંદનને પાત્ર છે.

ખાસ કરીને પ્રાચીન ઉત્તમ ગ્રંથો સિરિવાલ કહા, શાસ્ત્રવાર્તા સમુચ્ચય, કમ્મપયડી, ધર્મસંગ્રહ, ધર્મકલ્પદ્રુમ, તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર, કલ્પસૂત્ર, સિદ્ધહેમશબ્દાનુસાશન, જૈન કુમાર સંભવ મહાકાવ્ય, અભિધાન ચિંતામણિ, શ્રાદ્ધ પ્રતિક્રમણસૂત્ર, નંદિ, અનુયોગદ્વાર, ઉત્તરાધ્યયન, દશવૈકાલિક અને જંબુદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિ વગેરે આગમો, ઉપમિતિભવપ્રપંચા કથા વગેરે જે ગ્રંથો પુનઃ પ્રકાશનને યોગ્ય છે વગેરે ગ્રંથ સમૃદ્ધિ સંશોધન કરીને પ્રકાશિત કરેલી છે. હવે પછીની નવીન યોજનામાં અપ્રકટ આગમપંચાંગીના ગ્રંથો સંશોધન કરાવી પ્રકાશિત કરવાનો સંસ્થાનો મનોરથ છે અને તે માટે તાજેતરમાં અનેક ગ્રંથો પ્રકાશન માટે નક્કી કરેલા છે. જૈન સાહિત્યસૃષ્ટિ માટે આ આનંદનો વિષય છે પ્રાચીન ગુર્જર કવિઓ કૃત અનેક રાસાઓની હકીકત જૈન રાસમાળા રૂપે આ સુવર્ણાંકમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવી છે, ગુર્જર ભાષાના કાવ્ય, જે સાહિત્યમાં જૈન સાધુવર્યોનો કેટલો વિશાળ ફાળો છે તેમજ સહુથી પ્રથમ ગુર્જર કાવ્યોના રચયિતા જૈન સાધુઓ છે, એ પુરવાર કરવા માટે ઉચિત છે આનંદ કાવ્ય મહોદધિના આઠ ભાગ પ્રસિદ્ધ થયા છે અને વધુ ભાગો પ્રસિદ્ધ કરવા હું સૂચન કરું છું જેથી અપ્રગટ રાસાસંગ્રહ બહાર આવે

સુસંસ્મરણો:–ખાસ કરીને સ્વ. પૂ આનંદસાગરસૂરિજી આ સંસ્થાના પ્રકાશનોના મુખ્ય સર્જક હતા અન્ય અઢાર મુનિરાજો અને પાંચ ગૃહસ્થોએ સંશોધન કર્યું છે. આગમોનું અગાધ જ્ઞાન તેમનું હતું. આગમોના વચનની સાક્ષીઓ તેમને મુખપાઠ જ હતી એક વખત સ્વ પૂ. વિજયનેમિસૂરિજી પૂ. આનંદસાગરસૂરિજી, તથા પૂ. પં. મણિવિજયજી એ ત્રણે વિદ્વાનોની ત્રિપુટી જૈન જગતમાં પોતાના વ્યાખ્યાનોથી અને વિદ્વત્તાથી અદ્ભુત કાર્યો કરી રહી હતી. સં. ૧૯૬૪ માં ભાવનગરમાં જૈન કોન્ફરન્સ ભરાણી હતી ત્યારે આ ત્રિપુટી ત્યાં હાજર હતી. અમો પણ પૂ. આનંદસાગરજી પાસે શ્રીયુત મોતીચંદ ગીરધરલાલ કાપડિયા સાથે તત્ત્વાર્થ સૂત્ર વાંચતા હતા. અમારા પૂ. પિતાશ્રી એમની પાસે લોકપ્રકાશ વાંચતા હતા. નરોત્તમ બી. શાહ પણ અભ્યાસ કરતા હતા. એમના વ્યાખ્યાનોનો ભાવનગરમાં અલ્પ સ્વલ્પ લાભ અમોને મળ્યો હતો. આવા સાક્ષરવર્યનો જૈન સમાજને વર્ષો થયાં અભાવ થયેલો છે અને એમની ન પૂરાય તેવી ખોટ જૈન સંઘને પડી છે.

પ્રસ્તુત સંસ્થાનું પ્રકાશન ઉત્તેજનને પાત્ર છે. આ સંસ્થા વધારે પ્રગતિશીલ થતી રહે અને જૈન સમાજને અનેક અપ્રગટ ગ્રંથોના સંશોધન દ્વારા સાહિત્યસૃષ્ટિને ઉજ્જવળ બનાવતી રહે તેમ શાસનદેવને પ્રાર્થના કરી વિરમું છું.

જૈન સજ્ઝાયો ઉર્ફે સજ્ઝાયમાળા

★ લેખક શ્રી ડાહ્યાભાઈ મોતીચંદ વકીલ : સુરત ★

સજ્ઝાય શબ્દનો અર્થ સદ્ધ્યાન એટલે સારુ ધ્યાન થાય છે સજ્ઝાયને સ્વાધ્યાય પણ કોઈ કોઈ વખત કહેવામાં આવે છે સ્વાધ્યાય શબ્દનો અર્થ અભ્યાસ કરવો એવો થાય છે પ્રથમ આપણા પૂર્વાચાર્યોએ એટલે ગણધરોએ આગમોની રચના કરી મુખ્યત્વે તે આગમો માગધી ભાષામાં હતા તે વખતે બિહાર (મગધ) વગેરે પ્રાંતોમાં તે ભાષા પ્રચલિત હતી ત્યારપછી તે ભાષાનું સ્થાન સંસ્કૃત ભાષાએ લીધું ત્યારબાદ ગુજરાતી, હિન્દી વગેરે ભાષાઓ પ્રચારમાં આવી જે અત્યારે ચાલુ છે આ પ્રમાણે મગધયુગ સંસ્કૃતયુગ અથવા બ્રાહ્મણયુગ અને ગુજરાતી યુગ એવા ત્રણ વિભાગો પાડી શકાય એ દરેક યુગમા આપણા પૂર્વાચાર્યોએ સ્વપરહિતના કલ્યાણ માટે જુદા જુદા પુસ્તકોની રચનાઓ કરી

જૈનધર્મ પણ પૂર્વમાંથી પશ્ચિમ દેશોમાં અને પછી ગુજરાતમાં આવ્યો છેલ્લા પદરમા સૈકાથી ગુજરાતી ભાષાનો યુગ કહી શકાય એ દરમ્યાન આપણા પૂર્વાચાર્યોએ અપભ્રંશ ગુજરાતી વગેરે ભાષાઓમાં માગધી અને સંસ્કૃત ગ્રંથો ઉપરથી ચરિત્રો, રાસો સજ્ઝાયો છંદો લાવણીઓ, દુહાઓ, ચૈત્યવંદનો સ્તવનો, ચોવીશીઓ વીશીઓ, ચોપાઈઓ વગેરેના રૂપમાં આપણા શાસ્ત્રોમા આવેલ સિદ્ધાંતો અને ચરિત્રો કથાઓ વગેરેના જુદા જુદા રૂપમાં ગુંથણી કરી એ પ્રમાણે સજ્ઝાયોની પણ રચનાઓ કરી

૧૫મા સૈકાથી ૧૮મા સૈકા સુધીની એવી પ્રાચીન અને પૂર્વાચાર્યોની સજ્ઝાયો મળી આવે છે જુદા જુદા સજ્ઝાયમાળાના ગ્રંથોમાથી તારવતાં લગભગ ૩૦૦ની સખ્યાની સજ્ઝાયો મળી આવે છે જેમ રાસાઓ વગેરેની લગભગ ૮૦૦ થી ૧૦૦૦ ની સખ્યા મળી આવે છે તેમ સજ્ઝાયોની સખ્યા ૩૦૦ થાય છે તેમાં મુખ્યત્વે જ્ઞાનવિમળ ઉર્ફે નયવિમળની ૭૫, ઉદયરત્નની ૫૦, રૂપવિજયજીની ૧૫, સમયસુંદરની ૧૫, યશોવિજયજીની ૧૦ (અઢાર પાપસ્થાનક, અગિયાર અંગ આઠ દૃષ્ટિ વગેરેની જુદી જુદી ગણતાં વધારે થાય) મેરુવિજયજીની ૧૦, જીનહર્ષની ૮ વીરવિજયજીની ૮, લબ્ધિવિજયજીની ૮, સકલચંદની ૫, પદ્મવિજયજીની ૫ ક્ષમાકલ્યાણની ૫ બીજાઓની ૪-૩-૨-૧ અનુક્રમે મળી આવે છે એકદર સખ્યા ૨૭૫ થી ૩૦૦ થાય છે કેટલીક સજ્ઝાયો તો એવી સરસ હોય છે કે ગાનાર બરાબર હોય તો પ્રતિક્રમણાદિ પ્રસગોએ બહુ આલ્હાદ અને આનંદ ઉપજાવે છે રાસાઓ અને સજ્ઝાયો વગેરે સગીત સાથે ગાવામાં આવે તો કેવુ સારું સજ્ઝાયમાળાના ઘણા પુસ્તકો અત્યાર સુધીમા છપાયા છે તેમાં કોઈમાં ફક્ત સજ્ઝાયોના નામો જ આપવામાં આવ્યા હોય છે તો કોઈકમાં નામો અને પ્રતીકો સાથે આપ્યા હોય છે તો કોઈકમાં સજ્ઝાયના નામો અને કર્તાના નામો આપ્યાં છે પરંતુ બધુ એકી સાથે કોઈ પણ પુસ્તકમાં આપેલુ જોવામાં આવતુ નથી

સજ્ઝાયો મુખ્યત્વે બે વિભાગમાં વહેચી નાખવામાં આવી હોય છે સતાસતીઓ મહાપુરુષો અને જુદા જુદા વિષયો એમ બે વિભાગમાં મુખ્યત્વે વહેચેલી જોવામાં આવે છે હવે એક જ વિષય ઉપર અને એક જ સતાસતી અને મહાપુરુષો ઉપર જુદા જુદા આચાર્યોએ જુદી જુદી સજ્ઝાયો જુદી જુદી સાલોમાં

સત્‌શાસ્ત્રનો ઉપકાર+

卐

[લેખકઃ— ડૉ. ભગવાનદાસ મનઃસુખભાઈ મહેતા, એમ. બી. બી. એસ., મુંબઇ]

"પ્રાણીમાત્રનો રક્ષક બંધવ અને હિતકારી એવો કોઇ ઉપાય હોય તો તે શ્રી વીતરાગનો ધર્મ છે."

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી

સતશાસ્ત્રને ઉપમા

જીવમાત્રના હિતસ્વી વીતરાગધર્મના નિરૂપક વીતરાગ સત્‌શાસ્ત્ર જ છે. વિશ્વકલ્યાણકારી આ સત્‌શાસ્ત્રનો ઉપકાર અમાપ છે. તેને જેટલી ઉપમા આપીએ તેટલી ઓછી છે. શાસ્ત્ર એ અહિતમાથી નિવર્તાવી હિતમા પ્રવર્તાવનાર સન્મિત્ર–'કલ્યાણ મિત્ર' છે. શાસ્ત્ર એ અપાર ભવસાગરમાંથી જીવને પાર ઉતારનારી નૌકા છે. શાસ્ત્ર એ શિવસુખની જન્મદાત્રી જનની છે. મહર્ષિ **શ્રી હરિભદ્રાચાર્યજીએ યોગબિંદુમાં** * કહ્યું છે તેમ 'શાસ્ત્ર એ પાપ–આમયનું ઔષધ છે, શાસ્ત્ર એ પુણ્યનું નિબંધન છે, શાસ્ત્ર એ સર્વત્ર ગમન કરનારૂ ચક્ષુ છે, શાસ્ત્ર એ સર્વ અર્થનું સાધન છે.' અથવા દર્શનપ્રભાવક **મોક્ષમાળા** (બાલાવબોધ) ગ્રંથમા પરમ ભાવોલ્લાસથી 'જિનેશ્વરની વાણી'ની સ્તુતિ કરતાં **પરમ તત્ત્વદૃષ્ટા શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ** પ્રકાશ્યું છે તેમ એને ઉપમા આપવાની તમા રાખવી તે વ્યર્થ છે, અર્થાત્ એ અનુપમેય હોઈ એને ઉપમા આપી શકાય એમ નથી.

શાસ્ત્રનો વ્યુત્પત્ત્યર્થ

શાસ્ત્ર એટલે શાસ્તા પુરુષનું, આપ્ત પ્રમાણભૂત જ્ઞાની પુરુષનું વચન. જીવને મોક્ષમાર્ગ સંબંધી જે શાસન–આજ્ઞા કરે અને ભવભયથી ત્રાણ–રક્ષણ કરે તે 'શાસ્ત્ર', એવો તેનો વ્યુત્પત્તિ અર્થ જ તેનું પરમ ઉપકારીપણું સૂચવે છે અને આવુ શાસ્ત્ર તો નિર્દોષ એવા વીતરાગ સર્વજ્ઞનું જ વચન હોઈ શકે, બીજા કોઈનું નહિ. 'અધ્યાત્મોપનિષદ્'મા ન્યાયાચાર્ય મહર્ષિ

+ લેખકના મહાવબોધ મોક્ષમાળા ગ્રંથ (પ્રગટ થયેલ) અંતર્ગત આ લેખ અત્ર કંઈક વિસ્તારીને આપ્યો છે.

* "पापामयौषधं शास्त्रं शास्त्रं पुण्यनिबन्धनम्। चक्षुः सर्वत्रगं शास्त्रं शास्त्रं सर्वार्थसाधनम्॥"

—શ્રી યોગબિન્દુ

"અનંત અનંત ભાવ ભેદથી ભરેલી ભલી,
અનંત અનંત નય નિક્ષેપે વ્યાખ્યાની છે;
સકલ જગત હિતકારિણી હારિણી મોહ,
તારિણી ભવાબ્ધિ મોક્ષચારિણી પ્રમાણી છે;
ઉપમા આપ્યાની જેને તમા રાખવી તે વ્યર્થ,
આપવાથી નિજ મતિ મપાઇ મેં માની છે;
અહો! રાજચંદ્ર! બાળ ખ્યાલ નથી પામતા એ,
જિનેશ્વર તણી વાણી જાણી તેણે જાણી છે."

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પ્રણીત મોક્ષમાળા

શ્રી યશોવિજયજીએ એમ જ કહ્યું છે.

"शासनात्त्राणशक्तेश्च बुद्धैः शास्त्रं निरुच्यते।
वचनं वीतरागस्य तच्च नान्यस्य कस्यचित्" ॥

—શ્રી યશોવિજયજી

કારણકે જેનાં રાગ-દ્વેષ-મોહાદિ દોષ અને જ્ઞાન-દર્શન આવરણ ટળ્યાં છે, તે જ પુરુષ 'આપ્ત'
કહેવા યોગ્ય છે જ્ઞાનને આવરણ હોય તો અપૂર્ણ જ્ઞાનને લીધે તેનું વચન અસત્ય પણ હોય ને તેના પર
વિશ્વાસ મૂકી શકાય નહિ; અને રાગ-દ્વેષ-મોહાદિ હોય તો તેથી પણ અસત્ય વદવાનો
આપ્ત વચન પ્રસંગ આવે, એટલે પણ વિશ્વાસ રાખી શકાય નહિ. પણ નિરાવરણ જ્ઞાન હોય અને
રાગ-દ્વેષ રહિતપણું-નિર્દોષપણું હોય, તો જ તેનું વચન સંપૂર્ણ સત્ય હોઇ પરમાર્થે
વિશ્વાસપાત્ર-આપ્ત હોય; **શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ મોક્ષમાળામા** લખ્યું છે તેમ 'નિર્દોષ નરનું કથન માનો,
તેહ જેણે અનુભવ્યુ.' એટલે જે કોઇ સર્વજ્ઞ વીતરાગ હોય તેજ આપ્ત છે ને તેનું જ વચન આપ્ત છે, અર્થાત્
પરમ પ્રમાણભૂત હોઈ પરમાર્થે આપ્ત-પરમ વિશ્વાસપાત્ર છે અને આવુ જે આપ્ત વચન તે જ 'આગમ'
અથવા વિશ્વાસપાત્ર એવુ શાસ્ત્ર છે આ અંગે **મહર્ષિ શ્રી સમંતભદ્રાચાર્યજીએ 'આપ્તમીમાંસા'**મા
કહ્યું છે કે-

"दोषावरणयोर्हानिर्निःशेषास्त्यतिशायनात्।
क्वचिद्यथा स्वहेतुभ्यो बहिरन्तर्मलक्षयः ॥

—આપ્તમીમાંસા.

આમ સત્ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થયેના સત્પુરુષનુ સત્વચન તે જ સત્શાસ્ત્ર અથવા સદાગમ છે અને તે જ
વસ્તુનું સત્સ્વરૂપ બોધી જીવનું સાચું કલ્યાણ કરવાને સમર્થ હોય છે, કારણ કે મહાયોગબલસંપન્ન તે તે
મહાગુરુઓનો ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્મા અક્ષર સ્વરૂપે વ્યક્ત થઇ તેમની કૃતિઓમા
પ્રગટપણે અક્ષર સ્વરૂપે રહ્યો છે. પ્રત્યક્ષ આત્મજ્ઞાની વીતરાગ સદ્ગુરુના વિરહે આવા
સતશાસ્ત્રનુ પરોક્ષ આત્મજ્ઞાની સદ્ગુરુઓના વચનનુ અવલંબન જીવને શ્રેયસ્કર થઈ પડે છે;
શ્રેયસ્કરપણું અથવા સદ્ગુરુની આજ્ઞાએ આત્માદિ અસ્તિત્વના નિરૂપક આ સતશાસ્ત્ર સુપાત્ર
અથવા સદ્ગુરુની આજ્ઞાએ આત્માદિ અસ્તિત્વના નિરૂપક આ સતશાસ્ત્ર સુપાત્ર
જીવને પરમ ઉપકારી આધારભૂત થઈ પડે છે. આમ 'આત્મા સમજવા અર્થે શાસ્ત્રો ઉપકારી છે અને તે પણ
સ્વચ્છંદ રહિત પુરુષને.'

અત્રે 'સત્' શાસ્ત્ર એમ જે કહ્યુ છે તે અસત્શાસ્ત્રનો વ્યવચ્છેદ કરવા માટે છે, કારણ કે સત્
શાસ્ત્ર જ જીવને ઉપકારી થાય છે, અસત્શાસ્ત્ર તો ઉપકારી નહિ પણ અપકારી થાય છે. રાગ-દ્વેષ-મોહની
વૃદ્ધિ કરનારૂ અસત્શાસ્ત્ર તો મનને વ્યામોહ પમાડી, વિષયથી વ્યાકુલ કરી મોહસાગરમા
'સત્' શાસ્ત્ર ડૂબાડી દે છે. **મહર્ષિશ્રી શુભચંદ્રાચાર્યજીએ 'જ્ઞાનાર્ણવ'** મા કહ્યું છે તેમ
અમૃત: કુશાસ્ત્ર વિષ ક્ષણભર કાનને મીઠું મીઠું લાગે, પણ પછી તો અવિદ્યાનુ ઝેર દેનારી જીવને
મૂર્છિત કરે છે' એવા અસતશાસ્ત્રનુ આત્માર્થીને શુ પ્રયોજન? જગતપૂજ્ય એવુ
સતશાસ્ત્ર અમૃત છોડી કુશાસ્ત્ર વિષથી આત્મ-વિડંબના કોણ કરે? વળી **યોગબિંદુમાં મહર્ષિ શ્રી**
હરિભદ્રાચાર્યજીએ ભાખ્યું છે તેમ 'અર્થ-કામની બાબતમા લોકો વિના ઉપદેશે પણ પટુ હોય છે,' વગર
શિખવ્યે પણ આપોઆપ પ્રવર્તે છે, પણ ધર્મની બાબતમા તો શાસ્ત્રોપદેશ વિના પ્રવૃત્તિ ઘટતી નથી. માટે
તેમા શાસ્ત્રને જ પ્રમાણભૂત ગણી તદુક્ત વિધિ અનુસાર મુમુક્ષુ આદરથી પ્રવર્તે એ જ એને આત્મહિતનો હેતુ છે.

"उपदेशं विनाप्यर्थकामौ प्रति पटुर्जनः ।
धर्मस्तु न विना शास्त्रादिति तत्रादरो हितः" ॥

—શ્રી યોગબિંદુ

શાસ્ત્રદીપક વિના અંધારૂં

કારણ કે આ કરવું તે આ ન કરવું એમ આત્મપદાર્થને અવિરોધરૂપ વિધિ-નિષેધ-જે દાખવે છે એવું સત્‌શાસ્ત્ર જ મોહાંધકારભર્યા આ લોકમાં આલોક (પ્રકાશ) કરનારો દીવો છે. અંધકારવાળા ઘરમાં દીવો થતાં જેમ તત્ક્ષણ અંધકાર નષ્ટ થઈ ત્યાં રહેલા સર્વ પદાર્થ સ્પષ્ટ દૃષ્ટિગોચર થાય છે, તેમ સત્‌આગમરૂપ દીવો ત્રિલોકીગૃહમાંરહેલા સર્વ પદાર્થસાર્થનું યથાર્થ દર્શન કરાવે છે અને કર્મભાવરૂપ અજ્ઞાન અંધકારને આત્મભાવરૂપ જ્ઞાનપ્રકાશ વડે નષ્ટ કરે છે. સત્‌શાસ્ત્ર એ અજ્ઞાનાંધજનોને તત્ત્વદૃષ્ટિ અર્પનારૂં જ્ઞાનચક્ષુ છે. આ દિવ્ય નયનથી જ સન્માર્ગનું સમ્યગ્‌દર્શન થાય છે; આ પરમાર્થદૃષ્ટિ વિના તો બધુંય અંધારૂં છે, 'આંખ વિનાનું અંધારૂં રે.' આ આધ્યાત્મિક તત્ત્વદૃષ્ટિના ઉન્મીલન વિનાની જે સત્‌શાસ્ત્રનિરપેક્ષ ધર્મક્રિયા છે તે પણ **શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી**ના શબ્દોમાં 'અંધપ્રેક્ષાક્રિયાતુલ્ય' છે, કારણ કે અંધપણાને લીધે માર્ગ ન દેખતો આંધળો ઉન્માર્ગે જઈ જેમ ઊંડા ખાડામાં પડી જાય, તેમ દૃષ્ટિઅંધપણાને લીધે સન્માર્ગ નહિ દેખતો અજ્ઞાની જીવ ઉન્માર્ગે ગમન કરી દુર્ગતિરૂપ ગર્તામાં-ખાડામાં પડી જાય છે, પણ સત્‌શાસ્ત્રનું અવલંબન જીવને હસ્તાવલંબરૂપ થઈ પડી દુર્ગતિમાં પડતો અટકાવે છે અને તેને સદ્ધર્મમાં ધારી રાખી આત્મઉન્નતિને પંથે ચઢાવે છે.

"न यस्य भक्तिरेतस्मिंस्तस्य धर्मक्रियापि हि ।
अंधप्रेक्षाक्रियातुल्या कर्मदोषादसत्फला ॥"

—શ્રી યોગબિંદુ

શાસ્ત્ર ભોમિયો

સત્‌શાસ્ત્ર એ ભવઅરણ્યમાં ભૂલા પડેલા જીવ-પથિકને ઉત્તમ માર્ગદર્શક ભોમિયો છે, મોક્ષમાર્ગના પ્રવાસીને દિશાદર્શન કરાવનારો પરમ સહાયક સોબતી છે. તેની આજ્ઞા પ્રમાણે શ્રદ્ધાપૂર્વક ચાલતા માર્ગનું અવિકલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે અને તેની સહાયથી માર્ગ દેખતો દેખતો સિંહશિશુ સમો મુમુક્ષુ મોક્ષમાર્ગે નિર્ભયપણે પ્રગતિ કરતો જાય છે. આમ આગળ ને આગળ પ્રયાણ કરતો તે ભયાનક અટવી વટાવી જઈને સુંદર રાજમાર્ગ પર આવી જાય છે, એટલે આગળનો મોક્ષસ્થાન ભણીનો રસ્તો ચોખ્ખે ચોખ્ખો દેખાય છે. એટલે પછી શાસ્ત્ર-ભોમિયાના 'દિગ્દર્શન' પ્રમાણે તે અનુભવ-મિત્રની સહાયથી આત્મસામર્થ્ય યોગથી આગળ વધી મોક્ષસ્થાને પહોંચે છે.

"पदमात्रं हि नान्वेति शास्त्रं दिग्दर्शनोत्तरम् ।
ज्ञानयोगो मुनेः पार्श्वमाकैवल्यं न मुञ्चति" ॥

—શ્રી યશોવિજયજી કૃત અધ્યાત્મોપનિષદ્

"દિશિ દેખાડી રે શાસ્ત્ર સવિ રહે, ન લહે અગોચર વાત;
કારજ સાધકબાધક રહિત જે, અનુભવ મિત્ત વિખ્યાત
વીર જિનેશ્વર પરમેશ્વર જયો."

—શ્રી આનંદઘનજી

સત્શાસ્ત્ર એ ભવરોગનો નાશ કરનારી દિવ્ય ઔષધિ અથવા અમૃત સંજીવની છે, એટલે ભવરોગનું નિવારણ ઇચ્છનારે 'જ્ઞાનીના વચનો વિષયનું વિરેચન કરાવનારા છે' એમ જાણી, તે પરમશાંતરસમૂળ વીતરાગ વચનામૃતોનું નિરંતર સેવન કરવા યોગ્ય છે, કારણકે રાગ-દ્વેષ, મોહરૂપ ત્રિદોષથી આ જીવને સત્ સ્વરૂપથી નિપાતરૂપ સન્નિપાત લાગુ પડ્યો છે. વીતરાગરૂપ સદ્વૈદ્યે સત્શાસ્ત્રમાં નિરૂપણ કરેલી રત્નત્રયીરૂપ માત્રાનું જીવ જેમ જેમ સેવન કરે, તેમ તેમ તેનો આ ત્રિદોષ સન્નિપાત અવશ્ય દૂર થાય છે અને તેને આત્મામાં સ્થિરતારૂપ સ્વાસ્થ્ય-આરોગ્ય લાભ પ્રાપ્ત થતો જાય છે. પરમશાંત સુધારસ જેનું મૂળ છે એવી આ શ્રુત ઔષધિની શક્તિ અમૃત જેવી છે. અમૃત જેમ મરેલાને કે મૂર્છિતને જીવાડે છે, સંજીવન કરે છે, અમર કરે છે, તેમ અમૃતસમી આ શ્રુતશક્તિ જીવને જીવાડે છે, સંજીવન કરે છે, પરમાર્થમય ભાવજીવન બક્ષે છે અને ક્ષણ ક્ષણ ભયંકર ભાવમરણમાંથી ઉગારી અમૃતત્વ આપે છે, યાવત્ મોક્ષફળ પ્રાપ્ત કરાવે છે. આ અંગે પરમતત્ત્વદ્રષ્ટા શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના ટંકોત્કીર્ણ વચનામૃત છે કે—

શાસ્ત્ર ઔષધિ:
અમૃત સંજીવની

'જેમ છે તેમ નિજસ્વરૂપ પ્રકાશે ત્યાં સુધી નિજ સ્વરૂપના નિદિધ્યાસનમાં સ્થિર રહેવાને જ્ઞાની પુરુષના વચનો આધારભૂત છે, એમ પરમ પુરુષ શ્રી તીર્થંકરે કહ્યું છે તે સત્ય છે. બારમે ગુણસ્થાનકે વર્ત્તતા આત્માને નિદિધ્યાસનરૂપ ધ્યાનમાં શ્રુતજ્ઞાન એટલે મુખ્ય એવા જ્ઞાની વચનોનો આશય ત્યાં આધારભૂત છે. એવું પ્રમાણ જિનમાર્ગને વિષે વારંવાર કહ્યું છે. બોધિબીજની પ્રાપ્તિ થયે નિર્વાણમાર્ગની યથાર્થ પ્રતીતિ થયે પણ તે માર્ગમાં યથાસ્થિત સ્થિતિ થવાને અર્થે જ્ઞાની પુરુષનો આશ્રય મુખ્ય સાધન છે અને તે છેક પૂર્ણ દશા થતાં સુધી છે. નહીં તો જીવને પતિત થવાનો ભય છે એમ માન્યું છે.''

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર, પત્રાંક ૪૮૭

કારણ કે જલથી જેમ વસ્ત્રનો મેલ દૂર થાય, તેમ શ્રુત જલથી આત્માનો અંતરનો ભાવમલ દૂર થતો જાય છે, ચિત્તરત્ન શુદ્ધ થતું જાય છે. માટે 'શાંતરસનું જેમાં મુખ્યપણું છે, શાંતરસના હેતુએ જેનો સમસ્ત ઉપદેશ છે, સર્વે રસ શાંતરસ ગર્ભિત જેમાં વર્ણવ્યા છે એવા શાસ્ત્રનો પરિચય તે સત્શ્રુતનો પરિચય છે' તે મુમુક્ષુએ અવશ્ય કર્ત્તવ્ય છે. પરમ શાંત સ્વરૂપ વીતરાગના વદનહિમાદ્રિમાંથી નિકળેલી અને શાંત સુધારસના કલ્લોલો ઉછાળતી શ્રુતગંગાના નિર્મલ નીરમાં જે નિમજ્જન કરે છે, તે આત્મા શીતલ, શુચિ અને શાંત થાય છે અને તે દિવ્ય સરિતાની અખંડ શાંતવાહિતાના પ્રવાહમાં તણાતો જઈ પરમાત્માસ્વરૂપ સમુદ્રને મળે છે.

શ્રુતગંગાનિમજ્જન:
પરમાત્મસમુદ્ર
સંમિલન

જિનવદન હિમાદ્રિ ઉદ્ભવ સ્થાન જેનું,
ગણધર હૃદ શીર્ષે વિર્ધ ઉત્થાન જેનું,
સુરસ સલિલપૂર્ણા સેવ સૂરો નગેને,
ભગવતી શ્રુત ગંગા, રક્ષજો તે અમોને!

—યોગદૃષ્ટિ કળશકાવ્ય (સ્વરચિત)

આગમસાહિત્ય અને આપણે

[લેખક-શ્રી મોહનલાલ દી. ચોકસી]

'**દેવાનંદ સુવર્ણાંક**'મા સાહિત્ય સબંધી વાત શોભે એ મુદ્દો ધ્યાનમાં રાખી આજના વિદ્યમાન સાહિત્યના મૂળ સ્રોત પ્રતિ દૃષ્ટિ દોડાવતા એ તો દિના જેવુ સ્પષ્ટ જણાય છે કે ચરમ તીર્થપતિ **શ્રી મહાવીરદેવે** પ્રથમ ગણધર **શ્રી ઇંદ્રભૂતિ ગૌતમ**ને જુદા જુદા પ્રસગે જે જે વિષયો ઉપર પ્રવચન આપેલ તે સર્વની ગૂથણીનુ કાર્ય ગણધર મહારાજાએ કર્યું અને એ **દ્વાદશાંગી** તરીકે પ્રસિદ્ધિને પામ્યુ. અંગની શરૂઆતમા જે પ્રયોગ દૃષ્ટિગોચર થાય છે તે આ પ્રમાણે જોવાય છેઃ-

'હે જબુ ! ભગવત શ્રી વર્ધમાને ગણધર મુખ્ય શ્રી ગૌતમ સ્વામીને પદાર્થોનુ સ્વરુપ જે રીતે સમજાવ્યુ તે પ્રમાણે તને હું (સુધર્મા સ્વામી) કહુ છું.'

અતિમ જિનની પાટ સાચવનાર અતેવાસી એવા પાચમા ગણધર શ્રી સુધર્મા સ્વામીના આ વચનો પૂર્વે કહી ગયા તે વાતની પ્રતીતિરૂપ છે. બારમુ **દૃષ્ટિવાદ અગ** જે વિચ્છેદ ગયેલ છે અને બાકી **અગિયાર અંગો** જે હાલ જોવામા આવે છે સર્વના મૂળમા વાણી અને સમજણ ખુદ તીર્થંકરદેવની અને શબ્દ રચના કિંવા નામાભિધાન પૂજ્ય ગણધર મહારાજનુ છે આમ છતા દરેક અગનુ જે શ્લોક પ્રમાણ નદીસૂત્રમા કહેલ છે તે મળતુ નથી એટલે સહજ અનુમાની શકાય કે કેટલુંક એમાથી છૂટી ગયેલ છે. વળી કેટલાક સ્થળે પાઠભેદો પણ જોવાય છે આમ બનવામા જે ભીડીને આખે વળગે તેવું છે એક કારણ તો આ સર્વને પાના પર લખવામા લગભગ હજાર વર્ષનો જે આતરો પડયો તે છે. સ્મરણશક્તિના બળે આ મહત્વનો જ્ઞાન રાશિ શિષ્ય પરપરામા વારસા રૂપે અપાતો રહ્યો, પણ એમા અવસર્પિણી કાળના યોગે સમયના વહેણમાં થોડું થોડુ વિસ્મૃત થતુ ગયુ

વિદ્વાન્ પૂર્વાચાર્યોએ પ્રાપ્ત થયેલ આ કિંમતી વારસો યથાર્થ સ્વરૂપમા જળવાઈ રહે તે માટે જુદાજુદા સમયે એ કાળના વિષમ સયોગોમા પણ હિંમત હાર્યા વગર ઉચિત પ્રયાસો કર્યા છે. એ વિચારતા એ મહાત્માઓને ધન્યવાદ આપ્યા સિવાય રહેવાતુ નથી એની જે નોંધો ઉપલબ્ધ થાય છે તે વર્ણવવાનુ આ સ્થળ નથી એ ઉપરથી એટલો તો સાર તારવી શકાય છે કે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ તરફ નજર રાખી તેઓએ જ્ઞાન-ખજાનાને રક્ષવા બનતા પ્રયાસો સેવ્યા છે

સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્તના સમયમા બનેલ બનાવની જે નોધ પ્રો. **જેકોબી**એ જૈનધર્મગ્રથોની **પ્રાકૃતભાષા** અને બૌદ્ધગ્રથોની **પાલીભાષા**ની સરખામણી કરતા નિબધમા લીધી છે એ જાણવા જેવી છે એ ઉપરથી નિર્ગ્રંથ શ્રમણોમા સંપ્રદાય ભેદ થયો તે વાત ઉપર જેમ પ્રકાશ પડે છે તેમ આજના અગોમા વપરાયેલી ભાષા મૂળ પ્રાકૃત યાને જૂની પ્રાકૃત છે અને ભગવતના સમયની જ છે, **દેવર્દ્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણે** તો માત્ર પુસ્તકારૂઢ કરવાનો જ પ્રયાસ કર્યો છે એ **નિતરાં સત્ય**ના એ દ્વારા દર્શન થાય છે.

"In the reign of Chandra Gupta a very severe famine lasting about 12 years, visited Magadha, the stronghold of the **Jains.** At this time that is about 310 B. C. Bhadrabahu who was the head of the then yet undivided **Jains,** emigrated with a portion of his people to Southern India. Towards the end of the famine, Sithulibbadra who had become the head of the remaining portion of the Jains, during the absence of Bhadrabahu, called a meeting of the Sangha at Patliputra, the modern Patna. It was this Council which collected the Jain sacred books, consisting of 11 Angas and 14 Purvas, the latter collectively put into the additional Anga, thus making up altogether 12 Angas The Jain monks who had remained in Magadha during the famine had been compelled by the exigencies of the time, to give up the habit which they had of going about in entire nudity and to adopt the white dress. But the monks who had voluntarily exiled themselves, were extremely dissatisfied on their return to Magadha with this change and they refused to hold any connection with the white-robed monks, and consequently refused to acknowledge the collection of the sacred books made by the Council of Patliputra during their absence declaring that for them the Purvas and Angas were lost.

This was the main cause of the division of the Jains into 2 sections the Digambaras, the naked ones and the Svetambaras, the white-robed ones From this, we can see that the Svetamber Jains had their sacred books collected as far back as the end of the fourth century or the beginning of the third centnry B. C., that is to say about two centuries after Mahavira's death. But we are not to think from this that the Jains had no sacred writings for two centuries after Mahavira's death. The very fact that their sacred writings were collected in about 300 B. C., shows that they must have existed for a long time, for such a long time that a need was felt, to collect them and rarrange them. We see, therefore, no reason to disbelieve the Jain-tradition which says that Mahavira himself taught the Purvas to his immediate disciples the Ganadharas, who in their turn composed the Angas. The very name Purvas (earlier) shows that they were composed before the Angas."

'The Priority of Jainism over Buddhism' નામના પુસ્તક કે જેના કર્તા રૂસ્તમ-બરજી પારખ M. A., L. L. B. છે અને જે સં. ૧૯૦૪માં પ્રગટ થયેલ છે, તેમાંથી ઉપરનો અગ્રેજી ઉતારે લીધો છે. એ ઉપરથી સહજ જોઇ શકાય છે કે શ્વેતાંબર સંપ્રદાય પાસે જે અંગો મોજુદ છે એ અતિશ મહત્ત્વનાં છે. અને પ્રાચીન છે.

આ સંબંધમાં કલિંગમાં આવેલ હાથીગુફાનો લેખ પણ ઠીક પ્રકાશ પાડે છે. ત્યાંના મહારાજા

ખારવેલે શ્રમણોની પરિષદ મેળવી હતી. એ સંબંધમાં નીચેનું લખાણ એ સમયનું સાચું ચિત્ર રજૂ કરે છેઃ– 'અપ્રતિબદ્ધભાવે વિહરતા અને ઠેરઠેર ઉપદેશનો પ્રકાશ પાથરતા શ્રમણોને એક સ્થળે આમંત્રવા એ દુર્ઘટ કાર્ય ગણાતું. ઉપરાઉપરી દુકાળો અને રાજ્યક્રાંતિઓને લીધે શ્રમણોના પરસ્પરના સંબંધ પણ ઘણા અંશે ક્ષીણ થઈ ગયા હતા.

'શ્રમણો જ ઓલવાઈ જતા જ્ઞાનદીપકને મહામહેનતે જાળવી રહ્યા હતા. સ્થવિરો પોતે જ એ કાળે વિદ્યાપીઠરૂપ હતા. સ્મૃતિના જોરે જ ભગવંત **શ્રી મહાવીરદેવ** કથિત આગમનો પ્રવાહ પરંપરામાં વહી રહ્યો હતો. કાળના વૈષમ્યે મૂળ સૂત્રપાઠ, અર્થ અને આચાર–વિધાનમાં મતફેર પડવાના સંયોગો જન્માવ્યા હતા, પણ સમ્રાટ ખારવેલે બહુશ્રુત શ્રમણોને બોલાવી એ સર્વ તાજું કરી લેવાની તેમજ ખૂટતી કડીઓ બેસાડી લેવાની વિરલ તક ગોઠવી દીધી. આ સંમેલન મળવાનો સમય પાટલીપુત્રની પ્રથમ વાચના અને માથુરી વાચના વચ્ચેનો સંભવિત છે. સંમેલને રાજવી ખારવેલને **દ્વાદશાંગીરક્ષક**નું બિરુદ આપ્યું હતું.'

'સંમેલનમાં જે વિદ્વાન્ આચાર્યોએ અને પ્રજ્ઞાસંપન્ન મહાત્માઓએ ભાગ લીધો હતો, તેમાં આર્ય-મહાગિરિની પરંપરાના આર્યબલિસહ, બોધિલિંગ, દેવાચાર્ય, ધર્મસેનાચાર્ય, નક્ષત્રાચાર્ય મુખ્ય હતા. આર્ય સુસ્થિત, સુપ્રતિબદ્ધ તથા ઉમાસ્વામી, (ઉમાસ્વાતિ) અને શ્યામાચાર્ય આદિ ત્રણસો સ્થવિરકલ્પી સાધુઓ મળી કુલ શ્રમણસંખ્યા પાંચસો જેટલી હતી. આર્યા પોઈણીની આગેવાની હેઠળ ત્રણસો સાધ્વીઓએ પણ ભાગ લીધો હતો. આ તો શ્રમણસંઘની વાત થઈ. શ્રાદ્ધ સમૂહ પણ નાનોસૂનો નહોતો. સાતસો શ્રાવકો અને તેટલી જ સંખ્યામાં શ્રાવિકાઓ પણ એકત્ર થઈ હતી. આમ ચતુર્વિધ સંઘનું આ સંમેલન કુમારી પર્વત ઉપર મળ્યું હતું.'

'સંમેલનનું કાર્ય પતી ગયા પછી સમ્રાટ ખારવેલે વિદ્વાન તેમજ તપસ્વી સાધુ–સાધ્વીઓને કલિંગની આસપાસના પ્રદેશોમાં વિહરવાની અને લોકોને ધર્મનો ઉપદેશ આપવાની પ્રાર્થના કરી. રાજવીની એ પ્રાર્થના **શ્રમણસંઘે** હોંશથી વધાવી લીધી. મગધ, મથુરા અને બંગ દેશના સન્માનિત સાધુ તથા સાધ્વીઓનો સારો જેવો સમુદાય **ભગવંત શ્રી વર્ધમાન સ્વામી**ના સિદ્ધાંતોનો પ્રચાર કરવા મંડી ગયો. ઉપદેશ દ્વારા જન-સમૂહને ધર્મમાર્ગે વાળવો એ તો મુનિજીવનનો મુદ્રાલેખ હતો પણ ઉપરાઉપરી દુકાળોને લઈ તેમજ રાજ્યની સ્થિતિ વખતોવખત પરિવર્તન પામતી હોવાના કારણે નિર્ગ્રંથ-શ્રમણસંઘને આહાર-વિહારની અથવા તો સંયમ નિર્વાહની જેવી જોઈએ તેવી અનુકૂળતાઓ મળી શકતી નહોતી, પણ એ માટે ઉપર જોયું તેમ સમ્રાટે જવાબદારી સ્વીકારી હતી.'

બંગાળના માનભૂમ–વર્ધમાન આદિ જિલ્લાઓમાં ખોદકામ કરતાં સંખ્યાબંધ મૂર્તિઓ તથા તેના અવશેષ અને પડી ગયેલા મંદિરોનો ભંગાર ઉપલબ્ધ થાય છે એ ઉપરથી સહજ અનુમાની શકાય કે એક કાળે અહીં જૈનધર્મ પૂર્ણપણે ખીલ્યો હતો અને એના અનુયાયીઓની સંખ્યા વિપુલ હતી. એક વિદ્વાનના નિબંધ ઉપરથી જૈનધર્મ એ બંગાળનો **આદિધર્મ** હતો એ વાત પુરવાર થયેલ છે. આ માટે સંખ્યાબંધ પુરાવા એમાં સંગ્રહિત કરાયેલા છે.

આટલા લંબાણ પછી જરાપણ શંકાને સ્થાન રહેવાનું કારણ નથી કે આજે જે આગમ સાહિત્ય મોજૂદ છે એ મૂળ ને મહત્ત્વનું હોઈ, પરંપરાથી સ્મૃતિદ્વારા જળવાઈ રહેલું છે અને એને વલ્લભીપુરમાં પૂજ્ય દેવર્દ્ધિ ગણિ ક્ષમાશ્રમણે ગ્રંથારૂઢ કરેલ છે.

પ્રશ્ન એ ઊઠે છે કે—

આવા અણુમૂલા વારસાને કેવળ સાચવી રાખવો, શાસ્ત્રોને શાસ્ત્રરૂપ બનાવી એ માટે વાગ્યુદ્ધ ખેલવું, કે ચરમજિનની ભાવના 'સવિજીવ કરૂં શાસનરસી'ને ધ્યાનમાં રાખી, દેશ-કાળને અનુરૂપ સ્વાંગ સજાવી, દુનિયાની પ્રચલિત ભાષાઓમાં ફરતો કરવો? યાદ રાખીએ કે 'જ્ઞાન તો લોકાલોક પ્રકાશક છે' એ જ્યાં જશે ત્યાં તિમિરને ભેદી નાંખી પ્રકાશ પાથરશે. 'Knowledge is power'

સમયની હાકલ છે કે ભંડારમાં એને બંધ કરી રાખવાનો યુગ આથમી ગયો. ભાવના શુદ્ધ હોવા છતાં એ પ્રયોગમાં આપણને ઠીકઠીક હાનિ વેઠવી પડી! આમ છતાં 'ભાગ્યું' તો યે ભરુચ' એ જનવાયકા મુજબ જે બચવા પામ્યું છે તે મહામૂલું છે. એ દ્વારા સ્વ-પર કલ્યાણ સધાય તેમ છે. મરહૂમ શેઠશ્રી દેવચંદ લાલભાઈએ લક્ષ્મીપરનું મમત્વ ઉતારી, એમાંનું ઘણુંખરૂં છપાવી જૈન સમાજ ઉપર ભારે ઉપકાર કર્યો છે. એ પછી તો ઠીક પ્રમાણમાં પૂજ્ય આચાર્ય દેવશ્રી આનંદસાગર સૂરિજી મહારાજે આગમરૂપ અણમૂના ખજાનાને સંરક્ષવા તેમજ પ્રચારવા નિમિત્તે યોજનાઓ હાથ ધરીઃ જેસલમેરના જ્ઞાન ભંડારનું સંશોધન આગમપ્રભાકર મુનિશ્રી, પૂણ્યવિજયજી દ્વારા થયું અને એથી ઘણું નવું જાણવા મળ્યું. દિલ્હીમા ગોઠવાયેલ ત્યાંના તાડપત્રોના પ્રદર્શથી રાષ્ટ્રપ્રમુખ શ્રી રાજેન્દ્રપ્રસાદજી પણ વિસ્મય પામ્યા. જગતની આંખે આ જ્ઞાન ચઢે તેવા ઉપાયો સત્વર જૈનસમાજે હાથ ધરવા જરૂરી છે એમ એક કરતાં વધુ પ્રસંગે તેઓએ કહ્યું પણ ખરૂં.

વિચારણીય વાત તો એટલી જ છે કે આજે જૈન સમાજની ફરજ કેવા પ્રકારની હોવી ઘટે? જેમ ભંડારમાં બંધ રાખવામાં ડહાપણ નથી તેમ શાસ્ત્ર છે પણ શસ્ત્ર નથી એમ અંતરમાં પ્રમાણીને નાના કે મોટા કોઈ પણ વિતંડાવાદમાં ઉતર્યા વિના એના પ્રચારમા દત્તચિત્ત થવું જોઈએ. વળી એ પ્રાકૃત-અર્ધમાગધી કે સંસ્કૃત ગિરામાં પુનરવતાર પામે તેથી સંતોષ ન હોય આજે તો **ભગવંત શ્રી મહાવીરની અહિંસા-અનેકાંતદૃષ્ટિ** અને **અપરિગ્રહ** આદિ તત્ત્વો અંગેની વિચારણા સમજવાની વિશ્વને ભૂખ લાગી છે અને એ મટાડવા સારૂ અંગ્રેજી ભાષામા પ્રકાશન કરવું જરૂરી છે, કેમકે આજે એ સમજનારો વર્ગ અતિ વિશાળ પ્રમાણમા છે. અલબત્ત કાર્ય નાનુંસુનું નથી છતા જૈનો કે જે જ્ઞાન આરાધન અંગે એક પર્વ ઉજવે છે તેમને માટે કંઈ મુશ્કેલ પણ ન ગણાય. ગળથૂથીમાથી દાનગુણના પાઠ પઢનાર જૈનો દેશ-કાળના એ ધાણ પારખી, સાથે મળી, એક મધ્યસ્થ સંસ્થા ઊભી કરે તો એ માટે ધનની ઊણપ રહેવાનો પ્રશ્ન સંભવતો નથી જ. નિષ્ણાત ને અભ્યાસી વિદ્વાનોની ખોટ ગણાય, પણ એ પૂરાય તેવું વાતાવરણ સરજાઈ રહ્યું છે અને ઉત્તરોત્તર એમા વૃદ્ધિ થતી રહી છે. નેત્ર સામે બદલાયેલ નકશો જોયા પછી જે વાત ભૂલવા જેવી છે તે એટલી જ કે 'સાપ્રદાયિકતાનો મોહ.' જ્યાં સુધી એનું પડળ આંખ ઉપર હશે ત્યા સુધી ઉપર વર્ણવી ભાવના બર નહીં જ આવે. માટે જાગ્યા ત્યાથી સવાર માનીને જાગૃત થઈએ. વર્ષો પૂર્વે જે દીર્ઘદર્શિતા સુરતવાસી સાહિત્યપ્રેમી શ્રીમતોએ વાપરી જે સાહિત્ય રાશિ ખડો કર્યો, તે વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં વિકસ્વર થાય તેવા ઉપાયો હાથ ધરીએ.

જેમાં કેવળ અભ્યંતર શત્રુઓ યાને રાગ-દ્વેષ કે એનાં સંતાનો ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ ઉપર વિજય મેળવવાની વાત ઉપર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે અને માત્ર માનવસમૂહ સાથે જ નહીં પણ સારાયે જગતની સર્વ જીવરાશિઓ સહ ક્ષમાપના દાખવી મૈત્રીભર્યું જીવન જીવવાની શિક્ષા અપાણી છે એવા પ્રેમ ને શાન્તિ ઉત્પાદક જૈનધર્મની પ્રભાવના કરવા માટે આ સુવર્ણ પળ સાંપડી છે. એ કરવાનો એક માત્ર ઉપાય તે આગમ સાહિત્યનો જુદી જુદી ભાષામા છૂટથી પ્રચાર કરવામા સમાયો છે.

卐

પદાર્થોના પૃથક્કરણની અભિનવ શૈલી

[લેખક : પંડિત બેચરદાસ દોશી—અમદાવાદ]

જ્યારે ધર્મગ્રંથો લખવાની પદ્ધતિ શરૂ થઇ ન હતી ત્યારે જિજ્ઞાસુ અને મુમુક્ષુ લોકો પોતપોતાના ધર્મગ્રંથોને કંઠસ્થ રાખતા અને એ રીતે ગુરુપરંપરાએ મૌખિક અધ્યયન-અધ્યાપન તથા ચર્ચાવાર્તા વગેરે ચાલતાં રહેતાં.

જો કે આપણા દેશમાં લેખનકળા અને લિપિ બન્નેની હયાતી ઘણા પ્રાચીન સમયથી શોધાયેલી છે તેમ છતાં ધર્મગ્રંથને લખવાની રીત ઘણી મોડી શરૂ થયેલી છે.

વ્યવહારનાં નામાઠામાનાં કામકાજ તથા પત્રવ્યવહાર વગેરે માટે લિપિ અને લેખનકળાનો ઉપયોગ થતો હતો એ હકીકત પ્રાચીન સાહિત્યના ઉલ્લેખો દ્વારા સ્પષ્ટ જણાયેલો જ છે.

કંઠસ્થ રાખવું વધારે સુગમ ત્યારે બની શકે જ્યારે ધર્મગ્રંથો અતિ સંક્ષેપમાં સંઘરાયેલા હોય અને આ દૃષ્ટિને ધ્યાનમાં રાખીને પ્રાચીન લોકોએ પોતપોતાના વિચારોનું અને આચારોનું પ્રતિપાદન કરનારા ગ્રંથો સૂત્રશૈલીમાં સંઘરેલા છે સૂત્રનો અર્થ જ 'સૂચક' છે અર્થાત્ ઘણા થોડા શબ્દોમાં વધારે સૂચવે તે સૂત્ર.

ભારતવર્ષમાં પ્રવર્તતી વૈદિક પરંપરાના, જૈન પરંપરાના તથા બૌદ્ધ પરંપરાના આવા સૂત્રાત્મક ગ્રંથો ઘણા પ્રાચીન સમયથી ઉપલબ્ધ છે. તે તે ગ્રંથોમાં શબ્દબદ્ધ થયેલા ઓછા શબ્દોવાળાં સૂત્રોને ગઈ કાલે-જ્યારે તેનાં વિવેચનો નહીં લખાયેલા ત્યારે-ગુરૂઓ વા ઉપાધ્યાઓ વા અધ્યાપકો પોતાની મૌખિક શૈલીથી સવિસ્તર સમજાવતા-વિવેચન કરીને તે તે સૂત્રોના આશયને સ્પષ્ટ કરતા. પાછળથી જ્યારે લખવાની પદ્ધતિ ધર્મગ્રંથો માટે પણ શરૂ થઇ ત્યારે એ વિવેચનો ભાષ્યરૂપે, વિવરણરૂપે યા વૃત્તિ કે વાર્તિક રૂપે લિપિબદ્ધ પણ થયેલી છે. જેમકે સંસ્કૃત સૂત્રોનું ભાષ્ય, પાતંજલ યોગસૂત્રનું ભાષ્ય, ન્યાયસૂત્ર (ગૌતમસૂત્ર)નું ભાષ્ય, વૈશેષિક (કણાદ) સૂત્રનું ભાષ્ય તથા શંકરાચાર્યે બનાવેલું શાંકર ભાષ્ય વગેરે. પછી તો આ ભાષ્ય ઉપર પણ તેમનો આશય સમજાવનારા વિવિધ નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, ચૂર્ણિ, અવચૂરિ તથા વૃત્તિરૂપ અનેક ગ્રંથો લખાયેલા વિદ્યમાન છે. આમાં જે વિવેચન શૈલી બ્રાહ્મણ પરંપરાના વા બૌદ્ધ પરંપરાના પંડિતોએ સ્વીકારેલી છે તેનાં કરતાં જૈન પરંપરાના વ્યાખ્યાકારોએ એક તદ્દન નોખી-અભિનવ-જ વિવેચન શૈલી સ્વીકારેલી છે.

જૈન સિવાયના પંડિતો જ્યારે પોતપોતાના સૂત્રાત્મક ગ્રંથોની વ્યાખ્યાઓ સમજાવે ત્યારે તેઓ સૂત્રમાં જે જે શબ્દો વપરાયેલા હોય તેના માત્ર અર્થ વા વિવેચન સમજાવીને સૂત્રનું વિવેચન પૂરું કરે છે. જેમકે, "अथातो धर्मं व्याख्यास्यामः।" આ કણાદનું વૈશેષિક દર્શનનું પ્રથમ સૂત્ર છે. તેના ભાષ્યકાર સૂત્રમાં આવેલા अथ, अतः धर्मम् અને व्याख्यास्याम એ ચાર પદોની વ્યાખ્યા સમજાવે છે અને વિશેષમાં તે અંગે જે વિશેષ ચર્ચાઓ વા તર્ક-વિતર્ક દ્વારા જે વિવેચન કરવાનું હોય છે તે કરી બતાવે છે અને એટલું કરીને સૂત્રના અર્થને પૂરો સમજાવ્યાનો સંતોષ અનુભવે છે.

આ પદ્ધતિથી સૂત્રના શબ્દનો સામાન્ય અર્થ, વિશેષ અર્થ અને વિવેચન વગેરે જરૂર સમજાય પરંતુ ઘણીવાર એવું બને છે કે લોકવ્યવહારમાં અને શાસ્ત્રીયવ્યવહાર-અધ્યાત્મચર્ચામાં જુદી જુદી અપેક્ષાએ

એક જ શબ્દ વિવિધ અર્થને સૂચવે છે. ઘણીવાર તો એકજ શબ્દનું લૌકિક દૃષ્ટિથી પૃથક્કરણ કરતાં તે અનેક જુદા જુદા ભાવોને બતાવે છે અને આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિથી પૃથક્કરણ કરતાં વળી તેનો એક ખાસ જુદો જ ભાવ જણાતો હોય છે અને એક તદ્દન જુદો જણાતો ભાવ સૂત્રકાર સમજવાનો હોય છે તેથી જે બીજા બીજા લૌકિક ભાવો હોય છે તે પણ અનાદરણીય નથી હોતા પરંતુ અધ્યાત્મ–ચર્ચામા તેવા લૌકિક ભાવોનો ઉપયોગ થતો નથી. જૈન સિવાયના બીજા કેટલા વિવેચકોએ પોતપોતાનાં વિવેચનો કરવામા આ દૃષ્ટિને ધ્યાનમાં રાખીને વિવેચનો નથી કર્યા પણ માત્ર સૂત્રને સમજાવવા પૂરતો જ પ્રયાસ કરેલો છે ત્યારે જૈન વિવેચકોએ લૌકિક અને પારમાર્થિક બન્ને દૃષ્ટિઓને ઉચિત મહત્ત્વ આપીને પોતપોતાના વિવેચનો કરેલા છે અને આ રીતે વિવેચન કરતાં તેઓએ શબ્દનો લૌકિક ભાવ પૂરેપૂરો સમજાવવા સાથે આધ્યાત્મિક ભાવ પણ સમજાવેલો છે. જ્યાં એ ભાવને સમજાવવાની જરૂર હોય ત્યા તે ભાવની અવગણના બિલકુલ ન કરી શકાય તેમ બતાવવા સારુ જ જૈન વિવેચકોએ આ પોતાની આગવી વિવેચન શૈલીને સ્વીકારેલી છે. જેમકે, धम्मो मंगलमुक्किट्ठं આગવું જૈન સૂત્ર છે. તેનો શબ્દાર્થ 'ધર્મ, ઉત્કૃષ્ટ મંગલ જ છે" એમ થાય છે. આ સ્થળે જૈન વિવેચનકાર ધર્મશબ્દનું લૌકિક રીતે અને આધ્યાત્મિક રીતે એમ બન્ને રીતે સવિસ્તર પૃથક્કરણ કરી બતાવે છે અને પ્રસ્તુતમા 'ધર્મ' શબ્દનો કયો અર્થ સમજવો તે પણ બતાવે છે.

જૈન વિવેચક આ સ્થળે વિવેચન કરતાં જણાવે છે કે ધર્મ અનેક પ્રકારનો છેઃ નામધર્મ, સ્થાપનાધર્મ, દ્રવ્યધર્મ, ભાવધર્મ, અસ્તિકાય ધર્મ, પ્રચારધર્મ, લૌકિક ધર્મ, ગમ્યધર્મ, પશુધર્મ, રાજ્યધર્મ, નગરધર્મ, અન્યસંમત ધર્મ, ગ્રામધર્મ, જનધર્મ, ગોષ્ઠીધર્મ, રાજધર્મ, દેશધર્મ, ભાવધર્મ, લોકોત્તરધર્મ, શ્રુતધર્મ, ચારિત્રધર્મ. આ રીતે ધર્મ વિવિધ પ્રકારનો છે.

નામધર્મ એટલે જે માત્ર નામથી ધર્મ હોય અર્થાત્ જેનું નામ ધર્મ, ધર્મચંદ, ધર્મસિંહ વગેરે હોય તેવો મનુષ્ય નામધર્મ કહેવાય.

સ્થાપનાધર્મ એટલે જે ધર્મ ચિત્રરૂપ હોય અર્થાત્ ચિત્રમા ચિતરેલો હોય અથવા ધર્મચંદ કે ધર્મસિંહનું તે ચિત્ર હોય વા છબી હોય તે સ્થાપનાધર્મ.

દ્રવ્યધર્મ એટલે દ્રવ્યરૂપ ધર્મ અર્થાત્ જૈન પરિભાષામા રૂઢ જે ધર્માસ્તિકાય પદાર્થ છે તે દ્રવ્યધર્મ.

પ્રચારધર્મ એટલે શબ્દ, રસ, રૂપ, ગંધ અને સ્પર્શ વગેરે વિષયોનો ધર્મ-સ્વભાવ તે પ્રચારધર્મ.

લૌકિકધર્મ એટલે વિવિધ પ્રકારના લોકોએ માનેલો ધર્મ અર્થાત્ દક્ષિણ દેશમાં મામાની પુત્રી સાથે વિવાહ થઈ શકે છે અને ઉત્તર પ્રદેશમા તે જાતના વિવાહ થઈ શકતો નથી. આ જ રીતે કોઈ લોકોમા અમુક વસ્તુ ભક્ષ્ય મનાય છે અને એ જ વસ્તુને બીજા લોકો અભક્ષ્ય માને છે.

પશુધર્મ એટલે પશુનો આચાર. પશુઓને માતા કે પુત્રી અગમ્ય નથી હોતા અર્થાત્ પશુઓને વિવેક જ નથી હોતો.

નગરધર્મ એટલે જુદાજુદાં નગરોની રીતભાત. જે જે નગરમાં જે રીતરિવાજ હોય તે તે નગરનો ધર્મ કહેવાય.

રાજ્યધર્મ એટલે જુદાજુદા રાજ્યોનું કર, શિક્ષા વગેરેને અંગે જુદુંજુદું જે ધોરણ હોય તે રાજ્યધર્મ.

અન્ય સંમતધર્મ એટલે જુદા જુદા મતવાળા જેને જેને ધર્મ માને છે તે અન્ય સંમત ધર્મ.

ગ્રામધર્મ એટલે જુદા જુદા ગામમાં જે જુદી જુદી રૂઢિઓ હોય છે તે ગ્રામધર્મ.

જનધર્મ એટલે અમુક અમુક નાતનો, સમૂહનો કે જથ્થાનો જે રીતરિવાજ તે જનધર્મ જેમકે ...વંશના લોકોનો અમુક પ્રકારનો રિવાજ અથવા કુસ્તી કરનારા મલ્લોનો અમુક પ્રકારનો રિવાજ.

ગોષ્ઠીધર્મ એટલે જુદી જુદી મંડળીઓના રીતરિવાજ – અમુક મંડળીએ વસંતઋતુમાં આ રીતે વર્તવું વગેરે.

રાજધર્મ એટલે રાજાનો ધર્મ–દુષ્ટોને દંડવા અને શિષ્ટોને સાચવવા વગેરે.

દેશધર્મ એટલે જુદા જુદા દેશોના રીતરિવાજો વા પહેરવેશ તથા ખાનપાન વગેરેની જુદી જુદી પદ્ધતિઓ.

લોકોત્તરધર્મ એટલે જૈનધર્મની દૃષ્ટિએ ગોઠવાયેલો આચાર–વિચાર.

શ્રુતધર્મ એટલે શાસ્ત્રોનું અધ્યયન, મનન, ચિંતન વગેરે કરવું તે અર્થાત્ સ્વાધ્યાય વગેરે તે

ચારિત્રધર્મ એટલે સંયમધર્મ તે પણ સર્વવિરતિનો સાધુ ભિક્ષુ–યતિનો ધર્મ તે અને બીજો ગૃહસ્થોનો–દેશવિરતિનો–ધર્મ તે.

આ રીતે 'ધર્મ' શબ્દના વિવિધ અર્થોના વિચાર કરતા અનેક પ્રકારના ધર્મને વ્યાખ્યાકારે બતાવેલા છે અને છેવટે એમ સૂચવેલું છે કે પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં ભાવધર્મનો વિષય ચર્ચવાનો છે. બીજા કોઈ પ્રકારના ધર્મનો નહીં.

આ શૈલીથી જિજ્ઞાસુને પ્રત્યેક વિષયની વા પ્રત્યેક શબ્દના વિવિધ અર્થની માહિતી મળે છે અને તે અનાયાસે ઘણું લૌકિક જ્ઞાન પણ પામી શકે છે, તેથી આ રીતે જાતાં આ જાતની વ્યાખ્યા શૈલી તદ્દન અભિનવ જ છે. કોઈપણ પરંપરામાં, જૈન પરંપરા સિવાય બીજી કોઈ પરંપરામાં શાસ્ત્રોના મૂળ વાક્યોની વા મૂળ શબ્દોની આવી વ્યાખ્યા કરાયેલ નથી માટે જ મારી દૃષ્ટિથી આ શૈલી તદ્દન નોખી–અભિનવ જ છે.

શ્રી દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડના સંચાલકો, સુ તના શ્રી ગુલાબચંદ દેવચંદ તથા મારા પરિચિત શ્રી જીવણચંદ સાકેરચંદ તથા શ્રી કેશરીચંદ હીરાચંદ વગેરે ગૃહસ્થો સાથે મારો પરિચય હતો અને વર્તમાનમાં પણ છે તેમણે તેમજ આ ફંડે જૈન સાહિત્યની ઘણી અમૂલ્ય સેવા બજાવી છે તેમજ સદ્ગત આચાર્ય શ્રી આનંદસાગર સૂરિજીએ પણ આ ફંડ દ્વારા ઘણું કિંમતી સાહિત્ય પ્રકાશિત કરેલ છે. આ બધું જોતાં આ ફંડની સેવા પ્રશંસનીય છે એથી ફંડના વ્યવસ્થાપકોની સૂચના મળતા આ નાનો શો લેખ મોકલી ફંડ પ્રતિ મારો સદ્ભાવ દર્શાવવાનો મને વિચાર થયો અને એ રીતે આ લેખ તૈયાર કરેલ છે

<u>અભિનંદનનો સંદેશો</u>

જૈન સાહિત્ય પ્રકાશન સંસ્થાઓમાં આપની સંસ્થાનું સ્થાન સર્વોચ્ચ કહી શકાય. ગત ૫૦ વર્ષમાં જે સાહિત્ય સેવા આ સંસ્થાએ કરી તે આ ક્ષુદ્ર લેખનીથી લખી શકાય તેમ નથી એટલે બીજી કોઈપણ જૈન સંસ્થા એની હરીફાઈમાં ટકી શકે તેમ માન્યામાં આવતું નથી. આગળ ભવિષ્યમાં પણ એ સંસ્થામાં એવી જ રીતે સાહિત્ય સેવાના ક્ષેત્રમાં પ્રતિદિવસ પ્રગતિશીલ બને અને વિવિધ ભાષાઓમાં ગ્રથિત પ્રાચીન આગમ વા સાહિત્ય ગ્રંથો પ્રકાશિત કરવામાં આગેકૂચ કરે એજ શુભાકાંક્ષા.

લી બુદ્ધિમુનિના ધર્મલાભ (ભૂજ)

શ્રીમતી આગમોદય સમિતિનું અમૂલ્ય પ્રકાશન

શ્રી લોકપ્રકાશ–ગુજરાતી ભાષાંતરઃ એક અવલોકન

"લોકપ્રકાશ" જૈન દાર્શનિક સાહિત્યમાં એક મહત્વપૂર્ણ ગ્રંથ છે કારણ કે તેમાં માત્ર જૈન તત્વજ્ઞાન પૂરતું જ લેખકે મર્યાદિત ક્ષેત્ર રાખ્યું નથી પરંતુ તેમાં વિશ્વને સ્પર્શતા દાર્શનિક પ્રશ્નોનો પણ વિચાર કર્યો છે. ધર્મ અને આચારનું પણ સુંદર નિરૂપણ છે. એટલે જૈન દર્શનના વિશ્વકોશ જેવો આ ગ્રંથ બની જાય છે. એટલે સ્વાભાવિક રીતેજ જુદે જુદે સ્થળેથી તેની આવૃત્તિઓ છપાયેલી જોવામાં આવે છે.

હવે પ્રસ્તુત ગ્રંથનું ગુજરાતી ભાષાન્તર ભાવનગરવાળા શ્રીયુત મોતીચંદ ઓધવજી શાહે કર્યું છે. જો કે આખા ગ્રંથનું ભાષાંતર પ્રસિદ્ધ થઈ શકયું નથી પણ ફૂલ નહિ તો ફૂલની પાંખડી એ ન્યાયે તેના બે ભાગ પ્રસિદ્ધ થયા છે. વાંચનારાઓ આ મહત્વનો ગ્રંથ બરાબર વાંચીને યથાર્થ રીતે સમજી શકે એવા હેતુથી છાપકામમા જે કોઈ ભૂલો રહી ગઇ હોય અથવા ભાષાન્તરકારની ખ્યાલબહારની ભૂલો રહી ગઇ હોય તેનું શ્રીયુત કુંવરજી આણંદજીએ તૈયાર કરેલું શુદ્ધિપત્રક તેની સાથે જ છાપવામા આવ્યું છે. અહીં શુદ્ધિપત્ર કરનારના શબ્દો ટાકવાનું ઉચિત ધાર્યું છે. કારણ કે તેમા એક પ્રકારનો ગંભીર આક્ષેપ છે કે જેથી ભાષાન્તરકારને અન્યાય થાય છે એવું લાગ્યા વગર રહે નહિ.

શ્રી કુંવરજીભાઈના શબ્દો પ્રમાણે "ભાષાન્તરમા દરેક શ્લોક સાથે અર્થનો મુકાબલો કરેલ નથી–વળી જે શબ્દ ખાસ વપરાતો હોય તેજ વપરાય, તેનો અર્થ લખાય નહિ. દાખલા તરીકે–વ્યંજનાવગ્રહ કે જઘન્ય, યુક્ત, અસખ્યાત આતપ, ઉદ્યોત વિગેરેના અર્થ ન લખાય–તે શબ્દ જ લખવા પડે." હવે ભાષાન્તરકારે પોતાના આમુખમા સ્પષ્ટ શબ્દોમાં એકરાર કર્યો છે કે અનુવાદ શ્લોકના શબ્દાર્થને જ વળગીને કરવામા આવેલ નથી. ભાષાન્તરકારનો આશય એવો દેખાય છે કે અનુવાદ માત્ર પંડિતભોગ્ય ન રહેતાં જનસમાજભોગ્ય બને. આ દૃષ્ટિ નજર સમક્ષ રાખીને તેમણે અનુવાદ કર્યો જણાય છે. શ્રી કુંવરજીભાઈએ સુધારેલ ભૂલો ખરી રીતે ભૂલો ગણી શકાય નહિ. દાખલા તરીકે સંસ્કૃતમાં "વારિ" શબ્દ હોય તો આપણે ગુજરાતીમાં "પાણી" શબ્દ જ સ્વાભાવિક રીતે લખીએ, છતા કુંવરજીભાઇ એવો આગ્રહ સેવે છે કે "ના, વારિ શબ્દ જ જોઈએ' લોકપ્રકાશ ગ્રથના પૃષ્ઠ ૪ પર આપણે નજર નાખીએ. ગુજરાતી ભાષાન્તરની છેલ્લી લીટીમા ' ઉત્કૃષ્ટ–સખ્યાત " થાય, એમ ભાષાન્તરકારે લખ્યુ છે. ત્યારે શ્રી કુંવરજીભાઈએ તે સુધાર્યું છે અને થાય અને બદલે કહેવાય શબ્દ મૂકયો છે આ વાત કેવી ગણાય?

બે વત્તા બે ચાર થાય એમ જો આપણે કહીએ તો આપણો પ્રતિસ્પર્ધી કહે કે એમ નહિ. પણ ચાર થાય ને બદલે ચાર કહેવાય એમ કહેવું જોઇએ એટલે સુજ્ઞ વાંચનાર જોઈ શકશે કે આવી મૂલ ન થઇ હોવ ત્યા પણ ભૂલ કાઢી છે. એટલે ભૂલોનો મોટો ભાગ આવી કહેવાતી ભૂલોનો જ છે. આ ભૂલો ન સુધારી હોત તો અર્થનો કાઇ અનર્થ થઇ જાત નહિ. હવે, પારિભાષિક શબ્દોના ભાષાન્તર માટે વિદ્વાનોમા બે મત છે. એક મત મૂળ શબ્દને જ વળગી રહીને કહે છે કે તેનો તરજુમો ન થાય. બીજા મતવાળા કહે છે કે ભાષાન્તરમાં જુદા શબ્દ મૂકવાથી લોકોને અર્થ સમજવામા સહાય થતી હોય તો તેમ કરવામા ખોટું નથી. શ્રી મોતીચંદ ઓધવજી શાહે આ બીજી પ્રણાલિકાને અનુસરીને અનુવાદ કરેલો દેખાય.

છે. આ બે વસ્તુઓને ધ્યાનમાં રાખીયે તો અનુવાદની ભૂલો ગંભીર પ્રકારની ભૂલો દેખાતી નથી. અલબત્ત પારિભાષિક શબ્દો યથાવત્ રાખ્યા હોય અને પછી વધારાનું ટિપ્પણ કરીને તેના ખુલાસો કર્યો હોત તો વધારે સારૂં થાત ટૂંકામાં મોટાભાગની ભૂલો ભૂલો જ નથી કારણ કે તેથી શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ અર્થ થયેલો દેખાતો નથી. થોડીક જ ભૂલો એવી છે કે તે કદાચ મુદ્રણદોષથી ઉત્પન્ન થઈ હોય અને તે ખ્યાલ બહાર ગઈ હોય.

એકંદરે જોતાં ભાષાન્તરકારે મૂળ ગ્રંથનું પ્રાસાદિક ભાષાન્તર કર્યું છે તેમાં સંશય નથી.

લી. જયન્તિલાલ ભાઈશંકર દવે.

(ભાવનગર)

નોંધ:–શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ તરફથી નં. ૬૦-૬૧ તરીકે લોકપ્રકાશ ભા. ૧–૨ બહાર પાડવામાં આવ્યા છે અને શ્રી જૈનધર્મ પ્રચારક સભા તરફથી ભાગ ૩-૪ બહાર પાડવામાં આવ્યા છે. ભાગ ૨ના અનુસંધાનમાં સર્ગ ૨૧થી ૨૭ બહાર પડયા નથી જેથી તે સર્ગો પ્રકાશન સંસ્થાઓએ બહાર પાડી અમૂલ્ય ગ્રંથનુ ભાષાતર પૂરું કરવા વિનંતિ છે. "કેશરી"

અભિનંદનનો સંદેશો

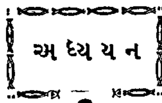
હાર્દિક આશીર્વાદ

કાળ એવા આ પંચમકાળમાં પણ આપણી પાસે પૂર્વજોનો વારસો તો હરકોઈને ગૌરવ અર્પે તેવો છે. એમાં રમણીય અને મનોહર શિલ્પકળાના અદ્વિતીય નમૂના સમા દેવાલયો પ્રશમરસઝરતી શાન્તમૂર્તિઓ અને વિવિધ તત્વકલાથી ભરપૂર **આગમ સાહિત્ય** અગ્રપદે છે.

એ આગમ વારસા માટે એક વખત એવો સમય હતો કે જ્યારે તે એક બીજાને મોઢે અપાતો હતો પણ જતેકાલે એમાં ઘટાડો આવતો ગયો, એટલે પૂ. શ્રી દેવર્દ્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણજીને તાડ પત્ર પર લખાવી લેવો પડયો અને એમની આ કૃતાને વિકસાવવા અનેક પૂ. મહાત્મા મહર્ષિઓએ આગમો નખ્યા અને લખાવ્યાં. એના નમૂના આપણી આંખોને ઠારે અને હૈયાને મુગ્ધ બનાવે એવા જુ ા જુ ા જ્ઞાનભંડારામાં હજી મોજૂદ છે. હવે થોડા વખતના પાશ્ચાત્ય વિજ્ઞાનિકોએ આકાશમાં ચમકતી વિજળીને ભૂમિ પર પોતા કરીને ભાન્તવાસીઓના વાસ ઘરમાંથી દીવેલિયા દીવા ઓછા કર્યા અને વિજળી દીપકો આવ્યા એજ રીતે મુદ્રણકળા વિસ્તારી, લખવા લખાવવાની મહેનત ઓછી થઈ એટલે આપણા આગમ વારસાના વિકાસ મુદ્રણકળા પર થોડો થોડો અજવાળ માંડયો પછી તો એના સારા **વિસ્તાર માટે** આગમ દીવાકર આગમોદ્ધારક પૂ. આચાર્યદેવ **શ્રી સાગરાનંદ સૂરીશ્વરજીની** પ્રેરણા થઈ.

એ પ્રેરણાને સુ ત નિવાસી શેઠ દેવચંદ લાલભાઈના સુપુત્ર ગુલાબચંદ ભાઈએ વધાવી લીધી અને પોતાના પિતાના સ્મરણાર્થે આ મ ંસ્થા સ્થાપી અને એ સંસ્થાનુ જેવું નામ છે તેવું જ રીતે સેવા બજાવી કરી છે. એને માટે અમારો એ જ આશીર્વાદ છે કે આ સંસ્થા ચિરંજીવ રહે, અને જગતના લોકોના હૃદયના અંધકારને ઉલેચનાર આગમનો પ્રકાશ દેશદેશ, ગામેગામ, ઘરેઘરે. પહોંચે એવી સેવા બજાવો એજ. એ સંસ્થાના કાર્યવાહકોને અમારા ધર્મલાભ.

લી. પં. નિપુણમુનિજી–ભક્તિમુનિજી દા. લલિતમુનિના ધર્મલાભ (નવસારી)

[લેખક આચાર્ય શ્રી વિજયરામસૂરિજી ઉલાના-ચાણસ્મા]

અધ્યયન એ આત્મોન્નતિ માટેનુ પરમ સાધન છે આથી જ પ્રાચીનકાલમા શાસ્રીય પદાર્થજ્ઞાન તત્વજ્ઞો દ્વારા પરંપરાએ જળવાતુ આપણને મળી રહેલ છે આજે પ્રાચીન અનેક સાધનો આ વસ્તુની સાક્ષી આપી રહેલ છ. વૈજ્ઞાનિક સાધનોની અવિદ્યમાન સ્થિતિમા પૂ પૂર્વાચાર્યભગવતોએ આધ્યાત્મિક તત્વજ્ઞાન રૂપ આગમાદિક દર્શન શાસ્રોને મહાભયંકર દુર્ભિક્ષાદિમા સાચવીને આપણને સમર્પિત કર્યુ હોય તો તે પણ પૂર્વકાલીન પઠનપાઠન શૈલીનો જ પ્રતાપ છ

પ્રાચીન પઠનપાઠન પદ્ધતિ સર્વદર્શનવિષયિણી અને વ્યાપક હતી તેમજ શિષ્યપ્રશિષ્યની પરંપરામા સૈદ્ધાન્તિક મહાવિદ્યાઓન જાળનવા સાથે વિનયાદિ ગુણ સમૂહને પોષવાવાળી હતી વળી તે કાલના અન્ય મહાવિદ્વાનોના સાથે વાદવિવાદમા અભ્યાસકોને અપરાજિત બનાવે તેવા પ્રકારની હતી વ્યાકરણ ન્યાય, જ્યોતિષ આદિ વિષયામા પણ સ્વાશ્રયી હતી ભેદભાવનો અભાવ હોવાથી ભિન્ન ભિન્ન સંપ્રદાયના મુનિઓ એક ગુરુ પાસે વ્યવસ્થિતપણે સંયમાન્ક રક્ષણપૂર્વક પઠનાર્થે રહેતા હતા આથી પાઠયક્રમ, વ્યવસ્થા, નીતિરીતિ ઇત્યાદિ સુંદર હોવુ જોઇએ એમ અનુમિત કરીએ તે વધારે પડતુ નથી જ.

હવે આજના જગત તરફ દૃષ્ટિ નાખીને જોઈશુ તો માલૂમ પડશે કે ભારતપ્રમુખ સર્વ દેશોમા ભાષાકીય ધોરણપૂર્વક શિક્ષણાલયા યાજીને વિદ્યાપ્રચાર થતો જાય છે વિભિન્ન દાર્શનિક નેતાઓ પણ પોત પોતાના દાર્શનિક શાસ્રોના વ્યાપક પ્રચાર માટે મહા પ્રયાસો સેવે છે અને તે પ્રયત્નો સેવીને પોતપોતાના તીર્થધામોમા શિક્ષા મંદિરા વિદ્યાનયા આદિ સ્થપાવે છે તે પ્રમાણે અન્ય વિદ્વાનો તે તીર્થધામોને વિદ્યાધામો બનાવે છ આજના શિક્ષાથી કેળવાયેલ વર્ગ પણ શક્તિશાળી અને જિજ્ઞાસુ બનતો હોવાથી તેમની પિપાસા દાર્શનિક ગ્રંથો તરફ વધતી જાય છ એના આ કાળમા આપણે પણ આપણી તીર્થભૂમિઓમાથી કોઈ પણ એક તીર્થભૂમિને પસંદ કરીને વિદ્યાભૂમિ કરી લઈએ, જેથી આપણા આગમાદિશાસ્રગ્રંથો જ્ઞાનમંદિરોની ગુપ્ત સમૃદ્ધિરૂપ નહિ રહેતા જગત સન્મુખ તેને લાવનાર મહાવિદ્વાનો ખડા કરી શકીશુ અન્યોન્ય સહકાર ભાવથી વર્તવાને લીધે ઘણા ઘણા વૈર વિરોધરૂપ વિષ વરસાવનારા પ્રશ્નો પણ આપોઆપ શમી જશે આપણી શ્રી ચતુર્વિધ સંઘની સ્થિતિ પણ સુદૃઢ બનશે આગમજ્ઞાતાઓની વિરલતા પણ ઘટશે આ પ્રમાણે શ્રી જૈનશાસનના મહત્વશાળી અંગરૂપ અધ્યયનને અંગીકૃત કરીને કલ્યાણકામી મહાત્માઓ શિવસુખ સાધે એ જ, અભિલાષા

અભિનંદનનો સંદેશો

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી જૈન સાહિત્યનો થતો પ્રચાર સ્તુત્ય છે તે માટે તન મન અગર ધનથી મદદ કરનાર પણ ધન્યવાદને પાત્ર છે તે સંસ્થા વધુને વધુ જૈન સાહિત્યનો પ્રચાર કરતી રહે એ શુભ અભિલાષા

લી પ. શ્રી પ્રવીણવિજયજી તથા પ. શ્રી મહિમાવિજયજી (છાણી)

અણુઓંબના જમાનામાં જૈન ધર્મનું સ્થાન

[લેખક : આચાર્ય શ્રી દાનસાગર સૂરિજી-માટુંગા]

આપણા પૂર્વજોએ જૈન ધર્મ અને તત્વજ્ઞાનના લખેના ગ્રંથોના સંશોધન અને પ્રકાશન તથા પ્રચાર માટે આપણે જ્યારે ખૂબ આગ્રહ રાખીએ છીએ અને એ કાર્યની પાછળ અથાગ શ્રમ અને ઘણુ ધન ખર્ચવામા આવે છે ત્યારે સામાન્ય જનતા મનમા અને બુધ્ધિશાળી વર્ગના મનમા પણ એ પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે કે માનવ જાતને સંસ્કૃતિની દિશામા પ્રગતિ શરૂ કર્યે હજારો વર્ષ વીતી ગયા અને શ્રી તીર્થંકર દેવોએ પ્રરૂપેલો માર્ગ અનુસરતા અનેક યુગ વીત્યા છતા શુ આપણે હજુ એના એ પુસ્તકો અને એના એ સિધ્ધાતોનું જ અવલંબન લેવાનુ છે? આપણે હજુ શુ એટલી માનસિક અને આધ્યાત્મિક પ્રગતિ સાધી નથી કે કાઈક નવું નિપજાવી શકીએ અને માનવજાતને પ્રગતિને માર્ગે વધુને વધુ આગળ લઇ જઇ શકીએ?

આવો સવાલ દરેક વિચારકના મનમા ઉપસ્થિત થાય એ સ્વાભાવિક છે, પરંતુ અત્યારના સંજોગો દરેક રીતે વિચારતા એનો જવાબ પણ તરત મળી રહેશે

મુખ્ય પ્રશ્ન એ વિચારીએ કે માનવ જાતે પ્રગતિ સાધી છે ખરી? ભૌતિક અને સાસારિક સુખ સગવડો ઉપજાવવાની દૃષ્ટિએ કોઇ કહેશે કે મનુષ્યે જરૂર અભૂતપૂર્વ પ્રગતિ સાધી છે આ નિર્ણય પણ બરાબર નથી. પૃથ્વી ઉપરની આટલી વિશાળ માનવ વસ્તીમાથી ગણ્યા ગાઠ્યા લોકો જ આ ભૌતિક પ્રગતિના લાભ મેળવી શકે છે અને પરિણામે તેઓ બાકીના લોકોને ગુનામ અને પછાત દશામા રાખવા પ્રયત્નો કરે છે.

ઉપરાત આ ભૌતિક પ્રગતિ મનુષ્યને અત્યારે એવા સ્થાને લઇ ગઈ છે કે જ્યાથી સંપૂર્ણ વિનાશ હાથવેંતમાં દેખાય છે. અણુબોમ્બ હાઇડ્રોજન બોમ્બ વગેરે મહાભયંકર શસ્ત્રોની શોધને લઇને હવે વિનાશ દૂર નથી દેખાતો અને આવા વિનાશાત્મક શસ્ત્રો હાથમા હોવા છતા મનુષ્યને એક બીજા પ્રત્યે વિશ્વાસ કે સમભાવ ઉત્પન્ન નથી થતો. અવિશ્વાસ, અસહિષ્ણુતા, અન્યની જીવનરીતિ પ્રત્યે અભાવ, હુ જ સર્વશ્રેષ્ઠ – આ અને આવી વૃત્તિઓનું પ્રાબલ્ય એજ સર્વત્ર દૃષ્ટિગોચર થાય છે

માનવજાતની ઉત્પત્તિની શરૂઆતમા જેવુ વાતાવરણ હતુ તેવું જ વાતાવરણ અત્યારે હયાત છે એમ માની શકાય જંગલનો કાયદો, હરીફને મારવાની વૃત્તિ, આ બધું શુ દર્શાવે છે?

આને શું આપણે પ્રગતિ ગણવી? સામાન્ય બુદ્ધિ તો આને અવગતિ જ ગણે. સર્વતોમુખી વિનાશની બીકમા જ પળેપળ વ્યતીત થતી હોય તેવા જીવનને પ્રગતિમય જીવન ગણીજ કેમ શકાય?

અત્યાર સુધીની માનવજાતની આવી પ્રગતિનુ સરવૈયું તપાસતા જણાય છે કે આપણે ખરી પ્રગતિ તો નથી જ સાધી એ નિર્વિવાદ છે. આનું કારણ શુ?

સદ્ભાગ્યે માનવજાતમા હજુ પણ થોડી વ્યક્તિઓ છે કે જેઓ હાલના પ્રવાહોને ચિંતાજનક ગણીને પૂર્વજોના વારસા તરફ આશાભરી નજર દોડાવે છે. જૈન ધર્મે પ્રરૂપેલ સત્ય, અહિંસા, અપરિગ્રહ, સમભાવ વગેરે મહામૂલા સિધ્ધાતોનો અમલ એજ અત્યારે માનવજાતને વિનાશને પંથેથી પાછો વાળશે એમ નિઃશંક સમજાય છે.

અત્યારે ફરી વળેલ અંધકારમા પ્રકાશ દૃષ્ટિગોચર થતો હોય તો તે એક જ દિશામા છે. તીર્થંકર-

દેવો, ગણધરો, આચાર્યો વગેરે જે વારસો મૂકી ગયા છે તેનું ફરી અને ફરી ઉચ્ચારણ તેનો અમલ અને વધુને વધુ પ્રચાર આ વસ્તુ જ માનવજાતને અવનતિને પંથે જતી રોકશે.

અને એટલે જ આપણા પ્રાચીન ગ્રંથો આ તકે અમૂલ્ય બને છે. એ જાળવી રાખવા તથા તેનો બ્યચિત પ્રચાર કરવો એ આપણી પ્રથમ ફરજ બને છે.

જૈન શાસ્ત્રોમાં અનેકવિધ જ્ઞાનની જે તલસ્પર્શી મીમાંસા આપેલી છે, વિધવિધ વિષયનાં પુસ્તકોમાં જે અમૂલ્ય ખજાનો ભરેલો છે તે તપાસતાં જીવનનું કોઇ ક્ષેત્ર એમાંથી રહી જતું હોય એમ ન લાગે જે જોઇએ અને જેટલા પ્રમાણમાં જોઇએ એ બધું તેઓ આપણે માટે મૂકી ગયા છે.

અમૂલ્ય અને સનાતન એવાં સત્યો કે જે તીર્થંકર દેવો મનુષ્યને આપી ગયા છે તે ભૂલી ક્ષણિક સુખ માટે આપણે બીજા માર્ગે વળી ગયા છીએ એટલે સર્વત્ર દુઃખ, રોગ, વિનાશ વગેરે દેખાય છે. માટે કરી ફરીને વીતરાગના માર્ગે જવાનું અનિવાર્ય બને છે–એમાં જ મોક્ષ છે, એમા જ આત્યંતિક સુખ છે.

અભિનંદનનો સંદેશો

જૈન સંઘના આધારસ્તંભ આગમો અને તાત્ત્વિક જ્ઞાનપૂર્ણ પ્રકરણગ્રંથો દુરાપ હતા. અનેક જિજ્ઞાસુઓને એ ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરવા ઘણી ઘણી મુશ્કેલીઓ સહવી પડતી, પણ જૈન સંઘના અભ્યુદયે સુરત શહેરમાં શ્રી દેવચદ લાલભાઈની અકમ્પ ઉદારતાથી પ્રકાશન સંસ્થા સ્થાપિત થઈ ત્યારથી અભ્યાસકોની મુશ્કેલીઓ સહજ દૂર થઇ અને અભ્યાસકોનો ઉત્સાહ વધતો ગયો. જ્ઞાનપિપાસા પૂર્ણ થતી ગઈ. સાચે જ આ સંસ્થાએ પોતાના જન્મ પછી સેંકડો અલભ્ય ગ્રંથો પ્રસિદ્ધિમા આણીને જિજ્ઞાસુ હૃદયોને સંતોષ્યા છે, એમ કહેવું એ તદ્દન સત્ય છે.

આ સંસ્થાના કાર્યવાહકો પણ મધ્યસ્થ-વૃત્તિને અબાધિત સાચવી રહ્યા છે, કારણકે સમાજના પ્રત્યેક આચાર્ય કે મુનિપુંગવો દ્વારા પ્રકાશનોમા સહકાર લે છે અને જેમ બને તેમ શુદ્ધ અને જલદી ગ્રંથ પ્રકાશનો થાય તેની પૂરી કાળજી-તકેદારી રાખે છે એમ પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે. જે જે આચાર્યો કે મહાપુરુષો જેવો જેવો સહકાર આપે છે, તેઓનો ઋણીભાવ પણ વ્યક્ત કરે છે

આ સંસ્થા અદ્યતન શૈલીથી વિશદ સંપાદનો દ્વારા નવા અપ્રસિદ્ધ અનેક આગમ તેમજ પ્રકરણગ્રંથો પ્રકાશમા લાવે અને જ્ઞાનઝરાઓ પ્રવાહિત કરે એજ એક મંગલકામના.

લી. આચાર્યદેવ શ્રી વિજયભુવનતિલક સૂરીશ્વરજી મહારાજ
(બોરસદ)

અભિનંદનનો સંદેશો

આગમોદ્ધારક આચાર્ય મહારાજ શ્રીમાન સાગરાનંદ સૂરીશ્વરના સદુપદેશથી અને પ્રેરણાથી સંસ્થાપિત થયેલ શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ દ્વારા શ્રી જૈન પુસ્તકોધ્ધાર સંસ્થાએ અત્યાર સુધી સો લગભગ ગ્રંથો પ્રસિધ્ધ કરેલ છે તેથી આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, મુનિવર્યો વગેરેને અત્યંત લાભ થયેલ છે. સંસ્થા મારામાં સારું કામ બજાવે છે. જેથી અન્ય આગમ પુસ્તકોને પ્રસિધ્ધ કરવા ઘણી સારી રીતે પ્રયાસ કરી રહો. તે પ્રયાસ સફલતાને પામો અને તો લાભ લો અને આપો એ જ. ધર્મસાધન કરશો.

લી. આચાર્ય શ્રી ...તવિજય સૂરિ
(સાણંદ)

જિનવચન રૂપ શાસ્ત્રોનો ઉપકાર

[લેખક :- મુનિશ્રી ભદ્રંકર વિજયજી, જૈન વિદ્યાશાળા-અમદાવાદ]

नमः श्री प्रवचनाय।

जइ इच्छह परमपयं अहवा कीत्तिं सुवित्थडं भुवणे।

ता तेलुक्कुद्धरणे, जिणवयणे आयरं कुणह ॥ १ ॥"

શ્રી જિનેશ્વરોનો સુખાર્થી ભવ્ય જીવોને ઉદ્દેશીને એવો ઉપદેશ છે કે 'જો પરમપદ-મોક્ષની ઈચ્છા હોય અથવા ત્રણ ભુવનમા વિસ્તૃત ઉજ્જવલ કીર્તિની ઇચ્છા હોય તો ત્રણે લોકને ઉદ્ધરવામાં સમર્થ એવા શ્રી જિનવચનમા આદર કરો '

આ ઉપદેશમાં જિનવચન રૂપ શાસ્ત્રોનું મહત્ત્વ જણાવવા સાથે જીવને સુખ આપવાનું સામર્થ્ય એ શાસ્ત્રોમા જ છે એમ જણાવ્યું છે.

શેઠ **દેવચંદ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ** સમિતિએ શું વિશિષ્ટ કાર્ય કર્યું છે તે સમજવા માટે પ્રથમ શાસ્ત્રોના ઉપકાર અંગે થોડું સમજી લઈએ.

જીવનું અનાદિ અસ્તિત્વ છે તેમ તેને લાગેલા કર્મો પણ અનાદિ છે, આ કર્મોના સામાન્યતયા આઠ પ્રકારો છે તેમા મુખ્યતા મોહનીયની છે, મોહનીયમા પણ મિથ્યાત્વ મોહનીયનુ બળ ઘણું અહિતકર છે. જ્યા સુધી આત્મા ઉપર તેનુ પ્રાબલ્ય હોય છે ત્યા સુધી જ ચારિત્ર મોહનીય એટલે ક્રોધાદિક કષાયો, હાસ્યાદિ નોકષાયો અને વેદોનો આવેશ પણ આત્માને ત્રાસ આપી શકે છે અને એ દરેકના દબાણથી પરાભવ પામેલા આત્માને જ્ઞાનાવરણીય આદિ ઘાતી કર્મો તથા વેદનીય આદિ અઘાતી કર્મો પણ વિવિધ પ્રકારે સતાવે છે, વધારે શું ? જીવ એ ત્રાસમાથી છૂટવા માટે સહાયક માની જેમા હંમેશા લપટાયા કરે છે તે પુણ્યકર્મ પણ સહાય કરવાને બદલે ઉપર્યુક્ત મોહના બળે આત્માને શત્રુની ગરજ સારે છે. એમ પણ કહી શકાય કે એ લાલચથી વિશ્વાસુ બનેલા જીવે પુણ્યને પોતાનુ માનીને તેના મદ કરી દુઃખમાથી છૂટવાને બદલે આજ સુધી અનેકવાર દુઃખના ડુંગરાઓ પણ ઊભા કર્યા છે. આવી વિડંબના પણ જીવ અનાદિ કાળથી ભોગવતો રહ્યો છે, છતા અજ્ઞાનથી (શાસ્ત્રોપ્રત્યેના અનાદરથી) હજુ તેને પોતાને દુઃખનું કારણ સમજાયું નથી. સુખ માટે રાત દિવસ સખત પ્રયત્નો કરવા છતા, વિવિધ ઉપાયો કરવા રૂપ વલખા મારવા છતા દુ ખીને દુઃખી જ રહ્યો છે. એનું મૌલિક કારણ છે મિથ્યાજ્ઞાનથી સમજમા નહિ આવતો ઉપર્યુક્ત મોહ !

એમ છતા સર્વ જીવો એ મિથ્યાજ્ઞાનને પણ ઓળખી શક્યા નથી, વસ્તુતઃ તો જ્ઞાન એ જીવનો સ્વયંસિદ્ધ ગુણ છે, પણ મોહ એ જ્ઞાનને મિશ્ર-ભેળસેળ કરી દે છે અને એવુ મિથ્યા બની ગયેલું જ્ઞાન અપકારી પણ મોહ વગેરેના સાધનને ઉપકારી તરીકે ઓળખાવે છે, ઉપકારી પણ આત્માના હિતસ્વીઓને અપકારી તરીકે ઓળખાવે છે, ફલ સ્વરૂપે પોતાના હિતસ્વીઓ પ્રત્યે પણ તિરસ્કારની લાગણી પેદા કરી અપકારી શત્રુતુલ્ય મોહાદિ પ્રત્યે સન્માનવૃત્તિ પ્રગટાવે છે.

આમ આત્માના કટ્ટર શત્રુઓ તુલ્ય મોહ અને અજ્ઞાનને વશ પડેલો જીવ વિવિધ ભાવોના સંયોગમાં

આનંદનો અને વિયોગમાં દુઃખનો અનુભવ કરે છે. એ જ તેનો સંસાર છે. એ જ એનું મૌલિક દુઃખ છે. એને વશ પડેલા સર્વ જીવો પોતપોતાનું ઇષ્ટ મેળવવા અને અનિષ્ટથી છૂટવા પરસ્પર ઝઘડે છે. એમ સંસાર ઝઘડાઓનું કેન્દ્ર છે અને તેમાં કુટાતા જીવો ઝઘડાઓથી રિબાય છે, એમ પણ કહી શકાય.

જેમ સંસારની અને તેમાં ભમતા જીવોની ઉપર્યુક્ત સ્થિતિ અનાદિ છે તેમ તેને ઓળખાવનાર અને તેમાંથી છોડાવનાર શાસ્ત્રો અને શાસ્ત્રકારો પણ અનાદિ છે. તેના ફળ સ્વરૂપ મોક્ષ, સંસારનાં અને મોક્ષનાં કારણો તથા સંસારી અને મુકતાત્માઓ પણ અનાદિ છે

મોહ જેમ જીવોને પરસ્પર કલેશ કરાવે છે તેમ શાસ્ત્રો–શાસ્ત્રકારો એ કલેશોને શાન્ત પણ કરે છે. માટે આર્યદેશોમાં સર્વ વ્યવહારોમાં એક યા બીજા રૂપે શાસ્ત્રને માન્ય રાખવામાં આવ્યું છે. પંચો, સમાજો, કોર્ટો, રાજ્યતન્ત્ર વગેરે દરેકને પરસ્પરના કલેશમાંથી બચવા બચાવવા માટે કોઈને કોઈ નિયમોનો (મર્યાદાનો) આધાર લેવો પડે છે. એ નિયમો પણ એક શાસ્ત્ર છે.

દરેક વ્યવહારને અંગે નિયુકત થયેલી તે તે બંધારણીય મર્યાદાને જે અનુસરે છે તે ન્યાયી અને નહિ અનુસરનારો અન્યાયી ગણાય છે. એમાં મતભેદ ઊભો થતાં તુરત તે તે બંધારણને આગળ કરી મતભેદ ભાંગવાના આવે છે અને તે બન્ને પક્ષો કબૂલ રાખે છે, સહી–સાક્ષી, દસ્તાવેજો, કબુલાતપત્રો વગેરે બધું આના આધાર ઉપર જ રચાયેલું છે એમ ભિન્ન ભિન્ન વ્યવહારોમા ઉપયોગી તરીકે સ્વીકારાએલાં એ બધાં બંધારણોને એક યા બીજા રૂપમાં તે અંશમાં શાસ્ત્રો કહી શકાય.

એમ વિચારતાં સમજાશે કે ભિન્ન ભિન્ન જરૂરિયાતવાળા, ભિન્ન ભિન્ન વિચારવાળા અને એથી ભિન્ન ભિન્ન માર્ગવાળા પણ જીવોને એક વિચારવાળા અને એક માર્ગવાળા બનાવી કલેશથી બચાવનાર શાસ્ત્ર વિના જગતને ચાલ્યું જ નથી અને ચાલે તેમ પણ નથી. કહી શકાય કે શાસ્ત્રો વિના જગતનો કોઇ પણ સદ્વ્યવહાર ચાલી શકે તેમ નથી. એમ બાહ્ય જીવન માટે પણ શાસ્ત્રની આવશ્કતા, અતિ આવશ્યકતા છે જ, હા! આ શાસ્ત્રોને માન્ય કરી અનુસરવાની શકિત–યોગ્યતા પ્રાયઃ મનુષ્ય જીવનમાં જ હોય છે, માટે માનવજીવનની શ્રેષ્ઠતા છે.

એમ છતા એ પણ સાચું છે કે એવાં શાસ્ત્રો હોવા છતા કલેશોનો અંત આવ્યો નથી, આવતો નથી, તેનુ કારણ આત્મા અને જડને પરસ્પર વિરોધ હોવાથી જે આંતરિક કલેશો જીવમાત્રમાં ચાલે છે તે છે. જ્યા સુધી આતરિક કલેશો શમે નહિ ત્યા સુધી બાહ્ય કલેશો ક્રોટી ઉપાયે પણ શમે નહિ, કારણ એ છે કે બાહ્ય કલેશોનો જન્મ આતરિક કલેશોથી છે.

આ હકીકત વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓ પોતાના જ્ઞાનથી જાણીને બાહ્ય અને આંતરિક કલેશોનું શમન કરવા માટે જે જે નિયમો જગત સામે રજૂ કરે છે તેને ધર્મશાસ્ત્રો કહેવાય છે. આવું શાસ્ત્ર તે જ વાસ્તવિક રીતે રીતે સત્ય અને પૂર્ણ હોઈ શકે કે જેના કથક સ્વયં બાહ્ય આતરિક કલેશોથી સર્વથા મુકત થયેલા, એથી પ્રગટેલા જ્ઞાનને યોગે જગતના ત્રૈકાલિક સ્વરૂપને જાણનારા અને કૃતકૃત્ય થયેલા હોવાથી નિઃસ્વાર્થ પરોપકાર દૃષ્ટિવાળા હોય. એવા શાસ્ત્રકથક શ્રીજિનેશ્વરો જ હોઈ શકે માટે તેઓનું વચન આપ્તવચન હોઈ શાસ્ત્ર કહેવાય છે.

એણે અનાદિ કાળથી જીવોના બાહ્ય આતર કલેશોને શમાવવાનું કામ ચાલુ રાખ્યુ છે. આજે પણ આજે જ જીવ કલેશોને શમાવી શકે છે એમ કહેવુ જરાય અતિશયોકિતવાળું નથી કે ન જિનવચનના બળે સંસારવર્તી જીવોનુ જરાય અતિશયોકિતવાળું નથી જીવન સલામત છે. માતા પણ ગર્ભનું રક્ષણ અને પાલન કરી શકતી હોય કે કીડી, કથવા જેવા જીવો જગતમાં જીવી શકતા હોય તો તેમાં શ્રીજિનકથિત દયા–દાન

વગેરેનો જ પ્રતાપ છે. ખાવું પીવું કે લેવું દેવું વગેરે સામાન્ય પ્રવૃત્તિઓમાં પણ જીવ જે વિવેકને યોગે જીવન જીવી રહ્યો છે તે વિવેક શ્રી જિનવચનમાંથી પ્રગટેલો દીપક છે કે જેના બળે જગતના સર્વ વ્યવહારો વ્યવસ્થિત ચાલે છે. ટૂંકમાં કહીએ તો જિનવચન વિના ક્ષણ પણ જીવવું તે જીવન નહિ પણ જોખમ છે દેહનું રક્ષણ શ્વાસોચ્છ્વાસથી થાય છે તેમ આત્માનું રક્ષણ શાસ્ત્રોથી થાય છે.

વધારે શું ? એ શાસ્ત્રો જગતને આપવાને યોગે તો તીર્થંકરો ઉપકારી છે. એમનો મહાન ઉપકાર એ શાસ્ત્રોની ભેટ જ છે કે જેમાંથી જીવને બાહ્ય અભ્યંતર જીવન જીવવાની સઘળી સમજ મળે છે. એ ન હોત તો આ જગતમાં બીજો કોણ એ હકીકત શીખવી શકત. આજે જે વારસાગત હિતશિક્ષા વડીલો વગેરે દ્વારા પણ મળે છે તેનું પણ મૂળ તો શાસ્ત્રો જ છે.

લોકવ્યવહારમા પણ એક યા બીજા રૂપે શાસ્ત્રના બળને સ્વીકારવામાં આવ્યું છે કારણ કે તેના વિના કોઈ વ્યવહાર ચાલે તેમ જ નથી.

આ વિચારતાં જણાશે કે જીવનના દરેક વ્યવહારને અંગે જે નિયમનો કે માર્ગો હિતકર છે તે બધાં ય શાસ્ત્રોના એક અંશ રૂપ જ છે. એમ કહેવું જોઈએ કે શાસ્ત્રોએ ત્રણે કાળમાં ત્રણે જગતના જીવોનું હિત સાધવાનો માર્ગ આપ્યો છે, આપે છે અને આપશે. એનું મહત્ત્વ ગાવા માટે ઉપકારનું વર્ણન કરવા શબ્દો ઓછા પડે.

આવા શાસ્ત્રોને જીવંત રાખવા અને જગતમાં પ્રચારવા, એ સર્વ દાનો પૈકીનું શ્રેષ્ઠ દાન છે. ક્રોડો સોનૈયાનું દાન જ્ઞાનની એક પંક્તિની બરાબરી કરી શકતું નથી, કારણ કે જ્ઞાનનું દાન બધા દાનો કરતાં વિશિષ્ટ છે. તે આપવાથી બીજાની જેમ ખૂટતું નથી, આપનારને પણ વધે છે, લેનારને બીજા આગામી ભવોમા પણ સાથે જાય છે, તેને કોઈ ચોરતું લૂટતું, બાળતુ, કે નાશ કરી શકતું નથી. એના રક્ષણ માટે તિજોરીઓની કે પહેરગીરોની આવશ્યકતા નથી, કારણ કે જ્ઞાન ગુણ છે. એનું દાન તેના સાધનોના દાનથી થઈ શકે છે. એવું મહત્વનુ કામ **શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ** તરફથી નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિએ કરવામા આવ્યું છે. તેનો સુવર્ણ મહોત્સવ ઉજવાય એ યોગ્યની યોગ્ય કદર કરવા તુલ્ય છે. સુજ્ઞેષુ કિં બહુના ?

●

<u>અભિનંદનનો સંદેશો</u>

સુરત છે નગરી અલબેલી, જિનધર્મતણો ધ્વજ ધરનારી,
છે ધન્ય ખરેખર એ નગરી, જે ધર્મ વૃધ્ધિને કરનારી

લી. માવજી દામજી
(ધાર્મિક શિક્ષક, બાબુ પનાલાલ સ્કુલ, પાયધુની, મુંબઈ–૩)

● ભારત જૈન જ્ઞાન વિહાર ●

[લેખક કુલચંદ હરિચંદ દોશી (મહુવાકર) - પાલીતાણા]

જૈન ધર્મ એક વખત વિશિષ્ટ ધર્મ ગણાતો જૈન આગમ સાહિત્યે તો પશ્ચિમના વિદ્વાનોને મુગ્ધ કર્યા છે જૈન તત્ત્વજ્ઞાન આજે પણ અદ્વિતીય ગણાય છે જૈન સાહિત્ય જગતના સાહિત્યમા સમૃદ્ધ અને વિશિષ્ટ ગણાય છે જૈન ધર્મે જગતને અહિંસાનો મહાન સદેશ આપ્યો છે જૈન જ્યોતિર્ધરોએ વિધવિધ વિષયોના અમૂલ્ય પુસ્તકો આપ્યા છે જૈન જ્ઞાનભડારોના ખજાનામાથી જગતના ચોકમા હજી થોડા જ રત્નો બહાર આવી શકયા છે જૈન સિદ્ધાતો અને આચારોનુ જીવન વિકાસમા ઉચ્ચ સ્થાન છે જૈન દર્શન ઘણી જ ઊચી પકિતનુ છે એના મુખ્ય તત્વો વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના આધાર પર રચાયેના છે વિનાશ અને યુદ્ધોથી નાસી ગયેની દુનિયાની મહાપ્રજાઓ અહિંસાનો સદેશ સાભળવા અને સમજવા લાગી છે આવતીકાલ વિશ્વશાતિને માટે એ પથે વિચરવાના પગરણુ દેખાય છે

જૈન સાહિત્યના આવા રત્નો ભારતના જુદા જુદા ભાગોમા ભડારોમા પડયા છે એ ગ્રથ રત્નોનુ પૂરૂં સશોધન પણ થઈ શકયુ નથી કેટનાક તો પટારામા પૂરાયેના પડયા છ દર વર્ષે ઉધઈનો ભોગ થાય છે સૂર્યનો પ્રકાશ તે ગ્રથ રત્નોને મળતો પણ નથી જૈન દર્શન ઉપરના આના હજારો–નાખો ગ્રથ રત્નો આપણી–જૈન સમાજની–જૈન ધર્મની અરે ભારતની અને જગતની મોઘામા મોઘી મૂડી છે

આપણા પૂર્વ પુરુષોએ તો જ્ઞાનની વૃદ્ધિ માટે આ ગ્રથરત્નો તૈયાર કરા યા સભાળ માટે જ્ઞાનભડારોમા રાખ્યા પણ એ કોન દાબડામા પૂરી રાખવાના ધરેણા નથી ઘણા તો એવા ગ્રથરત્નો છે કે જગતના ચોકમા આવે તો જગતને નવી દ્રષ્ટિ–નવી ભાવના–નવી પ્રેરણા નવી શકિત અને નવી ચેતના આપી જાય

જૈન સમાજ તા દાનશૂર ગણાય છે જ કરોડોના દાન મહાપુરુષોએ આપ્યા છે મહાનતીર્થો સર્જ્યાં છે કળામય મદિરો જગ્યાએ જગ્યાએ બધાયા ૭ જ્ઞાનભડારો રચ્યા છે તાડપત્રો જેવા મોઘા પત્રો ઉપર સોનેરી શાહીમા હસ્તલિખિત પુસ્તકો લખા યા છે કરોડોનો ખર્ચ કરી જીવનને ધન્ય બનાવી ગયા છે

આ આપણા પૂર્વ પુરુષાને અખૂટ–અણમોન વારસો છે તે માત્ર જૈન ધર્મ માટે કે અમુક માટે નહિ પણ જગતના તમામ માનવી માટેનો વારસો છે આ ગ્રથરત્નોને સભાળવાનો–રક્ષવાનો સૌ કોઈનો ધર્મ છે આપણા પૂર્વ પુરુષોએ તો આજસુધી તેની રક્ષા કરી પણ આપણી જવાબદારી તેથી વિશેષ છ અને તે એ કે આ ગ્રથરત્નોનુ સશોધન કરાવી–તેના રહસ્યો જગતના ચોકમા મૂકીને જગતને શાતિને માર્ગ વાળીએ

જૈન સમાજ આજે પણ સમૃદ્ધ છે આજે પણ જૈન સમાજમા દાનની ભાવના જવલત છ દર વર્ષે સમાજ નાખો રૂપિયા ખરચે છે અને ધર્મઉદ્યોત કર્યો માને છ

આપણે હવે જ્ઞાનનો ઉદ્યોત કરવો છે તે માટે એક જ્ઞાન વિહારની આવશ્યકતા છે

આ જ્ઞાનવિહાર એજ જૈન વિશ્વવિદ્યાલય-સમયજ્ઞ યુગના આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભ સૂરીશ્વરજી જૈન વિશ્વવિદ્યાલયની જે ભાવના હતી તે આવા જ્ઞાનવિહારથી બર આવવા સભવ છે એટલુ જ નહિ પણ આવા જ્ઞાનવિહાર માટે તો આપણા આચાર્યપ્રવરો પદસ્થો મુનિરત્નો અને જૈન દાનવીરો તેમજ સમાજના ઘડવૈયાઓ બધાને ગૌરવ લેવા જેવુ થશે-બધાનો સક્રિય સહકાર મળશે કોઈપણ જાતના પક્ષ વિના કેવળ જ્ઞાનપ્રકાશ અને જ્ઞાનપ્રચારની ઉત્તમ ભાવના આ જ્ઞાનવિહાર પાછળ રહેશે

જૈન સમાજનુ આ જ્ઞાનવિહાર સાચુ ભૂષણ થશે જૈન સાહિત્યનુ એક અદ્વિતિય ધામ બની રહેશે

૧ જ્ઞાનવિહાર માટે એક વિશાળ જગ્યામા સુદર મકાન જોઈએ

૨ જૈન ધર્મના હસ્તલિખિત તથા મુદ્રિત પુસ્તકોનો સુદર સગ્રહ જોઈએ

૩ જ્ઞાન ભડારામાથી મળી શકતા પુસ્તકોની પ્રતો વ્યવસ્થિત જળવાઈ રહે તેમ રાખવી જોઈએ

૪ ગોદરેજના કાચના બારણાવાળા લોખડના કબાટો વસાવવા જોઈએ

૫ જ્ઞાન વિહારમા એક અદ્યતન મુદ્રણાલય-પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ હોવુ જોઈએ

૬ પુસ્તકાલય વિભાગ – વાચનલય – અભ્યાસ ખડ – સશોધન કાર્યાલય – ગ્રથમાન કાર્યાલય – નિયામક – વ્યવસ્થાપક કાર્યાલય વિદ્વાનોને રહેવા માટેના રુમો – અતિથિગૃહ – ભોજનગૃહ – આરામગૃહ ચર્ચા – સભાગૃહ, મધ્ય સભાગૃહ વ્યાખ્યાનગૃહ – જુદાજુદા કાર્યકર્તા માટે નિવાસગૃહ – સાધુઓ માટે જુદાજુદા થોડા વિહારગૃહ, પશ્ચિમના વિદ્વાનો માટે સગવડવાળા નિવાસગૃહ અભ્યાસ્રો માટેના જરૂરી ખડો – કોઈ વિદુષી સાધ્વીઓ કે બહેનોને વિહારમા થોડો વખત અભ્યાસ માટે રહેવુ હોય તો તે માટે જુદાજુદા નિવાસસ્થાન ઉદ્યાન – આરોગ્યભુવન આદિ જરૂરી વિધવિધ નિવાસસ્થાનો જરૂરિયાત પ્રમાણે તૈયાર કરવાની યોજના હોવી જોઈએ

૭ આ જ્ઞાનવિહાર માટે સુદર વિશાળ વૃક્ષરાજિઓથી મઘમઘતી સ્વચ્છ હવા પાણી વાળી જ જેટલી મળી શકે તેટલી જગ્યા ભાવનગરથી મુબઈ સુધીમા કોઈ કેન્દ્રસ્થાને મળે – જ્યાનો સઘસમુદાય સક્રિય સહાય કરે નિરીક્ષણ રાખે સેવાભાવથી જરૂરી મદદ આપે ત્યા શરૂ કરવો જોઈએ

૮ આ વિહારમા જૈન સાહિત્યના ગ્રથોનુ સશોધન-પ્રકાશન થયા કરે વિદ્વાનો-પાશ્ચાત્ય અને પૂર્વના-પ્રસગે પ્રસગે આવે અને અભ્યાસ કરે, સશોધન આદિ કરે સાધુ મુનિરાજો પણ અહીં ઉચ્ચ અભ્યાસ કરે કોઈકોઈ સાધ્વીજી મહારાજ પણ અભ્યાસ માટે રહી શકે જૈન ધર્મના જૈન જૈનેતર વિદ્વાનોનુ દર વર્ષે સમેલન મળે

૯ પ્રેમ પણ વ્યવસ્થિત વ્યાપારી પધ્ધતિથી આને પાશ્ચાત્ય અને પૂર્વના વિદ્વાનોના વ્યાખ્યાનો યોજવામા આવે બાળકો-કુમારો-યુવકો-પ્રૌઢો વિદ્વાનો-બહેનો માટેના પુસ્તકોના પ્રકાશનો થાય

૧૦ એક માસિક ત્રિમાસિક, વાર્ષિક પત્રનુ પ્રકાશન થાય વિદ્વાનો તૈયાર કરવા માટેની યોજના થાય અને

તે માટે વિદ્વાન પ્રાધ્યાપકો રાખવામા આવે આગમ ગ્રથોનુ અદ્યતન પધ્ધતિથી પ્રકાશન કરવામા આવે- અપ્રાપ્ય પુસ્તકોનુ સરક્ષણ કરવામા આવે

જૈનદર્શનને જગતના ચોકમા મૂકવા માટેના બધા પ્રયાસો યોજાય જૈન ધર્મના પ્રેમીઓ જૈન સાહિત્યનો પ્રકાશ મેળવી શકે અને ભારત તેમજ વિદેશોમા જૈન ધર્મના સિધ્ધાતો દ્વારા વિશ્વશાતિના પ્રયાસો થાય આ સ્વપ્ન કે કલ્પના વિહાર નથી જૈન ધર્મના પ્રેમી સૌ કોઇનુ સ્વપ્ન એવુ જોઇએ તેમા જ જૈન શાસનનો જયજયકાર છે અદ્વિતીય ગ્રથરત્નોની સુરક્ષા છે, જગતને, સમાજને વિદ્વાનો પૂરા પાડવાની યોજના છે પ્રેસ, પ્રવચનો, પ્રચાર, અભ્યાસ, પ્રકાશન, સશોધન આદિની બધી શક્યતાઓ આ યોજનામા છે જૈન સમાજમા જ્ઞાનનો ભારે મહિમા છે ઘેરે ઘેર ગામે ગામ શહેરે શહેર, પ્રજાએ પ્રજા અને રાષ્ટ્રે રાષ્ટ્રમા જ્ઞાનનો દીપક પેટાવવાની આ વ્યવહારૂ યોજના છે

જૈન સમાજના દાનવીરો આવા એક અત્યુત્તમ કાર્ય માટે દાનના ઝરણા વહેવડાવે, આચાર્ય પ્રવરો, પદસ્થો મુનિરત્નો તે માટે ઉપદેશ અને પ્રેરણા આપે, જ્યા જ્યા જ્ઞાન ખાતાનુ દ્રવ્ય હોય તે આ માટે આપે અને ભારતભરના પ્રત્યેક જૈન કુટુબ માત્ર એક એક રૂપિયો આપે તો આવતી કાલે જ ભારત જૈન વિહારના શ્રી ગણેશ મડાય

આ યોજનાને મૂર્તસ્વરૂપ આપવા જૈન સમાજના દાનવીરોની એક સમિતિ થવી જોઈએ જે વિહાર માટેના દાનની યોજના વિચારે, જૈન સમાજના વિદ્વાન આચાર્યપ્રવરો ને પદસ્થો કે વિદ્વાન મુનિરત્નોની એક સમિતિ આ કાર્યને વેગ આપવા બનાવવામા આવે, જૈન સમાજના વિદ્વાનોમાથી એક સમિતિ બનાવવામા આવે જે યોજનાના હાર્દનો વિચાર કરે આ કાર્ય ભગીરથ-મોટુ અને ઘણુ વિશાળ લાગે છે પણ તેટલુ જ અગત્યનુ - ઉપયોગી - જૈન સમાજને ગૌરવ આપે તેવુ અને જ્ઞાનનો સાચો પ્રકાશ કરે તેવુ છે

આ વિહારની યોજનામા સાધુવિદ્યાપીઠ, સાધ્વીવિદ્યાપીઠ સશોધન, બૃહદ્પુસ્તકાલય, સગ્રહસ્થાન, અભ્યાસગૃહ, પશ્ચિમ-પૂર્વના વિદ્વાનોને આવકાર, વ્યાખ્યાનમાળા, પ્રેસ-ગ્રથપ્રકાશન વિદ્વાનોને તૈયાર કરવાનુ સ્થાન સાચુ શાતિનિકેતન અને જૈન વિશ્વવિદ્યાલય આવી જાય છે

સ્વપ્નશિલ્પી લેખકની વર્ષોની ભાવના કોણ વિચારશે? બહુરત્ના વસુધરા

અસ્થિરતા અને સ્થિરતા

[લેખકઃ—સાહિત્યચંદ્ર બાલચંદ હીરાચંદ-માલેગામ]

જગતમાં સ્થિર અને અસ્થિર એવી બે જાતની વસ્તુઓ હોય છે. જે હાલતી અગર ચાલતી નથી તેને સ્થિર અને પોતાની મેળે જે હાલે છે ચાલે છે તેને આપણે અસ્થિર કહીએ છીએ. રેલગાડી, વિમાન અગર મોટર કે યંત્રો ચાલે છે છતાં આપણે એને અસ્થિરમાં ગણતા નથી, કારણ કે તેની પાછળ પ્રેરક શકિત માનવે જોડેલી હોય છે. આકાશમાં ફરતો મૂકેલો કૃત્રિમ ચંદ્ર કે ગોલ જોકે ભયંકર વેગથી ફરે છે છતાં આપણે એને સ્થિર જ ગણીએ છીએ. એ બધી કલ્પના જીવ અને અજીવ સંજ્ઞાની દૃષ્ટિએ આપણે ગણીએ છીએ. એટલે જીવ સ્વયમેવ હાલે છે, ચાલે છે, આહાર ગ્રહણ કરે છે અને તે પોતા પાસેથી દૂર કાઢી પણ નાખે છે, તેથી એને આપણે જીવ ગણીએ છીએ પણ મનુષ્યકૃતિથી પ્રેરણા મેળવેલ જડ ગણાતી વસ્તુ હાલે, ચાલે અને ફરે છે. છતાં તેને અજીવ ગણવામાં આવે છે.

આપણી સામે ઊભો રહેલો થાંભલો, મકાનો, મહેલાતો, નદી કે પર્વતો જો કે જડ હોવાથી સ્થિર જણાય છે, છતાં આપણે જોઈએ છીએ કે, વહેલા કે મોડા એ બધાં જરા એટલે ઘડપણને અનુભવે છે અને વધતા કે ઓછા કાળમાં નાશ પામે છે એટલું જ નહીં, પણ આકાશમાં અનાદિ કાળથી સતત પરિભ્રમણ કરતા નક્ષત્રો, ગ્રહો, સૂર્ય, ચંદ્ર અને નિહારિકાઓ અખંડ રીતે પોતાની ધરી ઉપર અને અન્ય ગ્રહનક્ષત્રોની આસપાસ અખંડ રીતે ફરતાં રહેવા છતાં એ બધા વૃદ્ધાવસ્થા અને મૃત્યુ પામતા આવેલા છે એટલું જ નહીં, પણ અનેક ગ્રહનક્ષત્રો દેવતા મનાયેલા છતાં એ બધાને પુદ્‌ગલપુંજ અને સ્થિર જડ તરીકે જ આપણે માનીએ છીએ. મતલબ કે જીવ સ્વયંચલિત, સ્વયંપ્રેરિત અને ઉન્નતિઅવનતિને પાત્ર ગણાય છે, ત્યારે પુદ્‌ગલ કેવળ સંયોગ વિયોગથી પરિવર્તિત થાય છે, પણ એ પુદ્‌ગલ તરીકે જ હંમેશ રહે છે માત્ર આત્મા ધીમે ધીમે ઉન્નતિના પંથ ઉપર આરોહણ કરી પોતાની આસપાસ વિંટળાઈ રહેલા આવરણો ફગાવી દઈ અંતે પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને ત્યારે જ તે અખંડ આનંદના સામ્રાજ્યમાં સ્થિત થાય છે અને જ્યાં સુધી એ એવી સ્થિતિએ પહોંચતો નથી ત્યાં સુધી તેને સ્થિરતા આવતી નથી. પુદ્‌ગલના સંયોગથી છૂટી મુક્ત થવા માટે એને અખંડ પ્રયાસ કરવાની જરૂર પડે છે.

મનુષ્ય જ્યારે સ્થિરતા મેળવવા માટે પ્રયાસ કરે છે ત્યારે તે સ્થિરતા મેળવવાનો માર્ગ સાચો હશે તો આત્મા જરૂર સ્થિર બની અખંડ આનંદ મેળવી શકે છે, પણ જ્યાં સુધી એ પુદ્‌ગલોના સંયોગોથી છૂટા એટલે મુક્ત થતો નથી ત્યાં સુધી તે પોતાની અસ્થિરતા છોડી શકતો નથી. માનવ કે જીવમાત્ર અનાદિકાળથી એવી અસ્થિરતામાં રખડ્યા કરતો રહ્યો છે. એ કેવી રીતે રખડપટ્ટી ભોગવી રહ્યો છે એનું એને ભાન પણ નથી. અનંત પુદ્‌ગલોનો એ નવો નવો સંબંધ જોડે છે અને અનંત પુદ્‌ગલોનો સંબંધ એ તોડી રહ્યો હોય છે. એટલે પુદ્‌ગલોનો સંબંધ જોડવાનો અને તોડવાનો એ જીવમાત્રનો નિત્યક્રમ બની ગયો છે. જીવ અનંત કર્મો કરે જાય છે અને તેના સંયોગ કે વિયોગથી અનંત દુઃખદ કે સુખદ વેદનાનો અનુભવ કરે જાય છે, પણ એ

ચક્રમાંથી છૂટી સ્થિરતા કે સાચી શાંતિ ક્યારે મેળવશે એની કલ્પના પણ જીવ કરી શકતો નથી અને એવી નિરાધાર સ્થિતિ એને અનુભવવી પડશે એ વિષે એ સંપૂર્ણ અજાણ છે એમાં શંકા નથી.

પોતાની આત્મિક વિચારણામાં અને યોગધ્યાનમા લીન એવો એક શુદ્ધબુદ્ધ જ્ઞાની અભેદ્ય જંગલમાં જઈ રહ્યો હતો. તેવામા ત્યાં સામેથી એક અત્યંત દુષ્ટ ડાકુ આવી રહ્યો હતો. એ ડાકુ પોતાના દુષ્ટ વિચારોથી તરબોળ બન્યો હતો. પોતાના યત્કિંચિત સ્વાર્થ માટે કોઈ પણ પ્રાણીનો જીવ લેવો એને મન એક રમત હતી. કોઈ દ્રવ્યધારી વ્યક્તિ હોય કે લગભગ નિર્વસ્ત્ર ફકીર હોય, કોઈ રંક હોય કે સંત હોય, એના હિસાબે એ વધ્ય જ ગણાતો. કોઇને રંજાડવામાં એને આનંદ આવતો. એવો ડાકુ એ સંત નિર્ગ્રંથ મુનિની સામે આવ્યો. મુનિ તો ચાલતા જ હતા. ડાકુએ એકદમ ગુસ્સે થઈ જોરથી એ સંતને પડકાર કરી કહ્યું: "એ માણસ! સ્થિર થઈ જા." મહાત્માએ શાંતિથી ચાલવું જ રાખ્યું અને ડાકુને જવાબ આપ્યો કે "હું તો સ્થિર જ છું. તું જ શાંત થા. સ્થિર થા." આ જવાબ સાભળતાં ડાકુ તો આભો જ બની ગયો. આવો ઉદ્ધત અને નિર્ભીક અડગ માનવ એના જોવામાં પહેલો જ હતો. એ સામે આવી રહ્યો છે છતાં કહે છે કે, "હું સ્થિર છું." એ આશ્ચર્ય છે. એને વિચાર આવ્યો કે "એ ક્યાં દોડી જવાનો છે? હું તો ઘડીના છઠ્ઠા ભાગમાં એનો નિકાલ કરી નાખું એમ છું છતાં જોઉં તો ખરો કે એ શું કહેવા માગે છે." મુનિ આગળ આવીને ડાકુએ પ્રશ્ન કર્યો કે, "તું ચાલ્યા કરે છે છતાં પોતે સ્થિર છું એમ કેમ બોલે છે? શું તારૂં આ બોલવું જૂઠું નથી?" મુનિ કહે છે, "ભાઈ હું શરીરે ચાલુ છું એ તું જુએ છે. પણ મને કોઈ જાતનો લોભ નથી. મને કોઈ વસ્તુની ઇચ્છા જ નથી. ક્રોધ, માન અને માયા મારા મનમાંથી દોડી ગયેલા છે. જગતમાં મારો કોઈ શત્રુ નથી તેમ ખાસ કોઈ મિત્ર પણ નથી. મારૂ મન પૂર્ણ રીતે સ્થિર છે તેથી મને કોઈ ઉપદ્રવ કરશે એવી ભીતિ નથી. તેથી જ મેં કહ્યું કે, હું સ્થિર છું. ચાલે છે મારૂં શરીર. હું એટલે મારો આત્મા તો સ્થિર જ છે. મારી એવી સ્થિતિથી હું મક્કમ છું. આનંદમાં રહી શક્યો છું પણ તારી સ્થિતિનો તું વિચાર કરી જો. સ્થિરતાનો તારામા લેશમાત્ર પણ જણાતો નથી તારી પાછળ લોભ નામનો ચોર દોડી રહ્યો છે તેથી જ તું નિરંતર ક્રોધી થઇ રહ્યો છે. તને એ પળવાર પણ વિસામો લેવા દેતો નથી ત્યારે તું અસ્થિર છે એમા આશ્ચર્ય નથી. ભલે તું કેટલોક વખત અડગ ઊભો રહે કે બેસી રહે, ઊંઘી રહે કે જાગતો ફરે તો પણ દરેક સ્થિતિમાં તારૂં મન તો દરિયાના મોજાંની જેમ ચલિત જ રહે છે. તારે સ્થિરતા જેવી વસ્તુની ઓળખાણ પણ નથી, ત્યારે સ્થિરતાની તારી વાત ખોટી છે અને ભ્રામક છે એ ખુલ્લું જોવામાં આવે છે, એથી જ મેં તને કહ્યુ કે, અસ્થિર તો તું જ છે. હું પોતે એક જ આત્માના વિચારમા લાગેલો હોવાથી મને તો અખંડ સ્થિરતા જ મળવાની છે પણ તારૂં શું? તું જરા થોડો પણ સ્થિર થા. અંતરંગમાં જરા ડોકિયું કર એટલે તારી અસ્થિરતા તારા જોવામા આવશે અને તારી ખાતરી થશે કે સાચો સ્થિર કોણ છે? એ સ્થિરતા અને શાંતિ એ અમૂલ્ય રત્ન છે. એ રત્ન તને મળી ગયા પછી તારા જેવો ધનવાન બીજો તને નજરે નહીં પડે તું સ્વયમેવ બીજાઓને સ્થિર કરવાનો પ્રયત્ન કરીશ. માટે જ હું તને કહું છું કે હું સ્થિર છું અસ્થિર તો તું જ છે. - જાગ, જાગ. તારી અસ્થિરતાની ઓળખાણ તું કરી લે અને મારા જેવી સ્થિરતા તું મેળવ. પછી તને તારી સાચી ઓળખાણ થશે."

ચોર કે ડાકુ એ સંત મહાત્માનાં વચનો સાંભળી સ્થિર થઈ ઊભો રહ્યો. આત્મિક શક્તિનો ચમત્કાર પ્રત્યક્ષ એના મન ઉપર વિજળીની પેઠે અસર કરી ગયો. એના ક્રૂર વિચારો ઉપર જબરો આઘાત થયો. એ તો

મુગ્ધ જ બની ગયો. શું બોલવું કે શું કરવું એની એને સમજ ન પડી. કોઈ જાદુઈ યંત્રે જાણે એને પૂતળું જ બનાવી દીધેલ હોય એમ એ બની ગયો. પોતાનું નિત્યનું કાર્ય શું છે અને શું હતું એ બધું ભૂલાઈ ગયું. એક નીડર અને નિર્મોહી આત્મલક્ષી આત્મા શું કરી શકે એનો સાક્ષાત્કાર 'એની ઉપર થઈ ગયો. એ કાંઈ જ્ઞાની ન હતો. એને આત્મા જેવી કોઈ વસ્તુ હોય છે એનું ભાન ન હતું, પણ એ મહાત્માનાં વચનોએ એને વિચાર કરતો કરી મૂકયો. એ તો શૂન્ય હૃદય થઈ સ્વાભાવિક રીતે જ મહાત્માના ચરણમા પડી ગયો. હું શું કરૂ છું એનું પણ એને ભાન રહ્યું નથી. એના મન ઉપર જે દુષ્ટ અને ક્રૂરપણાની ભાવના ચઢી બેઠી હતી તે ઘડીવારમા સ્તબ્ધ થઈ ગઈ. એના ક્રૂર કાર્યો એની સામે ઊભા થઈ જાણે એની સામે લડવા માડ્યાં. એને બીવડાવવા માડ્યાં અને એ ધ્રુજવા માંડયો. એને એમ થયું કે, "આવી આપત્તિમાંથી મને કોણ છોડાવશે? બધા જ ક્રૂર કર્મો એક સાથે મારી ઉપર હુમલો કરે ત્યારે હું કોના શરણે જઉં? મને કોણ બચાવશે?" એવા વિચારોથી એ ધ્રૂજવા માડ્યો અને એક લાચાર ભિખારીની પેઠે મહાત્મા તરફ કાંઈક ભીખ માગતો હોય એમ જોવા માડયો.

મહાત્માએ પ્રસંગ ઓળખી લીધો અને એ ડાકુ ગણાતા આત્માના ભાવો ઓળખી લીધા. આત્માની શકિત અનંતી છે. એ ધારે તો ગમે તે કાર્ય એના માટે અશકય નથી એમ જાણી એને આશ્વાસન આપ્યું. એમણે કરૂણાની ભાવનાથી એને આશ્વાસન આપ્યુ "હે મહાનુભાવ! તું સ્થિર થા ગભરાઈશ નહી. જીવે અનાદિ કાળથી અનંત અવસ્થાઓ ભોગવી છે. કોઈ પણ અવસ્થા કાયમ કે સ્થિર તો હોતી જ નથી. તારી મનોવેદના મેં ઓળખી લીધી છે. તારા શરીરમા એક ઊંચી કોટીનો આત્મા નિવાસ કરી રહેલો છે. તેને સ્થિરતા જરૂર સાપડશે. એમા સંદેહ નથી. તને સ્થિરતા મેળવવા માટે કાંઈક પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે. એની સાધના હું તને બતાવી શકીશ. તું તારો ચાલુ વ્યવસાય મૂકી દે. તારો હાલનો માર્ગ વિપરીત છે ઊલટો છે. તે તું મૂકી દે. તારા મનની અસ્થિરતા હવે જવા માડશે તને ધીમે ધીમે પણ નિશ્ચિતરૂપે સ્થિરતા મળતી જશે તારૂં કલ્યાણ થશે. તને શુદ્ધ માર્ગ મળી જશે"

મહાત્માના વચનોની સારી અસર થઈ. ડાકુ બોલી ગયો. "ભગવાન્! હુ પામર પ્રાણી છુ. હું માર્ગ ભૂલ્યો છું એનુ હવે મને ભાન થાય છે. હું ક્ષણવાર પણ શાંતિ અનુભવી શકતો નથી. હુ આપને શરણે આવ્યો છુ અને આપ જ તારણહાર છો. આ જગતમા અનેકોને મેં રંજાડ્યા છે. ઘણી પીડા આપી છે. મારા હજારો શત્રુઓ છે. મારો કોઈ મિત્ર નથી આપ જ મારા મિત્ર, હિતસ્વી અને ગુરુ બનો મારૂ કાંઈ જ નથી. આપ કહો તે કરવા હું તૈયાર છું," આટલું બોલી એ સ્તબ્ધ થઈ ગયો.

આપણે પણ વિચાર કરીએ તો પ્રત્યક્ષ એ ડાકુ જેવા અનેક કૃત્યો કરેલા છે એનો અંતરંગમાં અનુભવ થશે. કામ, ક્રોધ, માન અને લોભને વશ થઈ અનેક નહીં કરવાના કામો કરેલા છે. એનો સાક્ષાત્કાર આપણને થશે આપણને ક્ષણવાર પણ સ્થિરતાનો અનુભવ મળ્યો હોય એમ જણાતું નથી. આપણે કદાચિત્ પૂજા, પ્રભાવના, દાન, પુણ્ય, સામાયક આદિ અનુષ્ઠાનો દેખાદેખી કર્યાં હશે પણ આત્મશાંતિનો સાચો અનુભવ આપણને મળ્યો હોય એમ લાગતું નથી. સ્થિરતા તે ઘણી દૂર છે. સ્વસ્થતા પણ આપણને મળી નથી માટે સ્થિરતા મેળવવાની આપણને કેટલી જરૂર છે એનો વિચાર આપણને સાપડે એટલી જ ભાવનાથી વિરમીએ છીએ.

નંદીસૂત્ર અને નયચક્ર

: લેખક :
મુનિરાજ શ્રી ભુવનવિજયાન્તેવાસી
મુનિ શ્રી જંબૂવિજય—જામનગર.

નંદીસૂત્રના અભ્યાસીઓ સારી રીતે જાણે છે કે નંદીસૂત્રમા કેટલોક ભાગ ગદ્યરૂપે છે અને કેટલોક ભાગ ગાથારૂપે છે આ બંને ય ભાગોને અત્યારે તો નંદીસૂત્રના જ અંશો માનવામા આવે છે, પરંતુ સિંહ-સૂરિગણિ વાદીક્ષમાશ્રમણે નયચક્રવૃત્તિમા કરેલા એક ઉલ્લેખ ઉપરથી ચોક્કસ જણાય છે કે અત્યારે જેને આપણે નંદીસૂત્ર માનીએ છીએ તેમા અમુક અંશ જ સૂત્રરૂપે છે અને અમુક અંશ તો તેનું ભાષ્ય જ છે, પરંતુ ભાષ્યકાર મહર્ષિએ 'પોતે ભાષ્ય રચ્યું છે' એ જાતનો ઉલ્લેખ ન કર્યો હોવાથી પાછળથી કોઈ સમયે ભાષ્ય એ સૂત્રમાં એવી રીતે એકમેક થઈ ગયું કે 'સૂત્રમા ભાષ્યનુ મિશ્રણ થઈ ગયેલું છે' એવો ખ્યાલ પણ ચાલ્યો ગયો અને બંનેનો નંદીસૂત્રના જ અંશો તરીકે વ્યવહાર રૂઢ થઈ ગયો.

ભાષ્યો પ્રાચીન ગ્રંથોમાં કેવા મિશ્રિત થઈ ગયાં છે અને પ્રાચીન ગ્રંથકારો પણ એનું પૃથક્કરણ કરી શક્યા નથી એનું સ્પષ્ટ ઉદાહરણ બૃહત્કલ્પસૂત્ર અને દશવૈકાલિકસૂત્રની નિર્યુક્તિમાંથી આપણને મળી આવે છે. બૃહત્કલ્પસૂત્રની શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીકૃત નિર્યુક્તિ અને તે ઉપરનું શ્રી સંઘદાસગણિકૃત ભાષ્ય બંને પરસ્પર એવા મિશ્રિત થઈ ગયાં છે કે ચૂર્ણિકારોએ પણ એનું પૃથક્કરણ કર્યું નથી અને શ્રી મલયગિરિ મહારાજે તો ટીકામા સ્પષ્ટ જ જણાવી દીધું છે કે બૃહત્કલ્પસૂત્રની નિર્યુક્તિ અને ભાષ્ય બંને પરસ્પર મિશ્રિત થઈ ગયા હોવાથી અત્યારે બંનેનો એક જ ગ્રંથ બની ગયો છે.[1]

આ જ પ્રમાણે દશવૈકાલિક નિર્યુક્તિમા પણ મિશ્રણ થઈ ગયેલું છે. મુદ્રિત દશવૈકાલિકચૂર્ણિ કે જે શ્રી દેવર્દ્ધિગણિક્ષમાશ્રમણમહારાજની અધ્યક્ષતામા થયેલી વલ્લભીવાચના પછી રચાયેલી છે તેમાં તથા જેસલમેરમાંથી મળેલી સ્થવિર[2] અગસ્ત્યસિંહકૃત ચૂર્ણિ કે જે સંભવતઃ વલ્લભીવાચનાથી પૂર્વેની છે તેમા પણ દશવૈકાલિકના પહેલા અધ્યયનની નિર્યુક્તિની ગાથાઓ માત્ર ૫૯ જ છે, જ્યારે શ્રી હરિભદ્રસૂરિમહારાજે રચેલી દશવૈકાલિક વૃત્તિમા પહેલા અધ્યયનની નિર્યુક્તિની ગાથાઓ ૧૫૬ છે. જો આખા દશવૈકાલિક સૂત્રની નિર્યુક્તિની ગાથાઓનો વિચાર કરીએ તો ચૂર્ણિસંમત નિર્યુક્તિગાથાઓથી લગભગ બેવડી નિર્યુક્તિગાથાઓ હારિભદ્રી વૃત્તિમાં છે. એટલે એમા પણ કોઈક ભાષ્ય મિશ્રિત થઈ ગયું લાગે છે.

---

[1] જુઓ આત્માનંદ સભા (ભાવનગર) તરફથી પ્રકાશિત બૃહત્કલ્પસૂત્રવૃત્તિ પૃ. ૨ પં. ૧૪.

[2] જુઓ બૃહત્કલ્પસૂત્રના છઠ્ઠા ભાગનું આમુખ

નયચક્રવૃત્તિના જે પાઠને આધારે 'નંદીસૂત્રમાં ભાષ્ય મિશ્રિત થઈ ગયું છે' એમ અમે ઉપર જણાવ્યું છે તે પાઠ નયચક્રવૃત્તિના આઠમા અરમાં આવે છે અને તે નીચે પ્રમાણે છે.—

नैतत् स्वाभिप्रेतोपपत्तिबलादेव । किं तर्हि ? भगवदर्हदाज्ञापि तथोपश्रूयते– **सव्वजीवाण** पीत्यादि अक्खराक्खरसुतादिभेदेन श्रुतज्ञानप्ररूपणायामेकेन्द्रियादिस्वामिकमुक्तं सूत्रे तथा **भाष्येऽपि** ।

त पि जति आवरिज्जेज्ज तेण जीवो अजीवत्तं पावे ।

सुट्ठु वि मेहसमुदए होइ पभा चंदसूराणं ॥

—નયચક્રવૃત્તિ [ભાવનગરની હસ્તલિખિત પ્રતિ] પૃ ૩૭૪ A ।

આ ઉલ્લેખ ઉપરથી સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે કે सव्वजीवाणंपि... . સૂત્ર છે અને तं पि जति आवरिज्जेज्ज......એ ભાષ્યની ગાથા છે પરંતુ અત્યારે તો આ સૂત્ર અને ભાષ્યગાથા બંનેનો સૂત્રરૂપે જ વ્યવહાર ચાલે છે.

આગમોદયસમિતિ પ્રકાશિત નંદીસૂત્રમાં આ સ્થળે 'सव्वजीवाणंपि अ ण अक्खरस्स अणंतभागो निच्चुग्घाडिओ। जइ पुण सोवि आवरिज्जा तेणं जीवो अजीवत्तं पाविज्जा,—'सुट्ठु वि मेहसमुदए होइ पभा चंदसूराणं' । [પૃ. १९५]. આ જાતનો જે પાઠ જોવામાં આવે છે તેમાં જો કે जइ पुण सोवि आवरिज्जा तेण जीवो अजीवत्तं पाविज्जा એટલો ભાગ ગદ્યરૂપે અને सुट्ठु वि मेहसमुदए होइ पभा चंदसूराण એટલો ભાગ અર્ધી ગાથારૂપે દેખાય છે તો પણ જેસલમેરમાંથી મળેલી શ્રી જિનદાસગણિમહત્તરપ્રણીત નંદીચૂર્ણિની હસ્તલિખિત પ્રતિ જોતા સ્પષ્ટ જણાય છે કે ચૂર્ણિકારને નંદીસૂત્રમાં

जति पुण सोवि वरिज्जेज तेण जीवो अजीवय पावे ।

सुट्ठु वि मेहसमुदये होति पहा चदसूराणं ॥

આ જાતની એક સંપૂર્ણ ગાથા[२] જ અહીં માન્ય હતી.

---

१ નયચક્રવૃત્તિમા બીજા અરમા આ જ પાઠ થોડા પાઠભેદથી નીચે મુજબ છેઃ—

यथोक्तम्—**'अक्खरस्स अणतभागो णिच्चुग्घाडितओ सव्वजीवाणं'** ति । तद्व्याख्यानिदर्शनं च—

'त पि जदि आवरिज्जज्ज तेण जीवो अजीवय पावे ।

सुट्ठु वि मेहसमुदये होइ पभा चदसूराण ॥' ति । [पृ. १९०]

નયચક્રવૃત્તિમા ચોથા અરમા પણ આ પાઠ નીચે પ્રમાણે ઉદ્ધૃત કરેલો છે.

सव्वजीवाण पि य णं अक्खरस्स अणततमो भागो णिच्चुग्घाडितओ ।

तं पि जदि आवरिज्जेज्ज [પાઠાંતર ज्जिज्ज] तेण जीवो अजीवत पावे ।

सुट्ठु वि मेहसमुदए होइ पभा चदसूराण ॥ [પૃ. ३५१]

(અહીં आवरिज्जेज्ज ને બદલે ઉ. શ્રી યશોવિજયજી મહારાજની પ્રતિમા आवरिज्जिज्ज પાઠ છે. આત્માનંદસભા-ભાવનગર-તરફથી છપાયેલી નયચક્રવૃત્તિનો પૃષ્ઠાંક અહીં આપેલો છે એ પણ ધ્યાનમા રહે)

२ નંદીચૂર્ણિમાં નીચે પ્રમાણે લખાણ છેઃ—

अहवा सव्वजहण्णो अणतभागो निच्चुग्घाडो पुढविक्काए चैतन्यमात्रमात्मनः । त च उक्कोसथीणिद्धिसहितनाणदंसणावरणोदए वि णो आवरिज्जति । **जति पुण सो वि वरिज्जेज्ज तेण जीवो अजीवयं पावे । सुट्ठु वि मेहसमुदये होत्ति पभा चंदसूराणं** ॥

અત્યારે જો કે આ બધો પાઠ સૂત્રરૂપે જ મનાય છે તો પણ નયચક્રવૃત્તિના ઉપર જણાવેલા ઉલ્લેખને આધારે સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે કે આમાં सव्वजीवाण वियणे अक्खरस्स अणतभागो णिच्चुग्घाडिओ એટલો પાઠ જ સૂત્રનો અંશ છે અને બાકીની जे जति पुण सो वि .....ગાથા છે તે તો ભાષ્યનો જ અંશ છે

નયચક્ર અને તેની વૃત્તિ જોતા એમ લાગે છે કે નયચક્રકાર આચાર્ય શ્રી **મલ્લવાદી** તથા વૃત્તિકાર સિંહસૂરિગણિવાદીક્ષમાશ્રમણ પાસે આગમિક પાઠોની કોઈ વિશિષ્ટ પરંપરા હતી કારણકે તેમાં જે જે પાઠો આગમિક ગ્રંથમાંથી ઉદ્ધૃત કરેલા છે તે પાઠો અત્યારે પ્રચલિત આગમપાઠો કરતા થોડા ઘણા અંશે જુદા જ જોવામા આવે છે, જેમકે નયચક્રવૃત્તિમા નીચે મુજબ પાઠ નદીસૂત્રમાંથી ઉદ્ધૃત કરેલો છે —

યથોક્તમ્— "एय दुवाल्सग गणिपिडग दव्वतो एग पुरिस पडुच्च सादिय सपज्जवसिय, अणेगे पुरिसे पडुच्च अणादिय अपज्जवसिय। खेत्ततो भरतेरवते पडुच्च सादिय सपज्जवसिय, महाविदेहे पडुच्च अणादिय अपज्जवसिय कालओ उस्सप्पिणि-अवसप्पिणिओ पडुच्च सादिय सपज्जवसिय, णोउस्सप्पिणि-अवसप्पिणीओ पडुच्च अणादिय अपज्जवसियं। [भावओ] जे जदा जिणपण्णत्ता भावा" (પૃ. ૩)

આગમોદય સમિતિ પ્રકાશિત નદીસૂત્રમા આ સ્થાને નીચે મુજબ પાઠ છે—

इच्चेइय दुवाल्सग गणिपिडग वुच्छित्तिनयट्ठयाए साइअ सपज्जवसिअ, अवुच्छित्तिनयट्ठयाए अणाइअ अपज्जवसिअ। त समासओ चउव्विह पन्नत, त जहा—दव्वओ खित्तओ कालओ भावओ। तत्थ दव्वओ ण सम्मसुअ एग पुरिस पडुच्च साइअ सपज्जवसिअ, बहवे पुरिसे पडुच्च अणाइअ अपज्जवसिअ। खेत्तओ णं पच भरहाइ पंचेरवयाइ पडुच्च साइअ सपज्जवसिअ, पच महाविदेहाइ पडुच्च अणाइअ अपज्जवसिअ। कालओ ण उस्सप्पिणिं ओसप्पिणिं च पडुच्च साइअ सपज्जवसिअ नोउस्सप्पिणिं नोओसप्पिणिं च पडुच्च अणाइअ अपज्जवसिअ। भावओ ण जे जया जिणपन्नत्ता भावा .... (સૂત્ર ૪૨)

તેજ પ્રમાણે નયચક્ર (પૃ. ૪૫૦) તથા નયચક્રવૃત્તિમા (પૃ ૩) જીવાભિગમ સૂત્રમાથી નીચે પ્રમાણે પાઠ ઉદ્ધૃત કરેલો છે

इमा णं भंते रतणप्पभा पुढवी किं सासता असासता ? .. गोतमा। दव्वट्ठयाए सासता, वण्णपज्जवेहिं गंधपज्जवेहिं रसपज्जवेहिं फासपज्जवेहिं सठाणपज्जवेहिं असासता। (જીવાભિગમસૂત્ર ૩/૧/૭૮)

પરંતુ મુદ્રિત જીવાભિગમસૂત્રમા सठाणपज्जवेहिं એટલો પાઠ છે જ નહિ તેમજ જીવાભિગમની વૃત્તિઓમા પણ એ પાઠની વ્યાખ્યા નથી

આવા તો અનેક ઉદાહરણો નયચક્ર અને નયચક્રવૃત્તિમા છે પરંતુ એ બધા ઉદાહરણો આ જગ્યાએ આપવાનું શક્ય નથી

એક વાત એ પણ જાણવા જેવી છે કે નયચક્રકાર આચાર્ય શ્રી **મલ્લવાદી** ક્ષમાશ્રમણ વીર સં૦

૮૮૪માં [1] વિદ્યમાન હતા અને વલ્લભીવાચના વીર સંવત્ ૯૮૦ વર્ષે થયેલી છે એટલે મલ્લવાદીસંમતપાઠ વલ્લભીવાચનાથી પણ પહેલાનો છે એટલે વલ્લભીવાચનથી પણ પહેલાંની કોઈ જૂની પરંપરા શ્રી મલ્લવાદીએ નયચક્રમાં ઉધ્ધૃત કરેલા આગમિકપાઠોમાં સચવાયેલી છે. તે જ પ્રમાણે નયચક્રવૃત્તિકાર શ્રી [2] સિંહસૂરિક્ષમાશ્રમણ કે જે શ્રી દેવર્દ્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણના સમકાલીન કે નિકટવર્તી હોવાનો સંભવ છે તેમની પાસે પણ આગમિક પાઠોની કોઈ વિશિષ્ટ પરંપરા હતી અને તે નયચક્રવૃત્તિમાં આવતાં અનેક ઉદ્ધરણોમાં સચવાયેલી છે. ભગવતીસૂત્રના અનેક પાઠો નયનચક્રવૃત્તિમાં ઉધ્ધૃત કરેલા છે કે જે પ્રચલિત પાઠપરંપરાથી થોડા ઘણા અંશે જુદા પડે છે.

એટલે ઉપર જણાવેલા નયચક્રવૃત્તિના ઉલ્લેખ ઉપરથી એ હકીકત સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રાચીન સમયમાં નંદીસૂત્રમાં જે સ્વરૂપ હતું તેમા પાછળથી કોઈ કાળે ભાષ્યનું મિશ્રણ થઈ ગયેલું છે અને પછી ભાષ્યનો 'ભાષ્ય' તરીકે પ્રચાર લુપ્ત થઈ જઈને નંદીસૂત્ર અને નંદીસૂત્રભાષ્ય બંનેનો સૂત્રરૂપે જ વ્યવહાર ચાલે છે*

---

[1] श्री वीरवत्सरादथ शताष्टके चतुरशीतिसंयुक्ते। जिग्ये स मल्लवादी बौद्धांस्तद्व्यन्तरांश्चापि ॥ ८३ ॥— પ્રભાવકચરિત્રમાં શ્રી વિજયસિંહસૂરિપ્રબંધ.

[2] શ્રી જિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમણજીએ પ્રારંભેલી અને શ્રી કોટ્યાર્યવાદીગણિમહત્તરે પૂર્ણ કરેલી વિશેષાવશ્યક મહા-ભાષ્યની ટીકામાં શ્રી સિંહસૂરિક્ષમાશ્રમણ વિષે નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે:—

सिंहसूरिक्षमाश्रमणपूज्यास्तु—
सामान्य निर्विशेषं द्रवकठिनतयोर्वायदृष्ट यथा किम् ?
योन्या शून्या विशेषास्तरव इव भरामन्तरेणोदिता· के ?
किं निर्मूलप्रशाखं सुरभि खकुसुम स्यात् प्रमाणप्रमेयम् ?
स्थित्युत्पत्तिव्ययात्म प्रभवति हि सतां प्रीतये वस्तु जैनम् ।

*પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ નંદીસૂત્ર તથા ચૂર્ણિ વગેરેની અનેક હસ્તલિખિત પ્રતિઓને આધારે નંદીસૂત્રના પાઠાંતરો ઉપરથી જે ટિપ્પણ તૈયાર કરેલું છે તેમાં તેમણે પણ जति पुण सो वि... .ગાથા હોવાની જ સંભાવના કરેલી છે. આ સ્થળે તેમણે તૈયાર કરેલો પાઠ, પાઠાંતરો તથા તેનું ટિપ્પણ નીચે પ્રમાણે છે:—

६७. सव्वजीवाणमपि य णं अक्खरस्स अणतभागो 1 णिच्चुग्घाडिओ । 2 जति पुण 3 सो वि आवरिज्जा 4 तेण जीवो 5 अजीवत्तं 6 पावेज्जा । सुट्ठ वि मेहसमुदए होंति पभा चंदसूराणं ।

1 डियओ स० चूर्णौ च । 2 अत्र चूर्णिकृता चूर्णौ

जति पुण सो वि वरिज्जेज्ज तेण जीवो अजीवयं पावे ।
सुट्ठ वि मेहसमुदये होंति पक्षा चदसूराणं ॥

इति गाथैवोल्लिखिताऽस्ति, नयचक्रवृत्युद्धरणेऽपि पाठभेदेन गाथैव दृश्यते; अस्मत्स्वीकृतसूत्रप्रतिषु ये विविधाः पाठभेदा वर्तन्ते यच्च पाठस्य स्वरूपमीक्ष्यते एतत्सर्वविचारणेन सम्भाव्यते यदत्र सूत्रे गाथैव भ्रष्टतां प्राप्ताऽस्ति । वृत्तिकृतोराचार्ययोः पुनरत्र किं गद्यं गाथा वा मान्यत्वेनास्तीति न सम्यगवगम्यते, तथापि वृत्तिस्वरूपावलोकनेन गाथैव तेषां सम्मतेति सम्भाव्यते ॥ 3 **स वि वरिज्जेज्जा** सं० शु० । **सो वाऽऽवरिज्जेज्ज** खं ॥ **4 तेण** जे० मो० मु० ॥ **5 अजीवत्तं** ल० ॥ **6 पावेज्ज** ख० ॥

આ ટિપ્પણમાં નંદીસૂત્રની सं० આદિ જે પ્રતિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે— सं० = પાટણની સંઘવીના પાડાના ભંડારની પ્રતિ. शु० = પાટણની શુભવીરના ભંડારની પ્રતિ. खं० = ખંભાતની તાડપત્રીય પ્રતિ. जे० = જેસલમેરની તાડપત્રીય પ્રતિ. मो० = પાટણની મોદીના ભંડારની પ્રતિ. मु० = મુદ્રિત પ્રતિ. ल० = અમદાવાદની લવારની પોળના ભંડારની પ્રતિ.

જૈનસંઘનો દેવાનંદ

લેખક મુનિરાજ શ્રી કુમુદવિજયજી – જામનગર

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડની સ્થાપના થયાને પચાસ વર્ષ થાય છે તે નિમિત્તે ફંડના
ટ્રસ્ટીઓ 'દેવાનંદ સુવર્ણાંક' પ્રસિદ્ધ કરે છે તે સર્વથા ઉચિત છે પૂજ્ય જિનબિંબ અને જિનાગમ આ બેના
આધારે મુમુક્ષુઓને ભવસાગર તરવાનો છે તેમા જિનબિંબ અને જિનાગમની જોગવાઈ જૈન સંઘે એટલી બધી
સુંદર કરી છે કે જેથી જિનશાસન આજના છએ ખંડોમા સુવિખ્યાત બન્યુ છે અને વર્તમાન ભારતને
ભૂષણરૂપ નિવડ્યુ છે પૂર્વાચાર્યોએ, બ્રાહ્મણોએ વેદ સાચવ્યા પારસીઓએ ઝંદાવેસ્તાની ગાથાઓ રક્ષી અને વેદોએ
પિટકોને જાળવી રાખ્યા તેવી જ દક્ષતાથી જૈન મહાપુરુષોએ જિનાગમોની રક્ષા બે હજાર વર્ષથી કરી છે હવે
મુદ્રણાલયો થતા શ્રુતિ સ્મૃતિ પુરાણો, બાયબલ પિટકો ઝંદાવેસ્તા, કુરાન વગેરે છપાયા તે રીતે જિનઆગમોને
પણ છપાવવાની જરૂર હતી તે માટે શ્રુતઆરાધક તપસ્વીઓની આવશ્યકતા હતી અને તે જરૂરિયાતને શાસનદેવે
પરમપૂજ્ય ૧૦૦૮ શ્રી સાગરાનંદ સૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રી સાહેબના હસ્તે પૂરી પાડી હસ્તલિખિત જૂની પોથીઓ
ભેગી કરી બધા પાઠો બરાબર તપાસી લેખકોની ભૂલો શુદ્ધ કરી, પૂજ્ય આગમોદ્ધારક આચાર્ય મહારાજે
સર્વજ્ઞના જ્ઞાનમા જ તદાકાર થઈ એકાગ્ર ચિત્ત મહેનત ઉઠાવી, જિનાગમો અને અન્ય ગ્રંથોને તૈયાર કર્યા તે
બધાને સુબોધ અને સુઘડ રીતે છપાવવા માટે લાખો રૂપિયા ખર્ચવા પડે તે સ્પષ્ટ છે અને વિક્રમ સં ૧૯૬૪ના
મુંબઈના ચોમાસામા પૂજ્ય આગમોદ્ધારક આચાર્યવર્યના ઉપદેશથી જ શ્રી દે લા જૈન પુ ફંડની સ્થાપના
થઈ તેમા સુશ્રાવક સદ્ગત શેઠ શ્રી ગુલાબચંદ દેવચંદ ઝવેરી અને તેમના કુટુંબીઓના મળીને એક લાખ
રૂપિયા છે આ સંસ્થા દ્વારા એકસો જેટલા જૈન ગ્રંથોનુ પ્રકાશન થયુ અને લગભગ સાઠ હજાર જેટલા ગ્રંથો
નો પ્રકાશનસંગ્રહ થયો છે શેઠ જીવણચંદ સાકેરચંદે આ કાર્યમા ખૂબ ભોગ આપ્યો છે અને હાલ શેઠ
મોતીચંદ મગનલાલ ચોકસી મુખ્ય ટ્રસ્ટી છે આ રીતે સંસ્થાનો વિકાસ થઈ રહ્યો છે અને જૈન સંઘથી
દેવાનંદ અનુભવાય છે એ મહાન સૌભાગ્યની વાત છે સાગર દુનિયાને મીઠું આપે છે કે જેના વગર બધુ મોળુ
છે તેમ સાગરગચ્છના આચાર્યવર્ય આગમોદ્ધાર કરીને સર્વજ્ઞ ભગવાનના જ્ઞાનવૈરાગ્યની આગમવાણીનુ મીઠું
સમર્પીને દુનિયાને કૃતાર્થ કરી છે ખરેખર જ્ઞાનવૈરાગ્યની સર્વજ્ઞની વાણી વા જ્ઞાન વગરનું બધુ જ મોળુ છે
સંસારરૂપી કાદવમા કમળ ઉપજે તેમ જૈન કુળના બગીચામા શ્રી ગુલાબચંદ દેવચંદ જેવા જ્ઞાનદાનની સુગંધ
ફેલાવનાર શ્રાવકો નીપજે તે જૈન સમાજને સદા અનુરૂપ અને આશાસ્પદ છે આમ સુસાધુજન અને સુશ્રાવકના
સહકારથી દેવાનંદનો ઉદ્ભવ થયો છે જેને સુજ્ઞ વાચકો હમેશા અનુભવી શકે તેમ છે

સમ્યક્ત્વ પહેલા જ્ઞાન જરૂરી છે

સંવત ૧૯૮૨ના જ્ઞાન પંચમીના દિવસે પાલીતાણા ક્ષેત્રે આપેલ પ્રવચનમા સદ્ગત પરમ પૂજ્ય
આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવ શ્રી આનંદસાગરસૂરિ મહારાજ સાહેબે કહ્યુ હતુ કે જ્ઞાનની પ્રવૃત્તિ નથી તેને દર્શનની
પ્રવૃત્તિ થઈ શકતી નથી કરે તો આગમાનુસારી નથી છતા સમકિતીઓમા ગણાવવા જાય તો જૈનમાર્ગમા

સં૦ ૧૧૮૧માં પાટણની રાજસભામાં દિગમ્બર આચાર્ય શ્રી કુમુદચંદ્ર તથા શ્વેતામ્બર આચાર્ય શ્રી વાદિદેવસૂરિનો શાસ્ત્રાર્થ થયો. તેમાં કવિશ્રીએ મુખ્ય ભાગ લીધો હતો. તે આચાર્ય શ્રી વાદિદેવસૂરિનો ઉપાસક હતો અને ધર્મ શિષ્ય હતો. તે જૈન મુનિવરોને પોતે બનાવેલ ઉપાશ્રયમાં ઉતારતો હતો. વડગચ્છના આચાર્ય શ્રી વિજયસિંહ સૂરિના પટ્ટધર આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રે તેના ઉપાશ્રયમાં રહીને "નાભેયનેમિ દ્વિસંધાન" મહાકાવ્ય બનાવ્યું છે અને તેનું સંશોધન પણ કવિ શ્રીપાલે જ કરેલ છે. વડગચ્છના શતાર્થી આચાર્ય શ્રી સોમપ્રભે, સં૦ ૧૨૪૧માં આ ઉપાશ્રયમાં રહીને જ કુમારપાલ પડિબોહો બનાવ્યો છે.

ભાગવતમતનો આચાર્ય દેવબોધિ સિદ્ધ સારસ્વત વિદ્વાન હતો પણ તે અન્યાય માર્ગથી ઊંડી ગયો હતો. તે અને કવિ શ્રીપાલની વચ્ચે સદાચારને ઉદ્દેશીને ઝઘડો પડ્યો. ક૦ સ૦ આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્ર સૂરિએ સં૦ ૧૦૮૪ના તે બન્ને વચ્ચેનો ઝઘડો મટાડયો અને બન્નેમાં મૈત્રી કરાવી, દેવબોધિને રાજા સિદ્ધરાજ પાસેથી લાખ દ્રવ્ય અપાવ્યું અને દેવબોધિને આત્માભિમુખ બનાવ્યો.

ગ્રન્થો

કવિ શ્રીપાલે નીચે મુજબ ગ્રંથો બનાવ્યા છે

૧ વૈરોચન પરાજય મહાપ્રબંધ.
૨ વડનગર દુર્ગ પ્રશસ્તિ શ્લો. ૨૯. સંવત ૧૨૦૮ આસો સુદ ૭ ગુરુવાર
૩ સહસ્રલિંગ સર પ્રશસ્તિ—જે તળાવના બીજા નામો દુર્લભ સાગર અને નલિરાજ સરોવર પણ મળે છે.
૪ રુદ્રમાલ પ્રશસ્તિ
૫ યમકમયચતુર્વિંશતિ જિન સ્તુતિ શ્લો. ૨૯
૬ શતાર્થી કાવ્ય શ્લોક ૧
૭ વડગચ્છના આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રસૂરિના નાભેનેમિદ્વિસંધાનનું સંશોધન કર્યું

આ રીતે સિદ્ધરાજે બીજીવાર એક સમસ્યા પૂરવાથી કવિ શ્રીપાલને પોતાનો બંધુ શૃંગાર પણ આપ્યો હતો (ઉપદેશ તરંગિણી)

A एकाहनिष्पन्नमहाप्रबन्ध ।
श्री सिद्धराजप्रतिपन्नबन्धु ॥
श्रीपाल नामा कविचक्रवर्ती ।
प्रशस्तिमेतामकरोत् प्रशान्तिम ॥ २९ ॥

(સં. ૧૨૦૮ની વડનગરના કિલ્લાની પ્રશસ્તિ)

B एकाह० । श्री सिद्ध० ॥ श्रीपाल० ।
सुधीरिमशोधितवान् प्रबन्धम् ॥ ४३ ॥

(આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રનું નાભેયનેમિ દ્વિસંધાન મહાકાવ્ય)

C श्री सिद्धाधिराज स्वन्द्रि इति च भ्रातेति च व्याहरत् ।

(આચાર્ય શ્રી સોમપ્રભસૂરિના કુમારપાલ પડિબોહો) – સંવત ૧૨૪૧ શ્રી ૪

શતાર્થી કાવ્ય

કવિ શ્રીપાલનું શતાર્થી કાવ્ય આ પ્રમાણે છેઃ—

भूभारोद्धरणो रसातलगमः स्वर्गेप्ययशोभावनः ।
सारद्योमपरः प्रभावसविता सत्यागवेष्टोदितः ॥
व्यापन्नौर सिद्धराज वनुवा मडद्रव्य क्षरामिवली
सन्नागः सहरीर साहित्तमहोराज्याय साघूस्तेः

કવિએ અનેકાર્થ રચનાઓ જોઈ પ્રેરણા પામી આ શતાર્થી કાવ્ય બનાવ્યું છે. આમાં સિદ્ધરાજ વગેરે ૧૦૦ સાથે ૧૦૦ અર્થ ઘટાવ્યા છે જેનો ક્રમ નીચે મુજબ છે.

૧. **સિદ્ધરાજ**, ૨. સ્વર્ગ, ૩. શિવ ૪. બ્રહ્મા ૫. વિષ્ણુ ૬. ભવનપતિ ૭. કાર્તિકેય ૮. ગણેશ ૯. ઈંદ્ર ૧૦. વૈશ્વાનર ૧૧. ધર્મરાજ ૧૨. નૈઋત ૧૩. વરુણદેવ ૧૪. ઉપવન ૧૫. કુબેર ૧૬. વસિષ્ઠ ૧૭. નારદ ૧૮. કલ્પવૃક્ષ ૧૯. ગંધર્વ ૨૦. દિવ્ય ભમરો ૨૧. દેવાશ્વ ૨૨. ગરૂડ ૨૩. હર-સ્મર ૨૪. **જિનનરેન્દ્ર** ૨૫. બુદ્ધ ૨૬. **પરમાત્મા** ૨૭. સાખ્યપુરૂષ ૨૮. દેવ ૨૯. લોકાયત પુરૂષ ૩૦. ગગનમાર્ગ ૩૧ સૂર્યગ્રહ ૩૨. ચંદ્ર ૩૩ અંગારક ૩૪. બુધ ૩૫. ગુરૂ ૩૬. શુક્ર ૩૭. શનિ ૩૮. વરૂણગ્રહ ૩૯. રૈવંત ૪૦. મેઘ ૪૧. ધર્મ ૪૨. સૂર્યદેવ ૪૩. કામદેવ ૪૪. મેરૂ ૪૫ કૈલાસ ૪૬. હિમાલય ૪૭. મંદરાચલ ૪૮. ભૂભાર ૪૯. સમુદ્ર ૫૦ પરશુરામ ૫૧. રામ ૫૨. બલભદ્ર ૫૩. હનુમાન ૫૪. પથિપાર્થિવ ૫૫. યુધિષ્ઠિર ૫૬. ભીમ ૫૭. અર્જૂન ૫૮. કર્ણ ૫૯. રસ ૬૦. રસસિદ્ધિ ૬૧. રસોત્સવ ૬૨. અવધૂતયોગી ૬૩. પાશુપતમુનિ ૬૪. બ્રાહ્મણ ૬૫. કવિ ૬૬. અમાત્ય ૬૭. નૌદંડાઅક્ષવિજ્ઞપ્તિકા ૬૮ દૂતવાક્ય ૬૯. વર્ષરક ૭૦. વીરપુરૂષ ૭૧. નૃપરાજ ૭૨. નૃપતુરત ૭૩. વૃષભ ૭૪. હાથી ૭૫. જલાશય ૭૬ દેડકો ૭૭. આરામ ૭૮. સિંહ ૭૯. સદ્વૃક્ષ ૮૦. સાર્થવાહ ૮૧. સાયંત્રિક ૮૨. સત્પુરુષ ૮૩. વૈશ્યાપતિ ૮૪. શરદ સમય ૮૫. સિદ્ધરાજ યુદ્ધ ૮૬. પ્રતિપક્ષ ૮૭. વરણાસુધ ૮૮. ચોર ૮૯. જાર ૯૦. દુર્જન ૯૧. શબર ૯૨. રસાતલ ગામી ૯૩. સુકગગાધિપ ૯૪. મહાવરાહ ૯૫. શેષ ૯૬. વાસુકિ ૯૭. કનકચૂલા ૯૮. બલિદૈત્ય ૯૯. દિગ્ગજ ૧૦૦. સારસ્વત મંત્ર.

કવિરાજે શતાર્થીમાં આદિમંગલમાં સિધ્ધરાજને અને અંતિમ મંગલમાં સારસ્વત મંત્રને ગોઠવી આસ્તિકતા વ્યક્ત કરી છે અને અંતિમ પ્રશસ્તિમાં પોતાને કવિરાજ કવિચક્રવર્તી તથા એક દિવસમાં પ્રબંધ બનાવનાર તરીકે ઓળખાવ્યો છે. (જૈન સત્ય પ્રકાશ પૃ. ૧૩૧)

કવિ શ્રીપાળ સિધ્ધરાજની સભાનો અજોડ વિદ્વાન હતો. એવો ઉલ્લેખ મળે છે કે તે સં. ૧૨૨૬ના રાજા કુમારપાળના શત્રુંજય તીર્થ છ 'રી' પાળતા સંઘમાં પણ સાથે હતો. આ ઉપરથી તે દીર્ઘાયુષી હોવાનું કહી શકાય. તેનો કવિતા કાળ સં. ૧૧૫૦ થી ૧૨૧૦ સુધીનો મનાય છે.

કવિવંશ

શેઠ લક્ષ્મણે ગુજરાતને કવિવંશ આપ્યો છે તે આ પ્રમાણે છે.

૧ શેઠ લક્ષ્મણ

૨ કવિ ચક્રવર્તી શ્રીપાળ

૩ કવિ સિદ્ધપાળ—તે પણ મહાકવિ હતો. રાજા કુમારપાળનો પ્રીતિપાત્ર અને વિશ્વાસુ મિત્ર હતો. તે કયારેક કયારેક રાજાને શાંતરસ તથા વૈરાગ્યરસની વાતો સંભળાવતો હતો. કુમારપાળ પડિબોહોમાં આવું એક વ્યાખ્યાન મળે છે. સુમતિનાહ ચરિત્રમાં ઉલ્લેખ છે કે રાજા તેને કવિ મંડળીનો મસ્તકમણિ માનતો હતો. રાજાએ તેની ભલામણથી મંત્રી આંબાકને સૌરાષ્ટ્રનો દંડનાયક નીમ્યો હતો. તે રાજા કુમારપાળના સં. ૧૨૨૬ના શત્રુંજયના સંઘમાં સાથે હતો.

રાજા કુમારપાળે એકવાર સાધર્મિક ભક્તિમાં રકમ આપી તે પ્રસંગે કવિ સિદ્ધપાલ બોલ્યા કેઃ—

સમુદ્ર મણિઓને પોતાને તળિયે છુપાવે છે. રોહણાચલ રત્નોનો ધૂળસાથે સેળભેળ મેળવી રાખે છે. કુબેર ધનને જમીનમા દાટી રાખે છે. હે રાજન્! તું તો દાનવીર છે તો તને એ કંજૂસોની ઉપમા કેમ અપાય? ભગવાન મહાવીર જેવા ગુરુદેવ હતા, અભયકુમાર જેવા મંત્રી હતા, છતાં રાજા શ્રેણિક જે જીવરક્ષા કરી ન શકયો તે જીવરક્ષા તે આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રની વાણી સાંભળી સરળતાથી પ્રચારી છે. આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્ર આવા પરમ ગુરુ છે. રાજાએ આ કાવ્યોના બદલામાં લાખ લાખ દ્રમ્મ આપ્યા.

(પ્રબંધકોશ પ્રબંધ ૧૦ મો)

તે પોતાના ઘરઉપાશ્રયમાં વિદ્વાન જૈન મુનિવરોને પધરાવતો હતો. આચાર્ય શ્રી સોમપ્રભસૂરિએ સં. ૧૨૪૧માં તેની વ્યવસ્થાવાળા ઉપાશ્રયમાં રહી 'કુમારપાલ પડિબોહો' બનાવ્યો છે.

આ કવિરાજ રાજા સિદ્ધરાજ, રાજા કુમારપાલ, રાજા અજયપાલ અને રાજા મૂલરાજની સભાનો મહાન વિદ્વાન છે એટલે તેનો સમય સં. ૧૧૮૦ થી સ. ૧૨૪૫ સુધી આવે છે.

૪. કવિ વિજયપાલ—તેણે સંસ્કૃતમાં દ્રૌપદી સ્વયંવર નાટક અંક–૨ બનાવ્યું છે જે રાજા ભીમદેવના રાજ્યકાલ (સં. ૧૨૩૫ થી ૧૨૯૮)માં તેની આજ્ઞાથી વસંતોત્સવમાં ત્રિપુરુષદેવની સામે ભજવાયું. તેને સાંભળી પાટણની જનતા ઘણી ખુશ થઈ હતી.+

(જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ પ્રકરણ ૪૧ના આધારે)

+ પ્રમાણ માટે જુઓ : પ્રભાવક ચરિત્ર, પ્રબંધ ચિંતામણિ, ઉપદેશ તરંગિણી, કુમારપાલ પડિબોહો સુમતિનાહચરિયં, પ્રશસ્તિઓ, અર્બુદ લેખ સંદોહ લે. નં. ૨૦૭.

કેવાં પ્રકાશનો ?

લેખક : મુનિશ્રી ચંદ્રપ્રભાસાગરજી

तेणं कालेणं तेणं समयेणं—

આગમસૂત્રોના પ્રારંભમા આવતા આ મંગળ શબ્દો કેટલા મહત્વના અને રહસ્યભર્યા છે !

આ શબ્દોની પાછળ રહેલો ઊંડો ભાવ આપણે વિચારીએ તો, એ આપણને ઘણું ઘણું કહી જાય છે. યુગ-નિયામક કાળ છે. એ કાળ અને એ સમયને અનુસરતા ભાવ, ભાષા અને વિચારોમા આગમના સનાતન સત્યને મૂકવાની સૂચના આ મંગળ શબ્દોમા ગર્ભિત છે. આ વાતને તર્ક અને સમન્વયની વિચારધારાથી આપણે સમજવી રહી.

કલ્પના પણ ન કરી શકાય એવી તીવ્ર ગતિથી કાળ આગળ વધી રહ્યો છે. વિજ્ઞાનના નવા આવિષ્કારો પ્રત્યેક પ્રભાતને કોઈ નવ સંશોધનથી ભરે છે સામાન્ય માણસ સ્તબ્ધ થઈ જાય એવા આશ્ચર્યભર્યાં સંશોધનો થઈ રહ્યા છે, ત્યારે આપણે પણ આપણા આગમ પ્રકાશનો અને સંશોધનનો ક્ષણભર વિચાર કરીએ કાળની ગતિમા માનવ મસ્તિકની વિસ્મૃતિ જોઇ, ભગવાન શ્રી દેવર્દ્ધિગણિક્ષમાશ્રમણે, જ્ઞાનને પુસ્તકારૂઢ કરવાનો ભગીરથ કાળથી પ્રયત્ન આદર્યો અને જ્ઞાનની જીવંત પરબ જેવા શ્રમણશ્રમણીઓને દૂર દૂરથી નિમંત્રી એકત્રિત કર્યાં. તેમણે શ્રી વલ્લભીવાચના અને માથુરીવાચના જેવા જ્ઞાન–સંગમોદ્વારા, વિસ્મૃતિના અવરોધો દૂર કરી પ્રભુની વાણીને પુસ્તકારૂઢ કરી અને એ જ્ઞાનધારાને અખંડ રાખી.

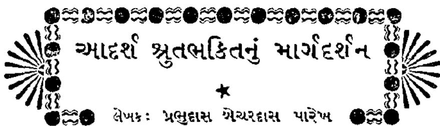
એ પછી નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, ચૂર્ણિ, અને ટીકાના ઋતંભરાપ્રજ્ઞાપૂર્ણ હાથ ફર્યા અને એ જ્ઞાનધારા ધપતીજ ગઈ અને સમસ્ત સાહિત્યક્ષેત્રને આ જ્ઞાનધારા સ્પર્શી. યુગનિયામક શાસ્ત્ર બન્યા. માણસનું જીવન પ્રમાણ શાસ્ત્ર બન્યું. અને માનવીને બોલવું હોય તો શાસ્ત્રને આગળ ધરીનેજ બોલવુ એવી ભાવનાએ આકાર લીધો.એ પછી તર્ક આવ્યો, આચાર્ય શ્રીસિધ્ધસેન દિવાકરસૂરિજીએ સન્મતિ તર્ક જેવાં ગ્રંથો આપ્યા. આગમની મધુરવાણીને તર્કના યુક્તિભર્યાં વચનોમા ગૂથી તર્ક આગમનો અનુચર બની, એને પગલે અનુસર્યો.

મૌર્ય ને ગુપ્તના સુવર્ણ યુગ પછી, વાતાવરણમા ઓટ આવી. ફરી એમા ભરતી લાવવા આચાર્ય શ્રીહરિભદ્રસૂરીજી મહારાજ વાદીદેવસૂરીશ્વરજી અને કલિકાળ સર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી જેવા જ્ઞાનભાનુનો ઉદય થયો અને જ્ઞાનસાગરમા ફરી ભરતી આવી. ચૌલુક્યવંશે આ કાર્યમા ખૂબ રસ લીધો અને સાહિત્યક્ષેત્ર આ રીતે નવપલ્લવિત થયુ. અને આખુ ગુજરાત સાહિત્યની વિદ્યાપીઠ બની રહ્યુ.

ત્યાર પછી મોગલયુગ આવ્યો યુદ્ધ અને વટાળવૃત્તિએ માણસને મથી નાખ્યો. હજારો માનવીઓ અકાળ મૃત્યુના ભોગ બન્યા. હિજરતો થઈ અને જાતિઓ વેરવિખેર થઈ એવા કપરા સંજોગોમા પણ માણસના મનમા આ જ્ઞાનદીપ તો જલતો જ રહ્યો. આ જ્ઞાનદીપે જ સમાજને જીવતો રાખ્યો. માનવીના મનને ચેતનવંત રાખવા, એમાથી મૌલિકકથા સાહિત્ય અદ્ભુત રીતે પ્રગટતું ગયું. એમા કવિની કલ્પના છે અને ભાવોનું મિશ્રણ છે. મૂળ તો કલ્પના લોટમા લૂણ જેવી જ આવતી પણ, ધીરે ધીરે વિક્રમચરિત્ર જેવા ગ્રંથોમાં કલ્પનાએ લોટનું સ્થાન લીધુ અને તત્વજ્ઞાન લૂણ જેટલું જ રહ્યુ.

ફરી સાધુઓ વિચારવા લાગ્યા, આપણે સાહિત્યના નામે, આગમોથી દૂર તો નથી જતા ને ? અને... એ આગમોની નજીક આવ્યા. આગમોનો આશ્રય લીધો. એમાથી જન્મ્યા; – કર્મગ્રન્થ, કમ્મપયડી, ગુણસ્થાનક ક્રમ આરોહણ પ્રકરણો ને કુલકો....

યુગપલટાયો...સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષાનું સ્થાન વ્યવહારમા ઓછુ થવા લાગ્યુ અને નવસર્જને પ્રાંતિયભાષામા જન્મ લીધો. તે કાળે ને તે સમયે, આગમોના ભાવો, સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતભાષાને બદલે દેશી અને ગુર્જરી ભાષામા અવતર્યાં તેને પરિણામે, ટબા, રાસા, સજ્ઝાયો, ચમ્પુઓ, અને ગ્રંથોનુ સર્જન વધ્યું.

આદર્શ શ્રુતભક્તિનું માર્ગદર્શન

★

લેખક: પ્રભુદાસ બેચરદાસ પારેખ

[પંડિતજીનો લેખ યોગ્ય માર્ગદર્શન આપે છે. તેઓની સૂચના મુજબની સંસ્થા આચાર્ય કમલસૂરિ હસ્તલિખિત પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ સુરતમા કાર્ય કરી રહી છે. ત્રીસ હજારનું કાર્ય થયું છે. અન્ય મુનિવરો પણ કાર્ય કરી રહ્યા છે–"કેશરી"]

આર્યભૂમિ આ ભારત દેશમાં છાપખાનાઓની સગવડ થયા પછી પ્રાચીન ગ્રથભંડારોમાં રહેલા પામેલા અનેક ગ્રથરત્નો દુનિયાના પ્રકાશમા આવ્યા છે અને તેમાથી ઘણા ઘણા તજજ્ઞોને ઘણુ નવું નવુ જાણવાનુ મળ્યુ છે. વિશ્વ કલ્યાણકર પ્રાચીન ગ્રથકાર મહાત્માઓના અદ્ભુત મથનોના ભંડાર ખુલ્લા થવાથી અનેકની બુદ્ધિમા ચમત્કાર પણ ઉત્પન્ન થયા છે ત્રિભુવનપૂજ્ય શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માની વાણીના પ્રતિનિધિ-સ્વરુપ પવિત્ર આગમો પચાગી તથા અદ્ભુત પ્રતિભાસંપન્ન અને ઉપકારી પૂર્વાચાર્યોના અનેક ગ્રંથો છૂટથી પ્રાપ્ત થવાથી અનેક મુનિ મહાત્માઓ તેના પઠન–પાઠન અને શ્રવણ મનનનો ઉત્તમ લાભ મેળવી શક્યા છે. અનેક જૈનેતર વિદ્વાનો પણ પારમાર્થિક અને પરમ મંગલમય જીવનના સારભૂત એવા તે બેનમૂન વાઙ્મયનો સ્વાદ ચાખી શક્યા છે વિદેશોમા ઘણા જિજ્ઞાસુઓ અને વિદ્વાનો તેના અસભાવ્ય પરિચયને પણ સંભવિત બનાવી શક્યા છે. અનેક સદ્ગૃહસ્થો "પોતે કોઈક દિવસે પણ તેમા ડોકિયું કરી શકશે, યા કુટુબના કે બીજા કોઈ યોગ્ય પાત્રને ઉપયોગી થશે" એ ભાવનાથી ખરીદીને પોતાને ઘેર ધર્મધ્યાનના ઓરડાના કબાટોમા આ જ્ઞાન–ગ્રથોને પધરાવીને પુલકિત થતા હોય છે. જો છાપખાનાઓ અસ્તિત્વમા ન આવ્યા હોત તો મોટી સખ્યામા જે અનેક ગ્રથો પ્રતોના રૂપોમા જે છપાયા છે, તે ન બની શકત અને ઘણા તેના લાભથી વંચિત રહી જાત.

ઉપકારીઓનો ઉપકાર

આ અગે આપણે ખરો ઉપકાર તો છાપખાનાના સંશોધકો અને પરદેશથી ભારતમા પધારેલા યૂરોપીય વિદ્વાનોનો માનવો જોઈએ, કારણકે સૌથી પહેલા તેઓએ તે કામમા રસ લીધો છે. પછી બીજો નંબર આવે છે બ્રિટિશ સરકારનો, કે તેણે ઘણી જ કૃપા કરીને, ભારતમા છાપખાનાઓની સગવડ વધે તથા વિવિધ પ્રકારના ભારતીય ગ્રથરત્નોનુ અદ્યતન પદ્ધતિથી પ્રકાશન થાય, તે માટે જ અખબારપત્રો પસાર કરીને લાખો રૂપિયાનો ખર્ચ ઉપાડયો તેમજ તેના પેટામા બંગાળ મુંબઈ, મદ્રાસ વગેરે પ્રાન્તોની સરકારોનો અને મૈસુર, વડોદરા વગેરે દેશી રાજ્યોનો ફાળો પણ જેવો તેવો નથી અને ત્રીજે નબરે આવે છે તે તે ધર્મના ચુસ્ત શ્રીમત ભક્તો અને સંસ્થાઓ કે જેઓએ પોતપોતાને માન્ય, તારક, પ્રભાવસંપન્ન ધર્મગ્રથોના પ્રકાશન માટે તથા તેનો સદુપયોગ કરાવવા પોતાની લક્ષ્મીનો સુંદર રીતે વ્યય કર્યો હોવાના ઘણા દાખલાઓ આજે મોજૂદ છે

રાજેન્દ્રપ્રસાદજી શું કહે છે ?

દિન પ્રતિદિન પ્રાચીન ધર્મગ્રંથો અને બીજું સમાજોપયોગી લેખાતું સાહિત્ય બહાર પાડવા તરફ રુચિ વધતી જાય છે. બ્રિટિશ સરકારને પગલે ચાલીને બાબુ શ્રી રાજેન્દ્રપ્રસાદજી જેવા સરળ પ્રકૃતિના, વર્તમાન ભારતના રાષ્ટ્રપ્રમુખે પણ પોતાના એક વક્તવ્ય દરમ્યાન "તમામ પ્રાચીન જૈન સાહિત્ય બહાર પડી

જવું જોઈએ" એ જાતની જાહેર ઘોષણા કરી દીધી છે અને તેને માટે રાજ્ય તરફથી અનેક પ્રયાસો ચાલી રહ્યા છે. આ ઉપરાંત, એ સાહિત્યમાંથી શ્રીમાન વાસુદેવ શરણ અગ્રવાલ જેવા સંશોધકો અનેક સંશોધનો પણ કરીને વિદ્વાનોને આશ્ચર્યચકિત કરી રહ્યા છે તેમજ પ્રચલિત ઇતિહાસ પરંપરા ઉપર પણ મોટી અસર ઉપજાવે છે.

પ્રાચીન સાહિત્યના વિશાળ પાયા ઉપરના આધુનિક પ્રકાશનોના આ અને એવા બીજા લાભો શું ઓછા છે? તેને ઓછા તરીકે ગણવા – ગણાવવાની હિંમત કોણ દાખવી શકે? ચારેય તરફ લાભ, લાભ ને લાભના જ ફુવારા ઉછળે છે ક્યા સહૃદયીને તેનાથી આનંદ ન થાય? અને કોનું હૈયું પુલકિત ન થાય? આજે ઝળહળતા પ્રકાશમાન સંયોગોમાં કોઈક જ એવો અભાગી હશે, કે જે પ્રકાશથી ઝળહળતા દિવસે પણ અંધકારનો અનુભવ કરતો હોય

જિજ્ઞાસા અને જ્ઞાનપિપાસા સંતોષવા માટે રચાયેલા વિશ્વભરના બુદ્ધિ-જળનિધિના બુદબુદ સમાન અનેક ગ્રંથરત્નોનું અને વિવિધ પ્રકારના વિષયોના ગ્રંથરત્નોનું પ્રકાશન માનવોની જ્ઞાનસમૃદ્ધિમાં ઉત્તરોત્તર ભરતી લાવ્યા કરે છે.

સાહિત્ય ઉત્પાદનનો હેતુ

અહીં ખાસ વિચારવાનું એ છે કે ભારતના પ્રાચીન સાહિત્યનું પ્રકાશન આટલા મોટા પાયા ઉપર શા માટે કરાવવામાં આવે છે? તે સાહિત્ય ઉત્પન્ન કરવા – કરાવવા પાછળ તેના મૂળ પ્રયોજકોનો શો હેતુ હતો? તે હેતુ આ જાતના પ્રકાશનોથી સફળ થાય છે કે નહિ? અને જેને આજે એ રીતે શ્રુતભક્તિ કહેવામાં આવે છે, તે વાસ્તવિક શ્રુતભક્તિ છે કે પછી બીજું કાંઈ છે? આ પ્રશ્નો આદર્શ શ્રુતભક્તિની દૃષ્ટિથી ખાસ વિચારવા જેવા છે

અલબત્ત "પ્રાચીનકાળમાં છાપખાનાઓ અસ્તિત્વમાં આવ્યા નહોતા માટે લેખન પદ્ધતિનો આશ્રય લેવો પડતો હતો પરંતુ જો છાપખાનાઓ હોત તો તે સમયના માનવોમાં તેનો સૌથી પ્રથમ લાભ લેનારામાં ભારતીય આર્યજનો પાછા ન જ પડત વળી બહુ પ્રાચીન માનવોની બુદ્ધિ વધારે સતેજ હતી, એટલે તેઓ લખાવ્યા સિવાય જ બધું મોઢે યાદ રાખતા હતા. જો તેઓની બુદ્ધિમાં મંદતા વહેલી આવી હોત તો તેઓએ પણ ઘણા જૂના વખતથી લખાવવાની અને જો છાપખાના હોત તો છપાવવાની શરૂઆત કરી હોત. જો તીર્થંકર ભગવંતોના આત્મા પ્રાકૃત જીવો જેવા હોત તો તેઓ પોતાના સમગ્ર જીવન અને જ્ઞાનપ્રભાને શબ્દરૂપ બનાવવાને બદલે તેઓ જાતે જ શાસ્ત્રો રચવા બેસી ગયા હોત, પરંતુ તેઓએ તો એમાનું કાંઈપણ કર્યું નહોતું એ અપેક્ષાએ તો આજના સેંકડો ગ્રન્થો અને સાહિત્યના લેખકો, પ્રચારકો અને મુદ્રકોને આપણે ખૂબ ખૂબ ધન્યવાદ આપવા જોઈએ કેટલો બધો છે તેઓનો પુરુષાર્થ? કેટલી બધી છે અપ્રમત્તતા? કેટલી બધી છે તેમની વિશ્વસેવાની તમન્ના?

અબજો ટન શાહી

એક પૂર્વ લખવા માટે એક હાથી જેટલી શાહી જોઈએ અને ચૌદમું પૂર્વ લખવા માટે આઠ હજાર એકસો બાણું હાથી જેટલી તેમજ ચૌદેય પૂર્વ લખવા માટે સોળ હજાર ત્રણસો ત્યાંસી હાથી જેટલી શાહી જોઈએ, પરંતુ તે તો એક વખત લખાયા એટલે બસ, પણ આજે તો લાખો છાપખાનાઓ, તેમાંથી નીકળતી કરોડો નકલો અને તેમાં રોજની વપરાતી એકંદર હજારો ટન શાહી, અને મહિનામાં તથા વર્ષમાં તથા છેલ્લા બસો વર્ષમાં વપરાયેલી શાહીના ટનોનો હિસાબ મૂકીએ, તો તે કદાચ કરોડો ટન સુધી પહોંચી જાય, પરંતુ તેટલેથી કાંઈ પાર આવે તેમ છે? હજુ તો લાંબો ભવિષ્યકાળ સામે ઊભો છે તેમાં કેટલાયે અબજો ટન શાહી વપરાશે તેના હિસાબે તો પૂર્વોમાં વપરાવાની શાહીની ઉપમાથી સમજાવેલી ગણતરી શું

હિસાબમા આવી શકે તેમ છે

પુસ્તકોના ગંજ

યૂરોપ, અમેરિકા તેમજ તેના પગલે ચાલીને બીજા દેશો આજે અદ્યતન પ્રકારનું જે સાહિત્ય પ્રગટ કરી રહ્યા છે તેની તુલનામા આપણી જૈન સંસ્થાઓનું પ્રકાશન શા હિસાબમા? સર્વ આગળ જાણે ખદ્યોત! ખરેખર! આ કંગાળ સ્થિતિથી ઘણા આત્માઓને એકાંતમા રડવું પણ આવતું હશે. માઈલોની લંબાઈમા ગોઠવાયેલા પુસ્તકોના ગંજના કબાટોથી શોભતા પુસ્તકાલયો આગળ જૈનશાસ્ત્રોનો શો હિસાબ છે? સાગરમા ચપટી ભરીને કાઢી નાખીએ તેનો શો હિસાબ? આ સ્થિતિમા આપણે તેને "શ્રુતભક્તિ" કહીને બિરદાવીએ છીએ, એ શુ હાસ્યાસ્પદ નથી? તેના કરતા તો હાથ જોડીને બેસી રહેવું, એ શુ ખોટું? ગમે તેટલા દોડી દોડી થાકીએ, તો પણ આજના વેગને પહોંચી વળાય તેમ છે? તેની સાથે જ્યા હરીફાઈ જ અશક્ય છે ત્યા તેની સરસાઈની તો આશા જ ક્યાથી? શુ આ આપણે વિચારવા જેવું નથી?

આ સાંભળતા જ દૂરના અંધારા ખૂણામા બેસીને ઝોકા ખાતી કોઈ વૃદ્ધ ધર્મચુસ્ત વ્યક્તિ બોલી ઉઠશે કે,—"ભલેને આજના સાહિત્યના ઢગના ઢગ પડકાય, પણ તે ફોતરા જેવું છે અમારુ સાહિત્ય ભલેને થોડુ હોય, તો પણ તેનુ મહત્વ વિશેષ છે તે હીરા-માણેક તુલ્ય છે"

ગ્રંથરત્નો છાપવા સામે વિરોધ

તેની બડાઈની આ વાતોથી ચટક-બોલો આજનો યુવાન પ્રથમ તો ખડખડાટ હસશે અને પછી ટકોર કરશે કે "તમારા રત્નોની જો કિંમત હોત તો ક્યારના યે બહાર પડી ચૂકેલા તે ગ્રંથરત્નોને શરણે આજનું જગત ચાલ્યુ ગયુ હોત અને તમે જેને "ફોતરા જેવું" કહો છો તે સાહિત્ય પ્રગટ થવું અટકી પણ ગયું હોત શું આજના અસાધારણ સંશોધકો અને વિદ્વાનોને ફોતરા જ રત્ન લાગ્યા હશે? કઈ સદીમા જીવો છો, મહાશય? તમારા વિદ્વાન આચાર્યો વગેરે તો છેક અત્યાર સુધી તમારા ગ્રંથરત્નો છાપવા સામે પણ વિરોધ દર્શાવતા હતા.

તેણે આગળ બોલતા કહ્યુ કે 'હુ કહુ છું' કે છાપવાનો વિરોધ સહેતુક નહોતો પરંતુ સ્વાર્થ અને સંકુચિત મનોવૃત્તિ હતી. આપણી આ પ્રજાના વડીલોએ મૂર્તિ અને મંદિરો ઠામ ઠામ જાહેરમા ખૂબ ખૂબ ઊભા કરી દીધા હતા પણ તેઓ જ્ઞાનરાશિને પ્રથમ પ્રાચીનકાળથી જ જાહેર કે ખાનગી ભંડારોમા ગુગળાવી રાખતા આવ્યા છે એ જ્ઞાનરાશિ આજે જગતના પ્રકાશમાન ચોકમા મુકાવો શરૂ થતો ગયો છે તેનો લાભ સૌ કોઈ ઉઠાવી શકે છે એ મોટો લાભ આજે જનતાને છાપખાનાઓના પ્રતાપથી મળી શક્યો છે. અંધારા ભોયરામા ગોંધાઈ રહેલા જ્ઞાનરાશિની સુગંધ બહાર ફેલાવા પામી છે."

વિરોધનો જડબાતોડ જવાબ

ધર્મચુસ્ત વ્યક્તિએ જવાબ આપતા જણાવ્યું કે, "ના, ના એમ નથી તમે વસ્તુસ્થિતિ જ ઊલટી સમજ્યા છો. આર્યપ્રજાના મહાપુરુષોએ મન વચન કાયાથી પોતાના શુભ શુદ્ધ આચરણના પ્રત્યક્ષ દર્શન કરાવવાપૂર્વક કલ્યાણકર પોતાની ત્યાગ પુરુષાર્થના પાયા ઉપરની મહાજીવન સંસ્કૃતિ પ્રજાના જીવનમા ઓતપ્રોત સીંચી દીધી હતી. પ્રજા તે પ્રમાણેનુ જીવન જીવતી હતી તે હમેશની જગજાહેર અને જીવતી જાગતી એક પ્રત્યક્ષ વસ્તુ બની ગઈ હતી તેમા શિથિલતા ન આવે, એ જીવનજ્યોત સદા તાજી રહે તે માટે તેના મૂળ પ્રેરકો તરફની સદ્ભાવના જાગ્રત રહી કાયમ માટે પ્રેરણા આપતી રહે માટે તે આદર્શ પુરુષો વગેરેની યશોગાથાના યા યશોરેખના કેન્દ્ર પ્રતીક રૂપ મૂર્તિઓ અને મંદિરો ઠામઠામ સ્વાભાવિક રીતે જ ઉપસ્થિત થઈ અસ્તિત્વમા આવી શક્યા હતા કારણ કે સામાન્ય સમજ ધરાવતો પ્રજાજન જીવનના પ્રત્યક્ષ અંગ પ્રત્યંગના રહસ્યો ઉકેલી શકવાને

અસમર્થ હોય છે પરંતુ મહાપુરુષોના હિતકારી સિદ્ધાંતોને આધારે ચાલેલા જીવનધોરણોને સમજપૂર્વક કે વિના સમજ્યે જીવનમાં દઢ બનાવીને જીવવામાં આવે તો તેનો હુંફાળો સ્પર્શ વિના રહેતો નથી જ. અનાયાસે જ દાળ મસળ્યા કરતો હોય છે. સાકર અંધારે કે પ્રકાશમાં ગળી લાગે, ને ઝેર માર્યા વિના ન રહે.

એ હેતુથી બાહ્ય પ્રતીકો દ્વારા નજરની પ્રેરણાને આધારે પ્રજાજીવન દ્વારા જીવનસિદ્ધાંતોને જીવનમાં આબાલ સૌ પ્રજાજન યથાયોગ્ય રીતે નિત્યના જીવનમાં જીવે, માટે પ્રેરણા આપનાર મૂર્તિ, મંદિર, સ્થાપનો, જાહેર યાત્રાઓ અને વિવિધ પ્રસંગના જાહેર તહેવારો વગેરેના પ્રયોગો સતત પ્રવાહિત કરવામાં આવ્યા છે. ઉત્તમ જીવન જીવનારા સાધુપુરુષો, તીર્થાદિક ઉત્તમ ધર્મક્ષેત્રો, પર્વાદિક ઉત્તમ દિવસો અને ભાવનાપ્રેરક ઉત્સવાદિક ઉત્તમ પ્રેરણા પામવાના વ્યાવહારિક તાલીમ કેન્દ્રોરૂપ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવો છે.

અધિકારીપાત્ર ગ્રંથરત્નો

અને સાંસ્કૃતિક જીવનના રહસ્યોના અપૂર્વ ખજાનારૂપ શાસ્ત્ર ગ્રંથરત્નો તથાપ્રકારના અધિકારીપાત્રો માટેના ભંડારોમાં સાચવી રખાતા રત્નો છે, કારણ કે-સર્વ કોઈ તેના અધિકારી હોઈ શકતા નથી. તેમજ સર્વને તેની આવશ્યકતા હોતી નથી, કારણ કે એ રહસ્યોના પરિણામ સ્વરૂપ જીવન તો સૌ યથાયોગ્ય રીતે યથાશક્ય રીતે જીવતા જ હોય છે. આમ સુવ્યવસ્થા સુવ્યવસ્થિત હતી.

મૂર્તિ અને મંદિરો ઠામ ઠામ જાહેરમાં હતા અને જ્ઞાનગર્ભિત ભંડારોમાં સુરક્ષિત રખાતો હતો, તે અનુચિત હતું એમ હવે તમને પણ જણાશે ત્યારે હવે એ સાંસ્કૃતિક જીવન લોકોના જીવનમાંથી સદાને માટે હટાવી દઈ, તેને સ્થાને આધુનિક જીવન ધોરણ દાખલ કરી, પ્રજાને આધુનિક જીવન જીવતી કરવાનો પ્રયોગ હાથ ધરવામાં આવ્યો છે તેથી મૂળભૂત જીવન તરફ ઘૃણા અને બુદ્ધિભેદ ઊભો કરી, નવા જીવન તરફ આકર્ષણ જન્માવવા માટે સરળ ભાષામાં સંક્ષિપ્ત, રોચક, આકર્ષક સાહિત્યના પ્રચારની અને તદનુકૂળ જાહેરમાં મોટા પાયા ઉપર-પાત્રાપાત્ર સર્વને શિક્ષણની આવશ્યકતા ઊભી થઈ છે. તેના હેતુઓ અનેબહાર થતા અખતરા તો ગુપ્ત રખાતા આવ્યા છે અને આજ પણ ગુપ્ત રખાય છે.

આ કારણે પ્રજાના જીવનમાં મૂળથી માંડીને ટોચ સુધીના તમામ પ્રકારના જીવનધોરણોમાં અસાધારણ પરિવર્તન કરી નાખવા માટે વર્તમાન ઢબના સાહિત્યને ખૂબ ખૂબ પ્રસિદ્ધિમાં મૂકવું જ જોઈએ. ગામડાના ખેડૂતો અને મજૂરો સુધી તેને પહોંચાડવું જોઈએ અને તે ખાતર તેઓને થોડુંઘણું પણ અક્ષરજ્ઞાન લેવાની ફરજ પાડવી જોઈએ જ. નવજીવનને પોષક સંસ્થાઓ પગભર થયા પછી તેનુંયે રહસ્યાત્મક સાહિત્યના રહસ્યો સમજવાની તક તો આજે પણ અધિકારીઓને જ પ્રાપ્ત થાય છે. એ સર્વને માટે સુલભ નથી અને જ્યારે, આધુનિક પ્રચારક સાહિત્યના ઢગેઢગ પ્રજાની સામે ખડકાઈ રહ્યા છે, તે સ્થિતિમાં સાંસ્કૃતિક રહસ્યોમય પ્રાચીન સાહિત્યને પોતાના સંરક્ષણમાંથી બહાર ખેંચી કાઢી આધુનિક રોજિંદા જાહેર સાહિત્ય સાથે જ અથડાઈ કૂટાઈ નષ્ટપ્રાય થતું જાય અને વર્તમાન સાહિત્યની લોકપ્રિયતાની ઘોડદોડમાં પાછળ પડતું જાય, તેને પોષક સંસ્થાઓ નિસ્તેજ અને નિષ્પ્રાણ બનતી જાય. તદનુસારી જીવન વ્યવસ્થાઓ અને તેની ભવ્ય સુંદરતાઓ અદૃશ્ય થતી જાય, માટે પ્રથમ તેને સલચાવી લજ્જાવતી કુળવધુની જેમ-બહાર ખુલ્લામાં ખેંચી લાવવામાં આવ્યું. ને પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું. હવે તેના અંગ-પ્રત્યંગોને કૃત્રિમ તુલનાને બહાને પીંખી નાખવાનો કાર્યક્રમ શરૂ થયો છે.

જીવનસત્યોની પ્રતિષ્ઠા પર પ્રહાર

[illegible] તેના જીવનને ટકાવવાના જવાબદાર અને જોખમદાર સાધુસંતો

પણ તેમના તે જીવનથી ચ્યુત કરી આધુનિક જીવન તરફ દોરી તેના પ્રચારમા જ ઉપયોગમા લેવા પકડમાં લેવાની કુપ્રથા શરૂ થઈ ચૂકી છે. પછી તો તે ગ્રન્થરત્નોમાના જીવન મત્યોની પ્રતિષ્ઠા અને આબરૂ ટકવાનો પ્રશ્ન જ ક્યા રહે છે? તેનું જાહેર નિલામ થાય, તેમા શી નનાઈ? કેટલાક કૃત્રિમ રીતે બનેલા ભાટચારણો પાસે એક બાજુ તેની એકપાક્ષિક બિરુદાવળી લલકારાઈ જીવાડે અને બીજી બાજુ ગુડાઓની મહેફીલમા કુળવતી રૂપવતી નારીના અગ પ્રત્યગો ખુલ્લા કરી કઢગી રીતે નચાવી બેશર્મી ભરવા અટ્ટહાસ્ય સાથે તેનો જાહેરમાં ઉપહાસ કરવામા આવે, તેમ તે ગ્રન્થરત્નોને લાયકતા દૃષ્ટિવિહીનોની સમક્ષ તેમાથી ભૂલો અને દૂષણો કાઢી તેના બેશરમ અટ્ટહાસ્યયુક્ત ઉપહાસ કરવાનો કાર્યક્રમ થઇ ચૂકયો છે તેના પરિણામનો પુરાવો એ છે, કે–

એ શાસ્ત્ર ગ્રથો, તેના અભ્યાસી પડિતો, તેને અનુસરતું જીવન જીવના ચુસ્ત સાધુ–સંતો ને તેના પ્રશસકો તરફ તે પ્રશસક ભક્તોના જ સંતાનો નાક મરોડતા થયા છે. તે વસ્તુઓનું દર્શન થતા જ માથામા કેટલાકને શૂળ સમાન વેદના ઉત્પન્ન થાય છે. તે સઘળો પ્રતાપ ફેલાવવામા વર્તમાન છાપખાનાઓનો હિસ્સો નાનોસૂનો નથી. તેના અતિ ભયંકર પરિણામો તો ભવિષ્યમાં જે આકાર લેશે, તે અતિ હેરત પમાડનારા હશે. તેથી આર્ય પ્રજાજનોએ જે કર્યું છે, તે તેના આદર્શો મુજબ બરાબર છે અને આજે જે ચાલી રહ્યું છે, તે આધુનિક આદર્શોના વિકાસની દૃષ્ટિથી બરાબર છે."

યુવાનનો પ્રત્યુત્તર

યુવાને વળતો જવાબ આપતાં કહ્યું કે "સાભળો ! સાભળો ! તમારી ભૂલ થાય છે. કાઈક આગળ વધીને ખરા કારણો કહું છું કે પ્રાચીન સાહિત્ય હાલમા અને નજીકના ભવિષ્યમા ખાસ કરીને ઉપયોગી થાય તેમ નથી, કેમકે માનવોનું જીવનધોરણ અને મનોવૃત્તિ બદલાતા જાય છે. તેથી સંકુચિત ધર્મના વાડાના સાહિત્યથી ઉછરતી પ્રજાને દૂર રાખવી તે હિતાવહ છે" એવો એવો પ્રચાર પણ બીજી તરફ ચાલતો હોય છે, છતા જો કોઈ આધુનિક સંસ્થા આધુનિક ઢબે પ્રાચીન સાહિત્ય બહાર પાડવાનું કામ ઉપાડે છે તો તેને પ્રોત્સાહન આપવામા આવે છે ત્યારે પાછી ભ્રમણા થાય છે કે 'હજાવું, પ્રાચીન સાહિત્ય બહાર પાડવાની પ્રવૃત્તિ કાઈક લાભકારક હશે" પરંતુ એ બધી ભ્રમણાઓ છે. એમ હવે કાઈક ખ્યાલ આવે છે ને?

તમને કદાચ માલુમ નહિં હોય, પણ ખૂબી તો એ છે, કે–"પ્રાચીન સાહિત્યના કેટલાક વિચારો આધુનિક વાતાવરણ સાથે બંધબેસતા થતા નથી. તેથી તે આજના લોકોને ઘણા જ વિચિત્ર લાગે છે માટે તે મૂળ ગ્રંથોમા જ આધુનિકતાને અનુરૂપ ફેરફારો કરી નાખવાની જોરદાર હવા નક્કરર વરૂપ પકડતી જાય છે કે જેથી નવયુવકોને તેના પર શ્રદ્ધા બેસે. જેમકે–પ્રાચીન ઘણા શાસ્ત્રોમા પૃથ્વી સ્થિર કહી છે. તેને બદલે તેમાં તે ફરતી હોવાનો આધુનિક વિજ્ઞાનજન્ય સુધારો ઉમેરવો, કંદમૂળને અભક્ષ્ય કહ્યા છે પરંતુ, આધુનિક વિજ્ઞાનનું સંશોધન તેમાં ભારોભાર પોષક વીટામીન્સ હોવાનું જણાવે છે, માટે ભક્ષ્ય તરીકે જાહેર કરવા જોઈએ વિગેરે વિગેરે"

વૃદ્ધ ધર્મપ્રેમની મનોવેદના

"અરે! હાય! હાય! તો તો ઘણી બાબતોમા ફેરફાર થઇ જાય. પછી તો" તે શાસ્ત્રો અસલીરૂપમાં કેવાં હતાં?" તેનો તો ભવિષ્યમા પત્તો જ ન લાગે! એવી તો ઘણી બાબતો વખત જતા ઊભી થતી જાય અને તે પ્રમાણે ફેરફાર થતો રહે, તો ઘણું યે બધું ઊલટું થઇ જાય. પછી તો તે ભગવાનની વાણીનું સ્વરૂપ જ ન રહે." આંસુ લૂછી વૃદ્ધ શ્રોતા ચૂપ રહ્યા.

"પરંતુ, આધુનિક પ્રગતિવાદીઓનો વિચાર એવો જ હોવાનું કેમ માની શકાય? કેમકે તેઓ શાસ્ત્રના ભાષાંતર સમયે તેના એકએક પાઠને ખૂબ ખૂબ રીતે ન્યાય આપે છે કે જેથી પ્રાચીન પાઠો અને તેના પાઠાંતરો પણ બરાબર જળવાઈ રહે. શુદ્ધ અને મૌલિક છાપકામ અંગે તેઓ ખરેખર પૂર્ણ જાગૃતિ દર્શાવે છે

તેમજ મ શોધન પદ્ધતિ પણ આપણને માન ઉપજે તે શ્રા ા હોય છે તેનુ શુ ?"

'હા તમારી એ પના નગર છે પરતુ આજના છપાવવાના પ્રવાહમાથી એ પરિવર્તન કરી નાખવાની નિવૃતિ પણ જન્મ્યા વિના રહેવાની નથી આપણામાના માણસોજ દેરકાર કરી નાખવાની સ્પષ્ટ મનોદશા ધ રાવતા થઇ ગયા છે પા ાતે જાળવવા વગેરે તો ે મમય જરૂરી આપણો વિશ્વાસ મે વવાની યુક્તિ–સ્વરૂપ હતા ને છ"

આધુનિ ના પ્રકાશનનો છ એટલે (૧) કાતો પ્રાચીન માહિત્યની ઉપેક્ષા અથવા તો (૨) તેમા વિકૃતિ (૩) પછી તેની આનુન વિ ાયગીરી (૪) અને એ ત્રણેય ઉપાયો ાગ બીજા હાથ પર તેનુ ભાવિ અપમાન અને તેના પ્ર ય તિરસ્કાર–દુરૂપયોગ એ દરેક તમારી ઓછ–વધતે અશે આજે વ ચાની રહ્યો છ તેમા સહાયતા મ માટે તો પબ્લિક ટ્રસ્ટ અકટ ાગ જ્ઞાનભ ારનો યે મજ્જે લેવાનુ ને બીજા ખાતા દ્વારા તે ા અ તુ મધુ સાહિત્ય પ્રસિદ્ધ રી નાખવાનુ વળણ વધતુ જાય છ'

સાચી શ્રુતભક્તિ

તો પછી આવી ભયકર ભાવિ ચિંતિમાથી કેમ બચવુ ? તે કહનાવાગ તુલ્ય પ્રાચીન સાહિત્યને નુ સાન થતા દે વા વિના કેવી રીતે બચાવી ા ાય ? આનો શક્ય અમની જવાબ જ **સાચી શ્રુતભક્તિ** છે તે સિવાયની પ્રવૃત્તિ તે શ્રુતભક્તિને બદલે શ્રુતની મહા આશાતના જ ગણાય

અમારી વાત મ ચી છે તો પણ અમારી આ શકા તોડી પા વાના ઘણા કલ્પિત અને ખોટા સમાધાનો આપવામા આવે છે ને આવ ા તેમજ ઘણા દૃષ્ટાન્તો અને દાવ ારક વાતો આગળ લાવવામા આવે છ ને આવરા અને એ બધુ એક રીતે તાત્કાલીન પરિસ્થિતિ પ્રમાણે થોડે અશે ખરૂ પણ હોય છે, પરતુ આનુ એક ર પરિણામ શુ ? તે જવાબ ાર માણસોએ ખાસ વિચારવાનુ છે"

ઞ બધી તમારી વાતો સાભળી પ તુ એક હજુ વાર વધારે મારી વાત સાભળો અહી એક એ લીલ પણ આગળ કરવામા આવી છી છે કે ભવેને જેમ થવુ હોય તેમ થાય કારણકે એક સમય એવો હતે કે પ્રાચીન સાહિત્યમ ના આદર્શો લોકોને પસદ પડતા હતા ને હવેની પ્રજાને બીજી જાતનુ જીવન પસદ પ છ તો તે પ્રકારના નને અન ળ એવુ માહિત્ ચાય વધે અને ઉપયોગમા આવે અને તે સિવાયનુ સવળુ અદશ્ય થાય તેમા ખોટ શુ ? એ તો ક તી નિયમ મુજબનુ જ ગણાય એક સમયનુ ઉપયોગી સાહિત્ય આજે નિરુપયોગી રતા અદશ્ય થાય તે ા ા ધા ત્રો ? ય ની પ ની આન્યા જ કરે છ" આનો તમારી પાસે શો જવાબ છ ?

ખરખર એમ જ હાય તો તેને પ્રગટ કરાવવ મારેના આ ા જપનો કેમ પસાર કરવામા આવે છે ? તેના નખાણો–ભાષાતરા વગેરેની સાયામ્ટ શા માટે ?'

જે તો તે સર્જન મ અને તેમ જનતી આવનિ ાના પ્રવાહમા ખેચી જવા મ ટે છ અને આધુનિક પ્રસ્તાવનાઓ તે ાળ ગ્રથનો એવા મહત્વનો ભાગ મ ા જાય છે કે ે આખા ગ્રથના વિષયનુ આધુનિકતાના રૂપાતરમ અમુક ાગ પરિવર્તન જ રી નાખે છ ાનુ ા આજે ચાલ જ છે શરૂ થવુ બાકી નથી તેથી 'જે વખતે લ કોને જે આહિત્ય ગમે તેને તે રીતે પ્રસિધ્ધ કરવુ તેનુ નામ જ શ્રુતભક્તિ એમ શ્રુતભક્તિની વ્યાખ્યા જ ી નાખવાની શ્રુતભક્તિ અને વર્તમાન સાહિત્ય ભક્તિ એ એક જ સમજવા' મમજવા હા તો રમજ માગ મારૂ!'

ાા ઉદ્દેશ

ના ના એમ તો બને જ કેમ ? જગતના મહાઉપકારી મર્વ ત્ર ીત રાગ પુરૂષોએ મોક્ષ પ્રાપ્તને

ઉદ્દેશીને આધ્યાત્મિક ચાર પુરુષાર્થને પોષક એવો જે અસાધારણ ઉપદેશ આપી માનવના કલ્યાણને માટે આપ્યો છે તેને સાંભળીને તેના આધારે રચેલા અને વ્યવસ્થિત રીતે ગૂંથેલા શાસ્ત્રોને જ **શ્રુતજ્ઞાન** કહેવાય છે તે જ ઉદ્દેશથી મહા તપસ્વી જીવન ગાળીને કશા યે દુન્યવી લાભની લેશમાત્ર આશા વિના તેનું રક્ષણ-પઠન-પાઠન તેને અનુસરતી જ નવરચના-નિર્યુક્તિ ભાષ્ય-ચૂર્ણિ-ટીકાઓ-પ્રકરણો ગ્રંથાંતરો વગેરે રચ્યા છે એટલે કે સર્વ કાળને માટે હિતકારી સાધન તરીકે તેની રચના કરી-રક્ષણ કર્યું છે તેને લખતા પઢતા ત્યારે લખાવ્યા છે ને રચ્યા પણ છે અને તે પણ પાત્રોને જ આપવાનો આગ્રહ રાખ્યો હતો લખેલું પણ જેને તેને નથી આપ્યું પાત્ર દ્વારા તેને જીવનમાં ઉતારીને તે દ્વારા તેના ઉત્તમ આદર્શો અને લાભોનો પ્રચાર જગતમાં કરવામાં આવ્યા છે અને એ રીતે તેને અદ્યાપિપર્યંત જીવંત રાખવામાં આવેલું છે તે ઊંચામાં ઊંચી કોટિના પારમાર્થિક જીવનની તાલીમ આપીને જીવનને ઘણું જ ઉચ્ચ બનાવનાર સાહિત્ય છે તે જગત્પૂજ્ય છે તેના કલ્યાણકારકતાની હરોળમાં જગતનું કોઈપણ સાહિત્ય ઊભું રહી શકે તેમ નથી ને ઊભું રહી શકશે નહિ એ નિર્વિવાદ છે

તમારી વાત ઉપરથી સ્પષ્ટ ફલિત થાય છે કે તેની મર્યાદા, સર્વોપકારકક્ષમતાને અર્વાચીન પ્રકાશનની દોડ-હરીફાઈમાં ઉતારીને, જગત સમક્ષ નિસ્તેજ, નિષ્પ્રાણ પુરવાર કરવા માટે જ તેના પ્રકાશન માત્ર પાછળ વ્યવસ્થિત ચાલ છે નહિતર આટઆટલું પ્રાચીન સાહિત્ય પ્રગટ થતા છતા-પ્રજાના જીવન ઉપર તેની અસર કેમ ન પડે? કારણકે પ્રજાઓના જીવનપ્રવાહને વહેવાનો નવા" નામ ઓળખાતો આધુનિક વિજ્ઞાનના પાયા ઉપરનો માર્ગ બનાવી દેવામાં આવ્યો છે જ્યારે પ્રથમના વખતમાં તો તે તે પ્રકારનું ઉચ્ચ અને ઉપકારક સાહિત્ય યોગ્ય પાત્રોના જીવનમાં સ્પષ્ટપણે અંકિત થતું હતું તેથી છાપખાનાની આજના જેટલી મહત્તા વર્તાતી નહોતી અને તેના ઉચ્ચ આચરણ દ્વારા જગત તેને પોતાની સામે જ નાચતું હતું જ્યારે આજના સુનટો મહારાણા પ્રતાપનો વેશ લઈને માત્ર તેનો પાઠ જ ભજવે છે ત્યારે અગાઉના સમયમાં તો કોઈ કોઈ ક્ષત્રિય બચ્ચો બીજો રાણો પ્રતાપ જ બનવાનો પ્રયાસ કરીને તદ્રૂપ આ મે પોતાના જીવનમાં છવાયેલી મહારાણા પ્રતાપની નવી આવૃત્તિ જગતમાં જન્માવીને મરતો હતો પરંતુ આજે તેમ થતું નથી માટે તો છાપખાનાઓ કામ મેળવી શક્યા છે

આ સ્થિતિમાં આ સનાતન સ્થાયી, કલ્યાણકારી સાહિત્યનું રક્ષણ કઈ રીતે કરવું એ મોટો પ્રશ્ન છે પ્રજા **તેનો** ઉપયોગ કરતી નથી ન કરે તેની ચિંતા કરવા કરતા **"તેના મૌલિક સ્વરૂપનું સાંગોપાંગ જતન કેમ કરવું?"** એ જ મોટી ચિંતાનો વિષય થઈ પડેલ છે

જે મહાપુરુષોએ જગતના સર્વ જીવોના કલ્યાણ માટે તેનું સર્જન કર્યું છે તેને જ આજે "પ્રગતિમાં પ્રત્યાઘાતી સર્વથા અવરોધરૂપ" ગણીને અદૃશ્ય-નામશેષ કરવાની ભાવના સેવાતી જાય છે આવી વિષમ સ્થિતિમાં શું કરવું? એ મૂળભૂત હકીકત ખાસ વિચારણીય છે તેનો સાચો ઉપાય એ જ **સાચી શ્રુતભક્તિ** છે બાકી આજના પ્રવાહમાં તણાવાને **શ્રુતભક્તિ** માનવી એ મોટામાં મોટી ભ્રમણા ને ગંભીર ભૂલ થાય છે, એટલું જ નહિ પણ સર્વકલ્યાણકારક વસ્તુને લુપ્ત કરવામાં સહકાર આપવાના પાપમાં પડાય છે અરે! એ રીતે કલ્યાણમાર્ગને જગતમાંથી અદૃશ્ય કરવામાં સાથ આપવાથી પાપાનુબંધી મહાપાપનો બંધ કરવામાં પણ ઉત્તેજન અપાય છે

વિવેકી જૈન ગતાનુગતિકતા કરે કે? તે તાત્કાલિક પ્રવાહમાં વગર સમજ્યે તણાય કે? તે ક્ષણિક લાભોમાં લોભાય કે?"

"એ તમારે જેમ માનવું હોય એમ માન્યા કરો કોણ સાંભળે છે તમારું? આ યુગ ન ન કરવું તેમાં જ સભ્યતા છે નહિતર, મૂર્ખાઓની જમાતમાં ખપવા સિવાય બીજું પરિણામ નથી તેવી એ બધું તો ઠીક, પણ હવે મૂળ મુદ્દા ઉપર આવો તો માત્ર તમો **આદર્શ શ્રુતભક્તિ** કોને કહો છો અને તે શ્રુતનું રક્ષણ

કેમ થાય તે સમજાવો એટલે વાત પૂરી થાય; નહિતર કેટલાકનું તો એમ પણ કહેવું છે કે, "પુસ્તકોનાં કબાટો મુનિઓના ચારિત્રમાં દોષ લગાડવામાં સહાયક થઈ પડે છે માટે મુનિઓએ. તે વહીવટ કરતા શ્રાવકોને સોંપી દેવાં જોઇએ અને શ્રાવકોએ તેને પબ્લિક ટ્રસ્ટ એક્ટ અન્વયે પબ્લિકની મિલ્કત બનાવી દેવી જોઈએ એટલે શ્રુત ઉપરના ત્યાગીઓના કબજાની વાત જ ઊડી જાય. પછી યોગ્યજનોને તે આપવા ન આપવાના નિયમને આવકાશ રહેજ ક્યાંથી ?"

આમ શ્રુત સાચવવાની જવાબદારી અને જોખમદારીમાંથી છૂટવાનો માર્ગ લેવાય છે.

આદર્શ શ્રુતભક્તિ

૧. આજે આપણાં તમામ પ્રકારનાં પ્રાચીન શાસ્ત્રો છપાવવાં બંધ કરી તેમજ કરાવરાવી દેવાં જોઇએ. પ્રગતિશીલ ગણાતું સાહિત્ય ઢગલાબંધ ન છપાતું હોત તો પ્રાચીન શાસ્ત્રોને છપાવવામાં બહુ નુકશાન ન થાત; કદાચ લાભ પણ થાત. ભંડારોમાંથી તેને બહાર કાઢવામાં અપેક્ષાએ તેની એક બેડી તૂટે છે ખરી પરંતુ બીજી મોટી અને જીવલેણ સુવર્ણ શૃંખલાથી તેને જકડી લેવાય છે માટે તેને વર્તમાન સાહિત્યથી અલગ પાડી દેવા માટે છપાવવાનું બંધ કરવું જોઈએ.

૨. શ્રી વીતરાગ પ્રભુની વાણીથી સંગત કોઇપણ સુવિહિત પૂર્વાચાર્યનું કાંઇપણ લખાણ, વાક્ય, સ્તુતિ કે કાઇપણ જગતમાં જ્યાં જ્યાં હોય, પછી તે છપાએલું, લખાએલું કે છુપાએલું હોય. તેને હંમેશા મેળવતા રહી જુદા જુદા જ્ઞાનભંડારોમાં તેનો સંગ્રહ કરવો. જરૂર પડે, તો ખાસ સગવડથી લખાવી લેવું.

૩. દરેક શાસ્ત્રગ્રંથને લખાવવાનો ક્રમ શરૂ કરી દેવો. પઠન-પાઠન પણ લખી લખાવીને, તેના ઉપરથી કરવાનો રિવાજ પાડી દેવો. કારણકે લખાવેલું વધારે વખત સુધી ટકે છે.

૪ મૂળસૂત્રો વગેરે અતિ મહત્ત્વના શ્રુતનો તો કોઈ એવા સુરક્ષિત સ્થળમાં સંગ્રહ રાખવો કે જે શિષ્ય પરંપરાથી બતાવાતો રહેવાય અને ભવિષ્યનાં હજારો વર્ષે પણ જીવંત મળી શકે.

૫ હાલનો પ્રગતિનો (એક અપેક્ષાએ ધીખતી ધરા કરવા જેવો) પ્રવાહ શાંત પડ્યા પછી તે શાસ્ત્રો નષ્ટ કે વિકૃત ન થાય તેની સાવચેતી માટે તેને ભંડારોમાં જ પાકી સંભાળ દ્વારા સુરક્ષિત રહેવા દેવું, બહાર પાડીને વિકૃત થતું અટકાવવું. હાલનો આ પ્રવાહ શાંત પડતા બચેલું તે બહાર આવી શકશે અને પોતાની સર્વકલ્યાણમય પ્રતિભા ઝળકાવી શકશે, પરંતુ ત્યાસુધી તો તેને સુરક્ષિત સ્થાને છુપાવી દેવું એજ સાચો ઉપાય છે.

૬ ક્રેકે સાચી સમજુતિપૂર્વક તેને પબ્લિક મિલ્કત બનતું, જાહેર પુસ્તકાલય (Public Library)નું અંગ બનતું સર્વથા અટકાવવું જ અને "તે કોને આપવું ? કોને ભણાવવું ? કોણ ભણે ? કોણ વાંચે ?" તેના આદેશ અને યોજનાની લગામ સુવિહિત જૈનાચાર્યોના જ હાથમાં રાખવી ને રહેવા દેવી.

૭ અમુક એવા મુનિવર્ગે ખાસ તૈયાર થવું જ જોઈએ કે જે મુખપાઠ કરવાની પરંપરા કાયમ આગળ લંબાય, માટે મુખપાઠ કરવાની શરૂઆત જોરથી કરી દેવી જોઇએ.

૮ મુખપાઠ કરવાને ગોખવાની શક્તિ ટકાવવા માટે શ્રાવકોના બાળકોએય મોઢે ગોખવાની સુટેવ કેળવતા રહેવું. પંચ પ્રતિક્રમણના સૂત્રો બચપણથી મોઢે કરાવવાનો કડક આગ્રહ રાખવો. એ ટેવ મોટી ઉમરે શ્લોકબદ્ધ કે સૂત્રબદ્ધ ગ્રંથો સળંગ મોઢે કરવાની શક્તિની ભૂમિકા ટકાવી રાખશે. કારણકે મોઢે કરવા સિવાય એ ગ્રંથોના રહસ્યો જાણવામાં વખત, મહેનત અને ખર્ચ વધારે આવે છે.

૯. શ્રુત મુદ્રક-પ્રકાશક- સંસ્થાઓ બંધ કરી દેવી અને તેનાં નાણાનો ઉપયોગ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે શ્રુતભક્તિમાં કરવો, અને પબ્લિક ટ્રસ્ટ એક્ટ દ્વારા સરકારી કબજાથી તેને બચાવવું.

સાધુ, મુનિ મહારાજાઓના ધર્મોપગરણ જેવું તેને તેઓનું **જ્ઞાનોપગરણ** ગણીને તેમના જ હવાલામાં રહેવા દેવું. હવાલામાં રાખવામાં શ્રાવકો સહાયક જરૂર થાય, પણ તેને પોતાના હવાલામાં ન ગણે ને તેની ચોકી કરે, કેમ કે તીર્થંકર પ્રભુ વગેરેએ મુખ્ય જવાબદારી મુનિ મહારાજાઓ ઉપર જ મૂકી છે.

૧૦. મુનિ મહારાજાઓના ઉપયોગના જ્ઞાનભંડારોને ધાર્મિક ટ્રસ્ટોની મિલ્કતો ગણીને, શ્રાવકોએ, ટ્રસ્ટીઓએ કે રાજ્યે તેનો કબજો ન લેવો, ન લેવા દેવો, તેનાથી બચાવવા. એમ કરીને તેને તેમની જ વસ્તુ તરીકે રહેવા દેવા, કેમ કે તેને માટે તેઓનું જીવન છે. તેના રક્ષણની જવાબદારી ને જોખમદારી મુખ્યપણે તેમની છે પબ્લિકની મિલ્કત થયા પછી તો તે શાસ્ત્રોક્ત હેતુઓથી ઉપયોગ કરવા માટે તેઓને મળે કે નયે મળે. એક પ્રોફેસર આધુનિક રીતે **શ્રી આચારાંગ સૂત્રનું** સંસ્કરણ કરવા માગતા હોય અને એક મુનિરાજ આચારાંગનો સ્વાધ્યાય કરી તદનુસાર પોતાનું જીવન ગાળવા માગતા હોય તે સ્થિતિમાં હાલના વાતાવરણ પ્રમાણે તે પુસ્તક પ્રોફેસરને પહેલાં મળશે, નહિ કે મુનિરાજને. મુનિરાજને તે વખતે તે મળશે કે કેમ? એ પણ શંકા છે.

૧૧. દેશી, વિદેશીય આધુનિક સંશોધકોની સાનુકૂળતા ખાતર ગ્રંથભંડારોની પાસે જ તેમને રહેવાની તેમજ ખાવાપીવાની સગવડો ઊભી કરવાની વિચારણા થાય છે તે અયોગ્ય છે પરંતુ સ્વાધ્યાયતપ કરવા ઇચ્છતા મુનિરાજને નિર્વિઘ્ને ગોચરી પણ મળશે કે કેમ એ કહેવું મુશ્કેલ છે. એ દીર્ઘદૃષ્ટિથી ખાસ વિચારવા જેવું છે ને તેની ચિંતા આજથી કરવી જોઈએ. શ્રુતને મુખપાઠે કરનારાઓને ખાસ ઉત્તેજવા તેઓનું ઊંચા પ્રકારનું વાત્સલ્ય કરવું. **(ઇનામ નહીં, વાત્સલ્ય કરવું.)**

જગતના જીવોના કલ્યાણ ખાતર પરમ જ્ઞાની મહાપુરુષોએ જેની રચના કરી છે એવા શ્રુતજ્ઞાનને પૂર્ણ રીતે સાચવી શકવાની તાકાત કે યોગ્યતા ત્યાગી મુનિરાજો સિવાય બીજામાં નથી. તેથી તે તેમના જ હવાલામાં રહેવા દેવું. તેમ કરવામાં સંકુચિતતા નથી જ, પરંતુ મહા ઉદારતા છે. વિશ્વકલ્યાણની મહા-ભાવના છે બીજાના હાથમાં પડીને તેનો દુરુપયોગ થાય કે તે નષ્ટ થાય તો તે જગતને માટે ભયકર પરિણામરૂપ છે. તેથી જગતની તે મહામૂલી, મહાકલ્યાણકારી મિલકત સાચવી રાખવા ખાતર ગમે તેવા ભોગો આપવામાં પણ ઉદારતા છે કલ્યાણની ભાવનાપૂર્વકના આંશિક ત્યાગમાં પણ સંકુચિતતાની છાયા હોતી નથી, પરંતુ તે જેને તેને સોંપી દઈ તેને નષ્ટ થવા દેવામાં કે દુરુપયોગ થવા દેવામાં જગતના અહિતને ઉત્તેજન આપવાની સંકુચિતતા સ્પષ્ટપણે વર્તાય છે. જગત ખરેખર તેવું સમજુ, યોગ્ય અને તેના ઉપર ન્યોછાવર થઈ તેને પ્રાણસમ ગણે, તો ભલે જગત સાચવે. ત્યાંસુધી નહી.

૧૨. માટે પરમાત્માના સાચા વફાદાર મુનિ મહારાજાઓએ પણ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે શ્રુતભક્તિમાં લીન થવું જોઈશે. એક દિવસ આયંબિલ કે ઉપવાસ કરી, પરમાત્માનું મોક્ષનું-મોક્ષમાર્ગનું પ્રણિધાન કરી, આજ સુધીની પ્રવૃત્તિ બંધ કરી દઈ બીજા દિવસની સવારથી તમામ પ્રકારના જીવનમાં પલટો કરી નાંખવો જોઈશે. છાપાઆપાને જોવા જ નહિ જગતમાં શું થાય છે તે સાંભળવુંયે નહિ. તે ભૂલી જવું પડશે. પરમાત્મા, તેમનું શાસન, તેમનું શ્રુત ને પૂર્વાચાર્યોની વાણીનું રક્ષણ-રટણ, પઠન-પાઠન, લેખન જ કરવા-કરાવવા ઉપરાંત જૈનશાસનની શરમ ખાતર, તેની અપભ્રાજના નિવારવા ખાતર પણ શુદ્ધ ચારિત્રનું પાલન અથવા સંવિગ્ન પાક્ષિકપણું ધમધોકાર શરૂ કરી દેવું જોઈશે, જો **આદર્શ શ્રુતભક્તિનું** પુણ્ય ઉપાર્જન કરવું હોય તો

અને તો જ વિશ્વકલ્યાણકર આ શ્રુત જગતમાં લાંબા કાળ સુધી પોતાના ખરા રૂપમાં કેટલેક અંશે ટકી રહેશે એવી આશા રહે છે, નહિતર બીજો ઉપાય નથી. એ નક્કી છે.

જો બીજો ઉપાય કોઈ બતાવે તો તે લેવા સામે પણ શ્રીસંઘને વાંધો ન હોવો જોઈએ, પરતુ તે ઉપાય, શ્રુત જે ઉદ્દેશથી ઉત્પન્ન થયુ છે તે ઉદ્દેશને લાંબા કાળ સુધી સફળ બનાવે તેવો હોવો જોઈએ તેમ જ મૂળ સ્વરૂપમાં લાંબો કાળ ટકી રહી ભવિષ્યમાં પણ કલ્યાણ કરતો રહે, તેવો જોઈએ

૧૩ સાંભળવામાં આવે છે, કે કેટલાક જૈનેતરો અને વિદેશીય ગૌરાંગ સદ્‌ગૃહસ્થો જૈનધર્મ ઉપર એટલા બધા ફીદા થઈ રહ્યા છે કે તેઓ તેમાં દાખલ થઈને રગેરગમાં જૈનધર્મનું આચરણ કરીને તેની જાહોજલાલી વધારવા ઈચ્છે છે અને જ્યારે આપણા લોકો સારી રીતે જૈનશાસન અને તેનાં અંગોનું હવે રક્ષણ કરી શકતા નથી, ત્યારે તેઓ તો કરશે જ ને ? કેમકે તેઓ સમર્થ છે સમર્થ બનતા જાય છે આપણે તેમણે ઊભી કરેલી અગવડોથી નિર્બળ બનતા જઈએ છીએ કૃત્રિમ સામર્થ્ય અને તે પણ તેઓની મહેરબાની ઉપરતુ ઠેઠ સુધી ટકી શકે નહીં

'અમારુ પણ કહેવુ છે, કે તમે તેઓને દાખલ કરવાના માર્ગ ખુલ્લા કરો અને પ્રેમપૂર્વક અપનાવવા તૈયાર થાઓ, એટલી જ રાહ તેઓ જોઈને બેઠા છે તેઓ ઊંડા અભ્યાસી હોય છે ઉપરાંત ચારિત્રના પણ ઊંચા પ્રકારના પ્રયોગો જીવનમાં ઉતારવાના પ્રયાસો કરે છે, પરતુ ધર્મમાં દાખલ થયા પછી, તેનો કબજો બરાબર હાથમાં આવ્યે પછી તેઓ તેને કેવા સ્વરૂપમાં મૂકી દેશે તેની કલ્પના કોણ કરી શકે તેમ છે ? કારણ કે ભારતના ધર્મોમાં પ્રવેશનો તેઓનો અને તેઓના રાષ્ટ્રોનો હવે પછીનો કાર્યક્રમ કેવળ ધર્મ ખાતર નથી, પરતુ ધર્મક્ષેત્રોમાં પ્રવેશીને તેનો કબજો લેવા માટેનો છે અને તે પછી તેઓ તેમાં વિકૃતિ આણે કે તેને અદૃશ્ય કરે કે તેની સાથે મનફાવતી રમત ન કરે તેની શી ખાતરી ? ને આપણે કે જેમના હૃદયમાં તેનો મજીઠ જેવો રાતો ચોળ રગ છે તે જો તેનું રક્ષણ ન કરી શકીએ તો તેઓ શી રીતે કરી શકશે ? ઉત્તમ વસ્તુઓને ભાંગી નાખીને તેને સ્થાને ભળતી જ વસ્તુઓ ગોઠવી ન દે તેની પૂરતી તકેદારી રાખવા સાથે, માત્ર જણાતા કે બોલાતા 'મહાન્' ને દાખલ કરવાની લાલચ ન રાખવી એ જ હિતાવહ છે કારણ કે તેઓ વર્તમાન પ્રગતિના જ પૂજારી છે અને તેને જ વિશેષ વેગ આપવા જ ધર્મક્ષેત્રોમાં દાખલ થવાની પ્રેરણા ધરાવતા હોય છે એટલે પછી સસ્કૃતિને ઊથલાવી નાંખીને પ્રગતિને જ સ્થાપી દેવાનો પ્રયાસ કરે એ સ્વાભાવિક જ છે હા, એટલુ ખરુ છે કે જ્યાં સુધી તેઓનો પૂરો કબજો નહીં જામે ત્યાંસુધી એટલું બધુ ભારતીય અને ધાર્મિક જીવન સાનુકુળ રીતે જીવશે કે તેમાંથી કોઈ પણ રીતે નાની તણખલા જેટલી પણ ભૂલ કાઢવી એ મુશ્કેલી ભરેલું કામ હશે, કારણ કે તેઓ જે કઈ હાથ ધરે છે તે પૂર્ણ તન્મયતાથી હાથ ધરે છે અને ધારેલુ પરિણામ ધર્મને પ્રગતિમાં ફેરવી નાખવાનુ બરાબર લાવ્યા પછી જ છોડવાના હોય છે આથી એ આશા ઉપર રહેવામાં તીર્થંકરોની વાણીના યથાર્થ રક્ષણની સભાવના જણાતી નથી, એમ આજ સુધીના અનુભવ ઉપરથી કહી શકાય આપણે આપણા દુઃખથી તરવુ એ જ હિતાવહ છે પરાશ્રય ભયાવહ છે આશ્રય હિતાવહ છે

પૂ. ઉપાધ્યાયજી શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજના નામે ચઢાવી દીધેલું એક ભાષાકાવ્ય

★

★ લેખક : મુનિશ્રી યશોવિજયજી–મુંબઈ ★

સત્તરમી સદીમાં થયેલા મોગલ સમ્રાટ અકબર પ્રતિબોધક જગદ્ગુરુ શ્રીહીરવિજયસૂરીશ્વરજીના શિષ્ય ષટ્તર્કીવિદ્યાવિશારદ મહોપાધ્યાય શ્રીકલ્યાણવિજયજી, તેઓશ્રીના શિષ્ય, શબ્દાનુશાસન નિષ્ણાત, હેમસૂરિ અવતાર સમા પં. શ્રીલાભવિજયજી ગણિ શિષ્ય પ્રશાંત મૂર્તિ પં૦ શ્રીનયવિજયજી ગણિના શિષ્ય, સત્તરમી સદીમાં જન્મેલા, વર્તમાન સમયના અન્તિમ જ્યોતિર્ધર, મહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજશ્રીએ, આગમિક પ્રાકૃત ભાષા, ભારતવ્યાપી સંસ્કૃત ભાષા અને ઉત્તરપૂર્વમાં વ્યાપક થયેલી હિન્દી અને હિન્દી મિશ્રભાષા, આ ચારેય ભાષાઓમાં, શાસ્ત્ર અને સાહિત્યની અનેકવિધ શાખાઓ ઉપર મૌલિક, નાવિન્ય ભર્યું અને વિશિષ્ટ કોટિનું, પ્રૌઢ અને ગમ્ભીર, ગૂઢ અને સરલ, વિદ્વદ્ભોગ્ય અને અવિદ્વદ્ભોગ્ય ભાતભાતનું સાહિત્ય–સર્જન કર્યું છે, એટલું જ નહિ પણ તેઓશ્રીએ સ્વમાતૃભાષા ગુજરાતીને પણ વિસારી તો નથી. પરંતુ એ ભાષા–મંજૂષામાં અતિમૂલ્યવાન, અત્યુપયોગી અને અનેક શાસ્ત્રગહન વિચારાવતારનાં કિંમતી સમૃદ્ધ રત્નોને ગોઠવી, માતૃભાષાનો પરમાદર કરીને માતા ગૂર્જરીનું ઝાહેર ગૌરવ વધાર્યું છે. અને એમ કરીને ખરેખર તેઓશ્રીએ સ્વમાતૃભાષાની કીમતી સેવા બજાવી છે. આ રીતે જૈનધર્મ પ્રક્રિયા પ્રધાન મહાગુજરાતની ધર્મભૂમિના ભાગ્યવાનો માટે સરળ ભાષામાં, સચોટ અને વેધક, કવિતામય જે વિપુલ સાહિત્ય–સર્જન કર્યું છે, તે ખરેખર ખાસું એક મહાશાસ્ત્રની ગરજ સારે તેવું છે. ઇહલૌકિક અને પારલૌકિક દૃષ્ટિએ મંગલ અને કલ્યાણકર છે, અને વર્તમાનના શ્રમણોને શીઘ્ર વક્તા બનવા માટેનો વિધવિધ સ્વાદી અને વિવિધ રંગી પ્રિય મસાલો છે.

સીમંધરસ્વામીની પસંદગી શા માટે ?

ગુજરાતી ભાષાસાહિત્યમાં, તેઓશ્રીએ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, ભક્તિ, વૈરાગ્ય, ત્યાગ અને આચાર પ્રધાન આદિ અનેકવિધ પદ્યમયકૃતિઓની રચનાઓ કરી છે. પરન્તુ તત્કાલીન શુષ્ક અધ્યાત્મવાદીઓએ ક્રિયામાર્ગના ઉચ્છેદન માટે અને નિશ્ચયમાર્ગના મૂઢોએ વ્યવહારમાર્ગના વિલોપન માટે, શાસ્ત્રવચનલોપક અને આત્મઘાતક ગણી શકાય, એવી જે પ્રવૃત્તિઓ આદરેલી, તે જોઈને એમના આત્માને જે અસાધારણ વ્યથા થયેલી, એ વ્યથાને ઠાલવવા માટે, અંતરના બળાપાને શબ્દોરૂપે બહાર વ્યક્ત કરવા માટે, અને અંતરની દીર્ઘ આરજૂ સંભળાવવા માટે, મુક્તિગામી કોઈ પણ તીર્થંકરને પસંદ ન કરતાં, આપણા હિન્દ–ભારતની ભૂમિથી ઉત્તરદિશામાં લગભગ બે કરોડ ગાઉ અથવા ત્રણ કરોડ માઈલ દૂર આવેલા અને મહાવિદેહથી ઓળખાતા દેશમાં, વર્તમાનમાં સાક્ષાત્ વિચરી રહેલા પ્રભાતકાળના આપણા પ્યારા જીવતા જાગતા વીતરાગ સર્વજ્ઞ વિહરમાન જિનશ્રી **સીમંધરસ્વામીજી** નામના પરમાત્માને તેઓશ્રીએ ખાસ કરીને પસંદ કર્યા છે. કારણ કે મુક્તિએ પહોંચેલા મુક્તાત્માઓને યાદ કરી કરી થાકીએ કે પોકારો પાડીએ,

તો તે કંઈ સાક્ષાત્ અહીં આવીને અજ્ઞાન અને મોહવશ ઊભી થયેલી દુઃખદ અને વિષમ પરિસ્થિતિને કંઈ થોડી દૂર કરવાના છે. એટલે ભક્ત હંમેશાં સ્વાર્થી હોય છે. એટલે એ તો પોતાનો પોકાર સાંભળીને પોતાની વહારે આવે તેને જ પસંદ કરે! તેથી તેઓશ્રીએ કરુણા–સાગર પ્રસ્તુત તીર્થંકર દેવને જ પસંદ કર્યા છે. અને ઘણે દૂર રહેલાઓ થોડી ફરિયાદ કે અલ્પ વિનતિથી કંઈ ચોડા દોડયા આવે! એમને લાવવા હોય તો, ફરિયાદોનો થોકડો–ઢગલો–રજૂ કરવો જોઈએ અને લાંબી લાંબી વિનંતિ કરવી જોઈએ! આવા જ કોઈ આશયથી ઉપાધ્યાયજીએ ઘણી લાંબી લાંબી (૧૨૫, ૧૫૦, ૩૫૦ પદ્યપ્રમાણ) વિનંતિઓ કરી છે. પૂ૦ ઉપાધ્યાયજીના સ્તવનોમાં, સહુથી વધુ લાંબી કૃતિઓ, ભગવાન્ સીમંધર સ્વામીજીને ઉદ્દેશીને જ રચાયેલી છે. ઉપાધ્યાયજીના સંગ્રહમાં તો શું પણ સમગ્ર સ્તાવનિક ક્ષેત્રમાં આવી દીર્ઘકૃતિ બીજી હશે કે કેમ? તે શંકા છે. આ ઘટના જ તેમની પ્રસ્તુત કૃતિને મહત્ત્વ અપાવવા માટે પૂરતી છે.

સાથે સાથે બીજી પણ એક માર્મિક વાતનો નિર્દેશ કરી દઉં કે પ્રાયઃ દીર્ઘ રચના માટે તેઓશ્રીએ આપણા પ્રભાતકાળના માનીતા શ્રીસીમંધર પ્રભુને જ પસંદ કર્યા છે. આગળ આવતા પ્રસંગમાં આ બાબત ઉપયોગી થવાની હોવાથી ઉપર્યુક્ત નોંધ લીધી છે.

તારવણી એ થઈ કે દીર્ઘકૃતિ માટેના સ્તવનો શ્રીસીમંધરસ્વામીને લક્ષીને જ રચ્યા છે ને અંતરનો બળાપો ઠાલવવાના સાધન રૂપે એમને જ પસંદ કર્યા છે.

આ તો મારે જે વાત કહેવાની છે તેના અનુસંધાનમાં સાંકળની કડી રૂપે આટલો નિર્દેશ કર્યો. હવે મૂળ મુદ્દો રજૂ કરું છું—

આજથી ૧૬ મહિના ઉપર 'મહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી સ્મૃતિ ગ્રન્થ' જેનું સંપાદન કાર્ય હું કરી રહ્યો હતો, તે વખતે શ્રીયુત સારાભાઈ મણિલાલ નવાબ, જેઓએ જૈન ગ્રંથભંડારોમાં છુપાએલી જૈનાશ્રિત ચિત્રકળાની સમૃદ્ધિનો બહુમૂલ્ય ગ્રન્થ રત્નો દ્વારા દેશ–પરદેશના કલારસિકોને સહુથી વધુ પરિચય કરાવી, પશ્ચિમ ભારતની કલાને જ 'જૈનશૈલી' તરીકેનું સ્વતન્ત્ર નામાભિધાન અપાવવામાં અથવા જૈન[1] ચિત્રકળા તરીકેનો સ્વતંત્ર દરજ્જો અપાવવામાં કીમતી ફાળો સમર્પ્યો છે, તે ધર્મબન્ધુએ, સ્મૃતિ ગ્રન્થમાં પ્રગટ કરવા માટે પૂ૦ ઉપાધ્યાયજી વિરચિત એક કાવ્યકૃતિ મને આપી. પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ તો આ એક અદ્યાવધિ અનુપલબ્ધ વળી ઠીક ઠીક લાંબી અને ઐતિહાસિક, ચાર્ચિક અને વૈવાદિક વિધાનોથી સભર કૃતિ જોઈ ઘડીભર હું પ્રસન્નમના બની ગયો અને આગળ વધીને કહું તો જેમ વૈયાકરણો 'अर्धमात्रालाघवेन पुत्रोत्सवं'–માને છે તેમ વ્યાકરણ શાસ્ત્રની પ્રસ્તુત ઉક્તિને મારા માટે થોડું પરાવર્તન કરીને કહું એટલે કે 'अर्धपत्रप्रापणेन हर्षोत्सवं मन्यते' અર્થાત્ ઉપાધ્યાયજીની વિવિધકૃતિનું અધૂરું પાનું મળી જાય તો મારે મન હર્ષોત્સવ હોય છે. એટલે તાત્કાલિક તો મેં 'ધન્યવાદ'ના હર્ષોદ્ભવ ઉદ્ગારો સાથે, 'સાભાર સ્વીકાર'નો આજકાલ વધી ગયેલો, યોગ્ય કે અયોગ્ય વિધિ પણ કરી નાંખ્યો.

પુનઃ એક વખતે, એ કૃતિનું વિશદ અવલોકન કરવા માંડ્યુ. ચોકસાઈ પૂર્વક એ કૃતિ જોઈ ગયો. જેમ જેમ એ કૃતિને તાવતો ગયો તેમ તેમ, એ કૃતિ શુદ્ધ સુવર્ણરૂપે બહાર આવવાને બદલે જુદી જ રીતે પોતાનું ગોઠવેલું પોત પ્રકાશની હોય તેમ દેખાવા માંડી. પણ સાથે સાથે 'આ કૃતિ ઉપાધ્યાયજીની જ છે,'

1. જો કે પાછળથી કુમારસ્વામીએ, આને 'જૈન સાંપ્રદાયિક કળા' નામ આપેલું. અમેરિકન ડૉ. નોર્મન બ્રાઉને એને 'જૈન શ્વેતામ્બર કળા' કહી અને પાછળથી જૈન ચિત્રોના લઘુ ચિત્રો જેવાં ચિત્રો અજૈન કૃતિઓમાં પણ મળી આવતાં એને પશ્ચિમ 'ભારતીય ચિત્રકલા'નું નામ કલાનિષ્ણાતોએ આપ્યુ, પણ હું 'જૈનાશ્રિત ચિત્રકળા' આ શબ્દને વધુ યોગ્ય સમજું છું

એવી છાપ પાડવા માટે, એમાં જે પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા હતા, એમાંના કેટલાક તો એવા સચોટ અને કલકત્તાના રસગુલ્લાની જેમ, બરાબર સીધા જ ગળે ઊતરી જાય તેવા હતા.

પ્રસ્તુત કૃતિના અંતમાં–' ઇતિ શ્રીમહોપાધ્યાય શ્રીયશોવિજયગણિવિરચિતે શ્રીસીમંધરજિનસ્તવન સંપૂર્ણમ્ ॥ ' પહેલો ઉલ્લેખ આ હતો.

ત્યારપછી શ્રી નવાબે પોતે પ્રસ્તુત કૃતિનો પરિચય નીચેના લખાણથી દર્શાવ્યો હતોઃ—

" પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજીએ આ સ્તવનની રચના રાજનગર (અમદાવાદ) નિવાસી શ્રેષ્ઠિ હેમરાજના પુત્ર તારાચંદના માટે કર્યાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ સ્તવનમાં કરેલો છે. આ સ્તવ દયાવિમલજી શાસ્ત્રસંગ્રહ–દેવસાના પાડાના ભંડારમાંથી કેટલીક વધારાની હસ્તપ્રતો પંન્યાસજી શ્રી શાન્તિવિજયજી ગણિએ મને ચાલુ વર્ષમાં આપેલી તેમાંથી મળી આવેલ છે. "

આમાં શ્રી નવાબે પોતે તારાચંદનો જે ઉલ્લેખ મૂળ સ્તવનના આધારે કર્યો, તે તો બરાબર હતો, પરન્તુ આથી એક મહત્ત્વની વાત એ સ્પષ્ટ થઇ કે, આ કૃતિ અમદાવાદ-દેવસાના પાડાના શ્રીદયાવિમલજી શાસ્ત્રસંગ્રહમાંથી જ મળી છે. વાચકોએ આ મુદ્દો ધ્યાનમાં રાખવો જરૂરી છે.

હવે પ્રસ્તુત કૃતિ ઉપાધ્યાયજીને નામે ખતવાઈ જાય, એ માટે તેમાં કેવા પ્રયત્નો થયા છે તે ક્રમશઃ જોઈએ.

(૧) પ્રસ્તુત કૃતિની પદ્ય સંખ્યા (કળશ (?) સહ) ૩૮ પદ્યોની દર્શાવી છે. પૂ૦ ઉપાધ્યાયજીએ અરજ ગુજારવા માટે અથવા 'ધા' નાખવા માટે પ્રસંદ કરાયેલા તીર્થંકર શ્રીસીમંધરસ્વામીને લક્ષીને જ વિનંતિ કરી છે. (૨) વળી ' અવધારો ગુણગ્યાતારે ' તથા ' કુમતિ ' તથા અન્ય ભાષા પ્રતીકો અને કેટકેટ શબ્દો; ઉપાધ્યાયજી મહારાજે અન્યત્ર વાપર્યા છે તે પણ અહીં ગોઠવવામાં આવ્યા છે. આમ ભાષાનું સામ્ય પણ ઊભું કરાયુ છે. (૩) વળી ઉપાધ્યાયજીના પરમ ભક્ત શ્રાવક તારાચંદનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે. અને (૪) વળી કૃતિને દીર્ઘ પણ બનાવી છે.

ઉપરના માત્ર ચાર કારણો પણ આ કૃતિ ઉપાધ્યાયજીની છે, એવી શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરવા માટે પૂરતાં છે. અને ઉપાધ્યાયજીના જીવનના અભ્યાસી માટે તો સહેજે લલચાવી દે તેવા છે.

પણ હજુ આપણે આગળ વધીશુ એટલે સ્પષ્ટ થશે કે, રચનાકારે બાળજીવોની આંખમાં ધૂળ નાખવા માટે કેવો ચાલાકી ભર્યો પ્રયાસ કર્યો છે.

આ કૃતિના અંતમા જે ગુરુપરંપરા વર્ણવી છે તે આપણી લાલચને, વાસ્તવિકતાના પથ તરફ ઝડપથી ખેંચી જાય તેવી છે. પ્રથમ નજરે ભલભલાને આંજી નાખે તેવી છે. ને ક્યાંક ક્યાંક ઉપાધ્યાયજીની છટા લાવવાનો પણ પ્રયાસ કરાયો છે. આમ જુદી જુદી પ્રતિનિઓ જોનારી હરકોઈ વ્યક્તિ, આ કૃતિ ઉપાધ્યાયજીની જ છે એવી મહોર છાપ સહેજે સહેજે મારી આપે તો તેમાં કઈ આશ્ચર્ય જેવુ નથી.

ઉપર આપણે પૂર્વપક્ષ કરી આવ્યા અને પ્રસ્તુત સ્તવન કૃતિને, ઉપાધ્યાયજીની છે એવુ ઠોકી બેસાડવા માટે કરેલા કૂટ પ્રયત્નો પણ જોઈ આવ્યા.

ઉત્તરપક્ષ–જવાબ

હવે પ્રસ્તુત પ્રયત્નો કેવા છેતરામણા છે અને માટીના પાયા ઉપર રચાયા છે તે નીચેના ઉત્તરપક્ષ દ્વારા સમજી લઈએ.

પ્રસ્તુત કૃતિને ભાષા અને કવિત્વની, શબ્દ અને અર્થની, ઇતિહાસ અને સત્યની, પ્રશસ્તિ અને પૂર્ણાહુતિની દૃષ્ટિએ કસીએ તો આ કૃતિ ઉપાધ્યાયજીની કદી નથી અને હોઈ પણ ન શકે. આ તો તેઓશ્રીના કોઈ તેજોદ્વેષી માનસે પોતાની કૃતિને ઉપાધ્યાયજીના નામે ખતવી તેઓશ્રીનો તેજોવધ કરવાનો ચાલાકી ભર્યો, દંભી અતિનિંદ્ય અને કુટિલ પ્રયત્ન જ કર્યો છે. પરન્તુ સત્ય કદી છુપાતું નથી અને અસત્ય કદી ફાવતું નથી એ પ્રાકૃતિક નિયમ મુજબ ચહાય તેવા ચાલાકી ભર્યા પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા હોય, દંભના ગમે તેટલા વાઘા પહેરાવી સત્યને ખપાવા નીકળ્યા હોય, પરન્તુ તદ્વિષયક ચકોર દૃષ્ટિ ધરાવનારાઓ તેમની ચાલાકીને પકડી પાડે છે અને દંભના પડદાઓ ચીરી નાખે છે, ત્યારે જેમ સિંહનાદ થતાં સિંહના ચર્મ નીચે ઢંકાયેલા શિયાળિયાં ખુલ્લાં પડી જાય છે, તેમ તેઓના પ્રયત્નો છતા થઈ જાય છે ને સત્ય ચિત્રાના સૂર્યની જેમ સહસ્ર કળાએ પ્રકાશી ઉઠે છે.

જુઓ ત્યારે હવે કૃતિના હાર્દમાં ઊતરીએ, થોડુ આંતર દર્શન કરીએ ને વિરોધીઓએ કરેલા બાલીશ પ્રયત્નોને પણ સમજીએ.

સ્તવનનો પ્રારંભ નીચેની પંક્તિથી થાય છે:

(૧) 'શ્રીસીમંધર વિનતી અવધારો ગુણુઆતારે,'

તારવણી–આમાં ઉપાધ્યાયજીની પસંદગીના તીર્થંકર અને સંભવનાથ સ્તવનની કડીના શબ્દોનું સામ્ય રાખ્યુ છે.

(૨) "કઈ કુમતિ જિનબિંબને, ઉત્થાપે નિરધાર રે,
સિદ્ધાન્તે પ્રતિમાતણા, પાઠ છે બહુ મનોહાર રે. શ્રી" (૩)

તારવણી–આ કડીમાં મૂર્તિ ઉત્થાપકો માટે વપરાયેલો ઉપાધ્યાયજીનો ખાસ (પેટંટ) શબ્દ 'કુમતિ' ગોઠવ્યો છે. ઉપાધ્યાયજીને જેનો જોરદાર સામનો કરવો પડેલો તે વાત વિશ્વાસ પમાડવા કવિએ પ્રથમ રજૂ કરી દીધી છે.

(૩) મત્કૃત વીર હુંડી તણા સ્તવનમાં તાસ વિવાદ રે,
દેવધર્મ પરીક્ષામાં પ્રતિમાશતકમાં વાદ રે શ્રી (૪)

તારવણી–'મત્કૃત' શબ્દ વાપરવાનું કેવું દુઃસાહસ ખેડયું તે જુઓ. ૨. વળી સ્વકૃત ત્રણ પ્રસિદ્ધ કૃતિઓના નામો પણ દેવામાં જરાય સંકોચ અનુભવ્યો છે? હરગીજ નહિ!

અહીં ચાર કડીમાં જે વાત જણાવી, તેથી લેખકે વાચકના હૈયામાં પ્રસ્તુત કૃતિ ઉપાધ્યાયજીની જ છે, એવી છાપ ઉપસાવવા માટે આબાદ પ્રયત્ન કર્યો છે. પણ એ પ્રયત્ન આગળ કર્તાને જે મુદ્દામ વાત કરવી છે તેના પૂર્વ પ્રયત્નરૂપે કે ભૂમિકા તરીકેનો જ છે અને એથી જ પૂર્વભૂમિકા ટૂંકમાં પતાવીને વળી એકાદ આડીઅવળી વાત કરીને તુરત જ હૈયામાં જે વાત ઊભરાતી હતી તે કેવી સીફ્તથી રજૂ કરે છે અને એ માટે મુખ્યપાત્ર કયુ ઊભું કરે છે તેને પણ આપણે જોઈએ.

" દેવસન કુમતિ થયો દેવસી આવસ્યક અંતે રે
ઈર્યાવહી નામ થાપીને ભરમાવે કુધીમંત રે શ્રી૦ ૮
સંવરક્રિયા કર્યા પુઠે, ઈર્યાવહિ કુણુ હેતે રે,
પણ કુમતિ તેહ થાપીને, ભૂલે જડ સંકેતે રે." શ્રી૦ ૯

આ બાબતની ચર્ચા ૩૦ કડી સુધી કરી છે.

તારવણીઃ–આ સમગ્ર સ્તવનમાં મૂળ મુદ્દો એ છે કે 'પ્રતિક્રમણ પૂરું' થયા બાદ શ્રાવકોને સામાયિક પારવાનું હોય છે. એ સામાયિક, ઇરિયાવહિ કરવા પૂર્વક પારવું જોઇએ કે વિના ઇરિયાવહિથી પારી શકાય ? ત્યારે આ સ્તવનના કર્તા કહે છે કે ઇરિયાવહિ કરવાની કંઈ જ જરૂર નથી, કારણ કે સંવરની ક્રિયા સતત જ્યાં ચાલી રહી હોય, ત્યારે આશ્રવનો સંભવ કયાંથી હોય કે જેથી ઇરિયાવહિ પ્રતિક્રમણક્રિયા કરવી જોઈએ ? માટે, જેઓ ઇરિયાવહિ કરવાનું કહે છે, સ્થાપે છે, કે પ્રચારે છે, તે બધા શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ છે, અશુદ્ધ ક્રિયાના પોષક છે, શુદ્ધ માર્ગના લોપક છે, અને તેથી તેઓ દુર્ગતિ માર્ગના પ્રવાસી છે વગેરે વગેરે."

આમ 'ઇરિયાવહિનો વિધિ ન જ હોવો જોઈએ,' આ મુદ્દાના સમર્થનથી પિષ્ટ પેષણ કરવા પૂર્વક હકીકતો રજૂ કરીને પ્રસ્તુત સ્તવનને દીર્ઘ બનાવી દીધું છે.

આ બધું જ સમગ્ર સ્તવન ઉપાધ્યાયજીનું નથી જ નથી. અને તે માટે હું નીચેના કારણો રજૂ કરું છું:

૧. ઇરિયાવહિ કર્યા વિના સામાયિક પારવું જોઈએ એ મતના સમર્થ પ્રચારક તરીકે, તે વખતની 'દેવરત્ન' નામની વ્યક્તિને ખડી કરવામાં આવી છે.

તારવણીઃ—પરન્તુ એ સમયે આ વ્યક્તિ જ હતી કે કેમ ? હતી તો સાધુ તરીકે કે શ્રાવક ગૃહસ્થ તરીકે હતી ? તેનો કોઈ ઐતિહાસિક પૂરાવો હજુ મળી શકયો નથી. પૂ ઉપાધ્યાયજીએ પોતાના અન્ય ગ્રંથોમાં આ નામનો કયાંય ઉલ્લેખ કર્યો નથી તો શું આ પારકાના નામે પોતાનો માલ ખપાવવાનો અનૈતિક પ્રયત્ન નથી લાગતો ?

૨ કડી ૧૨માં કવિએ

" ધર્મ રહસ્યવર ગ્રન્થમાં હેમસૂરિ વલિ ભાખે રે.
દેવસી આવશ્યક અન્તે ઇર્યાવહિ નવિ દાખે રે "

તારવણીઃ—એ હેમસૂરિ કયા, અને એમનો 'ધર્મરહસ્ય' ગ્રન્થ કયો ? આ નામની કૃતિ કોઈ નોંધાઈ હોય તેવું જાણમાં નથી. એટલે આ વાતને કેમ પ્રમાણભૂત માનવી ?

૩. હજુ આગળ જોઈએ—

" ઇત્યાદિ ઇર્યાવહિ તણી, ચર્ચા તે ઘણી દાખી રે,
મત્કૃત પડિક્કમણા વિધિ, કુલકવૃત્તિમાં દીધી રે."

તારવણીઃ—કર્તા પોતે, ઉપાધ્યાયજીએ પડિક્કમણાવિધિ ને કુલકવૃત્તિ રચ્યાનો ઉલ્લેખ કરે છે, પરન્તુ આ એક સાહસ જ છે, કારણ કે આવી કોઈ જ કૃતિ રચ્યાનું અદ્યાવધિ જાણમાં નથી. હા, પ્રતિક્રમણ હેતુ ગર્ભિત સજ્ઝાય બનાવી છે ખરી, પણ તે તો સ્વાધ્યાય–ધ્યાન સુધીના અધિકાર સુધી જ છે. અને તે સાધુ પ્રતિક્રમણને લક્ષીને રચાયેલી છે. એટલે ઉપર્યુક્ત વિધાન નર્યું અસત્ય છે. અને ખરેખર વીતરાગ શાસનમાં થયેલા આવા પ્રયત્નો આપણને ભારે વિષાદ સાથે શરમ ઉપજાવે તેવા છે. અસ્તુ.

હવે હું 'પડિક્કમણાવિધિ'નું નામ ગોઠવવા પાછળ કર્તાનો કયું શરસન્ધાન તાકવાનો ભાવિ ઇરાદો હતો ? અને એ કેવી રીતે પાર પડયું તે વાતનો મેળ મને સમજાયો છે તે જણાવું છું.

શ્રીદયાવિમળ ગ્રન્થમાળા (૧૮) તરફથી બહાર પડેલી એક મુદ્રિત પ્રતિ મારા જોવામાં આવી હતી. ઉપર્યુક્ત પદ્યકૃતિ જોતાં હુ આ કૃતિને કૂટ પ્રયત્ન બીજમાંથી ઉદ્ભવેલા ફળરૂપે ઓળખાવી શકુ.

એનું કારણ એ કે પ્રસ્તુત સ્તવનકૃતિ એ જ ભંડારમાંથી મળી છે અને જેનો હું હમણાં જ પરિચય કરાવવાનો છું તે કૃતિ પણ એ જ સ્થળેથી પ્રાપ્ત થઈ છે ને એ જ સ્થળેથી પ્રસિદ્ધ પણ થવા પામી છે એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ પ્રસ્તુત કૃતિ શંકાગ્રસ્ત બની જાય છે.

અહીં આ પ્રથમ પ્રસ્તુત પ્રતિનો ટૂંક પરિચય અને પછી પૂ ઉપાધ્યાયજીના નામને સડોવવાનો, સાંપ્રદાયાન્ધતા, અજ્ઞાન ને જડ કદાગ્રહને આધીન, ઊંચા લેખાતા આત્માઓએ પણ કેવો શરમજનક—નામોથી ભર્યો પ્રયત્ન કર્યો છે, તેને તપાસીએ

श्रीमत्तपागच्छभूषण महोपाध्यय श्रीविनयविजयगणि महोपाध्याय श्रीमद्यशोविजयगणि श्रीमत्पन्न्यासविद्याविजयगणिवर्यप्रमुखै पूर्वपण्डितै संशोधितः **पञ्चप्रतिक्रमणविधिः**

આ પ્રમાણે પ્રતિના મુખ પૃષ્ઠ ઉપર લખાણ છાપેલુ છે વિ. સં ૧૭૧૬મા દયાવિજય ગ્રન્થમાળાના ૧૮મા ક્રમાંકરૂપે બહાર પાડેલ છે સંગ્રહકર્તા પં શ્રીમુક્તિવિમલ ગણિ છે સંશોધક તરીકે, શ્રીવિનયવિજયજી, શ્રીયશોવિજયજી તથા શ્રીવિદ્યાવિજયજીનો ઉલ્લેખ કરાયો છે.

પ્રતિના અંદરના ભાગમાં, મૂળમાં અને ખાસ કરીને ટીપ્પણમાં શ્રીવિનયવિજયજી અને શ્રીયશોવિજયજીએ ખુદે, સુધારા સૂચવ્યા હોય, તે રીતે તેમના નામ પૂર્વક અને પ્રસ્તુત સુધારા તત્કાલીન છે એવી જડએ સચોટ પ્રતીતિ ઉપજાવવા માટે તે લખાણને જૂની ગુજરાતી[1] ભાષામાં જ મૂકવામાં આવ્યા છે પ્રતિના અન્તમાં ·

' आ प्रति केतली कि जय उप्राध्याड श्रीजसविजय उपाध्याइ जोइ वह्यु दुरस खरी छइ अनइ विद्याविजय पन्यासइ सोधी छइ अनइ ऋद्धिविमल गणेस्वइ सह ' આમ અન્તમાં શ્રીવિનયવિજયજીનુ નામ નથી લીધુ પણ ઋદ્ધિવિમલ ગણિનુ નામ લીધુ છે

આ લખાણમાં કઈ દમ નથી આવુ અછડતું લખાણ જ આ પ્રતિનુ મૂલ્ય કેટલુ છે તે સમજાવી દે છે

આટલો પ્રતિનો પરિચય કરાવ્યો.

હવે સીમંધર સ્તવનમાં ' મત્કૃત પડિક્કમણાં વિધિ ' શબ્દ જે વાપર્યો છે, તે મને ઈરાદા પૂર્વકનો ભાસે છે પ્રથમ એમના નામે એક કૃતિ ઠેરવી દીધી, હવે જિજ્ઞાસુ તપાસ કરે કે તે કૃતિ કઈ હશે? ત્યારે તે કૃતિ પણ હોવી તો જોઈએ જ, એટલે એને માટે આ જ નવી પ્રતિક્રમણ વિધિની પ્રતિ બનાવી ઠરાવી દીધી હોય ને લખાવી ભંડારમાં મૂકી દીધી હોય તો ન બનવા જોગ નથી ભૂતકાળમાં આવા બનાવો અનેક બની ગયા છે આ અનુમાન ઉપર આવવાનું કારણ એ છે કે ઉપાધ્યાયજીએ એ નામની કોઈ કૃતિ બનાવી હોય તેવો ઉલ્લેખ હજુ સુધી ક્યાંય જોવા મળ્યો નથી. અલબત્ત તેઓશ્રીએ ' પ્રતિક્રમણ હેતુ ગર્ભિત સજ્ઝાય ' લખી છે, પણ પૂર્વે કહી આવ્યો છુ તેમ, એમાં તો સજ્ઝાય સુધીનો જ અધિકાર છે. એટલે એમાં તો પ્રસ્તુત વાત સંભવે જ ક્યાંથી? આ જોતાં ઉપર્યુક્ત વિધાન અસત્ લાગે છે સીમંધર સ્તવની ર૯મી કડી જોઈ. હવે આગળ વધીએ.

---

૧. પંચપ્રતિક્રમણ વિધિ જે છાપી છે તેની સમાલોચના આદિ લેખનું કદ વધી જવાના ભયે કરી નથી.

કડી ૩૦–૩૧માં ઉપાધ્યાયજીની ભાષાછટાની છાંટ લાવવા પ્રયાસ કરાયો છે, પણ કાગડો હંસની ચાલે ચાલવા પ્રયત્ન કરે તે થોડો અછતો રહે, એમ પ્રસ્તુત કૃતિમાં ઉપાધ્યાયજીની રઢણુ આવી શકી નથી, એટલે પ્રસ્તુત પ્રયાસ છતો થઈ જાય છે.

હવે અંતિમ પ્રશસ્તિ ઉપર આવી જઈએ ને પ્રસ્તુત પ્રકરણ પૂરું કરીએ.

"વિનયવિજય સુપસાયથી કીધો તવન રસીલો રે."

આ પંક્તિમાં વિનયવિજય નામ આપ્યું છે તે 'પંચપ્રતિક્રમણવિધિ' સાથે બન્ને સંકળાયેલા હતા એ પૂરવાર કરવા માટે ગોઠવ્યું હોય, એવી શંકા સહેજે જાય છે.

બીજી વાત એ કે ૮૨મી કડીમાં 'વિનયવિજય સુપસાયથી' વાત કરે પછી કડી ૩૮મીમાં પુનઃ 'શ્રીનયવિજય સુપસાયથી' વાત કરે, એ વાત સંભવિત નથી લાગતી. એટલે જ આ સમગ્ર કૃતિ શંકાશીલ બની ગઈ છે. વધારામાં 'વિ'ની જગ્યાએ 'શ્રી' પાઠ જો હોય તો નયવિજયજીનો નામોલ્લેખ વળી ત્રણ વાર થવા પામે.

કડી ૩૬મીમાં ઉપાધ્યાયજીના પરમભક્ત તારાચંદનો નામોલ્લેખ કર્યો છે. આવો ઉલ્લેખ ઉપાધ્યાયજીએ પોતેજ સ્વકૃત 'સમ્યક્ત્વ ચતુષ્પદિકા'માં કર્યો છે, તદનુસાર ભદ્રિકોને આ કૃતિની વિશ્વસનીયતા ઠસાવવા માટે આ કર્યું છે. જે વાત પ્રારંભમાં સૂચવી દીધી છે જ.

ઉપાધ્યાયજી મહારાજ જિનશાસનને સંપૂર્ણ વફાદાર પુરુષ હતા. જિનશાસનના સિદ્ધાન્તો અને એની પરંપરાના દુશ્મનોના કટ્ટર વિરોધી હતા. અસત્ય તેઓ ચલાવી લેનારા ન હતા. સત્યના સંરક્ષણ માટે જ તેઓ આજીવન ઝઝુમ્યા હતા. આવા નિડર ને સ્પષ્ટ વક્તા મહાપુરુષો હમેશાં વિરોધી વર્ગને આંખના કણાની જેમ ખૂંચ્યા છે, અને એમની પ્રતિભાને, એમની વિદ્વત્તાને અને યાવત્ તેમને જેર કરવા માટેના પ્રયત્નો પણ કરાયા છે, એમ ઇતિહાસના પૃષ્ઠો ગવાહી આપે છે. એટલે તેજોદ્વેષના કારણે આવા પ્રયાસો બને તેમાં નવાઈ નથી, તત્ત્વાન્વેષીઓએ અને સંશોધકોએ આવા પ્રસંગે સાવધાની રાખી અને સજાગ રહીને નિર્ણયો લેવા જોઈએ, જેથી આપણે આપણા બીજું નહીં તો મહાપુરુષોની આશાતનાના, અનાદર અને અન્યાયના પાપથી તો જરૂર બચી શકીશું

આ સિવાય પૂ. ઉપાધ્યાયજીના નામે દશમતસ્તવન, કેટલાક અન્ય પદ્ય કાવ્યો, ગંગેય ભંગ પ્રકરણાદિ કૃતિઓ પણ ચઢી ગઈ છે. પૂ. ઉપાધ્યાયજીની કૃતિ માટે જ આમ થયું છે એમ નથી, પરંતુ અન્ય કૃત કૃતિઓ માટે પણ આવી ઘટનાઓ બની છે. અને સાહિત્યનું પવિત્રક્ષેત્ર પણ વિદ્વેષના કારણે બદીથી અછૂત નથી રહી શક્યું તે આપણા માટે શરમજનક અને દુઃખદ છે.

અન્તમાં અનુમાન પ્રમાણનો આશ્રય લેતાં જે કંઈ વિધાન અસત્ થયું હોય તેની ક્ષમા યાચી વિરમું છું.

જૈન સાહિત્યની ભાષા અને જ્ઞાનભંડારોનો ઉપયોગ

卐 શ્રી. ડાહ્યાલાલ મોતીચંદ સોનાચાંદીવાળા–વકીલ 卐

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડની ૫૦ વર્ષની ઉજવણી વખતે હું તેમના ટ્રસ્ટીઓને મુબારકબાદી અને ધન્યવાદ આપું છું.

સને ૧૯૨૪માં સુરતમાં જૈન સાહિત્ય પરિષદ પૂ માણેકમુનિજીની પ્રેરણાથી તથા શેઠ જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરીના પ્રયાસથી ભરાઈ હતી. તે વખતે મેં 'જૈન ચરિત્રો અને જૈન રાસો' નામનો ટૂંકો લેખ લખ્યો હતો અને મોકલ્યો હતો, તેમાં મેં કેટલીક સૂચનાઓ કરી હતી. અને તે લેખમાં મારાથી બની શકયા તેટલા ચરિત્રો અને રાસોનું ક્રમવાર કક્કાવારી લિસ્ટ મોકલ્યું હતું. દરેકની લગભગ ૧૦૦ ની સંખ્યા મળેલી. તે સંબંધી સૂચનાઓમાં મારા મુખ્ય મુદ્દા નીચે પ્રમાણે હતા

એ પરિષદનો રિપોર્ટ તથા નિબંધો વગેરે પ્રગટ થયાં છે કે નહિ તેની મને ખબર નથી.

મૂળ શરૂઆતમાં માગધી (પ્રાકૃત) ભાષામાં જૈન ચરિત્રો લખાયાં હશે. અને તેના ઉપરથી જેમ જેમ માગધી ભાષા પ્રચારમાં ઓછી થતી ગઈ, અને સંસ્કૃત ભાષા વધારે પ્રચારમાં આવી તે સમયમાં તે માગધી ભાષાના ચરિત્રો ઉપથી જૈન ચરિત્રો સંસ્કૃત ભાષામાં લખાવવા શરૂ થયા હશે. અને મોટે ભાગે તે તે ચરિત્રો ઉપરથી પાછળથી જ્યારે સંસ્કૃત ભાષાનો પ્રચાર ઓછો થયો અને ગુજરાતી ભાષાનો પ્રચાર થયો તે વખતે તે તે ચરિત્રો ઉપરથી આપણા જૈન રાસાઓ રચવાની શરૂઆત થઈ હશે. રાસોનો રચનાકાળ સં. ૧૦૦૦ થી શરૂ થયો હોવો જોઈએ. ત્યારપછી ચોપાઈઓ છંદો વિ. સં. ૧૨૦૦ થી ૧૫૦૦માં થયાં હશે.

રાસ શબ્દનો અર્થ "રસને" મળતો આવે છે. અને વૈષ્ણવોના "રાસલીલા" શબ્દને મળતો આવ્યો છે. દરેક રાસોમાં દરેક નવરસનો સમાવેશ થયેલો જોવામાં આવે છે. પરંતુ મુખ્ય તો એક કે બે રસ ઉપર જ વિવેચન થયેલું જોવામાં આવે છે. તેમાં એક વ્યક્તિ ઉપર જ મુખ્ય પાત્ર તરીકે કવિતાઓ, છંદો, દુહાઓ વગેરે જુદા જુદા રાગોમાં બનાવવામાં આવ્યા હોય છે. અને પેટાઓમાં બીજાના ચરિત્રો તથા કથાઓ પણ જોવામાં આવે છે. તેમાં મુખ્યત્વે એક કે બે જ ધાર્મિક વિષય જેવા કે સત્ય, અહિંસા, શિયલ, દાન વગેરે ઉપર વિશેષ વિવેચન જોવામાં આવે છે. અને તેના ઉપર જ ભાર મૂકવામાં આવે છે.

ચરિત્રોમાં પણ એ જ પ્રમાણે વસ્તુસ્થિતિ હોય છે. ચરિત્રો મોટે ભાગે ગદ્યમાં અથવા પદ્યમાં અને રાસો તો પદ્યમાં જ હોય છે. અગાઉના લિસ્ટમાં મે ફક્ત ચરિત્રો અને રાસોની નામાવલિ જ આપી હતી મારા જાણવા પ્રમાણે રાસોની સંખ્યા લગભગ બે હજાર છે. અને તેમાં ચરિત્રોનો સમાવેશ થાય છે. જેનું લિસ્ટ પણ સંસ્થા છપાવવાની છે, એમ સાંભળ્યું છે. આ ચરિત્ર અને રાસોની સંપૂર્ણ સૂચિ વિગતવાર કોઈ વિદ્વાનના હાથે તૈયાર કરાવવાની જરૂર છે અત્યાર સુધીમાં નાના મોટા ઘણા ચરિત્રો અને રાસો જુદી જુદી સંસ્થાઓ તરફથી પ્રગટ થયેલ જોવામાં આવે છે, પરંતુ તેમાં પણ હજી ઘણા અપ્રગટ રહ્યા હશે. તો સાક્ષરોને અને લેખકોને અને ખાસ કરીને મુનિમહારાજોને મારી નમ્ર વિનંતી છે, કે જે જે

રાસો અપ્રગટ રહ્યા હોય અથવા જે અત્યારે અલભ્ય હોય, અને જેની આવૃત્તિ ફરી છપાવવાની જરૂર હોય, તેવા ચરિત્રો અને રાસો ખાસ કરીને ગુજરાતી ભાષામાં પ્રગટ કરવા કરાવવાની ખાસ જરૂર છે. અને તેથી તેઓ એ દિશામાં પ્રગતિ કરશે એવી મારી આશા છે. એક જ વિષયને–વ્યક્તિને–લગતા જુદા જુદા કર્તાઓના જુદા જુદા રાસો જુદા જુદા સમયનાં જોવામાં આવે છે. આનંદકાવ્યમહોદધિના આઠ ભાગ પ્રસિદ્ધ થયા છે. વધુ ભાગો છપાવવાની જરૂર છે.

મૌખિક કથાઓનું શ્રવણ

આપણા જૈન લોકોમાં મહાત્મા, બારોટ અથવા ભાટ લોકોની એક જાત હતી. તેઓ અગાઉ શહેરે શહેરે અને ગામડે ગામડે ફરીને આ ચરિત્રો, રાસો અને કથાઓ સંભળાવતા, ત્યારે અનહદ આનંદ ઊપજતો હતો. પરંતુ એ પ્રથા લુપ્તપ્રાય થઈ ગયેલી જોવામાં આવે છે. તે પ્રથા ફરી સજીવન કરવાની જરૂર છે.

લિસ્ટોનાં વર્ગીકરણની જરૂર

એ ઉપરાંત આપણા જૈન ધર્મના જ્ઞાનભંડારો અને સંસ્થાઓમાં પુસ્તકોના કઈ કઈ જાતના લિસ્ટો જોઈએ, તેની નવીન પ્રકારે રચના કરવી જોઈએ. આવા લિસ્ટો ભાગ્યે જ આવી સંસ્થાઓમાં જોવામાં આવે છે. ફક્ત જનરલ લિસ્ટ અને કક્કાવારી લિસ્ટો જ હોય છે. પરંતુ દરેક જુદા જુદા વિષય વાર લિસ્ટો જોવામાં આવતા નથી. આવા લિસ્ટોની ખાસ આવશ્યકતા છે.

મારા વર્ગીકરણમાં ચરિત્રો, રાસો, શતકો, નાટકો, પ્રશ્નોત્તર–કથાઓ, કુલકો, પચીશી, બત્રીશી, છત્રીશી, સિત્તરી, બહોત્તરી, પ્રબંધો, મંજરીઓ, મિમાંસાઓ, ચિંતામણી, ચૂડામણિ, કૌમુદી, યોગ, કોષ, અધ્યાત્મ, વૈરાગ્ય વગેરેના વિષયોને લગતા લિસ્ટોનો સમાવેશ કર્યો છે. એ ઉપરાંત હજી બીજા ઘણા બાકી રહ્યા છે. અને રહ્યા હશે. (પંચાશિકા, બાવની, ચોવીશી, વીશી વગેરે વગેરે) એ ઉપરાંત હજી બીજા ઘણા વિષયોને લગતા લિસ્ટો થઈ શકે તેમ છે. પરંતુ આ લેખ બહુ જ મોટો થઈ જાય તેટલા માટે તે તે લિસ્ટો જુદાં દાખલ કરવામાં આવ્યા નથી. ફક્ત તેના માર્ગદર્શન તરીકે નીચેના વિષયો હું સૂચવું છું.

આગમો, સૂત્રો, પ્રકરણો, ઉપદેશક ગ્રંથો, તત્ત્વના ગ્રંથો, નય, ન્યાય અને સપ્તભંગીના ગ્રંથો, પ્રમાણ, આત્મા, કાવ્યો, ધર્મ, ભૂગોળ, ઇતિહાસ, સ્તોત્ર, સ્તુતિ, સ્તવન, સજ્ઝાય, લાવણી, છંદ, ચોપાઈ, નોવેલો, જ્યોતિષ, મંત્ર, તંત્ર, જંત્ર, યંત્ર, ભજનો, ક્રિયા, પ્રતિષ્ઠાદિ, પૂજાઓ, તર્ક, આચારવિચાર, વ્યાકરણ, ચોવીશીઓ, પંચાશિકા, વીશીઓ, વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર વગેરે વગેરે.

આ પ્રસંગ ખાસ કરીને દે. લા. પુસ્તકોદ્ધાર ફંડની ઉજવણીનો છે. તેથી આ લેખ તથા વર્ગીકરણ વગેરે તે સંસ્થાના જ્ઞાનભંડારનો તેમજ બીજી સંસ્થાઓને માર્ગદર્શક થઈ પડે અને ઉપયોગી નીવડે તે હેતુથી જ લખાયો છે. એક જ વિષયને લગતાં કેટલાં પુસ્તકો મળી શકે તે સહેલાઈથી આવા લિસ્ટો ઉપરથી માલમ પડી શકે તેમ છે.

જ્ઞાનભંડારોનો લાભ આપો.

આ સંસ્થા જેવી બીજી અનેક સંસ્થાઓ સુરત શહેરમાં છે. પરંતુ આ સંસ્થાનો તેમજ સાગરજી મહારાજના જ્ઞાનભંડારોનો (શ્રી જૈન આનંદ પુસ્તકાલયનો) જેટલો લાભ લેવાય છે, તેટલો બીજાઓનો ભાગ્યે જ લેવાતો હશે. પુસ્તકો વગેરેની સંખ્યા પણ બીજા કરતાં તેમાં વધારે છે, અને હશે. આવી સંસ્થાઓ લગભગ દશ આપણા શહેરમાં જોવામાં આવે છે. હસ્તલિખિત પુસ્તકોની માફક છાપેલાં પુસ્તકોનું

લિસ્ટ તેમનું બહાર પડવું જોઈએ. મારા માનવા પ્રમાણે આ ભંડારના પુસ્તકો જાહેર પ્રજાને વાચવા માટે અગાઉ બહાર આપવામાં આવતા ન હતા, ફક્ત રેફરન્સ પૂરતા રાખતા હતા. પરંતુ છેલ્લા કેટલાક વર્ષોથી તે પ્રમાણેની યોજના આ સંસ્થાના ટ્રસ્ટીઓ તરફથી થઈ છે તે બદલ તેમને ધન્યવાદ આપું છું. એજ પ્રમાણે બીજી સંસ્થાઓ પણ પોતપોતાની લાયબ્રેરીઓ (જ્ઞાનભંડારો) જાહેર પ્રજાના લાભ માટે ખુલ્લા મૂકે.

મારા સાંભળવામાં આવ્યુ છે કે આ સંસ્થાના એક ઉત્સાહી અને બાહોશ ટ્રસ્ટી શ્રી કેશરીચંદભાઈના પ્રયાસથી એક નવીન પ્રકારનું લિસ્ટ તૈયાર કરવામાં આવે છે. દરેક સંસ્થા અથવા વ્યક્તિ તરફથી જે જે પુસ્તકો બહાર પાડવામાં આવ્યા છે, તેનું લિસ્ટ થાય છે, અથવા હોવું જોઈએ ઉપર જણાવેલા પ્રકારના લિસ્ટો હોવાથી પુસ્તક લેવા આવનારને વિશેષ લાભ મળી શકે છે.

એજ પ્રમાણે મારી તેમને એક બીજી નમ્ર સૂચના છે કે નવીન પ્રકાશનોનું લિસ્ટ કરો, કર્તાનું લિસ્ટ કરો, તેમજ આપણા (પ્રાચીન તેમજ અર્વાચીન) સાધુ મુનિમહારાજો વગેરે તરફથી જે જે પુસ્તકો અત્યાર સુધીમાં પ્રગટ થયા હોય, તેનું દરેકનું જુદું લિસ્ટ તૈયાર થાય અને તે તૈયાર થયા પછી તે તે લિસ્ટ અને તેમાંના પુસ્તકો વોલ્યુમો રૂપે બહાર પડે તો તે ઇચ્છવા જોગ છે. દા. ત. ઉદયરત્ન, યશોવિજયજી, હરિભદ્રસૂરિ, આત્મારામજી, જ્ઞાનવિમળજી, પદ્મવિજયજી, બુદ્ધિસાગરજી, દેવચંદ્રજી, વીરવિજયજી, હેમચંદ્રાચાર્યજી, આનંદઘનજી, ચિદાનંદજી વગેરે વગેરે.

છેવટે મારી નમ્ર વિનંતી એ છે કે જેવી રીતે આ સંસ્થાની ઉજવણી થાય છે અને તે વખતે જે સાહિત્ય વગેરેનો પ્રચાર થાય છે, તેજ પ્રમાણે બીજી પાછળની સંસ્થાઓ પણ પોતપોતાની ઉજવણીઓ કરે, અને નવુ સાહિત્ય નવીન ઢબે અને પ્રકારે ચાલુ જમાનાને અનુસરીને પ્રગટ કરે, એ જ શુભેચ્છા રાખી હું અત્રે વિરમું છું.

તા. ક. શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા અને શ્રી આત્માનંદ જૈન સભા ભાવનગરની પ્રકાશન સંસ્થાઓના સુવર્ણ મહોત્સવો ઉજવાયા છે અને આ સોનેરી તક સુરતને સાંપડે છે.

સૂર્યપુરનો સર્વોદય

 મુનિશ્રી ચંદ્રોદયવિજયજી

શ્રી. ચિંતામણી પાર્શ્વનાથ જિનમંદિરનો સંક્ષિપ્ત પરિચય.

(સં. ૨૦૧૧ના માગશર સુદ ૧૪થી ઓચ્છવ શરૂ થયો હતો. જે ઓચ્છવના સ્મરણચિહ્ન તરીકે એક પુસ્તિકા દેરાસરના ઈતિહાસને લગતી બહાર પડી હતી, તેમાંનો મુખ્ય ભાગ લેખકની અનુમતિથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે:– **કેશરીચંદ**)

આલંબન–જેમ બાહ્ય વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા અનેકવિધ આલંબન જગતમાં મળી રહે છે તેમ અભ્યંતર વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા પણ દરેકે દરેક આસ્તિક દર્શનકારે વિશિષ્ટ આલંબનનો નિર્દેશ કર્યો છે. પછી ભલે કોઈ મૂર્તિને, ગોખલાને, દિશાને, વિદિશાને કે પછી તે તે ધર્મગ્રંથને આલંબન રૂપ માની તેના ઉપર પૂજનીય બુદ્ધિ ધારણ કરે.

સ્યાદ્વાદદર્શનકારે ઉપર્યુક્ત અભ્યંતર શાશ્વત વસ્તુઓની પ્રાપ્તિના માર્ગ બતાવનારના અભાવમાં પ્રેરણા મળી શકે તે માટે શ્રી જિનમૂર્તિ અને શ્રી જિનઆગમ એમ બે આલંબનોનો નિર્દેશ કર્યો અને પંચમકાળમાં શ્રી જિનમૂર્તિ અને શ્રી જિનાગમને ભવિજનના પરમ આધાર તરીકે ઓળખાવ્યાં છે.

આ અનુસારે જૈનત્વની ઝળહળતી જ્યોત કાયમ માટે પ્રગટ રહી તેમજ પ્રમાદસ્થ જીવના જૈનત્વના રક્ષણના નિમિત્તભૂત ભારતભરમાં મોટી સંખ્યામાં જિનમંદિરો અને જિનમૂર્તિઓની સ્થાપનાઓ થઈ અને આજે આપણે પ્રાચીન તેમજ નવીન જિનમંદિરો અને જિનમૂર્તિઓને જોઈ રહ્યા છીએ.

શ્રી ચિંતામણી પાર્શ્વનાથનું મંદિર :

એક સૂર્યપુર (સુરત) શહેરના શાહપુર નામના મહોલ્લામાં આવેલું ધાબાબંધી શ્રી ચિંતામણી પાર્શ્વનાથનું મંદિર છે. જિનમંદિર પ્રાચીન સ્થાપત્યકળાના ધામ સરખું, કળારસિકોનું દિલ આકર્ષતું, દર્શનીય અને ભવ્ય મનોહર પ્રગટપ્રભાવિ શ્રી જિનમૂર્તિથી મંડિત હોઈ સુરત શહેરની શોભામાં અનેરો વધારો કરી રહ્યું છે.

મંદિરનો નાશ :

આ જિનમંદિરના ઉત્થાનમાં એક ગૂઢ ઈતિહાસ છુપાયેલો છે.

ભારતમાં જ્યારે હિંદુઓના જીવન ધર્મઝનૂનને કારણે પરપક્ષથી જોખમમાં મુકાયા હતા ત્યારે આ જિનમંદિરની કેટલીએ સ્થાપત્યકળાના નમૂના, કાષ્ઠમય વિભાગો તે સંગ્રામનો ભોગ બની ગયા હતા. આ કલામંદિરની પ્રાચીનતા વિષે 'ગુજરાત સર્વસંગ્રહ 'ના કર્તા ૫૩૧ ના પાનામાં જણાવે છે:

"મેરઝા સામેની મસ્જિદની કબર ઈ. સ. ૧૫૪૦માં ખુદાવિંદખાને બંધાવી છે. કબરની પાસેની લાકડાની મસ્જિદ છે, તે શાહપુર મહોલ્લામાં જૈનોનું દેવળ હતું તે તોડીને તેના સામાને બંધાવી."

ઉપર્યુક્ત લખાણથી આ મંદિર, ઈ. સ. ૧૫૪૦ પૂર્વેનું હોવું જોઈએ. આ મંદિરના નાશ સાથે જૈનોની કેટકેટલી અમૂલ્ય સમૃદ્ધિ, વિસ્તૃત ઈતિહાસ તેમજ સંસ્કૃતિ આ ધર્મઝનૂનની ધમાલમાં કાળનો ભોગ બની ગઈ હશે, એ સ્પષ્ટ ખ્યાલમાં આવશે.

મંદિરનો પુનરુદ્ધાર :

પતન પામેલા આ મંદિરનો પુનરુદ્ધાર ક્યારે અને કેવા સંજોગોમાં થયો એ વિષે સુરતની જૈન ડિરેક્ટરીમાં (પાનાં ૧૭૦ માં) જણાવ્યું છે કે, "અત્યારે જે મિરઝા સામેની મસ્જિદ છે તે પહેલાં જિનમંદિર હતું." ત્યારે આ ચિંતામણી પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ હતી, એ મૂર્તિ કેવી રીતે લબ્ધ થઈ અને કેવી રીતે શાહપુરનું ચિંતામણી મંદિર અસ્તિત્વમાં આવ્યું તે વિષે કહેવાય છે કેઃ

જ્યારે મુસલમાનો દેરાસર તોડવા આવ્યા ત્યારે દેરાસરના દરવાજા બંધ થઈ ગયા. રાત્રે એક ગરીબ શ્રાવકને સ્વપ્ન આવ્યું કે, "ચિંતામણી પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ કૂવામાં છે. ત્યાંથી મૂર્તિને બહાર કાઢી એક દેરાસર બંધાવી તેમાં પધરાવો." આ શ્રાવકે પોતાના સ્વપ્નની વાત એ વખતે સુરતમાં જે યતિજી હતા, તેમને કહી. સાથે જણાવ્યું કે મારી પાસે મૂડી નથી માત્ર એક રૂપિયો અને કોડી છે. યતિજીએ ગમે તે બળે પણ એક કોથળી આપી અને કહ્યું કે આ કોથળીમાંથી તારે જેટલા રૂપિયા જોઈતા હશે તેટલા મળશે. તું દેરાસર બંધાવ. પણ એક શરત છે કે આ કોથળી કદી ઊંધી વાળી ઠાલવીશ નહિ. પછી કૂવામાં તપાસ કરી તો મૂર્તિ મળી આવી અને આ દેરાસર બંધાવ્યું. આજે એ કૂવો દેરાસરજીમાં મોજૂદ છે પેલી કોથળી અને કોડી પણ મોજૂદ છે.

યંત્રપટ ઉપરનો લેખ દેવનાગરી લિપીમાં છે. 'वि. संवत १७५६ चैत्र शुद ५ दिने गुरुवीसरे पातशाह श्री अवरंगजे श्री पू. विद्यमान वृद्धिसागरसूरि' આવું લખાણ છે.

આજે તપાસ કરતાં આ યંત્ર અને કોથળીનો પત્તો નથી, પણ તીજોરીમાં એક અષ્ટાપદજીનો ચાંદીના પતરા ઉપર ઉપરના લખાણવાળો ફક્ત વિ. સં. ૧૭૫૬ ને બદલે ૧૭૫૯ના લેખવાળો એક તીર્થપટ જોવા મળે છે. ફક્ત બે ભૂગર્ભમાં પાંચેક પાષાણમય ખંડિત પ્રતિમાજી તેમજ એક માટીના ઘડામાં જૂની સેંકડો કોડીઓ મળી આવે છે. આ જીર્ણપ્રાય ઘડાને તેમજ કોડીઓને ભૂગર્ભમાં જ રાખેલાં છે.

આ બધાં લખાણ વાંચતાં સ્હેજે વિચાર આવે છે કે પતન બાદ ક્યારે અને કેટલા વર્ષે પાછો પુનરુદ્ધાર થયો.

વિશેષયંત્ર ઉપર ૧૭૫૬ની સંવત છે, જ્યારે મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠાપનની સંવત ૧૭૦૧ની છે. આ ઉપરથી એમ લાગે છે કે આ બન્ને કામ શ્રી વૃદ્ધસાગરસૂરિજીના તો છે.

આ સંબંધમાં એવી કલ્પના થાય કે યંત્ર આપનારા યતિજી અને પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર સૂરિદેવ ભિન્ન હશે. એ સૂરિએ વર્ષોબાદ વિવિધ પટ્ટની સ્થાપના કરતી વેળાએ આ યંત્રની પણ સ્થાપના કરી હશે. વાસ્તવિક આ મંદિરની મૂર્તિની સ્થાપનાનું વર્ષ વિ. સં. ૧૭૦૧નું છે. અને પ્રતિષ્ઠાના દિન તરીકે જેઠ સુદ ૧૦. આજે એવી પરંપરા પણ પ્રચલિત છે.

આ તો મંદિરના પતન અને ઉત્થાનની ટૂંકી વાત થઈ. હવે લાકડાના નકશી કામની વાત જોઈએ.

લાકડાનું નકશી કામ :

મૂળ ગર્ભદ્વારની બારશાખ ઉપર નજર ઠેરવતા કારીગરીનું કૌશલ જરૂર જણારો નકશી કામની સુંદર કોતરણી, તેમાં પૂરેલ વિવિધ સોનેરી રંગ તેમજ ચિત્રો હૃદયહારી અને આકર્ષક છે

વળી ભમતીના બે દ્વાર ઉપર પણ સામાન્ય કોરણી સહિત ચોવીશ જિનનાં ચિત્રો સુવર્ણ રંગે જાણે હમણાં જ ન આલેખાયાં હોય તેવાં દેખાય છે.

પાછળ ભમતીમાં ચોવીશ ગોખલાની નાનીશી દેરીઓની પણ કોરણી જોતાં આંખને તૃપ્તિ થતી નથી.

જાળી અને ઘુમટ :

મૂળ ગર્ભદ્વારની આગળ ત્રણ વિશાળકાય લાકડાની સુંદર જાળી છે. તે જાળી ઉપર સુવર્ણમય ચિત્રકામ એટલું સુંદર છે કે જોનારને એમજ લાગે કે આ કામ ટૂંકા વર્ષોના ગાળામાં થયું હશે. રંગમંડપના બીજા ગાળાના ચોકઠામાં એક લાકડાનો ઘુમટ છે. તેમાં દેવદેવીઓનું રાસ લેતુ ચિત્ર છે. અને મધ્યભાગમાં લાકડાનું નકશી કામવાળું લટકતું એક અનેક પુષ્પની પાંદડીઓવાળું સુંદર ઝુમર જોવા જેવું છે.

રંગમડપમાં ૧૯ લાકડાના થાંભલા ઉપર સંપૂર્ણ નકશીકામ છે અને બીજા ૨૧ થાંભલામાં વચ્ચે ચિત્રકામ છે, અને તેની ઉપર નીચે નકશીકામ છે.

આ દેરાસરના સ્તંભોનું કોતરકામ પણ એવું જ છે. તેમાં યક્ષયક્ષિણી, અષ્ટ (મંગલો) દિગ્પાલો, બુદ્ધચરિત અને જાતક કથાના પ્રસંગો, ઘોડા, હાથી સાથેની દેવોની સવારી વગેરે કોતરાયેલી છે. એકીટસે જોવાથી એ કોતરકામ ઉપસીને આપણી તરફ ધસી આવતું હોય એવો ભાસ થાય છે. ચિત્રોનો યથોચિત ઘાટ, ચિત્રોની કુશલ કારીગરીનો અને સૌન્દર્ય વિષયક ઉચ્ચ કલ્પનાનો દ્યોતક છે. એ ચિત્રોમાં કૃત્રિમતા નથી. અનુકરણ સાથે અમુક સ્વાભાવિકતા પણ છે. ચિત્રકારોને ચીતરતાં થાક ચઢયાનાં ચિહ્નો આ ચિત્રમાં નથી દરેક ચિત્ર જુદું જોતાં જેટલું સુંદર લાગે છે તેટલું જ સુંદર સવારી વગેરે સામુદાયિક દશ્યમાં પણ લાગે છે. કારણ કે ચિત્રો પર જે કલામય પીંછી અને કોતરણીનુ કામ થયુ છે, તે યથોચિત સ્થાને યથોચિત પ્રમાણમાં યથોચિત સ્વરૂપમાં થયુ છે. આ જ સૌદર્યનું રહસ્ય છે. ચિત્રોની કિનારીઓમાં પણ કૌશલ્ય ઓછુ નથી. એમાં સુશોભિત વેલ, બુટ્ટિઓ છે રંગમંડપના દક્ષિણ–પશ્ચિમ, (નૈઋત્ય) ખૂણામાં એક વેલની ડિઝાઈન છે

અર્વાચીન સ્વરૂપ :

ઉપરના લખાણને આ મંદિર ને આ મંદિરના આધુનિક સ્વરૂપ સાથે મેળવતાં નીચે મુજબ ફેરફાર જણાય છે.

થાંભલા ઉપરની કોતરણી તેમજ ચિત્રકામમાં પ્રાયે કોઈ ઠેકાણે યક્ષયક્ષિણી, બુદ્ધચરિત તેમજ જાતક કથાના કથાપ્રસંગો જેવું નજરે પડતું નથી. પરંતુ સામાન્ય માનવગણની તથા ગાંધર્વ સ્ત્રી–પુરુષોની પ્રતિકૃતિ સમ કેટલીક કોરણી તેમજ ચિત્રોમાં જિનેશ્વરોના જન્માભિષેકોત્સવ, દીક્ષાકલ્યાણકનો પ્રસંગ, નેમિનાથજીનો લગ્નપ્રસંગ, તેમની દીક્ષા, સમવસરણ, દેવદેવીઓ તેમજ શત્રુંજય તીર્થનો ચિત્રપટ, અષ્ટાપદજીનો પ્રચલિત પદ્ધતિ કરતાં ભિન્ન કલ્પનાવાળું ચિત્રપટ વગેરે જોવામાં આવે છે.

જીર્ણોદ્ધાર :

કાળના પ્રભાવે ગભારાની ચારે તરફ ફરતી બાવન દેરીમાંથી ૨૮ દેરી તેમજ ચાર છતો ઉપરનું નકશીકામ નષ્ટપ્રાય થઈ જવાથી પ. પૂ. મુનિરાજ શ્રી મોહનલાલજી મ. સાહેબની પ્રેરણાથી સુરતના

રાવબહાદુર હીરાચંદ મોતીચંદ ઝવેરીએ શ્રી સંઘની સહાયથી રૂપિયા ૨૦ હજારના ખર્ચે વિ. સં. ૧૯૬૫-૬૬માં કેટલોક ભાગ દુરસ્ત કરાવ્યો, પણ તેમાં કળાની દષ્ટિ ન હોવાથી લાકડાના સુંદર અને બારીક નકશી કામવાળી છત તેમજ બીજો પણ કાષ્ઠનો સામાન વેચી દેવામાં આવ્યો.

વળી રહીસહી ફરતી ૨૪ દેરીમાં સુવર્ણ રંગકામ નિસ્તેજ થતા શુદ્ધનિષ્ઠાએ તે શ્રમણોપાસકે તેજવંત બનાવવા પ્રયત્ન તો કર્યા પણ પરિણામ તે આવ્યું કે પૂર્વના ચિત્રની સુંદરતા ન ઊઠી પુનઃ ભવ્યતા ન જ આવી અને તેથી આગળનું રંગકામ કોઈ સદ્દભાગ્યે પડતું મુકાયું કે જે આજે આપણે છત ઉપરના સુવર્ણ રંગકામ ઉપરથી જોઈ શકીએ છીએ.

એક વખત આજથી પચાસેક વર્ષ પહેલાં વહિવટધરે ઝાંખા પડેલા સોનેરી રંગકામનો ફરીથી ઉઠાવ લાવવા માટે સંપૂર્ણ સોંઘવારીના કાળમાં રોજના ૬ રૂપિયાના રોજે જયપુર-પૂના વગેરેથી સિદ્ધહસ્ત ચિત્રકારોને બોલાવ્યા અને તેમની પાસે રંગમંડપના પૂર્વ દિશાના દ્વાર પાસેના એક થાંભલા ઉપર રંગકામ કરાવ્યું પણ ખરું. તે રંગકામ પાછળ રૂા. ૧૫૦૦નો ખર્ચ થયો. પણ એક જ વર્ષમાં પરિણામ એ આવ્યું કે પૂર્વના સ્તંભના સોનેરી ચિત્રકામના ચળકાટ આગળ એનું તેજ ઝાંખું થવા માંડયું. આજે પણ તે થાંભલો બધાથી જુદો પડી ચૂપચૂપ ખડો છે.

ત્યારે એ સુવર્ણ રંગકામ કેવું હશે? રંગની મિલાવટ-ખિલાવટ પણ કેવી હશે? અને ચિત્રકારોની ચિત્રકળાની સુભગતા અને રમણીયતા પણ કેવી હશે?

રૂા. ૩૬૦૦૦નું પ્રતીક :

આવી બધી લાકડા ઉપરની નકશીકામની તેમ જ ચિત્રકામની સુંદરતાના પ્રતિનિધિરૂપ એક સુંદર સુખડનું પ્રતીક રૂા. ૩૬૦૦૦ ની કિંમતનું તે વખતના વહીવટદાર 'સંઘપતિ ગુલાબચંદ શેઠની દેખરેખ નીચે બનાવી લંડનના સંગ્રહસ્થાનમાં આજથી ૫૦ વર્ષ ઉપર મોકલાવ્યું હતું

વીસેક વર્ષ ઉપર કેટલાક અંગ્રેજો આ કલામંદિર જોવા આવતા તેમણે ફક્ત મંદિરના જાળી સાથેના ગર્ભદ્વારનો નકશી કામવાળો ભાગ રૂપિયા ૧ લાખમાં લઈ તેના સ્થાને આરસપહાણ બેસાડી આપવાની માંગણી કરી હતી. પણ સદ્દભાગ્યે લાખ રૂપિયાના મોહમાં કે આરસપહાણના મજબૂત કામમાં ત્યારના વહિવટદારો લાલચવશ ન થતાં તે માગણી અસ્વીકારી અને એથી આપણે આજે તે સુંદર નકશીકામ અને ચિત્રોને આનંદભેર ઊછળતા હદયે જોઈ શકીએ છીએ. આ તો ફક્ત મંદિરના દેહની બાહ્ય સૌંદર્યની વાત થઈ. ત્યારે દેહના અધિષ્ઠાતાની વાત તો બાકી જ છે.

શરીરની શોભા ત્યાં સુધી જ છે કે જ્યાં સુધી તે શરીરનો અધિષ્ઠાતા દેહાધિષ્ઠ હોય તેમ સારાયે કલામંદિરની શોભા તેમાં બિરાજમાન પ્રગટપ્રભાવી શ્રી ચિંતામણી પાર્શ્વનાથ આદિની ભવ્ય અને પ્રભાવપૂર્ણ પ્રતિમાથી જ છે.

જિનપ્રતિમાઓ :

ઘણાયે ભક્ત વર્ગને આ મંદિરના અમન અધિષ્ઠાયકના પડછાયા માલમ પડયા છે અને પડે છે. જૈન તેમજ જૈનેતર વર્ગ પણ પ્રશમરસ નીતરતી આ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની દિવ્ય પ્રતિમા નિહાળી આનંદિત થાય છે. દર રવિવારે તેમજ દરેક માસના પહેલા દિવસે તેમજ કાર્તિક અને ચૈત્રી પૂર્ણિમાએ તો અહીં ભક્તજનોની એવી ભીડ જામે છે કે કોઈ મેળો ભરાયો હોય. આ જિનમંદિરમાં પાષાણમય ૧૯

મૂર્તિઓ છે, તેમાં ૧૪ જિનમૂર્તિઓ છે. અને બાકીની બે યક્ષયક્ષીણીઓ, એક ગૃહદેવી, એક લક્ષ્મીજીની અને એક કોઈક દેવીની છે. પચધાતુમયી ૬૪ જિનમૂર્તિઓ છેવટમાં લગભગ ૧૬મા સૈકાના પ્રથમ ચરણથી લઈ ૧૯મા સૈકાના તૃતીય ચરણ સુધીની છે.

મૂળ નાયક પ્રભુની ૧૨ ઇંચની મૂર્તિ ઉપર કોઈપણ પ્રકારનું લખાણ જોવામાં આવતું નથી. પણ તેમની આજુબાજુના પરિકરના નીચેના ભાગમાં અસ્પષ્ટ વંચાતા લેખમાં શ્રી ચિંતામણી પાર્શ્વનાથ એમ વંચાય છે. પણ આ પરિકર કયા વર્ષમાં, કયા શ્રાવકે બનાવરાવ્યું અને પ્રતિષ્ઠા કોણે કરી વગેરે કાંઈ પણ વંચાતું નથી. તેમજ બીજી પાષાણની જિનમૂર્તિ ઉપર લગભગ અસ્પષ્ટ લખાણ દેખાય છે.

કેટલાક યંત્રપટો તેમજ તીર્થપટો પીત્તળ અને ધાતુના છે. અને તેમાંના કેટલાક લગભગ વિ. સં. ૧૭૨૦ની આસપાસના છે વિ. સં. ૧૭૫૯ના ચૈ સુદ ૫ના શ્રી વૃદ્ધિસાગરસૂરિજીએ એક સાંકેતિક અષ્ટાપદજી તીર્થપટની ચાંદીના પતરા ઉપર સ્થાપના કરી હતી. આ પટ અત્યારે પણ તીજોરીમાં રાખી મૂકયો છે.

ગુરુપાદુકાઓ :

વળી પાષાણ ઉપર કેટલીક ગુરુપાદુકાઓ પણ છે. તેમાં જેઓની દેખરેખ નીચે મૂળનાયક પ્રભુને શુભ મુહૂર્તે ગાદીનશીન કરવામાં આવ્યા હતા, તે તપાગચ્છના શ્રી વૃદ્ધિસાગરસૂરિની પાદુકા વિ. સં. ૧૮૬૨ના વર્ષે વૈશાખ સુદ ૬ ને બુધવારે, તપાગચ્છીય શ્રી જિનસાગરસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠિત કર્યાનો લેખ પાદુકાની ફરતી કીનારી પર છે. આ ઉપરાંત બીજી પણ ગુરુપાદુકાઓ છે.

એક તૈલચિત્ર :

આ મંદિરમાં પ્રભુસન્મુખ જતા ડાબે હાથે કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય પાસે પરમાર્હત કુમારપાળ રાજવી ધર્મોપદેશ સાંભળી રહ્યા છે તેવું વિ. સં. ૧૯૭૦માં તૈયાર થયેલ એક સુંદર તૈલચિત્ર છે. તેની લાક્ષણિકતા તો એ છે કે ચિત્રની ત્રણે બાજુના ફ્રેમના કાચમાં જોઈએ ત્યારે જોનારને એમ લાગે છે કે તે ચિત્રિત બન્ને અમારી પાસે જ જુએ છે. ચિત્રકળાનો આ પણ એક સારો નમૂનો છે. આ ચિત્ર કેટલાક પુસ્તકોમાં પણ મૂકવામાં આવ્યુ છે

જ્યાં અત્યારે આ તૈલચિત્ર છે તે જગ્યાએ તેમજ તેની સન્મુખ ભીંત ઉપર પૂર્વે ચોવીશ જિનના ચિત્રો હતાં પણ તે ભીંત વિ સ. ૧૯૬૬માં તૂટી પડતાં નવી ભીત ચણાતા તે સ્થાને આરસ ચોડેલો માલૂમ પડે છે.

તૂટી પડેલી ભીંતનું સમારકામ, શરૂ થતા અંધકારના કારણે વર્ષોથી ભમતીમાં ભાગ્યે જ કોઈ જોતું હતું, પણ સમારકામ વખતે ફરતી ભમતીમાં અજવાળા માટે બારી વગેરેની ગોઠવણ થતાં આજે આપણે ભમતીમાં રહેલા ગોખલાની સુંદરતા નિહાળી શકીએ છીએ.

શ્રી મહાલક્ષ્મીજીની મૂર્તિ :

મંદિરના બહારના ભાગમાં એક ગોખલામાં મંદિરમાં પ્રવેશ કરતાં સન્મુખ જ દેખાય એવા સ્થાને વીશાશ્રીમાળી જ્ઞાતિની કુળદેવી તરીકે મનાતી શ્રી મહાલક્ષ્મીની એક મૂર્તિ છે. તેની પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૯૭૮માં મગશર શુદ ૧૦ ને શનિવારે થઈ છે એવો લેખ છે. એ મૂર્તિને પણ લોકો પ્રભાવિક માને છે.

નિભાવખર્ચ :

આ મંદિરના નિભાવખર્ચ માટે દીર્ઘદર્શી વડી પોષાળ ગચ્છના અનુયાયીઓએ ઠીક ઠીક સ્થાવર જંગમ મિલકત સંગ્રહી છે. તેની આવકમાંથી ખર્ચ અપાયા કરે છે.

મૂળ વહિવટ :

આ મંદિરનો મૂળ વહિવટ તો વડી પોષાળ ગચ્છના અનુયાયીઓના હસ્તક જ હતો. યતિજી જતાં તેમણે સુરતના સંઘપતિ નગરશેઠ શ્રી નરોતમદાસ નરસિંહદાસને સોંપ્યો. પછીથી તેમના પુત્ર શ્રી ગુલાબદાસ શેઠની સગીરાવસ્થામાં તેમના મામા શ્રી રતનચંદ હરખચંદે કર્યો અને તે પછી શ્રી ધરમચંદ ઇચ્છાચંદના હાથમાં આવ્યો. ત્યારબાદ અંચળગચ્છીય શ્રી અમરચંદ કરમચંદના તાબે વિ. સં. ૧૯૭૪–૭૫ થી આવ્યો. અને તેમના અવસાન બાદ વિ. સં ૧૯૯૬થી પ્રતિષ્ઠિત આગેવાનોની સલાહ અનુસાર તેમના સુપુત્ર શ્રી બાબુભાઈ અમરચંદ કરી રહ્યા છે.

શુભેચ્છા :

અંતમાં આ કલાધામ સરખા જિનમંદિર અને પ્રભુજીના દર્શન, પૂજન, યાત્રાદિક કરવા એ પણ એક જીવનની લહાણુ ગણી, જરૂરાજરૂર ભવ્ય જીવો લાભ ઉઠાવી સમ્યગ્દર્શનની દઢતા, નિર્મળતાને પામો એવી શુભેચ્છા છે. આ જિનમંદિરના સંક્ષિપ્ત પરિચયમાં 'ગુજરાત સર્વસંગ્રહ,' 'સુરત જૈન ડિરેક્ટરી,' 'સુરત જૈન ચૈત્યપરિપાટી' અને 'જૈન તીર્થ સર્વસંગ્રહ'નો મારા જાત અનુભવ ઉપરાંત આધાર રાખ્યો છે. છતાં તેમ કરવામાં કોઈ ત્રુટિ હોય તો તે બદલ સકલ શ્રીસંઘની મને ક્ષમા બક્ષશો.

અભિનંદનના સંદેશા

* શ્રી દેવચંદ લાલભાઈ ફંડે ઘણું ઉત્તમ કામ બજાવેલું છે અને ઘણાં ઉત્તમ પુસ્તકો તેમાં છપાવેલાં છે મારે મન એની ઘણી મહત્તા છે. સાગરજીએ પણ ઘણું જ સારું કામ કરેલું છે.

—પંડિત બેચરદાસ દોશી (અમદાવાદ)

* આ યુગમાં સામાજિક, નૈતિક, રાષ્ટ્રીય અને આધ્યાત્મિક વિકાસમાં અનેક સાધનો ઉપકારક થયાં છે, તેમાં સર્વોત્તમ સાધન સર્વોત્કૃષ્ટ સાહિત્ય છે. ગાઢ અંધકારમાં જેમ દીપકના પ્રકાશ વિના વસ્તુની પ્રાપ્તિ થતી નથી તેમ મોજશોખ, એશઆરામ અને જડવાદરૂપી અંધકારથી છવાયેલા આ યુગમાં સાહિત્ય એ જીવનવિકાસ કરવામાં, સામાજિક ઉન્નતિ કરવામાં અને ધર્મની પ્રગતિ સાધવામાં શ્રેષ્ઠ સાધન છે એ નિઃશંક છે. જડવાદના પ્રબલ પ્રવાહમાં તણાતા આ યુગમાં પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીસાગરાનંદ-સૂરિજી મહારાજે પોતાના સદુપદેશથી સુરતમાં ધર્મનિષ્ઠ દાનેશ્વરી શેઠ શ્રી ગુલાબચંદ દેવચંદભાઈ ઝવેરીને સદ્બોધ આપીને 'શ્રી દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ'ની સ્થાપના કરીને જૈન સંઘ ઉપર મહત્ ઉપકાર કર્યો છે. આજે તે સંસ્થા તરફથી અનેક સૂત્રો, ગ્રંથો અને ચરિત્રો, પ્રાકૃત તથા સંસ્કૃત ભાષામાં બહાર પડ્યાં છે અને તે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકાને જ્ઞાનધ્યાન કરવામાં પરમ સહાયક તેમજ ઉપકારક બન્યાં છે. એક લાખ રૂપિયાની ઉદાર સખાવતથી સ્થાપન થયેલી આ સંસ્થાને ફંડના સંચાલકો સમય અને શક્તિનો ભોગ આપીને ભાવિમાં કાયમ ચલાવ્યે રાખે એવી અભ્યર્થના કરીને વિરમું છું. ૐ શાંતિ

—પંડિત જયંતિલાલ જાદવજી (પાલીતાણા)

લોકભોગ્ય સાહિત્યપ્રકાશનની જરૂર

:: લેખક : મુનિશ્રી જિતેન્દ્ર વિજયજી સંસ્થાપક : શ્રી જૈનતત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ : પૂના ::

સમાજ પર સાહિત્યનો પ્રભાવ

આજે એવા સાહિત્યની ખાસ આવશ્યકતા છે, કે જેથી તત્ત્વજ્ઞાનના વિષયમાં લોક રસિયા બને. પ્રાચીન સાહિત્ય શૈલીથી ભલે અર્વાચીન શૈલી જુદી પડે, પરંતુ એ સાહિત્ય એવું લોકભોગ્ય ભાષામાં તૈયાર થવું જોઈએ, કે જે ઉત્તમ વિચારણા પેદા કરે.

જે સાહિત્ય સાદી સમજને પેદા કરે અને પ્રાચીન સંસ્કારોનું પોષક થાય, એને સમાજ જરૂર અપનાવે છે. માનવીઓ એવા સાહિત્યથી પોતાની કળાઓ વડે અને એકબીજા સાથે સંસ્કારવર્ધક વાચન અને શુભ વિચારો ભર્યા વાર્તાલાપોથી ઉમદા અને સુઘિયલ જીવન જીવતાં શીખી શકે છે. એથી જ સાહિત્યની કિંમત અગાઉ ખૂબ હતી ને અત્યારે પણ થઈ રહી છે. આવું સાહિત્ય સમાજના પ્રાણરૂપ બની જાય છે. આવું તત્ત્વજ્ઞાન પીરસનારું સાહિત્ય માત્ર પ્રકાશિત કરીને બેસી રહેવું ન જોઈએ, પણ એના છૂટે હાથે પ્રચાર માટે મોટા શહેરમાં સંસ્કાર કેન્દ્રો ખોલવાં જોઈએ. એમ થાય તો જ સુશિક્ષિત સમાજ સાચો સુખી બની શકે. વિરાટ માનવ સમુદાય પર આવા ઊંચા સાહિત્યની શુભ અસર થાય છે. તેથી યોગ્ય આત્માઓ પર ચિરસ્થાયી પ્રભાવ પડતો હોવાથી એમનાં જીવન આદર્શરૂપ બની જાય છે.

સાચું કહીએ તો આપણા સાહિત્યમાં રજૂ થયેલા ઘણા વિષયો આપણી રોજની રહેણી કરણીને આવરી લે તેવાં હોય છે. એને સરળ રીતે સંસ્કાર પોષણની દૃષ્ટિથી લખાઈને પ્રગટ કરાવાં જોઈએ. એના વાચન-મનનથી વાચક વર્ગના રોજિંદા જીવનવ્યવહારો તદનુસાર વણાઈ જાય તો આપણને સફળતા મળી કહી શકાય. સાહિત્યકારો "ઉમદા માનવ" બનાવવા માટે એ પ્રયાસો કરે છે. એમાં એ એનું જે સ્વપ્ન સર્જે છે; તે વાંચી વાચક વિચારે, કે મારા વર્તનના આરીસામાં અને એ માનવતાની રચનામાં હું મને સરખાવતો જાઉં તો મને એનો ફરક સમજાય એવા ઊંડા ને ઘડાયેલા વિચારકો એક દિવસ સારા એવા નિષ્ણાત, વિદ્વાન અને બીજાઓ માટે આદર્શરૂપ થવાનો પૂરો સંભવ છે. એમનું માનસ જો ઉચ્ચ વિચારોથી ઘડાયેલું હશે, તો મોટા થતાં અહિંસા, સંયમ અને તપનો પ્રભાવ બીજાઓ પર તેઓ પાડી શકશે. સાથોસાથ પોતાના દુર્લભ જન્મનું મૂલ્યાંકન આંકતાં પણ શીખશે.

માનવજાતને જીવન-જંગ ખેલવાનો હોય છે. એમાં જો એ સાવધાન બનીને રહેતો હોય, તો ઉત્તમ સાહિત્યની એના પર પડેલી છાયા એને સત્યગવેષી બનવા પ્રેરે છે. ઉત્તમ ભવિષ્યના ઘડવૈયા તરીકેની એની છાપ સમાજને માટે આશીર્વાદ રૂપ બને છે. માનવીએ માનવીની પ્રતિષ્ઠા વધારવા બધુંય કરી છૂટવું જોઈએ. ઉચ્ચ કોટિનું સાહિત્ય એની જીવનક્ષણોને આભારી બનાવી જતું હોય, તો ગૌરવરૂપે એનામાં ધાર્મિક સ્વાતંત્ર્યની તમન્ના પ્રગટી શકે છે. વળી સમાનકાલીન જનતાને એ સાહિત્યથી મૂક માર્ગદર્શન પણ મળતું જાય છે. માનવી જન્મથી ભલે બધે સમાન દેખાય, છતાં ઉત્તમ જન્મ સિદ્ધ અધિકારો પૂર્વજન્મોથી કેટલાક લેતા આવે છે. તેથી તેઓની કરણી જુદી પડે છે. ભવપરંપરાની પરવશતામાંથી મુક્તિ, અખંડ સુખ અને માનવીય કિંમતી પ્રતિપળની રાખવાની સાવચેતી એ એનાં જીવન-આદર્શો બની જાય છે. એને હાથે કોઈ અજુગતું કે ખોટું નાનું પણ કામ થતું નથી. એ સત્યો સ્વયંસિદ્ધ લેખાશે ત્યારે એનું ભાવિ ઉજ્જવળ જ હશે, એમાં શંકાને સ્થાન નથી. આવી, સંસ્કૃતિની ઉચ્ચ ભાવનાઓ વિવેકી માનવીઓના જીવનપંથ માટે આધાર શિલાઓ બની જાય છે. ઇતિ શમ્ ।

પશ્ચિમના વિદ્વાનોને જૈન ધર્મની ઝાંખી કરાવનાર આચાર્યશ્રી વિજયધર્મસૂરિજી

★

★ લેખક : શ્રી. જિતેન્દ્ર વીરવાડિયા ★

[આચાર્યશ્રીના મુખ્ય શિષ્ય આચાર્ય શ્રીવિજયેન્દ્રસૂરિજી પણ તેઓને પગલે પશ્ચિમના તેમજ બીજા દેશોના વિદ્વાનોને ગ્રંથો મોકલી સહાય કરી રહ્યા છે, જે સ્તુત્ય પ્રયાસ છે. તેમના જીવનમાંના સુવાસના કેટલાક ફકરા અમોએ મૂકયા છે, જે તેઓ તરફથી અમોને મળ્યા છે. "કેશરી"]

* બાલ્ટીમોર–યુનાઈટેડ સ્ટેટસના હોપ્કિન્સ યુનિવર્સિટીના અધ્યાપક ડૉ એમ. બ્લુમફિલ્ડ લખે છે કે, 'તેઓશ્રીના પ્રકાશવાન અને ઉદાર ઉપદેશથી હિંદુસ્તાનના લોકોના વિચારો અને દેશભક્તિ ઉપર બહુ પ્રભાવ પડયો હતો, એટલું જ નહિ, ગ્રંથમાળાના પ્રકાશન વડે પૂર્વ અને પશ્ચિમના જૈન જ્ઞાનને અકથ્ય ફાયદો થયો હતો.'

* બર્લીન યુનિવર્સિટીના ડૉ જે નોબેલ લખે છે કે, 'મને જૈન ધર્મ અને જૈન ફિલોસોફી ઉપર બહુ પ્રેમ છે. વિજયધર્મસૂરિજીના સંબંધથી મે પુરાણા ને નવીન જૈનગ્રંથોનો વધારે અભ્યાસ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો અને ફક્ત જૈન ધર્મનો અભ્યાસ કરવા માટે મને પુસ્તકો મોકલતા તેટલું જ નહિ, પરન્તુ વધારે અંગત વ્યવહારમાં પણ તેઓ મને શીખામણ આપતા હતા. તેવા આ એક મહાન જૈન શ્રમણને હું કદી વીસરીશ નહિ.'

* હેડેલબર્ગ યુનિવર્સિટીના ડૉ. એચ. સિમર લખે છે કે, 'માનનીય વિજયધર્મસૂરિજીની દૃષ્ટિ ઊંચા અને સનાતની સત્ય તરફ જતી હતી. છતાં તેઓ પેલી બારીક ચીજો તરફ પણ બેદરકારી નહિ બતાવતા હતા કે જે વડે કરીને સ્કોલરો કિંમતી જ્ઞાન ભેગુ કરે છે. સંક્ષેપમાં તેઓ વિદ્વત્તાના ક્ષેત્રમાં એક મોટા કામ કરનારનો આદર્શ ખડો કરતા હતા.'

* સ્વીડનની ઉપસલા યુનિવર્સિટીના ડૉ. જે. ચારપેન્ટીયેર લખે છે: 'મારે માટે તેઓ હમેશાં પરમ પૂજ્ય અને સરળ મિત્ર હતા. પાશ્ચાત્ય લોકોની દૃષ્ટિએ મૃત્યુ એક બહુ ભયંકર અને રહસ્ય યુક્ત ચીજ છે કારણ કે તેઓ બરાબર નથી જાણતા કે, મૃત્યુ એ માત્ર નવા જીવનનો એક દરવાજો છે.'

* ઝેકોસ્લોવેકિયાની પ્રાગ યુનિવર્સિટીના ડૉ. ઓટ્ટો સ્ટાઈન લખે છે કે, 'આચાર્યશ્રીનું મૃત્યુ સમસ્ત જ્ઞાન–વિજ્ઞાન માટે અને હિંદુસ્તાનના ધર્મોના અભ્યાસીઓના પરસ્પર મેળાપને માટે એવું નુકસાનીકારક થયું છે કે જે ખોટ કદી પૂરી શકાય તેમ નથી.'

* હાલે યુનિવર્સિટીના પ્રો. ઈ. હુલ્સ લખે છે કે 'તેઓશ્રીના પ્રેમથી મને પ્રાપ્ત થયેલ પુસ્તકોની ભેટ તેઓની યાદગીરીને અહર્નિશ તાજી રાખે છે. તેઓશ્રીનો ફોટો મારા વાચન રૂમમાં સ્થાપેલ છે જર્મનીની ઓરિએન્ટલ સોસાયટીના ઘણા મિત્રોને એમના અવસાનથી દુઃખ થયું છે.'

* વિત્સબુર્ગ યુનિવર્સિટી બાવેરીઆના ડૉ. જે. જોલ્લી લખે છે કે, 'હિંદુસ્તાનની કેળવણીનો ઈતિહાસ બહાર લાવવાના મારા પ્રયત્નમાં તેઓની મદદને માટે હું તેઓ પ્રત્યે હૃદયથી આભારી છું. જ્યાં સુધી હિંદુસ્તાનના સાહિત્યનો અભ્યાસ ચાલુ રહેશે ત્યાં સુધી સંસ્કૃતને વીસરી શકાશે નહિ. એક વિદ્વાન તરીકે હું તેઓને માટે સર્વોત્તમ માનની લાગણી નિરંતર ધારણ કરીશ.'

* બર્લીન યુનિવર્સિટીના ડૉ. એચ. ફેન ગ્લાજેનપન લખે છે કે, 'તેઓએ જૈનોના આગમો વગેરે મારા ઉપર મોકલવાની કૃપા કરી હતી કે જેથી હું શ્રી મહાવીરના ધર્મનો અભ્યાસ મૂળથી કરવા સમર્થ થયો છું. એમની મદદ વિના તીર્થંકરોના સિદ્ધાંતોનું વધારે ઊંડું અને યથાર્થ જ્ઞાન મેળવવાનું માગથી નહીં બન્યું હોત. જૈન સાહિત્યના વિશાળ ક્ષેત્રમાં અવિશ્રાન્ત સંશોધક તરીકે તેઓ એક હિંદુસ્તાનના આચાર્યની વિદ્વત્તા તથા પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિઓનું સમિશ્રણ કરતા હતા. એક તપસ્વી હોવા છતાં પણ તેઓ વ્યાવહારિક બુદ્ધિ પણ ધરાવતા હતા. સમસ્ત જાત અને સર્વ દેશના મનુષ્યમાં અનન્ત માનની, યોગ્યતા ધરાવનાર વ્યક્તિ તરીકે તેઓ મારા દિલમાં નિરંતર વાસ કરશે.'

* જર્મનીની બોન યુનિવર્સિટીના ડૉ. એચ. યાકોબી લખે છે કે, 'જૈન ધર્મના સાહિત્ય અને વિકાસને માટે જેઓની સહાનુભૂતિ હતી અને રસ લેતા હતા તેઓની સહાય વિના હું **સમરાઇચ્ચકહા અને પઉમચરિયમ્** છપાવી શક્યો ન હોત તેમજ જૈન ધર્મનો મારો અભ્યાસ હું ફત્તેહપૂર્વક આગળ વધારી શક્યો ન હોત. તેઓની ખોટ, તેઓની સાથે ઓળખાણ થવાનો લાભ જેને પ્રાપ્ત થયો છે, તેવા હિંદુસ્તાનના યુરોપ અને અમેરિકાના તમામ વિદ્વાનોને તેટલી જ રીતે જણાશે અને શોચનીય થઈ પડશે.'

* પ્રાગ યુનિવર્સિટીના ડૉ. એમ. વિન્ટરનીટસ લખે છે કે, 'હિંદના તેમજ પશ્ચિમના વિદ્વાનોને વિદ્યા પ્રાપ્તિમાં હૃદયપૂર્વક સહાયક તરીકે અને યુરોપમાં તેઓના સહાયક સહાધ્યાયીઓને અર્પણ કરેલ મદદ વડે સંસ્કૃત વિદ્યાની સર્વોત્તમ સેવા બજાવનાર તરીકેની પણ તેઓની કાયમને સારુ એક પ્રૌઢ અને ગુણવાન સાધુપુરુષ તરીકે યાદગીરી પશ્ચિમમાં તેમજ પૂર્વમાં માનપૂર્વક ધારણ કરવામાં આવશે.'

* ઉસબુના પ્રો. ડૉ સ્ટેનકેનોક તા. ૧૧-૧૦-૧૯૨૨ના રોજના પત્રમાં લખે છે કે, 'તેઓના વિશ્વવ્યાપી પ્રેમથી હું હમેશાં ચકિત થઈ જતો જૈન ધર્મની શોધખોળ અને તેને યથાર્થપણે સમજાવવાને માટે તેમજ જિનથી પ્રકાશિત કરાયેલા ગૌરવવાન સંયોગના પ્રચારને માટે તેઓ જે ફત્તેહ મેળવવાને શક્તિશાળી થયા છે તે આશ્ચર્યજનક છે પૂર્વકાળના અભ્યાસમાં પૂર્વ અને પશ્ચિમનો સહકાર એ જ અમારા સર્વના મનાવનાર તેઓના વિચારની વિશાળતાનો વિચાર કરવામાં અમો હિંદી નહિ હોવા છતાં હિંદુસ્તાનને ચાહનાર ઘણા જ આનંદ પામીએ છીએ. હિંદુસ્તાન ધીમે ધીમે તેના ચૈતન્યપણાને પ્રાપ્ત કરવાના રસ્તા તરફ પાછું વળતું જાય છે અને હિંદી મનોવ્યાપારની પ્રાચીન ભાવનાઓ તેમજ અવિનાશી સત્યનો નિઃસ્વાર્થી અમલ દુનિયા સમક્ષ એક દિવસે ઝગઝગતી રીતે પ્રકાશશે. જે 'બી' તેઓએ વાવેલાં છે તેના ભવિષ્યના દિવસોમાં ફણગા ફૂટશે અને ફલ ધારણ કરશે. તેઓ આબેહુબ વૈજ્ઞાનિક અને વિદ્વત્તા ભરી પદ્ધતિસર કામ કરનાર એક વ્યક્તિ હતા. તેઓએ શીલાલેખોનો સંગ્રહ કર્યો હતો. અને સંસ્કૃત તેમજ ગુજરાતી ગ્રંથોની સર્વોત્તમ પ્રતો બનાવી હતી. એવા તેઓને સર્વોત્કૃષ્ટ કલ્યાણકારીમાંના એક તરીકે કૃતજ્ઞતાની ઘણી જ ઊંડી અસરથી નિરંતર યાદ કરીશ.'

ગોડસબેગ બોનના ડૉ. ડબલ્યુ. કીરફેલ લખે છે કે, 'તે પૂણ્યાત્મા એક સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન અને ખાસ

કરીને સાહિત્યના અભ્યાસના મહાન પ્રચારક હતા તેઓશ્રીને માનવતા સભાસદની પદવી જર્મની અને ઇટાલીની સુપ્રસિદ્ધ ઓરીએન્ટલ સોસાયટીઓએ આપી હતી. હિંદુસ્તાનના વિદ્વાનોની માફક યુરોપના વિદ્વાનો તેઓના અત્યંત ઋણી થયા છે. તેમનું નામ અમર રહેશે '

આ ઉપરાંત ડૉ એડરફન, પ્રો ઓવન, મિ ક્રોસ્ટીન, ડૉ ક્રૌઝે, ડૉ ગ્રીયરસન, ડૉ જહોનસન, ડૉ ટુચી ડૉ ટેસીટોરી, ડૉ રાસમરીયસ, ડૉ નેગેનાઈન, ડૉ ફેરેગોન, ડૉ બ્લુમફીલ્ડ, સર જ્યોર્જ ગ્રીયરસન ડૉ સ્ટીવનતેવી, ડૉ સ્ટાઈન, ડૉ હશુચ તેમજ લંડન ટાઈમ્સ, લીટરેસરો, સેસ, સેહ્રમ્બ્લટર (જર્મન) અને બીજા દશ વર્તમાનપત્રો ઉપરાંત જર્નલ ઓફ ધી રોયલ એશિયાટીક સોસાયટી ઓફ ગ્રેટ બ્રીટન એન્ડ આયરલેન્ડમાં પાનાઓ ભરીને સૂરિજીનું જીવન અને એમની પ્રવૃત્તિઓનો હેવાલ પ્રસિદ્ધ થયો હતો

* 'મુંબઈ સમાચાર' પચીસ સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૨ના અગ્રલેખમાં લખે છે કે, 'આચાર્યશ્રીએ જૈન દર્શનના મહાન અને અપૂર્વ તત્ત્વોનો અજૈન અને યુરોપીયન વિદ્વાનોમાં પ્રકાશ કરી જૈનશાસનની જે સેવા બજાવી એ અપૂર્વ છે '

* જર્મનીના હેમ્બુર્ગના પ્રો ડૉ વાલ્ટેર સુબ્રિંગ લખે છે કે, 'પશ્ચિમ અને હિંદુસ્તાનના જ્ઞાનની વચ્ચે સંયોજક સાંકળ તરીકે તેઓએ જૈનધર્મના જર્મન મિત્રોને જે સેવાઓ અર્પણ કરી છે તે શ્રેષ્ઠ છે '

* લાઈપ્ઝિગ યુનિવર્સિટીના ડૉ યોહન્નેસ હેર્ટેલ લખે છે કે, 'તેઓ હિંદુસ્તાનના સર્વોત્તમ વિદ્વાનોમાંના એક હતા કોઈ પણ વિદ્વાને જૈનધર્મ સંબંધી સત્ય હકીકતનો ફેલાવો કરવામાં તેઓના કરતા વધારે કર્યું હોય એમ હું માનતો નથી'

જૈન કોમના આ મહાન આચાર્યની વિદ્વત્તા પર ઇટાલીયન, જર્મન અને અંગ્રેજ વિદ્વાનો ગોવા આફરીન કરી રહ્યા હતા આખા યુરોપમાં જે મહાન સંશોધક વિદ્વાન મંડળીઓ છે, તેમાંની "ઓરિયન્ટલ સોસાયટી ઓફ ઇટાલી" "રોયલ એસિયાટિક સોસાયટી ઓફ બેંગાલ' "સોસાયટી ફોર ઓરીયેન્ટલ સ્ટડીઝ ઓફ આયરલેન્ડ' "રોયલ એસિયાટિક સોસાયટી ઓફ ગ્રેટ બ્રીટન" વગેરે મહાન અને જગવિખ્યાત સંસ્થાઓએ આ મહાન જૈન ધર્મગુરુને ઓનરરી ફેલો અને એસોસીયેટ તરીકેનુ માન આપ્યુ હતું કે જે માન જૈન ધર્મગુરુઓમાંથી બીજા કોઈ પણ ધર્મગુરુ કે વિદ્વાન મેળવી શક્યા નથી એટલુ જ નહિ પણ આવુ અપૂર્વ માન આખા હિંદમાં પણ થોડાક જ વિદ્વાનો ધરાવે છે "જૈનધર્મ, એ ફક્ત બુદ્ધ ધર્મની શાખા છે, એવા અનુમાન પર યુરોપીયન વિદ્વાનો દોરવાઈ ગયા હતા પ્રો જેકોબી જ્યારે રૂબરૂ મળ્યા ત્યારે લાંબો વાદવિવાદ ચલાવી પ્રો જેકોબી પાસે તેમણે કબૂલ કરાવ્યું કે, "જૈનધર્મ એ દુનિયાનો પ્રાચીન અને સ્વતંત્ર ધર્મ છે અને તે કોઈ પણ ધર્મની શાખારૂપ નથી" પ્રો જેકોબીએ પોતાનો આ સુધરેલો મત, તે બાબતના પ્રમાણો અને આધારો સહિત પ્રગટ કરી દુનિયાના સર્વ વિદ્વાનોને ખાતરી કરી આપી છે કે, જૈનધર્મ એ પ્રાચીન અને સ્વતંત્ર ધર્મ છે

જૈન શાસનની અને જૈન સાહિત્યની શી દશા થશે? એજ વિચાર અને એજ ચીંતા હર ઘડી પળ તેમના અંતરને સતાવ્યા કરતી

★

બનાવેલી જોવામાં આવે છે એ બધાઓની તુલનાત્મક દષ્ટિએ અભ્યાસ કરવાની અને સરખામણી કરવાની જરૂર છે. અને તેમાં કયા આચાર્યે પહેલવહેલી બનાવી અને તેમાં કઈ દષ્ટિએ કઈ સારી તે પણ જોવાનું છે આને માટે દરેક આચાર્યના સમય, રચનાસમય વગેરેનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવાની ખાસ જરૂર છે. દાખલા તરીકે ગજસુકુમાલજી, અવંતીસુકુમાલજી, ભરત–બાહુબલજી, ધન્નાશાલિભદ્ર, ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, દશવૈકાલિક વગેરે સૂત્રો તથા બીજા સતાસતીઓ ઉપર જુદા જુદા આચાર્યોની જુદી જુદી સજ્ઝાયો મળી આવે છે. ચૈત્યવંદનો, સ્તવનો વગેરેની રચનાઓ સાથે સાથે સજ્ઝાયો વગેરેની પણ રચના કરેલી જોવામાં આવે છે એક જ આચાર્યના ૨૪ તીર્થંકરોનાં ચૈત્યવંદનો, સ્તવનો, સ્તુતિઓ તેમજ સજ્ઝાયો વગેરે કરેલાં આપણા જોવામાં આવે છે દેવવંદનમાલાના પુસ્તકોમાંથી પણ ઉપર પ્રમાણે આપણા જોવામાં આવે છે એ આચાર્યોનો આપણા ઉપર મહાન્ ઉપકાર થયેલો કહી શકાય કે જેથી માગધી અને સંસ્કૃત ભાષાના અભાવે ગુજરાતી વગેરે ભાષા જાણનારાઓ માટે જુદી જુદી કૃતિઓ આજે મળી શકે છે. જેને જે વસ્તુનો ખપ હોય તે તેમાંથી લઈ શકે છે. જ્યાં જ્યાં આપણા તીર્થંકરો, ગણધરો, આચાર્યો વગેરે વિચર્યા ત્યાં ત્યાં જે ભાષાઓ પ્રચલિત હતી તે તે ભાષાઓમાં શાસ્ત્રોને, તેના રહસ્યોને, સિદ્ધાંતોને, કથાઓ અને ચરિત્રોને જુદી જુદી રીતે ગુંથ્યાં એ ઉપકારનો બદલો વાળી શકાય તેમ નથી ને ઘણા જન્મો સુધી એ ઉપકાર ભૂલી શકાય તેમ નથી

તા. ક. શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી અનેક રાસાઓ આનંદકાવ્ય મહોદધિના આઠ ભાગમાં છપાવવામાં આવ્યા છે અને હાલમાં પરમારક્ષણીય ભાઈઓમાં પ્રચાર માટે આત્મબોધ સજ્ઝાય સંગ્રહ બહાર પાડવામાં આવ્યો છે.

મહાવીર

જબ કુરીતિયાઁ લગી બહુત ભારતમેં બઢને,
લગી પાપકી સીઢી પર જનતા જબ ચઢને,
અન્ધકારસે પૂર્ણ દેશમેં રજની આયી,
ચૈત્ર શુકલ તેરસકે નચી ચાંદની છાયી.
મહાવીર ચૌબસવેં પુનઃ તીર્થંકર હુએ,
હિંસારૂપી કામકે લિયે આપ શંકર હુએ.

—'બેઢબ' બનારસી.

જૈન ધર્મ પરિચય

ગુજરાતી અનુવાદક : **શ્રી સોમચંદ લાધાભાઈ શાહ, મોમ્બાસા** : સર્વધર્મપરિષદ

હિંદી લેખક : **શ્રી કામતાપ્રસાદ જૈન** સંપાદક : **અહિંસાવાણી**

સંસ્કૃતિ અને સાહિત્ય

જૈન સંસ્કૃતિનો ઈતિહાસ અત્યંત ગૌરવશાળી છે. તેનો આધાર અહિંસા છે અને તેનો પ્રકાશ આધ્યાત્મિકતાની સાથે જીવનના પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં વ્યાપ્ત છે. એ જ કારણ છે કે, જૈન સંસ્કૃતિએ જૈનોને પ્રત્યેક 'ક્ષેત્રમાં' આગળ વધાર્યા છે સાહિત્ય, કલા, વિચાર, વિજ્ઞાન આદિ બધા સાર્વજનિક સર્જનોમાં જૈનોની કૃતિઓ મહતી અને મૌલિક રહી છે. સાહિત્યને જુઓ તો અપાર સાગર જ ડોલી રહ્યો છે. જેમાં તત્વજ્ઞાન, ધર્મ–પુરાણ, કથા, નાટક, કાવ્ય, વ્યાકરણ, કોશ જ્યોતિષ, ગણિત કલા, ઈતિહાસ, ખગોલ આદિ બધા વિષયોના રત્નો ચમકી રહ્યાં છે. જૈન સાહિત્યકારોએ પોતાના લેખન વડે એવી અભૂતપૂર્વ ચમત્કારિક રચનાઓ કરી છે કે, જેથી સાહિત્ય સમૃદ્ધિની ટોચ પર જઈ બેઠું છે, અને ખૂબી એ છે કે તેઓ એક ભાષા સુધી સીમિત ન રહ્યા. જૈન સાહિત્યકારોએ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ, રાજસ્થાની, ગુજરાતી, હિન્દી, કન્નડ, તામિલ આદિ ભાષાઓને એવું જીવન આપ્યું છે કે જે ચિરકાળ સુધી અમિટ છે. હાલ સને ૧૯૫૩માં જ દક્ષિણ ભારતમાંથી 'ભૂવલય' નામનો ગ્રંથ મળી આવ્યો છે જે અદ્ભુત અને અપૂર્વ છે–એ એક ગ્રંથમાં જ વિશ્વનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન ભરેલું છે. અનેક વિદ્વાનો તેના અધ્યયનમાં લાગેલા છે. નિઃસંદેહ સાહિત્યના સર્જન, સંરક્ષણ અને પ્રચાર કાર્યમાં જૈન સમાજ અગ્રગણ્ય રહ્યો છે ભારતની મહાન્ રચનાઓને જૈન ભંડારોમાં સુરક્ષિત રાખવામાં આવી છે જેસલમેર, ખંભાત, નાગોર આદિના પ્રાચીન ભંડારો તેના સાક્ષી છે. ભંડારોમાં ત્રીસ લાખથી વધુ હસ્તલિખિત ગ્રંથો મોજુદ છે. હાલમાં શ્રીમાન વિજયેન્દ્ર સૂરિજીએ થોડાક હસ્તલિખિત સોનેરી ગ્રંથો રાષ્ટ્રપતિ શ્રી રાજેન્દ્રબાબુને દેખાડ્યાં તો તેઓ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા. સને ૧૯૫૩માં અખિલભારતીય પ્રાચ્ય વિદ્યા પરિષદના અધિવેશન પ્રસંગે અમદાવાદના ટાઉન હોલમાં જે સાહિત્ય અને કળાનું પ્રદર્શન થયું હતું તેમાં જૈનોના હસ્તલિખિત ગ્રંથોને જોઈ લોકો મુગ્ધ થઈ ગયા હતા. ભારતની તે અમૂલ્ય નિધિ છે. ઈતિહાસ માટે 'પરિશિષ્ટ પર્વ' જેવા અનેક ગ્રંથો ઉપલબ્ધ છે.

જૈન મૂર્તિકળા (સ્થાપત્યકળા)

જૈન ધર્મનું પ્રધાન લક્ષ્ય જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાનું છે, અથવા એમ કહો કે, જીવોદ્ધાર માટે કરેલા સત્ય પ્રયત્નોનું નામ જ જૈન ધર્મ છે. એ જ કારણ છે કે, કળાની પરિભાષા જે 'सत्य शिव सुंदर' કરવામાં આવે છે તે જૈન કળામાં સુઘટિત થાય છે. નિઃસંદેહ ભારતીય કળામાં જૈન કળાનું પોતાનું વિશેષ સ્થાન છે. જૈનોની મૂર્તિકળા અને સ્થાપત્યકળા, તક્ષણકળા અને ચિત્રકળા તથા અન્ય બધી કળાઓ સુંદર હોવાની સાથે–સાથે સત્યના દર્શન કરાવવાની પ્રેરણાથી પરિપૂર્ણ અને જીવોનું કલ્યાણ કરવામાં સાધક છે. જૈન ધર્મ નિવૃત્તિપ્રધાન ધર્મ છે, એટલે જ પ્રારંભથી માંડી આજસુધી તેના મૂર્તિ-

વિધાનમાં માત્ર એક વીતરાગ ભાવના જ દર્શન થાય છે. ભલે નંદ અથવા મૌર્યકાળની અગર તો કુશાનકાળની જૈન પ્રતિમાઓને લ્યો અને તુલના કરો તો આજે પણ જૈન પ્રતિમાઓથી તે ઘણુ કરીને મળતી આવે છે. તીર્થંકરોને તેમના ચિહ્નોથી ઓળખવામાં આવે છે. ભલે તે ખડ્ગાસન હોય અથવા તો પદ્માસન હોય.

જૈનોની શિલ્પકળા જેવી સત્ય, સુંદર અને શિવરૂપ મનોજ્ઞ છે ઠીક તેવી જ તેમની સ્થાપત્યકળા છે. તે પણ અનુપમ અને ઉત્કૃષ્ટ છે. દક્ષિણમાં મૈસૂર રાજ્યના અંતર્ગત હલેવિડ અથવા શ્રવણબેલગોલના દિગમ્બર જિનમંદિરો અને ઉત્તરમાં આબુ પર્વત પર દેલવાડાના શ્વેતામ્બર જૈન મંદિરો જૈન વૈભવની ગૌરવગાથા અને ભારતના સાંસ્કૃતિક અભ્યુદયની કથા આજે પણ વિશ્વને સંભળાવી રહ્યા છે. ધરાતળથી ૮૦ ફૂટ ઊંચાઇ પર નિમ્નતળથી ટોચ સુધી સરસ નકશી અને સજાવટથી સુશોભિત છે જૈન સ્થાપત્યકળાના સંબંધમાં ફ્રેંચ કલાવિદ ગ્યૂરિનો (Guirenot) એ પોતાના પુસ્તક ('La' Religioni Jaina')માં લખ્યું છે કે ' વિશેષ કરીને સ્થાપત્યકળાના ક્ષેત્રમાં જૈનોએ એવી પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરી છે કે ભાગ્યે જ કોઈ તેમની સરખામણી કરી શકે ! " ભારતના પુરાતત્ત્વમાં સૌથી પ્રાચીન ઉલ્લેખ તે જૈન સ્તૂપનો છે કે જે મથુરામાં ભ૦ પાર્શ્વનાથના સમયમાં બન્યો હતો અને દેવકળા પદ્ધતિનો બનેલો મનાતો હતો.

ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર શ્રી રાવળનું કથન છે કે, " ભારતીય કળાનો અભ્યાસી જૈન ધર્મના અધ્યયનની જરાપણ ઉપેક્ષા નથી કરી શકતો મને તો જૈન ધર્મ કળાનો મહાન આશ્રયદાતા, ઉદ્ધારક અને સંરક્ષક માલુમ પડે છે. આજે પણ જૈન સ્થાપત્યકળાના ઉત્કૃષ્ટ નમૂનાઓ બુંદેલખંડના ખજુરાહો, દેવગઢ આદિના પુરાતત્વમાં, લખનઊ અને અલ્લાહાબાદના સંગ્રહાલયોમાં, ગ્વાલિયરના પ્રસિદ્ધ પહાડી કિલ્લામાં, ઓરીસ્સામાં ઉદયગિરિ ખંડગિરિની ગુફાઓમાં, દક્ષિણના તિરુમલય અને સિત્તનવાસલના ગુરુ-મંદિરોમાં, રાજસ્થાનમાં રાણકપુર, ભાનુગઢ અને ચિતોડનાં મંદિરો અને કીર્તિસ્તંભોમાં, ગુજરાતમાં ગિરનાર અને આબુના મંદિરોમાં તથા અન્ય અનેક સ્થાનો પર મળી રહ્યા છે, જે જૈન કળાની અદ્વિતીયતાને સિદ્ધ કરે છે શ્રવણબેલગોલમાં સત્તાવન ફૂટ ઊંચી એક અખંડ પાષાણની વિશાળકાય મૂર્તિ વિશ્વના આશ્ચર્યોમાં એક છે આબૂના બે તાકાંઓમાં જ કળાનું મુક્ત નર્તન માનવને શંકામાં મૂકી દે છે કે શું તે દેવ-કિન્નરોની કૃતિ છે !

જૈન તીર્થો

જૈન શ્રમણોએ પર્વતશૃંગો અને ઉપત્યકાઓમાં પ્રકૃતિના રમ્ય સ્થાનોને પોતાની તપસ્યા અને ધ્યાનથી પાવનપૂત બનાવી દીધાં છે. એ સ્થાનો અતિશય પૂર્ણ પ્રેરણાપ્રદ તીર્થ બની ગયાં છે. તીર્થંકરોના ગર્ભ, જન્મ, તપ, જ્ઞાન અને નિર્વાણ કલ્યાણક–સ્થાન તીર્થ મનાય છે. મોક્ષસ્થાન સિદ્ધક્ષેત્ર કહેવાય છે. એમના સિવાય તે સ્થાનો પણ તીર્થ મનાય છે, કે જ્યાં કોઈ સાધુએ ઉપસર્ગ સહન કરી કર્મોની નિર્જરા કરી હોય અથવા જ્યાં અદ્ભુત કળામય મંદિર અને મૂર્તિ હોય આ તીર્થોમાં જૈનોનું આદિ તીર્થ અષ્ટાપદ છે જ્યાં ભ૦ ઋષભદેવે તપ કર્યું અને મોક્ષ સુખ પામ્યા. ત્યાં ભરત ચક્રવર્તીએ ૭૨ જિનમંદિરો બનાવ્યાં હતાં. કાળની વિષમતામાં આજે તે તીર્થ અદૃષ્ટ થઈ ગયુ છે. આમ તો જૈનોના તીર્થ સમસ્ત ભારતમાં ફેલાયેલાં છે, પરંતુ તેમાં બહુ પ્રસિદ્ધ તીર્થો નિમ્ન પ્રકારે છે.

પૂર્વનાં તીર્થો (૧) સમ્મેતશિખર (પારસનાથ હિલ) બિહારના હજારી બાગ જિલ્લામાં છે. જ્યાંથી વીસ તીર્થંકરો અને અગણિત મુનિઓ મુક્ત થયા છે. આ જૈનોનું શાશ્વત તીર્થ છે. એવી જ રીતે અયોધ્યા શાશ્વત નગર છે, જ્યાં અનેક તીર્થંકરોના ગર્ભ, જન્મ આદિ કલ્યાણકો થયા છે.

(૨) પાવાપુર –બિહારમાં બીજુ પ્રધાનતીર્થ ભ૦ મહાવીરની નિર્વાણ ભૂમિ પાવા છે અહીંનું જલ મંદિર બહુ રમણીય છે

(૩) રાજગિરિ –પાવાપુરના નજીક આ પંચશૈલ પર્વત અવસ્થિત છે એ સિવાય ચંપાપુર, મંદારગિરિ વગેરે અનેક તીર્થો બિહારમાં બીજા છે

(૪) ઓરીસા –ખંડગિરિ–ઉદયગિરિ –ઓરિસામા જૈનોનુ પ્રાચીન અતિશયપૂર્ણ તીર્થ છે

(૫) ઉત્તર પ્રદેશમા અયોધ્યા, પ્રયાગ, બનારસ, શ્રાવસ્તી, હસ્તિનાપુર, કમ્પિલા મથુરા, શૌરીપુર આદિ પ્રસિદ્ધ જૈન તીર્થો છે

(૬) રાજસ્થાનમાં આબુ રાણકપુર, જેસલમેર, મહાવીરજી (જયપુર) કેશરિયાનાથ ઋષભદેવ (ઉદયપુર) આદિ પ્રસિદ્ધ તીર્થો છે

(૭) મધ્યભારતમાં–ઉજ્જૈન, ઊનપાવાગિરિ, સિદ્ધવર કૂટ (દિ) આદિ છે

(૮) મુબઈ પ્રાંતમાં – પાવાગઢ, ગજપંથ, કુંથલગિરિ, માંગીતુગી, બાહુબલિ આદિ તીર્થો છે (દિ) અનેક શ્વેતામ્બર તીર્થો પણ છે

(૯) ગુજરાતમાં – પાલીતાણા (શત્રુંજય) ગિરનાર, તારંગા સખેશ્વરજી આદિ તીર્થો છે

(૧૦) મધ્યપ્રદેશમાં – ચંદેરી, દ્રોણગિરિ, અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ, ભાંડકજી, પપારાજી, નૈનાગિરિ આદિ અનેક તીર્થો છે

(૧૧) સુદૂર દક્ષિણમાં (દિ) શ્રવણબેલગોલ, વેણૂર, કારકલ, કુલપાકજી, મુડબદ્રી, હલેબિડ આદિ અનેક દર્શનીય તીર્થો છે શ્વેતામ્બરીય તીર્થોની વિગત જાણવા માટે જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ પૂ ન્યાયવિજયજી મ ત્રિપુટી તરફથી લખાયો છે જે વાચવા ભલામણ છે

—તો ગૌરવની રાખ પણ નહિ મળે !

લેખક : શ્રી. મોહનલાલ ચુનીલાલ ધામી

જૈન સમાજ પાસે ધન છે, ગૌરવ છે, શ્રમણ સંસ્કૃતિનો વારસો છે, સંસારનું સર્વશ્રેષ્ઠ પુરવાર થયેલું તત્ત્વજ્ઞાન પણ છે.

આમ જૈન સમાજ પાસે ઉત્તમ સામગ્રી હોવા છતાં માત્ર વ્યાપાર એ જ જીવનનું લક્ષ્ય બનેલું હોવાથી સાહિત્યની ઉપાસના નથી રહી; અથવા તો સાહિત્યની સર્જનાત્મક દૃષ્ટિ નથી રહી. અને માત્ર એ એક જ વસ્તુના અભાવે આજ જૈન સમાજનું સર્વશ્રેષ્ઠ ગણાતું તત્ત્વજ્ઞાન એવા એક ખાડામાં પડી ગયું છે કે ખુદ જૈનો પણ એ તરફ નજર કરવા જેટલા તૈયાર હોતા નથી.

આ રીતે સાહિત્યની ઉપાસનાની ઉપેક્ષાનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે જૈનો પોતાના વિશિષ્ટ તત્ત્વજ્ઞાનનો લાભ લઈ શકતા નથી કે અન્યને દઈ શકતા નથી. પોતાના ગૌરવની ક્યાંય અસર પાડી શકતા નથી, પોતાને મળેલા સાંસ્કૃતિક વારસાની સૌરભ માણી શકતા નથી કે જાણી શકતા નથી. અને ધન છે તેમ દાનની વૃત્તિ પણ છે...પરંતુ જૈન સમાજના માનસનો કબજો વ્યાપારી વૃત્તિએ લીધેલો હોવાથી કીર્તિના બદલામાં જ એ દાનનો પ્રવાહ વહેતો હોય છે.

એક જીવંત અને ઉચ્ચસમાજ માટે આ ઘણું મોટું નુકશાન છે. ઘણી વાર વિચાર કરતાં એવો પણ ભય લાગે છે કે જૈનોની ઉપેક્ષાવૃત્તિ જ એક દિવસ એના સર્વનાશનું કારણ બનશે.

સમય અને વ્યવહારને ઘણો નીકટનો સંબંધ છે. સમયની ગતિ સાથે જો વ્યવહાર તાલ ન મિલાવે તો સમયનો જે લાભ મળવો જોઈએ તે મળી શકતો નથી.

એક વખત એવો હતો કે મોટા વરઘોડાઓ કાઢવા અથવા મોટા અનુષ્ઠાનો કરવાં કે એવા પ્રસંગો યોજવા એમાં આદર્શનો પ્રચાર થતો. અન્ય માટે એક આકર્ષણ ઊભું કરાતું અને પોતાની સંસ્કૃતિનો ફેલાવો કરી શકાતો.

એ સમય ચાલ્યો ગયો છે અને વ્યવહાર એની એ પરિપાટીમાં પુરાયેલો રહ્યો છે.

સમયની સાથે પ્રચારના માર્ગોનું જે પરિવર્તન થવું જોઈએ તે આજ થતું નથી. પરિણામ એ આવે છે કે જૈનદર્શનનો વાસ્તવિક પ્રચાર તો બાજુ પર રહ્યો પરંતુ ઘણી વાર પરિપાટીના ચોકઠામાં પુરાયેલાં પ્રચારના દેખાવો હાસ્યાસ્પદ થઈ પડતા હોય છે અથવા તો એક કાળે જે સાધનો શ્રદ્ધાનાં બીજ વાવતાં હતાં, તે જ સાધનો આજે અશ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરી નાખતાં હોય છે.

આજનો સમય સાહિત્યનું સર્જન માગે છે. અને તે પણ એવું કે લોકોના હૃદય પર અસર કરી જાય. લોકો સામે ભૂતકાળની ગૌરવગાથાને નવા પ્રકાશ વડે રજૂ કરે.

પરંતુ આ સત્ય જૈન સમાજને સમજાતું નથી. જૂની વાત નવી રીતે રજૂ કરવાથી જે જાગરણ ઊભું થઈ શકે છે તે કરી શકાતું નથી. કારણ કે સમય અને વ્યવહારનો મેળ રહ્યો નથી. સમય આગળ દોડે છે અને વ્યવહાર મૂક બનીને થંભી ગયો છે.

એક દાખલો આપું:

વેશભૂષામાં, રહેવાની રીતમાં કે જીવનના બીજા ભૌતિક સુખો મેળવવાના સાધનોમાં આપણે સમયના તાલ સાથે તાલ મિલાવતા હોઈએ છીએ, પરંતુ આપણી આધ્યાત્મિક સંપત્તિને આપણી જાત સામે ખુલ્લી કરવા માટે આપણે સમય સામે નજર સરખીયે કરતા નથી.

આ કેટલું વિચિત્ર છે? સીનેમાનાં ગીતો આપણાં બાળકો ગાય તે આપણને ગમે, આપણા પરિવારના સભ્યો ગમે તેવી રેઢિયાળ ફિલ્મ જોવા જાય તેમાં કશી હરકત નહિ, આપણા ઘરમાં સીનેમાનાં નટ–નટીઓનાં ચિત્રો ચમકે કે એની ચર્ચા થાય એમાં કશો દોષ નહિ, એ બધા સામે કોઈ કઈ વિરોધ કરવા જાય તો આપણે જ એને કહી નાખશું કે 'સમયની સાથે ચાલવું જ જોઈએ.'

પણ સાહિત્યસર્જનની નવી દૃષ્ટિ અપનાવવામાં જાણે આભડછેટ લાગે છે!

આપણા પ્રકાશનો સામે નજર કરો. જૈનોને ખુદને એમાં કેટલો રસ હશે, એ પણ એક શંકાનો વિષય છે.

આપણા નાનામોટા સાપ્તાહિકો કે માસિકો જુઓ. એમાં એની એ ઘરેડ ને એની એ યોજના! આપણા પ્રવચનો તરફ દૃષ્ટિ કરો. હૃદયને સ્પર્શે એવી કોઈ ખુમારી નહિ!

પછી આધ્યાત્મિક વિષયની મસ્તી જામે કેવી રીતે? શું વરઘોડામાં વાગતાં વિવિધ વાદ્યોના નાદમાંથી એ મસ્તી નીકળવાની છે? શું સમયના પરિહાસ સમા કેટલાક જીતવાણી રિવાજોમાંથી એની પિપાસા જાગવાની છે?

ના...હરગીઝ નહિ.

કારણકે સમય બદલાયો છે...એનાં સાધનો પણ બદલાવવાં પડશે.

તત્ત્વ, સત્ય કે હેતુ કદી જૂના બનતા નથી, આ વાત પ્રથમ લક્ષ્યમાં રાખજો. પરંતુ પ્રચારના સાધનો કાળે કાળે અવશ્ય બદલાય છે. બદલાવ્યા વગર આગળ વધી શકાતું નથી.

અને કમનસીબે આ સત્ય આજ પણ આપણને સમજાતું નથી. આ સત્યને અપનાવવા જતાં જૈનદર્શનના કોઈ પણ આદર્શનું નથી અપમાન થવાનું કે નથી ખૂન થવાનું, બલ્કે આદર્શને વેગ મળવાનો છે, કારણ કે આજનો સમય ગઈ કાલ કરતાં સાવ નિરાળો છે; જુદો છે, વિચિત્ર પણ છે.

ગઈ કાલનો સમય શ્રદ્ધાનાં બીજ વાવવા માટે જેટલો સરલ હતો તેટલો સરલ આજનો સમય નથી. આજ તો જડ વિજ્ઞાનની પાંખે સમય ઊડી રહ્યો છે. આધ્યાત્મિક તેજની ધારાઓને પગ તળે કચડી રહેલા આજના વિનાશક વિજ્ઞાનની આગે ચારે દિશાઓને આવરી લીધી છે.

અને તેથી જ આજે સમય માગે છે પ્રચારના સાધનોનું પરિવર્તન–સાહિત્યનું નવનિર્માણ અને જડ વિજ્ઞાનના ડાકડમાળને ચુપ કરી દે તેવી તેજસ્વી રજૂઆત!

જો આ વાત આજે આપણે નહિ વિચારીએ તો આવતી કાલે આપણો સમાજ આજના જડવિજ્ઞાનની જ્વાળાઓમાં ઘેરાઈ જશે અને સંભવ છે કે આપણા ગૌરવની રાખ પણ આપણે આપણી ભાવિ પેઢીને આપી શકીશું નહિ. •

★

શ્રી સૂર્યપુરનો શ્રમણસમુદાય

સંચયકાર : શ્રી ડાહ્યાભાઈ રતનચંદ કીનારીવાળા સુરત

સંવત ૨૦૧૫ મહા સુદ ૫ (વસંત પંચમી) તા ૧૨-૨-૫૯

અનુ-ક્રમ	જ્ઞાતિનામ	સાધુ દેવગત	સાધુ હયાત	સાધ્વી દેવગત	સાધ્વી હયાત	કુલ્લે સંખ્યા	પદવીધર સંખ્યા
૧	શ્રી વીશાઓસવાલ (સુરતી)	૧	૮	૮	૨૪	૪૧	૧ પન્યાસ
૨	શ્રી વીશાશ્રીમાળી (સુરતી)	૨	૧૦	૧	૨૨	૩૫	૧ ગણી
૩	શ્રી વીશાપોરવાડ (સુરતી)	૧	૪	૪	૭	૧૬	૨ પન્યાસ
૪	શ્રી વીશાશ્રીમાળી (તલવદા)	૧	૩	૪	૧૨	૨૦	૦ —
૫	શ્રી દશાઓસવાલ (સુરતી)	૪	૧	૫	૧	૧૧	૦ —
૬	શ્રી લાડવાશ્રીમાળી (સુરતી)	૦	૧	૧	૩	૫	૦ —
૭	શ્રી દશાશ્રીમાળી (અમદાવાદી)	૨	૨	૧	૬	૧૧	૦ —
૮	શ્રી દશાશ્રીમાળી (વાગડાત)	૦	૦	૧	૨	૩	૦ —
૯	શ્રી દશાશ્રીમાળી (ઘંઘારિયા)	૦	૦	૦	૨	૨	૦ —
૧૦	શ્રી દશાશ્રીમાળી (ગોહીલવાડી)	૧	૩	૦	૧	૫	૦ —
૧૧	શ્રી દશાશ્રીમાળી (ઝાલાવાડી)	૦	૧	૦	૦	૧	૧ આચાર્ય
૧૨	શ્રી વીશાપોરવાડ (મારવાડી)	૧	૬	૩	૬	૧૬	૦ —
૧૩	શ્રી વીશાઓસવાળ (મારવાડી)	૧	૩	૦	૧	૫	૨ પન્યાસ
							૧ પન્યાસ
	કુલ્લે સંખ્યા	૧૪	૪૨	૨૮	૮૭	૧૭૧	૭ પદવીધર

કુલ્લે ૫૬ સાધુ + ૧૧૫ સાધ્વી પદવીધર-૭

જ્ઞાતિ-વીશાઓસવાલ (સુરતી) સાધુ-સંખ્યા

અનુ-ક્રમ	દીક્ષાનું નામ	દીક્ષા લેનારનું નામ	કુટુંબના મુખ્ય પુરુષનું નામ	દીક્ષા ઉમર	દીક્ષા સંવત	સંઘાડાના મુખ્ય આજ્ઞાવર્તી
૧	શ્રી પદ્મમુનિજી	શ્રી ફકીરભાઈ અભેચંદ	શા. અમીચંદ અભેચંદ ગો કાયચ મહોલ્લો	૩૪	૧૯૫૬	શ્રી મોહનલાલજી મહારાજ
૨	પં મહિમાવિજયજી	શ્રી મોતીચંદ જેચંદભાઈ	શા જેચંદભાઈ દયાચંદ ગો ઓસવાળ મહોલ્લો	૨૨	૧૯૮૬	આ શ્રી લબ્ધિ સૂરીશ્વરજી
૩	શ્રી લલીતાંગવિજયજી	શ્રી લખમીચંદ રૂપચંદ	શા રૂપચંદ લલ્લુભાઈ ગો ઓસવાળ મહોલ્લો	૨૩	૧૯૮૯	,, ,, ,,
૪	શ્રી જિતેંદ્રવિજયજી	શ્રી જેચંદભાઈ જીવણચંદ	શા જીવણચંદ નવલચંદ ગો ઝવેરી બજાર	૨૫	૧૯૯૦	,, ,, ,,
૫	શ્રી મનોજ્ઞસાગરજી	શ્રી ઉત્તમચંદ મોતીચંદ	શા મોતીચંદ ગુલાબચંદ ગો કાજીમેદાન	૨૦	૧૯૯૩	આ શ્રી સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી

અનુ- ક્રમ	દીક્ષાનું નામ	દીક્ષા લેનારનું નામ	કુટુંબના મુખ્ય પુરુષનું નામ	દીક્ષા ઉમર	દીક્ષા સવંત	સંઘાડાના મુખ્ય આજ્ઞાવર્તી
૬	શ્રી જિનભદ્રવિજયજી	શ્રી જીવણચંદ ધરમચંદ	શા. ધરમચંદ ઉદેચંદ ગો. મેઈનરોડ	૬૦	૧૯૯૮	શ્રીદર્શનવિજયજી ત્રિપુટી
૭	શ્રી અભ્યુદયસાગરજી	શ્રી અમરચંદ ઉત્તમચંદ	શા. ઉત્તમચંદ માનચંદ ગો. મોટા રસ્તા	૨૦	૨૦૦૬	આ. શ્રી સાગરા- નંદસૂરીશ્વરજી
૮	શ્રી નંદીષેણસાગરજી	શ્રી નેમચંદ મોતીચંદ	શા. મોતીચંદ ગુલાબચંદ ગો. કાજી મેદાન	૪૧	૨૦૧૧	,, ,, ,,
૯	શ્રી બળભદ્રસાગરજી	શ્રી બાપુભાઈ બાનુભાઈ	શા. બાનુભાઈ નવલચંદ ગો. વખારવાળો ખાંચો	૪૦	૨૦૧૧	,, ,, ,,

—: શ્રી વીશાઓસવાલ (સુરતી) જ્ઞાતિ સાધ્વી-સંખ્યા :—

૧	શ્રી હીરશ્રીજી	શ્રી હીરાકોરબેન ફકીરચંદ	શ્રી ફકીરભાઈ અભેચંદ ગો. કાયચ મહોલ્લો	૩૨	૧૯૫૮	આ. સિદ્ધિસૂરી- શ્વરજી
૨	શ્રી ખાંતિશ્રીજી	શ્રી પરસનબેન નવલચંદ	શ્રી નવલચંદ ઉદેચંદ	૨૨	૧૯૫૮,	,, ,,
૩	શ્રી જતનશ્રીજી	શ્રી હીરાકોરબેન કાળિદાસ	શ્રી ડાહ્યાભાઈ કાળિદાસ દેસાઈ પોળ			,, ,, ,, ,,
૪	શ્રી જયંતશ્રીજી	,, ખીમકોરબેન અભેચંદ	,, અભેચંદ મૂળચંદ દેસાઈ પોળ	૩૫	૧૯૭૧	,, ,,
૫	શ્રી અશોકશ્રીજી	,, પરસનબેન પ્રેમચંદ	,, પ્રેમચંદ કાળિદાસ ગોપીપુરા		૧૯૮૦ પહેલાં	,, ,,
૬	,, હેમશ્રીજી	,, ડાહીબેન કલ્યાણચંદ	,, કલ્યાણચંદ સોભાગચંદ ગોપીપુરા		૧૯૮૦ પહેલાં	આ. સાગરા- નંદસૂરીશ્વરજી
૭	,, ખાંતિશ્રીજી	,, કાન્તાબેન ચુનીભાઈ	,, ચુનીલાલ ખુશાલચંદ ગોપીપુરા	૨૧	૧૯૭૯	,, ,,
૮	,, ધરમશ્રીજી	,, પ્રભુનકોરબેન ફકીરચંદ	,, ફકીરચંદ નેમચંદ ગો. માળી ફળિયા	૫૦	૧૯૮૬	,, ,,
૯	,, વિબુધશ્રીજી	,, વિમલાબેન મૂળચંદ	,, મૂળચંદ કેશરીચંદ ગો. જૂની અદાલત	૧૮	૧૯૮૬	આ. સિદ્ધિસૂરી- શ્વરજી
૧૦	,, નિર્મલાશ્રીજી	,, નેમકોરબેન નગીનચંદ	,, નગીનચંદ ખુશાલચંદ વખારવાળા, ગોપીપુરા	૩૫	૧૯૮૭	આ. સાગરાનંદ સૂરીશ્વરજી
૧૧	,, કમલશ્રીજી	,, કંચનબેન હીરાચંદ	,, હીરાભાઈ મગનભાઈ ગો. મોટી પોળ	૨૦	૧૯૮૮	આ. સિદ્ધિસૂરી- શ્વરજી
૧૨	,, ચંદ્રાશ્રીજી	,, રૂખમણીબેન કલ્યાણચંદ	,, કલ્યાણચંદ નગીનચંદ ગોપીપુરા	૪૨	૧૯૯૦	આ. સાગરાનંદ સૂરીશ્વરજી

અનુક્રમ	દીક્ષાનું નામ	દીક્ષા લેનારનું નામ	કુટુંબના મુખ્ય પુરુષનું નામ	દીક્ષા ઉમર	દીક્ષા સંવત	સંઘાડાના મુખ્ય આચાર્યો
૧૩	,, મનોરમાશ્રીજી	,, મગનબેન ગણુભાઈ ભણુશાલી	,, ગણુભાઈ દીપચંદ ભણુશાલી	૫૦	૧૯૯૨	આ. સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી
૧૪	,, જયપ્રભાશ્રીજી	,, જસવંતીબેન જીવણચંદ	,, જીવણચંદ નવલચંદ ગો. ઝવેરીબજાર	૨૦	૧૯૯૬	આ. નીતિસૂરીશ્વરજી
૧૫	,, દીનેન્દ્રશ્રીજી	,, વીજકોરબેન છગનભાઈ	,, છગનભાઈ મણુભાઈ ગો. મોટી પોળ	૩૫	૧૯૯૬	આ. સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી
૧૬	,, સૂર્યપ્રભાશ્રીજી	,, મંજુલાબેન હીરાચંદ	,, હીરાચંદ અમીચંદ ગો. હાથમ મહેલ્લો	૧૮	૧૯૯૯	,, ,,
૧૭	શ્રી જ્યેષ્ઠાશ્રીજી	શ્રી જયા રૂપચંદ	શ્રી રૂપચંદ ફકીરચંદ ગો. માળી ફળિયા	૧૮	૨૦૦૪	આ. સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી
૧૮	,, પ્રશમશ્રીજી	,, પદ્માવતી ઝવેરચંદ	,, ઝવેરચંદ પ્રેમચંદ ગોપીપુરા	૩૦	૨૦૦૪	,, ,,
૧૯	,, નિર્વેદશ્રીજી	,, નવલખી લલ્લુભાઈ	,, લલ્લુભાઈ ઘેલાભાઈ ગો. જૂની અદાલત	૧૮	૨૦૦૪	,, ,,
૨૦	,, સુલક્ષણાશ્રીજી	,, શારદાબેન રૂપચંદ	,, રૂપચંદ અભેચંદ ગો. માળી ફળિયા	૧૫	૨૦૦૫	,, ,,
૨૧	,, મનોજ્ઞાશ્રીજી	,, મંજુલાબેન નવલચંદ	,, નવલચંદ ખીમચંદ ગો. જૂની અદાલત	૨૦	૨૦૦૫	,, ,,
૨૨	,, શુભોદયાશ્રીજી	,, જયા જીવણચંદ	,, જીવણચંદ દયાચંદમલજી ગો. મેઇનરોડ	૧૬	૨૦૦૫	,, ,,
૨૩	,, મયણાશ્રીજી	,, મીનાક્ષી જીવણચંદ	,, ,, ,,	૧૪	૨૦૦૫	,, ,,
૨૪	,, કારુણ્યશ્રીજી	,, ચંદ્રાવતીબેન	,, ભગુભાઈ દીપચંદ ગો. ભૂતિયાવાસ	૪૦	૨૦૦૫	,, ,,
૨૫	,, પ્રભાશ્રીજી	,, પ્રભાવતીબેન ભગુભાઈ	,, ,, ,,	૨૫	૨૦૦૫	,, ,,
૨૬	,, મૃદુલાશ્રીજી	,, મંજુલાબેન નાનાભાઈ	,, નાનાભાઈ હીરાચંદ ગો. ગેટ સામે	૧૯	૨૦૦૬	,, ,,
૨૭	,, ઇંદ્રપ્રભાશ્રીજી	,, ઇંદીરાબેન ફકીરચંદ	,, ફકીરચંદ પ્રતાપચંદ ગો. ઓસવાલ મહેલ્લો	૧૮	૨૦૦૭	,, ,,
૨૮	,, વીરભદ્રાશ્રીજી	,, વીરમતીબેન જીવણચંદ	,, હીરાભાઈ મંછુભાઈ ગો. મોટીપોળ	૨૦	૨૦૧૧	,, ,,
૨૯	,, સદ્ગુણાશ્રીજી	,, શાન્તાબેન નેમચંદ	,, મોતીચંદ ગુલાબચંદ ગો. કાજીમેદાન	૪૦	૨૦૧૧	,, ,,

—: શ્રી વીશાઓમાળી (સુરતી) જ્ઞાતિ :—સાધુસંખ્યા

અનુક્રમ	દીક્ષાનું નામ	દીક્ષા લેનારનું નામ	કુટુંબના મુખ્ય પુરુષનું નામ	દીક્ષા ઉંમર	દીક્ષા સંવત	સઘાડાના મુખ્ય આજ્ઞાવર્તી
૧	શ્રી પ્રતાપમુનિજી	-			૧૯૮૫ પહેલાં	
૨	,, રસીકવિજયજી	,, રમણીકલાલ ડાહ્યાભાઇ	,, હેમચંદ નેમચંદ	૧૨	૧૯૮૭	આ વિજયલબ્ધિ-સૂરીશ્વરજી
૩	,, હર્ષવિજયજી	,, ડાહ્યાભાઈ હેમચંદ	,, ,, ,,	૫૨	૧૯૮૯	,, ,,
૪	,, સુશીલવિજયજી	,, શાન્તિચંદ મગનભાઈ	,, મગનભાઈ પરસોતમદાસ	૨૦	૧૯૯૪	,, ,,
૫	,, ચંદ્રોદયવિજયજી ગણી	,, સુરચીદચંદ ચીમનલાલ	,, ખીમચંદ સરૂપચંદ સંઘવી	૧૬	૨૦૦૦	આ વિજ્ઞાનસૂરીશ્વરજી
૬	,, ગુણાકરવિજયજી	,, નવીનચંદ જેચંદભાઇ	,, હેમચંદ નેમચંદ	૨૦	૨૦૦૧	આ વિજયલબ્ધિ સૂરીશ્વરજી
૭	,, નંદીવર્ધન સાગરજી	,, રતનચંદ પાનાચંદ	,, પાનાચંદ સાકરચંદ મદ્રાસી	૨૦	૨૦૦૭	આ સાગરાનંદ સૂરીશ્વ જી
૮	,, અશોકચંદ્ર વિજયજી	,, અમરચંદ ચીમનભાઈ	,, ખીમચંદ સરૂપચંદ સંઘવી	૨૫	૨૦૦૭	આ વિજ્ઞાનસૂરીશ્વરજી
૯	,, ધર્માનંદવિજયજી	,, ફતેહચંદ ચીમનલાલ	,, હીરાચંદ મલુકચંદ	૨૧	૨૦૦૭	આ પ્રેમસૂરીશ્વરજી
૧૦	,, જયશેખર વિજયજી	,, જયંતીલાલ ચીમનભાઈ	,, ,	૨૦	૨૦૦૭	,, ,,
૧૧	,, રાજહંસવિજયજી	,, રજનીકાન્ત ચંપકભાઈ	,, નવલચંદ દીપચંદ	૧૬	૨૦૦૯	,, ,,
૧૨	,, પ્રસન્નચંદ્ર વિજયજી	,, ચીમનભાઇ ખીમચંદ	,, ખીમચંદ સરૂપચંદ સંઘવી	૬૪	૨૦૧૪	આ વિજ્ઞાનસૂરીશ્વરજી

—: શ્રી વીશાશ્રીમાલી (સુરતી) જ્ઞાતિ સાધ્વી–સંખ્યા :—

અનુક્રમ	દીક્ષાનું નામ	દીક્ષા લેનારનું નામ	કુટુંબના મુખ્ય પુરુષનું નામ	દીક્ષા ઉંમર	દીક્ષા સંવત	સઘાડાના મુખ્ય આજ્ઞાવર્તી
૧	પૂ. મણીશ્રીજી				૧૯૮૫ પહેલાં	
૨	પૂ. સુવ્રતાશ્રીજી	શ્રી સુભદ્રાબેન ઝવેરચંદ	શ્રી નગીનભાઈ પરસોતમભાઈ	૧૭	૧૯૮૫	આ વિજયલબ્ધિ સૂરીશ્વરજી
૩	,, અંજનાશ્રીજી	,, ગજરાબેન ઠાકોરભાઈ	,, ઠાકોરભાઈ નાનચંદ	૪૫	૧૯૮૫	,, ,,
૪	,, હંસશ્રીજી	,, ગુલાબબેન રૂપચંદ	,, ખીમચંદ કલ્યાણચંદ જરીવાળા	૪૦	૧૯૮૬	આ સાગરાનંદ સૂરીશ્વરજી
૫	,, સુમિત્રાજી	,, રતનબેન હેમચંદ	,, મૂલચંદ ભાઈચંદ	૪૫	૧૯૮૮	,, ,,
૬	,, ઉમંગશ્રીજી	,, વિલાસબેન જેચંદભાઈ	,, હેમચંદ નેમચંદ	૨૪	૧૯૮૯	આ વિજયલબ્ધિ સૂરીશ્વરજી

અનુ-ક્રમ	દીક્ષાનું નામ	દીક્ષા લેનારનું નામ	કુટુંબના મુખ્ય પુરુષનું નામ	દીક્ષા ઉંમર	દીક્ષા સંવત	સંઘાડાના મુખ્ય આજ્ઞાવર્તી
૭	શ્રી ત્રૈલોક્ય પ્રભાશ્રીજી	,, ચંદ્રાવતીબેન ઝવેરચંદ	,, ઝવેરભાઈ અમીચંદ	૩૫	૧૯૯૬	આ. સાગરાનંદ સૂરીશ્વરજી
૮	,, સદ્ગુણાશ્રીજી	,, સુભદ્રાબેન છોટુભાઈ	,, હીરાચંદ મલુકચંદ	૨૦	૨૦૦૦	,, ,,
૯	,, ધ્વજપ્રભાશ્રીજી	,, લીલાવંતીબેન મોતીચંદ	,, દયાચંદ પાનાચંદ	૪૬	૨૦૦૨	આ. વિજયલબ્ધિ-સૂરીશ્વરજી
૧૦	,, આત્મપ્રભાશ્રીજી	,, નિર્મલાબેન ચુનીલાલ	,, ચુનીલાલ વીરચંદ	૨૦	૨૦૦૪	,, ,,
૧૧	,, દિવ્યપ્રભાશ્રીજી	,, કાન્તાબેન ચુનીલાલ	,, ચુનીલાલ વીરચંદ	૧૮	૨૦૦૪	,, ,,
૧૨	,, હર્ષપ્રભાશ્રીજી	,, જશવંતી ચંપકલાલ	,, નવલચંદ દીપચંદ	૧૮	૨૦૦૫	,, ,,
૧૩	,, રક્ષાશ્રીજી	,, પુષ્પાબેન હીરાભાઈ	,, હીરાભાઈ ઘેલાભાઈ	૨૦	૨૦૦૫	આ. સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી
૧૪	,, કીર્તિશ્રીજી	,, કુસુમબેન જ઼ભુભાઈ	,, મગનલાલ દેવચંદ	૨૦	૨૦૦૫	
૧૫	શ્રી પ્રિયંકરાશ્રીજી	શ્રી કુસુમબેન સુંદરલાલ	શ્રી ઉત્તમચંદ કાશાભાઈ	૨૭	૨૦૦૭	આ. સાગરાનંદ-સૂરીશ્વરજી
૧૬	,, જિનેન્દ્રશ્રીજી	,, કાન્તાબેન બાપુભાઈ	,, ઉત્તમચંદ રૂપચંદ	૧૮	૨૦૦૮	આ. લબ્ધિસૂરી-શ્વરજી
૧૭	,, નયાનંદશ્રીજી	,, રમીલાબેન ચીમનલાલ	,, હીરાચંદ મલુકચંદ	૨૦	૨૦૦૭	આ. સિદ્ધીસૂરી-શ્વરજી
૧૮	,, જયાનંદશ્રીજી	,, જયવંતીબેન ચીમનલાલ	,, ,, ,,	૧૨	૨૦૦૭	,, ,,
૧૯	,, મધુરકલાશ્રીજી	,, કાન્તાબેન છોટુભાઈ	,, ,, ,,	૧૮	૨૦૦૯	,, ,,
૨૦	,, મહાનંદશ્રીજી	,, મોતીકોરબેન ચીમનભાઈ	,, ,, ,,	૫૨	૨૦૧૦	,, ,,
૨૧	,, કીર્તિસેવાશ્રીજી	,, કોકિલાબેન ચીમનભાઈ	,, ,, ,,	૧૮	૨૦૧૦	,, ,,
૨૨	,, જયસેવાશ્રીજી	,, જયાબેન ચીમનભાઈ	,, ,, ,,	૧૬	૨૦૧૦	,, ,,
૨૩	,, પ્રદ્યાતાશ્રીજી	,, પ્રમીલાબેન ખીમચંદ	,, ખીમચંદ ચુનીલાલ	૧૯	૨૦૧૧	આ. સાગરાનંદ-સૂરીશ્વરજી

અનુ ક્રમ	દીક્ષાનું નામ	દીક્ષા લેનારનું નામ	કુટુંબના મુખ્ય પુરુષનું નામ	દીક્ષા ઉમર	દીક્ષા સંવત	સંઘાડાના મુખ્ય આજ્ઞાવર્તી
૧૩	,, શુભંકરાશ્રીજી	,, સુલોચના પ્રેમચંદ	શ્રી પ્રેમચંદ સવાઈચંદ	૧૩	૨૦૦૮	આ. લબ્ધિ સુરીશ્વરજી
૧૪	,, જયંતપ્રભાશ્રીજી	,, વીણાબેન બાલુભાઈ	,, બાલુભાઈ ઉત્તમચંદ	૧૬	૨૦૧૧	આ વલ્લભ સુરીશ્વરજી
૧૫	,, વિનયધર્મશ્રીજી	,, વાસતી પ્રેમચદ	,, પ્રેમચંદ નાનાભાઈ	૧૯	૨૦૧૨	આ. સાગરાનન્દસૂરીશ્વરજી
૧૬	,, પ્રિયધર્મશ્રીજી	,, પ્રેમલતા પ્રેમચંદ	,, પ્રેમચંદ નાનાભાઈ	૧૭	૨૦૧૨	,,

—: શ્રી દશાઓસવાલ નાણાવટી (સુરતી) જ્ઞાતિ સાધુસંખ્યા :—

૧	પં. નીતિવિજયજી		શ્રી નારણદાસ મછરૂવાળા		૧૯૧૩	શ્રી મણીવિજયજી ગણીના ગુરુ
૨	શ્રી સિદ્ધિવિજયજી મુન્શી	,, સરૂપભાઈ તારાચંદ	,, તારાચદ ભુખણદાસ	૪૦	૧૯૫૦ પહેલાં	
૩	,, મોતીસાગરજી	,, નાથુભાઈ ડાહ્યાભાઈ	,, ડાહ્યાભાઈ		,,	
૪	,, ચરણવિજયજી	,, ચંદુલાલ તલકચદ	,, તલકચદ નેમચદ તબોલી	૨૫	૧૯૮૪	આ પ્રેમસૂરીશ્વ-જી
૫	,, પૂર્ણાનંદવિજયજી	,, જગદીશ કીકાભાઈ	,, કીકાભાઈ છગનલાલ	૨૫	૨૦૦૪	શ્રી પૂર્ણાનંદ વિજયજી

—: સાધ્વીસમુદાય :—

૧	,, ઉત્તમશ્રીજી	,, ઉજમબેન અમરચંદ	,, અમરચદ વખતચદ		૧૯૫૦ પહેલાં	
૨	,, ચતુરશ્રીજી	,, નવલબેન તુલસીદાસ	,, તુલસીદાસ મોતીચદ		,,	
૩	,, યોગશ્રીજી	,, મણીબેન સરૂપભાઈ	,, તારાચદ ભુખણદાસ	૩૮	,,	
૪	,, સુભદ્રાશ્રીજી	,, તેજકોરબેન કીકાભાઈ	,, કીકાભાઈ કલાણચંદ	૨૩	૧૯૫૭	
૫	,, મગળશ્રીજી	,, મંગલાબેન નવલચદ	,, ઘેલાભાઈ અમન્ચદ ટોપીવાળા	૨૫	૧૯૭૯	

—: શ્રી લાડવા શ્રીમાળી (હરિપુરા) જ્ઞાતિ સાધુસંખ્યા :—

૧	શ્રી શાંતિપ્રભવિજયજી	શ્રી ગુલાબચંદ નાથુભાઈ	શ્રી નાથુભાઈ	૬૫	૧૯૯૭	આ. દર્શન-સૂરીશ્વરજી

સાધ્વીસમુદાય

૧	શ્રી પ્રમોદશ્રીજી	શ્રી ચદીબેન વજેચદ	શ્રી વજેચદ લાલચંદ	૭૧	૧૯૭૭	આ. સિદ્ધિ સૂરીશ્વરજી
૨	,, તરુણપ્રભાશ્રીજી	,, તનમનબેન નાનચદ	,, નાનચદ કીકાભાઈ	૩૮	૨૦૦૨	આ. કેશર સૂરીશ્વરજી
૩	,, સુલસાશ્રીજી	,, સવીતાબેન તારાચદ	,, તારાચદ કીકાભાઈ	૬૦	૨૦૦૪	,,
૪	,, મનોહરશ્રીજી	,, મધુબેન ઠાકોરભાઈ	,, ઠાકોરદાસ નગીનદાસ કપ્પુવા	૩૦	૨૦૦૪	શ્રી ભક્તિસૂરીશ્વરજી

શ્રી દશાશ્રીમાળી-છાપરિયા શેરી (અમદાવાદી) સાધુસંખ્યા

અનુક્રમ	દીક્ષાનું નામ	દીક્ષા લેનાર નામનું	કુટુંબના મુખ્ય પુરુષનું નામ	દીક્ષા ઉમર	દીક્ષા સંવત	સંઘાડાના મુખ્ય આજ્ઞાવર્તી
૧	શ્રી વિશાલવિજયજી	શ્રી કીકાભાઈ ચીમનલાલ	શ્રી ચીમનલાલ ધરમચંદ	૫૦	૨૦૦૬	આ. નીતિસૂરીશ્વરજી
૨	,, સદાનંદવિજયજી	,, હીરાલાલ કાળિદાસ	,, કાળિદાસ રતનચંદ	૫૦	૨૦૦૭	આ. પ્રેમસૂરીશ્વરજી
૩	,, હીરણ્યપ્રભવિજયજી	,, ભુપેન્દ્રકુમાર બાપુજી	,, બાપુભાઈ પરસોતમદાસ	૧૯	૨૦૦૩	,,
૪	,, નંદીઘોષસાગરજી	,, નટવરલાલ હરકીશનદાસ	,, હરકીશનદાસ કલાણદાસ	૨૯	૨૦૦૮	આ. સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી

—: સાધ્વીસંખ્યા :—

અનુક્રમ	દીક્ષાનું નામ	દીક્ષા લેનાર નામનું	કુટુંબના મુખ્ય પુરુષનું નામ	દીક્ષા ઉમર	દીક્ષા સંવત	સંઘાડાના મુખ્ય આજ્ઞાવર્તી
૧	શ્રી કલ્યાણશ્રીજી	શ્રી કાન્તાબેન ઠાકોરદાસ	શ્રી ઠાકોરદાસ જેચંદભાઈ	૩૦	૧૯૬૪	આ. સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી
૨	,, સ્થાનકવાસીમાં દીક્ષા લીધી છે.	,, પાર્વતીબેન સાંકરચંદ	,, સાંકરચંદ ઝવેરચંદ	૩૫	૧૯૯૪	
૩	,, મહીમાશ્રીજી	,, મોંઘીબેન છોટાલાલ	,, છોટાલાલ ચુનીલાલ	૫૫	૧૯૯૯	આ. સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી
૪	,, પ્રિયલતાશ્રીજી	,, વીરમતી બાબુભાઈ	,, બાબુભાઈ કલાણચંદ	૧૯	૨૦૦૧	,,
૫	,, હેમપ્રભાશ્રીજી	,, ઇંદીરાબેન પ્રેમચંદ	,, પ્રેમચંદ કસ્તુરચંદ	૧૮	૨૦૦૨	,,
૬	,, મૃગેંદ્રશ્રીજી	,, વિમળાબેન રતિલાલ	,, રતિલાલ કસ્તુરચંદ	૫૦	૨૦૦૪	આ. નંતિસૂરીશ્વરજી
૭	,, ત્રૈલોક્યપ્રભાશ્રીજી	,, નયનબાળા મણીલાલ	,, મણીલાલ મગનલાલ	૨૦	૨૦૦૮	આ. સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી

—: શ્રી દશાશ્રીમાળી (વોરાશાત) સાધ્વીસંખ્યા :—

અનુક્રમ	દીક્ષાનું નામ	દીક્ષા લેનાર નામનું	કુટુંબના મુખ્ય પુરુષનું નામ	દીક્ષા ઉમર	દીક્ષા સંવત	સંઘાડાના મુખ્ય આજ્ઞાવર્તી
૧	શ્રી હેમશ્રીજી	શ્રી કમળાબેન કલાણચંદ	શ્રી કલાણચંદ નારણભાઈ	૪૦	૧૯૫૨	શ્રી મોહનલાલજી મહારાજ
૨	,, સુજાતાશ્રીજી	,, સુશીલાબેન સુરચંદ	,, સુરચંદ હીરાચંદ	૨૫	૨૦૧૧	આ. સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી
૩	,, ચંદ્રપૂર્ણાશ્રીજી	,, જયા ઇચ્છુભાઈ	,, ઇચ્છુભાઈ નેમચંદ	૨૦	૨૦૧૪	આ. સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી

:— શ્રી દશાશ્રીમાળી (ઈડરિયા) સાધ્વીસંખ્યા :—

અનુક્રમ	દીક્ષાનું નામ	દીક્ષા લેનાર નામનું	કુટુંબના મુખ્ય પુરુષનું નામ	દીક્ષા ઉમર	દીક્ષા સંવત	સંઘાડાના મુખ્ય આજ્ઞાવર્તી
૧	શ્રી સૌભાગ્યશ્રીજી	શ્રી શિવકોરબેન રૂપચંદ	શ્રી રૂપચંદ પાનાચંદ	૧૨	૧૯૬૦	શ્રી મોહનલાલજી
૨	,, લલીનાશ્રીજી	,, કમલાબેન જેચંદભાઈ	,, જેચંદભાઈ ઝવેરચંદ	૩૦	૧૯૮૧	,,

—: શ્રી વીશાશ્રીમાલી (ગાહીલવાડી) જ્ઞાતિ સાધુસંખ્યા :—

અનુ-ક્રમ	દીક્ષાનું નામ	દીક્ષા લનારનું નામ	કુટુંબના મુખ્ય પુરુષનું નામ	દીક્ષા ઉમર	દીક્ષા સવત	સઘાડાના મુખ્ય આજ્ઞાવર્તી
૧	શ્રીદેવસાગરજી	શ્રી દેવચદભાઈ પરરસોતદાસ	શ્રી પરસોતમદાસ દોસી ગોપીપુરા	૫૧	૧૯૮૧	આ સાગરચદ્ર સૂરિજી
૨	આ શ્રી હેમ સાગરજી	,, હીરાચદ દેવચદ	,, દેવચદ પરસોતમદાસ		૧૯૮૪	,, ,,
૩	શ્રી અમરચદ્ર સાગરજી	, અમરચદ દેવચદ	,, ,, ,,		૧૯૮૪	,, ,,
૪	,, અભિનદન સાગરજી	,, લખમીચદ ખેચરદાસ	, ખેચરદાસ માણેકચદ	૪૬	૨૦૦૭	,, ,,

—: સાધ્વીસમુદાય :—

૧	,, ધર્મપ્રભાશ્રીજી	,, રસીલા બાવચદ	,, બાવચદ ઝવેરચદ વડાચૌટા	૧૯	૨૦૧૪	આ મોહનસૂરિજી

—: શ્રી દશાશ્રીમાલી (ઝાલાવાડી) સાધુસંખ્યા :—

૧	,, સિદ્ધિચદ્ર વિજયજી	,, ગોવીંદજી કસ્તુરચદ	,, કસ્તુરચદ રતનશી ગોપીપુરા	૫૦	૨૦૦૭	આ વિજ્ઞાનસૂરિજી

—. શ્રી વીશાપોરવાડ (મારવાડી) જ્ઞાતિ સાધ્વીસંખ્યા :—

અનુ ક્રમ	દીક્ષા નામ	દીક્ષા લેનારનું નામ	કુટુંબના મુખ્ય પુરુષનું નામ	દીક્ષા ઉમર	દીક્ષા સવત	સઘાડાના મુખ્ય પુરુષનું નામ
૧	શ્રી રજનશ્રીજી	,, રતનબેન રણછોડજી	, રણછોડભાઈ દેનાજી સગરામપુરા	૫૦	૧૯૭૮	આ કમળવિજયજી
૨	,, દર્શનશ્રીજી	,, ડાહીબેન જીવણભાઈ	,, જીવણભાઈ દેવાજી સગરામપુરા	૫૦	૧૯૮૫	આ સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી
૩	,, રમણીકશ્રીજી	,, રૂખમણીબેન	,, ડાહ્યાભાઈ ચતરાજી સગરામપુરા	૩૫	૧૯૯૭	શ્રી મોહનલાલજી મહારાજ
૪	,, કનકપ્રભાશ્રીજી	,, કમળાબેન	, રણછોડ ગુલાબચદ	૩૫	૨૦૦૦	પહેલાં
૫	,, ગુણશ્રીજી	,, ગુલાબબેન	,, વીરચદ શામજી નવાપુરા	૫૦	૧૯૮૫	,, મોહનલાલજી મહારાજ
૬		,, ગજરાબેન	,, છગનલાલ ફકીરચદ સગરામપુરા	૪૨	૧૯૯૭	
૭	શ્રી વિનોદશ્રીજી	,, સુરજબેન નાનચદ	,, નાનચદ પ્રેમચદ		૧૯૯૫	
૮	,, જયતશ્રીજી	,, જીવોહરબેન	,, છગનલાલ ઝવેરચદ નવાપુરા	૫૫	૧૯૯૫	આ સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી
૯	,, કનકપ્રભાશ્રીજી	,, કુંવરબેન પાનાજી	,, થાનાજી સગરામપુરા		૨૦૦૦	

—: સાધુસંખ્યા :—

અનુક્રમ	દીક્ષાનું નામ	દીક્ષા લેનારનું નામ	કુટુંબના મુખ્ય પુરુષનું નામ	દીક્ષા ઉંમર	દીક્ષા સંવત	સંઘાડાના મુખ્ય આજ્ઞાવર્તી
૧	શ્રી સુમતિવિજયજી	,, ધનજીભાઈ નાયચંદ	,, રાયચંદ મેઘાજી	૪૫	૧૯૯૦ પહેલાં	આ સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી
૨	પ. પ્રવીણવિજયજી	,, છગનભાઈ ગુલાબચંદ	,, ગુલાબચંદ જગાજી	૩૫	૧૯૮૩	આ લબ્ધિસૂરીશ્વરજી
૩	શ્રી વિજયચંદ્ર વિજયજી	,, બાપુભાઈ લલ્લુભાઈ	,, લલ્લુભાઈ રતનચંદ	૪૦	૨૦૦૪	આ નેમિસૂરીશ્વરજી
૪	,, નરેશસાગરજી	,, હરજીભાઈ ગેમાજી	,, ગેમાજી મોતીજી	૫૯	૨૦૦૩	આ સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી
૫	,, નંદનસાગરજી	,, લખમીચંદ ગુલાબચંદ	,, ગુલાબચંદ મોતીજી	૫૯	૨૦૦૩	,, ,,
૬	,, પ. કુમુદચંદ્ર વિજયજી	,, છગનલાલ	,, છગનલાલ ફકીરચંદ	૪૫	૧૯૯૭	આ વિજ્ઞાનસૂરીશ્વરજી
૭	,, નાગેન્દ્રસાગરજી	,, કાન્તિલાલ ડાહ્યાભાઈ	,, ડાહ્યાભાઈ	૩૦	૨૦૦૪	આ સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી

શ્રી વીશાઓસવાલ (મારવાડી) સાધુસંખ્યા

અનુક્રમ	દીક્ષાનું નામ	દીક્ષા લેનારનું નામ	કુટુંબના મુખ્ય પુરુષનું નામ	દીક્ષા ઉંમર	દીક્ષા સંવત	સંઘાડાના મુખ્ય આજ્ઞાવર્તી
૧	શ્રી અમૃતસાગરજી	શ્રી ખીમચંદ હાંસાજી	શ્રી હાંસાજી જેઠાજી	૨૦	૧૯૭૮	શ્રી સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી
૨	,, પ. નિપુણમુનિજી	,, નવનચંદજી	,, ખેતાજી ખરતાજી	૨૪	૧૯૮૪	શ્રી મોહનલાલજી
૩	,, ચિદાનંદવિજયજી	, ચીમનલાલ હીરાચંદ	, હીરાચંદ હાંસાજી	૩૦	૨૦૦૩	,,
૪	,, મુગેન્દ્રમુનિજી	,, મહેન્દ્રકુમાર ચીમનલાલ ,,	,	૯	૨૦૦૩	,,

સાધ્વીસંખ્યા

અનુક્રમ	દીક્ષાનું નામ	દીક્ષા લેનારનું નામ	કુટુંબના મુખ્ય પુરુષનું નામ	દીક્ષા ઉંમર	દીક્ષા સંવત	સંઘાડાના મુખ્ય આજ્ઞાવર્તી
૧	શ્રી વીનીતાશ્રીજી	,, શ્રી ગજરાબેન ચીમનલાલ	શ્રી હીરાચંદ હાંસાજી	૨૮	૨૦૦૩	આ લબ્ધિસૂરીશ્વરજી

અજિત–શાંતિ–સ્તવ–વાચના
ઉર્ફે રચનાની શૈલી

★ લેખક : શાહ ગોરધનભાઈ વીરચંદ : મુંબઈ ★

મુંબઈ–ગુજરાતી સાહિત્ય–પરિષદની એક બેઠક વખતે પ્રો. બર્વેએ 'શાર્દુલ વિક્રિડિત' છંદને કલ્યાણ રાગમાં ગાયો. શ્રી નરસિંહરાવ દીવેટિયાએ પાસે બેઠેલા એક એમ. એ થયેલા વિદ્વાનને પૂછ્યું 'આ કયો રાગ ગાયો?' ઉત્તર મળ્યો 'શાર્દુલ વિક્રિડિત!' આમાં કેવી ગેરસમજ હતી તેનું નિરાકરણ શ્રી દીવેટિયા કરે છે.

આવી જ જાતની ગેરસમજ આપણી પ્રતિક્રમણ–ક્રિયા અંગેના સૂત્રોમાં ચાલતી આવી છે એ સૂત્રોમાંના ગદ્યપદ્ય વિભાગનાંના કોઈ અજ્ઞાની આપણને સાચી માહિતી નથી, તેમ તે માટે કોઈ જાગૃતિ નથી એટલે શબ્દોને ગમે તેમ ગોખી, ફાવે તેમ ઉચ્ચારીએ છીએ ગદ્યને પદ્યનું રૂપ આપી અને પદ્યને ગદ્યનું યા રાગનું રૂપ આપી ઉચ્ચાર–બંધારણના સુશ્લિષ્ટ નિયમનો ભંગ કરી આપણે કોઈ મહાસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાનો ગર્વ અનુભવીએ છીએ પણ તજ્જન્ય શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ જો આપણે કરીએ તો પોતાની વાસ્તવિકતાની પ્રતીતિ આપ મેળે થઈ જાય અને ગર્વ ઓગળી જાય!

અમેળ રચના એ ગદ્ય અને મેળબદ્ધ રચના એ પદ્ય, આ વ્યાખ્યા છંદશાસ્ત્રના અસાધારણ વિદ્વાન સ્વ શ્રી કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવે એલ્ફિન્સ્ટન કોલેજમાંની ઠક્કર વ્યાખ્યાનમાળાના આશ્રયે આપેલાં "પદ્ય રચનાની ઐતિહાસિક સમાલોચના" નામનાં વ્યાખ્યાનો જે પુસ્તકાકારે છપાયાં છે, તેમાં કરી છે. અને ગદ્ય લાગતી પંક્તિઓ અસલમાં કેવી પદ્ય રૂપે છે, તે પણ આ પીઠ પંક્તિ દાખવા દલીલોથી સમજાવ્યું છે

પદ્યનો ઉપયોગ, વિષયને સંક્ષિપ્તમાં ઘટાવવા તથા તેમાંના યમકાદિ કારણોને લઈ મુખપાઠ કરવામાં સુગમતા હોવાથી દરેક જાતના લખાણો માટે તેના લેખકો કરતા આવ્યા છે પણ કાવ્યરચના માટે—તેમાં કાવ્યત્વના ગુણો લાવવા માટે—પદ્યનો જ આશ્રય મુખ્ય છે આમ છતાં ગદ્યને પણ કોઈ કોઈ વખત પસંદગી મળે છે અને તેનો દાખલો બાણભટ્ટની કાદમ્બરી જાણીતો છે અને સંગીતને પણ આ સ્થાન માફક છે જયદેવ કવિનું ગીત–ગોવીંદ એ પંક્તિનું કાવ્ય છે અને જેનું રસપાન શ્રી કેશવલાલ ધ્રુવ જેવા રસજ્ઞ કવિએ એ કૃતિને ગૂજરાતીમાં અનુવાદિત કરી કરાવ્યું છે

અજિત–શાંતિ–સ્તવ એ એક પદ્ય કાવ્ય કૃતિ હોઈ તે વિવિધ છંદોમાં વિભક્ત થયેલી છે કર્તાએ સ્તવમાં છંદનાં નામો આપેલાં છે. પણ પઠનપાઠન કરવાવાળા અને બોલનારાઓ આ વસ્તુસ્થિતિ ન સમજતાં અજ્ઞાન તથા અવગણનાથી આ પદ્યોને મનસ્વીપણે તે તે પદ્યોનાં નામોને તેમાં ભેળવીને–ઉચ્ચારી ગાહા, સિલોગો, વેઢ્ઢઓ, રયણમાલા વગેરે વગેરે અનેક છંદોના ભડાગ રૂપ તેની સમૃદ્ધિનો, તેમાંના અર્થનો, શબ્દ 'માધુર્ય'નો, 'પદલાલિત્યનો, રસપ્રવાહનો અને રમણીય રૂપનો નાશ કરે છે ત્યારે સમજદારના હૃદયને આઘાત થયા સિવાય રહેતો નથી.

શબ્દોના લઘુ, ગુરુ ઉચ્ચાર પૂર્વક નિયત યતિ (વિશ્રામ) સ્થાનવાળી રચના તે છંદ અને સા, રિ, ગ, મ, પ, ધ, નિ આ સાત સ્વરોને લંબાવવા ટૂંકાવવાથી બનતી રચનાન્તે રાગ આ રીતે આ બે વચ્ચેનો ભેદ નહિ સમજવાનું આ પરિણામ છે.

છંદોના ઉચ્ચારણ વખતે છંદનું નામ બોલવામાં આવે તો જો તે અક્ષર-મેળ છંદ હોય તો અક્ષરો વધે છે અને માત્રા-મેળ હોય તો માત્રાઓ વધે છે. આથી છંદોભંગ થાય છે, ખોટે સ્થાને યત્ન પડે છે, અર્થમાં વિક્ષેપ કરે છે, રસક્ષતિના પ્રસંગો વારંવાર આડા આવી ઊભા રહે છે અને ઉચ્ચાર-શુદ્ધિ જે આનું મૂળ છે, તે સચવાતું નથી. આ દોષપરંપરાઓ સામાન્ય જન તો શું પણ જેઓ વિદ્વાનો છે તેમના લક્ષ ઉપર લાવવા છતાં તેઓના લક્ષમાં આવતી નથી.

આની પ્રતીતિ એ રીતે થઈ કે, આ વાત મેં એક સુજ્ઞ મુનિશ્રી આગળ પ્રસંગવશાત્ મૂકી. તેઓનો અભિપ્રાય થયો કે આચાર્યથી આદેશ થવો જોઈએ. આ ઉપરથી મેં સારા આગમાદિ શાસ્ત્રોના પંડિત અને સરળ પ્રકૃતિના તે વખતના ઉપાધ્યાયશ્રીને જિજ્ઞાસા ભાવે આ વિષે પૂછ્યુ. શાંતિથી સાંભળી તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે, 'અજિત-શાંતિ-સ્તવ એ મંત્રમય રચના છે. એટલે આ નામો મંત્રમય કેમ ના હોય?' એક બહુશ્રુત અગ્રગણ્ય આચાર્ય આગળ આ વાત કાઢી તો તેમનું કહેવું થયુ કે, 'જે રૂઢ થયું છે તે યથાવત્ જ રહેવું જોઈએ.' એટલે મે કહ્યુ કે, 'જે તે સ્થિતિમાં પડી રહેવું તે જડતા છે, તો તમો નાક, કાન કાપી બીજે ચોટાડો તે સુધારો ના કહેવાય?' કેટલાકોએ જેઓ તેમાં પારગત છે, તેઓએ જે છે તે બરાબર છે એમ ભારપૂર્વક કહ્યું. એક આચાર્ય છંદ એ રાગ જ છે બીજું શું છે? એમ એક પાસે બેઠેલા ભાઈ સામું જોઈ બોલ્યા. તે ભાઈ મારા સામું જોઈ હસવા લાગ્યા!

સ્વતંત્ર વિચાર કરી વસ્તુના યથાર્થ સ્વરૂપને તારવનાર વિદ્વાનો આ ઉપર શો પ્રકાશ પાડે છે તે જાણવાના હેતુથી જાણીતા પુરાતત્ત્વના વિદ્વાન આગળ આ વાત કાઢી, તો કહે, જે રૂઢી છે તે છે. આ વાતનું કાંઈ મહત્ત્વ નથી. છંદો, તેની માત્રાઓ, શબ્દો એ બધો ગણતરીનો વિષય છે, ગણિતાનુયોગ છે. આ સામે કહેવાનું કે સ્વ. શ્રી કેશવલાલ ધ્રુવે, કવિ કાળિદાસના વિક્રમોર્વશીય નાટકનુ 'પરાક્રમની પ્રસાદી' નામ આપી ગૂજરાતીમાં પરિવર્તન કર્યું છે, તેમાં કાળિદાસના દેશ, કાળના નિર્ણયની ગવેષણા કરતો જે નિબંધ જોડયો છે, તેમાં કાળિદાસના રઘુવંશ અને બુદ્ધ અશ્વઘોષના બુદ્ધ ચરિતમાંના અનુષ્ટુપની માત્રાઓ અંગે જે વિચારપરંપરા કાળિદાસના કાળ-નિર્ણય અંગે રજૂ કરી છે, તે આ માત્રાગણતરી પુરાતન શોધખોળ માટે કેટલું અગત્યનું સાધન હોઈ શકે છે તે તરફ લક્ષ પહોચાડવું જોઈએ. ટૂંકામાં મેં આ વિશે જાણીતા આચાર્યો, મુનિઓ સાથે વિચાર-વિનિમય કર્યો. ખુલાસો એમ મળ્યો કે જે રૂઢી છે તેમ ચાલવા દેવી એમાં માત્ર શ્રી ન્યા. ન્યા. મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી અપવાદ હોઈ મારા મતને અનુકૂળ વિચાર પ્રદર્શિત કર્યો કે હું વર્ષારંભે માંગલિક સંભળાવતાં અજિત-શાંતિ-સ્તવમાંના છંદોનાં નામ બાદ કરી તે સ્તોત્ર બોલું છું. વાચકોને અહીં યાદ દેવડાવવાની જરૂર છે કે મુનિશ્રી સસ્કૃત ભાષાના શ્રેષ્ઠ કવિ છે. ભાષા અને કાવ્ય તથા છંદશાસ્ત્રના અસાધારણ પંડિત શ્રી નરસિંહરાવ દીવેટિયાએ એમના સ્મરણ-મુકુરમાં એ મુનિશ્રીનું પ્રતિબિંબ ઝીલતાં એમના તરફથી તેમને મળેલી અધ્યાત્મતત્ત્વાવલોકની કૃતિમાંના કાવ્યત્વને પ્રતિબિંબિત કર્યું છે. તે ઉપર નજર નાખવાથી પુરવાર થશે.

હવે આપણે આપણા શાસ્ત્રો તરફ વળીએ. શ્રી વિશેષ આવશ્યક મહાભાષ્ય જે મહાશાસ્ત્ર છે, જેના રચયિતા શ્રીજિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણ છે, તેઓ શ્રુતાધિકારમાં છંદ શું છે? તેની શુદ્ધિનું મહત્ત્વ કેટલું છે? તે માટે જે કહે છે તે જુઓ:

अक्खर लंभेण समाऊण हिया होंति मईविसेसेहिं ।
तेऽवि य मई सिसेसे सुयनाणब्भंतरे जाण ॥ ગાથા. ૧૪૩ ॥

જેમ અંગ તે અંગની અભ્યંતર ગણાય છે તેમ શ્રુત પણ શ્રુતની અભ્યંતર જ કહેવાય છે. એ કારણથી **અભ્યંતર શબ્દ મૂળમાં ગ્રહણ કર્યો છે અથવા તો છંદોભંગ ન થાય તે માટે ગ્રહણ કર્યો છે.**

मन्ताइ नियमाणं पडिपुण्णं छंदसाऽऽवडन्येणं ।
ना करताइ सदोसं पुण्ण मुदताइ घोसेहि ॥ ગાથા ૮૫૬ ॥

" છંદવડે માત્રાદિ નિયત માનયુક્ત " હોય તે સત્રથી પરિપૂર્ણ – પૂર્વે શિક્ષાકાળે અધ્યાપકે કરેલા ઘોષયુક્તનો – શીખ્યા પછી પુનરાવૃત્તિ કરતાં પણ તેના જ ઘોષથી બોલે.

શ્રુતજ્ઞાનાધિકાર ગાથા ૯૯૯ નું વિવરણ:–૩૨ દોષ રહિત શ્રુત તે લક્ષણયુક્ત કહેવાય. તેમાં દોષ **૧૬મો એ કે જ્યાં આર્યાછંદનું પદ કહેવાનું હોય ત્યાં વૈતાલીયનું કહે તો અપદોષ.**

તો આપણે મનસ્વીપણે પદ્યોચ્ચારણ કેવી રીતે ઉચિત કોટીમાં ગણી શકાય? વસંતતિલકા વૃત્ત હોય અને તેની જાણ માટે વસંતતિલકા સાથે લખ્યું હોય તે પદ્યમાં ભેળવી બોલીએ તો તેનું કેવું હાસ્યજનક રૂપ પ્રગટ થાય! વિશેષ આવશ્યકમાંના ગણધરવાદના અનુવાદમાં પંડિત દલસુખભાઈ માલવણિયાએ શ્રીજિનભદ્રાચાર્યનો પરિચય આપતાં પુરાતત્ત્વવેત્તા શ્રીજિનવિજયજીની 'જીતકલ્પસૂત્ર'ની પ્રસ્તાવનામાંથી તેમના અભ્યાસનો ઉતારો આપ્યો છે, તેમાં તેમનામાં અનેક શાસ્ત્રો સાથે છંદશાસ્ત્રમાં અનુપમ પાંડિત્ય હોવાનું કહ્યું છે. વડોદરામાં રહેતા પંડિત શ્રી લાલચંદભાઈ આગળ બનેલી વાત કરતાં શ્રી સાગરાનંદસૂરિએ શોધેલી છંદાનુશાસનની છાપેલી પ્રત તેમણે મને બતાવી. છંદોનો શાસ્ત્રીય અભ્યાસ પરાપૂર્વથી થતો આવ્યો છે તે શ્રી યશોવિજયોપાધ્યાયની છંદ ચૂડામણિ ટીકા ઉપરથી પ્રસિદ્ધ થાય છે. તે પછીના શ્રીવિજયલક્ષ્મી-સૂરિના ભણેલા શાસ્ત્રોની નામાવલીમાં છંદશાસ્ત્રનું પણ નામ છે. શ્રીપદ્મવિજયગણિ, પંડિત વીરવિજયજી વગેરેની કૃતિઓમાં પણ તેમની છંદોમાં નિપુણતાની પ્રતીતિ થાય છે.

છંદો, તેનું બંધારણ અને ઉચ્ચારણ અંગે આધુનિક ઘણી ચર્ચાઓ થઈ છે. નવા નવા છંદપ્રયોગો થયા છે. શ્રી કેશવલાલ ધ્રુવે છઠ્ઠી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ – અમદાવાદની બેઠકમાં તેમણે રચેલા વનવેલી છંદને મોહક રીતે ઉચ્ચારી બતાવ્યો હતો. તેમણે પદ્યરચનાના પ્રકારની પુસ્તિકા લખી આ વિષયના જ્ઞાનમાં સારી પૂરતી કરી છે. શ્રી બલવંતરાય ઠાકોરે નવો પૃથ્વીછંદ વગેરે રચી લિરિક ઉર્મિકાવ્યની તેમને લખેલી ચોપડીમાં અભ્યાસપૂર્ણ ચર્ચા કરી છે. શ્રી મગનભાઈ પટેલે 'અભિજ્ઞાન શાકુંતલ' નાટકના અનુવાદમાં રચેલી ગીતિઓ ઉપર ચર્ચાપત્ર લખી અનાર્યે (તે અરદેશર ખબરદાર હોવા જોઈએ) જગાડેલી ચર્ચા, તે ઉપરથી ગીતિનું સ્વરૂપ શ્રી નરસિંહરાવે બહાર લાવવું અને ગુલબંકાવલી છંદસોનેટ; વળી મહાકવિ શ્રી નાનાલાલની અપદ્યાગદ્ય શૈલી; આ બધા ઉપર વિચાર કરીશું તો પદ્ય, તેનું બંધારણ અને ઉચ્ચારણની ખરી દિશાનું જ્ઞાન તેમાંથી પ્રાપ્ત થશે અને છંદ અને રાગ એક છે તે ભ્રમણા દૂર થશે.

આપણે આ પ્રમાણે ઉચ્ચારના નિયમની વાત કરીને હ્રસ્વ, દીર્ઘ, વર્ણોચ્ચાર–શુદ્ધિ શું છે? અને તેના ઉપર જે ખાસ લક્ષ આપવામાં આવ્યું છે, તેનું કારણ; તે જાણવા માટે મહર્ષિ શ્રી હરિભદ્રની યોગ-વિંશિકા અને તે ઉપરની ન્યાયાચાર્ય શ્રી યશોવિજયજીની ટીકામાં નજર કરીએ.

ગાથા ૨માં યોગના સ્થાન, વર્ણ, અર્થ, સાલંબન અને અનાલંબન આમ યોગના પાંચ ભેદ જોયા પછી

अरिहंत चेइयाण करेमि उस्सग्ग एवमाइय ।
सद्धा जुत्तस्स तहा होइ जहत्थ पयन्नाणं ॥ १० ॥

एय चउत्थालवण-जोगवओ पायम विवरीय तु ।
इयरेसिं ठाणाइसु, जत्त पराण परसेय ॥ ११ ॥

इह राउ कायवासिय पाय अहवा महामुसावाओ ।
ता अणुरूवाण चिय, कायव्वो एय विन्नासो ॥ १२ ॥

વ્યાખ્યા-(ટીકા) तथा तेन प्रकारेणोचार्यमाण स्वरसपन्मात्रादि शुद्ध स्फुट वर्णानुपूर्वी लक्षणेन-'यथार्थ' **अभ्रान्त पदज्ञान भवति, परिशुद्धपदोच्चारे दोपाभावे सति परिशुद्धपदज्ञानस्य** थावा सामग्री मात्राधीनत्वादितिभाव ॥ १० ॥ ...'इतरेषा' अर्थालम्बन योगाभाववतामेतच्चैत्यवन्दनसूत्रपदपरिज्ञान, 'स्थानादिपु यत्नावता' गुरुपदेशानुसारेण विशुद्धस्थानवर्णोद्यमपरायणानामर्थालम्बनयोगयोश्च तीव्रस्पृहावता 'पर' केवल श्रेय', अथालम्बनयोगाभावे वाचनाया प्रच्छनाया परावर्तनाया पाततत्पदपरिज्ञानस्यानुपेक्षाऽसंव-लितत्वेन "अनुपयोगोद्रव्यम्" ॥ ११ ॥ .... इहराटत्ति । 'इतरथा तु' अर्थालम्बनयोगाभाववता स्थानादि यत्नाभावे तु तद् चैत्यवदनानुष्ठान (આ એક દષ્ટાંત છે) 'कायवासितप्राय' सम्मूर्च्छनज प्रवृत्ति तुल्य कायचेष्टत प्राय .. यत एव स्थादि यत्नाभाव वतोऽनुष्ठाने महादोष ......॥ १२ ॥

(૧) કાયોત્સર્ગ, પર્યંકાસન, પદ્માસન આદિ સ્થાન કહેવાય છે (૨) પ્રત્યેક ક્રિયા આદિ સમયે જે સૂત્ર બોલવામાં આવે છે, અર્થાત વર્ણ યા શબ્દ તેને વર્ણ કહે છે અને (૩) અર્થ તે સૂત્રના અર્થનું જ્ઞાન **સ્વર** (ઉદાત્ત, અનુદાત્ત, સ્વરિત) સંપદા (વિશ્રાંતિસ્થાન) માત્રા (હ્રસ્વ, દીર્ઘ, પ્લુત) આદિના નિયમથી શુદ્ધ વર્ણોનું સ્પષ્ટ ઉચ્ચારણ એ વર્ણયોગ છે. જે વર્ણયોગનું ફલ યથાર્થ પદજ્ઞાન છે આ જ વાત ન્યાયાચાર્યે પોતાના જ્ઞાનસાર અષ્ટક ૨૭, યોગાષ્ટક શ્લોક ૧ થી ૮માં કહી છે એટલે જ્યારે કોઈ શ્રદ્ધાવાન વ્યક્તિ 'અરિહંત ચેઈયાણં કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં' ઈત્યાદિ ચૈત્યવંદન સૂત્રનો યથાવિધિ (શુદ્ધ) ઉચ્ચાર કરે છે ત્યારે તેના શુદ્ધ ઉચ્ચારથી સૂત્રના પદોનું યથાર્થ જ્ઞાન થાય છે (૧૦) એ યથાર્થ પદજ્ઞાન અર્થ તથા આલંબન યોગવાળાને ઘણું કરીને અવિપરિત (સાક્ષાત્ મોક્ષ આપવા) હોય છે તેમ અર્થ તથા આલંબન યોગરહિત કિંતુ **સ્થાનવર્ણ** યોગવાળાને કેવળ શ્રેય (પરંપરાએ) મોક્ષ દેવાવાળુ હોય છે (૧૧) જે વ્યક્તિ અર્થ, આલંબન, આ બે યોગથી શૂન્ય હોઈ સ્થાન તથા વર્ણયોગથી પણ શૂન્ય હોય તેનું અનુષ્ઠાન કાયિક ચેષ્ટામાત્ર – અર્થાત્ નિષ્ફળ છે.. (૧૨)

આટલા વિવેચન પછી નક્કી એ થશે કે પદોને મનસ્વીપણે ઉચ્ચારવા એ ખોટી – અજ્ઞાન મૂલક – રીત છે આ સ્થિતિને માન્ય – ચાલુ રાખવા કરતાં :

मुत्तूण लोगसन्न, उड्ढूण य साहु समयसब्भाव ।
सम्म पयट्टियव्व, बुहेण मइनिउण बुद्धि ए ॥ १६ ॥

ટીકા–'मुत्तूण' त्ति । मुक्त्वा । लोक सज्ञा । "लोक एव प्रमाण" इत्येव रूपा शास्त्रनिरपेक्षां मति 'उड्ढूणय'त्तिवोढा' શાસ્ત્રની પરવા ન કરતા મનાનુમનિક લોકપ્રવાહને પ્રમાણભૂત માનવી તે લોક સંજ્ઞા એવી લોકસંજ્ઞાને છોડી શાસ્ત્રના શુદ્ધ રહસ્યને સમજી વિચારશીલ લોકોએ અત્યંત સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી શુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ (યોગવિંશિકા કાર અને તેના ટીકાકાર)

— તો પછી —

यच्चासमजसमिह छन्द शब्दसमयार्थतो मयाभिहितम् ।
पुनापराधवत्तन्मर्षयितव्य बुधै सर्वम् ॥ ३१२ ॥

[જુઓ અનુસંધાન પાન ૭૮ પર]

જૈન ધર્મની વિશેષતા

લેખક : કેશવલાલ મો. શાહ એલએલ. બી. મુંબઈ

[શ્રી ધાર્મિક શિક્ષણસંઘ યોજિત વકૃત્વ-હરીફાઈમાં આ નિબંધના વક્તા શ્રી બાલચંદ્ર અમૃતલાલે ત્રીજું ઇનામ મેળવ્યું હતું.]

धम्मो मंगल मुक्किट्ठ अहिंसा संजमो तवो ।
देवावि तं नमसंति जस्स धम्मे सयामणो ॥

આ દુનિયામાં દરેક જીવ સુખ ઇચ્છે છે અને તે માટે દુઃખનિવારણ કરી ઇષ્ટપ્રાપ્તિ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. અનાદિકાળથી જીવમાત્રની આ પ્રવૃત્તિ અવિરત, અસ્ખલિત ગતિએ ચાલતી આવી છે. પરંતુ પ્રત્યેક જીવને આ સુખરૂપી ધ્યેય સિદ્ધ શી રીતે કરવું અને સાચું સુખ કયું તેનું જ્ઞાન ન હોવાથી પાંચ ઇંદ્રિયોના ૨૬ વિષયો પાછળ દીપકમાં પતંગિયું, કમળમાં ભ્રમર, કાગળની માયાવી હાથણી પાછળ કામવિહ્વળ બની આલિંગન લેવા દોડતો હાથી, મોરલીના નાદ પાછળ સાપ યા હરણિયું અને માછીમારની જાળમાં લટકતા મીઠાઈના ટુકડા પાછળ દોડતું માછલું; આ બધાની જેમ સુખની ભ્રાન્તિમાં દોડી છેવટે દારુણ દુઃખને ભેટે છે.

સાચું સુખ કયું ? શી રીતે મળે ? કોણે મેળવ્યું ?

સાચું સુખ તે જ કે જે આવ્યા પછી જાય નહિ. જેની પ્રાપ્તિ, ભોગવટો કે પરિણામમાં સુખ જ હોય. આવું અમર સુખ, અમર આત્મા જ મેળવી શકે. નહિ કે ક્ષણીક નાશવંત શરીર.

સુખ 'મંગલ'થી જ મળી શકે. મંગલ દુઃખનો નાશ કરી સુખને શીઘ્ર મેળવી આપે છે. અહિંસા, સંયમ અને તપથી સુશોભિત ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે અને તે પણ ૨×૨=૪, ૪×૪=૧૬, ૧૬×૧૬=૨૫૬ની જેમ ગુણોત્તર વૃદ્ધિ પામતું મંગલ. આવા ધર્મનું પાલન જેમ વધે તેમ સુખ પણ ગુણોત્તર દૃષ્ટિએ વધે અને દુઃખમાં સુરંગ સુરાય. આવો ધર્મ જેના હૃદયમાં વસ્યો તેને દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે. ઉપરનો "માંગલિક" શ્લોક એ જ જૈન ધર્મની સર્વોત્તમ વિશિષ્ટતા છે. આ છે જીવમાત્રની ધ્યેય સુખની, ખૂબ સહેલી અને શીઘ્ર સિદ્ધિ.

સાચા માર્ગના જ્ઞાન પછી, અનેક ભવોની આરાધના પછી, ઉન્નતિના પંથે આગળ વધતા જીવ આ અહિંસા, સંયમ અને તપના અવલંબનથી શુદ્ધ નિર્મળ આત્મા પરમાત્મા – રાગદ્વેષ રહિત તીર્થંકર પરમાત્મા—બન્યા અને ઉત્કૃષ્ટ અમર સુખ પ્રાપ્ત કર્યું અને જગતના જીવમાત્રને પોતાના જેવા સુખી અને સ્વતંત્ર બનાવવાની ભાવનાથી માર્ગ બતાવ્યો. આ છે જૈન ધર્મ, જ્યાં નથી નાત, જાત, બાળ, યુવાન, વૃદ્ધ, સ્ત્રી, પુરુષના ભેદભાવ.

પૂર્વપુરુષોએ કહ્યું તે જ સાચું હોય તેમ આ વૈજ્ઞાનિક જમાનામાં કેમ મનાય ? શી ખાતરી કે જૈન ધર્મના પ્રરૂપકોએ પોતાના જ ધર્મ પ્રત્યે પક્ષપાત-રાગ દાખવી પોતાના જ ધર્મનાં વખાણ કર્યાં નહિ હોય ?

શંકા બરાબર છે. જૈન ધર્મના પ્રરૂપકો રાગદ્વેષ રહિત હતા, વીતરાગ હતા અને સાધના દ્વારા મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યાય તથા કેવળજ્ઞાન—સર્વોત્કૃષ્ટ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી સર્વજ્ઞ બનેલા હતા. હાથમાં રહેલા

આમળાની જેમ સ્પષ્ટપણે જગતનું અવલોકન કરી નિષ્પક્ષ રીતે સકળ વિશ્વને સુખી કરવાની શુભ ભાવનાથી ધર્મ પ્રરૂપ્યો, તેથી ઉપરની શંકાને સ્થાન રહેતું નથી.

આમ છતાં વ્યવહારમાં બજારમાં સોનું ખરીદવા નીકળીએ ત્યારે તેને કસી, છેદી, તપાવીને બધી રીતે કસોટી કરીને ખરીદીએ છીએ જૈનધર્મ પણ શા માટે આ બધી કસોટીમાંથી પસાર ન થાય? સુવર્ણને સુવર્ણ કહેવા માત્રથી તે સુવર્ણ બની જતું નથી. પણ સુવર્ણ કસોટીમાંથી પસાર થાય તો જ તેને સુવર્ણ કહેવાય તેમ જૈન ધર્મ પણ વિધિપ્રતિષેધ વાક્યોરૂપ કસ, તેને અનુકુળ ક્રિયાઓ રૂપ છેદન, અને જીવનનું નિત્ય-અનિત્ય સ્વરૂપ સમજાવવા રૂપી તાપ; આ ત્રણે કસોટીમાંથી પસાર થાય છે અને તેથી જ જૈનધર્મ એ સૌથી મહાન યુક્તિમય અને વૈજ્ઞાનિક ધર્મ છે જ્યાં દરેક કાર્ય માટે કારણ હોય જ જ્યાં અંધશ્રદ્ધાને જરાપણ સ્થાન નથી

આ છે જૈનધર્મની મુખ્ય વિશિષ્ટતાઓ. હવે આપણે વિગતવાર તેની વિશિષ્ટતાઓ જોઈએ

અહિંસા:—જગતના તમામ ધર્મોએ અહિંસા સ્વીકારી છે, પણ તે નીતિરૂપે. "હું કોઈનું ખરાબ કરીશ તો તે મારું પણ ખરાબ કરશે' તે દષ્ટિથી અને તે પણ મર્યાદિત ક્ષેત્ર સુધી. જ્યારે જૈન ધર્મે અહિંસાને નિઃસ્વાર્થભાવે આવા ઉદાર કરુણભાવથી સ્વીકારી છે અને જૈન તીર્થંકરોની સર્વજ્ઞતા, પરિપૂર્ણ જ્ઞાનને લીધે અતિ સૂક્ષ્મતમ જીવવિજ્ઞાન પ્રરૂપાયુ. જ્યાં હિંસાનો નિષેધ કેવળ માનવ પૂરતો મર્યાદિત નથી પણ અતિ સૂક્ષ્મ નિગોદથી માંડી એકેન્દ્રિય (પૃથ્વી, પાણી વનસ્પતિ, વાયુ, અગ્નિ) પંચેન્દ્રિય (નારકી પશુ, દેવ, મનુષ્ય) સુધી વિધેયાત્મક અને નિષેધાત્મકરૂપે મન, વચન અને કાયાથી કરું નહિ, કરાવું નહિ અને કરનારને અનુમોદું નહિ આમ ત્રિકરણ યોગે પ્રસર્યો.

આ જીવવિજ્ઞાનને આજે આધુનિક વિજ્ઞાન પણ પૂરવાર કરતુ આવે છે જેથી હવે પ્રત્યક્ષરૂપે પણ જૈન તીર્થંકરોની સર્વજ્ઞતા પૂરવાર થતી જાય છે

આવો વ્યાપક કરુણાભાવ બીજે ક્યાંય જોવા મળશે? આવુ જીવન જીવવા માટે પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિરૂપ આદર્શ જીવવાની કળા બતાવી, અભક્ષ્ય-ભક્ષ્ય, પેયાપેય, કર્તવ્ય-અકર્તવ્યનો વિવેક બતાવ્યો અને આ અહિંસાને વ્યવહારુ બનાવી.

કર્મવાદ: "કાર્ય હોય ત્યાં કારણ હોવુ જ જોઈએ." Every effect have must a Cause" વિજ્ઞાનનો આ નિયમ જૈનદર્શને તો પહેલેથી જ સ્વીકાર્યો છે

જગતની અનેકવિધ વિચિત્રતાઓ દા ત–એક જ્ઞાની બુદ્ધિશાળી, બીજો મૂર્ખ; એક વસ્તુનું સ્વરૂપ તુરત જ જોઈ શકે, બીજામાં જરાપણ શ્રદ્ધા જ ન હોય; એક શ્રદ્ધા–ચારિત્રમાં ઊંચે જ પ્રગતિ કરતો હોય અને બીજો તેનાથી ઊલટી દિશામાં જ જાય; એકને સુખ કે દુઃખ બંનેમાં શાંતિ, બીજાને સુખ કે દુઃખમાં ભયંકર અશાંતિ; એક શ્રીમંત, સ્વરૂપો, સુમધુર કંઠવાળો, બીજો દીન–ગરીબ, રોગી કુરૂપી, કર્કશ કંઠવાળો, એક ઉચ્ચ કુટુંબમાં જન્મે બીજો નીચ કુળમાં જન્મે, એક લાંબુ આયુષ્ય ભોગવનાર બીજો બાળ કે યુવાવસ્થામાં જ મૃત્યુને ભેટનાર; એકનો જીવનમાર્ગ સરળ, બીજાને વારંવાર વિઘ્નો. આ બધી વિચિત્રતાઓનાં કારણો શું? જૈનદર્શને આનો જવાબ અનુક્રમે કર્મના આઠ પ્રકાર (૧) જ્ઞાનાવરણીય (૨) દર્શનાવરણીય (૩) વેદનીય (૪) મોહનીય (૫) નામ (૬) આયુ (૭) ગોત્ર (૮) અંતરાય અને તેની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ, સ્થિતિ, રસ, પ્રદેશ અને પ્રકૃતિ આ ચાર રીતે થતો આત્માનો બંધ આ કર્મવિજ્ઞાનથી સચોટ રીતે આપ્યો છે. આત્માને કર્મનો બંધ મનના પરિણામ પર–રાગદ્વેષ પર જ છે અને તેથી જ મનશુદ્ધિ પર ખુબ ભાર

મૂકયો છે. આનંદઘનજી મહારાજના કહેવા પ્રમાણે "મન સાધ્યું તેણે સઘળું સાધ્યું" તે સાચું જ છે. આ કર્મવિજ્ઞાનના જ્ઞાનથી માનવી પોતાના સુખદુઃખનો કર્તા પોતે જ છે, બીજા તો માત્ર નિમિત્ત માત્ર છે, એ સમજે છે. આથી વૈરભાવ નાશ પામે છે–મૈત્રીભાવ વૃદ્ધિ પામે છે. પુણ્યથી સુખ, પાપથી દુઃખ; આ સમજથી સુખી થવા માટે સદાચાર વધે છે, દુઃખથી બચવા દુરાચાર ઘટે છે. આર્ત, રૌદ્ર ધ્યાનથી બચવા આ લોકમાં પરમશાંતિ, સંતોષ અને પરલોકમાં દેવલોકનાં અને યાવત્ મોક્ષરૂપી સુખ મળે છે. અને આની પ્રાપ્તિ માટે નિરાશાવાદ દૂર થતાં પ્રચંડ પુરુષાર્થવાદ પ્રગટે છે.

ઈશ્વરદશાએ પહોંચતાં પહેલાં તેમના છેલ્લા ભવમાં તીર્થંકર પરમાત્માઓને પણ કર્મે છોડયાં નથી. ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના ભવમાં સંગીતના તાનમાં મસ્ત બનેલા શૈયા-પાલકોના કાનમાં સીસું રેડાવનારને પ્રભુ મહાવીરના ભવમાં કાનમાં ખીલા ઠોકયા "હે ઇંદ્ર! ચક્રવર્તી કે તીર્થંકર પણ આયુષ્યની એક પણ ક્ષણ વધારવાને સમર્થ નથી.' પ્રભુ મહાવીરના આ શબ્દો કર્મની કેવી નિષ્પક્ષતા પુરવાર કરે છે!

જગતનું સાચું સ્વરૂપદર્શન જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષરૂપી નવ તત્ત્વો તેમજ ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, પુદ્ગલ, જીવ અને કાળ રૂપી ષડ્દ્રવ્યોમાં મળે છે.

મોક્ષ એટલે શું? મોક્ષ એટલે, આત્માને પાપરૂપી લોખંડની બેડી, યા પુણ્યરૂપી સોનાની જંજીરમાંથી મુક્ત કરી શાશ્વત સુખ, જ્યાં નથી દેહ અને જન્મ, જરા, મરણરૂપી વિષયક, જંજીરોથી પૂર્ણ સ્વતંત્રતા અને અનંત જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્રમાં સ્વરૂપ રમણતા એક જ જેની વિશિષ્ટતા છે–તે પરમ શાંતિ.

ચૌદ ગુણસ્થાનકો:—પણ આવું સ્થાન મેળવવું શી રીતે? જૈન દર્શન માત્ર આદર્શ બતાવીને ચૂપ રહ્યું નથી પણ તેને સિદ્ધ કરવા વ્યવહારિક માર્ગો પણ બતાવ્યા છે. આત્માને મોક્ષરૂપી ધ્યેય સિદ્ધ કરવા ચૌદગુણસ્થાનકો રૂપી ચૌદ પગથિયાંવાળી સીડી જૈનદર્શને બતાવી છે. આત્માની ગુણયોગ્યતા વધતાં પાત્રતા વધે છે, અને તે મુજબ તે આગેકૂચ કરતો જાય છે. પ્રથમ ગુણસ્થાનકથી ચૌદમા ગુણસ્થાનકે પહોંચી તે નિર્મળ પરમાત્મા–સિદ્ધ બને છે.

ઈશ્વર:—જૈનદર્શનમાં સરમુખ્યતારશાહીને- ઈજારાને સ્થાન નથી. અહીં તો સંપૂર્ણ લોકશાહી–સમાજવાદ–સામ્યવાદ પ્રવર્તે છે. અને તેથી જ ઈશ્વરને અહીં કર્તા તરીકે સ્વીકાર્યો નથી. કારણ કે જો ઈશ્વર કર્તા હોય તો કર્તાનો કર્તા કોણ? કર્તૃત્વનું કારણ શું? એકને સુખી ને બીજાને દુ:ખી બનાવવામાં ઈશ્વરને શું પ્રયોજન? જો કુતૂહલ–રાગદ્વેષ બુદ્ધિ હોય તો તેને ઈશ્વર કહેવાય શી રીતે? આમ પ્રશ્નોની પરંપરા ઊઠે છે. અર્થાત્ ઈશ્વરનું કર્તૃત્વ વૈજ્ઞાનિક અને યુક્તિમય નથી.

દરેક જીવ સ્વપુરુષાર્થ દ્વારા કર્મમુક્ત થઈ સ્વયં ઈશ્વર બની શકે છે, એ જૈન ધર્મનો મુખ્ય સિદ્ધાંત છે. આથી જ જૈનદર્શનમાં ઈશ્વર એ માર્ગદર્શક ભોમિયો, પ્રેરક આત્માનો આદર્શ અરિસો છે. તેમના અવલંબનથી ગુણરાગથી સ્વયગુણ પ્રગટે અને આત્મા ઈશ્વર બને તે પૂરતી જ ભક્તિ છે.

આ ઉપરાંત જૈનસાહિત્યના (૧) કથાનુયોગ (૨) દ્રવ્યાનુયોગ (૩) ચરણ-કરણાનુયોગ (૪) ગણિતાનુયોગ પણ ખૂબ બુદ્ધિગમ્ય અને યુક્તિતર્ક સંમત છે.

જૈનધર્મની ત્રીજી મોટી વિશેષતા તેની વિશાળતા છે અને તે છે તેનો સ્યાદ્વાદ. સ્યાદ્વાદ એટલે વસ્તુના અનેક ધર્મોના પરસ્પર વિરોધ બતાવ્યા વિના સમન્વય કરી તેને અનેક અપેક્ષાઓથી જોવું તે. તેનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ સમજી શકાય તે માટે સાત આંધળા અને હાથી અને ઢાલની બે બાજુ આ બધા ઉદાહરણો પ્રખ્યાત છે.

સ્યાદ્વાદને લીધે જ જૈનદર્શન સાગર જેવું છે. જે જગતની અન્ય બધી દર્શનરૂપી નદીઓને પોતાનામાં

સમાવી શકે છે આ દૃષ્ટિબિંદુનો સ્વીકાર થાય તો વ્યક્તિ, કુટુંબ, સમાજ, રાષ્ટ્ર કે સમસ્ત વિશ્વમાંથી ક્લેશ, કંકાસ, ઝગડા, યુદ્ધ અદૃશ્ય થાય અશાંતિની હોળી હોલવાઈ જાય. અને રોગ શોક, ચિંતારૂપી દારુને કાયમનો દેશવટો હોય

જૈનદર્શનની વિશેષતા, વિશાળતા–ઉદારતા તેના ગુણાનુરાગ અને નહિ કે વ્યક્તિરાગ પર સર્વોત્કૃષ્ટ શીખરે પહોંચી છે અને તે ઉદારતા મહામંત્ર નવકારમાંથી મળે છે અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ આ પંચ પરમેષ્ઠિઓ ગુણને લીધે જ છે, નહિ કે વ્યક્તિને લીધે. ચંડાળ મેતારજ ગુણપ્રાપ્તિને લીધે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી સિદ્ધ બની શકે સ્ત્રી હોવા છતા મલ્લિકુંવરી તીર્થંકર બની શકે છે. ક્યાં છે આમાં ન્યાત, જાત કે લિંગના ભેદ?

જૈનધર્મમાં દેવ, ગુરુ, ધર્મની વ્યાખ્યા પણ જુઓ, દેવ તે જ કે જે:

सर्वज्ञो जितरागादि दोषस्त्रैलोक्य पुजित
यथास्थितार्थवादी च देवोऽर्हन् परमेश्वरः ॥

ભાષાંતર:—જે સર્વજ્ઞ છે, જેણે રાગાદિ દોષોને જીત્યા છે, જે ત્રણ લોકમાં પૂજાય છે, જે પદાર્થોને જેવા છે તેવા રૂપે કહે છે તે દેવ, 'અર્હત્' પરમેશ્વર કહેવાય છે.

ગુરુ તે જ કે જે:

महाव्रतधराधीरा भैक्षमात्रोपजीविनः ।
सामायिकस्था धर्मोपदेशका गुरवो मताः ॥

પંચમહાવ્રતધારી, ધીર, માત્ર ભિક્ષાથી જ નિર્વાહ કરનારા, સમભાવમાં સ્થિત, સાચા ધર્મના ઉપદેશક છે તેઓ જ ગુરુ કહેવાય.

ધર્મ તે જ કે જે—

दुर्गतिप्रपतत् प्राणिधारणा धर्म उच्यते ।
संयमादिदशविध सर्वज्ञोक्तो विमुक्तये ॥

દુર્ગતિમાં પડતા પ્રાણીને ધારણ કરે–બચાવે તે અને મોક્ષ પ્રાપ્તિ માટે સર્વજ્ઞોએ બતાવેલો સંયમાદિ દશ પ્રકારનો ધર્મ છે.

સાચો જૈન તે જ કે જેણે ભૂતકાળમાં વિષય–કષાયરૂપી આંતરશત્રુઓને હણ્યા છે, યા પ્રયત્ન કર્યો છે, યા આકાંક્ષા સેવી છે, યા વર્તમાનમાં તેવો પ્રયત્ન કરે છે, યા આકાંક્ષા સેવે છે, યા ભાવિમાં પ્રયત્ન કરવા મહેચ્છા સેવે છે

આ સર્વે વ્યાખ્યાઓમાં ગુણવત્તા એ એક જ પાગદીશી છે

શ્રાવક "અભંગદુવારા" રખેને કોઈ અતિથિ પાછો જાય ન તે લક્ષથી શ્રાવક બારણાં ખુલ્લાં રાખીને જમે, અતિ ગરમ ધોધી ચોપડેલી રોટલી અને વગર ફાટેલું વસ્ત્ર મળે એટલે શ્રાવક સંતોષ માને, કારણ કે 'પરિગ્રહ ત્યાં જ પાપ' જૈનદર્શનનો આ મુખ્ય સિદ્ધાંત કેટલો વ્યાપક અને કરુણાવાળો છે!

खामेमि सव्वजिवे सव्वे जिवा खमंतु मे ।
मित्ती मे सव्वभूएसु वेरं मज्झ न केणई ॥

[જુઓ અનુસંધાન પાન ૭૮ પર]

જૈન સાહિત્યના પ્રકાશનનોની મુખ્ય પ્રકાશક સંસ્થાઓની યાદી અને માહિતી

★ ★ ★

[નીચે જણાવેલી સંસ્થાઓ ઉપરાંત અનેક પ્રકાશન સંસ્થાઓ અને સીરીઝ અસ્તિત્વમાં હશે. અમારી જાણમાં જેટલી જેટલી સંસ્થાઓ છે તેના નામો નીચે રજૂ કરવામાં આવ્યાં છે. જે વાચકો અને વિદ્વાનોને વધુ નામોનો ખ્યાલ આવે તેઓ અમોને જણાવશે તો તેથી એક સંપૂર્ણ યાદિ તૈયાર થશે. " કેશરી "]

સંસ્થાઓનાં નામ	ગામ
શ્રી ગુજરાત વિદ્યાસભા	અમદાવાદ
શ્રી પુંજાભાઈ હીરાચંદ જિનાગમ સીરીઝ દા. શ્રી. ગુજરાત વિદ્યાપીઠ	"
શ્રી સારાભાઈ નવાબ પ્રકાશન સીરીઝ	"
શ્રી જૈન ગ્રંથ પ્રકાશક સભા	"
શ્રી નેમિ વિજ્ઞાન પાઠમાલા	"
શ્રી સાહિત્ય વર્ધક સભા	"
શ્રી સિદ્ધિસૂરિ ગ્રંથમાળા	"
શ્રી પાર્શ્વચંદ્ર ગ્રંથમાળા	"
શ્રી જૈન સિદ્ધાંત સોસાયટી	"
શ્રી નેમિ પદ્મ ગ્રંથમાળા	"
શ્રી કથા ભારતી કાર્યાલય	"
શ્રી વલ્લભવિજય ગ્રંથમાળા	"
શ્રી નેમિ અમૃત ખાન્તિ નિરંજન ગ્રંથમાળા	"
શ્રી નેમિ જીત વિદ્યાનંદ	"
શ્રી દિવ્યદર્શન કાર્યાલય	"
શ્રી આગમોદ્ધારક જ્ઞાનશાળા	સાબરમતી–અમદાવાદ
શ્રી રાજચંદ્ર જૈન ગ્રંથમાળા	અગાસ
શ્રી આત્માનંદ જૈન મહાસભા પ્રકાશન વિભાગ	અંબાલા
શ્રી આત્માનંદ જૈન પુસ્તક પ્રચારક મંડળ	આગ્રા
શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર સંઘની પેઢી પ્રકાશન વિભાગ	ઇન્દોર
શ્રી ભુવનસૂરિ ગ્રંથમાળા	ઉદેપુર
શ્રી અનોપ જૈન જ્ઞાન મંદિર પ્રકાશન વિભાગ	"

સંસ્થાઓનાં નામ	ગામ
શ્રી સિદ્ધચક્ર આરાધક મંડળ	ઉજ્જૈન
શ્રી ઋષભદેવજી છગનીરામની પેઢી પ્રકાશન વિભાગ	"
શ્રી વિજયધર્મસૂરિ ગ્રંથમાળા	"
શ્રી આગમોદ્ધારક ગ્રંથમાળા મીઠાભાઈ કલ્યાણચંદની પેઢી	કપડવંજ
શ્રી મણીસાગર ગ્રંથમાલા	કોટા
શ્રી રાજેન્દ્ર પ્રવચન કાર્યાલય	ખુડાલા (રાજસ્થાન)
શ્રી ગુલાબ કાર્યાલય	ગારીઆધાર
શ્રી નવજીવન ગ્રંથમાળા	"
શ્રી લબ્ધિસૂરિ ગ્રંથમાળા	છાણી
શ્રી રાજસ્થાન પુરાતત્ત્વ મંદિર	જયપુર
શ્રી હંસસાગર સીરીઝ	ઢલીઆ
શ્રી આત્મ કમળ દાન પ્રેમ જંબુસૂરિ ગ્રંથમાળા	ડભોઈ
શ્રી આત્માનંદ જૈન સભા	દિલ્હી
શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય સભા	પાટણ
શ્રી જિનાગમ પ્રકાશન સંસ્થા	"
શ્રી કમળસૂરિ ગ્રંથમાળા C/o કેશરબાઈ ગ્રંથમાળા	"
શ્રી કલ્યાણ પ્રકાશન મંદિર	પાલીતાણા
પંડિત અમૃતલાલ અમરચંદ સલોટ હસ્તક પ્રકાશન વિભાગ	"
શ્રી જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ	પુના
શ્રી ભાંડારકર ઈન્સ્ટિટ્યૂટ	"
શ્રી રત્નપ્રભાકર પુષ્પમાલા	ફલોદી
શ્રી સંભવનાથ જૈન પુસ્તકાલય	"

સંસ્થાઓનાં નામ	ગામ
શ્રી જૈન સંસ્કૃતિ મંડળ	બનારસ
શ્રી પ્રાકૃત ટેક્સ્ટ સોસાયટી	,,
શ્રી અભય જૈન ગ્રંથમાળા	બીકાનેર
શ્રી નેમિસૂરિ ગ્રંથમાળા	બોટાદ
શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા	ભાવનગર
શ્રી જૈન ધર્મપ્રચારક સભા	,,
શ્રી જૈન સસ્તી વાચનમાલા	,,
શ્રી યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા	,,
શ્રી જૈન પત્ર ઓફિસ પ્રકાશન વિભાગ	,,
શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ પ્રકાશન વિભાગ	મહેસાણા
શ્રી સિંઘી (જૈન ગ્રંથમાળા) સીરીઝ (ભારતીય વિદ્યાભવન)	મુંબઈ
શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રચારક મંડળ	,,
શ્રી જિનદત્તસૂરિ જ્ઞાનમંદિર (મહાવીરસ્વામી દેરાસર)	,,
શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા	,,
શ્રી નિર્ણયસાગર કાવ્યમાળા	,,
શ્રી જૈન સાહિત્ય વિકાસ મંડળ—અંધેરી	,,
શ્રી જૈન ધાર્મિક શિક્ષણસંઘ—પ્રકાશન વિભાગ	,,
શ્રી ફાર્બસ સભા	,,
શ્રી શ્રાવક ભીમશી માણેક હસ્તકના પ્રકાશનો	,,
શ્રી મેઘજી હીરજી ,,	,,
શ્રી જૈન શ્વે. કોન્ફરન્સ પ્રકાશન વિભાગ	,,
શ્રી મહાવીર વિદ્યાલય ,,	,,
શ્રી ગોડીજી જ્ઞાન સમિતિ ,,	,,
શ્રી આત્મકમલ લબ્ધિસૂરિ જૈન ગ્રંથમાળા પ્રકાશન વિભાગ	દાદર–મુંબઈ

સંસ્થાઓનાં નામ	ગામ
શ્રી જૈન સાહિત્ય કાર્યાલય (ઝવેરીવાળું બંધ થયું છે.)	થાણા–મુંબઈ
શ્રી પ્રાકૃત જૈન વિદ્યાપીઠ	મુજફ્ફરપુર (બિહાર)
શ્રી રાજેન્દ્ર પ્રવચન કાર્યાલય	રતલામ
શ્રી પં. મણિવિજયજી ગણિ ગ્રંથમાળા	લીંચ
શ્રી મહાવીર શાસન કાર્યાલય પ્રકાશન વિભાગ	લાખાબાવળ
શ્રી જિનહરિ સાગર ગ્રંથમાળા	લોહાવટ
શ્રી ગાયકવાડ સીરીઝ	વડોદરા
શ્રી મુક્તિકમળ મોહનમાળા, યશોભારતી પ્રકાશન	,,
શ્રી સંસ્કૃતિ રક્ષક સસ્તુ સાહિત્ય કાર્યાલય હા. ડૉ. ત્રીભોવનદાસ	વડોદરા
શ્રી ચંદનસાગર જ્ઞાનભંડાર–પ્રકાશન વિભાગ	વેજલપુર (પંચમહાલ)
શ્રી દાનસૂરિ સ્મારક ગ્રંથમાળા	સાવરકુંડલા
શેઠ ઋષભદેવજી કેશરીમલજી (પહેલા રતલામમાં)	સુરત
શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકાલય ફંડ	,,
શ્રી જૈન આનંદ પુસ્તકાલય હ. પુસ્તક પ્રચારક સંસ્થા	,,
શ્રી આગમોદય સમિતિ સંસ્થા	,,
શ્રી જૈન સાહિત્ય ફંડ	,,
શ્રી જિન દત્તસૂરિ જ્ઞાનમંદિર પ્રકાશન વિભાગ	,,
શ્રી દાનસૂરિ ગ્રંથમાળા	,,
શ્રી નગીનભાઈ મંછુભાઈ જૈન સાહિત્યોદ્ધારક ફંડ	,,
શ્રી જૈન આનંદ જ્ઞાનમંદિર (વીરપુત્ર આનંદસાગરજી)	સૈલાના

★

લંડનમાં આદર્શ ગ્રંથાગાર

ફોઈલનો ગ્રંથાગાર : પૈસા કરતાં વ્યાપારમાં ખેલદિલીનું મહત્ત્વ : ત્રીસ માઈલની અભરાઈ

લંડનમાં ફોઈલની દુકાન કદાચ દુનિયામાં સૌથી મોટી પુસ્તકોની દુકાન છે. જૂનાં પુસ્તકો ખરીદવા-વેચવામાં ફોઈલનું નામ સુવિખ્યાત છે. ફોઈલની દુકાનમાં આજે ત્રીસ લાખથી વધુ પુસ્તકો છે.

સવારથી માંડી સાંજ સુધીમાં સેંકડો સ્ત્રી-પુરુષો ફોઈલને ત્યાં પુસ્તકો વેચવા માટે આવે છે. લંડનમાં ફોઈલની ગાડીઓ પુસ્તકો ખરીદવા ફરે છે. પૃથ્વીના જુદા જુદા ભાગોમાંથી વેચવા માટે પુસ્તકોની પેટીઓ દરરોજ ઊતરે છે. કોઈ પણ પુસ્તક ગમે તે વિષયનું હોય, ગમે તે સ્થિતિમાં હોય તોપણ ખરીદવામાં આવે છે. જો ફોઈલની અભરાઈઓનું માપ કાઢીએ તો કદાચ ત્રીસ માઈલ જેટલું થાય.

દરરોજ આસરે વીસથી ત્રીસ હજાર કાગળો આવે છે, જેમાંના કેટલાક દૂર દૂરથી આવે છે. સ્ટોર રૂમમાં ઢગલાબંધ પુસ્તકો છૂટા પાડવા માટે પડેલા હોય છે. સ્ટોરના સાતસો માણસો વેચાવા આવતા પુસ્તકોના ધસારાને પહોંચી શકતા નથી.

ખરીદવું હોય તો જ ખરીદો

અહીં વર્ષે આશરે પચીસ લાખ ડોલરના પુસ્તકો ખપે છે. યુદ્ધ દરમિયાન દરરોજ દશ હજાર ડોલરના ખપતા, પરંતુ ફોઈલના સ્ટોરની નવાઈ જેવી વાત એ છે કે અહીં પુસ્તકો ખરીદવા માટે કોઈને કશુંય કહેવામાં આવતું નથી. તમારે ખરીદવું હોય તો જ ખરીદો, ન ખરીદવું હોય તો નહિ. કેટલાક ભાતાનો ડબ્બો પોતાની સાથે લેતા આવે છે અને અઠવાડિયાઓ સુધી કોઈની દખલ વગર અહીં જ વાંચે છે. અભ્યાસના પુસ્તકો ન ખરીદી શકનાર કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ પોતાનો અભ્યાસ અહીં જ કરે છે. ઇંગ્લંડના મજૂર પક્ષના વડા હરબર્ટ મોરિસ જ્યારે પોતે ગરીબ હતા ત્યારે આ સગવડથી અહીં અભ્યાસ કર્યો હતો. તે માટે આભાર માનતો એક પત્ર તેમણે ફોઈલને લખ્યો હતો.

મહાન ગ્રંથાગાર

લંડનમાં ચેરીંગ ક્રોસ રોડ ઉપર અગિયાર જૂના મકાનોમાં ફોઈલનો સ્ટોર આવેલો છે. જેને પુસ્તક વાંચવાનો સહેજ પણ રસ છે, એવું કોઈ અહીં નહિ આવ્યું હોય એવું નથી. બન્યું ક્યારેક ઇંગ્લંડના વડા પ્રધાન વિન્સ્ટન ચર્ચિલ અહીં દેખાય છે. ક્યારેય રાણી માતા મેરી પણ આવે છે.

સુવિખ્યાત ચિત્ર "કૅવેલકેડ" જેણે ઉતાર્યું તે ડાયરેક્ટર નોએલ કોવાર્ડ જણાવે છે કે, 'આ ચિત્ર ઊતારવાનો વિચાર ફોઈલના જૂના મૅગેઝીનોની ફાઈલો ઉથલાવતા તેને આવેલો.'

એક વાર ફોઈલના સ્ટોરમાં એક ગૃહસ્થ આવ્યા. ટ્રેનની મુસાફરીમાં વાંચવા માટે એકાદ પુસ્તક તેમને જોઈતું હતું. વેચાણ ખાતાની બાઈએ "ધી ફોરસાઈટ સાગા" The Forsyte saga—ની એક પ્રત ખરીદવા માટે ખૂબ આગ્રહ કર્યો. બાઈએ કહ્યું કે, 'પોતે જાતે એ પુસ્તક વાંચ્યું હતું અને તેને ઘણું જ ગમ્યું હતું.' પેલા ગૃહસ્થે તે પુસ્તક વેચાતું લીધું અને થોડી મિનિટ પછી પેલી બાઈને પાછું આપ્યું. બાઈએ જોયું કે તે ગૃહસ્થે પુસ્તકના પહેલા પાના ઉપર લખ્યું હતું :

" જેણે મારું પુસ્તક ખૂબ રસપૂર્વક વાંચ્યું છે, તે માયાળુ સ્ત્રીને સપ્રેમ ભેટ.—" જોન ગેલ્સવર્ધી.

તે ગૃહસ્થ " ધી ફોરસાઇટ સાગા "નો ગ્રંથ લખવા માટે જેમને નોબલ પુરસ્કાર મળ્યો તે જોન ગેલ્સવર્ધી પોતે જ હતા.

ફોઇલ ભાઈઓ

જ્યારે સત્તર વર્ષનો હતો, ત્યારે વીલીયમ ફોઇલ તેના ભાઈ ગીલબર્ટ ફોઇલ સાથે સિવિલ સર્વિસની પરીક્ષા માટે પંદર વીસ પુસ્તકો ખરીદી લાવ્યો. બેઉ ભાઈઓ પરીક્ષામાં નાપાસ થયા. ખરીદેલા પુસ્તકોનું કંઈક વળતર મેળવવા માટે એક છાપામાં પુસ્તકો વેચવા તેમણે જાહેર ખબર આપી ત્યારે અભ્યાસના જૂના પુસ્તકોની કોઈ દુકાનો નહોતી. ફોઇલ ભાઈઓ ઉપર ઘણા કાગળો આવ્યા. તેમણે પોતાનાં પુસ્તકો વેચ્યાં. ઉપરાંત શહેરમાં ફરી મળી શકે તેટલા પુસ્તકો લાવીને પણ વેચ્યાં. બે ભાઈઓ પોત–પોતાનો ધંધો તો કરતા હતા જ, એટલે પુસ્તકોનું કામ ફુરસદના સમયમાં થતું. પછી પુસ્તકો રાખવા માટે રસોડું પણ નાનું પડ્યું. ભાડેથી બીજે જગ્યા લેવા પડી. એક નાની દુકાન ઉઘાડી. ૪૫ વર્ષ પહેલાં આ રીતે ફોઇલના ધંધાની શરૂઆત થઈ. આજે તો ફોઇલની દુકાનોની હારની હાર છે, ખંત, ચીવટ અને પ્રમાણિકતા વડે ફોઇલ બંધુઓએ પોતાનો ધંધો વિકસાવ્યો છે.

ફોઈલે વિશેષ અભ્યાસ કર્યો નથી. તે સ્વભાવે રમુજી છે, પોતાના ધંધામાં ખૂબ હોશિયાર છે. જ્યારે હિટલર પુસ્તકો સળગાવતો હતો, ત્યારે ફોઈલે પોતે સારી કિંમતે પુસ્તકો ખરીદી લેશે એ પ્રકારનો તાર કર્યો હતો.

ફોઇલનું "સેલ"

એક વાર તેણે કોઈ પણ વિષયના કોઈ પણ વિભાગના એક એક પાઉન્ડની કિંમતના પુસ્તકો બે બે પેન્સે વેચવાનું "સેલ" જાહેર કર્યું. ફોઇલના ધંધાદારી હરીફો ખીજાયા અને કહેવા લાગ્યા કે ફોઇલની રીતો ભાજીપાલા વેચનાર જેવી છે. ફોઈલે કહ્યું કે, " એ રીતોમાં શું ખોટું છે ? મારા પિતા પણ ભાજીપાલો વેચનાર જ હતા. "

તમારે જરૂરના એવા એકાદ પુસ્તકની કિંમત તમે ફોઇલને પૂછાવો તો પત્રનો જવાબ નહિ મળે, પુસ્તક જ તમને મળી જશે. પોતાની આવી રીતોથી વિલિયમ ફોઇલ ઇંગ્લંડનો સૌથી સમૃદ્ધ પુસ્તક વિક્રેતા થયો છે.

ફોઇલની પુસ્તક વેચવાની દુકાનમાં વિશિષ્ટતા તરીકે પૂર્વની સર્વ ભાષાના પુસ્તકોનો વિભાગ છે. વૈદકીય ગ્રંથો, અલભ્ય પુસ્તકો, હસ્તલિખિત પ્રતો તથા હસ્તાક્ષરો Autograph ના વિભાગો વખણાય છે. અહીં એક પિક્ચર ગેલેરી, લેક્ચર હોલ, સંગીતની રેકર્ડોની લાયબ્રેરી તથા પુસ્તકોની લાયબ્રેરી છે.

અલભ્ય ગ્રંથો

ફોઈલના પુસ્તક ભંડારમાં અલભ્ય પુસ્તકો શોધનારા માટે એક સારું સ્થાન છે. એક વાર " Boyds colored views of London ' ની એક પ્રત એક ખરીદનારને દસ સેંટમાં ફોઇલને ત્યાંથી મળી. એક અઠવાડિયા પછી તેણે તે કોપી પાંચસો ડોલરમાં વેચી. આવી જ રીતે ફોઇલને પણ એક વાર થોડા પેન્સમાં પુસ્તકોનું એક બંડલ મળી આવ્યું, જેમાં ફીટ્સ જીરાલ્ડની ભાષાંતર કરેલી ઉમ્મર ખૈયામની રૂબાઇયતની પ્રથમ આવૃત્તિ હતી. જે. ફોઇલે કેટલાક હજાર ડોલરમાં વેચી.

એક વાર 'બર્નાર્ડ શૉ'નો પત્રવ્યવહાર ફોઈલે આઠસો ડોલરમાં વેચ્યો : ખરીદનારે શોધી કાઢ્યું કે,

'પત્રવ્યવહાર બનાવટી હતો.' ફોઈલે તરત જ પૈસા પાછા આપ્યા અને પત્રવ્યવહાર જ્યોર્જ બર્નાડ શૉ ઉપર મોકલી આપ્યો. પ્રત્યુત્તરમાં બર્નાડ શૉએ કઈ રીતે ક્યાં ક્યાં પોતાના લખાણથી આ લખાણ જુદું પડતું હતું, તેની સવિસ્તૃત નોંધ લખી મોકલી. ફોઈલને બર્નાડ શૉની નોંધ સાથેના આ બનાવટી પત્રવ્યવહારના એક હજાર ડૉલર ઊપજ્યા.

થોડા સમય પહેલાં કેટલાક વેપારીઓએ દશ લાખ ડૉલરમાં તેની પુસ્તકોની દુકાન ખરીદવાની ફોઈલ્સ પાસે માગણી કરી. પ્રત્યુત્તરમાં ફોઈલે કહ્યું:

"અરે, મારા પુસ્તકો સિવાય હું શું કરું?"

યુરોપના લોકોનો આ વિદ્યાવ્યાસંગ આજે આપણે જીવનમાં અપનાવવા જેવો છે. પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિના જ્ઞાનમાં એટલું ઊંડાણ નથી, સાચી ધ્યેયનિષ્ઠા નથી, જીવનની આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિ નથી, છતાં તે લોકો આટ-આટલા નિષ્ઠાવાન, પ્રામાણિક તથા વ્યાપારમાં પૈસા કરતાં વ્યવહારશુદ્ધિ ને સહૃદયતાની ખેલદિલી તથા સજ્જનતાને કેટ-કેટલું મહત્ત્વ આપે છે, તે દર્શાવવા માટે જે એક પ્રસંગ મારા અનુભવમાં આવ્યો છે તે હું જણાવું: એક વાર એક અલભ્ય અંગ્રેજી પુસ્તકની મારા એક મિત્રને જરૂર હતી. ભારતમાં મળતું નહોતું. પરદેશના પ્રસિદ્ધ કર્તા પ્રકાશક પાસે તે સ્ટોકમાં ન હતું. કોઈકે કહ્યું: 'લંડનમાં ફોઈલ્સને લખો!' મારા મિત્રે ફોઈલ્સને એ પુસ્તકની કિંમત પૂછાવી. કારણ કે, આમે તે પુસ્તક કીમતી હતું, અને મળતું નથી તો એની કિંમત એથીયે વધુ હોય!

આશ્ચર્ય વચ્ચે થોડા સમયમાં લંડનથી ફોઈલે પુસ્તક મોકલ્યું અને એક પત્ર મળ્યો; તેમાં લખેલું કે, 'પસંદ આવે તો રાખજો, અને જરૂર ન હોય તો પાછું મોકલજો.' મને આપણા પુસ્તકવિક્રેતાઓની સંકુચિત દશા માટે દુઃખ થયું અને વિશ્વાસથી પૈસા મળ્યા વિના પુસ્તક મોકલનાર ફોઈલ માટે આશ્ચર્ય થયું

અને ત્યારબાદ તપાસ કરતાં ફોઈલ વિષે જાણવા મળ્યું, તે અહીં જ નોંધીને મૂક્યું છે,

—શ્રી 'પથિક'

[કલ્યાણ : મે ૧૯૫૮ના અંકમાંથી સાભાર ઉદ્ધૃત]

[અનુસધાન પાન ૬૮ નું ચાલુ]

ટીકા—असमञ्जसमघटमानम् । यदिह प्रशमरतौ ॥ केनाकारणासमञ्जसम् ? छन्दशास्त्रेण प्रवचन प्रसिद्ध स्यान्यथा प्ररूपणेन । पुत्रापराधवत् तत् मर्पयितव्यम् । यथा पुत्रस्य शिशोरपराध पितामृष्यति क्षमते, तथा प्रवचन वृद्धै सर्वमशेष क्षन्तव्यमिति

અવચૂરિ—इहप्रशमरतिप्रकरणेऽसमजसमसगत, छदोरचनाविशेप शब्द सस्कृतनादिमेदभिन्न, समय' सिद्धात' तस्यार्थोऽभिधेय मर्पयितव्य क्षन्तव्यम् ॥ ३१२ ॥

આ પ્રકરણમાં છન્દશાસ્ત્રથી પ્રતિકૂલ કાઈ રચના કરી હોય યા વ્યાકરણુશાસ્ત્રથી પ્રતિકૂળ કાઈ લખ્યુ હોય અથવા પ્રવચનમાં પ્રસિદ્ધ કાઈ અર્થની અન્યથા પ્રરૂપણા કરી હોય તો જે પ્રકારે પિતા પોતાના પુત્રને અપરાધની ક્ષમા કરે છે; તે પ્રકારે પ્રવચનના જ્ઞાતા વૃદ્ધજનો મને પોતાનો પુત્ર સમજી મારા અપરાધની ક્ષમા કરે.

ઉપર પ્રમાણે વાચક શ્રી ઉમાસ્વાતિ ભગવાન્ શ્રી પ્રશમરતિ પ્રકરણની સમાપ્તિ કરતાં કારિકા ૩૧૨માં કહે છે અને ટીકાકાર શ્રી હરિભદ્રસૂરિ શ્રી સિદ્ધરાજ જયસિંહના સમયમાં વિ સં ૧૧૮૫ માં રચેલી — તે તથા અવચૂરિકાર પણ જેનું સમર્થન કરે છે, જેને વ્યાકરણ પ્રવચનની હરોળમાં પ્રથમ સ્થાને મૂકે છે તે છદશાસ્ત્રના નિયમોને અવગણનાર રૂઢીવાદીઓ કેવી રીતે પ્રમાણિત ગણાય ?

[અનુસંધાન પાન ૭૩ નું ચાલુ]

જાણે યા અજાણે પણ થઈ ગયેલા પાપોનો પશ્ચાત્તાપ—સર્વ જીવો મિત્રા છે, કેવી ઉત્કૃષ્ટ મૈત્રી ભાવના ! ગુણ ત્યાં જ રાગ, કેવી ઉત્કૃષ્ટ પ્રમોદ ભાવના ! કાઈનું પણ દ્રવ્ય યા ભાવ દુ ખ તે મારુ દુ ખ, કેવી ઉદાર કારુણ્ય ભાવના ! પાપી પ્રત્યે પણ નિરસ્કાર નહિ, કેવી પ્રશસ્ત મધ્યસ્થ ભાવના !

शिवमस्तु सर्वजगत परहितनिरता भवतु भूत-गणा' ।
दोपा प्रयांतु नाश सर्वत्र सुखीभवतु लोका ॥

જગતના તમામ જીવોને સુખી કરવાની કેટલી વિશાળ વિશ્વબંધુત્વ ભાવના !
ટૂંકમાં જૈનદર્શનની વિશિષ્ટતા બે લીટીમાં હોય તો તે

सर्वमगलमागल्य सर्वकल्याणकारण ।
प्रधान सर्वधर्माणा जैन जयति शासनम् ॥

સર્વ મગલોમાં ઉત્તમ મગલ, સર્વ કલ્યાણોનુ કારણ, બધા ધર્મોમા પ્રધાન એવો જૈનધર્મ જયવંતો હો.

જૈનધર્મ એ પોતે જ એવી મોટી વિશિષ્ટતા છે, કે તેના જ્ઞાનસરોવરમા રહેલી સરસ્વતી પણ તેનું વર્ણન કરી શકે તેમ ન હોવાથી રખેને તે જ્ઞાનસરોવરમાં ડૂબી જાય તે ભયથી હાથમાં વીણાનું તુંબડુ ધારણ કર્યું છે. ખૂદ કેવળજ્ઞાનીઓ પણ આ દર્શનની વિશિષ્ટતાઓનુ પૂર્ણ વર્ણન કરી શકે તેમ નથી

આવો વ્યાપક, વૈજ્ઞાનિક, તર્કસંમત, બુદ્ધિ યુક્તિગમ્ય ધર્મ વિશ્વધર્મ બની શકે તેમાં નવાઈ જેવુ શુ છે

★

સૂરતમાં શ્રી જૈનસાહિત્ય પરિષદ સંવત ૧૯૨૪

★

★ ★ ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ ★ ★

"મહાકવિ કાલિદાસના મેઘદૂતની મોહિની અજબ છે. સંસારીઓને તેમજ સંન્યાસીઓને પણ તે લાગી છે. અનેક જૈન અનુકરણો એ અનુકરણીય ખંડકાવ્યના રચાયા છે. ચેતોદૂત, પવનદૂત, શીલદૂત વગેરે. એવું એક ઇન્દુદૂત મહામહોપાધ્યાય વિનયવિજયજીનું છે. તેમાં આચાર્યગુરુને જોધપુરથી વિજ્ઞપ્તિ સુરત પાઠવી છે. આબુ, સિદ્ધપુર, અમદાવાદ, વડોદરા, ભરુચ પછી સુરતનું વર્ણન। ગોપીપુરાનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે અપાયું છે.

बड़ौदेके बाद ४–६ काव्योंमें कवि भरुच और उसके पास बहनेवाली नर्मदा नदीका उल्लेख कर एकदम सूरतकी शोभाका वर्णन करने लग गया है। सूरत उस समय बड़ी उन्नत दशामें था। सारे हिन्दुस्थानमें वह सबसे बड़ा व्यापारका स्थान था। उस समय उसमें प्रायः पृथ्वीके सभी देशोंके मनुष्य व्यापार करनेके लिये आया-जाया करते थे। सूरतकी उस समय वह दशा थी जो आज बम्बईकी है।

दूर दूर के देशों से तापी नदी द्वारा सैंकडो जहाज आया जाया करते थे और सब प्रकारका माल लिया लाया जाता था। कवि इस शहरका बहुत कुछ वर्णन करता है। वहां के धनाढ्य और सम्मान्य जैन समुदायकी बड़ी महिमा गाई गई है। लिखा है कि:—

> यत्र श्रद्धास्तत सुमनसो विश्वमान्या वदान्या,
> संख्यातीता क्षमितविभवाः प्रौढशाखा प्रशाखाः।
> श्रुत्वाप्याधा धरकजनिताः संस्थिताः कल्पवृक्षाः,
> प्रादुर्भूतास्तपगणपति प्रौढपुण्यानुभावात् ॥

सूरतमें गोपीपुरा नामका जो भाग है वह सारे शहरमें विशिष्ट भाग माना जाता है। इस भागमें जैन समुदायकी विशेष बसति है और सम्पत्तिशाली भी अधिक है। श्रीविनयविजयजीके समयमें भी यही भाग अधिक विशिष्ट था। आचार्य इसी गोपीपुरेके उपाश्रयमें ठहरे हुए थे। कविने इस उपाश्रयकी शोभाका बड़ा ही आकर्षक और वैभववाला वर्णन किया है। देखिये:—

> मध्ये गोपीपुरमिह महान् श्रावकोपाश्रयोऽस्ति,
> कैलासाद्रि प्रतिभर इव प्रौढलक्ष्मीर्निधानम्।
>
> अन्तर्वर्त्यार्हतमतगुरु प्रौढ तेजोभिरुच्च—
> ज्योतिर्मध्यस्थित मघवता ताविषेणोपमेय ॥ १ ॥
>
> भित्तौ भित्तौ स्फटिक रुच्चौ कुट्टिमे च
> संक्रामस्त्वं सुभग। भविता स्यात्त लक्ष्य स्वरूपः।
>
> युक्तं चेतत्तरणि नगरोपाश्रयस्यान्यथा श्री—
> र्द्रष्टुं शक्या न खलु वपुषैकेन युष्मादृशापि ॥ २ ॥

तस्य दारागण भुवि भवान् स्थैर्यमालम्ब्य पश्यन्
साक्षाद्देवानिव नृजनुषो द्रक्ष्यति श्राद्धलोकान् ।
हस्त्यारूढानथ रथगतान् सादिनश्चार्य पौरु,—
प्यर्थान् श्रोतु रसिक हृदयान् शीघ्रमाटीकमानान् ॥ ३ ॥
मुक्ता चन्द्रोदय परिचित स्वर्णमाणिक्य भूषा—
श्रेणी दीप्तो विविधरचना राजितस्तम्भ शोभी ॥
चीप्रोपान्त स्त्र सद्दारुचा पादपीठेन नम्र,
क्ष्माभृच्छ्रेणीमुकुटघटना कोमलीभूत धाम्ना ।
पङ्क्त्योहूनामिव गुणयुजा मौक्तिक स्वस्तिकेन,
व्योम्नो लक्ष्मीं किल निदधतोपेन्द्र पादार्चितेन ॥

સુરતની આજે એ જાહોજલાલી નથી. ગોપીપરું તો આજેયે પ્રૌઢશાખા પ્રશાખાવાળા કલ્પવૃક્ષો સમોવડા પ્રૌઢ પુણ્યાનુભાવાત્ પ્રાદુર્ભૂત થયેના તપગચ્છપતિઓથી ઊજળું છે ત્યાં આજે જૈન સાહિત્ય પરિષદનો સમારંભ થાય એ આનંદની વાત છે એક બે વાતો પ્રથમ જ કહી લઉં છું

(૧) નિરાળી જૈન સાહિત્ય-પરિષદ· આ પરિષદ સાહિત્યપરિષદથી જુદી શા માટે ? એનો ઉત્તર તો પૂછનારને તમે આપશો જ

મ્હારી એક ચેતવણી· પુરાણી પુરાણી, જૈનને જ નહિ, પણ પ્રાન્તિક સાંપ્રદાયિક Classની કે Communal એવી સકલ હિલચાલોને ચેતવણી

હોજરી અને અવયવોની પુરાણી રોમન કથા અહીં યાદ આવે છે પ્રાન્તીય હિત નિરનિરાળાં હોય, પણ દેશહિતથી વિરોધી ન હોય. નાત, જાત કોમનાં હિત પૃથક્ હોય, પણ સમસ્ત હિતથી વિરોધી ન હોય અવયવોમાં ભિન્ન ભિન્ન કર્તવ્ય ધર્મહિત, દેહધર્મ, કર્તવ્ય હિતનાં વિરોધી ન હોય બાગના પ્રત્યેક વૃક્ષને જુદાં પાણી સીંચો; પણ પાંગરે, મ્હોરે, પ્રફુલ્લે, પરસ્પર અથડાઈ નિજ નિજના મ્હોર ખેરવે, ફૂલવેડે ફૂલ નગાડે એમ ન થવું જોઈએ તે જ પ્રમાણે જૈન સાહિત્ય-પરિષદ જુદી ભલે ભરાય, પરન્તુ ગુજરાતી સાહિત્ય-પરિષદની હિતવિરોધી ન હોય, બલ્કે પોષક હોય

ઓસવાળો અસલ ઓસી રજપૂતો હતા યુરોપના કવિરાજોના ભાવિ સતયુગનાં સ્વપ્નાં એવાં છે કે એમાં તરવારો ટીપાઈ હળ બનવાની ભવિષ્યવાણી રહેલી છે. યુરોપનાં આજનાં સ્વપ્નાં તે હિંદના ૨૦૦૦ વર્ષ ઉપરનાં ઇતિહાસનાં સત્યો છે તરવારો ટીપાઈ હવે ગજ થયા છે સુરત અમદાવાદના નગરશેઠો· શેઠ શબ્દ જ જૈન શ્રેષ્ઠી ઉપરથી ઉદ્ભવ્યો છે જૈન એટલે આજે યે ગૂજરાતનું ધન. ઘણે ભાગે સુખી. સાહિત્ય-ભંડારો ખોલો તો સાહિત્યસેવાનું મૂલ અકાય. સુરતમાં નગીનચંદનું દહેરાસર લાઇન્સમાં. સુરતમાં ગોપીપુરા જૈનોનો વાસ "

[સુરતની શ્રી જૈન સાહિત્ય-પરિષદના પ્રમુખ શ્રી ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિના જૂન ૧૯૨૪ના ભાષણમાંથી ઉદ્ધૃત]

'સુરત સોનાની મૂરત' પરિશિષ્ટ
પૃષ્ઠ ૮૩–૮૪

★

વિજ્ઞાનસિદ્ધ સ્યાદ્વાદ યા સનાતન વિશ્વધર્મ

★ સંગ્રાહક · ડૉ. માધવલાલ નાગરદાસ–વીસનગર ★

પરમપૂજ્ય જગતોદ્ધારક કેવળજ્ઞાની, કેવળદર્શી જે જે પુરુષો થઈ ગયા, થાય છે અને થશે તેઓ સઘળા 'વજ્ર-ઋષભ-નારાચ-સંઘયણ' (દિવ્ય) શરીરધારી હતા. આ મહાન પુરુષોએ જગતના જીવોના ઉદ્ધાર અર્થે પોતે સ્વયં કેવળજ્ઞાન દ્વારા ચૌદ રાજલોક (અખિલ બ્રહ્માંડ યા જગત)નું સ્વરૂપ જાણ્યું છે અને કેવળજ્ઞાન દ્વારા દેખ્યું છે. તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ વાણી દ્વારા ઉપદેશ્યું છે. આવા જ્ઞાનને આચાર્ય ભગવાનોએ શાસ્ત્રોમાં મુદ્રિત કરાવ્યું છે યથાર્થ વસ્તુસ્વરૂપના તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપનાર આપ્ત પુરુષો તીર્થંકરો થયા છે તેમની વાણી જે શાસ્ત્રોમાંથી આપણને પ્રાપ્ત થાય છે તેને આગમ શાસ્ત્રો કહેવામાં આવે છે.

ચાલુ જમાનામાં સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી મહાપુરુષોનો ભરતક્ષેત્રમાં અભાવ હોવાથી આત્મવિકાસ માટે તેમના આગમશાસ્ત્રોનું અવલંબન જ માર્ગદર્શક થઈ પડે અને તે આધારે આપણે પદાર્થનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણી શકીએ જગતમાં અનાદિકાળથી ૬ દ્રવ્યો રહેલાં છે તેમાં એ દ્રવ્યોના સંયોગથી વિવિધ પદાર્થોની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય થયા છે જેને આપણે જગત-દુનિયા—એ નામથી ઓળખીએ છીએ તેમાં આપણા દૃષ્ટિગોચર થતા પદાર્થોમાં જડ (Matter) ચૈતન્ય (Soul) અને જડ ચેતનના સંયોગવાળા શરીરો (પ્રાણીઓ) જોવામાં આવે છે. જડ પદાર્થો અચેતન છે અને તેનો મૂળ સ્વભાવ ગળવું, વિખરાવું, સડી જવું અને નાશ પામવું (રૂપાંતર થવું) તેવો છે

ચેતન (the soul)નું સ્વરૂપ શુદ્ધ સ્વભાવ સ્વરૂપ છે અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતવીર્ય—અમૂર્ત પોતાના આત્મપ્રદેશોમાં સ્થિર, સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ, મહાનમાં મહાન, અગુરુલઘુ પોતાના આત્મપ્રદેશોને અવગાહી અનંત અખંડ સુખમાં રમણતા કરી રહેલ છે જેનો તેનું નામ ચેતન છે.

જ્ઞાન વિભાગ:—

આત્માની સાથે પુદ્ગલની વર્ગણા અનાદિ કાળથી લાગેલી છે તેથી આત્મામાં રહેલી અનંત શક્તિ આવરાઈ ગઈ છે આત્મા પોતાનો સ્વભાવ ભૂલી પુદ્ગલની જોડે ઘણા કાળનો સંયોગ સંબંધ રહેલો હોવાથી શરીરને આત્મા માની બેઠો છે આ એક પ્રકારનું અજ્ઞાન છે, તેવી ખાતરી કરવા માટે આગમશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવાની શ્રદ્ધા કેળવવી જોઈએ જેથી સાચું જ્ઞાન (સમ્યગ્જ્ઞાન) આપણને પ્રાપ્ત થાય

શ્રદ્ધા રાખવાનું કારણ:—તીર્થંકરોને કોઈ પણ જાતનો સ્વાર્થ કે ઇચ્છા હોતી નથી. તેમને કાંઈ મેળવવાની ખાહેશ નથી. તેઓ સર્વગુણ સંપન્ન છે અને જે મેળવવાનું હતું તે તેમને મળી ચૂક્યું છે. કેવળજ્ઞાન થયા પછી જ નિઃસ્વાર્થ દૃષ્ટિએ જગતના જીવોને યથાર્થ વસ્તુ સ્વરૂપના તત્ત્વજ્ઞાનનો ખ્યાલ આપવા તેઓશ્રીએ ઉપદેશ આપ્યો છે આપણને જ્યાંસુધી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું નથી ત્યાં સુધી આત્મામાં રહેલી અનંત શક્તિ અને ગુણોનું જ્ઞાન કરવા માટે પ્રમાણસિદ્ધ આગમશાસ્ત્રોનો આધાર લીધા વિના જ્ઞાન થવા સંભવ નથી. આમાં કેટલાક વિષયોનું જ્ઞાન શ્રદ્ધાગમ્ય હોવાથી શ્રદ્ધાપૂર્વક પ્રેમભાવથી આગમશાસ્ત્રોનું

અવલોકન કરી અભ્યાસ દ્વારા બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવાથી જરૂર અનુભવ મળતો જશે કે શ્રી તીર્થંકરોએ કહેલું યથાર્થ છે; તેમાં શંકા કરવા જેવું છે જ નહિ. જૈન આગમશાસ્ત્રોમાં પુદ્ગલ (matter)નું બહુ સૂક્ષ્મ રીતે સ્વરૂપ વર્ણવવામાં આવ્યું છે. તેની ખાતરી હાલની વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ થતી એટમિક શોધ જોતાં આપણે સમજી શકીશું કે એક એટમ-(પરમાણુ)માં એક વર્ણ, એક ગંધ, એક રસ અને બે સ્પર્શ રહેલા છે વળી એક એટમને બીજા એટમ જોડે મળવાની અને છૂટા પડવાની સ્વતંત્ર શક્તિ છે. આવાં ઘણાં એટમો મળવાથી એક જૂથ થાય છે તેને સ્કંધ કહેવામાં આવે છે. વળી અંગ્રેજીમાં તેને molecule કહે છે. એવા ઘણા મોલેક્યુલનો જથ્થો-એક જ જાતનો જથ્થો – એકઠો થાય તેને વર્ગણા કહેવામાં આવે છે. આવી વર્ગણાઓ અનેક જાતની અને અનંતી છે અને આ વર્ગણાઓનો અનાદિ કાળથી જીવની સાથે સંયોગ સંબંધ થયેલો છે. આ વર્ગણાઓના જથ્થાનું એક રૂપ તેને આપણે કાર્મણ શરીર કહીએ છીએ. આ અતિ સૂક્ષ્મ છે તેથી આપણે આપણા ચક્ષુઓથી જોઈ શકતા નથી.

આ કાર્મણ (સૂક્ષ્મ શરીર) જીવ માત્રને લાગેલું જ હોય છે અને તે કારણથી જીવને જન્મ મરણ કરી ચોરાસી લાખ જીવાયોનીના ચક્કરમાં રખડવું પડે છે. આ કાર્મણ શરીરનો સંયોગ છૂટે જીવમુક્ત થઈ સિદ્ધગતિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે જ્યારે જીવ મોક્ષગતિ પ્રાપ્ત કરે ત્યારે તે લોકના અંતિમ ભાગે સ્થિર થઈ રહે છે આનો સિદ્ધશિલાના નામથી વ્યવહાર કરાય છે. આ સ્થિતિમાં સિદ્ધ થયેલા આત્માઓ પોતાના શરીરથી ⅓ ભાગે ન્યૂન અવગાહના પ્રમાણે રહે છે.

સિદ્ધાત્માઓનું સ્વરૂપ:–સિદ્ધ થયેલા આત્માઓ સર્વગુણ સંપન્ન, જેને જન્મમરણ નથી એવા, અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અક્ષય ચારિત્ર, અનંત વીર્ય (શક્તિ), અક્ષય સ્થિતિ, અમૂર્તપણું, અનંતસુખ (આનંદ) અને અગુરુલઘુ ગુણોમાં સ્થિત છે.

આવા ગુણો દરેક જીવમાં અવ્યક્ત રૂપે રહેલા છે. આ ગુણોનો આવિર્ભાવ કરવા માટે મનુષ્ય–શરીર જ યોગ્ય છે, કારણ કે મનુષ્યનું શરીર ઔદારિક છે અને દેવનું શરીર વૈક્રિય છે અર્થાત્ ઔદારિક શરીર દ્વારા મોક્ષમાર્ગની સાધના થઈ શકે છે.

દેવલોક:–આમાં પુણ્યશાળી જીવો જઈ શકે અને અતિ પાપી જીવો નર્કમાં જાય, પણ તે બન્ને સ્થળે મોક્ષની સાધના થઈ શકતી નથી.

મોક્ષની સાધના શા માટે ?:–પ્રશ્ન એ થશે કે મોક્ષની સાધના શા માટે ? જન્મવું અને મરવું આ બન્નેમાં જીવને અતિ કષ્ટ (દુઃખ) પડે છે. તેનો સદંતર નાશ કરવા માટે મોક્ષ મેળવવો એ દરેક જીવનું અંતિમ ધ્યેય હોય છે. દેવગતિમાં આ આયુષ્ય ઘણું લાંબું (હજારો વર્ષનું) હોવા છતાં રાગ, રંગ, નાટક, ગાનતાનમાં દેવો રચ્યાપચ્યા રહે છે, તેથી તેઓ કર્મના બંધનમાંથી છૂટી શકતા નથી. નારકીના જીવો અતિ દુઃખમાં સબડ્યા કરે છે તેથી તેમને દુઃખ, દુઃખ ને દુઃખ સિવાયનો ખ્યાલ કરવાનો અવકાશ જ નથી. પરમાધામીઓ નારકીના જીવોને અતિદુઃખ આપ્યા કરે છે. વળી તિર્યંચગતિના જીવો–પશુ, પક્ષી આદિ જીવોમાં મનની સ્થિતિ પૂર્ણપણે વિકસેલી હોતી નથી, તેથી તેઓ સારાસારનો વિવેક કરી શકતાં નથી ફક્ત પૂર્વોપાર્જિત સંજ્ઞાના બળે આહાર, નિદ્રા, ભય અને મૈથુન વગેરે ક્રિયાઓ તેઓ કરી શકે છે.

મનુષ્યમાં જ સારાસારનો વિવેક:–કેવળ મનુષ્ય ગતિમાં મનુષ્ય સારાસારનો વિવેક સમજી શકે છે અને દરેક પદાર્થને જ્ઞાન દ્વારા જાણી તજવા યોગ્ય વસ્તુને તજી દે છે અને જાણવા યોગ્ય જાણે છે અને આચરવા યોગ્ય વસ્તુને આચરણમાં મૂકે છે.

પ્રાણી માત્રનો અંતિમ આદર્શ સ્વતંત્ર દશા પ્રાપ્ત કરી અખંડ શાંતિ, સુખ, આનંદ પ્રાપ્ત કરવાનો હોય છે. આ આદર્શ મનુષ્ય–શરીર દ્વારા પાર પાડી શકે છે. આત્યંતિક દુઃખનો અભાવ, જન્મ, જરા, મરણના ચક્રમાંથી કાયમને માટે છુટકારો, અનાદિ કાળથી લાગેલો કાર્મણ શરીરનો સયોગ સંબંધ છૂટી આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં (સત્–ચિત્–આનંદ)માં રમણ કરે આદિ સ્થિતિ તેને આપણે સિદ્ધગતિ યા મોક્ષ કહીએ છીએ.

પુદ્ગલેનું સ્વરૂપઃ– Matter – અજીવ – જડ – અચેતન) સ્વભાવઃ એકબીજા સાથે મળી જવું, એકબીજાથી છૂટી પડવું, સડી જવું, રૂપાંતર થવું.

પુદ્ગલના બારીક અંશને એટમ કહેવાનો રિવાજ વૈજ્ઞાનિકોમાં પ્રચલિત છે, પરન્તુ એટમ એટલે પરમાણુ એ એટલો બધો સૂક્ષ્મ છે કે કેવળજ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ જેના બે ભાગ ન થઈ શકે તે પરમાણુનું મૂળ સ્વરૂપ છે. બીજા કોઈ પણ યંત્રથી તે દેખી શકાતો નથી અને જે દેખી શકાય છે તે ઘણા પરમાણુનો જથ્થો કે જેને સ્કંધ કહેવામાં આવે છે તેને જ વૈજ્ઞાનિકો હાલમાં એટમ તરીકે ઓળખાવે છે અને વળી ઘણા પરમાણુઓ ભેગા થાય એટલે તેને moleculeના નામથી પણ ઓળખાય છે.

કોઈ પણ બાહ્ય પદાર્થનો આકાર કે સ્વરૂપ આવા મોલેક્યુલના સમુદાય – સંઘટન – યા એકીકરણથી બનેલ હોય છે. નાના એટમો (સ્કંધો) મળી આવું પિંડ સ્વરૂપ એકત્રિત સંઘટને કોઈ પણ આકાર ધારણ કરી શકે છે.

વિશ્વમાં પરમાણુની જેટલી સખ્યા છે તે અનાદિ કાળથી છે અને રહેવાની છે, તેમાં ઓછીવત્તી થવાની નથી, પણ રૂપાંતરો બદલાયા કરે છે આ પદાર્થની નિત્યતા જણાવે છે (Law of conservation of matter) કુદરતી નિયમ છે.

વૈજ્ઞાનિકો અને જૈન શાસ્ત્રોઃ–વિજ્ઞાનની શોધ કરનારા પાયથાગોરા પ્રોફેસર કે જે ભૂમિતિશાસ્ત્રના શોધક હતા તેમણે, ધારી લો કે આ બિન્દુ છે એવા ધોરણથી (take it for granted) અનુમાનના અંદાજથી, જે મોલિક્યુલ્સનો જથ્થો miscropeથી દેખી શકાય તેનો અંદાજી ધોરણનો પ્રકાર એક ઘન સેન્ટિમીટર 1CC. ખાલી જગામા હાઈડ્રોજનના ૩×૧૦૧૯ એટમ હોય છે એમ જણાવ્યુ છે. આનો સ્પષ્ટ અર્થ એ કે ૩ ઉપર ઓગણીસ મીંડાં ચઢાવવાથી જે સખ્યા થાય તે સખ્યા ગણિતના હિસાબે મનુષ્યબુદ્ધિ ગણી શકે નહિ એટલી મોટી હોય છે. આ સખ્યા સમજવા માટે જૈન શાસ્ત્રોમાં પરમાર્થ ગણિત બતાવવામાં આવ્યું છે તેને લોકોત્તર ગણિત કહેવામાં આવે છે તે જાણવાથી સમજી શકાય તેમ છે.

દરેક પદાર્થનું મૌલિક દ્રવ્ય (Element):–દરેક પદાર્થનું એટમ બીજા element પદાર્થથી ભિન્ન હોય છે એટલે તેમની આંતરિક ક્રિયાઓ–એટમનું મળવુ–વિખરાવુ આદિ ક્રિયાઓ–જુદી જુદી અલગ અલગ રીતે થાય છે દરેક મોલેક્યુલ જેને હાલ વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ એટમ કહીએ છીએ (તે ખરું જોતાં જૈન દૃષ્ટિએ પરમાણુઓનો જથ્થો અથવા સ્કંધ છે કે જેમાં ઘણા પરમાણુઓ મળેલા છે) તેમાં બે પ્રકારના વિદ્યુતકણો માલૂમ પડયા છે (Electric particles with two different electric charges) તેને (પ્રોટોન) અને Electron (ઇલેક્ટ્રોન) કહેવામાં આવે છે એક પ્રોટોન એક ઇલેક્ટ્રોનથી બે હજાર ગણો ભારે હોય છે. Proton એટલે પોઝિટિવ યા ગુરુ અને ઇલેક્ટ્રોન એટલે Negative યા લઘુ કહેવાય છે. કેટલાક પદાર્થોમાં પ્રોટોન અને ઇલેક્ટ્રોનની સાથે ન્યુટ્રોન Nutron નામના અણુઓ માલમ પડ્યા છે એક ઇલેક્ટ્રોન, એક એટમમાં, એક પ્રોટોનને કેન્દ્રિત કરીને તેને ગોળાકારમાં તીવ્ર ગતિથી ચકર ચકર

ફેરવ્યા કરે છે. જુદા જુદા મૌલિક દ્રવ્યો (Elements) પદાર્થોમાં પ્રોટ્રોન અને ઇલેક્ટ્રોનની સંખ્યા જુદી જુદી હોય છે દા. ત હાઈડ્રોજનના એક એટમ (Molecule)માં એક પ્રોટોન અને એક ઇલેક્ટ્રોન હોય છે વળી જે એટમમાં ન્યુટ્રોન માલમ પડે છે તેને આઈસોટોપ્સ (Isotopes) કહે છે

દરેક પરિધિની અંદર, અંદરના પરિધમાં બેથી વધુ ઇલેક્ટ્રોન હોતા નથી જ્યારે બેથી વધુ ઇલેક્ટ્રોન થાય ત્યારે તે બીજા ગોળાકાર પરિધમાં રહે છે બીજા પરિધ ગોળાકારમાં આઠથી વધુ ઇલેટ્રોન રહેતા નથી આ પ્રમાણે દરેક પરિધમાં ઇલેક્ટ્રોનની સંખ્યા આઠમાં રહે છે રાસાયણિક પ્રક્રિયાઓ (Chemical reactions) અથવા સંયોગોમાં ઇલેક્ટ્રોન અંદર અંદર આઘા પાછા થઈને એટમો દ્વારા વસ્તુઓનાં જુદાં જુદાં મિશ્રણોનાં રૂપો આપે છે રસાયણિક ક્રિયાઓમાં એટમો તૂટતા નથી પણ બહારની પરિધિમાં (ગોળાકારમાં) ઇલેક્ટ્રોનોમાં કાંઈક ફેરફારો થાય છે એટમના વિભાગ થતા નથી, પણ આખા ને આખા છૂટાં પડી યૌગિક કંપાઉન્ડ (Compound) બનાવે છે અગર છૂટાં પડે છે દરેક તત્ત્વ (Element)ના ગુણો તેની એટમોની બનાવટ અથવા તેની અંદરના પ્રોટોન અને ઇલેક્ટ્રોનની સંખ્યાઓ પર આધાર રાખતા હોવાથી એક તત્ત્વથી બીજા તત્ત્વ જુદાં જણાઈ આવે છે

બે અથવા બેથી વધુ તત્ત્વો (Elements) મળીને બનવાવાળા મિશ્રણો (Mixture) યા યૌગિક (Compounds), કંપાઉન્ડ્ઝના ગુણો અને તેની વર્ગણાઓ (Molecules)ને સંગઠિત કરનાર જુદાં તત્ત્વોનાં તત્ત્વો (Elements)ના એટમોની જુદી જુદી સંખ્યા પર નિર્ભર હોય છે એક સમાન સંગઠનવાળા મોલેક્યુલસનો ગુણ એક જાતનો હોય છે, કોઈ પણ એક દ્રવ્ય કે પદાર્થના સઘળા મોલેક્યુલ્સ (વર્ગણા) એક સમાન હોય છે મોલેક્યુલ્સમાં એટમોની સંખ્યા પૂર્ણાંકમાં હોય છે તેના ટુકડા યા વિભાગો થતા નથી પણ એટમો આખા રહે છે આજની નવી શોધમાં એટમો તૂટે છે એવુ માલમ પડ્યુ છે આ વાતથી સમજાય છે કે વિજ્ઞાનીઓ જેને (પરમાણુ) એટમ કહેતા હતા તે એટમોનો જથ્થો હતો જેને આપણે સ્કંધ કહેતા આવ્યા છીએ એટલે સ્કંધને જુદો પાડી શકાય છે અને જુદા જુદાં એટમોમાં રહેતા વિદ્યુતકણો Electronsમાં વધઘટ કરવાથી જુદા જુદા પદાર્થો ઉત્પન્ન થઈ શકે છે એમની અંદરના પ્રોટોન અને ઇલેક્ટ્રોનને વિદ્યુતકણ (Electric particles) કહે છે જેને જૈન આગમશાસ્ત્રોમાં પુદ્‌ગલ (Ualter) એવુ નામ આપવામાં આવ્યુ છે

સંસારના દરેક પદાર્થનું નિર્માણ અને પરિવર્તન વિઘટન તથા પુનર્નિર્માણ પુદ્‌ગલ પરમાણુ દ્વારા થાય છે પુદ્‌ગલ પરમાણુઓનો મળવાથી Molecules સ્કંધ બને છે કોઈ પણ જીવધારી પ્રાણીનું શરીર અનંતાનંત પરમાણુની સંખ્યાવાળા મોલેક્યુલ્સનુ બનેલુ છે

આત્મા પુદ્‌ગલનો અનાદિ સંબંધ— આત્મા પુદ્‌ગલ આ બન્નેનો સંબંધ અનાદિ કાળથી પ્રવાહ રૂપે ચાલતો આવ્યો છે પુદ્‌ગલના સંયોગના લીધે આત્માનો કોઈ ને કોઈ આકાર રૂપવાળા શરીર સાથે રહેતો આવ્યો છે પુદ્‌ગલરૂપ પિંડમાં સતત પરિવર્તન થયા કરે છે

સેંકડો પ્રકારનાં રાસાયણિક દ્રવ્યો એકઠાં કરી રાખવામાં આવે તો તેમાં સ્વત રાસાયણિક ક્રિયાઓ પ્રક્રિયાઓ થતી રહે છે આ પ્રમાણે દ્રવ્યો (પદાર્થોમાં) સતત પરિવર્તન થયા કરે છે આ ઉપરથી જાણી શકાય છે કે કોઈ પણ જીવધારી પ્રાણીનુ શરીર નાના પ્રકારના રસાયણોનુ એકત્રીકરણ છે એટલે તેમાં પરિવર્તન થતુ રહે તે સ્વાભાવિક છે

— જીવધારી પ્રાણીનો જન્મ સાથેનો સંબંધ વિચારીએ —

જે કંઈ ખાનપાન આપણે લઈએ છીએ, યા શ્વાસ પ્રશ્વાસની ક્રિયા આપણે કરીએ છીએ તેનાથી આપણા શરીર પર અને શરીરની અંદર રસાયણિક ક્રિયાઓ થઈ હરદમ પરિવર્તન થયા કરે છે.

શરીરના સંબંધમાં આવનાર દ્રવ્યોનો વિચાર કરીએ.

જગતનાં દ્રવ્યોનું વર્ગીકરણઃ—જગતમાં ઘણાં દ્રવ્યો (પદાર્થો) છે તેનું વર્ગીકરણ કરવાથી ૭ વિભાગમાં સમાઈ જાય છે.

૧. જીવ (Soul), ૨ પુદ્ગલ (Matter) આ સિવાય જીવ અને પુદ્ગલ–ગતિ–સહાયક દ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાય અને સ્થિતિસહાયક દ્રવ્ય અધર્માસ્તિકાય તેમજ દરેક દ્રવ્યને અવકાશ આપનાર આકાશાસ્તિકાય છે, વળી પરિવર્તન – નવા જૂની સ્થિતિ બતાવનાર કાળ નામનું છઠ્ઠું દ્રવ્ય પણ છે.

જીવ ૭ દ્રવ્યો પૈકીનું એક ચેતન દ્રવ્ય છે બીજા પાંચ દ્રવ્યો અજીવ એટલે જડ અચેતન છે આ સિવાય પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ આ ચારે પદાર્થો સજીવ છે અને અજીવ પણ છે આ સર્વ શરીરધારી પ્રાણીઓ પર અસર કરે છે વાયુમંડળનો અચેતન ભાગ Gases તે પણ રાસાયણિક દ્રવ્યોથી બનેલો છે. સૂર્ય મંડળમાંથી નીકળતા કિરણો પણ Matter particlesના બનેલાં છે. તેમાં ગરમી અને રોશનીની શક્તિ પણ છે રેડિયો એક્ટિવિટી તથા કોસ્મિક કિરણો સૂર્યથી પેદા થઈ પૃથ્વી પર આવે છે તેની અસર શરીર પર અને પદાર્થ ઉપર પણ થાય છે. દરેક શરીરમાંથી Matter particles સતત નીકળે છે અને નવા દાખલ થાય છે આ ક્રિયાની ધારા સતત પ્રવાહ રૂપે ચાલુ રહ્યા કરે છે આ પુદ્ગલ કણો એટલા બધા સૂક્ષ્મ પ્રમાણમાં હોય છે કે જેને આપણે આંખે જોઈ શકતા નથી, છતાં વાતાવરણમાં જબ્બર હીલચાલ કરી શકે છે

શરીરનો દરેક અવયવ અને ઇન્દ્રિયો પુદ્ગલ નિર્મિત છે. મગજ અને મન પણ પુદ્ગલના બનેલાં છે. જેથી આપણે જે કોઈ હલનચલન – ગમનઆગમન ઈત્યાદિ કર્મ–ક્રિયાઓ કરીએ છીએ તે સઘળું શરીરની અંદર જે રાસાયણિક ક્રિયાઓ સતત ચાલે છે તેમાંથી ઉત્પન્ન થતી અસરના આધારે બાહ્ય ક્રિયા થાય છે પુદ્ગલ પરમાણુના વિદ્યુતકણ (Electrons)ની ગતિ ઘણી તીવ્ર હોય છે તેથી આપણાં કર્મોની અસર આપણા શરીર અને મનપ્રદેશમાંથી નીકળતાં પુદ્ગલ કણોના લીધે ચારે તરફ નજીક અને દૂર સુધી પૂગે છે. આ પ્રમાણે દ્રવ્યકર્મ અને ભાવકર્મની અસર પડે છે.

પુદ્ગલોની શક્તિઃ—બહાર પ્રભાવ અને પરિવર્તન પુદ્ગલ કણો કરે છે, પરંતુ શરીરની અંદર તેમનો પ્રભાવ અને પરિવર્તન સૌથી પહેલાં દરેક સમયે ચાલુ રહે છે. આ ફેરફાર આપણા આગળનાં કર્મો અનુસાર થાય છે આપણાં આગળનાં કર્મોનું નિર્માણ, આપણાં પાછલાં કર્મો દ્વારા શરીર, ઇંદ્રિયો અને મન દરેકને બનાવવાવાળાં રાસાયણિક દ્રવ્યોમાં ક્રિયા, પ્રક્રિયા અને તેથી ઉત્પન્ન થતું પરિવર્તનાદિ ફળ સ્વરૂપ પોતાની મેળે સ્વાભાવિક રૂપથી થતું રહે છે

કર્મોની આઠ પ્રકારની વર્ગણાઓઃ—જુદાં જુદાં રસાયણોનાં ગુણ અને પ્રકૃતિ ભિન્ન ભિન્ન હોય છે તે પ્રમાણે તેમના મિલનથી જુદા જુદા પર્યાયો (રૂપાંતરો) પદાર્થોમાં થયા કરે છે જીવધારી પ્રાણીઓમાં જુદા જુદા પ્રકારની વર્ગણાઓનું જુદું જુદું સંગઠન થવાથી જુદી જુદી જાતની કર્મ–પ્રેરણાઓ થાય છે આવી વર્ગણાઓ જીવધારી પ્રાણીઓ માટે – ખાસ માનવ માટે આઠ પ્રકારની હોય છે.

૧ શરાબ પીવાથી અગર ક્લોરોફોર્મ સૂંઘવાથી જ્ઞાનચેતના પર ભારે અસર થાય છે, તેથી આંતર રાસાયણિક ક્રિયા પ્રક્રિયા દ્વારા ઉત્પન્ન થવાવાળી વર્ગણાઓથી આપણી જ્ઞાનચેતના ઘટી જાય છે. તેને જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કહે છે

૨ શરીરની અંદર મોલેકયુલનું કંપન-પ્રકંપન તથા ક્રિયાઓ પ્રક્રિયાઓ action reaction દ્વારા પરમાણુઓ તથા વિદ્યુતકણો (Elements)નો આદાન-પ્રદાનનો પ્રવાહ ચાલુ છે જીવ ધારી પ્રાણીઓનાં (માણસોનાં) ભાવ કર્મો તથા દ્રવ્ય કર્મો સિવાય સૂર્યમંડળ અને પૃથ્વીની જુદી જુદી ગતિઓ તથા આકર્ષણ-પ્રતિઆકર્ષણના ફલ સ્વરૂપ શક્તિ કેન્દ્રોની સ્થિતિઓમાં પરિવર્તન ચાલુ રહે છે અને તેથી ગ્રહો, ઉપગ્રહો અને પૃથ્વીની ગતિઓ અને કંપન પ્રકંપનાદિ સ્વાભાવિક રૂપથી ચાલુ રહે છે તે કારણથી શારીરિક કંપન પ્રકંપન થઈને અણુઓ પરમાણુઓ તથા વર્ગણાઓનું પારસ્પરિક આદાન, પ્રદાન અને પરિવર્તન સતત થતું રહે છે પુદ્ગલની કાર્મણ વર્ગણાઓ દ્વારા બનેલ કાર્મણ શરીરના અનુરૂપ યા અનુસાર બાહ્ય શરીર અવયવો અને ઇંદ્રિયો તથા મન-બુદ્ધિ આદિ સર્વનું નિર્માણ ગર્ભ અને જન્મ થાયે છે અને તેને અનુકુળ આગળ વિકાસ થતો રહે છે

કાર્મણ શરીરના આદોલનો-આઠ જાતનાં કર્મોની પ્રેરક બનાવટ કાર્મણ શરીર અનુસાર માનવ-શરીર બધાય છે તે કાર્મણ શરીર આદોલનો અનુસાર જ્ઞાનવિકાસ - બુદ્ધિ અને બીજી શક્તિઓમાં કમી જાસ્તી થાય છે આ પ્રમાણે ક્ષણે ક્ષણે કર્મવર્ગણાઓમાં પરિવર્તન થયા કરે છે કાર્મણ શરીરમાં બાહ્ય અને આંતરિક વર્ગણાઓનુ મળવુ વિખરાવુ સમયે સમયે થયા કરે છે આ કાર્મણ શરીર આત્માની સાથે જોડાયેલું છે જેથી કાર્મણ શરીરની બનાવનારી અને સદા પરિવર્તનશીલ આ પૌદ્ગલિક વર્ગણાઓમાં થવા વાળી ક્રિયા પ્રક્રિયાઓ વિધિવત્ (વૈજ્ઞાનિક) નિરૂપણ છે તેથી સમજી શકાય કે આપણે ક્યા પ્રકારનાં કર્મો કરીએ છીએ કર્મ શુ છે ? અને તેના સુખદુ ખ રૂપ ફલ કેવી રીતે ભોગવાય છે તેથી કાર્મણ શરીર જે વર્ગણાઓનું બનેલુ છે અને જેમાં સતત્ સદા પરિવર્તન થયા કરે છે તે પૌદ્ગલિક વર્ગણાનો સંયુક્ત રૂપને કર્મ, ભાગ્ય, પ્રારબ્ધ કહીએ છીએ તદનુકુલ સચાલિત કર્મફળ મળતાં રહે છે આ કાર્મણ શરીરથી છુટકારો થવો (મેળવવો) તેનું નામ મોક્ષ છે મુક્તિ માટે ઉચિત પરિસ્થિતિ વાતાવરણ શિક્ષા સંસ્કૃતિ જ્ઞાન શ્રદ્ધા વૈજ્ઞાનિક યા સમ્યગ્ જ્ઞાન દ્વારા આપણા આચારવિચાર શુદ્ધ થઈને ઉન્નતિ થાય છે આ રીતે મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે,

કર્મ જડ-આત્મા ચેતન -કર્મ પુદ્ગલ (Matter) કૃત છે જડ (અચેતન) છે આત્મા ચેતન છે કર્મ કરવાનું કાર્યફલ ભોગવવાનું આ બન્ને સંયોગ-સબંધ-આત્માની જોડે હોવાથી થાય છે આ વ્યવહારિક કથન છે રાસાયણિક ભૌતિક ક્રિયાઓ પ્રક્રિયાઓ હલનચલન આદિ કર્મ થયાં કરે છે પણ આ સઘળુ પુદ્ગલ (જડ) પરમાણુઓથી થાય છે તેમાં ચેતના નથી, તેથી જડ પદાર્થોમાં ક્રિયા પ્રક્રિયા થાય છે તેને કર્મ એવી સંજ્ઞા આપવામાં આવી નથી

કર્મ એવી સંજ્ઞા જીવધારી પ્રાણીઓને જ આપી શકાય છે આત્મા સુખદુ ખાદિ અનુભવો કરે છે કર્મ આત્માની વિદ્યમાનતામાં તેનાથી યુક્ત શરીર દ્વારા થયા કરે છે તેથી આત્મા કર્મનો કર્તા કહેવાય છે જેવુ શરીરનું સ્વરૂપ હોય છે તેવાં કર્મ થતાં રહે છે

કાર્મણ શરીર જીવધારી પ્રાણીઓના પુનર્જન્મનું કારણ છે કારણ કે તે આત્માની સાથે જ રહે છે તદનુસાર ચાર ગતિમાં જીવ જન્મ ધારણ કરે છે ઘોડાનું પક્ષીનું માછલાનું કે કીટ પતંગાદિ બારીકમાં બારીક સૂક્ષ્મ જતુઓનું શરીર કાર્મણ શરીર અનુસાર પ્રાપ્ત થાય છે

આત્માનો ગુણ ચેતના -ચેતના આત્માનો ગુણ છે શરીર પુદ્ગલ નિર્મિત છે કેવલ પુદ્ગલ નિર્મિત પિંડમાં ચેતનપણું હોતું નથી જીવધારી પ્રાણીનું સજ્ઞાન કર્મ થાય છે તેથી જીવધારી આત્મા કર્મનો કર્તા ભોક્તા કરે છે

સમષ્ટિ યા સામાજિક રૂપથી સર્વના કર્મની અસર સઘળા ઉપર પડે છે. આ વિક્રિયાઓથી આશ્રવ, બંધ, નિર્જરા, મોક્ષ, આદિ કર્મોની પ્રેરક પુદ્ગલ વર્ગણાઓ કે શરીરાદિ આકૃતિ અને આત્મપ્રદેશમાં પુદ્ગલવર્ગણાઓનું મિલન–વિખરણ સમયે સમયે સ્વતઃ થયા કરે છે. તેનો પ્રેરક કોઈ બીજો (ઈશ્વર) નથી. જેવાં આપણાં કર્મો હોય છે તે પ્રમાણે પુદ્ગલ વર્ગણાઓમાં ક્રિયા–પ્રક્રિયા અને પરિવર્તનાદિ થઈ કર્મફલ ઉત્પન્ન–થાય છે. જેવાં કર્મ આપણે કરીશું તેવાં ફળ આપણે જ ભોગવવા પડશે. આ પ્રમાણે વ્યક્તિનાં કર્મોનાં ફલ વ્યક્તિને – કુટુંબ કે સમાજનાં સામુદાયિક ફલ કુટુંબ કે સમાજને પ્રાપ્ત થયા કરે છે.

આ રીતે વ્યક્તિને બે રીતનાં કર્મફળ પ્રાપ્ત થાય છે. એક પ્રકારનાં કર્મફલ વ્યક્તિરૂપથી અને બીજાં પ્રકારનાં કર્મફલ સમષ્ટિ રૂપથી પ્રાપ્ત થાય છે, માટે મનુષ્યને આંતરિક સંગઠન અને બાહ્ય સ્થિતિને અનુકૂળ સારાં કર્મ કરતાં રહેવાની જરૂર છે જે લોકો કેવળ પોતાનો વિકાસ સાધવા ઈચ્છે છે અને બહારની દુનિયાની ઉપેક્ષા કરે છે તેમનો પૂર્ણ વિકાસ સંભવતો નથી, કારણ કે અજ્ઞાનનો અંશ કેવળ નાશ પામતો નથી. શુદ્ધ જ્ઞાન (સમ્યગ્ જ્ઞાન) તો એકાન્ત જૈન સિદ્ધાંત દ્વારા જ થઈ શકે છે અને તેથી તે વિજ્ઞાનસિદ્ધ વિશ્વધર્મ સાબિત થાય છે.

તીર્થયાત્રા

હમારે તીરથ પ્યારે હૈં, યહી ધરતી કે તારે હૈં
વહાં તાપ મિટ જાયા કરતે, વહાં પાપ કટ જાયા કરતે
વહાં મૈલ મનકા ધૂલ જાતા, વહાં દ્વાર આત્માકા ખૂલ જાતા. ૧

બડે બડે અન્યાય ઇનકે, દ્વારે ગયે ઉબારે હૈં,
જો ભી ઇનકા કરતા ફેરા, હોતા ઉસકા દૂર અંધેરા. ૨

યહી ભૂમિકો સ્વર્ગ બનાતે, યહી મુક્તિકા માર્ગ દિખાતે,
પાપ–પુણ્યકી યહી કસોટી, સતકે યહી કિનારે હૈં. ૩

ભગવાન મહાવીર

પ્રાચીમેં અરુણ-પ્રભા રવિકી ઉઠતી ક્ષણ-ક્ષમે,
મૃત્યુલોકમેં વર્દ્ધમાનકી કલા ચૌગુની પલ પલ ભરમેં.
દેખ રહા હૈ ઇન્દ્ર ગગનમેં સ્વાગત કૈસે કરું દેવકા,
એક વિશ્વમેં હો અરુણોદય એક અભિનય એક શાન્તિ કા—
સકલ વિશ્વ જર્જરિત હો રહા જીવ કહીં સુખ ચૈન ન પાતે,
ઇસ પૃથ્વીપર આ આકરકે જીવ હમેશા દુઃખ હી પાતે.
ઐસી જ્ઞાનકે હેતુ દેવ ગતિમે ચ્યુત જીવન મૃત્યુલોકમે,
ત્રિશલા સિદ્ધારથકે ગૃહમે બાલકપનકી ક્રીડા કરને
ચૈત્ર શુક્લ તેરસ દિન ક્ષત્રિય કુંડ નગર હો ગયા ધન્યમય,
તીન લોકમે સકલ વિશ્વકે જીવ કર રહે ઉનકી જય-જય
કહતે હૈં પૃથ્વી સરસામય પ્લાવતિ ચહુંદિસિ સ્વયં હો રહી,
રત્નોંકી વર્ષા યોજનમેં શુભ લક્ષણકે ભાવ દે રહી,
જિસને માતાકી કુક્ષીમેં હલન ચલન દી સ્વય બન્દ કર,
ઐસે કરુણામય બાલકકે જ્ઞાન ધ્યાનકી ચર્ચા ઘર-ઘર.
સ્વયં ઇન્દ્ર હી હુઆ ઉપસ્થિત બાલકકો લે ગયા સુમેર પર,
પ્રક્ષાલન વિધિપૂર્વક કરકે લૌટા ફિર અપને નિજ ગૃહ પર.
એક અંગુષ્ઠકે સ્પર્શમાત્રમે, દેવોંકી શંકા ક્ષણભરમે,
મિટી સ્વયં હી, ઉસી સ્થાનપર હુઆ નામકરણ 'વીર' ભુવનમેં.
તીન જ્ઞાનકે ધારી શિશુકા તેજ બાલ-ક્રીડામેં કન્દિત,
દેખ રહા હૈ સભી વસ્તુ નિર્નિમેષ દૃષ્ટીમેં હૃદિત.
શાન્ત, ધીર ગંભીર સુમોદિત, કર્મશીલ શ્રી વર્દ્ધમાનકા,
જન્મોત્સવ હમ મના રહે હૈં, ત્રિશલા નન્દન વીર પ્રભુકા.
ક્યોં આજ દયા શ્રાવક જનસે, રૂઢિ પ્રથામેં જીવન દેંગે,
સકલ વિશ્વકે દલિત, પ્રપીડિતજનકે મનકો અભય કરેંગે?

—જ્ઞાનેન્દુ રત્નાકર

★

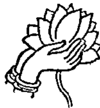
कल्याणमन्दिरस्तोत्रे, श्लोक १–२

' By the Courtesy of Mr P C Nahar M A B L of Calcutta

चाहिए। सब प्रकार के हस्त लिखित ग्रन्थों की रक्षा के लिए नई दिल्लीमें या किसी ऐसे स्थान में जहां की जल वायु अधिक अनुकूल हो हस्तलिखित ग्रन्थों का एक संग्रहालय स्थापित होना चाहिए जैसा कि ब्रिटिश म्यूजियम में डिपार्टमेण्ट औफ़ मेनिस्क्रिप्ट्स है या बिब्लीओथिक नाश्नाल पेरिस में है अथवा 'योरप' और अमेरिका के अन्य देशों में बने हुए हैं। हस्त-लिखित ग्रन्थोंकी खोज, रक्षा और संग्रह के कार्य को अब एक क्षण भी नहीं टाला जा सकता। भारतवर्ष विशाल देश है यहां विद्या की परम्परा अत्यधिक समुन्नत रही है अत एव इस भूमि पर जो धर्म फूले फले उनमें साहित्य रचना का कार्य भी कई सहस्र वर्षों तक बहुत बड़ी मात्रा में हुआ। उस वाङ्मय के प्रति देश का जो कर्तव्य है उसे पहचान कर उसकी पूर्ति करने का अनुकूल अवसर अब आ गया है। भारतीय ग्रन्थों की खोज और रक्षा का बहुत बड़ा कार्य पश्चिमी विद्वानों ने किया है और इगलैण्ड योरप एव अमेरिका के ग्रन्थ भडारोंमें संस्कृत, प्राकृत आदि भाषाओं के लगभग दो लाख ग्रन्थ सुरक्षित हैं। भारतवर्ष में भी अनेक अच्छे ग्रन्थसंग्रह हैं। शासन को चाहिए कि इन संग्रहों का सर्वेक्षण कराए और उनकी सुव्यवस्था के उपायों पर विचार करे एवं इस कार्य को अपने हाथ में ले। यह विशाल वाङ्मय न केवल भारतीय संस्कृति के इतिहास के लिए महत्त्वपूर्ण है, किन्तु इसमें हमारी प्राचीन और अर्वाचीन समृद्ध भाषाओं की स्रोतसामग्री भी छिपी हुई है।

ग्रन्थों के संग्रह के अनन्तर उनकी सूचियों का निर्माण और विधिवत् प्रकाशन भी उतना ही आवश्यक कार्य है। सूची के अभाव में कोई भी संग्रह ज्योतिहीन क्षेत्र के समान हो जाता है। तीसरा आवश्यक कार्य ग्रन्थों के सुसम्पादित संस्करण प्रकाशित करने का है जिसकी चर्चा ऊपर की जा चुकी है। अब समय आ गया है जब कि पृथक् पृथक् संस्थाओं द्वारा किए हुए कार्य से संतोष न मान कर इस कार्य को भी राष्ट्रीय स्तर पर उठाना आवश्यक है। भारतीय साहित्य निधि उस कामधेनु के समान है जिसमें अपने अमृत कल्प स्तन्य से राष्ट्रीय मानस का पोषण किया है। इस प्रकार वह क्षीर कोष और भी सुस्वादु, हितकारी एव बलवर्धक बन सके ऐसे उपायों का आश्रयन अब हमारा सार्वजनिक कर्तव्य है।

मतिकीर्त्ति रचित "दशाश्रुतस्कंध वृत्ति"

—★—

लेखक : श्री अगरचंदजी नाहटा-बीकानेर

जैन-साहित्य में सबसे प्राचीन ग्रंथ 'एकादश अंग सूत्र' है। उसके बाद 'उपांग' 'मूलसूत्र,' 'छेद-सूत्र' 'पयन्नो' आदि को मिलाकर ४५ आगम माने जाते हैं। 'नंदी' और 'पाक्षिक सूत्र' के अनुसार बहुतसे प्राचीन ग्रंथ अब लुप्त हो चुके हैं। और उपर्युक्त ४५ आगमों का वर्गीकरण भी उन दोनों ग्रंथों के बाद का है। उपांगों में पन्नवणा सूत्र' के रचयिता का परंपरागत उल्लेख मिलता है, पर अन्य उपांगों के रचयिताओं के नाम नहीं मिलते। चतुर्दश पूर्वधर, श्रुतकेवलि भद्रबाहु स्वामी ने जिन छेद सूत्रों की रचना की, उनमें पहला 'दशाश्रुत स्कंध,' फिर 'बृहद् कल्प' और 'व्यवहार सूत्र' का नाम मिलता है। इनमें से 'बृहद्कल्प' और 'व्यवहार सूत्र' पर तो बृहद् टीकाएं प्राप्त हैं पर 'दशाश्रुत स्कंध' की कोई बड़ी टीका अब तक जानकारी में नहीं थी। उसकी निर्युक्ति चूर्णि और ब्रह्मर्षि की टीका प्रकाशित हो चुकी है और कुछ टब्बे प्राप्त होते हैं। जैसलमेर भंडारों का अवलोकन करने जब हम प्रथम बार वहां गये, तो खरतरगच्छ के आचार्य शाखा-भंडार के एक फुटकर पत्र में कुछ उद्धरण देते हुए यह वाक्य लिखा मिला "इति दशाश्रुतस्कंधवृत्तौ श्रीगुण-विनयोपाध्यायकृतायाम्"। इस उल्लेख से दशाश्रुत-स्कंध' की एक अज्ञात वृत्ति का पता चला। तदनन्तर महोपाध्याय समयसुन्दरजी के लिखित व संग्रहीत 'कथा कोष की एक प्रति के मध्यपत्र में एक विस्तृत उद्धरण देते हुए "इति श्रीदशाश्रुतस्कंधवृत्तौ श्री मतिकीर्तिकृतायाम् षष्ट दशा विवरणे" उल्लेख मिलने से यह निश्चित हो गया कि गुणविनय के शिष्य ही मतिकीर्ति थे. इस लिए इन दोनों गुरु-शिष्यों में से किसी के एक ने अवश्य ही 'दशाश्रुतस्कंधवृत्ति' की रचना की है; पर इसकी पूरी प्रति का कहीं पता नहीं चला।

संवत् १९९३ में जैनशास्त्रमाला, लुधियाना के प्रथमरत्न के रूप में 'दशाश्रुतस्कंधसूत्र' संस्कृतच्छाया पदार्थान्वय गणपति-गुण-प्रकाशिका हिन्दी-भाषा-टीका स्थानकवासी उपाध्याय आत्मारामजी रचित, के साथ प्रकाशित हुआ। उसकी भूमिका में ग्रन्थकर्ता का निर्णय करते हुए वृत्तिकार मतिकीर्ति का अभिमत उद्धृत किया गया, अवलोकन में आया। श्रीमान मतिकीर्ति विरचित संस्कृत टीका भी विद्यमान है और उसके उद्धरण भी प्राप्त होने से इस टीका की प्रति उन्हें प्राप्त है, निश्चित हो गया। इससे बड़ी प्रसन्नता हुई कि आखिर इस टीका की एक प्रति का पता तो मिला। मैंने उसका विशेष परिचय प्राप्त करने के लिए श्री आत्मारामजी को पत्र दिया कि उसकी प्रति किसके पास व कहां है और वृत्तिकार की प्रशस्ति आदि विशेष परिचय मुझे भिजवावें; पर उनके लिखवाया हुआ उत्तर मिला कि प्रति अभी किस भंडार में है, ठीक से मालूम नहीं। यद्यपि मुझे यह उत्तर संतोषप्रद नहीं लगा, क्योंकि जो अपनी स्मृति के लिए काफी प्रसिद्ध हैं, वे थोड़े वर्षों में ही जिस प्रति का उन्होंने उपयोग किया है, उसका पता भी भूल गये हों। खैर, मैंने अपना प्रयत्न जारी रखा, बीच-बीच में पत्र देता रहा और अन्त में मुझे यह पता लग ही गया कि इसकी प्रति "जैनशास्त्रमाला कार्यालय" के संग्रह में ही है। पत्रव्यवहार से उसे देखने या प्राप्त करने की सुविधा प्राप्त न होते देख गत वर्ष जब मैं विश्वेश्वरानंद वैदिक शोध-संस्थान, साधु आश्रम (होशियारपुर, पंजाब) के हस्तलिखित संग्रहालय को देख वहां के जैन-ग्रन्थों की सूची को संशोधित करने के लिए आमंत्रित किया गया तो वहां का काम निपटाकर लौटते समय लुधियाना ठहर गया। इससे पूर्व पूज्य आत्मारामजी के सुशिष्य ज्ञान मुनिजी स्थानकवासी

साधु सम्मेलन में सम्मिलित होने बीकानेर व भीनासर पधारे थे, तो उनसे काफी अच्छा सबध हो गया था, अत लुधियाने के जैनस्थानक में ठहरकर उनसे मिला और कहा कि मतिकीर्ति रचित 'दशाश्रुतस्कधवृत्ति' की प्रति को देखने के लिए ही मैं यहा आया हूँ अत किसी भी प्रकार हो वे मुझे उक्त प्रति को देखने का सुयोग प्रदान करें। आपने भी बडे सौजन्य के साथ शास्त्रमाला कार्यालय में जाकर प्रति को ढूढकर ला दी। मैंने बहुत प्रयत्न किया कि किसी भी तरह प्रति को साथ लाकर नकल की व्यवस्था कर सकू पर प्रति बाहर देने की अनिच्छा ज्ञात होने पर उसका आवश्यक आदि-अत का अश नोट करके मुझे लौटना पड़ा। पाठकों की जानकारी के लिए वह नीचे दिया जा रहा है—

आदि

श्रीजिनकुशलसूरिगुरुभ्यो नम ।
प्रणम्य रम्या महिमा दधान
वीर शिवश्रीवरणाद्वरिष्ठ ।
वाग्देवता वाग्विमलत्वहेतु
निवेश्य चित्ते विदधामि रम्या ॥१॥

वृत्ति सुबोधा विविधागमेभ्यो
लब्ध्वा रहस्य गुरुसेवनाच्च ।
स्वस्यापरस्यापि च सस्मृते कृते
दशाश्रुतस्कधसुबधबधुराम् ॥२॥

इह रागद्वेषाद्यभिभूतेन ससारिकेणाविपन्नशरीरमान सिकदु खोपनिपातपीडितेन तदपनोदाय हेयोपादेयपदार्थ परिज्ञाने यत्न आस्थेय सत्वविशिष्टविवेकप्रतिपत्तिमन्तरेण न भवति विशिष्टश्च विवेकेन प्राप्ता शेषातिशयकलापाप्तो-पदशगृते आप्तश्च रागद्वेषमोहादिदोषाणामात्यतिकप्रक्षयात् स चात्यतिक ।

अत— इति श्रीजयसोममहोपाध्यायशिष्यश्रीगुणविनय-महोपाध्यायतच्छिष्यश्रीमतिकीर्त्तिगणिविरचित श्रीदशाश्रुत स्कधविवरणे दशमदशा विवरणत समाप्तेति भद्र मगल भगवान् वीरः श्री मगल

प्रशस्ति—

मुनिशवधिरगशशहरमितवर्षे विक्रमाव्दभूमर्तु
श्रीमत्खरतरगच्छ श्रीमज्जिनराजसूरिवर ॥१॥
विजयिनि विजितानेकद्वन्द्वकुमदवादिवादसदोहे।
सूरि श्रीमज्जिनसिंहपट्टपूर्वाद्रिमार्तंडे ॥२॥ युग्मम्

आसच्छ्रीक्षेमशाखासु सुधातुल्यफलोपमा ।
अभिषेकपदप्रौढा क्षेमराजायतीश्वरा ॥३॥

श्रीभारतीप्रतिमसन्मतिसद्विचारा
शास्त्रार्थसार्थवरनीरधिलब्धपारा ॥
प्रापु प्रबोधपदवीमपि यद्विनेया
श्रीपाठकानिपुणवादिभिरप्य जेया ॥४॥

शिवसुदरनामान कनकाह्वाश्च सत्तमा ।
यन्मुखाभोजमासाद्य कमला मुमुदेतराम् ॥५॥ युग्मम्

साधव्या वाचनामव्या अशोभत शुभोदया ।
श्रीदयातिलकाश्चात्र वैराग्यरससागरा ॥६॥

प्रमोदमाणिक्यगणिप्रधाना
शिष्या पुनर्वाचकताभिधाना ।
राजति तेषा करणावधाना-
स्तच्छिष्यदक्षा विदितार्थनामा ॥७॥

माधुर्यसारैर्वचनप्रकारैर्जिग्यु सुराचार्यमपीहतारै ।
जयति ते श्रीजयसोमशिष्या सुपाठका सद्गुरवो गरिष्ठा ॥८॥

नानाशास्त्रविचित्ररत्ननिचय प्रख्यातकीर्त्युच्चया ।
सिद्धातोदधिगाहनैकरसिका श्रीपाठका सत्तमा ॥

तेषा प्रसादेन मयापि दृष्ट्वा
स्वबोधवृद्धयर्पितितार्थसारा ।
दशाश्रुतस्कधविवृत्तिश्रेष्ठा
प्रगथ शोध्या च सुधर्मयीय ॥१०॥

प्रमादादौत्सुक्यात् क्वचिदनवबोधेन यदि वा।
ममैतस्याम् वृत्तौ सहृदयजना कोमलमहे ।
अवश्य चेत्किचिद्भवति भवतामजलिरय ।
प्रसाद कृत्वा तत्प्रगुणमनिभि शोध्यमखिल ॥११॥

यत —
गच्छत स्खलन क्वापि भवत्येव प्रमादत
हसति दुर्जनास्तत्र समादधति सज्जना ॥१॥

लेखन प्रशस्ति— सवत् १७१८ वर्षे, ज्येष्ठसुदी पच म्यां कर्मवाट्याम् गुरुपुष्ययोगे श्रीमत्खरतरगच्छ

युगप्रधानभट्टारकश्रीमज्जिनधर्मसूरीश्वराणां पट्टिप्रभाट-क्षमासागरक्षमाकल्लनादिशिष्यवाचनार्थम् उपाध्याय-श्रीमतिकीर्तिगणिभिर्विरचिता श्रीदशाश्रुतस्कंधटीकाया प्रतिरेषा। शिष्यउपाध्याय श्रीसुमतिसिंधुरगणिभि शिष्यवाचनाचार्यवनकुमारगणिशिष्यतनयनप्रमादगणि प लब्धिविलास प० कीर्तिविलासादिप्रशिष्या गणपरिकरः श्रीलवणसरसि प्रदत्ता॥ आपुण्यदत्ता वाच्यमाना चिरं नंदतात्। श्रीजिनकुशलसूरिरस्तु सुखाय नित्यदा। श्रीरस्तु कल्याण मस्तु। १८००० पोथी कलेजीवु दीनी छे। लिखित प्रोहित श्रीकृष्णः।

प्रस्तुत प्रति २८१ पत्रों की है। प्रत्येक पृष्ठ में १९ पंक्तियां और प्रति पंक्ति में लगभग ६० अक्षर हैं। स्थानकवासी आचार्य श्री पूज्य आत्मारामजी की स्मृति एवं वचनानुसार बीच का एक पत्ता कम है। इसकी प्रतिलिपि कराने का प्रयत्न चालू है। न मालूम ऐसे कितने महत्वपूर्ण ग्रंथ इधर-उधर के पुस्तक भंडारों में अज्ञात अवस्था में पड़े होंगे। जिन ग्रंथों की अधिक प्रतिलिपियां नहीं हो पाई और केवल एक प्रति ही सौभाग्यवश कहीं कहीं अब तक सुरक्षित है, उन ग्रंथों की सुरक्षार्थ उनकी कई प्रतिलिपियां करवाई जाकर कई भंडारों में रखी जानी चाहिए और यथा-संभव उनको प्रकाशित करने का प्रयत्न भी शीघ्र होना चाहिए।

जैन-आगमों को पंचांगी सहित और अन्य महत्वपूर्ण ग्रंथों को भी प्रकाशित करने का सबसे अधिक व महत्वपूर्ण प्रयत्न 'श्रीआगमोदय समिति' और 'देवचंद लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फंड' ने किया है। बीच में कुछ शिथिलता आ गई थी, पर अब सुयोग्य संचालकों ने पुनः विद्वानों से संपादित करवाके आगमादि ग्रंथों का प्रकाशन चालू किया है, आशा है इस वृत्ति को भी वे शीघ्र ही प्रकाश में लाकर जैन-साहित्य की महान् सेवा करेंगे।

प्रस्तुत 'दशाश्रुतस्कंध वृत्ति' के रचयिता मतिकीर्ति की गुरुपरंपरा एक विद्वत् परंपरा रही है। उनके गुरु महोपाध्याय गुणविनय महान् विद्वान् कवि एवं टीकाकार थे, जिनका परिचय 'शोध-पत्रिका' भाग ८ अंक २ में प्रकाशित कर चुका हूँ। १२ संस्कृत-प्राकृत काव्यस्तोत्र एवं धर्मग्रंथों की संस्कृत टीकाएँ, ८ ग्रंथों की भाषा टीकाएं, १५ रास चौपाई आदि राजस्थानी काव्य, ५ खण्डनात्मक विशिष्ट ग्रंथ एवं एक १२,००० श्लोक का शास्त्रपाठों का हुंडिका नामक संग्रह-ग्रंथ आदि रचनाएँ आपकी महान् विद्वत्ता का परिचय देती हैं। गुणविनयजी के गुरु मतिकीर्ति के दादा गुरु – महोपाध्याय जयसोम भी बहुत बड़े आगमज्ञ और कवि थे। उनके रचित प्राकृत-संस्कृत एवं राजस्थानी गद्य-पद्यमय ११ ग्रंथों की सूची भी अपने उक्त लेख में दे चुका हूँ। अपने दादागुरु और गुरु की भांति मतिकीर्ति भी बहुत अच्छे विद्वान् आगमज्ञ और कवि थे। संवत् १६७४ से १६९७ तक में रचित आपकी ११ रचनाएँ प्राप्त हैं। इससे पूर्व भी अपने गुरुश्री को व आगमग्रंथों के निर्माण एवं संशोधन आदि में सहायता देते रहे हैं। जैसलमेर के थाहरूशाह के भण्डार में निशीथ विशेष-चूर्णि (पत्र ५११) और 'स्थानांगवृत्ति' की प्रति का उपाध्याय गुणविनयजीने संशोधन किया था, उसमें मतिकीर्ति के सहायक होने का उल्लेख किया गया है।

'संवत् १६७१ जैसलमेरदुर्गे श्रीजयसोममहोपाध्यायानां शिष्यश्रीगुणविनयोपाध्यायैः शोधितम् स्वशिष्य प मतिकीर्तिकृतसहायैर्निशीथचूर्णि द्वितीयखंड।"

संवत् १६७३ सांगानेर में गुणविनयजीने 'प्रश्नोत्तरमालिका' अपरे नाम 'पार्श्वचन्द्रमतदलनचउपई' ग्रंथ बनाया, उसमें भी मतिकीर्तिकी सहायताका उल्लेख इस प्रकार किया मिलता है —

इति क्षेमशाखायां क्षेमराजमहोपाध्यायशिष्यवाचनाचार्यप्रमोदमाणिक्यगणिशिष्यजयसोममहोपाध्यायशिष्यश्रीगुणविनयोपाध्यायैः प मतिकीर्त्तिगणिकृतयुक्तिघटनासहायैः सांगानेरनगरे विक्रमतो गुणमुनि-रस-शशिवर्षे श्रीसंघाग्रहात् कृतचतुर्मासैर्भव्यशास्त्रकुसुमवाटिकात समुचितवचनकुसुमान्युच्चित्य ग्रथिता प्रश्नोत्तरमालिका स्वबुद्धिगुणेन प्रीयताम् स्वकण्ठदलेऽलंकरणाय श्रेयस्तु कल्याणमस्तु।"

मतिकीर्तिजी रचित अन्य ग्रंथों का प्रचार भी 'दशाश्रुत स्कंधवृत्ति' की भांति विशेष नहीं हो पाया।

इसलिए उनके अन्य कई ग्रंथों की भी एक दो प्रतिया ही प्राप्त हैं। एक रास तो अभी अधूरा ही मिला है, प्राप्त रचनाओं की नामावली इस प्रकार है—

१ अघटकुमार चौपाई पद्य २७२, सवत् १६७४ आगरे में रचित।

२ प्रश्नोत्तरशास्त्र– इसका अपरनाम 'निर्युक्ति स्थापन' भी मिलता है। सवत १६७६ में इसकी रचना विद्वद् लावण्यकीर्ति के आग्रहसे की गई। इस ग्रंथ का परिमाण १२३१ श्लोकों का है। इससे उनके आगमिक ज्ञान का अच्छा परिचय मिलता है। बीकानेर के भडारों में इसकी दो प्रतिया प्राप्त हैं।

३ साधु लखमसी के २१ प्रश्नों का उत्तर—

यह राजस्थानी गद्य में प्रश्नों के उत्तर रूप में, लिखा गया है इसका परिमाण १५५३ श्लोकों का है। इसमें भी आगमादि ग्रथो के प्रचुर प्रमाण देकर प्रश्नों का उत्तर दिया गया है। २६ पत्र की एक मात्र प्रति बीकानेर के 'महिमा भक्ति ज्ञानभडार' में उनकी स्वलिखित है। आदिअत इस प्रकार है—

'पार्श्वं प्रणम्य शिरसा श्रीमज्जिनराजसूरिराजाना-मादेशान् मतिकीर्ति लिखति प्रश्नोत्तराणि रयात्।

गद्य–तथा तुम्ह पूछयऊ जे समोसरण माहि जानु प्रमाण फूल री देवता वृष्टि करै, तिया ऊपरीं साधु साध्वी बइसइ किंवा न बइसइ। परषदा बारह ई समोशरण माहि बइसतो कहीं छइ तिणई साधु साध्वी फूला ऊपरि बइसइ किंवा न बइसइ।

तत्रार्थे–गुरु परंपरायइ शास्त्र रइ अनुसारइ विणि जाणियइ छइ साधु साध्वी फूला ऊपर बैसइ। जिणि कारणि साधु साध्वी आ बाधा टालिबा भणि सचित्त वनस्पति पृथ्वी, अपकायादिक एकेन्द्रीय जीव नई फरसइ, नइ उपरि बइसइ नइ अनइ जड तिया जीवा नइ आ बाधा न ऊपजइ, तऊ तिया नइ फरसइ। तिया ऊपरि बइसइ। जिम वर्तमान कालइ अचित्त धरतीइ अन्तरित सचित्त धरती पाणि ऊपरि सहुको साधु-साध्वी बइसइ सुवइ छइ तिम समोशरण माहि जिणि भगवत रइ अतशय करि तिया फूलारा जीवा नइ आबाधा निबाधा काइ नइ उपजइ, विशेषइ विकसित हुवइ, ते भणि पइसइ। जियइ कारणि प्रवचनसारोद्धार वृत्ति माहि कह्यं। अन्त—

इति साधु लखमसीकृत प्रश्नानामेकविंशत्युत्तराणि भट्टारकश्रीजिनराजसूरिराजादेशमासाद्य श्रीजयसोममहोपाध्यायशिष्य श्रीगुणविनय तच्छिष्य शिष्याणु मतिकीर्ति गणिभी (भि) स्वपरोपकारहेतवे श्रीजिनागमात् समुद्धृत्य लिखितानि। सपदें भवतु वाचक-श्रोतृणा ॥ श्री ॥

(४) गुणकित्व षोडशिका– इसकी एक मात्र प्रति जयपुर के 'खरतरगच्छीय-भडार' में है। गद्य सस्कृत में है। विषय व्याकरण का है।

(५) धमबुद्धि चौपई— सवत् १६९७ में राजनगर मे इसकी रचना हुई।

(६) लोलितांग रास—इसकी एक मात्र अपूर्ण प्रति हमारे सग्रह में है। अन्त के पत्रे न मिलने से रचना काल व स्थान का पता नहीं चल सका।

(७) लुम्पक मतोत्थापक गीत—गा० ६१ हमारे सग्रह में है।

(८) सम्यक्त्व कुलक बालावबोध— इसकी एक प्रति बीकानेर के 'महरचद-भडार' में और दूसरी मुनि कीर्तिसागरजी के पास देखने में आई है।

(९) पचकल्याणक स्तव गा १३ प्राकृत का अर्थ- इसकी प्रति थाहरुसाहि-भडार, जैसलमेर में प्राप्त है।

हमारे सग्रह में 'उत्तराध्ययन वृत्ति' के १२ पत्रों की अपूर्ण प्रति है। यह वृत्ति मतिकीर्ति या उनके शिष्य रचित है, पर पूरी प्रति अभी तक कहीं ज्ञात नहीं हुई। मतिकीर्ति के शिष्य सुमतिसिंधुर थे, उनकी परंपरा १९वीं शताब्दी तक चलता रही है।

'दशाश्रुत स्कध' सूत्र पर ब्रह्मर्षि की टीका बहुत ही सक्षिप्त है, उसका परिमाण ५१५० है जब कि मति कीर्त्ति की टीका की प्रति १८००० श्लोको में परिमित की है। अत इसका प्रकाशन बहुत ही आवश्यक है। प्राप्त प्रति में आचाय आत्मारामजी के कथनानुसार टीका का एक पत्र कम है, उसकी पूर्ति के लिए एव वैसे भी सशोधन के लिए कोइ अन्य प्रति कहीं मिल जाय तो बहुत ही अच्छा हो। कई भडारों में 'दशाश्रुत स्कध' की टीकाओं की प्रतिया वृत्तिकार के नामनिर्देश के बिना की मिलती है। उन प्रतियों की भी जाँच की जानी चाहिए।

मतिकीर्त्ति रचित चैत्यवंदन-गुरुवन्दन-प्रत्याख्यान भाष्य बालावबोध

अंतः- हिवइ प्रधानफल कहइ छइ । पच्चक्खाणमिणं कहतां पचखाण एह सेविऊणं कहतां सेवी आचरी नइ भावेण कहतां मनरइ परिमाणइ जिणउद्दिट्ठ कहतां तीर्थंकरे उपदिश्यउ । पत्ता कहतां पहुता । अणंत सत्ता कहतां अनंता जीव । सासयसुक्ख कहतां सासता सुख प्रतइ अणाबाह कहतां जीया सुखी रइ विपइ पीडा कांइ नहीं एहवो प्रतइ ॥५७॥

प्रशस्ति —

श्रीजेसलमेरौ मेरोरिव वसुविलाससारपुरे ।
श्रीपार्श्वनाथचरणांबुजभजनाकारि नरनिकरे ॥१॥

राज्य शासति वासवप्रतिनिधितेजो जयश्रीभर्त्तः
शोभाकारि सुपर्वभिः सुरभिताभाक् पुंडरीकेण च ।
विस्मयद्भुतभूतिभूतिभवनैः कल्याण भूमीपतौ ॥
येनेदं समयं शुभे समुदये दामोदर्यदं महत् ॥२॥

विक्रान्तो मुंनिमुंनिरसशशि
शरदि विचारसारभाष्याणाम् ।
पूर्वाचार्यकृतानां मद्धृत्यादि घटितानाम् ॥३॥

अवबोधो बालानामपि भवति यतस्तदर्थवीक्षात ।
त्रिदधे पुण्यश्रीभरसाहस्थिरपालवचनेन ॥४॥

प्रतय. सिद्धान्तानां स्वद्रव्यव्ययेन येन सुनयेन ।
बहुभ्यो लेख्यत तथा द्वारि विहारः समुद्दधे ॥५॥

श्रीचिन्तामणिपार्श्वनाथप्रभोः प्रतिष्ठापि तस्य निजवित्तैः ।
सार्धर्म्मिकर दत्ते छद्रव पत्तनवरेऽकारि ॥६॥

श्रीजिनराजगुरुभ्य खरतरगच्छे विवेकललितेन ।
कलिकालेपि हि चित्त विरराम नगस्य धममति ॥७॥

श्रुतानानर्घानां विपुलकरी विशुद्धय निजमत्या ।
रचनार्थानां भक्तिः श्रुतस्य कृता यतः शिवदा ॥८॥
सप्तभिः कुलकम् ॥

श्रीजिनराजगुरूणां राज्ये प्राज्ये महद्भिरभिरूपैः ।
यत्राचार्या श्रीजिनसागर नाम्ना गुणैर्वर्या ॥९॥

श्रीक्षेमशाखागुविशारदशाखय श्रीक्षेमराजा किल पाठा प्रभुः
वागीशभुरयातदतु प्रमोदामाणिक्य
चद्रा समभवंति प्रकला ॥१०॥

तेषां पट्टे पाठकश्रीप्रधान प्रतापाश्च जज्ञिरे विशमुख्याः
नोयत्मात्म्यं वर्तमानं समानंदशास्त्रार्थानां
विद्भिराविचारे ॥११॥

श्रीजयसोमागुरवो स्वमाधुर्येण धुर्यतामासाः
वक्तृणां सकलानां वक्ता यदुर्लभो लक्ष्ये ॥१२॥

पाठका गुणविनयानां तच्छिष्याणां विनयविदुरेण ।
मतिकीर्त्तिना नगणितो येनायासस्तदीय कृतौ ॥१३॥

एतद्वाचन मनुदिन पभारयतो विशिष्य लोकानां ।
पर्वसु सर्व विधान विधातु कुर्वन्तु शिष्ट जनाः ॥१४॥

॥ प्र० २००० शुभ भवतु ॥

पाठकाभ्यतृणामनुदिनं सुदिन संपादित दिताभरं ॥

१ श्रीजिनराजसूरिविजयराज्ये श्रीक्षेमशाखाया श्री-जयसोममहोपाध्यायशिष्यश्रीगुणविनयमहोपाध्यायशिष्य-पंडितमतिकीर्त्तिगणिना कृत्यनुसारतो विलिखितोय चैत्य-वंदन (गुरुवंदन भाष्य) बालावबोध साहमणशालीगोत्रीय-थिरपालकृताग्रहेण श्रीर्भूयात् ॥

[पत्र २७ से ३२ खडियालगुरुभंडारस्थप्रतिसे]

महोपाध्याय समयसुन्दर रचित कथा-कोष

लेखक : श्री भँवरलालजी नाहटा

कथा-कहानी मानव को अत्यंत प्रिय है। बच्चे से लेकर वृद्ध तक सभी कथाओं के सुनने व कहने में रस लेते हैं, यद्यपि उनकी वय, रुचि व बुद्धि के अनुसार ही कथा-कहानियों मेंसे कोई किसी कहानी मे रस लेता है, तो दूसरों को उसमे भिन्न प्रकार की कहानियाँ रोचक लगती हैं। मनोरंजन के साथ-साथ उनके द्वारा जीवन-निर्माण भी होता है। विधि-निषेध के उपदेशों द्वारा मनुष्य उतना जल्दी प्रभावित नहीं होता, जितना कि उन वाक्यों के समर्थन में या उनके दृष्टान्त रूप में कही गई कथाओं द्वारा, इसीलिए मानव के नैतिक विकास और धार्मिक प्रेरणा के लिए जैन धर्मप्रचारकोंने भी कथा कहानियों का बहुत विपुल परिमाण में अपनाया। इनमें बहुत सी पौराणिक और लोक कथाए होने के साथ कुछ ऐतिहासिक और कल्पित कथाए भी हैं। बहुत सी छोटी-छोटी कथाएँ किसी संग्रह ग्रंथ में एकत्र कर दी गई हैं, कुछ छोटी-बड़ी कथाओं को लेकर स्वतंत्र रचनाएँ गद्य एवं पद्य में प्राकृत, संस्कृत, अपभ्रंश, हिन्दी, राजस्थानी, गुजराती, कन्नड़, तामिल आदि भाषाओं में अनेकों ग्रंथ रचे गये। बहुत से ग्रंथों की टीकाओं मे सैकड़ों दृष्टांत व कथाएँ लिखी गई हैं। इस प्रकार एक बहुत विशाल साहित्य कथाओं से संबंधित है, अत उनका एक कोष तैयार किया जाना बहुत ही आवश्यक है। पौराणिक कथाकोष और चरित्रकोष आदि ग्रंथों की भांति 'जैन-कथाकोष' शीघ्र ही तैयार कर प्रकाशित किया जाना चाहिए, इससे कौनसी कथा कितन प्राचीन काल से किस रूप में चली आ रही है। समय-समय पर उसमें परिवर्तन-परिवर्धन किन-किन के द्वारा किस प्रकार होता रहा और एक-एक कथा के संबंध में कितने ग्रंथ रचे गये, इन सब बातों की जानकारी हो जाने से जैन-साहित्य का महत्व भली-भाँति प्रकाश में आयेगा। अनेकों लोक-कथाओं का मूलरूप और उनकी प्राचीनता का पता चलेगा, इससे भारत के ही नहीं, विश्व के लोककथा-साहित्य के अनुसंधान में बहुत ही महत्वपूर्ण कार्य होगा।

जैन-आगमों में से कुछ ग्रंथ तो कथा व जीवन चरित्र प्रधान है ही, पर अन्य आगमों में भी प्रसंग-प्रसंग पर कई दृष्टांत व कथाएँ मिलती हैं, उनकी निर्युक्ति, भाष्य, चूर्णि और टीकाओं में तो बहुत बड़ी कथा सामग्री है। फिर स्वतंत्र कथा काव्य और गद्य में बड़े-बड़े ग्रंथ भी रचे गये। दसवीं शताब्दी से तो इन कथा ग्रंथों का निर्माण निरंतर और बहुत अधिक रूप में होता रहा है। प्राचीन कथा-ग्रंथों में 'तरंगवती', 'पउमचरियम्,' 'वसुदेवहिंडी,' 'समराइच्चकहा,' 'कुवलयमाला,' 'वरांगचरित्र' 'त्रिषष्ठि-शलाका' या 'चउपन्न महापुरुष चरियम्' आदि उल्लेखनीय हैं। १०वीं शताब्दी से 'कथाकोष' नामक संग्रह-ग्रंथ मिलने प्रारंभ होते हैं। दि० हरिषेण का कथाकोष और श्वे० जिनेश्वर सूरि, देवभद्रसूरि के कथाकोष प्रकाशित हो चुके हैं। 'कथारत्नकोष', 'कथामहोदधि', 'कथारत्नाकर', 'कथारत्नसागर', 'कथावली', 'कथासंग्रह', आदि अनेक कथाओं के संग्रह ग्रंथ प्राप्त होते हैं, जिनमें से कुछ प्रकाशित भी हुए हैं। पर, अप्रकाशित ग्रंथों की संख्या बहुत अधिक है, जिनमें से कई ग्रंथ बहुत ही महत्वपूर्ण है।

करीब १०-१२ वर्ष पूर्व पूज्य बुद्धिमुनिजी का चतुर्मास सूरत में हुआ था, तो 'देवचन्द लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फंड' के संग्रह में महोपाध्याय समयसुन्दर रचित 'कथाकोष' की ५५० फुलस्केप पृष्ठों की कॉपी उनके देखने में आई। उन्होंने मुझे उसके मंगलाचरण श्लोक आदि के उद्धरण भेजते हुए अंतिम प्रशस्ति उसमें न होने से ग्रंथको अपूर्ण समझ उसकी

अन्य प्रति खोजने के लिए प्रेरित किया था। संयोगवश उसके कुछ वर्षों बाद ही पूज्य स्व० जिनऋद्धिसूरिजी के संग्रह में उसकी एक प्रति उपलब्ध हुई, जिसे मुझे श्री गुलाबमुनिजीने भिजवाने की कृपा की। अंतिम प्रशस्ति इस प्रति में भी नहीं है, पर अन्त के पत्रों में कथाओं की सूची दी हुई है, अतः यह प्रति पूर्ण ही है। 'दे० ला० पु० फ०' की प्रतिलिपि कहां तक की है? यह तो उसका अंतिम अंश बुद्धिमुनिजीने नहीं भेजा इस लिए ज्ञात न हो सका। इसके बाद मैंने सूरतकी उक्त प्रतिलिपि के लिए पत्र लिखा व खोज करवाई, पर उसका पता नहीं चला। संभव है वह प्रेस-कॉपी यहीं इधर-उधर रख दी गई हो, पर यह ग्रंथ अवश्य ही प्रकाशन योग्य है, इसलिए उसका संक्षिप्त परिचय यहां प्रकाशित किया जा रहा है। अब जब कि उसकी दूसरी प्रति भी प्राप्त हो गई है, तो प्रेस-कॉपी की अशुद्धियां व अपूर्णता को दूर करने में कोई कठिनाई नहीं है; अतः 'दे० ला० पु० फ०' के संचालकों का ध्यान इसे शीघ्र ही प्रकाशित करने की ओर आकर्षित किया जाता है। खोज करने पर इसकी और भी प्रतियां मिलनी संभव है, यदि किसी प्रतिमें अंतिम प्रशस्ति मिल जाए, तो और भी अच्छा हो। महो० समयसुन्दरजी १७वीं शताब्दी के महान् कवि एवं विद्वान् थे, उनकी ५६३ लघु रचनाएं हमने हाल ही में 'समयसुंदर-कृति-कुसुमाञ्जलि' के नामसे प्रकाशित की है। इस ग्रन्थमें १०० पृष्ठों में कविवर के जीवन और साहित्य का परिचय दिया गया है। उनके प्रत्येक ग्रंथ में प्रशस्ति मिलती है, तो 'कथा-कोष' जैसे बड़े ग्रंथ की प्रशस्ति भी अवश्य मिलनी चाहिए, जिससे यह ग्रंथ किस संवत् में व कहां रचा गया? इत्यादि बातों की जानकारी प्राप्त हो सके।

प्रस्तुत 'कथाकोष' में १७५ कथाएं हैं। उनकी सूची आगे दी जाएगी। इस ग्रंथ का परिमाण करीब ५८०० श्लोकों का है। कथाएं संस्कृत और प्राकृत, गद्य और पद्य में हैं। कुछ बहुत छोटी और कुछ मध्यम-परिमाण की हैं। विषय की विविधता है। अनेकों प्राचीन ग्रंथों एवं मौखिकरूप से भी प्राप्त कथाओं का यह बहुत अच्छा संग्रह किया गया है। कुछ कथाएँ ऐतिहासिक व्यक्तियों से संबंधित है, कुछ पौराणिक और कुछ लोक-कथाएं हैं। मंगलाचरण पद्य इस प्रकार है:—

आदि—

"श्रीगौतमगुरु नत्वा, कृत्वा शास्त्रनिरीक्षणम्।
कथाकोश करोत्येवं, गणि **समयसुंदरः** ॥१॥
मनुष्य लाभे दश दृष्टांतानाह—
चुल्लग पासग धन्ने, जूए रयणे अ सुमिण चक्के अ।
चम्म-जुगे-परमाणू, दस दिट्ठता मणु अल भे ॥१॥"

यहां एक आवश्यक स्पष्टीकरण करना भी जरूरी है कि **कविवर समयसुंदर** बहुत ही अध्ययनशील थे। विविध ग्रंथों के स्वाध्याय करते समय वे आवश्यक नोट्स एवं नकल भी करते रहते थे। इसी तरह विविध ग्रंथों में पाये जानेवाले कथानकों का विशाल संग्रह उन्होंने किया था। हमें प्रस्तुत 'कथाकोष' से भिन्न **समयसुन्दरजी** की संगृहीत, संशोधित एवं लिखित दो और भी प्रतियां मिली हैं जिनमें से एक महान् कलाप्रेमी व संग्राहक स्व० पूर्णचंदजी नाहर, कलकत्ता के संग्रह में है। ५२ पत्रों की कथाकोष की इस प्रति में कविवर ने शांतिसूरि रचित 'पृथ्वीचंद चरित्र', 'कुमारपाल चरित्र', 'महानिशीथ', जिनकीर्तिसूरि रचित 'चंपककथा' सोमधर्म रचित 'उपदेशसप्तति', सौभाग्यनंदीसूरि रचित 'मौन एकादशी कथा', 'चतुर्विंशति उपदेश' आदि ग्रंथों की कुछ कथाओं के संग्रह के साथ-साथ 'वीरवस्त्रार्थे सोमदेव कथा', समयसुन्दरजी रचित भी इसमें प्राप्त होती हैं।

'इति श्रीवीरवस्त्रार्थे सोमदेवकथानकम्—
चक्रे मनोविनोदाय गणि **समयसुन्दरः** ॥१॥

इति श्री महावीरदेव देवदुष्य वस्त्रार्पणे सोमविप्र-कथानकम् सम्पूर्णम् ॥

इस प्रति के बीच की एक कथा समयसुन्दरजी के एक शिष्य मेघकीर्तिजी की लिखी हुई है।

दूसरी प्रति 'कथापत्राणि' या 'कथाकोष' नामक कविवर के स्वयलिखित त्रुटित रूपमें प्राप्त हुई है। वास्तव में समयसमय पर जो विविध ग्रंथों से कविवर, कथाओं का संग्रह करते रहे हैं, उन फुटकर पत्रों का संकलन इस प्रति में किया हुआ है, इसीलिए पत्रों के

सख्या के अक दोनों ओर काट-काट कर बदले गये हैं। अतिम पत्र में एक ओर पत्राक १३७ दिया है और दूसरी ओर १५५। पुन्कर रूप में ये पत्र ३० वर्षों तक लिखे जाते रहे हैं। पत्राक १०६ में स्वदक्कथा' आदि है, उस पत्र में 'इति श्री उदयप्रभदेवाचाय सगटिताया उपदेशमालाया कर्णिकाया विशेषवृत्तौ तृतीय परिवेश सम्पूर्ण ॥ सवत् १२९९ वष कृता। १२२७४ सख्य लोकमानमस्या।" लिखा है एव इस ग्रथ की प्रशस्ति श्लोक भी दिये हैं। यह पत्र सवत् १६६६, माघवदी ११ को सुभटपुर (जोधपुर) में कविने स्वय लिखा है। 'लिखित श्री सुभटपुरे स० १६६६ वर्षे माघ वदी ११"। इस 'कथापत्राणि' की सगृहीत प्रति में विविध ग्रथों से ली हुइ ११४ कथाएँ हैं, जिनका परिमाण अतिम पत्र में 'ग्र० ६००० दिया है। अतिम पृष्ठ पर प्रशस्ति इस प्रकार है-॥ "सवत १६९५ वर्षे चैत्र सुदी पचमी दिने श्रीजालोर नगरे लिखित **श्रीसमयसुन्दरोपाध्याये.।** य कथा कोष प्रति मैं जीवति मदधीना पश्चात् प हर्षकुशल मुनै प्रदतास्ति ॥ वाच्यमाना चिर विजयताम् ॥' इस प्रशस्ति से इसका नाम भी 'कथाकोष' ही कविने स्वय दिया है, पर वह १७५ कथाओं के सग्रह वाले कथाकोष' से भिन्न है। अत उन्होंने ऐसे कई सग्रह तैयार किए प्रतात होते हैं। हमारे भडारों में 'कथाकोष' सज्ञक अनकों ग्रथों की प्रतिया मिलती हैं, पर बहुतसे ग्रथों में रचनाकार की प्रशस्ति नहीं मिलने से वे किसके रचित हैं? निश्चित नहीं किया जा सकता। **समयसुन्दरजी** के प्राप्त कथाकोष की प्रति के प्रथम श्लोक में ही उनका नाम मिल जाता है, अत निश्चित हो गया। पर बहुतसे भडारों की सूची बनाते समय ग्रथकार का नाम व प्रशस्ति ग्रथ के अन्त में ही प्राय मिलती है। इसलिए प्रारभ को ध्यान से नहीं देखा जाता। वास्तव में सूची बनाते समय आदि, अत और मध्य को भी सरसरी तौर से देख लेना चाहिए। कई बार जिनग्रथों की अपूर्ण प्रतिया प्राप्त होती हैं, उन ग्रथों और ग्रथकारों का पता मध्यवर्ती पत्रों में जहाँ उस ग्रथ का कोइ अश समाप्त होता है वहा पर लिखा मिल जाता है। 'कथाकोष' के नाम से जब बहुतसे भडारों म प्रतिया हैं, तो उनका अच्छी तरह से निरीक्षण किया जाना चाहिए। जैसा कि ऊपर बतलाया गया है कि **समयसुन्दरजी** ने कथाओं के सग्रह के कई सकलन किए थे, जिनमें से उनके स्वय लिखित एक प्रति के आदि और मध्य के बहुत से पत्र प्राप्त नहीं हुए। उस प्रति के वे पत्र या उसकी अन्य प्रतिलिपि कहीं प्राप्त हो तो, खोजनी चाहिए। **समयसुन्दरजी** के और भी कइ ग्रथ अपूर्ण मिले हैं। इनमेंसे 'मेघदूतवृत्ति', 'कुमारसभववृत्ति, 'माघकाव्यवृत्ति' आदि ग्रथों की पूर्ण प्रतियाँ भी अन्वेषणीय हैं।

कथाकोश गत कथाओं की सूची

१ नृभवदौर्लभ्ये दृष्टात दशकम्। २ नृ-भव दुर्लभताया चिन्तामणि दृष्टात। ३ देवद्रव्योपरि सकोश कथा। ४ देवद्रव्याऽन्यार्पणे लक्ष्मीपुञ्ज। ५ देवद्रव्यभक्षणरक्षणयो सागरश्रेष्ठी। ६ ज्ञान साधारण द्रव्यौ कर्मसार पुन्यसार कथा। ७ देव द्रव्योपरि नभाक कथा। ८ धर्मप्रभावे पापबुद्धि धर्मबुद्धि मन्त्री। ९ दान धनदेव धनदत्तौ प्रियमेलक। १० अनुकम्पाया चम्पकश्रेष्ठिकथा। ११ महानसे चुल्हेश्वरी चन्द्रोदयबधने मृगसुन्दरी। १२ मान्धाता चक्रवर्तीकथा। १३ कर्मवैचित्र्ये बलिराजाकथा। १४ भावनाया महीसेन। १५ दानप्रभावे पुण्यसार कथा। १६ पात्रदानोपरि नरवाहनकथा। १७ अतिलोभे श्रृंगदत्त। १८ गुरुलोपे रथनूपरमल्ल कथा। १९ उत्तालताया मूर्खदृष्टान्त। २० कल्हे श्रेष्ठि वधूकथा। २१ अवतिसुकुमारकथा। २२ धर्मणि स्थैर्ये श्रीगुप्तकथा। २३ बुद्धौ जयसिंहकथा। २४ जिह्वाऽयत्रणे वाचालकथा। २५ जिह्वाया राज्यदाने कथा। २६ पडित दपती कथा। २७ अर्धोऽध स्वाहा कथा। २८ अवथामण पापक विप्रकथा। २९ गोशालक स्वरूपम्। ३० हीनाऽक्षरोचारे खेचर कथा। ३१ द्रव्यावश्यके दृष्टात (अनुयोगद्वार टीका) ३२ स्वमत परीक्षाया रोहगुप्त (आचाराग टीका) ३३ पचानामिन्द्रियाणा सवाद। ३४ दानादि चतुष्क सवाद। ३५ लोकापवादे कथा। ३६ विदग्द गोष्ठी। ३७ शीलोपरि काष्ठश्रेष्ठी। ३८ परस्पर मर्म भाषणे। ३९ सपत्नी मात्सर्ये सीता। ४० धान्य

कुशल प्रश्ने श्रीराम। ४१ स्यानर्द्धि निद्रायां दृष्टान्त (निशीथ भाष्य) । ४२ नीरोगे अर्हद्दास कथा। ४३ द्यूते मदनाविकथा । ४४ सामायिके वृद्धादान धनश्रेष्ठिकथा । ४५ उपदेशमालोत्पत्ति (धर्मदास व तत्पुत्र सम्बन्ध) । ४६ शीले कुलध्वज कथा । ४७ लिङ्गाग नागदत्त कथा । ४८ शीले सुभद्राकथा । ४९ साईसमधर दृष्टांत । ५० धान्यकुशल प्रश्ने श्रीराम । ५१ सवैया स्वहस्तमाचरणी । ५२ जीव रक्षायां कथा । ५३ निस्सगतायां पृथ्वीचन्द्रकथा । ५४ मनोरथ वैकल्ये गोपकथा । ५५ सम्यक्त्वे अन्धदृष्टांत । ५६ श्रेणिक पृच्छा स्वरूप । ५७ पात्र दान रत्नश्रेष्ठी । ५८ गृह भजरू दृष्टात । ५९ पति भक्त स्त्री । ६० वस्त्रदान द्रुम भुजंग । ६१ वासी भोजने धन समृद्ध । ६२ जावडश्रेष्ठिकथा । ६३ उज्जयत श्वेताम्बराणा । ६४ द्रव्यापाप भ्रातृद्वय । ६५ प्रमादे कथा । ६६ ऋणे गुणसमुद्रकथा । ६७ इक्षुरसदृष्टात । ६८ न्यायोपरि यशोवर्म । ६९ महम्मद साही प्रश्न । ७० पश्चात्तापेपुरप्रिय । ७१ रोहिणीपूर्वभव । ७२ रोहिणीचरितम् । ७३ वस्तु पालतेजपालयो धर्मकर्त्तव्यानि । ७४ निर्लोभत्वे कुमारपाल । ७५ यात्रोपरि कुमारपाल । ७६ पात्र दान कथा । ७७ प्रमादेषु मगलाचार्य । ७८ क्रोधे दमसार । ७९ दुष्ट वाक्ये विद्याधराचार्य । ८० अविधि विधि । ८१ स्पर्शने सुकुमारिका दृष्टौ । ८२ कुलवालककथा । ८३ अहन्नककथा । ८४. प्रशस्ताऽप्रशस्त दृष्टातौ । ८५ युवराजर्षि दृष्टात । ८६ तीर्थप्रभावन दृष्टात । ८७ घटा श्रृगाल । ८८ प्रवचन धर्म स्वरूप । ८९ आदिनाथोक्ताऽन्तरग दृष्टात । ९० दशार्णभद्रकथा । ९१ भाव शुद्धयाऽन्न ग्राह्यम् । ९२ साधो कर्मक्षयकारणम् । ९३ परिणाम शुद्ध दृष्टात ९४ पामिच दूषणे दृष्टात । ९५ परिवर्तिनि भगिनीद्वय दृष्टात । ९६ मालापहृत दूषण दृष्टात । ९७ साधुभि प्रद्वेषो न कार्य । ९८ गोष्टिक भक्ताधिकार । ९९ सगमाचार्याऽधिकार । १०० निमित्त भाषणे भिक्षा न ग्राह्या । १०१ मानेन आहार ग्रह णाधिकार । १०२ इद्रिय पञ्च कथा । १०३ एकाग्र चित्त कथा । १०४ श्रीरामेणाऽऽत्मस्य कुशल पृष्ट । १०५ कालिकाचार्यकथा । १०६ जगडु श्रावक सम्बन्ध । १०७ अनुकम्पाया भोजदान । १०८ विक्र मादित्यदान । १०९ मृगापुत्रकथा । ११० पुरदरचरित्रम् १११ तृतीय व्रते नागदत्त । ११२ अपकारि भद्रा । ११३. क्षपक दृष्टात । ११४ कुशला दवी । ११५ परपरिवादे सूरि कथा । ११६ धर्ममाहात्म्ये धनश्रेष्ठी । ११७ पौषधे जिनचन्द्र श्रेष्ठी । ११८ साधूपरि दृष्टात । ११९ व्यवहारशुद्धौ सोमरूप । १२० साधर्मिक वात्सल्ये विशारदत्त । १२१ शीले धनश्री दृष्टात । १२२ कटुवचनपरिहारे कथा । १२३ पर दोषोक्तौ कथा । १२४ कर्मणि कथा । १२५ वैराग्ये कर्मणिकथा । १२६ लक्ष्मीभाग्यसवादकथा । १२७ विज्ञानकथा । १२८ सामायके विसद्धनिराद्धौ । १२९ अलीक वचन उपरि कथा । १३० दृपणाभनककथा । १३१ वाक्पाटवे दूत दृष्टात । १३२ प्रियकरकथा । १३३ गुरुलोपे रथनुपरमल । १३४ गुरुनिन्हवे परिव्राजक । १३५ भय वजासा सासा । १३६ सामिल रूपि स्वरूप १३७ स्कन्दकुमारदृष्टात । १३८ सत्यकी विद्याधर दृष्टात । १३९ अगार मर्दकाचार्य । १४० सुकुमालिका दृष्टात । १४१ सागरचन्द्र दृष्टात । १४२ द्रमक दृष्टात । १४३ उपदेशमाला गाथा । १४४ भावपूजाया भिल्ल दृष्टात । १४५ विनयेन निद्राया श्रेणिक कथा । १४६ विद्या गुरुलोपे कथा । १४७ जनवचनाविषये कथा । १४८ मासाहस दृष्टात । १४९ धर्मबीजोत्पत्तिदृष्टात । १५० भक्षणे मारवचन वार्ता । १५१ लक्ष्मणेनाऽऽर्यौ सेतुबद्ध । १५२ मूर्खस्वरूपम् । १५३ धारनगर्या उत्पत्ति । १५४ सी सी इति रजक वाक्यम् । १५५ चापणि चुपणि वार्ता । १५६ कादम्बरीकथोत्पत्ति । १५७ चम्पकथोत्पत्ति । १५८ मरुवर्णन जलोदरो नष्ट । १५९ श्रृगाल समाधानम् । १६० पत्तने भीतौ उपश्रुति । १६१ चपक विक्रीय वणिक । १६२ रुद्र महालये ध्वजा । १६३ मन्त्री साह्र कृत प्रतिष्ठा । १६४ कुमारपालस्य घृतपूरभोजने प्रायश्चित्त ग्रहणम् । १६५ वस्तुपाल तेजपालयो श्लाघा । १६६ वस्तुपाल मन्त्री प्रबन्ध । १६७ मल्लवादी प्रबन्ध ।

नोट —उपर १० दृष्टातों का नम्बर एक ही दिया है । ग्रन्थ में उनके १० नम्बर है अत ९ सख्या बढेगी तो कथा १७६ हो जायगी ।

मूर्तियाँ चित्रित हैं जो सभवत तीर्थंकरों के शासनदेवता हैं। जिनों को उनके प्रतीकों द्वारा पहचाना जा सकता है जो शास्त्रों के अनुकूल ही हैं। + लेकिन, यक्षिणियों के चित्रण का आधार अज्ञात है जिनमें से कुछ आठ, दस, बारह, बीस तक भुजाएँ धारण करती दिखाई गई हैं। तेईसवें तीर्थंकर पार्श्वनाथ का लछन सर्प माना गया है। अत्यन्त प्रारंभिक जन्मों से ही, जब वे वज्रघोष नामक हाथी थे, उन्हें अपने पुराने दुष्ट भाई की ईर्ष्यालु प्रकृति का शिकार बनना पड़ा था जिसने सर्प के रूप मे उनका सहार कर डाला था। इस भाईने भावी तीर्थंकर का पिंड कभी नहीं छोड़ा। भिन्न-भिन्न जन्मों में, भिन्न-भिन्न रूपों से यह उनके प्राणान्त का कारण बनता रहा। अतिम जन्म मे एक दिन जब पार्श्वनाथ ध्यान मे निमग्न थे यह दुष्ट बधुने, सबर नामक देवता के रूप मे, एक भयकर तूफान की सृष्टि कर डाली जिससे बिजली के साथ-साथ मूसला धार वृष्टि होने लगी। उस समय धरित्री को धारण करने वाला सर्प धरणीन्द्र और उसकी पत्नी पद्मावती, दोनों ने वहाँ पहुँच कर अपने विशाल फणो को फैला कर पार्श्व की रक्षा की।

पार्श्वनाथ के अतिम जीवन और गौतम बुद्ध के जीवन में अत्यधिक साम्य है। बोधिवृक्ष के नीचे जब भावी बुद्ध ध्यानमग्न अवस्थित थे तब काम और मार नामक देवताओंने उनकी समाधि भग करने के लिए भयकर उपद्रव तथा प्रलोभन प्रस्तुत किए। किन्तु गौतम रंचमात्र भी विचलित नहीं हुए और परम ज्ञान को उपलब्ध कर 'बुद्ध' बन गए। बाद को, बुद्ध मुचलिंड वृक्ष के नीचे चले गए और वहाँ परम ज्योति के आनन्द का अनुभव करने लगे। उस समय ऋतु के विपरीत तूफान उत्पन्न हो गया और घनघोर वर्षा होने लगी। तब उस वृक्ष में से सर्पों का राजा मुचलिंड निकल पड़ा और बुद्ध के सिर के ऊपर अपने फण को फैला कर सात दिन तक उनकी रक्षा की जब तक तूफान समाप्त न हो गया।

जैन और बौद्ध कथाओं का पारस्परिक सबध ठीक-ठीक निश्चित नहीं किया जा सकता। अत्यन्त आदिकाल से नागों और यक्षों की पूजा भारत मे होती आई हैं तथा वे रहस्यमयी शक्ति से सम्पन्न और मानव-कल्याण के सम्पादक समझे जाते रहे हैं। उनकी मूर्तियाँ भारतवर्ष के अधिकाश भागों में द्वार-स्तभों तथा मदिरों मे उत्कीर्ण मीलती हैं। अतएव, विद्वानों का अनुमान है कि तत्युगीन कलाशिल्पियोंने, जो शताब्दियों से भारतीय गार्हस्थिक पूजा के लिए मूर्तिया निर्मित करते आ रहे थे, पार्श्व और बुद्ध की मूर्तियाँ को भी प्राचीन नमूनों पर सृष्ट करना प्रारम्भ कर दिया। यही कारण है कि बुद्ध और पार्श्वनाथ की कतिपय मूर्तियाँ सर्पों से समन्वित मिलती हैं।+

सर्पसबधी बौद्धकथा की अपेक्षा जैनकथा अधिक नाटकीय तथा चमत्कारक है और सर्प को अधिक महत्त्व प्रदान करता है। पार्श्वनाथ की वे मूर्तिया अधिक ध्यानाकर्षक है जिनमे उनके कधों से दो सर्प निकले हुए है। ये प्राचीन मेसोपोटामियन कला से किसी न किसी प्रकार सबधित होने की विज्ञप्ति करती है। प्रथम तीर्थंकर ऋषभनाथ की एक मूर्ति सेतखली (अलवरुग्र) की पाई जाती है जो ईसा की ग्यारहवीं बारहवीं अथवा तेरहवीं शताब्दी में निर्मित हुई थी। यह उस पूर्ण सत या साधु की जैन कल्पना को मूर्त

+ चौबीस तीर्थंकरों के चौबीस प्रतीक ये हैं —

(१) ऋषभदेव-बैल या सांड (२) अजित हाथी (३) सम्भव-घोड़ा (४) अभिनदन-बन्दर (५) सुमति-सारस (६) पद्मप्रभु-रक्त कमल (७) सुपार्श्व स्वतिका (८) चन्द्रप्रभु-चन्द्रमा (९) पुष्पधर-एक प्रकार की मछली (१०) शीतल-श्रीवत्स (११ श्रेयास-गैंडा (१२) वासुपूज्य-भैंसा (१३) विमल-शूकर (१४) अनन्त-श्येन (१५) धर्म-बिजली या वज्र (१६) तन्डी-हरिण (१७) कुड्-बकरा (१८) अव-नन्द्यावर्त (१९) मल्ली-कलश (२०) सुमत-कश्यप (२१) निमि नील कमल (२२) अरिष्टनेमि-शख (२३) पार्श्वनाथ-सर्प तथा (२४) महावीर-सिंह।

—(लेखक)

+ Dr H Zimmer 'Philosophies of India,' पृष्ठ २०८।

करती है जो सामान्य मनुष्यों के जीवन को विकृत करने वाले कर्म-तत्वों से असम्पृक्त होकर लौकिक बन्धन से पूर्णतया मुक्त हो गया है। सैतावली को तीर्थंकर की परिमार्जित अवस्था की व्यंजना के लिए श्वेत द्रव्य समझा गया है क्योंकि इससे भौतिक पदार्थ के दूषण से सर्वथा विशुद्ध शरीर की महीयसी पारदर्शिता का सुन्दर संकेत मिलता है। दीर्घकालव्यापी तपस्या और संयमों के द्वारा जैन साधु क्रमबद्ध ढंग से अपनी स्वार्थपरक मनोवृत्तियों का ही नहीं, अपितु जैवी बुभुक्षाओंका भी निरसन करने में समर्थ होता है। इस लिए कहा जाता है कि उसका शरीर विस्मयजनक सौन्दर्य एवं विस्मयजनक सौरभ से आपूर्ण होता है। वह रोगग्रस्त नहीं होता तथा स्वेद एवं उन सम्पूर्ण विकारों से मुक्त होता है जो भोजन-पाचन की प्रक्रिया के फलस्वरूप प्रसूत होते हैं। 'यह देवताओं के शरीरों का समधर्मी होता है जो सामान्य दूषित भक्ष्य ग्रहण नहीं करते और इस लिए जिन्हें न पसीना होता है और न थकावट होती है। तीर्थंकरों की सांस जलकमलों के सौरभ के समान सुगंधित होती है तथा उनका रक्त धारोष्ण दुग्ध की भांति श्वेत होता है।'" इसीलिए उनका शरीर सतावली के रंग के समान श्वेत होता है, उन लोगों के समान पीला, गुलाबी या काला नहीं होता जिनकी धमनियों में लाल लोहित भरा है। मंदिरों के अग्रभाग की सजावट में जो संगमर्मरीय धवलिमा दृष्टिगोचर होती है, वह भी उनकी स्वर्गीय पवित्रता की व्यंजना करती है।

प्रथम तीर्थंकर की प्रतिमा के द्रव्य एवं भंगिमा से यही वीतरागत्व अभिव्यक्त होता है। प्रस्तर दुग्ध-धवल है और स्वर्गीय ज्योति की शुभ्रता से देदीप्त है। ध्यान लीन की मुद्रा में एक कठोर सममातृता (सिमेट्री) एवं निश्चलता वर्तमान है जिससे आध्यात्मिक विरक्ति व्यंजित होती है। तीर्थंकर, यदि वह योग-मुद्रा में न हो तो "कायोत्सर्ग" की भंगी में सदा चित्रित किया जाता है- बिल्कुल सीधा तना हुआ और निश्चल, बाँहें नीचे तने नमन के साथ लटकती हुई घुटने सीधे और पादांगुलियां आगे निकली जमीन से सटी हुई। ऐसे अतिमानव का आदर्श शरीर सिंह के शरीर का स्पर्धी होता है- कंधे और वक्षस्थल शक्तिशाली, कटि विलुप्त नितम्ब बिल्ली के समान क्षीण, उदर खंभे के समान लंबा, हाथों और पैरों की अंगुलियाँ मजबूत लंबी और सुघड़। वक्षस्थल एक कंधे से दूसरे कंधे तक प्रशस्त तथा सुचिक्कण, पूर्ण विस्तृत और बिना कहीं दबा हुआ होता है जिससे योग के नियमों के अनुसार किए गए श्वास-व्यायामों के प्रभाव का विद्योतन होता है। ऐसा सन्यासी "वीर" कहलाता है क्योंकि वह परम विजय प्राप्त कर चुका रहता है। वर्धमान को "महावीर" कहने में यही भाव व्यंग्य है। इस संन्यासी को 'जिन', अर्थात् विजयी कहते हैं जिसके अनुयायी 'जैन' कहे जाते हैं। उत्तराध्ययनसूत्र में वर्धमान का निम्नोद्धृत वचन आया है—

" जो सहस्सं सहस्साण, संगामे दुज्जए जिए।
एगं जिणेज्ज अप्पाणं, एस से परमो जओ॥"
—(९/३४)

—'दुर्जय संग्राम में सहस्रों शत्रुओं को जीतनेकी अपेक्षा एक अपनी आत्मा को जीतना ही सर्वोत्कृष्ट विजय है। जो आत्मा को जीत लेता है, वही परम विजयी है। संसार-रूपी समुद्र को पार करने में सहायक सिद्ध होने वाले योगी को ही 'तीर्थंकर' कहा गया है' और तीर्थंकर ऐसा ही परम विजयी वीर होता है। जैन साधु पहले नग्न ही (दिगंबर) विचरण करते थे। बाद को महावीर वर्धमान के समय में वे श्वेत वस्त्र पहनने लगे थे जिससे 'श्वेतांबर' कहलाए। तीर्थंकर इसलिए कभी नग्न और कभी श्वेत परिधान में चित्रित हुए हैं। आबूमंदिर में स्थित ऋषभनाथ की मूर्ति कटि और पैरों में अत्यंत क्षीण कौशेय वसन धारण किए है।

जैन प्रतिमाओं की कठोर पवित्रता की रक्षा करना शिल्पियों का गंभीर कर्त्तव्य रहा है। अतएव एक ही प्रकार की सतर्कता प्रत्येक मूर्ति के अंकन में बरतनी आवश्यक रही है जिससे उपासकों के लिए भिन्न भिन्न तीर्थंकरों की पहचान करना कठिन हो जाता। इस बाधा को दूर करने के निमित्त प्रत्येक तीर्थंकर का

एक-एक प्रतीक-जो बहुधा शास्त्रसम्मत ही होता है-के साथ चिन्हित किया गया है। इसी लिए ऋषभ-नाथ की प्रसिद्ध प्रतिमा के चरणों के बीच में एक बैल या साड़ चित्रित हुआ है। इन प्रतीकों के युग-पत् उपन्यास का प्रभाव यह होता है कि इनके वैप रीत्य मे-क्योंकि ये प्रतीक तीर्थंकर-द्वारा त्यक्त ससार एव जीवन का स्मरण दिलाते हैं— उस वीतराग सत की सतुलित एव पूर्ण सयमित मूर्ति अपनी विजयशील विरक्ति में महत्त्व के साथ, निखर उठती है। 'किसी अपार्थिव एव अलौकिक द्रव्य से निर्मित स्तम्भ के समान, भवसागर के सतरण का मार्ग प्रशस्त करने वाला तीर्थंकर, स्वर्गीय निस्तब्धता से वेष्टित खड़ा है, मानो अपने चरणों के निकट समवेत, उल्लासमग्न नर-समुदाय की पूजा-अर्चना की ओर वह तनिक भी ध्यान नहीं देता।"*

हासन जिले (मैसूर) में श्रवण बेलगोला नामक स्थान पर इसी कोटि की एक विराट प्रतिमा उपलब्ध है जो ९८३ ईसवी के लगभग गगा-वश के राजा राजमल्ल के मन्त्री चामुडराय के द्वारा निर्मित की गई थी। नगर के धरातल से चार सौ फीट ऊँची एक पहाड़ी पर एक विशाल लम्बाकार शिलापट्ट मे से यह प्रतिमा उत्कीर्ण हुई है। इसकी ऊँचाई साढे छप्पन फीट तथा कटि-प्रदेश तेरह फीट है और इस प्रकार पर विश्वकी दीर्घतम निरवलम्ब उत्थापित मूर्तियों में से है। यह प्रथम तीर्थंकर ऋषभनाथ के पुत्र बाहुबली (अथवा गोम्मट) का चित्रण करती है क्योंकि इसके शरीर पर अगूरी लताए फैली हुई है। गोम्मट के जीवनचरित मे उल्लेख आया है कि योगमुद्रा मे वे एक वर्ष तक अविचलित भाव से खडे रह गए जिससे उनकी भुजाओं और कधों पर द्राक्षा-वल्लरियाँ चढ गईं, उनके पैरों के चतुर्दिक वल्मीकों की राशि एकत्र हो गई, और वे किसी नीरव प्रदेश में स्थित वृक्ष अथवा शिला के सदृश दृष्टिगोचर होन लगे। अद्यापि प्रति पचीस वर्षों के बाद इस प्रतिमा में घृत का लेप किया जाता है जिससे यह आज भी चिकनी और नवीन प्रतीत होती है। इसके सबध में प्रवाद यह है कि भारत के सर्व प्रथम चक्रवर्ती सम्राट् भरतने इसका निर्माण किया; लका का नरेश रावण इसकी पूजा करता था, और उसके बाद यह मानव-स्मृति से निकल कर मिट्टी में ढक गई। एक वणिक से इसके विषय में सुन कर चामुडराय सदलबल वहाँ पहुँचा और तीर्थंकर अरिष्ट-नेमि की परिचारिका यक्षिणी कुष्मांडी से बताए जाने पर, उसने एक स्वर्णघटित तीर से शिलापट्ट को चीर दिया और तब वह विराट् प्रतिमा प्रकाश में आई। बादको, शिल्पियों ने उसे फिर से सवाँरा। मैसूर नगर में दक्षिण-पश्चिम पन्द्रह मील दूर एक पहाडी पर बीस फीट ऊची गोम्मट की एक मूर्ति है। १४३२ ईसवी मे कारकल के राजकुमार वीरपाडय-द्वारा दूसरी मूर्ति बनवाई गई। १६०४ इसवी में उसी जिले में टिम्म-राज-द्वारा सैंतीस फीट ऊँची एक और मूर्ति निर्मित हुई। इन मूर्तियो मे से कुछ को, बिना मानवी प्रयत्न के, स्वयमेव अस्तित्व ग्रहण करती हुई समझा गया है। कुछ के विषय मे यह प्रवाद है कि वे प्राचीन कथाओ मे आने वाले सतो-द्वारा बनाई गई थीं और चामुडराय वाली विराट् प्रतिमा की भाँति रहस्यमय ढग से प्रकट हो गईं।

चौबीस तीर्थंकरों और उनके प्रतीकों की तालिका एक पिछले पृष्ठ की पादटिप्पणी में दी गई है। ये तीर्थंकर सामान्यतया खडी निश्चल भगी मे चित्रित हुए है जिसे "कायोत्सग" (शरीरका परित्याग) कहा गया है। निस्तब्ध एवं निस्पन्द होते हुए भी ये प्रतिमाएँ स्वर्गीय सत्ताएँ है जिनकी शिराओं में रक्त के बदले दूध प्रवाहित होता है। भुजाओं और धड के बीच में, तथा दोनों पादों के बीचमें जो खाली जगह हैं वे उस अपार्थिव सत्ता के दिव्य तादस्थ्य की सूचना देती हैं। अगो के निर्माण में कोई व्यक्तिगत विशिष्टताए लक्षित नहीं होती, अपितु एक रहस्य गर्भित शान्ति से वे वेष्टित प्रतीत होती है। मूर्तियाँ

* Dr H Zimmer 'Philosophies of India', पृ० २१२

की नग्नता से किसी प्रकार की ऐन्द्रियता का लेशमात्र भी स्पर्श भासित नहीं होता। ग्रीक देवियों, यथा ऐफ्रोडाइट इत्यादि की प्रतिमाएँ नग्न चित्रित इस लिए की गई हैं कि उन अंगों का वासनात्मक सौन्दर्य प्रस्फुटित हो जाय, अथवा यूनानी शूरों और खिलाड़ीयों की नग्न प्रतिमाओं के चित्रणमें श्रेष्ठ शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्य की व्यंजना अभिप्रेत होती थी। लेकिन, भारतीय कला में नग्नता का प्रदर्शन ऐसे किसी व्याज से नहीं होता। भारतीय देवियों (नारी देवताओं) की नग्नता उर्वरा, विरक्त पृथिवी कि नग्नता की प्रतीक है जब कि तीर्थंकरों की नग्नता अपार्थिव एवं स्वर्गीय है। जैन दिगम्बरी मूर्ति उस महामानव की पूर्ण विरक्ति ध्वनित करती है जिसने प्रत्येक प्रकार के बन्धन को तोड़ दिया है।

यहां यह स्मरणीय है कि तीर्थंकर और उनकी प्रतिमाएँ आनिवारिक हिन्दू (ब्राह्मणधर्मानुमोदित) पूजनोपचार से भिन्न क्षेत्र किंवा धरातल की हैं। हिन्दू देवता उस स्वर्ग के अधिवासी हैं जिसे पार्श्वनाथ ने अतिक्रान्त कर दिया था और इस प्रकार वे मानवी प्रार्थना अथवा उपासना की पहुँच के भीतर हैं। इसके विपरीत तीर्थंकरों-द्वारा प्राप्त मोक्ष उन्हें समग्र पार्थिव चिन्ताओं की परिधि के बाहर उपन्यस्त कर देता है। उन्हें उनकी शाश्वत विरक्ति से कदापि विचलित नहीं किया जा सकता। ऊपर से जैन धर्म हिन्दू देवताओं के धर्म से साम्य रखता प्रतीत हो सकता है जो (देवता) उपासकों की प्रार्थना पर ध्यान देते हैं और यहां तक कि मंदिरों में आकर पीठों पर आसीन हो जाते हैं, क्योंकि जैन भी अपने तीर्थंकरों की प्रतिमाओं के प्रति असीम श्रद्धा समर्पित करते हैं तथा उनके रहस्यपूर्ण जन्म अथवा जीवन के संबंध में नाना प्रकार की पुराण कथाएँ कहते हैं। तथापि जैनों की मनोभंगी ठीक-ठीक पूजा अथवा उपासना की नहीं होती। मुनि विपुलमति ने राजा आनन्द कुमार को (जो बाद वाले जन्म में पार्श्वनाथ हुए) एक सुन्दरी वेश्या के मृत शरीर का दृष्टान्त दे—जो भिन्न भिन्न प्रेक्षकों में भिन्न-भिन्न मानसिक प्रतिक्रियाएँ उत्पन्न करने में समर्थ हुआ—यह उपदेश दिया कि निर्विकार तीर्थंकर की प्रतिमा के ध्यान पूजन से मस्तिष्क निसर्गतः पवित्र एवं विशुद्ध होकर त्याग के भाव से भर जाता है और निर्वाण की अनुभूति के लिए भी सन्नद्ध हो जाता है। अर्थात्, जैन उपासक-शान्ति एवं निर्विकारता की उपलब्धि के लिए न कि किसी प्रकार के राग के संवर्धनार्थ, इन पूत प्रतिमाओं की पूजा करते हैं। इस सूक्ष्म एवं महत्त्वपूर्ण तथ्य को सामने रख कर जब हम इन मूर्तियों की निस्पन्द एवं कठोर गरिमा पर विचार करते हैं, तब रहस्य समझ में आ जाता है।

लेकिन, जैसा पहले कहा जा चुका है, मंदिरों के निर्माण में जैनों ने हिन्दू सम्प्रदायों की वास्तु-परम्परा का ही अनुसरण किया। राजपुताना और गुजरात के जैन मंदिर उसी युगमें निर्मित हुए जिसमें उत्तरी भारत के गौरवशाली हिन्दू स्मारक बने थे। अतएव, देवालयों में तो भव्य चित्रकारी के दर्शन होते हैं—यद्यपि वहां भी पवित्रता की भावना की रक्षा की गई है—किन्तु आराध्य प्रतिमाओं की आध्यात्मिकता को बाधित करना जैनशिल्पियों को कभी स्वीकार्य नहीं हुआ। सुतरां, यह कहना समीचीन होगा कि जैन कला सौन्दर्यसृष्टि की संकीर्ण सीमाओं में ही न बँध कर आदर्श-साधिका बन गई है, अभिव्यक्ति-प्रधान बन कर प्रतीकात्मक हो गई है। प्रसिद्ध दर्शनवेत्ता श्री सी ई एम जोड ने ऐसी ही विशेषताओं को ध्यान में रखकर, कुछ अन्य ढंग से, यह कथन किया है—"भारतीय कला, यदि कहना क्षमा किया जाय, कला के रूप में अपने पैरों पर खड़ी नहीं है। यह अपने को अतिक्रान्त करने वाले किसी अन्य उद्देश्य की परिचारिका बन गई है।"

ऊपर जैनों की कलागत उपलब्धियों का निरूपण किया गया है। चित्रकला अथवा प्रस्तरकला के जैन अवशेष यथेष्ट परिमाण में आज प्राप्त नहीं हैं। यानूम और मथुरा में प्रस्तर कला के जो नमूने उपलब्ध हैं, वे अवश्य अत्यन्त भव्य तथा विराट हैं, किन्तु उनकी संख्या अत्यन्त स्वल्प है। संभव है, उनकी कला कृतियों के अधिकांश नष्ट हो गए हों। जैन कभी लौकिक

शक्ति-सम्पन्न जाति नहीं रहे हैं। अशोक के समान कोई चक्रवर्ती नरेश जैनधर्म का अनुयायी या सवर्धक नहीं रहा। दक्षिण भारत में अवश्य उनलोगों ने आध्यात्मिक प्रभुता एवं वैभव प्राप्त किया, लेकिन उनके प्रभाव के घटने के साथ उनके कलात्मक अवशेष भी सम्भवतया सदा के लिए विलुप्त हो गए। मुसलिम युग में उनके देवालयों का व्यापक माप पर विध्वंस तो हुआ ही, साथ ही उनके अनेक मंदिर एवं अन्य भिन्न उपासना-पद्धति के केन्द्र बन गए। श्रीमती स्टीवेन्सन का अपनी प्रसिद्ध पुस्तक 'Heart of Jainism' में यह कथन द्रष्टव्य है—

"मुसल्मानों द्वारा गलत बनवाई गई कोई भी मसजिद सौन्दर्य में उन मसजिदों के साथ स्पर्धा नहीं कर सकती थी जो मंदिरों के ऊपर निर्मित की गई थीं। अपनी समृद्धि के शिरोबिन्दु पर जैन स्थापत्य ने हिन्दू स्थपतियों को बहुत कुछ सिखाया था, अब अपनी दीनावस्था में भी उसने अपने उत्पीड़कों को प्रभावित किया, और अहमदाबाद की अद्यापि स्वल्प-ज्ञात मसजिदें अपने अतुलनीय सौष्ठव के लिए, अन्य किसी स्रोत की अपेक्षा, जैन प्ररणा की ही ऋणी हैं।"+

तथापि चित्रकला, मूर्तिकला इत्यादि में जैनों की आपेक्षिक न्यून उपलब्धि का कारण-जैसा विद्वानों ने अनुमान किया है- उनके धर्म की प्रकृति में भी सन्निहित हो सकता है। ऐन्द्रिय आनन्दों या कठोरतापूर्ण दमन जो जैनधर्म की प्रमुख विशेषता है, कलात्मक सृजन तथा आस्वादन में सहायक नहीं हो सकता था। हैवेल का कथन है कि कृष्ण के समान ईश्वरीय अवतार जैनों के नहीं थे जिनसे उनके कलाकारों को प्रेरणा मिलती और न तो उनके संत या देवता प्रकृति के असंख्य परिपार्श्वों के मानवीकृत स्वरूपों में ही विवर्मित हो सके जिससे जैन मूर्तिकारों एवं चित्रकारों के प्रेरणादायक आदर्शों का क्षेत्र सीमित हो गया। "ध्यानमग्न सन्यासियों की कुछ निश्चल मुद्राओं को छोड़कर उनके प्रेरणागार में न समृद्ध पुराणकथा थी, न मानवी आस्वाद तथा विस्मय से गर्भित संतों की जीवनगाथाएँ थीं, और न प्रकृति के मनोभावों की कोई भव्य कल्पना थी।"* किन्तु जैसा कुमारी स्टूवार्ट ने कहा है, जैनों के चौबीस तीर्थंकरों की जीवनगाथा भी कम रोचक एवं विस्मयजनक नहीं है. और फिर, बौद्ध धर्म भी तो प्रारम्भ में कला की ओर अनुरागविहीन ही था, किन्तु बाद में उसकी छत्रच्छाया में श्रेष्ठतम कला का विकास सम्पन्न हुआ। हमारी सम्मति में जैन कला की अनुर्वरता का कारण हो सकता है जैनधर्मावलम्बियों की अपने सम्प्रदायगत सिद्धांत एवं आचारों की कठोर विशुद्धता के रक्षण की चिन्ता। जैन कला का अधिकाधिक अध्ययन परमावश्यक है।

+ 'Heart of Jainism', पृ० २८३।

* 'Ideals of Indian Art', पृ० १२९।

★

सराहनीय साहित्य–सेवा

लेखक : कृष्णलाल वर्मा, माहीम (बंबई १६)

स्वर्ग–मोक्ष–सुखकी सरल नसैनीके समान जैन साहित्य है। इसपर चढकर भव्य मनुष्य स्वर्ग या मोक्षमें पहुँचते हैं।

'श्री देवचद लालभाई जैन पुस्तकोद्धारक फंड'ने जैनसाहित्यके उत्तमोत्तम ग्रथ–जो हरेकके लिए पहले सुलभ नहीं थे– छपवाकर, प्रत्येक मुमुक्षु जिज्ञासुके लिए सुलभ कर दिये हैं, इसके लिए फडके सस्थापक, सचालक और ग्रथोंके सपादक सभी धन्यवाद के योग्य है। मैं उनको धन्यवाद देता हूँ।

ग्रथोंकी सूची देखनेसे ज्ञात होता है कि ग्रथ विद्वानोंके–सस्कृत, प्राकृत के ज्ञाताओं के ही उपयोगके लिए है, सर्वसाधारण के लिए इसका उपयोग बहुत ही कम है।

मूल ग्रथ छपवानेका फडका उत्तम कार्य अब बहुत अशोंमें पूरा हुआ है। भविष्यकी योजना देखनेसे विदित होता है कि अवशेष कार्य भी शीघ्र पूर्ण होगा।

इस समय फडके व्यवस्थापकों से यह अनुरोध करना अनुचित न होगा कि फंड एक ऐसी योजना भी तैयार करे कि जिसके द्वारा वह सभी ऐसे जैन-ग्रथोंके जिनके अनुवाद गुजराती या हिंदी भाषामें नहीं हुए हैं– गुजराती या हिंदी अनुवाद प्रकाशित कर सके।

गुजराती या हिंदी भाषामें अनुवाद पाकर सामान्य लाखो जैन भाइ उनसे लाभ उठायेंगे और फंडके सचालकोंको धन्यवाद देंगे।

फडको स्थापित हुए पचास बरस पूरे हुए हैं। इन पचास बरसोंमें उसने १०७ ग्रथ प्रकाशित कराये हैं। इस स्वर्ण जयती के अवसर पर हम आशा करेंगे कि इसकी हीरक जयती मनाते समय फडके द्वारा कमसे कम पाँचसौ ग्रथ प्रकाशित हो चुके होंगे।

मैं फडके सचालकोंके उद्योगकी सराहता हूँ और उनके उद्योगोंको सफल बनानेमें सहायता करने की शासनदेवसे प्रार्थना करता हूँ।

प्राचीन जैन साहित्य में मृतक कर्म

लेखक : डॉ. जगदीशचन्द्र जैन, एम ए, पी. एचडी.

वैदिक युग में प्रेतक्रिया

प्राचीन वैदिक युग में मृतकों को जंगल में फेंक दिया जाता (परोप्त) अथवा वृक्ष आदि पर रख कर छोड़ दिया जाता था (उद्धित)+। आगे चलकर संभवत मृतकों को जलाया जाने लगा। ऋग्वेद (१० १५, १४) में अग्निदग्ध और अनग्निदग्ध मृतकों का उल्लेख इस कथन को प्रमाणित करता है। ब्राह्मण ग्रन्थों में कहा है कि मृतकों के क्रिया कर्म के लिये ऐसा स्थान ढूंढना चाहिये जहां मृतक को सुख और शान्ति प्राप्त हो सके (शतपथ ५ १३ ८ १)। शव को भूमि पर उतारने से पहले भूमि को गोबर से लीपकर तृण बिछा देने चाहिये। तत्पश्चात् शव को स्नान कराकर उसे चन्दन से लिप्तकर उसका क्षौर कर्म करना चाहिये, नाखून काट देने चाहिये और फिर उसे नये वस्त्र पहना गाय-गाडी या शिविका में रखकर श्मशान भूमि को ले जाना चाहिये। मृतक के पीछे गाय या बकरी के अगले बायें पैर में रस्सी बांधकर ले चलना चाहिये जिससे उसके मांस से मृतक के शरीर को ढँका जा सके। क्षत्रिय प्रेत की चिता के उत्तर भागमें उसकी पत्नी को लिटाना चाहिये और उसके देवर को चाहिये कि वह उसे शीघ्र ही उठा दे।×

गौतम बुद्ध का दाह कर्म

बौद्ध तथा जैन ब्राह्मण परंपरा-विहित अनुष्ठानों को प्राय स्वीकार नहीं करते इसलिये उनकी प्रक्रिया इतनी जटिल नहीं है। बौद्ध धर्मों मे कहा है कि तथागत के मरण समाचार प्राप्त होते ही कुशीनारा के मल्ल नर-नारी करुण क्रन्दन करने लगे। बुद्ध के शरीर को एक से एक सुंदर सूक्ष्म वस्त्रों में लपेटा गया। मल्लों ने बुद्ध के सत्कार मे छह दिन नाचने-गाने में बिता दिये। तत्पश्चात् सातवें दिन उन्हें नगर के दक्षिण भागसे ले जाकर सुगंधित काष्ठ की चिता बनाकर उनका दाह संस्कार किया। सर्व गंध मिश्रित जल से चिता को शांत किया गया और फिर उनकी अस्थियों पर स्तूपों* का निर्माण हुआ (दीघनिकाय, महा

+ पालि ग्रन्थों में आलाहन (गाड़ना) और आमक सुसान (फेंक देना) नामकी विधियों का उल्लेख है। जैन ग्रन्थों मे (महानिशीथ, गुजराती अनुवाद पृ २५) किसी गणिका की दासी को उसकी मृत्यु के बाद पशु पक्षियों के खाने के लिये जंगल में फेंक दिया जाने का उल्लेख है। मरने के बाद जेल के कैदियों को रस्सी बाध कर खाई मे लटका दिया जाता था जिससे उन्हें भेड़िये, गीदड़ आदि भक्षण कर जाते थे (प्रश्न व्याकरण सू. १२ पृ ५५)। गिद्धपिट्ठ मरण स्वीकार करने के लिये बहुत से लोग मृत पुरुष हाथी, ऊँट, गधे आदि के बीच लेटकर अपने आपको गीधों से भक्षण कराते थे (औपपातिक सूत्र ३८, ८ १६२-३)। जैन साधु भी अपने मृतकों को जंगल में छोड जाते थे।

× देखो आश्वलायन गृह्यसूत्र ४ २ ३-४, वी एम आप्टे, सोशल एण्ड रिलीजियस लाइफ इन द गृह्यसूत्रास, पृ २४०, २५२ आदि।

* तित्तिरजातक (४३८, पृ ५३७) मे वालु के स्तूप का उल्लेख है। स्तूप ईंट आदि से निर्मित किये जाते थे। मृतक की स्मृतिमें जो देवकुल बनाया जाता था उसे लेण कहते थे। म्लेच्छों में मृतक लेण अथवा मृतक गृह बनाने की प्रथा थी, इस तरह के गृह दीव और जोण नामक देशों में बनाये जाते थे (निशीथचूर्णि ३, पृ ३३०, आचारांग चूर्णि, पृ ३७०)।

परिनिव्वाण सुत्त)। जैनों के आदि तीर्थंकर ऋषभदेव का निर्वाण हो जाने पर ऋषभदेव के मृत शरीर पर चन्दन का अनुलेप किया गया, हंस-चित्रित सुन्दर वस्त्र पहनाये गये और उनके शरीर को सर्वालंकारों से विभूषित किया गया। उसके बाद शवको शिबिका में रखकर ले गये और गोशीर्ष चन्दन से निर्मित चिता पर रख दिया। अगुरु, तुरुष्क, मधु और घृत आदि डालकर चिता को प्रज्वलित किया गया। फिर शरीर का मांस और रक्त जल जाने पर जल से चिता को शांत किया गया। तत्पश्चात् उनकी अस्थियों पर चैत्यस्तूप निर्मित किये गये (आवश्यक चूर्णि पृ २२२-४; जम्बुदीप पन्नति) ×

मृतकों की पूजा (मडग पूयण) की प्रथा बहुत प्राचीन काल से चली आती है (देखो आवश्यक भाष्य २६, २७ हरिभद्र टीका, पृ १३३, आवश्यक चूर्णि, पृ १५७, २२९ आदि)।

× रामायण (६ ११४ १०१ आदि) में कहा है कि रावण की मृत्यु होने पर सुवर्ण की शिबिका बनाई गई, मृतक को क्षौम वस्त्र पहनाये गये, रंग-बिरंगी पताकायें लगाई गईं और फिर बाजे-गाजे के साथ अर्थी निकाली। दक्षिण की ओर मृतक का मुँह किया गया। आग्नेय दिशा में चिता के पास एक वेदी निर्मित की गई और वहां एक बकरे का वध किया गया। तत्पश्चात् चिता पर खील बखेर कर उसमें आग लगा दी गई। प्रेतवाहन के लिये दूर्वा और जल से मिश्रित तिल भूमि पर रक्खे गये। इसके बाद मृतक को जल तर्पण कर सब नर-नारी अपने घर लौट गये। इसी प्रकार वानर राज वालि के मरने पर अनेक पक्षी और क्रीडा-पर्वत आदि के चित्र निर्मित कर शिबिका को सजाया गया और उसे श्मशान भूमि में ले गये (वही ४ २५. १६ आदि) पाडु का और्ध्व दैहिक कृत्य करते समय शिबिका को अलंकृत कर, छत्र लगा, चामर डुलाते हुए गाजे-बाजे के साथ अर्थी निकाली गई। रत्नों का दान दिया गया। तत्पश्चात् चन्दन, उशीरक आदि सुगंधित द्रव्यों से चिता बनाकर पुरोहित की बनाई हुई विधि के अनुसार दाह कर्म समाप्त हुआ (महाभारत १ १२४; १२६)।

जैन भिक्षुओं की नीहरण क्रिया

बृहत्कल्पसूत्र (४.२९) भाष्य (भाष्य का समय ईसवी सन् की चौथी शताब्दि) के विष्वग्भवन (जीव और शरीर का पृथक हो जाना, अर्थात् मरण) प्रकरण में जैन भिक्षुओं की नीहरण क्रिया का विस्तार से उल्लेख किया गया है। उक्त सूत्र में कहा है कि यदि कोई भिक्षु रात्रि अथवा विकाल में मरणधर्म को प्राप्त करे तो रोगी की वैयावृत्य करनेवाला भिक्षु मृतक को लेजाकर जीव-जन्तु आदि रहित एकान्त स्थान में रख दे। यदि मृतक के शरीर को वहन करने के लिये किसी गृहस्थ के घर कोई काष्ठ आदि हो तो उसके द्वारा मृतक को वहन करे और फिर काष्ठ को जहां से लिया हो वहीं रख दे।

व्यंतराधिष्ठित भिक्षु

यदि कोई भिक्षु हाल ही में मरा हो और वायु के कारण उसका शरीर स्तब्ध न हुआ हो तो मृतक के हाथ-पैर फैला दे तथा मुँह और आंख बंद कर दे। उसके हाथ और पैर के अंगूठों को रस्सी से बांधकर मुखवस्त्रिका से मुँह ढक दे। मृतक को यक्षाविष्ट न होने देने के लिये उसकी अक्षत देह में उँगली को बीच में से थोड़ा सा चीर दे। ऐसा करने पर भी यदि कोई व्यन्तर या प्रत्यनीक देवता शरीर में प्रविष्ट हो जाये तो मूत्र (परिणामिनी) को बायें हाथ में लेकर शव को सींचे। यदि शरीराधिष्ठित व्यंतर विकराल रूप प्रदर्शित कर चिल्लाये या अट्टहास करे तो निर्भिक रहकर शव को एकान्त स्थानमें रख दे।

मरणोत्तर-विधि

भिक्षु के कालधर्म को प्राप्त होने के पश्चात् भूमि को प्रमार्जित करके अव्यवच्छिन्न धारा से सम तृणों का एक संस्तारक तैयार करे। यदि तृण न हों तो चूर्ण, केशर या लेप आदि के द्वारा क (ब्राह्मी लिपि में क निम्न प्रकार से लिखा जाता है+) बनाकर उसके नीचे त (ब्राह्मी लिपिमें ⅄) लिखे ककार के नीचे तकार मिलने से ⅄ पुरुष की आकृति बन जाती है। इस पर मृतक को स्थापित करे। साधु के कालगत होने पर उचित नक्षत्र आदि देखकर दाभ के पुतले बनाये।

मृतक को अढाई हाथ के श्वेत और शुचि वस्त्रमें लपेटे। एक वस्त्र नीचे और दूसरा उसके ऊपर डाले। फिर शव को रस्सी से लपेटकर उसे एक उज्ज्वल वस्त्र से ढक दे।

मृतक को ले जाना

दिन या रात्रि के समय जब भिक्षु कालधर्म को प्राप्त हो उसे उसी समय ले जाये। यदि रात्रि में हिम बरसता हो, चोरों अथवा जंगली जानवरों का भय हो, नगर के द्वार बन्द हों और यदि किसी ग्राम में शव को रात्रि के समय निकालने की प्रथा न हो तो शव को रात्रि में न ले जायें। यदि कोई महा तपस्वी मरणधर्म को प्राप्त हुआ हो तो भी उसे रात को न ले जाये। हां यदि साधुओं के पास शुचि और श्वेत वस्त्र न हों तो मृतक को रात के समय निकाल सकते हैं। तथा यदि राजा अन्तःपुरसहित नगर में प्रवेश कर रहा हो या अपने योद्धा और प्रमुख कर्मचारियों के साथ बाहर जा रहा हो और उस समय नगर के द्वार बन्द हों तो मृतक को रात्रि में ही निकालना चाहिये (बृहत्कल्प सूत्र-भाष्य, विष्वम्भरनप्रकृत)।

मृतक को वहन करने की विधि

उपाश्रय से मृतक को ले जाते समय जिस दिशा में ग्राम हो उधर मृतक का सिर रखना चाहिये। यदि साधु काफी संख्या में मौजूद हों तो उन्हें ही मृतक को वहन करना चाहिये, नहीं तो गृहस्थ मृतक को बैलगाड़ी में रखकर ले जायें अथवा मल्ल लोग वहन करें। अन्यथा गृहस्थ राजकुल में पहुँच कर सहायता मागें। यह संभव न हो तो चाण्डाल मृतक को उठाकर ले जायें। यदि शव को वहन करने वाले कुल चार व्यक्ति हों और उनमें एक वसतिपालक (उपाश्रय आदि की देखरेख करनेवाला) हो तो शेष तीन व्यक्ति बीच-बीच में विश्राम करके शव को ले जायें। आवश्यकता होने पर अन्य वेष धारण करके मृतक की परिष्ठापना करनी चाहिये। संभव है कभी वहन करनेवाला साधु अकेला ही हो तो ऐसी हालत में वह संवेगी, असंवेगी, सारूप्य, सिद्धपुत्र और श्रावकों की सहायता से मृतक को ले जाये। आवश्यकता होने पर श्रावकों को दूसरे गांव से बुलायें। यदि श्रावक भी न मिलें तो फिर क्रम से सारूपिकी, सिद्धपुत्री, तुल्य वयवाली श्राविका, वृद्धा संयती, मध्यम वयवाली संयती और तुल्य वयवाली संयती की सहायता से मृतक का निस्सारण करे। स्त्रियाँ भी न मिलें तो मल्लगण, हस्तिपाल गण और कुंभकार गणों की सहायता प्राप्त करे। अन्यथा हीन जाति, हीनकर्मा, कूड़ाकचरा उठानेवाले (स्वर), नगर-शोधक और स्नान कराने वाले आदि की सहायता से मृतक को ले जाये। ये लोग यदि बिना पैसा लिये काम करने को तैयार न हों तो इन्हें धर्मोपदेश देकर अथवा वस्त्र आदि देकर संतुष्ट करे। (व्यवहार भाष्य ७, गाथा ४८९-६२ पृ ७९)।

मृतक की परिष्ठापन विधि

मृतक के परिष्ठापन करने के लिये स्थंडिल प्रदेश (जीवजन्तु रहित प्रदेश की देख भाल करना अत्यंत आवश्यक है। किसी कोरे मिट्टी के बर्तन में पानी और चार अंगुल प्रमाण कुशों को लेकर स्थंडिल की ओर मुँह किये अर्थी के आगे-आगे एक साधु को चलना चाहिये (बृहत्कल्पभाष्य, वही)।

यदि मरण का समाचार किसी को ज्ञात न हो तो साधु शीघ्र ही अन्य लिंग धारण कर प्रच्छन्न रूप से मृतक को किसी स्थंडिल प्रदेश में ले जायें। यदि मरण का पता लग गया है और मृतक को नगर के बाहर ले जाना संभव न हो तो उसे विधिपूर्वक उपाश्रय के पश्चिम-दक्षिण में रख दे। यदि वहाँ स्थान न हो तो फिर राजा द्वारा अनुज्ञात स्थंडिल में परिष्ठापित करे। यदि स्थंडिल जीव-जन्तु रहित न हो तो सूखे तृणों में रख दे। यदि राजा की आज्ञा हो कि सब पाखंडियों को अपने मृतकों को गड्ढे में रख देना चाहिये अथवा बहती हुई नदी या जलती हुई आग में फेंक देना चाहिये तो फिर ऐसा ही करे। (बृहत्कल्प भाष्य ४, गाथा ४८२४)। मृतक को परिष्ठापन करते समय सबसे पहले नैऋत दिशा पसंद करनी चाहिये। उसके अभाव में क्रम से दक्षिण, पश्चिम, आग्नेय, वायव्य, पूर्व, उत्तर और उत्तर-पूर्व

दिशाओं में मृतक को रखना चाहिये (वही, निष्प्रवेशन प्रकृत)।

आनन्दपुर (वडनगर, उत्तर गुजरात) में उत्तर-दिशा में संयतों को परिष्ठापन किया जाता था। ऐसी हालत में उत्तर दिशा में ही जैन साधुओं को भी परिष्ठित करना चाहिये। यदि किसी गांव में सब जगह खेत ही खेत हो तो राजपथ अथवा दो गांवों के बीचकी सीमा में मृतक को रख कर छोड़ दे। यदि यह संभव न हो तो श्मशान में जाये। यदि श्मशान पालक श्मशान के द्वार पर खड़ा होकर कर मांगे तो जहां अनाथ मृतक जलाये जाते हों वहां ले जाये। यदि श्मशान में इस तरह का कोई अलग स्थान न हो तो श्मशान-पालक को धर्मोपदेश आदि देकर संतुष्ट करे। यदि वह फिर भी न माने तो उसे मृतक के अथवा नये वस्त्र दे। यदि स्वीकार न करे तो गांव में से मांगकर लाये। यदि वस्त्र न मिलें तो–राजकुल में जाकर निवेदन करे कि हम निष्किंचन साधु श्मशान पालक को क्या दे सकते हैं। यदि राजा कहे कि श्मशान-पालक की मर्जी के खिलाफ हम कुछ नहीं कर सकते तो फिर धर्मास्तिकाय की कल्पना कर हरितकाय के ऊपर ही मृतक को परिष्ठापित कर दे (व्यवहार ७, गाथा ४४२ ६, पृ ७६)। मृतक के पास रजोहरण, मुखवस्त्रिका आदि साधुओं के उपकरण रख दे। ऐसा न करने पर राजा को भ्रम हो सकता है कि मृतक की किसी गांव वाले ने हत्या कर दी है और ऐसी हालत में संभव है कि वह किसी गांव को जलवा डाले। (बृहत्कल्प भाष्य, वही)।

परिष्ठापन के बाद की विधि

मृतक को स्थंडिल में रखकर शव की बिना प्रदक्षिणा किये ही साधु लोग इस तरह अपने स्थान को लौट आयें जिससे उनके पैर गाँव की तरफ न हों। वे जिस मार्ग से गये हों उस मार्ग से न लौटें। उपाश्रय में आकर मंगलस्तोत्र का पाठ करें। मृतक की मूत्र-कफ आदि से गंदी हुई कुशमयी शय्या को फेंक दे। यदि कोई यक्षाधिष्ठित साधु मरा हो तो उसकी तो शय्या के टुकड़े-टुकड़े करके फेंक दे तथा उसके अन्य उपकरण जो उसके शरीर से छू गये हों उनका भी परित्याग कर दे (बृहत्कल्प भाष्य, वही)।

श्राद्ध

मृतकों का श्राद्ध किया जाता था और उनके सत्कार में ब्राह्मणों को भोजन कराया जाता था।+

+ उत्तराध्ययन टीका १३, पृ १९४अ। निशीथ चूर्णि ११,७०९, नायाधम्म कहा १४, १५१। श्राद्धके लिये देखो वात्स्यायन गृह्यसूत्र ४.१-४, मतक भत्त जातक (१८) पृ १६६।

★

સંન્યાસ માર્ગ ઔર મહાવીર

—★—

લેખક : શ્રી. દલસુખભાઈ માલવણિયા

વેદકા માર્ગ યજ્ઞમાર્ગ હૈ યજ્ઞ કરકે દેવોંકી તૃપ્તિસે સંપત્તિ ઔર પુત્રાદિ ઐહિક સુખસાધનોંકો જુટાનેકા પ્રયત્ન વૈદિક આર્યલોગ કરતે થે. ઉસ સમય ધર્મ, અર્થ ઔર કામ પુરુષાર્થકી પ્રધાનતા થી. મોક્ષ પુરુષાર્થ વૈદિકોંકે લિએ નહીં થા. યહ પુરુષાર્થ ઔર ઉસકા સાધન યે દોનોં વૈદિકોંકે લિએ નયી બાત થી. વૈદિક આર્ય જૈસે જૈસે હિન્દુસ્થાનમેં ફૈલતે ગયે વૈસે વૈસે યહાઁકી પ્રજાકી કઈ બાતેં ઉન્હોંને અપનાયી. ઉનમેં મોક્ષ પુરુષાર્થ ઔર ઉસકા સાધન સંન્યાસ માર્ગ ભી હો તો કોઈ આશ્ચર્યકી બાત નહીં હૈ. ક્યોંકિ જબ આર્ય લોક કુરુપાંચાલકો છોડકર ઈધર પૂર્વ પ્રદેશકે સંપર્કમેં આતે હૈં તબ હી આર્ય ઋષિયોંકે મુખમે ઉપનિષદોંકા બ્રહ્મજ્ઞાન પ્રકટ હોતા હૈ વે વેદપ્રતિપાદિત યજ્ઞોંકો ફૂટી નાવકે રૂપમેં દેખને લગતે હૈં. બાહ્ય સમ્પત્તિકે મૂલ્યકો તુચ્છ સમઝને લગ જાતે હૈં ઔર અનન્ત સુખકી ખોજકે લિએ પ્રયત્નશીલ દિખે જાતે હૈં. જૈન ઔર બૌદ્ધશાસ્ત્રોંમેં ઉસ સમયકે ભારતકા જો ચિત્ર હૈ વહ કુરુ પાંચાલકા નહીં હૈ કિન્તુ વહ મગધ, બિહાર, મિથિલા, ઔર બનારસકે આસપાસકી તત્કાલીન ભારતીય સંસ્કૃતિ પર હૈ. ઇન શાસ્ત્રોંકે પ્રકાશમેં યદિ હમ ઉપનિષદોંકા બ્રહ્મજ્ઞાન ઔર યાજ્ઞિકધર્મકા વિરોધ દેખેં તો સ્પષ્ટ હો જાતા હૈ કિ સંન્યાસપ્રધાન શ્રમણસંસ્કૃતિકી હી યહ દેન હૈ જો બ્રાહ્મણોં કે ઉપનિષદોંમેં પ્રતિબિમ્બિત હુઈ હૈ જો બ્રાહ્મણ યહાં ભૌતિક સંપત્તિકો જુટાનેમેં હી ઔર પરલોકમેં સ્વર્ગ પ્રાપ્ત કરનેમેં હી પુરુષાર્થકી ઇતિશ્રી સમઝતે થે વે હી યહાંકી શ્રમણ સંસ્કૃતિકે પ્રભાવમેં આકર કર્મકાણ્ડકો તુચ્છ માનને લગે ઔર જ્ઞાન તથા ત્યાગમાર્ગકા આશ્રય કરકે મોક્ષમે હી પરમ પુરુષાર્થકી પ્રતિષ્ઠા કરને લગ ગયે.

બૌદ્ધ ત્રિપિટક ઔર જૈન આગમોંમેં પરિવ્રાજક ઔર શ્રમણ-સંન્યાસિયોંકે આચાર ઔર દર્શનકા વર્ણન હૈ. પરિવ્રાજક લોગ અપના ઘર છોડકર અપને કુટુંબકા પરિત્યાગ કર ઇધર-ઉધર ઘૂમતે થે ઔર ભિક્ષાવૃત્તિસે જીવન યાપન કરતે થે. જીવ ઔર જગતકે વિષયમેં જ્ઞાનસંપાદન કરના-કરાના યહ ઉનકા કામ થા. ઉનકે વિવિધ આચારોંકા વર્ણન બૌદ્ધ ઔર જૈન ગ્રન્થોંમે મિલતા હૈ ઔર ઉનકે વિચાર દર્શનકા ભી વર્ણન હમ યહીં પ્રાપ્ત કરતે હૈં. ઉસસે પતા ચલતા હૈ કિ ઉસ યુગમેં વિભિન્ન મતવાદોં-સંપ્રદાયોંકી બાઢ આયી થી. ઉન સભીકા એક લક્ષણ યદિ કુછ કહા જા સકતા હૈ તો યહી થા કિ ઉન સબને અપના નિર્વાહ ભિક્ષાવૃત્તિસે કરના સ્વીકાર કિયા થા. બાહ્યવેશકા સ્થૂલરૂપસે સામ્ય હોનેપર ભી સભી સંપ્રદાયોંમેં અપને-અપને બાહ્ય ચિહ્ન હોતે થે. ઊપર વિચારોંમેં ભી મતભેદ થા. ભ્રમણશીલ પરિવ્રાજકોંકો છોડકર કુછ ઐસે ભી ત્યાગી થે જો એકાન્ત જંગલોંમેં ધ્યાન ઔર તપસ્યા મેં લગે હુએ થે ઔર ઇસ પ્રકાર અપના સમસ્ત સમય આત્મા ઔર જગતકે સ્વરૂપકી ખોજમેં લગાતે થે. જિજ્ઞાસુ લોક ઉન્હીંકે પાસ જાકર અપની શંકાઓંકા સમાધાન કરતે થે ઔર આધ્યાત્મિક સાધનામે પ્રગતિ કરતે થે. ઐસે હી સંન્યાસિયોંકી ખોજમેં ભગવાન બુદ્ધને અપની સાધનાકા બહુકાલ બિતાયા થા, યહ બાત ત્રિપિટકસે માલૂમ હોતી હૈ. કિન્તુ કિસીસે ઉનકો સંતોષ નહીં હુઆ ઔર ઉન્હોંને અપના નયા હી માર્ગ ખોજ નિકાલા ઔર વહ થા આત્મવાદકા નિષેધ. આત્મવાદકા નિષેધ કરકે ભી ઉન્હોંને નિર્વાણ-મોક્ષ ઔર ઉસકે

માર્ગકા પ્રતિપાદન કિયા હૈ ઔર દૂસરે સંન્યાસિયોંકી તરફ નિર્વાણકે લિએ ગૃહત્યાગકો આવશ્યક બતલાયા હૈ અર્થાત્ વિચારમેં મતભેદ રહતે હુએ ભી સન્યાસદીક્ષાકા મહત્ત્વ ઉન્હોંને ભી સ્વીકાર કિયા. ઉસ સમય ત્યાગિયોંકા એક બહુત બડા ભાગ ઉનકે વિચારસે સહમત હુઆ ઔર કઈ પરિવ્રાજકોંને ઉન્હીંકે માર્ગકો અપનાયા. ઊપર ઇસ પ્રકાર બૌદ્ધધર્મકે રૂપમેં એક નયા સંન્યાસમાર્ગ શ્રમણમાર્ગ પ્રચલિત હુઆ. ઇસ નયે સંન્યાસમાર્ગકા પ્રારમ્ભ ઇસી બનારસમેં હુઆ થા. ઇસીસે ઇસ બાતકા હમ સહજ નિશ્ચય કર સકતે હૈં કિ ઉસ-સમય ભી અર્થાત્ આજસે ઢાઈ હજાર વર્ષ પૂર્વ ભી બનારસ ત્યાગિયોંકા અખાડા બના હુઆ થા. અન્યથા ભગવાન્ બુદ્ધકો જ્ઞાનપ્રાપ્તિ તો બિહારકે ગયામેં હુઈ કિન્તુ ઉનકા પ્રથમ ઉપદેશ યહાઁ ક્યોં હોતા?

યદિ હમ ઇતિહાસકે પન્ને ઉલટેં તો પતા ચલતા હૈ કિ ભગવાન બુદ્ધસે ભી ઢાઈ સૌ વર્ષ પૂર્વ બનારસમેં ભગવાન પાર્શ્વનાથ નામક જૈન તીર્થંકર હુએ થે ઔર ઉન્હોંને ભગવાન બુદ્ધકે શ્રમણમાર્ગકે લિએ ક્ષેત્ર કિયા થા. બૌદ્ધ વિદ્વાન કોશામ્બીજીકા કહના હૈ કિ ભગવાન બુદ્ધને અપને જીવનમેં જો ઉગ્ર તપસ્યા કી ઔર ઉન્હોંને ભિક્ષુકે લિએ અહિંસાદિ વ્રતોંકી જો યોજના બનાઈ વહ ભગવાન પાર્શ્વનાથકી હી પરંપરાકી દેન હૈ. પાર્શ્વનાથકી હી પરંપરામેં ભગવાન મહાવીર જૈન તીર્થંકર હુએ. વે ભગવાન બુદ્ધકે સમકાલીન થે કિન્તુ સંન્યાસ માર્ગકે વિષયમેં ભગવાન બુદ્ધસે કાફી બડે થે.

ભગવાન બુદ્ધકે સન્યાસમાર્ગકા નામ હૈ મધ્યમ માર્ગ જબ કિ ભગવાન મહાવીરકા સંન્યાસમાર્ગ ઉત્કટ હૈ જિસ તપસ્યાકો બુદ્ધને નિકમ્મી બતાયા ઉસી તપસ્યાકો મહાવીરને સન્યાસિયોંકે લિએ પરમ આવશ્યક બતલાયા હૈ. કિન્તુ તપસ્યાકા રહસ્ય જો મહાવીરને બતલાયા હૈ યદિ ઉસીકા અવલમ્બન બુદ્ધ કરતે તો ઉન્હેં તપસ્યાસે ઘૃણા નહીં હોતી. ભગવાન મહાવીરને તપસ્યાકો દો પ્રકાર બનાયા હૈ. બાહ્ય ઔર આભ્યન્તરમે મુખ્ય તપસ્યા આભ્યન્તર હી હૈ ઔર ઉસીકી પુષ્ટિકે લિએ બાહ્ય તપસ્યા સાધન માત્ર હૈ. બાહ્ય તપસ્યામે ઉપવાસ મુખ્ય હૈ. ઔર આભ્યન્તર તપસ્યામેં સેવા, સ્વાધ્યાય ઔર ધ્યાન મુખ્ય હૈ બાહ્ય તપસ્યા તબ તક હી ઠીક હૈ જબ તક ધ્યાન સ્વાધ્યાયમેં બાધા ન હો. યદિ ઉસકે પ્રતિકૂલ હો તો બાહ્ય તપસ્યાકો ભગવાન મહાવીરને નિરર્થક બતલાયા હૈ અર્થાત્ ઉપવાસાદિ બાહ્ય તપસ્યા ધ્યાન ધારણાકો સફલ બનાનેમે યદિ સહાયક સિદ્ધ હોતે હો તબ તો ઠીક હૈ કિન્તુ યદિ ઉપવાસસે આધ્યાત્મિક શાન્તિમેં બાધા આતી હો તો વહ તપસ્યા નહીં કિન્તુ તપસ્યાભાસ હૈ.

પરિવ્રાજકોં દ્વારા તપસ્યામેં પચાગ્નિ તપ, કાંટોં પર સોના આદિ શરીરકે લિએ કષ્ટદાયક ઔર હિંસક સાધનોંકા અવલમ્બન લિયા જાતા થા. ઉસકા વિરોધ તો ભગવાન પાર્શ્વનાથને હી ઇસી બનારસમેં કિયા થા ઔર દેહદમનકા માર્ગ-શ્રેષ્ઠ માર્ગ ઉપવાસ હૈ યહ બતાયા થા. તબસે સંન્યાસિયોંમે ઉપવાસકી પ્રતિષ્ઠા બઢી થી કિંતુ ભગવાન બુદ્ધને દેહદમનકે ઇસ પ્રકારકો ભી અચ્છા નહીં સમઝા. ભગવાન મહાવીરને દેખા કિ ભિક્ષુઓંકો યદિ ખાનેકે લિયે કમાના નહીં હૈ ઔર સ્વોપાર્જિત ધનસે ભી જીવનનિર્વાહ નહીં કરના હૈ સિર્ફ ભિક્ષાવૃત્તિ પર જીના હૈ તબ ઉસકે લિયે કમસે કમ ખાના યહ અનિવાર્ય હોના ચાહિયે અન્યથા વહ સમાજકે લિયે બોઝ રૂપ બન જાયગા ઔર જીવનનિર્વાહકે લિયે નાના પ્રપંચમેં-મંત્ર તંત્ર જ્યોતિષ આદિમેં પડ જાયગા ઔર ઉનકી આધ્યાત્મિક સાધના એક ઓર રહ જાયગી. ખાને-પીનેકી ચિન્તા હી ઉસે સતાયા કરેગી. ઔર ઉસીકે પ્રપંચમેં પડકર અપના ભિક્ષુજીવન નિષ્ફલ બના લેગા.

ભિક્ષાવૃત્તિકે નિયમોંમેં જિતની કડાઈ ભગવાન મહાવીરને સંન્યાસિયોંકે લિયે કી ઉતની શાયદ અબ-તકકે ઇતિહાસમેં કિસીને નહીં કી. ભગવાન બુદ્ધ સ્વયં ઔર ઉનકે શિષ્યોંકો યહ ઇજાજત થી કિ વે કિસીકા નિમંત્રણ પાકર ઉસીકે યહાઁ ભોજનકે લિયે જાયેં. ભોજન ભગવાન બુદ્ધકે નિમિત્ત ઔર ઉનકે

શિષ્યોકે નિમિત્ત બનાયા જા સકતા થા. એક સમય તો ઐસા ભી હુઆ કિ ભગવાન બુદ્ધકે લિએ ઔર સંઘકે લિએ એક બડા પશુ કાટા ગયા ઔર પકાકર ઉન્હેં ખિલાયા ગયા. ભગવાન મહાવીરકે શિષ્યોંને ઇસ બાતકી બડી નિન્દા કી. ઇસ બાત કી ખબર જબ ભગવાન બુદ્ધકો મિલી તો ઉન્હોંને નિયમ બનાયા કિ અબસે કોઈ ભિક્ષુ વહ માંસ નહીં ખાયગા જો ઉસકે લિયે બનાયા ગયા હો. ઇસકા જીક્ર બૌદ્ધોંકે વિનયપિટકમેં હૈ. મહાવીરને તો અપને સાધુઓંકે લિયે યહ નિયમ બનાયા થા કિ વહ કિસીકા નિમંત્રણ સ્વીકાર હી નહીં કર સકતા. ભોજનકે સમય જૈન સાધુ ભિક્ષાકે લિયે નિકલે ઔર જહાંસે યોગ્ય આહાર મિલ જાય લે લે. ઔર લેનેમેં ભી કઈ કડે નિયમ હૈં—માંસ, મક્ખન, ઘી, દૂધ, ઐસે રક્ત-વર્ધક આહાર કી મનાહી હૈ. રૂખા-સૂખા ભોજન હી કિયા જા સકતા હૈ. ઔર વહ ભી ઉસકે લિયે ન બના હો ઐસી પ્રતીતિ હોને પર હી. ઇતના હી નહીં, કિન્તુ વહ ઉતની માત્રામેં હી લે સકતા હૈ જિસસે દેનેવાલેકો ફિરસે અપને લિયે કુછ ન બનાના પડે જિસકે મકાનમે વહ ઠહરા હો ઉસકે યહાંસે ભિક્ષા નહીં લે સકતા. કિસીકા દ્વાર બંદ હો તો ઉસકો ખોલકર યા આવાજ દેકર ખુલવાકર વહ ભિક્ષા નહીં લે સકતા. ઇતના હી નહીં કિન્તુ ભિક્ષામેં ભી સચિત્ત-સજીવ, અચિત્ત-નિર્જીવકા વિવેક કરના ચાહિયે. વહ કોઈ ઐસા પદાર્થ ભિક્ષામેં નહીં લે સકતા જિસમે બીજ હો ઔર જીવ હોનેકી સંભાવના હો. ઇસકે કારણ સ્વયં ભગવાન મહાવીરકે જીવનમે ઐસા કઈ બાર હુઆ હૈ કિ ઉન્હેં અપને નિયમા-નુસાર ભિક્ષા નહીં મિલી. ઔર વે ખાલી હાથ લૌટ આયે ઔર કઈ દિનકે ફાકે કિયે. કિંતુ ઉન્હોંને અપને નિયમોંમેં કોઈ ઢિલાઈ નહીં કી.

ભગવાન મહાવીર સ્વયં નગ્ન રહે ઔર અપને સંઘકે ભિક્ષુઓંકો ભી આદેશ દિયા કિ જહાં તક હો સકે નગ્ન રહનેકા હી પ્રયાસ ભિક્ષુકો કરના ચાહિયે રહનેકે લિયે ઉસી મકાનકા ઉપયોગ કરના ચાહિયે જો ભિક્ષુકે નિમિત્ત બનાયા ન ગયા હો. વૃક્ષકે નીચે, શૂન્યગૃહ, શ્મશાનગૃહ,–યહી ભિક્ષુકે લિયે યોગ્ય નિવાસસ્થાન હૈ અન્ય નહીં. ભિક્ષુ કિસી સવારીકા ઉપયોગ નહીં કર સકતા. ઉસે સદૈવ પાદ-વિહારી હોના ચાહિયે. ચાતુર્માસ-વર્ષાઋતુકો છોડકર કિસી એક સ્થાનપર સ્થાયી નિવાસ જૈન ભિક્ષુઓંકે લિયે મહાવીરને નિષિદ્ધ કિયા હૈ. વે સ્વયં ભી સતત વિહારી થે ઔર સદૈવ નયે નયે અપરિચિત સ્થાનોંમેં કઈ બાર વે ગુપ્તચર સમઝકર પકડે ભી ગયે ઔર લોગોંને ભી કાફી કષ્ટ દિયા, કિંતુ વે અપને સતત વિહારકે નિયમસે વિચલિત નહીં હુએ ઔર જૈન ભિક્ષુઓંકે લિયે ભી સતત વિહારકા નિયમ બના દિયા. ઇસ પ્રકાર નિર્મોહી-નિષ્પરિગ્રહી હોનેકે લિયે ઉન્હોંને કાફી કડાઈ ભિક્ષુઓંકે જીવનમેં કી. ઔર ઇસ બાતકા ધ્યાન રખા કિ યે ભિક્ષુ લોગ સમાજમેં અપને જીવન નિર્વાહકે લિયે કિસી પ્રકારસે ભી બોઝ રૂપ ન બને. ઉનકા ધ્યેય તો યહી રહે કિ લોગોંસે સિર્ફ સદાચાર ઔર જીવનશુદ્ધિ કી આશા રખેં ઔર સ્વયં ભી અપને જીવનકો ઉન્નત બનાવે. અર્થાત સબપર કલ્યાણકા ધ્યેય રહનેપર ભી સમાજસે અપને સ્વાર્થકી સિદ્ધિમેં અન્ન, વસ્ત્ર, નિવાસ યા કિસી ભી વસ્તુકી વે આશા ન રખેં. પ્રેમપૂર્વક કોઈ દે દે તો લે લે કિંતુ લેના અપના અધિકાર ઔર દેના અન્યકા કર્તવ્ય હૈ ઐસી ભાવના ન રખેં, કિસી ઇષ્ટ વસ્તુકે મિલને પર ખુશી ઔર ન મિલને પર નારાજી–ઇન દોનોં બાતોંસે ભિક્ષુ દૂર રહેં. શાપાનુગ્રહ યહ ભિક્ષુકા કામ નહીં. યદિ ઇન સબ બાતોંકો દેખા જાય તો કહના હોગા કિ ભગવાન મહાવીરને જો સંન્યાસ માર્ગકા ઉપદેશ દિયા વહ લોક-કલ્યાણકારી થા.

★

મસ્તિષ્ક – જ્ઞાન

—★—

લેખક : શ્રી. ચંદનમલજી નાગોરી–છોટીસાદડી (મેવાડ)

મસ્તિષ્ક અનેક શક્તિયોંકા સ્થાન હૈ, જીન કે દ્વારા વિચાર, બુદ્ધિ, કલાકૌશલ્ય, હુનર, ઉદ્યોગ, અધ્યાત્મ આત્મજ્ઞાન વિકસિત હોતે હૈં ઔર શુભ અશુભ કી પ્રગતિ શક્તિ કે અનુસાર હોતી રહતી હૈ, જીન કે ભેદ ઇસ પ્રકાર હોતે હૈં કિ, મસ્તિષ્કમેં જ્ઞાન શક્તિ હોતી હૈ ઉસકો મતિજ્ઞાન કહતે હૈં. શ્રુતિજ્ઞાનકા શ્રોત્રેન્દ્રિયસે સમ્બન્ધ હૈ. હૃદયમે જ્ઞાનકા પ્રકાશ હો ઉસે અવધિજ્ઞાન કહતે હૈ જીસકે અનેક ભેદ હૈ મનઃપર્યવજ્ઞાન વિશેષ જાનકારીવાલા હોતા હૈ ઔર આત્મપ્રદેશ માત્ર વ્યાપ્ત હો ઉસે કેવલજ્ઞાન કહતે હૈ. જ્ઞાનમેસે મસ્તિષ્કકી શક્તિયો દ્વારા જો વિચારધારાયેં બનતી હૈ ઊનકે સ્થાનકો જાનના આવશ્યક હૈ. સારે શરીરમે મસ્તિષ્ક ઉત્તમ માના ગયા હૈ. પાચો ઇન્દ્રિયોંકા મુખ્ય સ્થાન મસ્તિષ્ક હૈ જીસમેં સૂક્ષ્મતત્ત્વોંકા સમૂહ સ્થિત હૈ. મનુષ્યકી પહિચાન મુખ દ્વારા હોતી હૈ. હાથ, પૈર આદિ શરીરકે અવયવ ખંડિત હોય જાય તો મનુષ્ય એકાએક મરતા નહી હૈ. ઔર મસ્તિષ્ક ખંડિત હો જાય તો તત્કાલ મૃત્યુ હો જાતી હૈ. શરીર પર લગી ચોટસે મસ્તિષ્ક પર લગી ચોટકી વેદના ભી અધિક હોતી હૈ ઔર મસ્તિષ્કકી શક્તિયોકે અનુસાર મુખાકૃતિ બનતી હૈ. મુખાકૃતિ મસ્તિષ્કકી શક્તિયો કે અનુસાર હોનેકે અનેક પ્રમાણ મિલ સકતે હૈ. ઔર ઠાણાંગ સૂત્રકે પાંચવે ઠાણેમે વર્ણન હૈ કિ મસ્તિષ્કકી ઓરસે જીવ નિકલે તો સ્વર્ગમે જાતા હૈ કંઠસે નાભિપર્યન્ત સ્થાનસે જીવ નીકલે તો મનુષ્યભવ પાતા હૈ, નાભિસે જીવ નીકલે તો તિર્યંચ હોતા હૈ. ચરણસે જીવ નિકલે તો નર્કમે જાતા હૈ ઔર સર્વાંગસે એક સાથ પુદ્ગલ પરમાણુકો છોડકર જાય તો મોક્ષ પાતા હૈ

યહ ભી વિદિત હૈ કિ માગધી ભાષાસે સંસ્કૃતમેં બનાને કી શક્તિ શ્રીમાન્ સિદ્ધસેનસૂરિજી મહારાજમે થી. એક હજાર ચારસો ચુંવાલીસ ગ્રંથ રચનાકી શક્તિ પરમોપકારી ભગવાન હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજમેં થી. સ્તોત્ર મંત્રકે રચયિતા તો બહુતસે હૈ, પરંતુ જીન અપૂર્વ શક્તિયોંકા સમાવેશ ભક્તામર સ્તોત્રમેં હૈ ઉસકી રચના કરનેકા બલ તો ભગવાન માનતુંગસૂરિજી મહારાજમેંહી થા. ઇસ પ્રકાર અનેક શાસ્ત્ર કે રચયિતા કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રીમાન હેમચન્દ્રસૂરિજી મહારાજ ઔર અનેક વિષયોકે પારંગત ચારિત્રચુડામણી મહામહોપાધ્યાય યશોવિજયજી મહારાજકે મસ્તિષ્કમેં ઐસી અનેક શુભશક્તિયોંકા વાસ થા, જીનકી શોભા વ વિદ્વત્તાકી પ્રશંસા કરનેકો મનુષ્ય સમર્થ નહી હોતા. જીતને કાર્ય, પ્રયત્ન, રચના, યોજના નિર્માણ હોતે હૈ સબ મસ્તિષ્કકી શક્તિ દ્વારા હોતે હૈ.

મસ્તિષ્કમે ખોપરીકે આઠ વિભાગ હોતે હૈં જીનમેં પૃથક્પૃથક્ વિષય કે તંતુ હોતે હૈં ઔર એક સે એકકા સમ્બન્ધ હોતા હૈ. અનેક તંતુ મિલે હોતે હૈં. ચોટી કે પાસ હી સ્વાભિમાન શક્તિકા સ્થાન હૈ આગે કે ભાગમે ધર્માભિમાનકી શક્તિ હોતી હૈ. કાનકે પાસવાલે ભાગમેં ધનપ્રાપ્ત કરનેકી શક્તિ હોતી હૈ નેત્ર ઔર કાનકે મધ્ય સ્થાનમેં જીસકો કનપટી કહતે હૈં વહાં પાચનશક્તિ હોતી હૈ. નસોંકે પાસ

રોનો તરફ ચિંતા મુક્ત કરનેકી શક્તિ હોતી હૈ. મસ્તિષ્કકે પીછેકે નીચેકે ભાગમેં અકૃત્ય, અન્યાય, દુષ્કૃત્ય આદિ નિન્દનીય કાર્ય કરનેકી શક્તિયાં હોતી હૈ. મનુષ્યકો મસ્તિષ્ક પરીક્ષા દ્વારા યા સ્વપ્રકૃતિ સ્વભાવ દ્વારા ઇન શુદ્ધ શક્તિયોંકી ન્યુનતા હો ઉનકો વિકસિત કરનેકા પ્રયત્ન કરના ચાહિયે.

મસ્તષ્કકી પરીક્ષા કે લિયે ફ્રાન્સકે દો તત્ત્વવેત્તાઓને એક યંત્ર નિકાલા હૈ ઇસકે દ્વારા મસ્તિષ્ક સબલ નિર્બલ હોનેકી પરીક્ષા હોતી હૈ. કઈ મનુષ્યોંકી વયોવૃદ્ધ હોને તક ભી મસ્તિષ્કકી શક્તિયાં બાલબુદ્ધિ કે અનુસાર રહ જાતી હૈ.

તુલનાત્મક શક્તિ, ન્યાયશક્તિ, વિવેકશક્તિ, વિચારશક્તિ, વીરાગતા, અક્ષોભ, ઉદારપ્રનિતતા, તત્ત્વરમણુતા, સ્વરૂપાનુયાયી, વીર્યતા, મુમુક્ષુતા, આકર્ષતા, પ્રાણાયામ, મહાપ્રાણાયમ, ધ્યાન, સમાધી, મૈત્રી, મુદિતા, કરુણા, યોગક્ષેમાદિ અનેક શક્તિયોંકા સ્થાન કેવલ મસ્તિષ્ક હૈ

श्रीआगमोद्धारकाऽष्टकम्

ग्रामे कर्प्पटवाणिज्ये, श्राद्धमगनलालस्य: ।
शासनरक्षणार्थं तु, यमुनाकुक्षिदीपकः ॥ १ ॥
हेमचन्द्रः समुत्पन्नः, शशीवाऽभासयद् भुवम् ।
पित्रोः पवित्रसंस्कारात्, बालोऽयं संस्कृतः सदा ॥ २ ॥
प्रौढबुद्धिः यशी ज्ञानी, विवेकी निर्भयः सदा ।
झवेरसागरस्याऽऽस- न्ने गुरोः वाग्मिनो मुदा ॥ ३ ॥
प्रपेदे संयमं श्रेष्ठं, हेमचंद्रो जितेन्द्रियः ।
आनन्दसागरो नाम्ना, विख्यातो वीरशासने ॥ ४ ॥
आगममन्दिरे स्रष्टा, श्रीतपागच्छरक्षकः ।
गीतार्थ सार्वभौमश्च, शैलानाधिपबोधकः ॥ ५ ॥
विपक्षपक्षकक्षस्य, नाशहेतुहुताशनः ।
अजैषीत्पुरुषार्थैः स्वैः, नैकशासनदूषकान् ॥ ६ ॥
माणिक्यचन्द्रहेमाऽऽख्य- शिष्यमण्डलमण्डितः ।
केशरियाऽन्तरीक्षादि- षु जिनशासनस्य च ॥ ७ ॥
समेतशिखरे तीर्थेष्वचकम्पद् यशोध्वजाम् ।
आगमोद्धारको जीयात्, सूरिरानन्दसागरः ॥ ८ ॥
अमरकीर्तिना क्लृप्तं सुपुण्यदाऽष्टकम् ।
सिद्धिं यायाद्ध्रुवं सः, पौनः पुन्येन यः पठेत् ॥ ९ ॥

"अमरकीर्ति"

કેટલાક સંદેશાઓ

Dr. P. L. Vaidya
M.A (Cal) D. Litt. (Paris)
Director

MITHILA INSTITUTE
of
Post Graduate Studies and Research
in Sanskrit Learning,
DARBHANGA.

Dear Sir,

I am very happy to learn that you are bringing out a Golden Jubilee Number or Volume called देवानंद सुवर्णांक and asking me to send an article in English or a message.

I am sorry I am at present very busy with several works which prevents me from preparing a special article for the above isssue, but *wish your scheme a complete success.*

I may add that the Devachand Lalbhai Jain Pustakoddhar Fund has rendered a valuable service to the country by bringing out a vast number of Jain works in Sanskrit and Prakrit. I myself am infinitely benefitted by these publications and I may ever go to the length of saying that in the absence of these publications, modern Oriental Scholars could not have access to the vast and varied literature of Jainas, and that their Scholarship in India's Culture would have remained partial and incomplete.

I wish all success to your unkertaking,

Yours sincerely,
P. L. Vaidya

22-1-1958.

Mss. No. 6262 of 1957–1958.

Bhandarkar Oriental Research Institute
POONA-4 (India).

29th January 1958

Best Wishes for Grand Success

To,

Shri Kesarichand H. Javeri,
Mohasin Mansion,
Mirza Street, Bombay No. 3.

Dear Friend,

It is a pleasure to get your kind letter of 18–1–1958, and to note that you propose to bring out a Golden Jubilee Volume of your Fund. Though I regret my inability to contribute any article to this Volume for want of leisure.

I send you my Best Wishes for a grand success of your Volume. The services of the Devachand Fund in the sphere of the publication of Jain Texts during the last fifty years are really memorable and the Volume contemplated by you would be a lasting tribute to these series.

With best wishes and kindest Regards,

Yours sincerely,
Illegable
Curator

કેટલાક સંદેશાઓ

Dr. P. L. Vaidya
M.A. (Cal) D. Litt. (Paris)
Director

MITHILA INSTITUTE
of
Post Graduate Studies and Research
in Sanskrit Learning,
DARBHANGA.

Dear Sir,

I am very happy to learn that you are bringing out a Golden Jubilee Number or Volume called देवानंद सुवर्णांक and asking me to send an article in English or a message.

I am sorry I am at present very busy with several works which prevents me from preparing a special article for the above isssue, but *wish your scheme a complete success.*

I may add that the Devachand Lalbhai Jain Pustakoddhar Fund has rendered a valuable service to the country by bringing out a vast number of Jain works in Sanskrit and Prakrit. I myself am infinitely benefitted by these publications and I may even go to the length of saying that in the absence of these publications, modern Oriental Scholars could not have access to the vast and varied literature of Jainas, and that their Scholarship in India's Culture would have remained partial and incomplete.

I wish all success to your unkertaking,

22-1-1958.

Yours sincerely,
P. L. Vaidya

Mss. No. 6262 of 1957–1958.

Bhandarkar Oriental Research Institute
POONA-4 (India).

29th January 1958

Best Wishes for Grand Success

To,

Shri Kesarichand H. Javeri,
Mohasin Mansion,
Mirza Street, Bombay No. 3.

Dear Friend,

It is a pleasure to get your kind letter of 18–1–1958, and to note that you propose to bnng out a Golden Jubilee Volume of your Fund. Though I regret my inability to contribute any article to this Volume for want of leisure.

I send you my Best Wishes for a grand success of your Volume. The services of the Devachand Fund in the sphere of the publication of Jain Texts during the last fifty years are really memorable and the Volume contemplated by you would be a lasting tribute to these series.

With best wishes and kindest Regards,

Yours sincerely,
Illegable
Curator

Prof. H. D. Velankar
M.A.
Director
Bhartiya Vidya Bhavan

10/2 Shastri Hall,
BOMBAY-7.

Dear Shri Jhaveri,

I feel extremely happy to learn about your intention to publish a Golden Jubilee Number, called Devananda Suvarnanka, to celebrate the completion of 50 years of useful servies by the Devachand Lalbhai Pustakoddhara Fund of Surat

The fund has done invaluable services to the cause of Scholarship by publishing good and cheap editions of many important Jain works, both in Sanskrit and Prakrit, and what is more, making them available to Students of research, free of charge.

Let us pray to the Almighty that the fund may prosper day by day and continue its work of publishing rare and Valuable works for many more years to come

I wish you complete success in your undertaking.

24-6-1958

Yours sincerely,
H. D. Velankar

Need for Research Home

By

Saubhagyachandra Singhi M A

Jainism though highly a religion of soul and emancipation of soul from the fetters of cyclic birth and death has never lacked in its contribution to science art and culture The Jain Acharays well versed and learned in their religious engagements, were very much introspective of varied aspects of human habits and trends That is why we have huge literature dealing on geography, astronomy, astrology, medicine arithmetic and philosophy as all such subjects touch the life of an individual in a society All this they had done for us and they must have hoped similar contributions to these subjects from us They had bequeathed to us such a huge treasure that more and more probes one makes in that fathomless sea more he finds himself delighted and surprised But that is the story of long long past In recent years things have changed completely The quick march of materialism and the progress of science has brought about huge changes in thinking of man Previously the life in villages was cheap one with few needs and more of a religious type Man thought of his environments and led a contented life He had nothing much to worry about many things which a modern man has to do Therefore the man was contemplative and introspective This gave him an ample time and leisure to think, write and ponder over other things and to produce highest quality literature in almost all subjects They had by spiritual penances acquired infinite and intutive knowledge which further helped them to reach the core of the truth about anything It is due to this that their deductions are unchallengable facts The literature produced in postulation of these facts is also capable to stand any lapse of time or perhaps eternity

But after the advent of industrial revolution in this country and due to rapid strides of science the activities of man have increased immensely He is losing contact with spiritualism and is being overwhelmed by the achievements of science Various influences are working and all these have made immense effect on his mind Therefore the literature at present

produced by Jain literary persons is not very effective in the sense that it is not of permanent value. May there be few exceptions. Something of an haphazard way has been accepted. Literature is neither intutive nor introspective. Much of the attempt is a translation of something or something of putting old wine in new bottles. Without least fear of contradictions one can say that the aspect of originality is conspicious by its absence. The jain sadhus were in past the fountain head of literature, are at present seem to be engrossed in so many other activities particularly religious ceremonies and functions etc and they do not concentrate on this very important aspect. The lay man is dazzled with scientific prosperity. Under such circumstances the urgent need of the hour is to create a team of research students and thinkers who can exclusively devote themselves to the literary work. Indeed there are still best brains in the Jain community who can produce gems of literature but they have their own handicaps. It is no doubt that some trusts have done quite a good work in publishing many unknown works but a time has come for a highly organised efforts. It is therefore a humble suggestion to the Jain community that they should establish a Central Jain Library in places like Bombay or Delhi and through the medium of this library researches should be carried out. A separate trust should be created providing for the facilities for the research students who could devote their entire energies for this task. It is no problem for a Jain Community that they cannot afford the library as proposed above. Even the foreigners when they come to India in search of religious guidance about Jainism, find it difficult as to whom they should approach. It would be in the fitness of things that all publishing houses who are spending lot of money in producing and publishing writings on Jainsim may sink their individuality and look for the combined and centralised efforts Such an effort would help them to save a huge money which go waste in publishing a competative literature. There is hardly any fear for really good publishing houses Their originality would be safe guarded. We are not the least dogmatic on this issue but we are quite emphatic that that is the need No. 1 of the hour.

We welcome the establishment of the research institutions at Vaisali (Bihar) the home place of Mahaveer Bhagwan but that by itself is not sufficient. Things must be nearer home. Places like Bombay and Delhi have other advantages also.

(Contined on page 39)

The Soul of Eight Kinds

From Six Reals

written By

H. S. Bhattacharya M.A.B.L.Ph.D.

With reference to the eight attributes of the soul, it is said to be of eight modes. The eight kinds of the Karma also account for the right modifications of the soul.

The right natural attributes of the soul are as follows:-

(1) The soul has knowledge (Jnana), (2) It has the power of perception (Darsana), (3) It is possessed of power (Virya), (4) It is minute (Suksmatva), (5) inter-penetrability (Avagahana), (6) The soul is neither heavy or light (Agurulaghutva), (7) Right Faith (Samyaktva) or an essential attribute of the Jiva, (8) It is also possessed of equanimity (Avyabadha). Although, however, these are natural attributes of the soul, they can not be explicit in it because it has been perverted by the dirt of Karma since the beginningless time. These qualities become manifest in the Siddha (the perfected sould). It is thus that (1) The siddha is possessed of Infinte knowledge (Ananta Jnana) there is nothing in the Lokakasa (filled space) or the Alokakasa (void space beyond it), which is beyond the cognition of the Siddha. (2) The infinte power of perception (Ananta Darshana) is another attribute of the Siddha (3) The perfected soul is said to be possessed of Infinite Power (Ananta Virya). (4) Minuteness (Suksmatva) is an attribute of the Siddha in as much as it can never be an object of sensuous perception (5) The perfected soul has no attribute in common with Pudgala or matter; hence it is possible for many such souls exist in one and the same place; this extra-ordinary attribute of the soul is called inter-penetrability (Avagahana). (6) The Siddha is neither heavy nor light (Agurulaghu) (7) Pure Faith (Samakita) is another attribute of the Siddha (8) Infinite, interminable, and unchangeable joy (Avyabadha) is inherent in the perfected soul.

As said before, - the eight modes (Prakriti) of Karma also which are opposed to the nature of the Jiva account for its being regarded as of

eight modifications. The eight forms of Karma are (1) Jnanavarniya; this envelopes the cognising power of the soul (2) Darshanavarniya; this envelopes the natural power of perception (3) Mohaniya; this destroys the pure faith and the right conduct of the soul (4) Antaraya; this Karma is an obstacle to soul's power of gaining (Lobha etc). (5) Vedaniya; this Karma brings in objects of worldly pleasure and pain (6) Gotra; on account of the inflow of Gotra Karma, the Jiva is born in high or low families (7) Ayushya this Karma accounts for the varied ages (periods of living) of the souls (8) Nama; owing the inflow of this Karma, the soul gets the various kinds of status in life.

The Soul of Nine Kinds

The Jiva or the soul involves the nine *Tattvas* (categories viz:) *Jiva, Ajiva, Ashrava, Bandha, Samvara, Nirjara, Moksa, Punya* and *Papa*. In consideration of these *Tattvas* or catogories the Jaina thinkers talk of the nine sub-divisions of the soul

That which is characterised by its attributes of conciousness it is the '*Jiva*' or soul.

What is other than the '*Jiva*' is the '*Ajiva*' or Non-soul. It has five modes viz:-'*Pudgala*' '*Kala*' '*Akasha*' '*Dharma*' and '*Adharma*'. '*Varna*' (Colour) '*Gandha*' (Smell) '*Rasa*' (Test) and '*Sparsha*' (Touch) are the four Gunas or attributes of Pudgala and '*Sabda*' (Sound) '*Samsthana*' (Form) '*Suksma*' (Minute) '*Sthula*' (Gross) '*Bandha*' (Unity) '*Tamas*' (Darkness) '*Chhaya*' (Shade) *Atapa* (Heat) *Udyota* Revelation without being hot) and *Vadha* (Separateness) are the various modes or states of Pudgala Kala or Time itself is inactive but it is on account of it that things are variously modified i. e (1) do acts of moving from place to place, (2) move from one state to another, (3) and (4) are considered great or small etc. in relation to one another. The mutation of [illegible] is due to Time, What reveals all things is self-revealed and gives to all substances e. g. soul etc. is 'Akasa' or Space 'Dharma' is what helps the Motion of soul or matter, just as water does that of a moving fish. 'Adharma' on the contrary, helps a stopping soul or matter in its stoppage as ground does a stopping cow.

'*Asharva*' means a 'door-way' or a 'channel' The passage through which water finds its way into a tank is called '*Asharva*' in the same way the principle through which 'Pudgala' flows into the Jiva has been called 'Asrava' in Jaina Philosophy Jiva and Pudgala are mixed up from the beginningless time Pudgala comes and goes, it is always unstable, and hence the Body which is made up of Pudgala is also unstable. Like the Body, the Mind and the Words are always wanting in stability These unstabilities viz.-of the Body, the Mind and the words are called in Jaina philosophy, Kaya-Yoga, Manyoga and Vacana-Yoga respectively On account of these three forms of the Yoga or Torpor, Karma flows into the Soul Yoga is thus Asarva. The Jainas consider two forms of the Asarva called the Karmasrava and Bhavasrava. The water which comes into the pond through channel is also called 'Asrava' and Similarly, the Karma which is essentially opposed to the nature of the Jiva and which flows into it through the three channels of the Yoga, is called Karmasrava The three forms of the Yoga which serve as channels for the low of Karma constitute what has been called Bhavasrava.

'*Asarva*' leads to '*Bandha*' or Bondage of the soul On account of Yoga, there is Karmasarva i e Karma begins to collect in the soul, bringing about its bondage These Karma Pudgals enter every "Pradesa," (part) of the soul operate in accordance with their 'Prakriti' (nature) give rise to varied 'Anubhaga' (intence or low feelings) and thus persist in their 'Sthiti' (Stay) in the soul Hence the 'Bandha' or Bondage is considered with reference to '*Pradesa,*' *Prakriti*', *Aunbhaga*' and *Sthiti*' It is to be noted that along with the Karmasrava or inflow of Karma into the soul, Kasayas or passions make their appearance and as a consequence of that, the Jiva goes straight to the path of its own Bondage, by continuing to take in the Karma Pudgala there arise in it '*Mithyatva* or false faith '*Asanyama*' or non-restraint and 'Pramada' or delusion and thus the Bondage of the soul becomes complete Accordingly 'Yoga', 'Kasaya', 'Mithyatva' 'Asamyam' and 'Pramada' are said to be the five-fold causes of the Bandha or Jiva

Bondage of the soul consists in its subjection to the *Karma* Hence, the soul that wants Salvation, must first try to break the *Karma-fetters* Ordinarily, it is very difficult to break them of all of a sudden It is for

this reason that the activity of the sould is first directed to the stoppage of the *Karma-flow* '*Samvara*' consists in the stoppage of the Asarva, Samvara prevents the further inflow of Karma. The Jainas maintain that *Samvara* is effected by '*Gupti*' (Preservation), '*Samiti*' (carefulness), 'Dharma' (Piety), *Parisaha jaya* (suffering of privations), '*Tapascarana*' (Penance), 'Anupreksa' (contemplation of the unsatisfactory nature of the world) and '*Caritra*' (good conduct).

Samvara stops the inflow of the fresh *Karmas*. But it is also necessary that the already colleted *Karmas* are destroyed for salvation is impossible as long as there is any Karma in the soul. '*Nirjara*' consists in the annihilation of the already introduced Karmas. 'Avipaka' and '*Savipaka*' are the two forms of the Nirjara. The former consists in the annihilation of of the Karmas because of their fruits being all enjoyed. '*Savipaka Nirjara*' is the destruction of the *Karmas* through penance etc.

The blisful Moksa is attained when '*Asrava*' is stopped on account of the want of Yoga, '*Bandha*'. becomes loosened owing to the annihilation of *Kasaye* etc. the already-collected Karmas are destroyed by Nirjara, and thus when all the *Karmas* subside from the soul altogether. In the state of salvation, there is no Bondage, nor the unchangeable state of knowledge, Perception, Power and Joy It is attained through Right faith, Right knowledge and Right Conduct,-the three Jewels as they are called.

Jiva, Ajiva, Asrava, Bandha, Samvara, Nirjara, and *Moksa* are the seven primary and principle Tattvas or categories, *Punya*' and '*Papa*' are not separate categories, they are included in '*Asrava*'. It has already been stated that the three forms of Yoga effect the *Karmasrava*. Some *Asrava* may generate pleasure, some again produce misery. The former is called 'Punya' (Punyasarava) i e good inflow and the latter 'Papa' (Papasrava) i. e. bad inflow). A Yoga which is *Subha* or good causes, 'Punyasrava'. Ahimsa (non-injury), 'Achaurya' (non-stealing), 'Brahmacaryya' (strict celebacy) i. e. are instances of Subha Kaya-Yoga; 'Satya-vacana' ('telling the truth') Hita vacana yoga; 'Arhat-Bhakti' (regard for the Lord) '*Sastra-bhakti*' (regard for the scripture) etc. are '*Subha-Manoyoga.*' 'Hinsa' (injury) 'Maithuna' (sexual connection) etc. are instances of '*Asubha-kaya yoga*; 'Asatya-bhasana' (telling a lie) etc. are

Asubha-vacanayoga ' Vadha-cinta ' (determination to kill ', ' Irsha ' (malice) etc are Asubha Mano-yoga. The Karmas also that flow into the soul on account of the Subha and the Asubha Yogas are respectively called the ' Punya ' and the ' Papa '. The three Ayus-karmas viz Deva-ayus (The life-period of a heavenly being) Manusya-ayus (the life-period of a human being) and the Tiryac-ayus (the life-period of a lower animal) the thirty-seven Nama-Karmas e. g Deva-Gati etc. (the status of a heavenly being). etc. Ucha-gotra-karma (the Karma that accounts for one's birth in a high family) and Satavedaniya-karma (Karma that account for a pleasurable feeling) these fortyseven are the Asubha and *Papa Karmas.*

(Continued from page 34)

A step in this direction will be useful not only in creating literary persons but also giving new setting to Jain principles in their application to the present order of society. A large number of educated people at present think that Jainism is a religion for the hermits and saints isolated from the society, very very hard to practise, therefore they have nothing to do with it. This and such misconception and tendencies are doing such immense damage that we witness a growing indiscipline and decline in moral and spiritual values of life. If we lost that we had lost everything. Such a calamity must be averted at any cost. Hence we must satisfy new tastes by new type of literature with new connotations and new emphasises. This can only be done by opening new research homes. One cannot expect the new generation to follow blindly what their forefathers did 30 or 40 years back. This is an impossible state of affairs. Sooner the way is found better for all of us.

શુભેચ્છાનો સંદેશા અને સૂચના

લોકભોગ્ય સાહિત્યની જરૂર

શ્રેષ્ઠીવર્ય દેવચંદ લાલભાઈના શુભ નામથી સ્થપાયેલ ફંડમાંથી અનેક ધાર્મિક પુસ્તકોનો ઉદ્ધાર-પ્રકાશન-થયાં. આગમોદય સમિતિ તરફથી પણ એજ ઉપક્રમે કાર્યો થયાં. આમાંના ઘણાં પુસ્તકો તે વિદ્દભોગ્ય હોવાથી જોઈએ તેવો તેનો પ્રસાર થઈ શક્યો નહિ. પરિણામે તે ભેટ દેવા પડ્યા. જ્યાં જ્યાં તે પહોંચ્યા છે ત્યાં ત્યાં તેનું બહુમાન થશે

આ સઘળું સાહિત્ય અપ્રમત્ત મુનિ મહારાજાઓને તો ઘણું જ ઉપકારક થઈ પડ્યું છે. પરન્તુ આ સાહિત્યનો ઉપયોગ સરળતાથી થઈ શકે તેવું તે લોકભોગ્ય નહિ હોવાથી જ તે વિશેષ પ્રસાર પામી શક્યું નહિ.

ઉપકાર તો થયો પરન્તુ તે એક જ વર્ગ ઉપર. મુનિમહારાજાઓ અને વિદ્વાન વર્ગના ઉપયોગને અર્થે જ તે માત્ર ઉપકારક બન્યુ.

વિશાળ ઉપકાર અને પ્રચાર માટે સાહિત્ય લોકભોગ્ય હોવું જોઈએ. તે માટે કથાસાહિત્ય માતૃભાષામાં, અને બને તેટલું સચિત્ર હોય તો તે વધુ ઉપકારક બને. આ કથાસાહિત્ય કાવ્યમય હોય તો વળી તે ઘણું જ વિશેષ પ્રસાર પામે. અને તેટલું તે સસ્તુ હોવું જોઈએ.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલયની કાર્યપદ્ધતિએ તે પ્રકટ થવું જોઈએ લોકો લોકભાષા, લોકભોગ્ય ભાષા, કથાકાવ્ય અને ચિત્રોવાળું સાહિત્ય હોશે હોશે વાંચે તો જ નાટક સીનેમા તરફથી પાછા વળી આ બાજુ રસીક બને.

અગોચર સાહિત્યના પ્રકાશન માટે પ્રકાશકના સયોજકોને ધન્યવાદ અવશ્ય ઘટે છે.

એ. શાહ

